

M. FABII QVIN-

TILIANI ORATORIARVM INSTITVTI-
onum LIB. XII. una cum Declamationibus eius-
dem argutissimis, ad horrendæ uetustatis exem-
plar repositis, diligenterq; impressis.

Comparati per me Ioannem Cin-
cinniu Lippiensem in insigni
monasterio Guertzi-
nensi smozãtem.

A. S. 1522.

APVD SANCTAM COLONIAM.

Constabat hoc uolumen, Fabij Quintiliani,
simul & Polianthea Dominici Nani Mira-
bellij, sic compactum, albis zotf. 30.

Godefridus Hittorpius, Philippo Melanchtoni S.D.

Acit insignis uirtus ac eruditio tua Philippe Melanchton, ut dignus plane sis, quem ita omnes admirent, ut eundem & amet. Nam cui id uel miraculi cuiusdam loco habendum non uideat, te iuuenem nondum triginta natum annos, eo in omni humanitatis studio esse prouectum, ut non modo cum senibus certes, sed plerisque etiam quibus longissime a tergo relinquantur. Aut quis rursus tam inhumanus, tam inimicus uirtuti, ut non diligat eum, quem ita uideat cum summa eruditione summam moribus innocentiam copulasse, ut prorsum nescias, innocentior an eruditior sit. Ego certe has ob res cum admiratus sum tum amaui te semper. Quod cum saepe argumento aliquo tibi declarare uoluerim, nunc tandem eius rei consequendae qualiscumque mihi est oblata occasio. Curauim enim summa profecto cum diligentia excudi .xij. libros Oratoriarum institutionum M. Fabij Quintilianii, cum eiusdem Declamationibus, quo uiro, quod ad hanc certe rem attinet, nemo quicquam accuratius, nemo melius scripsit. Nisi forte Philelphus aliquis e celo nobis descendat, quem in hoc uiro nescio quae offendat Hispanitas, quicquid ex oratore (si dijs placet) repente faciat aratorem. Quasi uero non maior sit gloria Fabij, quam quae Philelphi, aut laudatione augetur, aut uituperio minuatur. Mihi ita uideat, Quintilianum melius intellexisse suas institutiones, quam Philelphum, quod in hoc uiro tam temere reprehenderit. Quam danda fortassis homini uenia, qui ne cum Laurentio (opinor) *δυσκολοφει* ulla in re uideret, maluit in hanc peccare partem. Sed de his uiderit ipse, Ego quicquid operae a nobis in hos libros impensum est, tuo nomini dedico, non id agens, ut hac re ullam apud te meam gratiam, sed ut meum erga te animum quomodocumque datur declarem. Quare tu quoque, non munus, sed uoluntatem hanc meam boni consulas uelim, & hominem tui amantissimum inuicem ama. Coloniae, Anno. M. D. XXI. quinto nonas Martias.

M. Fabij Quintilianii uita.

M. Fabius Quintilianus Romae natus est. Quibus consulibus, aut quo imperante Caesare non legi. Verissima coniectura adducor ut fidem libris temporibus non habeat, ubi legitur Quintilianus Calagura urbe Hispaniae oriundus. Nam M. Valerius Martialis, Calaguritanus agri alumnus cum Hiberos memoria dignos suis epigrammatibus inserat, nullam de Quintiliano mentionem fecit, sed eum separatim cum ueneratione nominat.

Quintilianus uagae moderator summe iuuentutis,

Gloria Romanae Quintilianae togae.

Et ipse dicit, cum esset adolescentulus, cognouisse Domitium Afrum & Senecam. Qui ambo sub Nerone periere. Seneca in libro. vi. diuisionum Quintilianii Declamatoris meminit, cuius adhuc extant multae Declamationes acutae & breues, stylo aliquantulum remissiore. Is auus fuit M. Fabij Quintilianii, qui Romae multis annis rhetorice cum summa laude docuit. Et ipse rursus Quintilianus mentionem facit patris, qui causidicus fuit apud principem. Neque notitia, neque gratia caruit. Domitiani enim Caesaris nepotum cura ei delegata fuit. Disciplinae eius castigatissimae plenissimum testimonium C. Caelius affert. Qui sub tali praecipiente tantum profecit, ut sui temporis oratores facile superauerit. Duxit uxorem ex nobili familiae ex qua liberos suscepit, quae acerbissima fatorum sorte in primo iuuentutis flore rapta fuit. Alterum ex liberis quum librum de causis corruptae eloquentiae edidisset amisit, postea cum Rhetorices libros scriberet, Quintilianum filium unicum parentis lumen ac solatium rogo dedit. Testis & ipse infelix senex suarum lachrymarum est. Eius filiola ex alia (ut credo) uxore Tutilij equitis Romani filia genita, nupsit Nouio Celeri uiro claro. Quo tempore decesserit affirmare non audeo, quoniam is qui tradit fide caret.

¶ Erratula aliquot obiter annotata.

Folio. i. fa. i. uer. ultimo lege pertinere. Fo. iij. uer. xxiij. p. quod lege quod fa. ij. uer. xliij. intellectu. Fo. iij. fa. ij. uer. xvij. lras. uer. lv. partibus. Fo. v. fa. ij. uer. xi. quod sit. Fo. vi. uer. lv. conuenit. qui. fa. ij. uer. lii. duxisse. Fo. vij. uer. xxiij. Pictoreque. Fo. ix. uer. xv. inscriptioe. uer. xvi. heri. facie secunda, uersu. xxxiiii. commoneat arti. Fo. xiiij. fa. i. uer. ultimo. ex medijs sunt iudicijs, & si reu. Fo. xiiij. fa. ii. uer. vi. maior, mtre sunt. Fo. xvii. uersum primum sic incipe. lam hinc. Fo. xix. uer. iiii. se ipsi. uer. sequenti separaret. Fo. xxiiij. fa. ii. uer. xiiii. *ὁρασιμόρ*. Ibidem uer. xliij. *ὀρασιμόρ*. Et uer. sequenti. *ὀρασιμόρ*. Fo. xli. uer. xlviii. extimatum. Fa. ii. uersu. xvii. maxime. Ibidem. xlviii. utranque. Fo. xlii. uer. iiii. longum. Fo. xliii. fa. ii. uer. xlvii. quae uis. Fo. lx. fa. ii. pars.

INDEX ALPHABETICVS

Sequitur tabella serie literaria complectens res & uoculas in Oratorijs Institutionibus Quintiliani præ cæteras obseruandas.

A

A Bdicacionum formæ. fol. lxiij.
 Abusio necessaria. lxxvij
 Academici. cvi.
 Accentuum regulæ. vi.
 Accij resposum. xlvij
 Accius. lxxxix
 Accusatoris constituendi ratio fol. lxiij
 Accusandum inuite. xcvi
 Accusare interdū licet. cvij
 Actionem unā emisit Fabius fol. lx
 Actionis quæstio. lxiij. ca. vi
 Actio iniuriarū, tutelæ, pcuratiois male gestæ, scripti, maleficij, legatiōis male gestæ, Reipub. læsæ, Ingrati, Iniusti, repudij, lxiij. mortis i seruatu. lxiij
 Actio indecora. xcvi
 Actio probationum in propositione, argumentatione, egressionibus, imitatione. ciij
 Actores Comici. xvi
 Actor an faciat statum. xxiiij cap. vij.
 Acumen. lviij
 Additio quæ ē figura. lxxxix
 Adagium. l.
 Aerarium sanctius. xci.
 Aeschylus. lxxxviij
 Aesopi fabulæ xlv
 Aduersarij quando urgendi sint ut respondeant. l.
 Affectus prohibentes li.
 Affectus ex personis. li.
 Affectus mouendi. li. cap. ij Facto. ibidem &c.
 Affectus mouent factum, infarsia, squalor, preces, inuocatio, prostrato &c. ibidem
 Vbi eis utendum. liij
 Affectuū mouendorū laus. liij
 Affectuum diuisio, & quomodo mouendi sint. liij. cap. iij.
 Eorum species. ibidem.
 Affectuum mouendorū summa. liij
 Affectus duplices. c.
 Affectus mouend iratio. ciij

Afer. cx
 Afranius. lxxxix
 Agendum quomodo sit iter apud eundem. xcvi
 Agendi causas tēpus, & modus in agendo tenēdus. cvij
 Agēda est primū causa facilis & fauorabilis. cvij
 Agendū nō semp gratis. cvij
 Albani & Albenſes. vij.
 Alcaus. lxxxviij
 Aliud latine, aliud grammati ce loqui. vij.
 Allegoria. lxxiiij. tota mixta uni ibidem.
 Allocutiōes obliquæ. lxxvij
 Altercatio lvi. cap. v
 Altercator uacet ira. lviij
 Ambiguum. lxxv. cap. x
 Amictus mutatio. ciij
 Amor excæcat. liij.
 Amphibologia. liij
 Amphibologia lxxv. cap. x
 Fit singulis uocibus & compositis. Fit per casum, per flexum per situm. lxxv
 Amphibologiarum solutiones. ibidem
 Amphibologia uitanda. fol. lxxxiiij
 Amplificatio lxx. ca. iij.
 Amplificatio in nomie, in adiuncto, in uerbo, & eius quatuor modi. ibidem
 Amplificationis per comparationē modi multiplices. ibidē
 Per ratiocinationem. fo. lxxi
 Per cōgeriē uerborū. fo. eodē
 Anacaphaleosi etiam alibi q̄ in peroratione utendum. li.
 & ubi ea nō utēdum. ibidem
 Analogia. vij
 Anastrophe. lxxiiij
 Animi coniectura. lx
 Animi præstantiæ. cvij
 Anuli nō multi habendī. ciij
 Anœconometon. lxxix
 Antanaclasis. lxxxix
 Antenor de Vlyſſe cxi
 Antigonus Apellis xvij
 Antinomia. lxxiiij
 Antiphilus. cix
 Antiphraſis. lxxvij
 Antiquitas liij
 Antithetō & eius modi. lxxxix
 Antonius artis rhetoricæ diffusimulador. xix. in fine

Antonomasia. lxxiiij.
 Antœides. cx.
 A philosophis quæ sunt oratori petenda. lxxxvij.
 Apelles. cix
 Apodixeis. ci. xli
 Apollonius. lxxxviii
 Apophasis lxxvij
 Apoptopesis lxxxix
 Apostrophe. lxxx
 Appulit pater ad littus. lxxij
 Apte dicendi ratio. xciiij cap. i.
 Apud quē dicas referre. xcvi
 Aratus. lxxxviii
 Archilochus. ibidem
 Argumentum xliij.
 Argumenta in narratione. fol. xxxvi
 Argumenta. xli. ca. x. per to.
 Argumenta ex iure, simili, cōtrario, dissimili, ab auctoritate, a iudicio gentis, Ciuitatis sapientis, clari ciuis, poetæ, Vulgi, Oraculis deorum, dictis aduersarii uel iudicij. xlvj
 Argumentorum loci. A persona, a genere, a natione, a patria, a sexu, ab ætate, ab educatione, ab habitu, a fortuna, a conditione, a natura animi, a uictu, a studiis, ab affectibus, ab antea actis dictisq̄. A rebus actis, a causis factorum uel futurorum, a prauis, a finitione, a loco, a tempore, a casu, a facultatibus, ab instrumento, a modo, ex finitione &c. xliij. & xliij. xliij.
 Argumentorū usus. ibidem ca. xliij. De argumentis præcepta. ibidem consequenter
 Argumenta recipiunt ornatum. l.
 Argumentorū pedes. lxxxvi
 Aristippus cvi
 Aristogiton. cx.
 Aristophanes. lxxxviii
 Aristoteles. lxxxix
 Ars quid sit. xx.
 Ars non ostentanda. xxxvij
 Ars mēoratiua quid sit. xcviij
 Artem memoratiuam esse. fol. xcviij
 Ars summa xcviij.
 Artificialis pbatjo. xl. ca. viij.

INSTITVTIONVM ORATORIARVM

Artisan necessaria sit cognitio. xvi. in fine cap. xij.	Caput	xxx	Collocatio apta	lxxxij
Artium diuisiones. xx. ca. xix	Carneadis disputatio	cv	Color deformibus dādus	xxix
Arte multa cur opus sit oratori.	Cassius	xc. cx	Cœlius orator	xc
	Castoris & Pollucis præstigiæ	xcvij	Cœlij defensio	xcvi
Artisuariandi bona	Catapeplasmenon	xi	Cœnismos	lxix
A schematon	Catachresis necessaria ē.	lxvij	Comarum turbatio	cij
Asiani oratores	Catius	xc	Comicoꝝ pronuntiatio.	xvi
Asyndeton	Catones	cvij. cix	Comœdia	ix
Asinius Pollio	Cato	cxij	Comœdia antiqua	lx. xvij
Aperitas est colore mollienda	Catholica præcepta	xvij	Comœdus quid doceat	xi
	Catullus	lxxxix	Cōmentarij Ciceronis	xciiij
Assumptio expugnatur.	Cauenda in narratiōe.	xxxvi	Cōia nō om̄ino deserēda.	cx
Atechnia	Causa	ix	Cōmunicatio cū aduersarijs & cum iudicibus	lxxvi
Athenis pro altero agere olim non licuit	Causæ coniecturales	xiiij	Comparatio quibus uis ducatur	lx
Athletæ	Causarū ḡna tria.	xxij. xxxij	Cōparatio nō est figura.	lxxxix
Atrocitatis incrementa	Causa	xxiiij	Comparatiua ab absolutis, & comparatiua duo	lxxxix
Attentus & dōcilis faciendus semper est iudex	Causæ simplices	xxvi	Cōpositio	lxxxij. cap. iij
Attici Romanorum	Causæ cōiunctæ	xxvij	Cōpositio nō delectat solum sed etiā affect⁹ mouet.	lxxxij
Auctoritas dicentis emendanda	Causa uel continens	xxx	Cōpositio græcos decet	vij
	Causas agēdi tempus, & qui in priā etate eas egerūt.	cvij	Cōpositiōis iunctura.	lxxxiiij
Auctoritas	Causis in discendis & suscipiēdis oratori obseruanda.	cvij	Compositio	lxxxvi
Auctoritati non nimis fidendum fof.	Causis agēdis obseruāda.	cix	Conandi meliora rōnes	xc
Auctoritas senum	Cautelæ fingendi & mentien di fof.	xxxvi	Cōclusio ceu peroratio	lxxa. i
Aufidius	Ceratinæ ambiguitates	x	Confessionis simulatio	lv
Aura popularis	Certa & p certis habēda	xli	Cōfessum ex utraq; pte.	lxiiij
Aurium tenus	Chironomia	xi	Cōfirmatio & destructio.	xiiij
Barbarismus & eius modi	Chriarum genera	x	Confirmatio	xl
	Ciceronis locus	lxxv	Cōfutatō cōtemnenda	xliiij
Beniuolentiā a persona agentis aduersæ partis, legatoris, aduersarij, iudicis, a causa, ab adiunctis personis. xxxi. & sequentiā.	Cicero sua retractauit	xxij	Cōgregatio uerborum.	lxxx
Bibaculus	Cicero notatur	xxxviij	Coniecturales causæ	xiiij
Bonum uirum quæ consequntur commoda	Cicero legēdus in primis.	xv	Coniecturæ	xliij
Brachilogia	Ciceronis Demosthenisq; cōparatio	lxxxix	Coniectura	lx. cap. iij
Brutus	Ciceronis laudes	ibidem	Coniecturæ diuisio	lx
Cacosyntheton	Ciceronis consilia arguta.	lvij	Coniectura cum de reo, & de facto queritur, & cum de facto tantum, & cum de reo tantum	lx
Cacotehnia	Cicero	xc	Coniecturales loci, a persona a causis, loco, tempore, facultate, occasione, uerbis, factis, & cætera	lx. & lxi
Cacozeli	Cicero immodicus reꝝ a se gestarum laudator	xcv	Coniuncti sermonis rō	lxix
Cæcilius	Ciceroni summa defuit eloq̄ntia. cv. an sit orator habēdus cv. qualiter orator perfectus	ibidem.	Connexio uera neganda.	xlx
Cæsaris candidatus	Ciceronis discipuli	cxij	Consilium & iudicium	lvij
Cæsar	Circuitus	lxxxv	Consilia Ciceronis	ibidem
Cæsius Bassus	Circumscriptio	lxxxij	Consilio nihil prius	ibidē
Calanus	Clausula	lxxi	Consuetudo.	vij.
Callidius	Clitarchus	lxxxviij	Consuetudo	vij. cap. xij
Callimachus	Coarceruatio sensuum.	lxxx	Consul, & consulo boni.	vij
Calon	Coccus	cx	Cōsummatio nō est fig.	lxxxix
Caluus orator	Cogitatio	xcix. cap. vi	Contradictionibus q̄n ut ueris uti liceat	xlviij
Canendum receptui	Collisio inē testationē & testes, testē & argumēta & c.	xl	Cōtrariæ leges.	lxiiij. cap. viij
Cantandum non est				
Cantandi uitium				

INDEX ALPHABETICVS

Continens uel cā	xxx	Demetrius	lxxxviii. cix	Egressio	xxxviii. ca. iij
Cōuicium	lij	Demōstratiuum genus.	xxvij	Elegiaci poetæ.	lxxxix
Conuicijs abstinentum.	cix	Eius numeri	lxxxvi	Elegetici logi & dogmatici.	
Copia uerborū	lxxxvi. ca. i	Demosthenes	lxxxviii	Platonis	xviii in fi.
Cotidie	vij	Demosthenis curandi spiritus		Elocutio uirtuosa.	lxvi. Optima
Cornelius Seuerus	lxxxix	sollicitudo	c	in elocutiōe. ibidē.	In ea spe
Cornelius Tacitus	ibidē	Demosthenes an sit orator.	cv	ctanda	lxvii. cap. i.
Cornelius Celsus	xc. cxij	Deorum laus	xxvij.	Eloquētia cur petendā.	xii.
Cornificius	xxij. ante ca. ij.	Deprecatio	xlviij. lxiiij.	Eloquētiæ utrum plus cōferat	ars an natura
Correctio	lxxx	Desperandum nō esse.	cxij	eloquētiæ mala, & ab Lacedæ	mone expulsio
Crassi index	ci	Destructio	xiiij		xix
Credibiliū tria genera	xli	Detractio figurata.	lxxx. & se.	Eloquētiæ laus. ibidē a tergo.	
Fontes	xliij	Deuotio cum gratia.	xcvi	Eloquētia qualis esse uelit	l.
Creticus pes	lxxxiiij	Deus quid	lxi	Eloquētiæ cōparādā rō.	lxvi
Crimen exponitur totum per		Dialece & rhetorice	xxi	Eloquētiæ omī aliqd cōe.	xc.
partes	xlviij	Dialecticā ad oratorē ptinere.		Eloquentiæ genus aliud ab	os
Crimina communia & repre-		cv i. Eius usus.	ibi.	debet	xcv
hensu facilia.	ibidem	Dicacitas	liiij.	Eloquentiæ fiducia	xcv
Criminis translatio	lxiiij	Dicendi primordia.	ix. ca. xv.	Eloquētia summa defuit Cice	roni, qā & eloquēs nemo. cv
Crispus	cx	Dicendi omīs ratio quibus cō		Eloquētiā nō misceri cum ui-	tiis mentis
Crocodilinæ ambiguitates.	x	tineatur.	xiiij. ca. ij		cv
Culpæ imminutio	lxiiij	Dicendi apte ratio.	xciiij. ca. i.	Eloquētiæ dissimulāde mos	cix
Culpa preceptorum & nostra		Dicendi qualdā uirtutes non		Eloquētia an aliq sit natural.	cx
uaria	cxij	semper decere	xcvi	Eloquentiæ formam unam ne	sequaris.
Cultus effeminans	lxvi	Dicendi tēpus & locus.	xcvi		cx.
Cultus oratoris	ciij	Dicēdi quæ nō scribenda	cx	Eloquētiæ gradū summū aspi-	randi causæ
D icens uincit utile.	xciiij	Dicendi genus triplex.	ibidē		cxii.
Deceat quid inspiciē-		Dictare materias	xiiij.	Eloqui difficillimum, & elo-	quens nullus.
dum	xciiij	Dicta quæ sint	liiij		lxvi
Decere alios aliud	lvi.	Dictantes improbat	xc	Emendandi ratio	xcii. ca. iij.
Decipiendi formæ	ibidem	<i>diu. u. s.</i>	xviij.	Emendatiōis partes	ibidē
Declamatio	xxxiiij	Discendæ quo tēpore sint ar-		Emendandi finis	xcii
Declamationū enarratio.	xlviij	tes uariæ	xij. ca. xx.	Emphasis	lxx. lxxi
Declamandi & uere agendi		Discipulorū officia.	xvi. cap. x	Emphasis multiplex	lxxxviii
discrimen	xlviij	Disertus summe nisi sit uir bo-		Enargia	lxix
Declamatio triū filiorū	lix	nus nō ē habēdus orator.	cv.	Enatiotes	lxxx
Declamatio Senecæ, quæ nō		Discobolos Myronis	xvij	Ennius	lxxxix.
extat	lxxvij	Dispositionis laus.	lviiij	Ens & essentia	lxviiij.
Declamationes.	xciiij.	Qualit̄ sit faciēda.	ibi. cap. ij.	Enthymema	xi. xli. xlix. lxxi.
Historia & carmine	ibi.	Dispositio	lxvi	Enumeratio	l.
Declinare & genera nosse.	v.	Disputatō i oī tria iqrēdaxxvi		Epanalepsis	lxx. lxix
cap.	viiij	Dissimulatio	lxxvi.	Epanodes, eiusq; modi.	lxxx.
Decor	lxvi	Dissipata	lxxx	Ephorus	lxxxviii.
Decorū materiæ seruandū.	xc	Dissolutio	ibidem	Epicherema.	xli. Quib; cōstet,
Decorū loquendi p atatibus		Diuisio	xv. cap. viij.	& quō refellat. Quæ ei; ptes	& qd a syllō differat.
& dignitatibus	xcv	Diuisio in uniuersum	lviiij		xlx
Decorum personarum in co-		Diuisio & cōpositio	xcviij	Epici poetæ	lxxxix.
mœdijs	xcv	Docēdus an sit qsq; scdm i ge-		Epicurus	cv
Defendendi sui	xxij	nij sui naturam	xvi. ca. ix	Epilogi. pntiādī rō	ciij
Defendere q; facere reos præ-		Domitiano blādif Quin.	xxx	Epiphonema	lxxi.
stat	cviiij	Domitius Marsus	lvi	Epitheton	lxxiii
Defensoris partes interrogan-		Domitius Afer	xc	Erudiendi locus	ii
do.	xl	Dubitatio	lxxx	Essentia & entia	lxvi
Definitio uideatur Finitio.		E discendi rō.	xv. caviiij.	Ethici auctores euoluēdi.	cv
Deliberatiua caus.	xxvij. ca. x	Ediscere legēdo & audiē			
Dementiæ indicia	lxiiij	do	xcviij. & xcix		
Demetrius & Stratocles	ciij	Efficienda	liij.		

INSTITVTIONVM ORATORIARVM

Ethice tota oratoris est. cvi.	Figuræ nō omnes uicioſæ v	Gestus añ exordium	cij.
Ethopœia lxxvij.	Figuræ delectant xvij	Gloſſemata	ix
Ethos & Pathos lii	Figuræ in quo a tropis diffe-	Gorgias Platonis.	xvij.
Etymologiæ euerſio lxiij	rant lxxiiii capite primo	Gorgias	cxij.
Euphranor cix	Figura quid ſit lxxiiij	Gracchi	cix.
Euripides lxxxviii	Figuram quid accipere debca	Gradatio	lxxx
Ephori on ibidem	mus lxxv	Gradus accēdendi iudicis. cij.	
Exanclare viii. capite xi	Figura generalif accepta. ibidē	Grāmatica, & grāmatici offici	um. iij. non eſt tenuis res. ibi.
Exceſſus xxix	Figuræ igna & partes ibidem	Grammatici officii. ix. ca. xv.	
Exclamatō lxxvi. lxxxii	Figuræ mentis laus. ibidem	Grammaticæ. i. literatura xij.	
Excursio xxxvi	Figuras nō eē plurimas ibidē	Gratis nō ſemp agendū. cvij.	
Excursionis loci quicq; xxxvii	Figuræ ſententiarum. lxxvi	Gratia p ſe.	liij
Excusatio xcvi	capite ſecundo	Græca prius diſcenda, quam	latina. . . . .
Exēploꝝ uſurpadoꝝ pceptū	Figuræ ſeu modi interrogandi	Græcos dece. cōpoſitio vij.	
ſeu ratio. Et exēplum a ſimi	& reſpondendi lxxvi	Græca ytenda ſunt i latia xcij	
li, a diſſimili, a cōtrario, a toto	Figuris reſpondendi genera.	Græci hiſtorici mēdaces. xiiij.	
ſignili, a maioribus, a minori-	lxxviii	Græcoꝝ erratum	l.
bus, ab ipibus, & ſilibus xlv	Figuræ quō excuſent lxxix	Græcoꝝ comicoꝝ præſtantia	
Exempla ibidem. capi. xi	Figuræ uerboꝝ lxxix. capi. iij	præ latinis	lxxxix.
Exēpla uirtutū in Roma. cvij	Figuræ i noibus & uerbis per	Græcæ figuræ	lxxix
Exercitatiōes primæ apud rhe	geu, p nūeꝝ ptpa &c. lxxix	Græcis faciūdia maior	cx.
torem xliij. capi. iij	Figuræ græcæ, ...	H abitus de genere qua-	
Exordium xxxi. capite . i	Figuræ factę detractiōe. lxxx	litatis	xcvij.
Exordii ratio xxxii. Exordio,	Figuræ non acceptæ nomine	Hebetes ſunt prodigiorum in-	
rum uicia	figurarum lxxxi	ſtar	fo. i
Expoſitio. ſuperflua & falſa.	Figuris utēdi ratio lxxxij	Herodotus	lxxxvij
xxxv	Figurarum diuerſitas. Græcis	Hefiodus.	ibi.
Extemporalis dicēdi facilitas	& Latinjs	Hypallage	lxxiiij.
ſolio xciii	Frigus. xl. Frugalitas vij	Hyperbatō. lxxiiij. lxxx. lxxxij	
F abricii nobile facinus	G allus	Hyperbole. lxxiiij. Eius in au-	
fac dictum	Genera cāꝝ. xxiii ca. iij	gmento modi multi. ibidē. In	
Fabula	Genera iudicialium	minuēdo, ibidē conſequenter.	
Fabulæ Aefopi	Genera ſeriorum	Hyperides	lxxxvij. cx
Facerum	Genera ſiniarum lxxi capite v	Hypotypoſis	lxxvij
Facies & uultus	Genera ſententiæ noua lxxi	Hippias	cxij
Facilitas ex tpe dicēdi	Vicioſa	Hippocrates ſua. retractauit	
Factum improbabile auxilijs	Genus figuræ	ſol.	xxvi
deſenſum	Genera reſpondendi figuris.	Hiſtoria	xij. lxxvij.
Facultas extemporalis quem-	lxxviii	Hiſtoriæ contextus	lxxxvi.
admodum paretur & conti-	Genus dicēdi cix. capite x	Hiſtorici gręci mendaces. xiiij	
neatur	Genera dicēdi Atticū, Asia-	Hiſtorici latini	lxxxix.
Fama & rumor xxxix. capite	num	Hiſtoriæ cognitio eſt orato-	
tertio	Genus dicēdi triplex	ri neceſſaria	cvij.
Fauorem conciliātia	Geometria oratori utilis	Homericus Phœnix	xiii.
Fiduciam præ ſe ferat orator.	Germanic⁹ Auguſtus lxxxix.	Homericus mos	lx.
xlviij	Gestus inſtitutio. xi. ca.	Homerus	lxxxvij. cxii.
Fiduciæ bona	Gestus & eius laus	Homœologia	lxix.
Fingēdi & mentiēdi caute	Gestus oratoris	Homœoteleuton	xxi.
læ	Gestus capitis, uultus, oculoꝝ	Homœoptoton	ibi.
Finis q oratori ſeruādus	lachrymarum, palpebraꝝ, ge-	Horatius	lxxxix. ter
Finis oratori præſtandus	narum, ſuperciliorum, nariū,	Hortenſius	cix.
Finim⁹ ui & etymologia. xliij	labiorum, Ceruicis, colli, hu-	Honeſtum ab utili non ſepa-	
Finitio quid ſit & qualis	merorum, brachij, manuum,	randum.	xcv.
Finitionis modi tres	& cæterorum	Humilia & ſordida uitanda	
Finitio uicioſa	Gestus ſiniſtræ	ſo.	lxvij.
Finitionis euerſio	Gestuum manualiū uicia.		
Finitio certa	Gestus mutandī rō		

INDEX ALPHABETICVS

I Actatio sui uiciosa	xcv	Ironia duplex	Ixxvij	Leges pares colliduntur & imo	
laculari transfertur.	Ixvij.	Isæus	cx.	pares.	Ixiiii
Iambici poetæ.	Ixxxix	Isocolon	Ixxxi	Leges duplices	ibi.
Ille sal.	liij	Isocrates	xvi.lxxxviii. cx	Legulei	cvii
Imitatio	xc. cap. ij	Iudex sp faciendus est attetus &		Leonides Alex. uiciis ibuit	li.
Imitatioe magna pars artis cõ		docilis	xxxij	Litigator patienter audiendus.	
tinetur	ibidẽ.	Iudex. Quæ in iudicẽ faciẽda		fol.	cvlii
Imitatio periculosa	ibidẽ.	sint	li.	Libellis indoctorum nõ eẽ utẽ	
Imitatio qualis sit	xcj.	Iudicatio quid sit	xxx	dum oratori	cvlii
Imitationi necessaria.	ibi.	Iudices docendi sunt	li.	Libere in uno, furiosum est in	
Imminutio culpæ.	Ixij	Iudices p iudicare possis.	Ixxij	alio	xcv
Imminutionis ratio	Ixxi	Iudicis accedendi gradus	ciij.	Licentia	Ixxvi
Impossibile	xlij	Iudicialiũ partes tres	xxix	Lycurgus	cx
Impersonalia	v.	Iudiciũ p ratione	vij.	Lis ex intentione	Ixiiii
Impropriũ uicium	Ixvij.	Iudiciũ & cõsiliũ	Ivij. ca. vi.	Lis iniqua dimittenda	cvii
Incisum	Ixxxv	quid differant.	ibi.	Lysias	Ixxvij. cx
Incuruicicum	vij	Iudiciũ cũ de poena est	Ixij	Lysippus	cx
Index Crassi	ci.	Iulius Africanus	xc	Lræ & earũ prates.	Iii. ca. vi
Inductio Socratica	xlv	Iulius Secundus	ibi.	Literarũ soni	cx
Ineruditi quare uulgo habeantur		Iunctura membrorum incisio-		Liuiana Patauinitas	Ixvij
ingeniosiores xvij. ca. xij		rumq;	Ixxij	Liuii ubertas lactea	Ixxxvij
Ingenioꝝ in paruis agnitio &		Iunctura cõpositiois	ibidẽ	Loca secreta petenda	xcii.
agnitorũ tractatio. ij. cap. ij		Iure dubio quid querat	Ixiiii	Loci argumentorũ	xlij
Ingeniosiores qre uulgo habeant		Iuriscõsultorum sermo p pri-		Loci cões	xiiii. bis
ant ineruditi xvij. ca. xij		us	I	Loci cões in refutãdo a cõiectu	
Ingrati actio	Ixij	Iusturandũ	xxxix. ca. vi	ra, finitiõẽ, qualitate	xlvij
Ingressu patet animus.	c.	Iustum natura & constitutio-		Loci cõiecturales	lx.
Iniuriarũ actio	Ixij	ne	Ixiii	Locutio prisca imutata	Ixxix
Iniusti repudij actio.	ibi.	Iuuenalis	Ixxxix	Lodices hos viii. in fine cõ. i.	
Inornatum	Ixxij	K <small>ΑΚΟΤΕΧΝΙΑ</small>	xviii	Locanus	Ixxxix
Insinuatiõẽ qn sit opus.	xxxij	<small>κατ' αντιδιασπ & κατ' αν-</small>		Lucilius	ibidẽ
Instrumenta oratoris	cvj.	<small>τισεσπ.</small>	Ixiiij	Lucretius	ibidẽ
Instrumenta naturalia	cvij	L A cerna purpurea	cxj	Lumina ofonis sniæ	Ixxij
Intentio expugnatur	xlij	Lachrymarum quis mo-		Lupus foemina	vij
Intentio simplex quõ sit tractãda		du.	li	M Acer	Ixxxix
	Ivij	Latina faciãdia non potest aq		Macrologia.	Ixix
Interrogãdi rõ, & interrogatio		re græcam' multis de causis		Mala discenda ut uitentur.	cv
in cã. xl. & extra cãm. ibidẽ.		recitatis	cx	Materiae pueris dandæ	xv.
Interrogandi lex	ibidem.	Laelij	cix.	Martialis	Ixxxix
Interrogatio sui, & respõsio sibi		Latine & grãmaticẽ loqui.	vij.	Matæotechnia	xxi.
facta	Ixxvi.	Laudationum actio	ciij	Materia rhetorices	ibidẽ.
Interrogatio facta nõ expectãas		Laus hominum a tempore, a		Manualiũ gestuũ uicia	ciij
responsum. ibidẽ. Per subie-		corpore, a fortuna, ab animo.		Matris oratoris faciãdia	ii.
ctionẽ, p cõparat'õnẽ, p præ-		fol.	xxvij.	Media quid artis postulent.	
sumptionẽ, p p̃munionẽ, p		Laus urbium	ibi.	fol.	Ixxxiij
cõfessionẽ, p prædictiõnẽ, p		Laus deorum.	ibi.	Mẽbrũ. Ixxxv. Eius rõ. ibidem	
emẽdationẽ, p uim uerbi, p		Laudis cupido ne ab utilitate		Memini narraffe	xcj.
dubitatiõnẽ, p cõicatiõnẽ, cũ		abducat caue.	cix	Memorandi ars	xcvij.
aduersarijs, cũ iudicibus &c.		Laus figurarũ mentis	Ixxv	Memoria	xcvij. ca. ij
ibidem.		Lectio pueri qualis sit	ix	Memoriae utilitas.	xcvij.
Interrogationis modi	Ixxvi.	Lectio oratorum &c.	xv.	Memoria excellenti prædũ	
Inuidiæ incrementa	li	& in prin.		fol.	xcvij.
Inuidia	Iij. liij.	Lectiõis bona	Ixxxviii.	Memoria si sit debilis quid fa-	
Inuidiæ detrahendæ rõ.	xcvij.	Legatiõis male gestæ actio.		ciendum.	xcviii.
locus. serium, ridiculum.	liij.	fol.	Ixiii	Memoria Themistoclis. Mi-	
Ipe dixit	xcv.	Leges cõtrariæ	Ixiiii. ca. viii	thridatis &c.	xcviii
Ironia	Iij. Ixxxiij	Legedi q sunt primi	xv. ca. vi	Memoriae pcepta p Fabiũ	ibi.

INSTITVTIONVM ORATORIARVM

Mendacium dicere interdum licet	cy	Eius duae species ibidem	Operis huius diuisio	xviiij
Mendax fit memor	xxxvi	An subiiciat pœmio xxxiiii	Conclusio	cxii
Menander	lxxxviii	Narratōis pprietates xxxiiij	Orationis partes	liiij. cap. viij
Mentiendi cautela	xxxvi	Narratio tota pro nobis ibidē	Virtutes & uitia	v. cap. x
Mentis malae mala	ciij	A perta fit & breuis ac credibilis.	Oratio regina rerum.	xii
Mercedem recipere agentes & docentes possunt	cviii	Narratōi an plura tribus sint necessaria	Oratio fit alūna urbis Romae.	
Merita & ex eis querēda	lxiii	Narratio tota contra nos ibi.	lxvii. interdū submittat	lxviii
Messala	lxxxix. cx	Narratio partim pro nobis & partim contra nos	Claudatur uerbo	lxxxiiij
Melanthius	cix	In narratione cauēda ibidē	Orationis lumina, snīae	lxxxii
Metabasis	lxxx	Narrationis argumenta ibidē	Orationum alia uincta alia soluta	lxxxiiij
Metabole	ibidem	Narratio repetita	Oratio pedestris	lxxxix
Metalepsis	lxxiiij	Narratōis initiū & finis. ibidē	Distincta	xcix
Metaphorae laus & lex	lxxij	Narrationis pedes	Oratio flectenda	cv
qd a similitudine distet ibidē		Natōes reprehendendi ratio, ut graecos, Sardos, Allobrogas.	Oratōis formae uarię	cix
Metaphorę mōi & formę ibi.			Orator est uer bonus & dicēdi peritus	fo. i
Metaphora duplex, & ea utēdi praeceptum	lxxij	Natura qd ad risum ualeat liiij	Oratori praestanda tria	xxiii
Metaphorę uitiosae, humilis, fordida, maior, minor, dissimilis, redūdans, dura, &c. ibidem		Negotium	Oratoris officium	xlviij. cv
Metaphorae altera lex	lxxiiij	Nescire aliqua uirtutis est	Oratores Asiani	lxvi
Metonymia.	ibidē	Nicander	Oratores clari	lxxxviiij
Metalepsis	xxv	Nicostratus	Oratores latini	lxxxix
Merus duplex	liij	Nimium uitiosum	Orator nullus inuentus perfectus	xc
Militis taxandi ratio	xcviij	Nimiū omne indecorę	Oratori cogitandū quid, & apud qs, qbus p̄sentibus	ciij.
Mimefis multiplex	lxxvij	Nocētes defendere decet	Oratorē non posse esse nisi uirum bonum	ciij. capite i.
Miosis lxi. Myron	cix	Noema	Orator quid sit	ciij. i
Myronis discobolos	xvii	Non solum sed ne	Orator q̄lis quātusq; sit	cv
Miserationē accusator concitat	li	Nostra pluribus modis tractanda sunt	Orator opus ē arte multa	cv
Miseratio discutienda	liij	Nothus latine nō dicī	Oratori cognoscenda sunt ea qbus & mores formētur	cv
Moderatio quarundam causarum propria	xcvi	Numeri duplices	Oratori est sapia propria	cv
Modestia oratori necessaria	cix	Numerus unitatis pro pluriū	Orator is instrumenta	cvij
Modus q̄ sit i arte	xvii. ca. xiiij	Numerus in oratione	Oratores clari	cx. & cx
Modus i om̄ibus regnat	ciij	Numerorę i orōne difficultas & q̄ n̄erus i fine d̄natur, & q̄ numerus in initiis	Oratoria utilitas	cxii. Exhortatio ad eam. ibidem
Modus agendi	cvii	Numeri generi demonstratiuo apti	Ordo probationis & refutationis in agendo	xlviij
Nodus inter tarditatem & temeritatem setuandus	cix	conditionali	Ordo rerum, aut affert, aut detrahit fidem	lxi
Modi bona	cx	Numerus quingenarius	Ordo compositionis	lxxxii
Monosyllaborę usus	lxxxij	Nutrices futuri oratoris	Ordo naturalis	ibidem
Monotonia uitanda	c	Obscena uitanda	Ordie pmutato supuacua	ibi
Mores praeceptoris	xliij. ca. ii	Obscuritatis modi	Ordie ciuiū insectādi rō	xcvii
Mores non sola natura constant	cv	Obscuritas in contextu	Ordo memoriae pdest	xcviii
Morositas odiosa	xc	Occasionis in risu uis	Oris dispositio	c.
Mortis in senatu actio	lxiiij	Occupatio	Ornatis & magnificis in epilogoutendum	lii
Morum discrimen	xcv	Oeconomia	Ornatus	lxvii. & xciii
Motus i nobis excitādi rō	liiij	Officiis imperatoris comparatur oratoris officia	Orthographia vili. capi.	xliij.
Mus in fine uersus	lxviij	Officia oratoris	Ouidius notatur	xxxiiij.
Musica, & ei⁹ laudes	x. ca. xvi	Officia praeceptoris, rhetoris, discipulorum, uide in ipsis uocabulis	Ouidius	lxxxix. ter.
Musici uates & sapientes	x	Onomatopœia	Pacuius	lxxxix
Narratio sinuosa	xiiij		Pedagogi orator futuri. ii	
Narratio. xxxiiij. ca. ij.			Palæstrica quid	xi

INDEX ALPHABETICVS

Palestricus	xi.xvi	Physica oratoris est	cv	Protogenes	cix
Pacifici est piraticum	cvij	Phoenix Homericus	xiii	Pudēda quō q̄ri deceat.	xcvij
Pamphilus	cix	Phrasis eloquentiæ	lxxxix.	Pudor	xciiij
Pancratiastes	xvi	Phryne	xviii	Puerorum educatio, fo. i. i. tra	
Panegyrici	ibidē	Pictores clari	cix	biennium locutio	xii
Panyalis	lxxxviij	Pindarus	lxxxviii	Prouidentia deus	xlviij
Paraphrasis	xcij	Pyrrhones	cv	Q ualitas & quantitas uo	
Paradiastole	lxxx	Pisander	lxxxviii	cis	xcix
Parabolæ lex	lxx	Pythagoreorū mos	lxxxii	Quæstio & eam concernētia.	
Parenchiresis	lvij. cap. i	Pitho Pericli	lxxxix	xxx. lviii. lxi. lxiii. lxviii. cv.	
Parenthesis	lxxx	Plancus	xc	Quam multa	cxlij
Parison	lxxx	Plato Demosthenis auditor.	cv	Quid deceat inspiciendū	xciiij
Paritū contrariorū gr̄a	lxxx	Plato	lxxxvii. cxii	Quid quo referatur	xlx
Parthasius	cix	Plautus	lxxxix	Quid, apud quos, quibus præ	
Parode	lxxviij	Pleonasmus	lxix	sentib⁹, cogitādū oratori. ciiij	
Paradoxon	lxxvi	Ploce, eiusq̄ modi	lxxx	Quilibet unus	xlviij
Paranomasia	lxxx	Pluraliter de uno loqui	lxxxix	Quintiliani filii indoles fo. p.	
Parricida	lxxiiij	Poetica ars	v. ix. xvi	Quintilianus unam dūtaxat	
Pars utra dicat prior	lix	Poetæ lxxxvii. & duob⁹ seq.		actionem cum hæc scriberet	
Partes orationis	vij. & ciiij	Poenitentia color	xcvii.	emiserat	lx
Partes carū iudicialiū	xxix	Polydectus	cix	Quintiliani pater.	lxxx
Partitio. xxxviij. cap. v. & fo.		Polygnotus pictor	ibidē	Quincunx	lxviii
lvij.		Polyptoton	lxxx	Quoi	ix
Pater Quintiliani	lxxx	Polyfyndeton	ibidem	Quotidie, quicquid & c.	viii
Patrius casus	vi	Pollice auerso demonstrare	cii	R abirius	lxxxix
Pathos	lij. liij.	Pollio	cx	Ratio	xxx. xlix
Patroni partes	xlviij. li	Possibile	xxviii	Ratiocinatio	lxiii. ca. ix.
Pectus disertus facit	xciiij	Pomponius Secundus	lxxxix	Ratiocinatio qualis sit	lxv.
Pedestris oratio	lxxxix	Pragmatice	xxvii.	Receptui canēdum	cxij
Pedo	lxxxix	Praxiteles	cix	Refutatio & eam concernen	
Pedes metrici & eorum usus.	lxxxiiij. lxxxv. lxxxvi. Ge-	Præcepta catholica	xviiij	tia fo. p.	xlviij. xlviij. lv
stus. cij		Præceptū breue	li	Reipublicæ læsæ actio	lxiii
Pedibus æger	lv	Præcepta disponēdi ratio.	lxv	Rei obseruationes	ciiij.
Pelias hasta	lxxi	Præceptoris officia. xiiij per to.		Repercutiēdi genera.	lv
Pericles. x. lxxxix. cv. cix. cx		Præiudicia.	xxxix. ca. ii	Reprehensio	xlviij. xcvi
Periclitantē cōmendātia	li	Prælectio pueris faciēda.	xvi	Respondendī figura	lxviij
Perisergia	lxix.	Præmia, & de eis q̄renda	lxiii	Retractatores	xxvi
Periodus	lxxxiiij. lxxxv	Præoccupantes stulte	xlviij	Rhetori q̄n tradēdus puer. xii	
Peripatetici	cv	Præscriptionis cōtentio	lxiii	Rhetorica & similia nomina	
Periphrasis	lxxxiiij	Præteritū tēpus in iudiciis	lx	habēt duplicē sensum	lxviii
Perissologia	ibidē	Principium	xxxii	Rhetorici Ciceronis	lxviii
Permissio	lxxxvi.	Probationes	xxxix. xl. xli.	Rhetorice qd sit, & q̄s ei⁹ finis	
Peroro seu conclusio	l. cap. i	xlviij. & xlviij		xviii. ca. xvi. An sit utilis. xix	
Perpluere	lv	Procuracionis male gestæ a-		An sit ars. xix. Eius materia	
Persius	lxxxix	ctio. folio	lxiii	xxi. Initiū & scriptores	xxii
Persona una p̄ quauis	lxxxix	Prolepsis	xxxii	Rhetoricæ ptes quinq̄.	xxiii.
Personarum ratio	xxviij	Pronūtiatio xi. xcix. c. ciii. ciiij		Risum excitantia. lii. Ipsum	
.lxxxviij. xcvi		Procerium	xxxij. xxxiiij	concernentia	lii. liiij. lv.
Perspicuitas	xiiij. lxviij	Propertius	lxxxix	Ridiculum	liiij
Persuasio	ciiij	Propositio	xxxvii. cap. iiii.	Ridiculi prima diuisio	liiij
Phalereus Philētas	lxxxviii	Propria	vii. lxvii. lxviii.	Romani poetæ	lxxxix
Phidias	cix	Profapia	viii.	Rumor & fama. xxxix. ca. iiii	
Philemon	lxxxviii	Prosonomia	lxxx	Rusticitas	liiij
Philistus	ibidem	Profopoeia ix. xxix. xxxvi		S aleius Bassus	lxxxix
Philosophi lxxxviii. xci. xcvi		li. & lxxvi		Sallustius	ibidem
.cvi. cviii.		Pseudographiæ	xi	Sallustii prologi	xxviii
				Breuitas	xxxiiij. lxxxvii

Sallustij in scribendo diligen- tia	xcii	Simulatio.	lxxvi. cv	Tityus saltandi genus.	cii
Salsum uenustum	liiij.	Synecdoche.	lxxiiij	Titus Lius	lxxxix
Saluo.	cx.	Synœciosis.	lxxxi	Togati.	ibidem
Sanctius ærarium.	xcii.	Singulari de pluribus loqui		Toga.	ciii
Sanctus.	cx.	.lxxix.		Tonarion.	x
Sapia est oratorij ppria	cvii.	Socratis sapientia.	xciiij	Topographia.	lxxvii
Saryrci poetæ.	lxxxix.	Sollicitudinis nimia uitium.		Tormenta.	xxxix. ca. iiii
Schemata	vi.	xlviij		Trachalus.	xc. cvii. & cx
Scholæ eruditæ disaptiores q̄		Sollicitudo dissimulada. cvij		Tragici	lxxxviii. lxxxix
ædes priuata.	iiij.	Solœcismus.	vi.	Transgressiões uitadae.	lxxxiiij
Sciã pluriũ artiũ an sit orato- ri futuro necessaria. x. c. xvi		Sophocles.	lxxxviiij.	Translatio & translata. vii. lxiij.	
Scribendi modus & rō	xcii.	Σοφοκλῆς	lxix.	lxvii. lxviii. lxxiiij.	
Scribendum & dicendum an sit similiter.	cxii.	Sphynx a Verre data Hortē sio. fo.	vi.	Trepidatiōnis uitia	cii.
Scribēdū pot' bñ q̄ cito.	xcii.	Spirit' .c. Eius quã curã habu- erit Demosthenes. ibidem.		Tropi	lxxii. lxxiiii. per to.
Scribendū in cæris	xciiij.	Statuarij.	cix	Tullius	cvii. cxii.
Scribenda q̄ sint p̄cipue.	xciiij	Status. xxiiij. xxv. lxiij. lxxv & ciiij		Turpia ut decora fiant	xcvi
Scribenda q̄ nō dicenda.	cxii.	Strylus optimus dicendi ma- gister.	xcii.	Tutelæ actio	lxiiij.
Scripterit sciuerintq̄ qui plu- rima	cxiiij.	Stesichorus.	lxxxviiij.	V Alerius Flac.	lxxxix.
Scriptores rhetoricę.	xxiiij. ca. i. Qui Romani.	Stoici philosophi.	lxxxix. cv	Valetudo mēoriæ con- ducit	xcviii
Scripto quō occurrat.	lxxiiij.	Studia quæ post finē.	cxiiij	Variandi artis cōmoda	fo. c
Sec̄ta quæ eloquentiæ plus conferat.	cvii.	Suadendi ptes.	xxxviiij	Varices Ciceronis	ciiij.
Sc̄s q̄ nō pximus.	lxxxviiij.	Suasoria. xxviiij. ca. x. & xxvii		Varro	viii. lxxxix. cxii
Sedentium gestus.	cij.	Suasoriis tria spectada. xxviiij		Venales qui sint	lxvii
Senatusconsultum.	lxxiiij.	Subiectio sub oculos.	lxxvii	Verba & uerbalia. v. Ea con- cernentia. viii. xxix. lxxx.	
Seneca.	xc. cx.	Suggillatiōes Ciceronis.	cx	lxxxiiij. lxxxvi. ciiij.	
Sensuum coaceruatio.	lxxx	Sulpitius.	cx	Verecūdia uitũ amabile. cvii	
Sententiã ḡra. lxxi. cap. v.		Sustentatio	.lxxvi	Veritatem auferre iudici de- cet	cv.
Eas cōcernētia ibi. & lxxiiij.		T Abulæ, & q̄ contra eas dicenda.	xxxix	Vetustate cōmendata	lxxix
lxxv. lxxvi. xcij. & cxi.		Tadii ppullandi rō.	xcviii	Ver' urbanitatē adiuuat.	lvi
Senum auctoritas.	cviiij	Tautologia.	lxix	Vibius Crispus	xc
Septenniũ nō expectandū i oratoris futuri eruditone.	ij.	Temporum pditio.	cxii	Vergilius	lxxxix
Serium, locus.	liiij. lvi	Tēpus p̄teritũ in iudiciis.	lx	Virtus & eius laus	xcvii. cvii.
Sermo sc̄licissimus.	lxxxiij.	Tempus & locus dicēdi.	xcvi	cvii. Romanor̄	cxii.
Sermo nullus negligens sit.	xciiij.	Tenores.	vi	Vita honesta	ibidē
Seruilius Bassus.	lxxxix	Therentius Varro.	lxxxix	Vitada & uitia.	xlviij. lxxvii.
Seruius Galba.	xviiij.	Tertius a summo.	ciiij	xcv. et. cii.	
Seruius Sulpitius.	xc.	Testamētor̄ q̄stiones.	lxxiiij	Vituperatio hoim	xxvii
Sexti casus apud græcos, & apud nos septimi uis.	v	Testes.	xxxix. cap. vii	Vox	xiii. xcix. c
Signa necessaria.	xlj	Testimonia.	xl	Urbanitas Ciceronis	liiij
Syllabæ longæ breuibus mi- scendæ.	lxxxiiij.	Themata.	xvi. lxxiiij	Urbanitas	liiij. lv
Syllabę eadē uitadae.	lxxxiiij	Themistocles habitus iperiti- or q̄ lyrae indoctus	x	Urbs appropriat Rome	lxvi
Syllogismus.	xlx. lxxiiij	Theocritus.	lxxxviiij	Vsus triplex	lxxviiij
Similitudo.	xl.	Theon.	cix	Vsus doctrinã superat	cviiij
Similium ratio quadruplex.		Theophrastus.	lxxxix	Vterq̄ alteri	ciiij
lxxxii.		Theopompus.	xxxviiij	Verum & quid	xxviiij
Simonides.	lxxxviiij. xcviij	Thesis	xj. xliiij. xcii	Vulgare exordiũ & c.	xxxliij
Simulatio cōtra simulatē.	lvi	Thucydides.	lxxxviiij	Vultus & facies	fo. c
		Tibullus.	lxxxix	Xenophon	lxxxviiij. & seq.
		Timagenes	lxxxviiij	Zeusis pictor	cix.
		Timantes	xvii		
		Tyrteus.	lxxxviiij		

• • • Finis

INDEX

¶ Tabula capitum seu titulorum totius operis ea serie qua explicabuntur.

¶ Capita Libri. I.

Epistola ad Triphonem	fol. i
Proemium totius operis.	fol. i
Quam spem de filio recens nato præcipiat pater, & in quali nutrice, & inter quos collactaneus educandum curet. Cap. i	fo. i
Quales præceptores ac pædagogi eẽ debeant, & a quo sermone, & qua ætate auspicandũ sit. Cap. ij.	fol. ij
Vtrum utilius domi an in scholis erudiantur. Cap. iij.	fo. iij
Qua ratione in paruis ingenia dignoscant, & quomodo tractanda sint. Ca. iij	fol. iij
De Grammatica. Cap. v	fo. iij
De Literis & earum potestate. Ca. vi	fo. eo.
De Partibus orationis. Ca. viij	fo. iij
Declinare in primis noia & uerba scire oportet pueros, & genera nosse. Ca. viij.	fo. eo.
De Verbis & uerbalibus. Ca. ix	fo. eodẽ
De Virtutibus & uitis orationis. Ca. x	fo. eo.
De Vetustis uerbis, & quibus uerbis sit utendum. Cap. xi	fo. viij
De Consuetudine. Cap. xij	fo. eodẽ
De Orthographia. Cap. xij	fo. eodẽ
De Lectione pueri. Cap. xij	fo. ix
De Officio grammatici, & quæ primordia sint dicendi. Cap. xvi	fo. eodem
An oratori futuro necessaria sit plurium artium scientia. Cap. xvi	fo. x
De Musice, & eius laudibus. Ca. xvij	fo. eodẽ
Commodam geometriam oratori esse. Cap. xvij	fo. xi
De prima pronuntiatione & gestus institutio ne. Cap. xix	fo. eodem
An prædicta discenda sint eodem tempore. Cap. xx	fol. xi

¶ Capita Libri. ij.

Quando Rhetori sit tradendus puer. Caput. i.	Folio xij.
De Moribus & officiis pceptoris. Ca. ij.	fo. xij
An protinus pceptore optimo sit utendum. Cap. iij	fo. eo
De Primis apud Rhetorem exercitationibus. Cap. iiii.	fo. eodẽ
De Lectione oratorum & historicorum apud Rhetorem. Cap. v	fo. xv
Qui primi legendi. Cap. vi	fo. eodẽ.
De Diuisione & parenchirisi. Ca. vii	fo. eo
De ediscendo. Cap. viii.	fo. eodem
An secundum sui quisq; ingenii docendus sit naturam. Ca. ix	fo. xvi
De officio discipulorum. Cap. x	fo. eodẽ
De Utilitate & ratione declamandi. Cap. xi.	eodem
Folio	

CAPITVM.

An artis necessaria cognitio sit. Ca. xii.	fo. xvj
Quare ineruditi ingeniosiores uulgo habeantur. Cap. xiii	fo. xvij
Quis modus in arte. Cap. xiiii	fo. xvij
Diuisio totius operis. Cap. xv	fo. xviii
Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. Cap. xvi	eodem
Folio	
An utilis sit Rhetorice. Cap. xvii	fo. xix
An Rhetorice sit ar. Cap. xpiij.	Folio eodem
Generalis diuisio artium, & ex quibus sit Rhetorice. Cap. xix	fo. xx
Vtrum plus conferat eloquentiæ ars an natura. Cap. xx	fo. eodem
An uirtus sit rhetorice. Cap. xxi	fo. eodẽ
Quæ sit materia Rhetorices. Caput. xxii	
Folio	xxi
¶ Capita Libri. iiii.	
De scriptoribus artis Rhetorice. Ca. i	fo. xxii
Quod initium Rhetorices. Cap. ii	fo. eo.
Quinq; eẽ partes Rhetorice. Cap. iiii	fo. xxiii
Tria eẽ genera causarum. Cap. iiii.	fo. xxiii
Quibus contineatur omnis ratio dicendi. Cap. v	Folio eodẽ
Quid sit status. Cap. vi	Folio xxiiii
Vnde dicatur status, & reus an actor statum faciat. Cap. vii.	fo. eodem
Quot, & qui status. Cap. viii	fol. xxv
De demonstratiuo quod constat laude & uituperatione. Cap. ix	Folio xxvi
De Suasoria seu deliberatiua & profopœia. Ca. x	Folio eodem
De Partibus causarum iudicialium. Cap. xi	
Folio	xxix
De Generibus iudicialium causarum. Cap. xij	
Folio	xxx.
Quid, & quæ sit quæstio, ratio, iudicatio, confens, & quatenus necessaria. Ca. xiiij.	fo. eodẽ
¶ Capita Libri. iiii.	
Prologus	Folio. xxx
De exordio. Cap. i.	Folio eodem
De Narratiõe. Ca. ij	Folio. xxxiij
De Egressione. Cap. iij	Folio xxxviij
De Propositione. Cap. iiii	Folio eodem
De Partitione. Cap. v	Folio xxxviij
¶ Capita Li. v.	
Prologus	Folio. xxxviii
De Probationum diuisione. Cap. i	fo. xxxix
De Præiudiciis. Cap. ij	Folio xxxix
De Rumore & fama. Cap. iij	Folio eodem
De Tormentis. Cap. iiii	Folio eodem
De Tabulis, & iis quæ contra tabulas. Cap. v	Folio eodem
Folio	
De Iureiurando. Cap. vi	Folio eodem
De Testibus. Cap. viij	Folio eodem
De Probatione artificiali. Cap. viij	Folio xl
De Signis. Cap. ix	Folio. xli
De Argumentis. Cap. x.	Folio eodem

INDEX

De Exemplis. Cap. xi.	fo. xlv.
De Viu argumentorum. Ca. xij.	fo. xlvi.
De Refutatione. Ca. xij.	fo. xlviij.
Quibus constet epicherema, & quomodo re- tellatur. Cap. xiiij.	fo. xlix
¶ Capita Lib. vi.	
Proemium in quo de fortuna sua querit.	fo. l.
De conclusione seu peroratione. Ca. i.	fo. l.
Adhuc de affectibus mouendis. Ca. ij.	fo. li.
De diuisione affectuum, & quomodo mouen- di sunt. Cap. iij.	fo. liij.
De Risu. Cap. iij.	fo. liij.
De Altercatione. Ca. v.	fo. lvi.
De Iudicio & consilio. Ca. vi	fo. lvij
¶ Capita. Lib. viij.	
De Dispositionis utilitate. Ca. l.	fo. lviiij.
De Dispositione facienda. Ca. ij.	fo. eodē.
De Coniectura. Ca. iij	fo. lx
De Finitione. Ca. iij	fo. lxi
De Qualitate. Ca. v	fo. lxij
De Actionis quaestione. Ca. vi	fo. lxiiij
De Stato ex scripto & q̄litate. Cap. viij.	fo. eo.
De Contrarijs legibus. Ca. viij.	fo. eodē.
De Syllogismo seu ratiocinatione. Capi. ix.	fo. lxx.
Folio	lxv.
De Ambiguo seu amphibologia. Ca. x.	fo. eo.
Quae sit inter status cognatio, & quae diuersi- tas. Cap. xi.	fo. eodem.
¶ Capita Lib. viij.	
Proemium	fo. lxxvi
Quae in elocutione spectanda. Ca. i.	fo. lxxvij
De Perspicuitate. Ca. ij.	fo. eodē.
De Ornatu. Ca. iij.	fo. eodem
De Amplificatione. Ca. iij	fo. lxx
De Generibus sententiarum. Ca. v.	fo. lxxi
De Tropis. Ca. vi	fo. lxxij
¶ Capita Libri IX.	
In quo differat figura a tropis. Ca. i.	fo. lxxiiij.
De Figuris sententiarum. C. ij	fo. lxxvi
De Figuris Verborum. Ca. iij	fo. lxxix
De Compositione. Ca. iij	fo. lxxxij
¶ Capita Libri x.	

CAPITVM.

De Copia uerborum. Ca. i.	fo. lxxxvi
De Imitatione. Ca. ij	fo. xc.
Qui modus scribendi sit. Ca. iij	fo. xci
De Emendatione. Ca. iij	fo. xcviij
Quae scribenda sunt praecipue. Ca. v.	fo. eodē
De Cogitatione. Ca. vi	fo. xciiij
Quemadmodum extemporalis facultas pare- tur, & contineatur. Ca. viij	fo. eodē
¶ Capita Libri xi.	
Præfatio	fo. xciiij
De Apte dicendo. Ca. i.	fo. eodē
De Memoria. Ca. ij	fo. xcviij
De Pronuntiatione. Ca. iij	fo. xcix
De Vocis natura & cura eiusdem.	
De Gestu & cultu oratoris. Quid cuiq; causae conueniat. Quid cuique par & sententijs & uerbis. Et quid quemq; deceat. Capite eodem.	
¶ Capita Libri xij. & ultimi.	
Proemium	fo. ciiij
Non posse oratorem esse nisi uirum bonum.	
Cap. i.	fo. eodem
Cognoscenda esse oratori quibus mores for- mentur. Cap. ij.	fo. cvi
Necessariam esse iuris ciuilis scientiam orato- ri. Cap. iij	fo. cvij
Necessariam oratori cognitionem historiarū.	
Cap. iij.	fo. eodem
Quae sint oratoris instrumenta. Ca. v	fo. eodē
Quod tempus sit idoneum incipiendi agere causas. Cap. vi	fo. eodem
Quae in suscipiendis causis oratori obseruan- da sint. Cap. viij	fo. cviiij.
Quae in discendis causis oratori obseruanda sint. Cap. viij	fo. eodē
Quae in agendis causis oratori seruanda sint.	
Cap. ix	fo. cix.
De genere dicendi. Cap. x	fo. eodem
Quae post finem agendi, sint oratori studia.	
Cap. xi. & ultimum.	fo. cxij.

FINIS CAPITVM.

M. FABIVS QVINTILIA

NVS, TRYPHONI SALVTEM.

FFLAGITASTI QVOTIDIANO CONVICIO, VT libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emittere inciperem. Nam ipse eos nondum opinabar satis maturuisse, quibus componendis (ut scis) paulo plus quam biennium, tot alioqui negotijs districtus impendi, quod tempus non tam stylo, quam inquisitioni instituti operis prope infiniti, & legendis auctoribus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vtus deinde Horacij consilio, qui in arte poetica suadet, ne precipitetur editio, nonum quam prematur in annum, dabam istis otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetiros tanquam lector perpenderem. Sed si tantopere efflagitantur, quam tu affirmas, permittamus uela uentis, & orantoluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia positum est, ut in manus hominum quam emendatissimi ueniant.

M. Fabij Quintiliani in Oratoriae Institutionis librum primum, ad Marcellum Victorium prooemium.

Ost impetratam studijs meis quietem, quae per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum a me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus, quod auctores utriusque linguae clarissimos non ignorabam multa, quae ad hoc opus pertinerent, diligentissime scripta posteris reliquisse. Sed quae ego ex causa faciliorem mihi ueniam meae deprecationis arbitrabor fore, hac accendebantur illi magis, quam inter diuersas opiniones priorum, & quaedam etiam inter se contrarias, difficilis esset electio, ut mihi si non inueniendi noua, at certe iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuste uiderentur. Quamuis autem non tam me uinceret praestandi, quod exigebatur fiducia, quam negandi uerecundia, latius se tamen aperiente materia, plus quam imponebatur oneris sponte suscepi, simul ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei, simul ne uulgarem uiam ingressus alienis demum uestigijs insisterem. Nam caeteri fere, qui artem orandi literis tardiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinae, summam in eloquentia manuum imponebant, siue contemnentis tanquam parua, quae prius discimus studia, siue non ad suum pertinere officium opinati, quoniam diuisae professionum uices essent, seu, quod proximum uero, nullam ingenij sperantes gratiam circa res, etiam si necessarias, procul tamen ab ostentatione positas, ut operae fastigia spectant, latent fundamenta. Ego cum existimem nihil arti oratoriae alienum, sine quo fieri non posse oratorem fatendum est, nec ad ullius rei summam, nisi praecedentibus initijs perueniri, ad minora illa, sed quae si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo; nec aliter, quam si mihi tradat educandus orator, studia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter haec modo (quantum sunt magna) dignissimum hoc mutuae inter nos charitatis pignore iudicabamus, sed quod erudiendo nato tuo, cuius prima aetas manifestum iter ad ingenij lumen ostendit, non inutiles fore libri uidebantur, quos ab ipsis dicendi uelut incunabulis, per omnes quae modo aliquid oratori futuro conferant artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atque eo magis, quod duo iam sub nomine meo libri ferebantur artis rhetoricae, neque editi a me, neque in hoc comparati. Namque alterum sermone per biduum habito, pueri, quibus id praestabatur, exceperant, alterum pluribus sane diebus, quantum notando consequi potuerant, interceptum boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uero compositiora, & quam nos poterimus elaborata. Oratorem autem institui mus illum perfectum, qui esse nisi uir bonus non potest, ideoque non dicendi modo eximiam in eo facultatem, sed omnis animi uirtutes exigimus. Neque enim hoc concesserim, rationem rectae honestaeque uitae (ut quidam putauerunt) ad philosophos relegendam, cum uir ille uere civilis, & publicae, priuatae tumque reipublicae administrationi accommodatus, qui regere consilij urbes, fundare legibus, emendare iudicij possit, non alius sit profecto quam orator. Quare tamen si me fateor usus quibusdam, quae philosophorum libris continentur, tamen ea iure uereque contenderim esse operis nostri, proprieque ad artem oratoriam pertiuere. An si frequentissime, de iur

Lib. iij. de orato.

stitia, fortitudine, temperantia, caeterisque similibus sit differendum, & adeo, ut uix ulla possit causa repiri in qua non aliqua quaestio ex his incidat, eaque omnia inuentione, atque elocutione sint explicanda, dubitabitur ubicunque uis ingenij, & copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse praecipuas: Fueruntque haec, ut Cicero apertissime colligit, quemadmodum iuncta natura, sic officio quoque copulata, ut iidem sapientes, atque eloquentes haberent. Scidit deinde se studium, atque inertia factum est, ut artes esse plures uiderent. Nam ut primum lingua esse coepit in quaestu, institutumque eloquentiae bonis male uti, curam morum qui disertum habebant, reliquerunt. Ea uero destituta infirmioribus ingenijs uelut praedae fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, statuendasque uitae leges regressi, partem quidem potiore, si diuidi posse, retinuerunt, nomen tamen sibi insolentissimum arrogauerunt, ut soli sapientiae studiosi uocarentur. Quae neque summi imperatores, neque in consilijs rebus maximarum, ac totius administratione Reip. praclarissime uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi, facere enim optima quae promittere maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiae professorum multos & honesta praecipisse, & ut praeeperunt etiam uixisse facile concesserim, nostris uero temporibus sub hoc nomine maxima in plerisque uitia latuerunt. Non enim uirtute ac studijs ut haberent philosophi laborabant, sed uultum & tristitiam, & dissentientem a caeteris habitum, pessimis moribus praetendebant. Nunc autem quae uelut propria philosophiae asseruntur, passim tractamus omnes. Quis enim modo de iusto, aequo, ac bono non & uir pessimus loquitur? quis non etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quaerit? Nam uerborum proprietates, ac differentia omnibus, qui sermonem curae habent, debet esse communis. Sed ea & sciet optime, & eloquetur orator, qui si fuisset aliquando perfectus, non a philosophorum scholis uirtutis praecipua peterent. Nunc necesse est ad eos aliquando auctores recurrere, qui desertam (ut dixi) partem oratoriae artis meliorem praesertim occupauerunt, & uelut nostrum reposcere, non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos

Orator dicendi peritus.

alienis uos esse doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uere sapiens appellari possit, nec moribus modo perfectus (nam id mea quidem opinione, quantum sint qui dissentiant, satis non est) sed etiam scia & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summam tendendum est, quod fecerunt plerique ueterum, qui & si nondum quenquam sapientem repertum putabant, praecipua tamen sapientiae tradiderunt. Nam est certe aliquid consummata eloquentia, neque ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet, quod si non contingat, altius tamen ibunt, qui ad summa nitentur, quam qui praesumpta desperatione quae uelint euadendi, pertinuis circa ima substiterint. Quo magis impetranda uenia erit, siue minora quidem illa,

Operis diuilio.

uere operi quod instituimus, necessaria praeteribo. Nam liber primus ea quae sunt ante officium rhetoris, continebit. Secundo, prima apud rhetorem elementa, & quae de ipsa rhetoricae substantia quaeruntur, tractabimus. Quintum deinceps inuentioni, nam & huic dispositio subiungitur. Quatuor elocutioni, in cuius partem memoria, ac praenuntiatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipse informandus est, ut qui mores eius, quae in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquentiae genus, quis agendi debeat esse finis, quae post finem studia, quantum nostra ualebit infirmitas differamus. His omnibus admiscebitur, ut quisque locus postulat, dicendi ratio, quae non eorum modo scia, quibus quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, & (ut sic dicemus) ius ipsum rhetorices interprete, sed alere facundiam, uires augere eloquentiae possit. Nam plerumque nudae illae artes, nimiae subtilitatis affectatione frangunt atque concidunt quicquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, & ossa detegunt, quae ut esse & astringi neruis suis debent, sic corpore operienda sunt. Ideoque nos non particulam illam, sicut plerique, sed quicquid utile ad instituendum oratorem putabamus, in hos. xij. libros contulimus, breuiter omnia demonstrando. Nam si quantum de quaque re dici potest, prosequamur, finis operis non reperiretur. Illud tamen in primis testandum est, nihil praecipua, atque artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium, non magis haec scripta sunt, quam de agrorum cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingenita cuique adiumenta, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor, quae si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari, sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studijque corrumpant. Sicut & haec ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribendi, legendi, dicendi, multa & continua exercitatione, per se nihil profunt.

¶ Quam spem de filio recens nato praecipiat pater, & a quali nutrice, & inter quos collataneos educandum curet.

Caput .I.

¶ Igitur nato filio pater spem de illo primum quam optimam capiat, ita diligentior a principijs fiet. Falsa enim est querela, paucissimis hominibus uim percipiendi quae tradantur esse concessam, plerisque uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contra, plures reperias, & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale, ac sicut aues

erit aues ad uolatum, equi ad cursum, ad saeuitiam ferae gignuntur, ita nobis propria est me-
 ris agitatio, atq; solertia, unde origo animi coelestis creditur. Hebetes uero, & indociles non
 magis secundum naturam hominis eduntur, q̄ prodigiosa corpora, & monstris insignia. Sed
 hi pauci admodum fuerunt, argumentum, q̄ in pueris elucet spes plurimorum, quae cum emo-
 ritur aetate, manifestum est non naturam defecisse, sed curam. Praestat tamen ingenio alius
 alium, concedo, sed ut plus efficiat, aut minus, nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil con-
 secutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrem q̄ maxime curam spei fu-
 turi oratoris impendat. Ante omnia ne sit uitiosus sermo nutricibus, quas (si fieri posse) sapien-
 tes Chrysippus optauit, certe quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidē
 in his haud dubie prior ratio est, recte tamen etiam loquantur. Has primum audiet puer, ha-
 rum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum, quae rudibus
 annis percipimus, ut sapor quo noua imbuias durat, nec lanarum colores, quibus simplex ille
 candor mutatus est, elui possunt. Et haec ipsa magis pertinaciter haerent, quae deteriora sunt.
 Nam bona facile mutantur in peius, nunc quando in bonum uerteris uitia? Non assuescat
 ergo, ne, dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendus sit. In parentibus uero q̄ plurimum
 esse eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantum loquor. Nam Gracchorum elo-
 quentiae, multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in po-
 steros quoq; est epistolis traditus. Et Lelij filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam
 elegantiore dicitur. Et Q. Hortensij filiae oratio apud triumuiros habita legitur, non tan-
 tum in sexus honorem. Nec tamen ij quibus discere ipsis non contigit, minorem curam do-
 cendi liberos habeant, sed sint ppter hoc ipm ad caetera magis diligentes. De pueris, inter q̄s
 educabitur ille huic spei destinatus, idem quod de nutricibus dictum sit.

¶ Quales praecipit ac paedagogi esse debeant, & a quo sermone, & qua aeta-
 te auspicandum sit. Caput .II.

DE paedagogis hoc amplius, ut aut sint eruditi plane, quam primam esse curam uelim, Paedagogi
 aut se non esse eruditos sciant. Nihil enim peius est ijs, qui paulum aliquid ultra pri-
 mas literas progressi, falsam sibi scientiae persuasionem induerunt. Nam & cedere praecipien-
 di peritis indignantur, & uelut iure quodam potestatis, quo fere hoc hominum genus intu-
 mescit, imperiosi atq; interim saeuientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum
 nocet moribus. Siquidem Leonides Alexandri paedagogus, ut a Babylonio Diogene tradi-
 tur, quibusdam eum ut ijs imbuit, quae robustum quoq; & maximum regem ab illa institu-
 tione puerili sunt persecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet oratorem institui, rem ardu-
 am, etiam cum ei formando nihil defuerit, praeterea plura ac difficiliora superesse. Nam &
 studio perpetuo, & praestantissimis praceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Qua p-
 pter praecipienda sunt, optima, quae si quis grauabitur, non rationi defuerint, sed oneri. Si ta-
 men non contingeret quales maxime uelim habere nutrices, pueros, paedagogos, at unus cer-
 te sit assiduus dicendi non imperitus, qui si qua erunt ab his praesente alumno dicta uitiose,
 corrigat protinus, nec insidere illi sinat, dum tamen intelligatur id quod prius dixi, bonum
 esse, haec remedium. A sermone graeco puerum incipere malo, quia latinus, qui pluribus
 in usu est, uel nobis nolentibus se perhibet, simul quia disciplinis quoq; graecis prius insti-
 tuendum est, unde & nostra fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose uelim fieri, ut diu
 tantum loquatur graece, aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt & oris plu-
 rima uitia in peregrinum sonum corrupti, & sermonis, cui cum graeca figurae assidua cosue-
 tudine haerint, in diuersa quoq; loquendi ratione, pertinacissime durant. Non longe itaq;
 latina subsequi debent, & cito pariter ire. Ita fiet, ut cum aequali cura linguam utranq; tueri
 coeperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis instituendos, qui minores septem annis
 essent, non putauerunt, q̄ illa primum aetas, & intellectum disciplinarum capere, & labore
 pati possit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante grammaticum Aristo-
 phanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse
 huius poetae. Sed alij quoq; auctores, inter quos Eratosthenes, idem praeeperunt. Melius
 autem qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chrysippus, nam is, quamuis nutricibus
 triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam formandam q̄ optimis institutis mentem infan-
 tium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas aetas, quae ad mores iam ptinet? Neq; igno-
 ro toto illo (de quo loquor) tempore uix tantum effici, quantum conferre unus postea pos-
 sit annus, sed tamen mihi qui id senserunt, uidentur non tam discantibus in hac parte, q̄ do-
 centibus pepercisse. Quid melius alioqui facient ex quo loqui poterunt? Faciant enim ali-
 quid necesse est. Aut cur hoc, quantulumcunq; est usque ad septem annos lucrum, fastidia-
 a ij mus?

Hebetes p
 digiorū in
 star esse.

Nutrices.

Parentes
 Cornelia
 Graccho

Pueri

Paedagogi

Leonides

A graeco
 auspicandū

Añ septem
 niū discen-
 dum

plane

alij nunq̄
non scisse,
alij nonū
q̄ fecisse

mus: Nam certe qualibet parum sit, quod contulerit aetas prior, maiora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc per singulos annos prorogatum, in summam proficit, & quantum in infantia praesumptum est temporis, adoleſcentia acquiritur. Idem etiam de sequentibus annis praecipuum sit, ne quod cuique discendum est, sero discere incipiat. Non ergo perdamus primum statim tempus, atque eo minus, quod initia litterarum sola memoria constant, quae non modo iam est in paruis, sed tum etiam tenacissima est. Non sum adeo aetatum imprudens, ut instandum teneris protinus acerbe putem, exigendamque plenam operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia quae amare nondum potest, oderit, & amaritudinem semel praecipit etiam ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit, etiam rogetur & laudetur, & nonnunquam scisse se gaudeat. Aliquando ipso nolente doceatur alius, cui inuideat, contendat interim, & saepius uincere se putet, praemijs etiam quae capit illa aetas, euocetur. Parua docemus instituendum oratorem professi, sed est sua etiam studijs infantia, & ut corporum mox fortissimorum educatio a lacte cunisque initium ducit, ita futurus eloquentissimus edidit aliquando uagitum, & loqui primum incerta uoce tentauit, & haesit circa formas litterarum. Nec si quid discere satis non est, ideo necesse non est. Quod si nemo reprehendit praem, qui haec non negligenda in suo filio putet, cur improbetur, si quis ea quae domi suae recte faceret, in publicum promit. Atque eo magis, quod minora etiam facilius minores percipiunt, & ut corpora ad quaedam membrorum flexus formari nisi tenera non possunt, sic animos quoque ad pluraque duriores robur ipsum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio suo prima litterarum elementa tradi ab Aristotele summo eius aetatis philosopho uoluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non studioque initia, & a perfectissimo quoque optime tractari, & pertinere, ad summam credidisset. Fingamus igitur Alexandrum dari nobis, impositum gremio, dignum tanta cura infantem (quantum suus cuique dignus est) pudeat ne me statim in ipsis elementis, etiam breuia docendi monstrare compendia. Neque enim mihi illud saltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut litterarum nomina & contextum prius quam formas paruuli discat. Obstat hoc agnitione earum, non intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur, quae causa est praecipientibus, ut etiam cum satis affixisse eas pueris, recto illo quo primum scribi solent contextu uidentur, retroagant rursus, & uaria permutatione perturbent, donec litteras qui instituunt facie norint, non ordine. Quapropter optime, sicut hominum pariter & habitus & nomina, edocebuntur. Sed quod in literis obest, in syllabis non nocet. Non excludo autem id quod est notum, irritandae ad discendum infantiae gratia, ebur neasetiam litterarum formas in lulum offerre, uel si quid aliud, quo magis illa aetas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare, iucundum sit. Cum uero iam ductus sequi coeperit, non inuile erit, eas tabellae quoque optime insculpi, ut per illos uelut sulcos ducatur stylus. Nam neque errabit quemadmodum in caris (continebit enim utrinque marginibus) nec extra praescriptum poterit egredi, & celerius ac saepius sequendo certa uestigia, firmabit articulos, neque egebit adiutorio manum suam manu superimposita regentis. Non aliena res, quae ferre ab honestis negligi solet, cura bene ac uelociter scribendi. Nam cum sit in studijs praecipuum, quoque solo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus pareat, scribere ipsum, tardior stylus cogitationem morat, & rudis & confusus intellectu caret, unde sequitur alter dictandi quae transferenda sunt labor. Quare cum semper & ubique, tum praecipue in epistolis secretis & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquisset. Syllabis nullum compendium est, perdiscendae omnes, nec ut sit plerumque, difficillima quaeque earum differenda, ut in omnibus scribendis deprehendantur. Quinimo ne primae quidem memoriae temere credendum, repetere & inculcare diu fuerit utilius, & in lectione quoque non properare ad continuandam eam, uel ad celerandam, nisi cum inoffensa, atque indubitata litterarum inter se coniunctio, suppeditare sine ulla cogitandi saltem mora poterit. Tunc ipsis syllabis uerba complecti, & his sermonem connectere incipiat. Incredibile est quantum morae lectioni festinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermissio, repetitio, pluraque possunt audientibus, deinde cum errarunt, etiam ipsae quae iam sciunt diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. Nam prospicere in dextrum, quod omnes praecipiant, & providere, non rationis modo, sed usus quoque est, quam sequentia intuenti priora dicenda sunt, & quod difficillimum est, diuidenda intentio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non poenitebit curasse, cum scribere nomina puer (quemadmodum moris est) coeperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, & forte ocurrentibus ponat, protinus enim potest interpretationem linguae secretioris, id est quas Graeci glossas uocant, dum aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa consequi rem postea pro-

ea proprium tps desideraturam. Et qm̄ adhuc circa res tenues moramur, ij quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponuntur, non otiosas uelim sententias habeant, sed honestum aliquid monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutem, & impressa animo rudi, usq; ad mores proficiet. Etiam dicta claror; uiroz; & electos ex poetis maxime (nanq; eoz; paruis cognitio gratior ē) locos ediscere inf̄ lusum licet. Nam & maxime necessaria ē oratori (sicut suo loco dicam) memoria, & ea præcipue firmatur atq; aliter exercitatione, & in his de quibus nunc loquimur ætatibus, quæ nihilum ipsæ generare ex se queunt, prope sola est, quæ suuare curam docentium possit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius os, & expressior sermo, ut nomina quædam, uersusq; affectate difficultatis, ex pluribus asperime coeūtibus inf̄ se syllabis catenatos, & uelut cōfragosos q̄ citissime uoluāt, χαλεποι græca uocantur, res modica dictu, qua tamen omissa, multa linguæ uitia, nisi primis eximantur annis, in emendabili in posterum prauitate durentur.

¶ Vtrum utilius domi, an in scholis erudiantur?

•Caput .III.

Sed nobis iam paulatim accrescere puer, & exire de gremio, ac discere serio incipiat. Hoc sigit̄ potissimū loco tractāda quæstio est. Utilius ne sit domi, atq; intra priuatos parietes studentem continere, an frequentia scholar; & uelut publicis præceptoribus tradere? Quod quidem cum ijs, a quibus clarissimar; ciuitatum mores sunt instituti, tum eminentissimis auctoribus uideo placuisse. Non est tamen dissimulandū esse nōnullos, qui ab hoc prope publico more, priuata quadam persuasione dissentiant. Hi duas præcipue rationes sequi uident. Vnam, q̄ moribus magis consulant, fugiēdo turbam hominum eius ætatis, quæ sit ad uitia maxime prona, unde causas turpium factor; sæpe extitisse utinam falso iactare. Alteram, q̄ quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tempora sua impensurus unū uideat, q̄ si eadem in plures partiāt. Prior cā prorsus grauis. Nam si studijs q̄dem scholas prodesse, moribus aut nocere constaret, potior mihi rō uiuendi honeste, q̄ uel optime dicendi uideret. Sed mea quædam inia, iuncta ista, atq; indiscreta sunt. Neq; enim esse oratorem, nisi bonum uir; iudico, & fieri etiam si posset uolo. De hac re sigit̄ prius. Corrupti mores in scholis putant, nam & corrumpuntur interim, sed domi quoq; & sunt multa eius rei exempla, tam † læsæ Hercule q̄ † perdita

conseruata sanctissime utrob; opinionis. Natura cuiusq; totum curaq; distat, da mentem ad peiora facilem, da negligentiam formandi, custodiendiq; in ætate prima pudoris, non minorē flagitiis occasionem secreta præbuerint. Nam & esse potest turpis domesticus ille præceptor, nec tutior inter seruos malos, q̄ ingenuos parum modestos, conuersatio est. At si bona ipsius indoles, si non cæca, ac sopita parentum secordia est, & præceptorem eligere sanctissimum quemq;, cuius rei præcipua prudentibus cura est, & disciplinam, quæ maxime seuerâ fuerit, licet & nihilominus amicū grauem uirum, aut fidelem libertum, lateri filij sui adiungere, cuius assiduus comitatus, etiā illos meliores † faciat, qui timebant. Facile erat huius me † faciet qui timebunt

remedium. Utinam liberor; nostror; mores non ipsi perderemus. Infantiam statim delitiis soluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis fragit. Quid non adultus concupiscet, q̄ in purpuris repit? Nondū prima uerba exprimit, & iam coccum intelligit, iam cōchylium poscit. Ante palatum eoz; q̄ os instituimus. In lecticis crescunt, si terram attigerint e manibus utrinq; sustentium pendunt. Gaudemus si Attendite parentes

quid licentius dixerint. Verba, ne Alexandrinis quidem permittenda delitiis, risu, & osculo excipimus. Nec mir; nos docuimus, ex nobis audierūt, nostras amicas, nostros concubinos uident. Omne conuiuium obscœnis canticis strepit, pudenda dictu spectantur. Fit ex his cōsuetudo, deinde natura, discunt hæc miseri, antequam sciant uitia esse. Inde soluti ac fluentes, non accipiunt ex scholis mala ista, sed in scholas afferūt. Ver; in studijs magis uacabit unus Obiectio secunda

uni. Ante oia nihil prohibet esse istū, nescio quem, unū etiam cū eo, qui in scholis erudit. Sed etiam si iungi utrūq; non posset, lumen tñ illud conuentus honestissimi, tenebris ac solitudi ni prætulisset. Nā optimus quisq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignū putat, at fere minores ex concia suæ infirmitatis hære singulis, & officio fungi q̄dammodo pædagogor; nō indignant. Sed præstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctissimi, atq; incomparabilem magistrū domi habeat, non tñ ille totū in uno diē consumpturus est. Haud p̄t esse ulla tam perpetua discantis intentio, quæ non, ut uisus oculor; obtutu cōtinuo, fatiget, cū præsertim plus secreti tps studia desiderent. Neq; enim scribenti & cogitanti præceptor assistit, quor; aliquid agentibus, cuiuscūq; interuentus impedimento est. Lectio q̄q; nō ois, nec semp præeunte, uel interpretante eget. Qñ enim tot auctor; notitia contigeret: er modicum tps est, q̄ in totū diem uelut opus ordinet. Ideoq; p̄ plures ire p̄t etiā, quæ singulistradēda sunt. Plæraq; uero hanc cōditionē hñt, ut eadem uoce ad omēs simul perferant.

Alia obie-
ctione

Sententia
auctoris

Taceo de partitionibus & declamationibus rhetorū, quibus certe quātuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq; totum feret. Non em̄ uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit, sed ut sol, uniuersis idē lucis, caloriscq; largitur. Grammaticus quoq; si de ratione loquendi disserat, quæstiones explicet, historias exponat, poemata enarret, tot illa discent, quot audient. At enim emendationi, prælectioniscq; numerus obstat. Sit incommodum (nam quid fere undiq; placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamē eo mitti puerū uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore se turba q̄ ut sustinere eam possit, onerauerit, & in primis ea habenda cura est, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus, nec officiū in docendo spectet, sed affectū, ita nunq; erimus in turba. Nec sane quisq; literis saltē leuiter imbutus, cum in quo studium, ingeniumq; perspexerit, non in suam quoq; gloriam peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ sint magna scholæ (cui ne ipsum quidem rei assentior) si ad aliquem merito concurritur, non tamen hoc eo ualeat, ut fugiendæ sint omnino scholæ. aliud est em̄ uitare eas, aliud eligere. Et si refutauius quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid ipsi sequamur. Ante oīa futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media reipublicæ luce uiuendum est, assuescat iam a tenero nō reformidare hoīes, neq; illa solitaria, & uelut umbratili uita pallefcere. Excitata mens & attollēda semper est, quæ in huiusmodi secretis, aut languescit, & quendā uelut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Neesse est em̄ sibi nimium tribuat, qui se nemini cōparat. Deinde cum proferenda sunt studia, caligat in sole, & oīa noua offendit, ut qui solus didicerit, qd̄ inter multos faciēdum est. Mitto amicitias, quæ usq; ad senectutē firmissime durant, religiosa quadā necessitudine imbutæ. Neq; em̄ ē sanctius sacris iisdem, q̄ studijs initiari. Sensem ipsum qui cōmunis dicit, ubi discet, cum se a congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoq; aialibus naturalis est, segregarit. Adde, q̄ domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipientur, in schola, etiā quæ alijs. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi, proderit alicuius obiurgata defidia, proderit laudata industria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cedere pari, pulchrum superrasse maiores. Accendūt oīa hæc animos, & licet ipsa uitū sit ambitio, frequēter tamen causa uirtutum est. Non inutilem scio seruatum esse a præceptoribus meis morē, qui cum pueros in classes distribuerant, ordinē discendi secundum uires ingenij dabant, & ita superiore loco quisq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præmebantur, ea nobis ingens palmæ contentio, ducere uero classem, multo pulcherrimū. Nec de hoc semel decretum erat, tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat, & dolor uictum ad depellendā ignominia concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, q̄ exhortationes docentium, pædagogorū custodiā, uota parentum, quantū animi mei coniectura colligere possum, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris, condiscipulorū q̄ præceptorum iucundior, hoc ipso q̄ facilius, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ, quā summam putant, eloquentiæ audebunt, proxima amplectunt magis, ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendēdo ramos, in cacumina euadūt. Qd̄ adeo uerum est, ut ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia præferet, hoc opus sit, cū adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmitatem discentiū, sed tēperare uires suas, & ad intellectū audientis descendere. Nam ut uascula oris angusti, superflua humoris copia respuunt, sensim autem influentibus, uel etiam instillatis complent, Sic animi pueroꝝ, quātum excipere possint, uidendū est. Nam maiora intellectu, uelut parum aptos ad percipiendum animos non subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primū, mox uincere uelis. Ita paulatim & superiorum spes erit. His adiicio, præceptores ipsos non idem mentis, ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tātum præsentibus, qd̄ illa celebritate audientium instinctos. Maxima em̄ pars eloquentiæ constat, animo hunc affici, hūc concipere imagines rerum, & transformari quodam modo ad naturam eorum, de quibus loquimur, necesse est. Is porro quo generosior, celsiorq; est, hoc maioribus uelut organis commouetur, ideoq; & laude crescit, & impetu auget, & aliquid magnum agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio, uim dicēdi tantis comparatam laboribus, ad unum auditorē demittere, pudet supra modum sermones attollere. Et sane concipiat quis mente, uel declamantis habitum, uel orantis uocē, incessum, pronuntiationem, illum deniq; animi & corporis motum, sudorem, ut alia præteream, & fatigationem, audiente uno, nonne quiddam pati ferori simile uideatur? Non esset in rebus humanis eloquentia, si tantum cum singulis loqueremur.

¶ Qua ratione in paruis ingenia dignoscantur, & quomodo tractanda sint.

Caput .III.

Tradito

TRadito sibi puero docendi peritus ingenium eius in primis, naturamque perspiciat. Ingenij signum in paruis precipuum, memoria est (Eius duplex uirtus, facile percipere, & fideliter continere) proximum imitatio. Nam id quoque est docilis naturae, sic tamen ut ea quae discit effingat, non habitum forte & incessum, & si quid in peius notabile est. Non dabit mihi spem bonae indolis, qui hoc imitandi studio petet, ut rideat. Nam probus quoque in primis erit ille uere ingeniosus, alioqui non prius duxerim tardi esse ingenij, quam mali. Probus autem ab illo sepe gni, & iacente plurimum aberit. Hic meus quae tradent non difficulter accipiet, quaedam etiam interrogabit, sequetur tamen magis quam praecurret. Illud ingeniorum uelut praecox genus, non temere unquam peruenit ad frugem. Hi sunt qui parua facile faciunt, & audacia pueri, quicquid sibi patet, statim ostendunt, possunt autem id demum, quod in proximo est, uerba continuant, haec uultu interrito, nulla tardati uerecundia proferunt, non multum praestant, sed cito, non subest uera uis, nec penitus immixtis radicibus nititur, ut quae summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, & imitatae spicas herulae, inanibus aristis ante mellem flauescunt. Placent haec annis comparata, deinde stat profectus, admiratio decrescit. Haec cum animaduertent, perspiciat deinceps, quoniam modo tractandus sit discens animus. Sunt quidam, nisi instentur, remissi quidam imperia indignantur, quidam continet metus, quidam debilitat, alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille deus puer, quem laus excitet, quem gloria iuuat, qui uictus fleat, hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidia nunquam uerebor. Danda est tamen omnibus aliqua remissio, non solum, quia nulla res est quae perferre possit continuu laborem, atque ea quoque, quae sensu & anima caret, ut seruare uim suam possint, uelut quiete alterna retinentur, sed quod studium discendi, uoluntate, quae cogi non potest, constat. Itaque uirum plus afferunt ad discendum renouati ac recentes, & acriorem animum, qui fere necessitatibus repugnat. Nec me offendit lusus in pueris, est & hoc signum alicuius, neque illum tristem, semperque demissum, sperare possim erectae circa studia mentis fore, cum in hoc quoque maxime naturali aetate illis impetu iaceat. Modus tamen sit remissionibus, ne aut odium studiorum faciant negatae, aut otij consuetudinem nimiam. Sunt etiam nonnulli acuendis puero ingenijs non inutiles lusus, cum positus inuicem cuiuscumque generis quaestiuiculis aemulantur. Mores quoque se inter ludendum simplicius detegunt, modo nulla uideatur aetas tam infirma, quae non prorsus quid rectum, prauumque sit discat, tum uel maxime formanda, cum simulandi nescia est, & praecipientibus facillime cedit. Frangas enim citius quam corrigas, quae in prauum induruerunt. Protinus ergo nequid cupide, nequid improbe, nequid impotenter faciat, monendus est puer. Habendumque in animo semper illud Vergilianum. Adeo in teneris consuescere multum est. Caedi uero discipulos, quando id receptum sit, & Chrysippus non improbet, minime uelim. Primum, quia deformis, ac seruire est, & certe quod conuenit, si aetatem mutes, iniuria. Deinde, quod si cui est mens tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut pessima quaeque mancipia, durabit. Postremo, quod ne opus erit quidem hac castigati one, si assiduus studiorum exactor adstiterit. Nunc fere negligentia praedagogorum sic emendari uideatur, non ut pueri facere quae recta sunt cogantur, sed cur non fecerint puniant. Denique cum paruulum uerberibus coegeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt. Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiae futura, saepe dolore uel metu accidunt, qui pudor refringit animum, & abijcit, atque ipsius lucis fugam, & tandem dicit. Iam si minor in eligendis custodum & praceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quae probra nefandi homines isto caedendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnunquam occasionem hic miserorum metus. Non morabor in parte hac, nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in aetatem infirmam & iniuriam obnoxiam, nemini debere nimium licere. Nunc quibus instituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit orator, & quae in quaque aetate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica.

Caput .V.

Primus, in eo qui legendi, scribendique adeptus erit facultatem, grammaticis est locus, nec refert de graeco, an de latino loquar, quando graecum esse priorem placet. Vtrique eadem uia est. Haec igitur professio cum breuissime in duas partes diuidatur, recte loquendi sciam, & poetarum enarrationem, plus habet in recessu, quam fronte, permittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & enarrationem praecedat emendata lectio, & mixtum his omnibus iudicium est. Quo quidem ita sunt seueri ueteres grammatici, ut non uersus modo censoria quadam uirgula notare, & libros, qui falso uiderentur inscripti, tanquam subdititios sumouere familia permiserint sibi, sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poetas legisse satis est, excutiendum omne scriptorum genus, non propter historias modo, sed uerba, quae

† peius

† illi

† retedunt

Geor. ij.

Grammaticorum partes

frequenter ius ab auctoribus sumunt. Tum nec citra musicen grammaticæ potest esse perfecta, cum ei de metris rhythmicisq; dicendum sit. Nec si rationem fiderum ignoret, poetas intel ligat, qui (ut alia omittam) toties ortu occasusq; signorum in declarandis temporibus utunt. Nec ignara philosophiæ, cum propter plurimos in omnibus fere carminibus locos, ex inti ma quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclea in græcis, Varronem ac Lucretium in latinis, qui præcepta sapientiæ uersibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de unaquaq; earum quas demonstrauius rerum, dicat p prie & copiose. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem, ac ieiunam cauillauntur, quæ nisi oratoris futuri fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet, necessa ria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ uel sola omni studiorum gene re, plus habet operis, q̄ ostentationis.

Grammaticæ
nō tenui
res
† sectator

De literis, & earum potestate. Caput .VI.

† sacrarij

† optimū

Penna

NE quis igitur tanquam parua fastidiat grammatices elementa, nō quia magnæ sit ope ræ, consonantes a uocalibus discernere, ipsasq; eas in semiuocalium numerum, muta rumq; partiri, sed quia interiora uelut † facti huius adeuntibus, apparebit multa rerum subtili tas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoq; eruditionē, ac sciē tiam possit. An cuiuslibet auris est exigere literaturam sonos? non hercule magis q̄ neruo rum. At grammatici saltem omnes in hanc descendunt rerum tenuitatem, desint ne aliquæ nobis necessariæ literæ, nō cum græca scribimus, tū em̄ ab iisdem duas mutuamur, sed pro prie in latinis, ut in his, seruus, & uulgus, æolicum digamma desideratur, & medius est qui dam u & i literæ sonus. Non enim sic optimum dicimus, ut † opimum, & heri, neq; e plane, neq; i auditur. An rursus aliæ redundant, præter illam aspirationem t, quæ si necessaria est etiam contrariam sibi p̄cit. Et q, quæ & ipsa quorundam nominum nota est, & k, cuius si milis effectus, speciesq; nisi q; paulum a nostris obliquatur, kappa apud Græcos, nunc tan tum in numero manet, & nostrarum ultima x. qua tamen carere potuimus, si non quæsisse mus. Atq; etiam in ipsis uocalibus grammatici est uidere, an aliquas pro consonanti usus ac ceperit, quia iam sicut tam scribitur, & uos ut cos. Atq; ut uocales iunguntur, aut enim unā longam faciunt, ut ueteres scripsere, qui geminatione earum uelut apice utebantur, aut du as, nisi quis putat etiam ex tribus uocalibus syllabam, quod nequit fieri, si non aliquæ officio consonantium fungantur. Quærit etiam hoc, quomodo duabus denum uocalibus in seip̄as coeundi natura, si cum consonantium coeat nulla, nisi alteram frangat. At qui litera i sibi insidit. Coniicit enim est, ab illo iacit. Et u quomodo nunc scribitur uulgus, & seruus. Sciat etiam Ciceroni placuisse aij̄o maij̄amq; geminata i scribere, quod si est etiam, iungetur, ut consonans. Quare discat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio, nec miretur, cur ex scamno fiat scabellum, aut a pinna (q̄ est acutum) securis utrin q; habens aciem bipennis, ne illorum sequatur errorem, qui quia a p̄nis duabus hoc esse no men existimant, pennas auium dici uolunt. Neq; has modo nouerint mutationes, quas affe runt declinatio, aut præpositio, ut secat secuit, cadit excidit, calcat exculcat, & sit a lauando lo tus, & inde rursus illotus, & mille alia, sed & quæ rectis quoq; casibus ætate transferūt. Nam ut Valeij, & Fusij in Valerios, Furiosq; uenerunt, ita arbos, labos, uapos, etiam & clamorata tis fuerunt. Et hæc ipsa s litera ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit, nam mertare atq; p̄ltare dicebant, quin fordeum, sædusq; pro aspiratione uau simili litera utentes, nam contra Græci aspirare solent, ut pro Fundano Cicero testem, qui primam eius literam dicere non posset, irridet. Sed s quoq; in locum aliarum dedimus aliquando, unde p prium Byrrhus & bruges, & belena, necnon eadem fecit ex duello bellum, unde duellos q dam dicere bellos ausi. Quid s̄l̄atum, s̄l̄itesq;? Quid d literæ cum t quædā cognatio? Qua re minus mirum, si uetustis operibus urbis nostræ, & celebribus templis leguntur Alexan ter, & Cassantra. Quid o atq; u permutatæ inuicem? ut Hecoba & nox, Culchides, & Puly cena scriberentur, ac ne in græcis id tantum notetur dederont, ac probaueront, sic ut ὁ δὲ πρῶτος quem ὁ δὲ πρῶτος fecerunt æoles, ad Vlyssē deductus est. Quid? non e quoq; i loco fuit, ut Menerua, & leber, & magester, & dijoue & uijoue, pro dijouī & ueiouī. Sed mihi locum si gnare satis est. Non em̄ doceo, sed admonéo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de qui bus in orthographia pauca annotabo, tum uidebit, ad quem hoc pertinet, quot & quæ par tes orationis, quantq; de numero parum conuenit.

De pattibus orationis. Caput .VII.

VEteres enim, quorum fuerunt Aristoteles atq; Theodectes, uerba modo, & nomina, & coniunctiones tradiderunt, uidelicet q; in uerbis uim sermonis, in nominibus mate riam,

riam, quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur. In cōiunctionibus autem eorum complexum esse iudicauerunt, quas coniunctiones a plerisque dici scio, sed hæc uidetur ex syndesmo magis propria translatio. Paulatim a philosophis maxime stoicis, auctus est numerus, ac primum coniunctionibus articuli adiecti, post præpositiones, nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtum uerbo participium, ipsis uerbis aduerbia. Noster sermo articulos non desiderat, ideoque in alias partes orationis sparguntur. Sed accedit superioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis duntaxat auctoribus octo partes secuti sunt, ut Aristarchus, & ætate nostra Palæmon, qui uocabulum, siue appellationem nomini subiecerunt tanquam species eius. At ij qui aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem, nihilominus fuerunt qui ipsum adhuc uocabulum ab appellatione diducere, ut esset uocabulum corpus uisu tactuque manifestum, domus, lectus, appellatio, cui uel altere deest, uel utrumque, uentus, coelum, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu, & attractionem, ut faceatim, quæ mihi non approbant. Uocabulum, an appellatio dicenda sit *περὶ ὀνομασίας*, & subiicienda nomini nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

¶ Declinare in primis nomina & uerba scire oportere pueros, & genera nosse. Caput .VIII.

Nomina declinare & uerba in primis pueri sciunt, neque enim aliter peruenire ad intellectum sequentium possunt, quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatione plerique a posterioribus inciperent, & dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morantur. At si quis, & didicerit satis, & quod non minus deesse interrim solet, uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea quæ sunt duobus, omnibusue communia. Nec statim diligentem putabo, qui promiscua, quæ epicœna dicunt, ostenderit, in quibus sexus uterque per alterum apparet, aut quæ foemina positione mares, aut neutrali foeminas significant, qualia sunt muræna, & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque subtilis origines nominum, ut quæ ex habitu corporis ruffos longosque fecerunt. Vbi erit aliquid secretius unde Syllæ, Burri, Galbæ, Plancti, Pansæ, Scauri taliaque, & ex casu nascentium, hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt, & ijs quæ post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cotta, Scipiones, Lenates, Serani sunt & ex uarijs causis. Gentes quoque, ac loca, & alia multa reperias inter nominum causas. In seruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur a domino, unde masculinos, publipores. Quærat etiam, sit ne apud Græcos uis quædam sexti casus, & apud nos quoque sexti casus uis. Nam cum dico hasta percussus, non utor ablatiui natura, nec si idem græce dicam datiuus uis.

¶ De uerbis & uerbalibus. Caput .IX.

Sed in uerbis quoque quis est adeo imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas & numeros: Literarij pene ista sunt ludi, & triuialis scientiæ. Iam quosdam illa turbabunt quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam participia, an uerbi appellationes dubitari potest, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & sapiens. Quædam appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Iam, itur in antiquam sylvam, nonne propriæ cuiusdam rationis est: Nam quod initium eius inuenias? cui simile fletur, accipimus aliter, ut Panditur interea domus omnipotentis olympi. aliter, ut totis usque adeo turbatur agris. Est etiã quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur, mare nauigatur. Pransus quoque, atque potus diuersum ualent quoque indicant. Quid? quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demum personæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur uocabulis in ad uerbum transeuntibus. Nam ut noctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoque.

¶ De uirtutibus & uitijs orationis. Caput .X.

Iam cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit, quia dicere apte, quod est præcipuum, plerique ornatui subiiciunt, totidem uitia, quæ sunt supradictis contraria, emendate loquenti regula, quæ græmatices prior est pars, examinet. Hæc exigunt uerbis, aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo, nam duplex eorum intellectus est, alter, qui omnia per quæ sermo necitur significat, ut apud Horatium. Verbaque per uisam rem non inuita sequent, alter, in quo est una pars orationis lego, scribo. Quæ uirtutes am biguitatem

biguitatem quidam dicere maluerūt, uoces, dictiones, locutiones, singula sunt. aut peregrina, aut simplicia, aut composita, aut propria, aut translata, aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitium potius sapius quam uirtus inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in complexu loquendi, serieque cōtingit. Laudamus enim uerba, rebus bene accommodata. Sola est, quæ notari possit uelut uocalitas, quæ *εὐφωνία* dicitur, cuius in eo delictus est, ut inter duo, quæ idem significant, ac tantundem ualent, quod melius sonet, malis.

Figure non sunt uitiosa Prima barbarismi, ac solœcismi foeditas absit. Sed quia interim excusant hæc uitia, aut consuetudine, aut auctoritate, aut uetustate, aut denique uicinitate uirtutum (Nam sæpe a figuris ea separare difficile est) ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitium quod sit singulis uerbis, sit Barbarismus. Occurrat mihi forsitan aliquis, quid hic pronisso tanti operis dignum: aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo: quia quod male scribitur, male etiam dici necesse est, qui uitiose dixerit, non utique & scripto peccat. Illud prius additione, detractio, immutatione, transmutatione, hoc secundum diuisione, complexione, aspiratione, sono cōtineri: Sed ut parua sint hæc, pueri docentur adhuc, & grammaticos officij sui commonemus. Ex quibus si quis erit plane impolitus, & uestibulum modo artis huius ingressus, intra hæc quæ profitentium cōmentariolis uulgata sunt, consistet, doctiores multa adijcient, uel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus. Vnum in gente, quale sit, si quis Afrum, uel Hispanum, latinæ orationi nomen inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciunt, dici solet canthus, quanquam eo tantquam recepto utitur Persius, sicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est, in Pollionem, casnar affectator e Gallia ductum est, nam mastrugam, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterum genus barbarismi accipimus, quod sit animi natura, ut is a quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimetur. Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exempla uulgo sunt plurima, sibi etiam quisque fingere potest, ut uerbo cui libebit, adijciat literam, syllabam, ue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eadem alio, quam rectum est, loco ponat. Sed quidam fere in factationem eruditionis, sumere illa ex poetis solent, & auctores quos prælegunt criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiusque illa docendi erunt minus uulgata. Nam dios in uno nomine faciebat barbarismos Tinga Placentinus, si reprehendenti Hortensio credimus, preculam pro pergulam dicens, & immutatione cum c pro g uteretur, & transmutatione cum r præponeret e antecedenti. At in eadem uitij geminatione, Metio Suffecio dicens Ennius, poetico iure defenditur. Sed in prosa quoque quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero canopitarum exercitum dicit, ipsi canobon uocant, & tharsumenum pro thrasumeno, multi auctores, etiam si est in eo transmutatio, uendicauerunt, similiter alia, nam siue est falsum assentior, Sisenna dixit assentio, multique & hunc & analogiam secuti, siue illud uerum est, hæc quoque pars consensu defenditur. At ille pexus, pinguisque doctor, aut illic detractio, aut hic adiectionem putabit. Quid? quæ quædam quæ singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur: Nam dua & tre & pondo diuersorum generum sunt barbarismi. At dua pondo, & tre pondo, usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat. Absurdum forsitan uideatur dicere barbarismum, quod est unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, sicut solœcismum, scala tamen, & scopa, contraque hordea, & musta, licet literarum mutationem, detractio, adiectionem non habeant, non alio uitiosa sunt, quam quæ pluralia singulariter, & singularia pluraliter efferuntur, & gladii qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti culpa quorundam peruiacium perplexe uidear & ipse quæstionem addidisse. Plus exigunt subtilitatis, quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi scripto non possunt, nisi cum in uersus inciderunt *διαφορα* europai, & ei contrarium uitium, quod *συναξιστη* & *συναλοιστη* Græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis est apud P. Vatronem. Cum te flagrantis deiectione fulmine Phæton. Nam si esset prosa oratio, eisdem literas enuntiare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spatio, siue cum syllaba correpta producitur, ut Italiam fato profugus, seu longa corripitur, ut Vnius ob noxam & furias, extra carmen nondeprehendas, sed nec in carmine uitia ducenda sunt. Illa uero non nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos, quamque per aspirationem, siue adijcitur uitiose, siue detrahitur, apud nos potest queri, an in scripto sit uitium, si h litera est, non nota, cuius quidem ratio mutata cum temporibus est sapientius. Parcissime ea ueteres, usi etiam in uocalibus, cum œdos, ircosque dicebant. Diu deinde obseruati

obseruatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Gracis, & triumphis. Erupit breui tempore nimius usus, ut choronæ, chenturiones, præchones adhuc quibundam inscriptionibus maneat. Qua de re Catullus nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque uehementer, & comprehendere, & mihi, nam mehe quoque pro me, apud antiquos tragœdiarum præcipue scriptores, in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est pro tenores, quos quidem ab antiquis dictos Tenores comperi, uidelicet declinato a Gracis uerbo, qui τόνους dicunt, uel accentus, quas Graci προσωδίας uocant, cum acuta & grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Camillus, si acuitur prima, aut grauis pro flexa, ut Cethegus, & hic prima acuta. Nam si media mutatur, aut flexa pro graui, aut apice circumducta sequente, quam ex duabus syllabis unam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id sæpius in græcis nominibus accidit, ut Atreus, quem nobis iuuenibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, ut ne cessario secunda grauis esset. Item Terei, Nerei que. Hæc de accentibus tradita. Caterum iam scio quosdam eruditos, nonnullos etiam grammaticos, sic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum discrimina, uerbum interim acuto sono finiât, ut in illis, Quæ circum littora, circum Pifcoscos scopulos, ne si grauem posuerint secundam circus dici uideatur, non circuitus, item quantum, quale, interrogantes graui, comparantes acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs fere solis, ac pronomiibus uendicant in cæteris ueterem legem sequuntur. Mihi uidetur conditionem mutare, quod his locis uerba coniungimus. Nam cum dico circum littora, tanquam unum enuntio dissimulata distinctione, itaque tanquam in una uoce, una est acuta, quod idem accidit illo, Troiæ qui primus ab oris. Euenit, ut metri quoque conditio mutet accentum, ut Pecudes pictæque uolucres. Nam uolucres media acuta legam, quia & si natura breuis, tamen positione longa est, ne faciat iambum, quem non recipit uersus heroicus. Separata uero hæc, a præcepto nostro non recedent, aut si consuetudo uicerit, uetus lex sermonis abolabitur, cuius difficilior apud Gracos obseruatio est, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod alias uitiosum, interim alias rectum est, apud nos uero breuissima ratio. Namque in omni uoce, acuta intra numerum trium syllabarum continetur, siue ea sint in uerbo solæ, siue ultimæ, & in his, aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porro, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodem loco breuis utique grauem habebit sonum, ideoque positam ante se, id est ab ultima tertiam acuet. Est autem in omni uoce utique acuta, sed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideoque in bisyllabis prior. Præterea nunquam in eadem flexa, & acuta, quia eadem flexa ex acuta est, utique neutra seludet uocem latinam. Ea uero quæ sunt syllabæ unius, erunt acuta, aut flexa, ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa per sonos accidunt, quæ demonstrari scripto non possunt, uitia oris, & linguæ, ἰσθακισμοὺς, & λαβδαισμοὺς & ἰχθυόετας, & πλαττασμοὺς feliciores fingendis nominibus Graci uocant, sicut κοιλόσομῖον cum uox quasi in recessu oris audit. Sunt etiam proprii quidam, & innumerabiles soni, quibus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus supra diximus, uitijs, erit illa quæ uocatur ὀρθόεπειρα, id est emendata cum suauitate uocum explanatio. Nam sic accipi potest, recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorum est Solœcismus, quanquam circa hoc quoque disputatum est, nam etiam qui contextu, uel complexu orationis accidere eum consententur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi possit, in uerbo esse uitium, non in sermone, contendunt, cum siue amaræ corticis, siue medio cortice, per genus facit solœcismum, quorum neutrum qui dem reprehendo, cum sit utriusque Virgilius auctor. Sed fingamus, utriuslibet non recte dictum, mutatio uocis alterius, in qua uitium erat, rectam loquendi rationem sic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeste calumniæ est, neutrum enim uitiosum separatim est, sed compositione peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quaeritur, an in singularibus quoque uerbis possit fieri solœcismus, uti si unum quis ad se uocans dicat, uenite, aut si plures a se dimittens, ita loquatur, abi, aut discede. Necnon cum responsum ab interrogante desentit, ut si dicenti, quem uideo, ita occurras, ego. In gestu etiam nonnulli putant illud idem uitium inesse, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu demonstratur. Huic opinioni neque omnino accedo, neque plane dissentio, nam id fateor posse accidere uoce una, non tamen aliter, quam si sit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut solœcismus ex complexu fiat eorum, quibus res significantur, & uoluntas ostenditur. Atque, ut omnem effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nunquam in solo uerbo. Per quot autem, & quas accidat species, non satis conuenit qui plenissime, quadripartitam uolunt esse rationem, nec aliam quam barbarissimi, ut fiat adiectione, ut Veni de Sufis in Alexandriam. Detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, ne hoc fecit. Transmutatione,

Tenores

Aenei. iij.

Accentuum
regulæ

† claudet

Solœcismus

Aeglo. v
Georg. ij.

tatiōe, qua ordo turbatur, quoq; ego enim hoc uolui, autem non habui. Ex quo genere an sit igit̄ in initio sermonis positum dubitari p̄t, quia maximos auctores in diuersa fuisse opinione uideo, cū apud alios sit etiam frequens, apud alios nunq̄ reperiat̄. Hæc eria genera qdam diducunt a Solœcismo, & adiectionis uitium *πλεονασμός*, detractionis *ἄλλασσις*, inuersionis *ἀναστροφὴ* uocant, quæ si in speciem Solœcismi cadāt, *ἰπὸ βλάτῃ* quoq; appellari eodem modo posse. Inmutatio sine controuersia est cū aliud p̄ alio ponit̄. Id p̄ oēs orationis partes deprehendimus, frequentissime in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideoq; in eo fiūt Solœcismi p̄ genera, tempora, personas, modos, siue cui status eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel ut alij dicunt, octo, nam totidem uitiorū erunt formæ, in quot species eorū quodq; de quibus supradictum est, diuiseris. Propterea numeros, in quibus nos singularem, ac pluralem habemus, Græci & *δυνάμις*, quanq̄ fuerunt, qui nobis quoq; adijcerent dualem, icripere, legere, quod deuitandæ asperitatis gratia mollitum est, ut apud ueteres pro male mereris, male merere, ideoq; quod uocant duale, in illo suo genere consistit, cum apud Græcos & in uerbi tota fere ratione, & in nominibus fere deprehendatur, & sic quoq; rarissimus eius sit usus, apud nostros uero neminem hæc obseruatio reperiat̄, quin e contrario. De uenere locos, & Conticueſce omnes, & Conſedere duces, aperte nos doceant, nil horū ad duos pertinere, Dixere q̄q; quanq̄ id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronuntiet. Quid non Litus circa initia statim primi libri Tenuere, inquit, arcem Sabini, & mox, in aduersum Romani subiere: Et quem potius ego, q̄ M. Tullium sequar? qui in oratore, nō reprehendo, inquit, scripsere, scripserunt † esse uerius sentio. Similiter in uocabulis, & nominibus sit Solœcismus genere, numero, proprie aut̄ casibus, q̄q; eorū alteri succedet, huic p̄t̄i subiūgatur, licet per comparationes, & superlationes, itemq; in quibus patriū pro possessiuo dicit̄, uel contra. Nam uitium quod sit p̄ quantitatem, ut magnum peculiolū, erunt qui Solœcismū putent, quia pro nomine integro positū sit diminutiuum. Ego dubito, an id impropriū potius appellem, significatione enim deerat. Solœcismi porro uitium, non est in sensu, sed in complexu. In p̄cipio p̄ genus, & casum, ut in uocabulo, p̄ t̄pa, ut in uerbo, p̄ numerū, ut in utroq; peccat̄. Pronomen quoq; genus, numerū, casum habet, quæ oīa recipiunt h̄mōi errorem. Fiunt Solœcismi, & qdam plurimi p̄ p̄tes orationis, sed id tradere satis nō est, ne ita demū uitium credat esse puer, si p̄ alia ponat̄ alia, ut uerbum ubi nomen esse debuerit, uel aduerbium ubi p̄nomen, & similia. Nam sunt quædam cognata, ut dicunt, id est, eiusdem generis, in quibus, qui alia specie q̄ oportet uter̄, non minus q̄ ip̄o genere p̄ſutato, deliquerit. Nam & an, & aut conjunctiones sunt, male tamen interrogas, hic aut ille sit, & ne ac non aduerbia, qui tamen dicat pro illo ne feceris, non feceris, in idem incidat uitium, quia alterum negandi est, alterum uetandi, hoc amplius, intro & intus loci aduerbia, eo tamen intus, & intro tum, Solœcismi sunt. Eadem in diuersitate pronominum, interiectionum, præpositionum accidunt. Est enim Solœcismus in oratione comprehensionis unius sequentium, ac priorū inter se inconueniens positio. Quædam tamen & faciem Solœcismi habent, & dici uitiosa non possunt, ut tragœdia Thyestes, & ludi Floralia, ac Megalesia, quanq̄ hæc sequenti tempore interciderunt, nunquam aliter a ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud poetas, sed oratoribus quoq; permissa. Verum schema fere habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quem pauloante promissimus, loco. Sed hoc quoq; quod schema uocatur, si ab aliquo per imprudentiam factum erit, Solœcismi uitio non carebit. In eadem specie sunt, sed schemate carent, ut supra dixi, nomina foeminea, quibus mares utuntur, & neutralia, quibus foeminae. Hactenus de Solœcismo, neq; enim artem grammaticam componere aggressi sumus, sed cum in ordinē incurreret, inhonoratam transire nolimus. Hoc amplius, ut institutum ordinem sequar, uerba aut latina, aut peregrina sunt. Peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa uenerūt. Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoq; nam ut eorum sermone utentem Vegetium Lucillius infectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuiō patauinitatem, licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima gallice ualuerunt, ut rheda, & petoritū quoq; quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq; usitatum circo nomen, Pœni sibi uēdicant, & gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania dixisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea, ad græcum sermonē præcipue pertinet, nam & maxima ex parte Romanus inde conuersus est. Et confessis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi a nobis nonnunq̄ mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadem ratiōe p̄ casus duci externa, qua nostra, cōueniat? Ac si reperias grammaticū ueteris amatorem, neget quicq; ex latina ratione mutandum, quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi nō hnt, parum

Aenei. i.

Aenei. ij.

xij. Metamorpho.

† etiam

Patrium

Aut ne nō

Solœcism⁹

• Schemata

pari conueniat uno casu nostro, quinq; græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorū, qui potētiorem facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebant. Inde Castorem media syllaba pducta pnuntiarunt, quia hoc nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas Castor sras exit. Et ut Palæmo, sic Thelamo & Plato (nam sic eum Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerunt, quia latinum quod o & n literis finiretur, non reperiebant. Nec in a quidem atq; s sras exire temere masculina græca nomia re cto casu patiebatur. Ideoq; & apud Coelium legimus, Pelia Cincinnatus, & apud Messalā, bene fecit Euthia, & apud Ciceronem, Hermagora. Nec miremur, q; ab antiquorum plerisq; Aenea, & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mecœnas, Suffenas, Asprenas dicerentur, gto casu non e litera, sed tis syllaba terminarentur. Inde Iolympo & Tyranno acutam mediā syllabam dederunt, quia duabus longis sequentibus, primam breuem acui, noster sermo nō patitur. Sic gūs Achillis, & Vlyssis fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt, græcis nominibus græcas declinationes potius dare, quod tamen ipm non semper fieri potest. Mihi autem placet latinam rationem sequi, quousq; patitur decor. Neq; enim iam Calipsonem dixerim, ut Iunonem, quanq; secutus antiquos. C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed auctoritatem consuetudo superauit. In cæteris quæ poterunt utroq; modo non indecenter efferrī, qui græcam figuram sequi malet, non latine quidem, sed citra reprehensionem loquitur. Simples uoces prima positione, id est natura sua constant, compositæ aut præpositionibus subiungunt, ut innocens, interdum repugnantibus inter se duabus, quale est imperterritus, alioqui possunt aliquando continuari duæ, ut incompositus, recondus, & quo Cicero utitur, subabsurdum, aut e duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nam ex tribus, nostræ utiq; linguæ non concesserim, quamuis capsis Cicero dicat compositum esse, ex cape & si uis, & inueniant qui lupercalia, æque tres partes orōnis esse contendant, quasi luper caprum, nam solitaurilia, iam persuasum est esse sue oue & tauro. Et sane ita & habet sacrum, quale apud Homerum quoq; est. Sed hæc non tam ex tribus q̄ ex particulis trium coeunt. Cæteræ etiam ex præpositione, & duobus uocabulis dure uidentur struxisse Pacuius, Nerei repandi rostrum incuruiceruicum pecus. lunguntur aut, aut ex duobus latinis integris, ut superfui & subterfugi, quanq; ex integris an composita sint querit, aut ex integro & corrupto, ut maleuolus, aut ex corrupto & integro, ut noctiuagus, aut duobus corruptis, ut pedisequus, aut ex nostro & peregrino, ut biclinium, aut contra, ut epitogium, & anticato, aut ex duobus peregrinis, ut epirhedium. Nam cum sit præpositio ἐπι græca, rheda gallicum. nec Græcus tamen, nec Gallus utiq; composito, Romani suum ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter aut præpositiones quoq; copulatio ista corrumpit, inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola, & coit, cum sit præpositio con, sic ignaui & erep. & similia. Sed res tota, magis Græcos decet, nobis minus succedit, nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus, ideoq; cum κερταύχενον mirati sumus, † incuruiceruicum uix a risu defendimus. Propria sunt uerba, cum id significant, in quod primo denominata sunt. Translata, cum alium natura intellectum, alium loco præbent. Uisitatis tutius utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt oratori, repudia ta, etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, nanq; ut Cicero ait, etiam quæ primo dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed minime nobis concessa est ὀνομασποποιία, quis enim ferat, siquid simile illis merito laudatis λήξε βιός σιξῆ ἀνευ. fingere audeamus? Iam ne balare quidem, aut hinnire fortiter diceremus nisi iudicio uetustatis niterentur. Est etiam sua loquentibus obseruatio, sua scribentibus. Sermo constat ratione, uetustate, auctoritate, consuetudine. Rationem præstat præcipue analogia nonnunq; & etymologia. Vetera, maiestas quadam, & ut sic dixerim, religio commendat. Auctoritas ab oratoribus uel historicis peti solet. Nam poetas metri necessitas excusat, nisi siquando nihil impediēte in utroq; modulatione pedum alterum malunt, qualia sunt, Imo de stirpe recisum, & Aeriæ quo cōgessere palūbes, & Silice in nuda, & similia, cum summorum in eloquentia uirorum iudicium, pro ratione, & uel error honestus est, magnos duces sequentibus. Consuetudo uero certissima loquēdi magistra, utendumq; plane sermone, ut numo, cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt acre iudicium. Analogia præcipue, quam pxime ex græco transferentes in latinū, pportionem uocauerunt. Eius hæc uis est, ut id quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non queritur, referat, ut incerta certis pbet. Quod efficitur duplici uia, comparatione similia, in extremis maxime syllabis (propter quod ea quæ sunt e singulis, negatur debere rationē) & diminutione. Compatis in nominibus, aut genus dephendit, aut declinationē. Genus, ut si q̄rat funis masculinū sit, an fœminū, simile illi sit panis. Declinationē, ut si ueniat in dubium,

Iolympus
TyrannusGræcos cō
positio de
cet.† incuruiceruicem
Propria
Translata
Onomato
pocia

Vetera.

Iudiciū p
rōne.
Consuetudo
do
Analogia

dubium, hac domu dicendum sit, an hac domo, & domuum an domorum, similia sunt domus, anus, manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodem exemplo recedam, fune masculinum esse funiculus ostendit. Eadem in uerbis quoque ratio comparationis, ut si quis antiquos secutus seruere breui media syllaba dicat, deprehendatur uitiiose loqui, quod omnia quae e & o literis fatendi modo terminantur, eadem si in infinitis e literam media syllaba acceperunt, atque productam habent, prandeo, pendeo, spondeo, prandere, pendere, spondere. At quae o solam habent, solummodo per eandem literam in infinita exeant, breuia fiunt lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiam si est apud Lucilium. Feruit aqua & feruet, feruit nuc, feruet ad annum. Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat, si feruit putat illi simile currit & legit, feruo dicitur, ut curro & lego, quod nobis inauditum est. Sed non est haec uera comparatio, nam feruit illi est simile feruit, quam proportionem sequenti dicere necesse est feruire, ut seruire. Prima quoque aliquando positio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos a me qui reprehenderant, quod hoc uerbo usus essem pepigi. Nam id quidem dixisse sumos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, quia prima positio pacificor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore praeterito pactus sum. Nos praeter auctoritatem oratorum atque historicorum, analogia quoque hoc dictum tuebamur. Nam cum in duodecim tabulis legerimus, ni ita pagunt, inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio, etiam si uetustate exoleuerat, apparebat pago, ut cado, unde non erat dubium, sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus, non per omnia duci analogiae posse rationem, cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quaedam sine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehensum est lepus & lupus simili positione, quantum in casibus numerisque differant, ita respondent, non esse paria, quia lepus epicœnum sit, lupus masculinum, quantum Varro, in eo libro quo initia Romanae urbis enarrat, lupum foeminam dicit, Ennium, Pictoremque Fabium secutus. Mi autem iidem cum interrogantur, cur caper capri, & pater patris faciat, illud nomen positum, hoc ad aliquid esse contendunt. Praeterea quoniam utrumque a Graecis ductum est, ad eam rationem recurrunt, ut πατρός patris, κέρας capri faciat. Illa tamen quo modo effugient, ut nomina quamuis foeminina, singulari nominatio us finita, non quae genitio casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus Veneris. Item cum e s literis finita per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris. Quid uero, quae tota positionis eiusdem in diuersos flexis exeunt, cum Alba faciat albanos & albenes, uolo uolui & uolui. Nam praeterito quidem tempore, uarie formari uerba prima persona o litera terminata, ipsa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo sponendi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudauit. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa caelo, formam loquendi dedit, sed inuenta est postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quo modo caderet, ita non ratione nititur, sed exemplo, nec lex est loquendi, sed observatio, ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quae consuetudo. Inhaerent tamen quidam molestissima diligentiae peruersitate, ut audaciter potius dicant, quae audacter, licet omnes oratores aliud sequant, ut emicauit non emicuit, & conire non coire. His permittamus & audiuisse, & sciuisse, & tribunale, & faciliter dicere, frugalitas quoque sit apud illos non frugi, nam quo alio modo fiat frugalitas: lidem centum milia nummum, & fidem deum ostendant, duplices quoque solocismos esse, quando & casum mutant & numerum. Nesciebamus enim, ac non consuetudini & decori seruirebamus, sicut in plurimis, quae Tullius in oratore diuine, ut omnia, exequitur. Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Caesarem scriptis emendatus, quod is caldum dicere, quae calidum malit, non quia illud non sit latinum, sed quia sit odiosum, & ut ipse graeco uerbo significauit κερδιστον. Atqui hanc quidam οφειδονεπιδων solam putant, quam ego minime excludo, Quid enim tam necessarium, quam certa locutio: immo inhaerendum ei iudico quoad licet, diu etiam mutantibus repugnandum, sed abolita atque abrogata retinere, insolentiae cuiusdam est, & friuolae in paruis iactantiae. Multum enim literatus, qui sine aspiratione producta secunda syllaba salutauit, auete (est enim) & caleface dixerit potius, quae quod dicimus & conseruauisse, is adijciat face, & dice, & similia. Recta est haec uia, quis negat? sed alia est & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quae quod obliquis casibus ducti, etiam primam sibi positionem non inuenire, sed mutare permittunt, ut cum ebur & robur ita dicta ac scripta in summis auctoribus, in o literam secundae syllabae transferunt, quia sit roboris & eboris. Sulfur autem & guttur u lram in genitio seruent, ideoque iecur etiam & femur controuersiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quam si sulfur & guttur subiicerent in genitio lram o mediam, quia esset eboris & roboris, sicut Antonius Gniſo, qui robur quidem & ebur atque etiam marmur

Lupus foemina.

Praeterquam tellus.

marmor fatetur esse, uerum fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quod si animaduertent literarum affinitatem, scirent sic ab eo quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo quod est miles, limes, militis, limitis, iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ supra iam attigi. Quid non similes quoque (ut dicebam) positiones, in longe diuersas figuras per obliquos casus exeunt, ut uirgo, Iuno, fulus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia, cum illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contra singulari numero, quædam casibus careant, quædam a primis statim positionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero, tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimum refert, mollia hæc, an prædura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes plurali faciet? Quomodo autem quire & ire, uel in præterita patiendi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicam, cum senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit. Quare mihi non inueniste dici uideat, aliud esse latine, aliud grammaticè loqui. Hæc de analogia nimium. Etymo Aliud latilogia, quæ uerborum originem inquirat, a Cicerone dicta est notatio, quia nomen eius apud ne alid græ Aristotelem inuenitur *συμβολογία*, quod est nota, nam uerbum ex uerbo ductum, id est uerimaticè loquium, ipse Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti originationem uocent. Hæc habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res, de qua quaeritur, eget, ut cum M. Cælius se esse hominem frugi uult probare, non quia abstiniens sit (nam id ne mentiri quidem poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Frugalitas Ideoque in definitionibus assignatur etymologiae locus. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum triquetram dici Siciliam, an triquedram, meridiem, an medidiam oporteat, quaeritur, aliquando consuetudini seruit. Continet autem in se multam eruditionem, siue illa ex græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipueque æolica ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata, siue ex historiarum ueterum notitia nomina hominum, locorum, gentium, urbium, requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Picur Latium, Italia, Bene Pithici neuentum, quæ capitolium, collem quirinalem, & argiletum appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata uarie & multipliciter, ad etymum reducunt, aut correptis, aut porrectis, aut diectis, aut detractis, aut ueritate permutatis literis syllabisue. Inde paruis ingenijs ad foedissima usque ludibria dilabuntur. Sit prauis ne consul a consulendo, an a iudicando. Nam & hoc consulere ueteres uocauerunt. Unde ad Consul huc remanet illud, rogat boni consulas, id est bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas, Boni connam iidem patres sunt, & rex rector, & alia plurima indubitata, nec abnuerim tegulæ, regu solo læque, & similia his, rationem. Iam sit & classis a calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes, & etiam ne a contrarijs aliqua sinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus parum luceat, & ludus, quia sit longissime ab usu, & Dis quia minime diues, etiam ne hominem appellari, quia sit humo natus, quasi uero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terræ quæ sibi, & uerba ab aere uerberato. Pergamus, sic peruenimus eousque, ut stella luminis stilla credatur, cuius etymologiae auctorem clarum sane, in literis nominari in ea parte qua a me reprehenditur, inhumanum est, qui uero talia libris complexi sunt, nomina sua ipsi inscripserunt, ingenioseque sibi uisus est Gabinius cælibes dicere Cælius ueluti cælites, quod onere grauissimo uacent, idque græco argumento iuuat. *ἡ δὲ θεός* enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus in inuentione. Nam quia Cælo Saturnus ge Cælio nitalia abscederit, hoc nomine appellatus, qui uxore careat. At Lælius pituitam, quia petit L. Aelius uitam. Sed cui non post Varronem sit uenia? qui agrum quod in eo agatur aliquid, & graculos Varronem quia gregatim uolent, dictis Ciceroni persuadere uoluit (ad eum enim scribit) cum alterum taxat ex græco sit manifestum duci, alterum ex uocibus autum, sed hoc tanti fuit uertere, ut merula, quia sola uolat, quasi mera uolans nominaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiae subijcere omnem nominis causam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, longos & ruffos, ex sono strepere, murmurare, etiam deriuata, ut a uelocitate dicitur uelox, & composita plurimæ plaræque his similia, quæ sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent. Cuius in opere non est usus nisi in dubijs.

De uetustis uerbis, & quibus uerbis sit utendum. Caput .XI.

Verba & a uetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt Verba a uetustate otoni maiestatem aliquam non sine delectatione, nam & auctoritatem antiquitatis habent, & quia intermissa sunt gram nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neque crepetita bra sint hæc, nec manifesta, quia nihil est odiosius affectatione, nec utique ab ultimis & iam oblitteratis repetita tribus, qualia sunt toper, & antigerio, & exanclare, & psapia, & Saliorum car Exanclare mina uix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & consecratis utendum est. Profapia Oratio

Oratio

Oratio uero cuius summa uirtus est perspicuitas, q̄ sit uitiosa, si egeat interprete: Ergo ut no-
uorū optima erunt maxime uetera, ita ueterū maxime noua. Similis circa auctoritatem rō.
Nam etiam si pōt uideri nihil peccare, qui uti hīs uerbis, quæ summi auctores tradiderunt,
multum n̄ refert, non solum quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; em̄ tuburchi-
nabundum & Iurchabundum iam in nobis quisquam ferat. Licet Cato sit auctor. Nec hos
Iodices, quanq̄ id Pollioni placeat, nec gladiola, atqui Messala dixit, nec parricidatum, qđ in
Coelio uix tolerabile uidet, nec collos mihi Caluus persuaserit, quæ nec ipsi iam dicerent.

De Consuetudine.

Caput .XII.

Superest igit̄ consuetudo, nam fuerit pene ridiculum, malle sermonem, quo locuti sint
homines, q̄ quo loquant̄, & sane quid est aliud uetus sermo, q̄ uetus loquendi consuetu-
do: Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendumq; in primis idip̄m, quid sit quod
consuetudinem uocemus, quæ si ex eo qđ plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum
dabit præceptum, non oñi modo, sed (qđ maius est) uitæ. Vnde em̄ tantum boni, ut pluri-
bus quæ recta sunt placeant: Igit̄ ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis per-
potare quilibet hæc inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horū caret rephē-
sione, at lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine. Sic in loquendo, nō si quid
uitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmo-
dum uulgo imperiti loquunt̄, tota sæpe theatra, & oēm circi turbam exciamasse barbare sci-
mus. Ergo cōsuetudinē sermōis, uocabo cōsensum eruditorū, sicut uiuēdi, cōsensum bonorū.

Consuetudo

De Orthographia.

Caput .XIII.

Nunc qm̄ diximus, quæ sit loquendi regula, dicendum quæ scribentibus custodiēda,
qđ Græci *ὀρθογραφία* uocant, nos recte scribendi scientiam nominemus. Cuius ars
non in hoc posita est, ut nouerimus quibus quæq; syllaba literis constet. Nam id quidem in
fra Grammatici officium est, sed totam, ut mea fert opinio, subtilitatē, in dubijs habet, ut lon-
gis syllabis omnibus apponere apicem ineptissimum est, quia plurimæ natura sp̄a uerbi, qđ
scribitur, patent, sed interim necessarium cum eadem l̄ra alium atq; alium intellectum, pro-
ut correpta uel producta est, facit, ut malus, utrum arborem significet, an hoīem non bonū,
apice distinguit, palus aliud priore syllaba longa, aliud sequenti significat, & cum eadem l̄ra
nominatiuo casu breuis, ablatiuo longa est, utrum sequamur plæruncq; hac nota monēdi su-
mus. Similiter putauerunt illa quoq; seruanda discrimina, ut ex præpositionem, si uerbum
sequeret̄ specto, adiecta secundæ syllabæ s l̄ra, expecto, sed si pectō, remota s scriberemus.
Illa quoq; seruata est a multis differentia, ut ad cum esset præpositio d l̄ram, cum aut̄ coniu-
ctio t acciperet. Itemq; cum si tempus significaret per q, si comitem per c, si uero causam p
q, ac duas sequentes uui scriberet̄. Frigidiora his alia, ut quicquid c quartum haberet, ne in-
terrogare bis uideremur. Et quotidie non cotidie, ut sit quot diebus. Verum hæc iam etiam
inter ipsas ineptias euauerunt. Quæri solet in scribendo, præpositiones. sonum quē iunctæ
efficiunt, an quem separata, obseruare conueniat, ut cum dico obtinuit, secundam em̄ b lite-
ram rō poscit, aures magis audiunt p. Et immunis illud n. quod ueritas exigit, sequentis syl-
labæ sono uictum, m gemina commutat̄. Est etiam in diuidendis uerbis obseruatio, mediā
l̄ram consonantem priori, an sequenti syllabæ adiungas Aruspex em̄ quia pars eius posteri-
or a spectando est, s l̄ram tertię dabimus, abstemius quia ex abstinentia temeti composita
uox est, primæ relinquet̄. Nam k quidem in nullis uerbis utendum puto, nisi quæ signifi-
cat, etiam ut sola ponatur. Hoc eo non omisi, qđ quidam eam quoties a sequat̄ necessariā cre-
dūt, cum sit c l̄ra, quæ ad oēs uocales uim suam perferat. Verū orthographia qđq; cōsuetudini
seruit, ideoq; sæpe mutata est. Nam illa uetustissima transeo tempora, quibus & pauciores li-
teræ, nec similes his nostris earū formæ fuerunt, & uis quoq; diuersa, sicut apud Græcos o li-
tera, quæ interim longa ac breuis, ut apud nos, interim pro syllaba, quam nomine suo expri-
mit, posita est, & latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultimam adiectam, quod manifestū
est etiam ex columna rostrata, quæ est Iulio in foro posita. Interim g quoq; ut in puluinari
Solis qui colit̄ iuxta ædem Quirini, uesperug. quod uesperuginem accipimus. De mutatio-
ne etiam literarū, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse. Fortasse enim sicut scribebant,
etiam ita loquebant̄. Semiuocales non geminare, diu fuit usitatissimi moris, atq; econtrario
usq; ad Actium & ultra, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserūt. Diutius du-
rauit, ut e i iungendis eadem rōne, qua Græci ε ι uterent̄, ea casibus, numerisq; discreta ē,
ut Lucilius præcipit. Iam puerei uenere ē postremum facitō atq; i, ut puerei plures fiant, ac
deinceps. Idem. Mendacei, fureiq; addes e, cum dare furi iusseris. Quod quidem cum superua-
cuum est, quia i tam longæ q̄ breuis naturam habet, tum incommodum aliquñ. Nam in ijs,
quæ pro

Cotidie

quæ proximam ad ultimam literam e habebunt, & i longa terminabuntur, illam rationem sequentes utemur e gemina, qualia sunt hæc aureæ, argenteæ, & similia. Idque ipsæ præcipue, quæ ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit, sicut in græcis accidit adiectione i literæ, quam non solum datiuus casibus in parte ultima ascribunt, sed quibusdã etiã interponunt, ut in *Phidias*, quia etymologia ex diuisione in trisyllabis facta, desideret eam literam. At syllabã, cuius secundam nunc e literam ponimus, uarie per a & i efferebant, quidam semper, ut Græci, quidam singulariter tantum, cum in datiuum, uel genitiuum casum incidissent. Vnde *Pictai* uestis, & *aulai* Vergilius amantissimus uetustatis carminibus inseruit. In iisdem plurali numero e utebantur, hi *Syllæ*, *Galbæ*. Est in hac quoque parte *Lucilij* præceptum, quod quia pluribus explicatur uerbis, si quis parum credat, apud ipsos in nono requirat. Quid, quod *Ciceronis* temporibus, paulumque infra, fere quoties s litera media uocalium longarum, uel subiecta *logis* esset, geminabat: ut *caussæ*, *causus*, diuisiones, quomodo & ipsum, & *Vergilium* quoque scripsisse, manus eorum docent. Atque paululum superiores, etiã illud, quod gemina dicimus, iussi, una dixerunt, iusi. Etiam optimus, maximus, ut mediam i literam, quæ ueteribus u fuerat, acciperent. C. primũ *Cæsaris* in inscriptione tradit factũ. Here, nunc e litera terminamus, at ueterum comicorum adhuc libris inuenio, her ad me uenit, quod idem in epistolis *Augusti*, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid, non *Cato censorius*, dicam & faciam, dicem & faciem scripsit, eundemque in cæteris, quæ similiter cadunt, modum tenuit: quod ex ueteribus eius libris manifestum est. Et a *Messala* in libro de s litera positũ sibe, & quæ scriptum in multorum libris est. Sed an hoc uoluerint nescio. *T. Liuium* ita his usum ex *Pædiano* comperi, qui & ipse eum sequebatur, hæc nos i litera finimus. Quid dicã uortices, & uorsus, cæteraque ad eundem modum, quæ primo *Scipio Africanus* in e literam secundam uertisse dicitur: Nostri præceptores ceruom, seruomque, u & o literis scripserunt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret, nunc u gemina scribuntur: ea ratione quam reddidi, neutro sane modo uox, quam sentimus, efficitur. Nec inutiliter *Claudius æolicam* illam ꝑ ad hos usus literam adiecerat. Illud nunc melius, quod cui tribus quas proposui litteris notamus, in quo pueris nobis ad pinguem sane sonum, quomodo utebantur, tantum ut ab illo, qui, distingueretur. Quid, quæ scribuntur aliter quam enunciantur: Nam & *Gaius* c litera notatur, quæ in uersa mulierem declarat, quia tam *Gaias* esse uocitatas, quam *Caios*, etiã ex nuptialibus sacris apparet. Nec *Cnæus* eam literam in prænominis nota accipit, qua sonat, & columna, exempta n litera, similiter & consules, sed geminata ff *Cofs.* legimus, & suburra cum tribus literis notatur, c tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed hæc quoque uereor, ne modum iam paruæ quæstionis excesserint. Iudicium autem suum grammaticus interponat his omnibus. Nam hoc ualere plurimum debet. Ego uero quod consuetudo obtinuerit, sic scribendum quodque iudico quo modo sonat. Hic enim est usus literarum, ut custodiãt uocem, & uelut depositum reddant legentibus. Itaque id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæc fere sunt emendate loquendi, scribendique partes, duas reliquas, significanter, ornateque dicendi, non equidem grammaticis aufero, sed cum mihi officia rhetoris supersint, maiori operi referuo. Redit autem illa cogitatio, quosdam fore, qui hæc quæ diximus, parua nimium, & impedimenta quoque maius aliquid agendi, putent. Nec ipse usque ad extremam anxietatẽ, & ineptas cauillationes descendendum, atque his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. An ideo minor est. *M. Tullius* orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit, & in filio, ut in epistolis apparet, recte loquendi usque quaque asper quoque exactor: aut uim. *C. Cæsaris* fregerunt editi de analogia libri: aut ideo minus *Messala* nitidus, quia quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis, dedit: Non obstant hæc disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

¶ De lectione Pueri.

Caput .XIII.

Superest lectio, in qua puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat: quoniam attollenda, uel submittenda sit uox, quid quo flexu, quid lentius, concitatius, celerius, lenius dicendum, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnum est igitur quod in hac parte præcipiam, ut omnia ista facere possit intelligat. Sit autem in primis lectio uirililis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem profæ esse debeat. similis, quia carmen est, & se poetæ canere testantur, non tamen in canticum dissoluta, nec in psalmate in psalmate, ut nunc a plarisque fit, effœminata. De quo genere optime. *C. Cæsarem* prætexta *Prosopopœia* tum adhuc, accepimus dixisse, si cantas, male cantas, si legis, cantas. Nec *prosopopœias*, ut qui *poetæ* busdam placet, ad comicum morem pronounciari uelim. Esse tamen flexum quendam, quo *Honestas* distinguantur ab ijs, in quibus poetæ persona sua utentur. Cætera admonitione magna egert, discenda

b in primis

in primis, ut teneræ mentes tracturæq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris infederit, non modo quæ diferta, sed uel magis quæ honesta sunt discant. Ideoq; optime institutum ē, ut ab Homero, atq; Vergilio lectio inciperet, quanq; ad intelligendas eorū uirtutes, firmiori iudicio opus esset. Sed huic rei superest tps, nec enim semel legent. Interim & sublimitate heroici carminis animus assurgat, & ex magnitudine reꝝ spiritum ducat, & optimis imbuat. Vtiles tragœdiæ, alunt & lyrici, si tñ in ijs non auctores modo, sed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia uero utiq; qua amat, & hendecasyllaba, & quibus sūt scommata Soradeorū (Nam de Soradeis ne præcipiendum quidem est,) amoueantur, si fieri potest, si minus, certe ad firmius ætatis robur referuentur. Comœdiæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre potest, cum per omnes personas & affectus eat, quem usum in pueris putem, paulo post suo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Menandro loquor, nec tñ excluderim alios. Nam latini quoq; auctores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingeniū alant atq; animum augeant, prælegenda, cæteris, quæ ad eruditionem modo pertinent, longa ætas spacium dabit. Multum autem ueteres etiam latini conferunt, quanq; pleriq; plus ingenio q̄ arte ualuerunt, in primis copiam uerborū, quorū in tragœdijs grauitas, in comœdijs elegantia, & quidam uelut atticissimos, inueniri potest. Oeconomía quoq; in his diligentior, q̄ in plerisq; nouorū erit, qui omnium operæ solam uirtutem, sententijs putauerunt. Sanctitas certe, & ut sic dicam, uirilitas ab his petenda, qm̄ nos in omnia deliciarum uicia, dicendi quoq; ratione, ¶ defleximus. Deniq; credamus summis oratoribus, qui ueterū poemata, uel ad fidem causarū, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcipue quidam apud Ciceronem, frequentior tñ apud Asinium etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennij, Actij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorū inferi uersus, summa non eruditionis modo gratia, sed etiam iucunditatis, cum poeticis uoluptatibus aures a Forensi asperitate respirēt, quibus accedit non mediocris utilitas, cum sententijs eorū, uelut quibusdam testimonijs, quæ proposuere confirmant. Verum priora illa ad pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertinebūt. Cum grammatices amor, & usus lectionis, non scholarū temporibus, sed uitæ spatio terminentur. In prælegendo, grammaticus & illa quidem minora præstare debet, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desideret, & pedum proprietates, quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compositione desiderent, deprehendantq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita, non ut ex his utiq; improbentur poetæ, quibus quia plerunq; seruire metro cogunt, adeo ignoscit, ut uicia ipsa alijs in carmine appellationibus nominent. Metaplasmos enim, & schematismos, & schemata (ut dixi) uocamus, & laudem uirtutis necessitati damus. Sed ut commoueat artificialium, & memoriam agitet. Id quoq; inter prima rudimenta non inutile, demonstrare, quot quæq; uerba modis intelligenda sint. Circa glossemata etiam, id est, uoces minus usitatas, non ultima eius professionis diligentia est. Enimvero maiore cura iam doceat tropos omnes, quibus præcipue non poema modo, sed etiam oratio ornatur, schemata utraq; id est, figuras, quæq; λέξεις, quæq; προσωπίαι uocantur, quorū ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendū erit. Præcipue uero illa insigat animis, quæ in oeconomia uirtus, quæ in ¶ decoro reꝝ, quid personæ cuiq; conuenit, quid in sensibus laudandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio historiæ, diligens quidem illa, non tñ usq; ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris ¶ oratoribus memoratas exposuisse, satis est. Persequi quidem quod quisq; unq; uel contemptissimorū hominum dixerit, aut nimio miseræ, aut inanis iactantiæ est, & detinet, atq; obruit ingenia, melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione scedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis grammaticorū commentarij, uix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo quoq; quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut cum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius proferetur liber, qui eam cõtinebat, quod euenit præcipue in fabulosis usq; ad ridicula, quædam etiam pudenda, unde improbissimo cuiq; pleracq; fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, & auctoribus, ut succurrit, mentiatur tuto, quia inueniri, qui nunquam fuere, nō possunt. Nam in notioribus frequentissime deprehenduntur a curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes grammatici habebitur, aliqua nescire.

Comœdiæ

¶ defleximus
Veterum
poemata

Glossemata

¶ decore

¶ auctoribus.

Nescienda aliqua

¶ De officio grammatici, & quæ primordia sint dicendi.

Caput .XV.

ET finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est, ratio loquendi, & enarratio auctorū, quæ illam methodicem, hanc historicem uocant. Adijciamus tñ eorū curæ

curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum rhetorici capienteis instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stylo exigere condiscant, uersus primo soluere, mox mutatis uerbis interpretari, tum paraphrasi audacius uertere, quia & breuiare quædam, & exornare, saluo modo poetæ sensu, permittitur. Quod opus, etiam communitatis professoribus difficile, qui commode tractauerit, cuiuscumque discendo sufficiet. Sententiæ quoque, & Chriæ, & ætiologiæ, subiectis dictorum rationibus, apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt. Quorum omnium similis est ratio, forma diuersa, quia **Chriarum genera** sententiæ uniuersalis est uox, ætiologia personis continetur. Chriarum plura genera traduntur. Vnum simile sententiæ, quod est positum in uoce simplici, dixit ille, aut dicere solebat. Alterum quod est in respondendo, interrogatus ille, uel cum hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dissimile, cum quis non dixisset, sed aliquid fecisset, etiam in ipsis factis Chriam putant, ut Crates, cum indoctum puerum uidisset, pædagogum eius percussit. Et aliud pene par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt *χρῆσις*, ut Milo, quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem ducitur casus, & tam factorum quam dictorum ratio est. Narratiuiculas a poetis celebratas, notitiæ causa non eloquentiæ, tractandas puto. Cætera maioris operis ac spiritus, latini rhetores relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

¶ An oratori futuro necessaria sit plurimum artium scientia.

Cap. XVI.

HAcc de grammatica quam breuissime potui, non ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat, sed ut maxime necessaria, nunc de cæteris artibus, quibus instituendos priusquam tradantur rhetori, pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam Græci *εγκυκλοποιουσι* uocant. Nam iisdem fere annis, aliarum quoque disciplinarum studia ingredienda sunt, quæ quia ipsæ artes sunt, & esse perfecta sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficiendum oratorem satis ualent solæ, an sint huic operi necessariae, quaeritur. Nam quid, inquit, ad agendam causam, dicendam uel sententiam pertinet scire, quemadmodum data linea constitui triangula æquis lateribus possint. Aut quo melius, uel defendere reum, uel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus, & spacijs distinxerit. Enumerent fortasse multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audierunt, nec musicos, nisi hac communi uoluptate aurium, intelligant. Quibus ego primum hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non eum a nobis institui oratorem, quis sit, aut fuerit, sed imaginem quandam concepisse nos animo perfecti illius, ex nulla parte cessantis. Nam sapientem formantes, eum qui sit futurus consummatus undique, & (ut dicunt) mortalis quidam deus, non modo cognitione cœlestium uel terrestrium putant instituendum, sed per quamdam partem sane, si ipsa demum existimes, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates, non quia Ceratinae, aut crocodilinae possint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorem, qui debet esse sapiens, non geometres faciet, aut musicus, quæque his alia subiungam, sed hæc quoque artes, ut sit consummatus, iuuabunt. Nisi forte antidotum quidem, atque alia, quæ terrestribus, aut uulneribus medentur, ex multis atque interim contrariis quoque inter se effectibus componi uideamus, quorum ex diuersis sit illa mixtura una, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias uires ex omnibus sumit, & mutata animalia mellis illius, inimitabilem humanæ rationi, saporem, uario florum ac succorum genere perficiunt, nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstantius homini dedit providentiæ, pluribus artibus eget: quæ etiam cum se non ostendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam suggerunt, & tacitæ quoque sentiuntur. Fuit aliquis sine his disertus, at ego oratorem uolo. Non multum adijciunt, sed utique non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimū quidem hunc esse conueniet, cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. Sed cur deficiat animus: natura enim perfectum oratorem esse non prohibet. Turpiterque desperatur, quicquid fieri potest.

¶ De Musice, & eius laudibus.

Cap. XVII.

ATque ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. Nam quis ignorat musicen (ut de hac primum loquar) tantum illis iam antiquis temporibus non studij modo, uerum etiam uenerationis habuisse, ut iidem musici, & uates, & sapientes iudicarentur: Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utrumque dijs genitum, alterum uero, quod rudes quoque, atque agrestes animos admiratione mulceret, non feras modo, sed saxa etiam, syluasque duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes auctor est, omnium in literis studiorum antiquissimam, **Musici uates & sapientes**

Aenei. i.

musicen extitisse. Et testimo-
nio sunt clarissimi poetae, apud quos inter regalia conuiuia lau-
des heroum ac deorum ad citharam canebantur. Iopas ille Vergilij, nonne capit errantem lu-
nam, solisque labores, & cetera: quibus certe palam confirmat auctor eminentissimus, musicen
cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam, quod si datur, erit etiam oratori ne-
cessaria, siquidem (ut diximus) haec quoque pars, quae ab oratoribus relicta, a philosophis est
occupata, nostri operis fuit, ac sine omnium talium scientia, non potest esse perfecta eloquen-
tia. Atque claros nomine sapientiae uiros, nemo dubitauerit studiosos musicae fuisse, cum Pytha-
goras, atque eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem uulgauerint, mundum
ipsum eius ratione esse compositum, quam postea sit lyra imitata. Nec illa modo contenti
dissimilium concordia, quam uocant harmoniam, sonum quoque his motibus dederunt. Nam
Plato cum in alijs quibusdam, tum praecipue in Timaeo, ne intelligi quidem, nisi ab ijs, qui
hanc quoque partem disciplinae diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis loquor?
quorum fons ipse Socrates iam senex institui lyra non rubescebat. Duces maximos & fidi-
bus, & tibijs cecinisse traditum, & exercitus Lacedaemoniorum musicis accessos modis. Quid
autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubae faciunt: quorum concensus quanto est ue-
hementior, tantum Romana in bellis gloria caeteris praestat. Non igitur frustra Plato ciuili ui-
ro, quem πολιτικόν uocant, necessariam musicen credidit. Et eius sectae, quae alijs seuerissi-
ma, alijs asperrima uidetur, principes, in hac fuere sententia, ut existimarent sapientum aliquos
nonnullam operam his studijs accommodaturos. Et Lycurgus durissimae Lacedaemonijs
legum auctor, musices disciplinam probauit. Atque eam natura ipsa uidetur ad tolerandos faci-
lius labores, uelut muneris nobis dedisse. Siquidem & remigem cantus hortatur, nec solum in
ijs operibus, in quibus plurimum conatus, praeeunte aliqua iucunda uoce conspirant, sed etiam
singulorum fatigatio, quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pul-
cherrimae uideor, nondum tamen eam oratori coniungere. Transeamus igitur id quoque,
quod grammaticae quondam, ac musice iunctae fuerunt. Siquidem Architas, atque Aristoxe-
nus, etiam subiectam grammaticen musicae putauerunt, & eosdem utriusque rei praecipuos
fuisse, cum Sophron ostendit, mimorum quidem scriptor, sed quem Plato adeo probauit, ut
supposito capiti libros eius, cum moreretur, habuisse tradatur, tum Eupolis, apud quem Pro-
damus & musicen, & literas docet. Et Maricas qui est Hyperbolus, nihil se ex musicis scire, ni-
si literas confitetur. Aristophanes quoque non uno libro, sic institui pueros antiquitus solitos
esse demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolimo senex, qui reposcenti filium patri
uelut rationem impendiorum, quae in educationem contulerat, opponens se, psaltis, & geo-
metris multa dicit dedisse. Vnde etiam ille mos, ut in conuiujs post coenam circumferretur
lyra, cuius cum se imperitum Themistocles confessus esset, ut uerbis Ciceronis utar, habitus
est indoctior. Sed ueteres quoque Romanorum epulis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Versus
quoque Saliorum habent carmen. Quae cum omnia sint a Numa rege instituta, faciunt mani-
festum, ne illis quidem, qui rudes, ac bellicosi uidentur, curam musices, quantam illa recipie-
bat aetas, defuisse. Denique in prouerbum usque Graecorum celebratum est, indoctos a musis at-
que gratis abesse. Verum quid ex ea proprie petat futurus orator, disseramus. Numeros mu-
sice habet duplices, in uocibus, & in corpore, utriusque enim rei aptus quidam modus de-
sideratur. Vocis rationem Aristoxenus musicus diuidit in ἁρμονίαν & μέλῳς & μέτρον,
quorum alterum modulatione, canore alterum, ac sonis constat. Num igitur non haec omnia
oratori necessaria: quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborum, tertium ad
flexus uocis, qui sunt in agendo quoque plurimi, pertinet. Nisi forte in carminibus tantum, &
in canticis exigitur structura quaedam, & inoffensa copulatio uocum, & in agendo superua-
cua est, aut non compositio, & sonus in oratione quoque, uarie pro rerum modo adhibetur, si-
cut in musica. Nanque & uoce, & modulatione grandia elate, iucunda dulciter, moderata le-
niter canit, totaque arte consentit cum eorum, quae dicuntur, affectibus. Atqui in orando quo-
que intentio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoque &
collocationis, & uocis (ut eodem utar uerbo) modulatione concitationem iudicium, alia mise-
ricordiam petimus, cum etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in
diuersum habitum sentiamus. Corporis quoque decens, & aptus motus, qui dicitur εὐσημία,
est necessarius, nec aliunde peti potest, in quo pars actionis non minima consistit, qua de re
sepositus nobis est locus. Age, si habebit in primis curam uocis orator, quid tam musices pro-
prium? Sed ne haec quidem praesumenda pars est, ut uno interim contenti simus exemplo. C.
Gracchi, praecipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consistens post eum musicus, si-

† athereis

Themisto-
cles

Numeri du-
plices, in uo-
ce & corpe

Tonarion

turbidissi

turbidissimas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter quosdam imperitiores, etiam crassiore (ut uocant) musa, dubitationem huius utilitatis eximere, nam poetas certe legendos oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine musice: at si quis tam cæcus animi est, ut de alijs dubitet, illos certe, qui carmina ad lyram composuerunt. Hæc diutius foret dicenda, si hoc studium uelut nouum præciperem. Cum uero antiquitus a Chirone, atque Achille ad nostra tempora apud omnes, qui modo legitimam disciplinam non sint perosi, durauerit, non est committendum, ut illa dubia faciam, defensionis sollicitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis, quibus sum modo usus, exemplis, credam esse manifestum, quæ mihi, & quatenus musice placeat, apertius tamen profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, si quid in nobis uiriliter roboris manebat, excidit, sed qua laudes fortium canebantur, quæque & ipsi fortes canebant, nec psalteria, & sambucas, etiam uirginibus probis recusanda, sed cognitionem rationis, quæ ad mouendos, leniendosque affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicina, composuisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus, allecstationi, suum quoddam carmen assignat. Etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui sacrificanti phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per præcipitia delato accusari, quæ causa mortis extiterit, quæ si dici debent ab oratore, nec dici citra scientiam musices possunt, quomodo non hanc quæque artem necessariam esse operi nostro, uel iniqui consentiet?

¶ Commodam geometriam oratori. Caput .XVIII.

In geometria partem fatentur esse utilem teneris ætatibus, agitari namque animos, atque acui ingenia, & celeritatem percipiendi uenire inde concedunt, sed prodesse eam, non ut ceteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id uulgaris opinio est, nec sine causa summi uiri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit geometria diuisa in numeros atque formas, numerorum quidem notitia non oratori modo, sed cuiuscunque primis saltem literis erudito necessaria est. In causis uero uel frequentissime uersari solet, in quibus actor, non dico si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto, aut indecoro gestu a computatione dissentit, iudicatur indoctus. Illa uero linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequenter in causas, si de terminis, mensurisque sunt lites, sed habet maiorem quandam aliam cum arte oratoriæ cognationem. Iam primum ordo est geometriæ necessarius, nonne & eloquentiæ? Ex prioribus geometria probat insequentia, & certis incerta, nonne id in dicendo facimus? Quid illa propositarum quæstionum conclusio, non tota fere constat syllogismis? Propter quod plures inuenies, qui dialecticæ similem, quam qui rhetoricæ fateantur hanc artem. Verum & orator etiam si raro, non tamen nunquam probabit dialecticæ. Nam & syllogismis si res poscet utitur, & certe enthymemate, qui rhetoricus est syllogismus. Denique probationum quæ sunt potentissimæ, grammaticæ ἀποδείξεις uulgo dicuntur. Quid autem magis oratio, quam probationem petit? Falsa quoque uerisimilia, geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quosdam, quas pseudographias uocant, quibus pueri ludere solebamur. Sed alia maiora sunt. Nam quis non ita proponenti credat, quorum locorum extremæ lineæ eandem mensuram colligunt, eorum spatium quoque quod his lineis continetur, par sit necesse est: at id falsum est. Nam primum refert, cuius sit formæ ille circuitus, reprehensaque a geometris sunt historici, qui magnitudinem insularum satis significari nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæque forma perfectissima est, ita capacissima. Ideoque illa circūcurrēs linea, si efficiet orbem, quæ forma est in planis maxime perfecta, amplius spatium complectetur, quam si quadratum paribus oris efficiat. Rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus, quam inæqualibus. Sed alia forsitan obscuriora, nos facillimum, etiam imperitis, sequamur experimentum. Iugeri mensuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioque in latitudinem patere, non fere quisquam est qui ignoret, & qui sit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expectatum. At centeni & octogeni inquamque partem pedes idem spatium exterminant. Sed multo amplius diuisæ quatuor lineis area faciunt. Id si computare quem piget, breuioribus numeris idem discat, nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At si quinidemi per latera, quini in fronte sint, ex illo quod amplectuntur quartam partem deducunt eodem circūductu. Si uero porrecti utrinque undeuiceni singulis distent, non plures intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo ducetur, quæ circumibit autem linea, eiusdem spatij erit, cuius ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri potest, ut maiore circūductu, minor loci amplitudo cludatur. Hoc in planis. Nam in collibus uallibusque, etiam imperito patet, plus soli esse quæce

Enthymema
Apodixeis
Pseudographia

223300
pedes. f.

id est quæ dena
rijs constat
lateribus

b iij li. Quid:

li. Quid: q̄ se eadem geometria tollit ad rationem usq; mundi, in qua cum siderum certos, constitutosq; cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum atq; fortuitum, qđ ipm nonnunquam pertinere ad oratorem potest. An uero cum Pericles Athenienses solis obscuratione territos, redditus eius rei causis, metu liberauit, aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectiōe differuit, ne uelut prodigio diuinitus facto militum animi terrentur, non uidetur esse usus oratoris officio: Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodē confusus metu, pulcherrimum Atheniēsiū exercitum perdidisset. Sicut Dion, cum ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus. Sint exempla, licet usus bellici, transeamusq; q̄ Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius traxit, illud utique iam proprium ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæstiones, quarum difficultas alia ratione explicatio est, ut de ratione diuidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi linearibus illis probationibus solui solere, ut si est oratori (quod proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine geometria esse possit orator.

¶ De prima pronuntiatione, & gestus institutione. Caput .XIX.

Dandum aliquid comædo quoq; eatenus, qua pronuntiandi scientiam futurus orator desiderat. Non enim puerum, quem in hoc instituimus, aut foemineæ uocis exilitate frangi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuat, nec amoris, auaritiæ, metus, discat affectum, quæ neq; oratori sunt necessaria, & mentem præcipue in ætate prima teneram adhuc, & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio, transit i mores. Ne gestus quidem omnis, ac motus a comædis petendus est, quanquam enim utrūq; eorum ad quendam modum præstare debet orator, plurimum tamen aberit a scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nam si qua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod est igitur huius doctoris officium? In primis uitia, si qua sunt, oris emendet, ut expressa sint uerba, ut suis quæq; literæ sonis enuntientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus, quasdam uelut acriores parum efficiunt, & alijs non dissimilibus, sed quasi hebetioribus permutamus. Quippe ꝑ literæ qua Demosthenes quoq; laborauit, λ succedit, quæ iam uis est apud nos quoq;, & cum c ac similiter g non ualuerit, in t ac d molliuntur. Ne puero quidem illas circa s literam delicias hic magister feret, nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate resonare, nec quod minime sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturam pleniore quodam sono circumlinere, quod Græci καταπεπλασμένον dicunt. Sic appellatur cantus tibiæ, quæ præclusis quibus clarescunt foraminibus, recto modo exitu grauiorem spiritum reddunt. Curabit etiam, ne extremæ syllabæ intercitant, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclamandum sit, laterum conatus sit ille non capitis, ut gestus ad uocem, uultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus uultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidit multos, quorum supercilia ad singulos uocis conatus alleuantur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in uerticem tenderent, altero pene oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiam docere comædus, quomodo narrandum, qua sit auctoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quod ita optime faciet, si certos ex comædijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id est actionibus similes. Licet autem ad pronuntiandum non modo utilissimi, uerum ad augendam quoq; eloquentiam maxime accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportebit, cum uirtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus assistat, neq; solum lectione formet, uerum etiam ediscere electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quemadmodum agere oportebit, ut protinus pronuntiatione uocem, & memoriæ exercent. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulum etiam palæstricis uacauerint. Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporis cura mentem obruerunt. Hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quæ longissime uelim. Sed nomen est idem ijs a quibus gestus motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæue manus, ne status indecorus, nequa in proferendis pedibus inscitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatione distideant. Nam nec hoc esse in parte pronuntiationis negauerit quisquam, nec ipsam pronuntiationem ab oratore secernet. Et certe quod facere oporteat, non indignandum est discere, cum præsertim hæc Chironomia, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & a summis Græciæ uiris, & ab ipso etiam Socrate probata, a Platone quoq; in parte ciuili posita uirtutum

Catapepla
sinenon

Comædus
quod doceat.

Palæstricis
uacandum.

Indignū
Chironomia

tutum, & a Chryssippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omiffa. Nam Lacedæmonios quidem etiã saltationem quandam, tanquam ad bella quoq; utilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum est sacerdotum nomine, ac religione durans ad hoc tempus saltatio. Et illa in tertio Cicerõis de oratore libro uerba Crassi, quibus præcepit, ut orator utatur laterum inclinatiõe forti, ac uirili, non a scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiã a palæstra, cuius etiã disciplinæ usus in nostram usq; ætatem sine reprehensione descendit, a me tamen, nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipsi diu, neq; enim gestum oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliquid ex hac exercitatione puerili, undẽ nos non id agentes, fortim decor ille discipulis traditus prosequat.

Palæstrica
disciplina.

¶ An prædicta discenda sint eodem tempore. Caput .XX.

QVari solet, an, etiã si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diuersum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies sufficiat. Et si maxime hæc patiatur ætas robustior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt, quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita est agilis & uelox, sic in omnẽ partem (ut ita dixerim) spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uero non eodem die modo, sed eodem temporis momento, uim suam impendat. An uero citharæ di, non simul, & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus seruiunt: cū interim alios neruos dextra percipiunt, alios læua trahunt, continent, probant, ne pes quidem otiosus certam legem temporum seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi subita necessitate dephensit: nonne alia dicimus, alia prouidemus: cum pariter inuentio rerum, electio uerborum, compositio, gestus, pronuntiatio, uultus, motusq; desiderentur. Quæ si uelut uno conatu tam diuersa parent simul, cur non plurimis curis horas partiamur: cū præsertim reficiat animos, ac reparat uarietas ipsa, contraq; sit aliquanto difficilior in labore uno perseverare. Ideoq; & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cuiuscunq; artis unum magistrum ferat: mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorum diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicat isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deseruiamus, deinde geometræ tantum. Omittamus interim quod didicimus, mox transeamus ad musicum, excidant priora, & cum latinis studebimus literis, non respiciamus ad græcas, & ut semel finiam, nihil faciamus nisi nouissimum. Cur non idem suademus agricolis, ne arua simul & uineta, & oleas, & arbutum colant, ne pratis & pecoribus & hortis & aluearibus accommodent curam: Cur ipsi aliquid forensibus negotijs, aliquid desiderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, non nihil uoluptatibus quotidie damus: quarum nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. A deo facilius est multa facere quã diu. Illud quidem minime uerendum est, ne laborem studiorum pueri difficilior tolerent, neq; enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nam & dociliora sunt ingenia prius q̃ obdurerunt. Id uel hoc argumento patet, q̃ intra biennium q̃ uerba recte formare potuerunt, q̃ uis nullo instante, omnia fere loquuntur. At nouitijs nostris, per quot annos sermo latinus repugnat: Magis scias, si quem iam robustum instituere literis cœperis, non sine causa dici solent. Deis eos, qui in sua quicq; arte optime faciunt. Et patientior est laboris natura pueris, q̃ iuuenibus, uidelicet ut corpora infantium, nec casus, quo in terram toties deferuntur, tã grauius affligit, nec illa per manus, & genua reptatio, nec post breue tempus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant, sic animi quoq; credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nixu studijs insistent, sed formandos se tantummodo præstant, non similiter fatigantur. Præterea secundum aliam ætatis illius facilitatem, uelut simpliciter docente sequuntur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abest illis etiã adhuc laboris iudicium. Porro ut frequenter experti sumus, minus afficit sensus, fatigatio q̃ cogitatio. Sed ne temporis quidem unquam plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylum secedet, cum generabit ipse aliquid atque componet, tum inchoare hæc studia, uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totum diem occupare non possit, nec debeat, ne discens animus tædio auerrat, quibus potius studijs hæc temporis uelut succursiua donabimus: Nam nec ego consumi studentem in his artibus uolo, nec modum letur, aut musicis notiscantica excipiat, nec utique ad minutissima usq; geometriæ opera descendat, non comœdum in pronuntiando, nec saltatorem in gestu facio, quæ si omnia exigeb

Pueri intra
bienniũ oia
fere loquũ
tur

¶ subsidia

b iij rem, suppe

rem, suppedabit tamen tempus, longa est enim quæ discit ætas, & ego non de tardis ingenijs loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ discenda oratori futuro puto, eminuit Plato: qui non contentus disciplinis, quas præstare poterant Athenæ, non Pythagoreorū, ad quos in Italiam nauigauerat, Aegypti quoq; sacerdotes adiit, atq; eorū arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnitiae. Neq; em̄ nobis operis amor est, nec quia sit honesta, atq; reꝝ pulcherrima eloquentia, petiꝝ ip̄a, sed ad uilem usum, & sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidae mercis negotiator, & plus uoci suæ debeat p̄co, ne uelim quidē lectorē dari mihi, qd studia referant cōputatur. Qui uero imaginē ip̄am eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quicq; illā (ut ait Sophocles non ignobilis tragicus) reginam reꝝ oronem ponet ante oculos, fructūq; non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, & contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum, facile persuadet sibi, ut tempora, quæ spectaculis, campo, theseris, otiosis deniq; sermonibus, ne dicam somno, & conuiuioꝝ mora conterūt, geometriæ potius, ac musico impendat, quanto plus delectationis habiturus, q̄ ex illis ineruditis, uoluptatibus. Dedit em̄ hoc prudentia hominibus munus, ut honesta magis iuuaret. Sed nos hæc ip̄a dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus anteq̄ maiora capiat, puer institutus est, p̄ximus liber uelut nouum sumet exordium, & ad rhetoris officia transibit.

Eloquentia
cur petēda

Regina reꝝ
rum orō

M. FABII QUINTILIA

NI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER .II.

• QUANDO RHETORI SIT TRADENDVS PVER.

CAPVT .I.

ENVIT CONSVETVDO, QUAE QVOTIDIE MAGIS IN-
ualefcit, ut præceptoribus eloquentiæ latinis quidē semper, sed etiā græcis
interim discipuli serius, q̄ rō postulat traderent. Eius rei duplex est cā, q̄ &
rhetores utiq; nr̄i suas partes omiserunt, & grāmatici alienas occupauerūt.
Nam illi declamare mō, & sciam declamandi, ac facultatē tradere, officij sui
ducunt, idq; intra deliberatiuas, iudicialesq; materias, nā cætera ut p̄fessioe
sua minora despiciūt. Et hi nō satis credunt excepisse, quæ derelicta erant, q̄ nomine gr̄a q̄q;
his habenda ē, sed ad p̄popocēas usq; & ad suasorias, in quibus onus dicēdi uel maximū ē,
irrupunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta sint alterius nouissi-
ma, & ætas altioribus iam discipulis debita, in schola minore subsidat, ac rhetoricen apud grā-
maticos exerceat. Itaq; qd est maxime ridiculū, non añ ad declamandi magr̄m mittendus ui-
deꝝ puer, q̄ declamare iam sciat. Nos suum cuiq; p̄fessionī modū demus, & grāmaticæ (quam
in latinū transferentes literaturā uocauerunt) fines suos norit, p̄fertim tantū ab hac appella-
tionis suæ paupertate, intra quā primū illi constitere, p̄uecta. Nam tenuis a fonte assumptis
poetarū historicorūq; uiribus pleno iam satis alueo fluit, cum p̄ter rōnem recte loq̄ndi non
parū alioqui copiosam, p̄pe oim maximarū artium sciam amplexa sit, & rhetorice, cui nomē
uis eloq̄ndi dedit, officia sua nō detrectet, nec occupari gaudeat pertinentē ad se laborē, quæ
dum opere cedit, iam pene possessione depulsa ē. Nec inficiabor aliquē ex ijs, qui grāmati-
cen p̄fiteant, eo usq; scientiæ p̄gredi posse, ut ad hæc q̄q; tradenda sufficiat. Sed cū id ager,
rhetoris officio funget, non suo. Nos porro quarimus, qñ ijs, quæ rhetorice p̄cipit, p̄cipien-
dis, puer maturus esse uideat. In q̄ quidem non id est æstimandū, cuius quisq; sit ætatis, sed
quantū in studijs iam effecerit. Et ne diutius disseram, qñ sit rhetori tradendus, sic optime fi-
niri credo, cū poterit. Sed hoc ip̄m ex superiore pendet quæstione. Nam si grammatices
munus usq; ad suasorias, quæ sunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicēdi, proga-
tur, tardius rhetore opus est. Si rhetor prima officia operis sui non recusat, a narratiōibus sta-
tim, & laudandi uituperādiq; opusculis cura eius desiderat. An ignoramus, antiquis hoc fuisse
se ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut Theses dicerent, & communes locos,
& cætera citra complexū reꝝ p̄sonarūq; quibus ueræ fictæq; cōtrouersiae cōtinent. Ex q̄ p̄a
lam ē, q̄ turpis deserat eam partē rhetoricæ institutio, quā & primā habuit, & diu solā. Quid
at ex ijs, de q̄bus supra dixi, qd nō tum in alia q̄ sunt rhetorū p̄pria, tū certe in illud iudiciale
causæ genus incidat: an nō in foro narrādū ē: qua in pte nescio, an sit uel plurimū, nōne laus,
ac uituperatio certaminibus illis frequenter inserit. Non cōmunes loci, siue qui sunt in ui-
tia dire-

Grāmaticæ
literatura

Rhetoris
officium
Thesis.

tia directi, quales legimus a Cicerone compositos, seu quibus quaestiones generaliter tractantur, quales sunt editi a Quinto quoque Hortensio, ut sit ne paruis argumentis credendum, & p̄ testibus, & in testes in medijs litium medullis uersant. Arma sunt haec quodammodo p̄paranda semp, ut ijs cum res poscat utaris. Quae qui pertinere ad oronem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credet cum eius membra fundent. Neque hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meam sic quisque calumniet, tanquam eum qui sit rhetori tradendus, abducendum p̄tius a grammaticis putem. Dabunt illis tum quoque tempora sua, neque erit uerendum, ne binis praceptoribus oneret puer. Non enim crescet, sed diuideat, qui sub uno miscebat labor, & erit sui quisque operis magister utilior, quam adhuc obtinent Graeci, & a Latinis omissum est, & fieri uideat excusare, quia sunt, qui labori isti successerint.

¶ De moribus & officijs praceptoris. Caput .II.

ERgo cum ad eas in studijs uires peruenerit puer, ut quae prima esse pracepta rhetorum diximus, mēte consequi possit, tradendus eius artis magis erit. Quorum in primis inspicere mores oportebit, quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in ceteris quoque doctoribus, idem hoc examinandum quam diligentissime putem, sicut testatus sum libro priore, sed quod magis eius rei necessariam mentionem facit aetas ipsa discipulorum. Nam & adulti fere pueri ad hos praepceptores transferunt, & apud eos iuuenes etiam facti perseverant. Ideoque maior adhibenda tum cura est, ut & teneriores animos ab iniuria sanctitas docetis custodiat, & ferociores a licentia grauitas deterreat. Neque uero satis est, summam praestare abstinentiam, nisi disciplinae seueritate conuenientium quoque ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga discipulos suos animus, ac succedere se in eorum locum, a quibus sibi liberi tradant, existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat. Non austeritas eius tristis, non dissoluta sit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriat. Plurimus ei de honesto, ac bono sermo sit. Nam quo sapius monuerit, hoc rarius castigabit. Minime iracundus, nec tamen eorum quae emendanda erunt dissimulatur, simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quam immodicus. Interrogantibus libenter respondeat, non interrogantes percontet ultro. In laudandis discipulorum dictionibus, nec malignus, nec effusus, quia res altera tedium laboris, altera securitatem parit. In emendando quae corrigenda erunt non acerbus, minimeque contumeliosus. Nam id quidem multos a proposito studendi fugat, quod quidam sic obiurgant quasi oderint. Ipse aliquid imo multa quotidie dicat, quae secum audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen uia illa (ut dicitur) uox aliter plenius, praecipueque praceptoris, quem discipuli (si modo recte sunt instituti) & amant, & uerent. Vix autem dici potest, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minime uero permittenda pueris (ut sit apud pluresque) assurgendi, exultandique in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicum esse, cum audient, testimonium debet. Ita fiet ut ex iudicio praceptoris discipulus pendeat, atque id se dixisse recte, quod ab eo probabit, credat. Illa uero uita dissolutissima, quae iam humanitas uocat, inuicem qualiacumque laudandi, cum est indecora, & thetralis, & seueris institutis scholis aliena, tum studioque perniciosissima hostis. Superuacua enim uidentur cura, ac labor, parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur praceptoris intueri, tam qui audire debent, quam ipse qui dicit. Ita enim probanda, atque improbanda discernet, sic stylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc praecipue atque succincti, ad omnem clausulam non assurgunt modo, uerum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuus est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de se persuasio, usque adeo, ut illo condiscipulorum tumultu inflati, si parum a praepceptore laudent, ipsi de illo male sentiant. Sed se quoque praepceptores intente, ac modeste audiri uelint. Non enim iudicio discipulorum dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin (si fieri potest) intendendus animus in hoc quoque, ut perspiciat quae quisque, & quomodo laudet, & placere quae bene dicit, non sicut magis quam eorum nomine delectet, qui recte iudicabunt. Pueros adolescentibus sedere permixtos, non placet mihi. Nam etiam si uir talis, quale esse oportet studijs, moribusque praepositum, modestam habere potest etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas a robustioribus sepanda est, & carendum non solum crimine turpitudinis, uerum etiam suspitione.

Haec notanda breuiter existimaui, nam ut absit ab ultimis uitijs ipse praepceptor, ac schola, ne praecipuendum quidem credo. Ac si quis est, qui flagitia manifesta in deligendo filij praepceptore non uitet, iam hinc sciat cetera quoque, quae ad utilitatem iuuentutis componere conamur, sibi esse hac parte omissa, superuacua.

¶ An praecipue praepceptore optimo sit utendum. Caput .III.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cum idoneos rhetori pueros praeuauerunt, non tamen continuo tradendos eminentissimo credunt. Sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas praepceptoris,

b v cum ad

Preceptor

Viua uox

cum ad intellectum atq; imitationem facilius, tum ad suscipiendas elementorum molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quantaq; in eluendis quae semel infederint uitijis difficultas consequatur, cum genitatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius, q̄ docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum ferunt duplices ab ijs, quos alius insti-

Præcepto-
rū. l. g. hæc q̄ interim sufficere illis minores existimant, & bono sani stomacho contenti sunt. Quae q̄
• elemēta di- q̄ ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcunq; tolerabilis, si eiusmodi præce-
• scipiæ nō ptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiā frequentior, q̄ eos qui ampliorem di-
fastidiunt. cendi facultatem sint consecuti, non putant ad minora descendere. Idq; interim fieri, quia fa-
stidiant præstare hanc inferioribus curam, intem, quia omnino non possint. Ego porro eū,

† plenissi-
ma

qui nolit, in numero præcipientium non habeo, posse autem maxime si uelit, optimum quē
q̄ contendo. Primum, q̄ eum qui eloquentia cæteris præstet, illa quoq; per quae ad eloquē-
tiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est. Deinde, quia plurimum in præcipiē-
do ualet ratio, quae doctissimo cuiq; planissima est. Postremo, quia nemo sic in maioribus
erisinet, ut eum minora deficiant. Nisi forte Iouem quidem Phidias optime fecit, illa autem
quae in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaborasset, aut orator loqui nesciet,
aut leuiores morbos curare non poterit præstantissimus medicus. Quid ergo? non est quae-
dam eloquentia maior, quam ut eam intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego uero
confiteor, sed hunc disertum præceptorem, prudentem quoq; & non ignarum docendi esse
oportebit, submittentem se ad mensuram discantis, ut uelocissimus quisq; si forte iter cū par-
uulo faciat, det manum, & gradum suum minuatur, nec procedat ultra, q̄ comes possit. Quid?

Perspicui-
tas.

Cacozeli-

si plerunq; accidit, ut faciliora sint ad intelligendum, & lucidiora multo, quae a doctissimo
quoq; dicuntur. Nam & prima est eloquentiae uirtus perspicuitas, & quo quisq; ingenio mi-
nus ualet, hoc se magis attollere, & dilatare conatur, ut statura breues in digitos eriguntur, &
plura infirmi minantur. Nam & tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quocunq; alio cacoze-
liae genere peccantes certum habeo, non uirium, sed infirmitatis uitio laborare, ut corpora nō
robore, sed ualitudine inflantur, & recto itinere lapsi, plerunq; diuertunt. Erit ergo etiam
obscurior quo quisq; deterior. Non excidit mihi scripsisse me in libro priore, cum potiore
in scholiseruditionem esse, q̄ domi dicerem, libentius se prima studia, tenerosq; profectus ad
imitationem condiscipulorum quae facilius esset, erigere. Quod a quibusdam sic accipi po-
test, tanquam hæc, quam nunc tueor, sententia priori diuersa sit. Id a me procul aberit, nanq;
ea causa uel maxima est, cur optimo cuiq; præceptori sit tradendus puer, q̄ apud eum disci-
puli quoq; melius instituti, aut dicent quod inutile non sit imitari, aut siquid errauerint, sta-
tim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortasse uitiosa, & placere audientibus iudi-
cio suo coget. Sit ergo tam eloquentia, q̄ moribus præstantissimus, qui ad Phœnicis Home-
rici exemplum dicere, ac facere doceat.

Homeri-
Phoenix

¶ De primis apud rhetorem exercitationibus.
Caput .III.

Fabula
Argumentū
Historia.

Hinc iam quas primas in docendo partes rhetoræ putem, tradere incipiam, dilata parum-
per illa, quae sola uulgo uocatur arte rhetorica. Ac mihi opportunus maxime uideatur
ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud grammaticos puer didicerit. Et quia narrationum,
excepta qua in causis utimur, tres accepimus spēs, fabulam, quae uersat in tragœdijs, atq; car-
minibus, non a ueritate modo, sed etiam a forma ueritatis remotam, argumentum, quod fal-
sum, sed uero simile comœdiæ fingunt. Historiam, in qua est gestæ rei expositio, grammati-
cis autem poeticas dedimus, apud rhetorem initium sit historia, tanto robustior, quanto ue-
rior. Sed narrandi quidem, quae nobis optima ratio uideat, tum demonstrabimus, cum de iu-
diciali parte dicemus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea nec arida profus, nec ieiuna.

Sinuosa
narratio

Nam quid opus erat tantum studijs laboris impendere, si res nudas, atq; inornatas indicare sa-
tis uidere? Neq; rursus sinuosa, & accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poe-
ticae licentiae ducunt, lasciuat. Vitium utrunq; peius tñ illud quod ex inopia, q̄ quod ex co-
pia uenit. Nam in pueris oīo perfecta, nec exigi, nec sperari potest, melior aut est indoles læ-
ta generosiq; conatus, & uel plura iusto concipiens interim spiritus. Nec unq; me in his di-
scantis sanimus offendat, siquid superfuerit, quin ip̄is doctoribus hoc esse curæ uelim, ut te-
neras adhuc mentes moræ nutricum mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris di-
sciplinæ cibo lacteq; patiant. Erit illud plenius iterum corpus, q̄d mox adulta ætas astringat,
hinc spes roboris. Maciem nanq; & infirmitatē in postere minari solet, p̄tinus oibus membris
expressus

sanis

expressus infans. Audiet hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa nõ factis sicca interim ac seuera. Facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primum uolo, uel abundantio-rem, atq; ultra q̄ oporteat fusam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid uelut usu iplo deteretur. Sit modo unde excidi possit, & quod exsculpi, erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælutura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Quapropter in primis erit tandus, & in pueris præcipue, magister aridus, non minus q̄ teneris adhuc plantis siccum, & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut ad terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est, & dum satis putant uitio carere, in id ipsum incidunt uitium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint. Sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum est, ingenia puerorum nimia interim emendationis seueritate deficere, nam & desperant, & dolent, & nouissime oderunt, & quod maxime nocet, dum omnia timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & nondum cicatricem pati posse. Iucundus ergo tum maxime debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura sunt aspera, molli manu, & læui leniant, laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione, illuminare, interponendo aliquid sui. Nonnunquam hoc quoq; erit utile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam suas amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, ut emendatio-
nem non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eadem materiam, uersus a me retractatam scribere de integro iuberem, posse enim eum adhuc melius, quatinus nullo magis studia, q̄ spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, & pro modo uirium, & exigendum, & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid ausis licentius, aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturum tempus quo idem non permetterem, ita & ingenio gaudebāt, & iudicio non fallebantur. Sed ut eo reuertar unde egressus sum, narrationes stylo componi, quanta maxima possit adhibita diligentia, uolo. Nam ut primo cum sermo instituitur, dicere quæ audierint, utile est pueris ad loquendi facultatem, ideoq; & retro agere expositionem, & a media in utraq; partem discurrere sane merito cogantur, sed ad gremium præceptoris, & dum non possunt, & dum res, ac uerba connectere incipiunt, ut protinus memoriam firmant, ita cum iam formam recte loquendi, & emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix surgendi mora, circulatoriæ uere iactationis est. Hinc parentum imperitorum inane gaudium, ipis uero contemptus operis, & inuerecunda frons, & consuetudo pessime dicendi, & malorū exercitatio, & quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio innascitur. Erat suum parandæ facilitatis tempus, neq; a nobis negligenter locus iste transibitur. Interim satis est, si puer omni cura, & summo (quantum illa ætas capit) labore aliquid probabile scripserit, in hoc assuescat, huius rei sibi naturam faciat. Ille demum in id quod quærimus, aut ei proximum poterit euadere, qui ante discet recte dicere, q̄ cito. Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi confirmandiq; eas, quod ἀνασκηθῆν κατὰ σκηθῆν uocatur. Id porro non tantum in fabulosis, & carmine traditis fieri potest, uerum etiam in ipis annalium monumentis, ut si quærat, an sit credibile, super caput Valerij pugnantis sedisse coruum, qui os oculosq; hostis galli rostro atq; alis euerberaret. Sit in utranq; partem ingens ad dicendum materia, ut de serpente q̄ Scipio traditur genitus, & Lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam græcis historicis plæruncq; poetiæ similis est licentia. Sæpe etiam quæri solet de tempore, de loco, quo gesta res dicit, nonnunq; de persona quoq; sicut Liuius frequentissime dubitat, & alij ab alijs historicis dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos, quod non simplicis utilitatis opus est. Namq; & ingenium exercetur multiplici uariæq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerum uenit, exemplisq; quæ sunt in omni genere causarum potentissima, iam tum instruitur, cū res postet usus. Hinc illa exercitatio subit comparatiõis, uter melior, uterue deterior, quæ quamquam uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiam, & uirtutum uitorumq; nõ tantum naturam, sed etiam modum tractat. Verum de ordine laudis contraq; quoniam hæc terra rhetorices pars pars est, præcipiemus suo tempore. Communes loci (de ijs loquor, quibus citra psonas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulteris, aleatorem, petulantem) ex medijs sunt iu

Dictare materias.

De confir-
matiõne &
destructio-
ne.Historici
Græci mē-
daces

† instruit.

Commu-
nes loci.

Theſis

Cōiectura
les cauſæ

Loci cōes

& ſi reum adiicias, accuſationes, quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu, ad quaſdam deduci ſpecies ſolent, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans ſenex. Habēt autem non nunquam etiam deſenſionem. Nam & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim paraſitusq; defenditur, ſic ut non homini patrocinemur, ſed crimini. Theſis autem, quæ ſumuntur ex rerum comparatione, ut ruſtica ne uita, an urbana potior, iuriſperiti, an militaris uiri latus maior mire, ſunt ad exercitationem dicendi, ſpatioſæ atq; uberes, quæ uel ad ſuadendi officium, uel etiam ad iudiciorum diſceptationem iuuant plurimum. Nam poſterior ex prædictis locus, in cauſa Murenæ copioſiſſime a Cicerone tractatur. Sunt & illæ pe ne totæ ad deliberatiuum pertinentes genus, ducenda ne uxor, petendi ne ſint magiſtratus. Nanq; hæ perſonæ modo adiectis ſuaſoriæ erunt. Solebant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiam iucundo genere exercitationis, præparare nos coniecturalibus cauſis, cum quæ rere atq; exequi iubent, cur armata apud Lacedæmonios Venus, & quiſ ita crederet Cupido puer, ac uolucer, & ſagittis, ac face armatus, & ſimilia, in quibus ſcrutabamur uoluntatem, cuius in controuerſis frequens quaſtio eſt, quod genus Chriæ uideri poteſt. Iam locos quidem, quales ſunt de teſtibus, ſemper ne his credendum, & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeo manifeſtum eſt ad forenſes actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus, ſcriptos eos, memoriaq; diligentiffime mandatos, in promptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extemporales eorum dictiones, his uelut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim huius rei iudicium diſſerre ſuſtineo) ſummam uidebantur mihi infirmitatem de ſe confiteri. Nam quid ij poſſint in cauſis (quarum uaria ac noua ſemper eſt facies) proprium inuenire: quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpōdere: altercationibus uelociter occurrere: teſtem rogare: qui etiam in ijs, quæ ſunt communia, & in plurimis cauſis tractantur, uulgaſſimos ſenſus uerbis, niſi tanto ante præparatis, proſequi nequeant: Ne ceſſe eſt his, cum eadem iudicij pluribus dicunt, aut faſtidium moueant, ueluti frigidi & re poſiti cibi, aut pudorem, deprehenſa tories audientium memoria, infelix ſupellex, quæ ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuerſis officijs conteratur, cum eo quidem, quod uix ullus eſt tam communis locus, qui poſſit coherere cum cauſa, niſi aliquo propriæ quaſtionis uinculo copulatus, appareatq; cum non tam inſertum quam applicitum, uel quod diſſimilis eſt cæteris, uel plerunq; aſſumit etiam parum apte ſolet non quia deſideratur, ſed quia paratus eſt, ut quidam ſententiarum gratia uerboſiſſimos locos arceſſunt, cum ex locis debeat naſci ſententia. Ita ſunt autem ſpeciōſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriam tendit, utiq; ſuperuacua, ſed interim etiam contraria ē. Verum haecenus euagari ſatis fuerit, legum laus & uituperatio iam maiores, ac prope ſummis operibus ſuffecturas uires deſiderant, quæ quidem ſuaſorijs, an controuerſijs magis accommodata ſit exercitatio, conſuetudine & iure ciuitatum diſfert. Apud Græcos, enim lator earum ad iudicem uocabatur, Romanis pro concione ſuadere, ac diſſuadere moris fuit. Veroc; autem modo pauca de his, & fere certa dicuntur. Nam & genera ſunt tria, ſacri, publici, priuati iuris. Quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus augeat, q; lex, q; publica, q; in religionem deum comparata ſit. Ea quidem de quibus quaeri ſolet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius qui rogat, ut de P. Clodij, qui non rite creatus tribunus arguebatur, aut de ipſius rogationis, quod eſt uarium, ſiue non trino forte nundino promulgata, ſiue non idoneo die, ſiue contra interceſſiones, uel auſpicia, aliudue quid quod legitime obſtat, dicitur lata eſſe, uel ferri, ſiue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent, nam ſunt hæc citra complexum perſonarum, temporum, cauſarum. Reliqua eadem fere uero, ſictoc; certamini huiusmodi tractant. Nam uitium, aut in uerbis, aut in rebus eſt. In uerbis quaeritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in præteritum referri debeat, an in ſingulos homines. Maxime uero commune eſt quaerere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro plures fieri a plariſq; partes, ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia, honeſto complectimur. Iuſti tñ ſpecies non ſimpliciter excuſi ſolet. Aut enim de re ipſa quaerit, ut digna ne poena, uel præmio ſit, aut de modo præmij poenæue, qui tam maior q; minor culpæ pot. Utilitas quoq; interim natura diſcernit, interim tempore. Quædam an obtineri poſſint, ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquas, aliquas ex parte rephendi ſolere, cum exemplū rei utriuſq; nobis claris orōnibus præbeat. Nec me fallit eas quoq; leges eſſe, quæ non in perpetuum rogenſ, ſed de honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis orō eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi pot. Conſtanteſ ppria rer; de quibus agit, non cōmuni qualitate. His fere ueteres facultatē dicēdi exercuerūt, aſſumpta tñ a dialecticis

a dialecticis argumētandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori consiliorumq; materias, apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea institutum fere constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (ut alio quoq; libro sum confessus) parū comperi. Sed ne si quidem, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo auctore nituntur. Latīnos uero dicendi præceptores, extremis. L. Crassi temporibus cœpisse Cicero auctor est, quorum insignis maxime Plotius fuit.

¶ De lectione oratorum, & historicorum apud rhetorem. Caput .V.

Sed de ratione declamandi post paulum, interim quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur id quoq; ut moneam, quantum sit collaturus ad profectum discipulorum rhetor, si quemadmodum a grammaticis exigitur poetarum enarratio, ita ipse quoq; historiae, atq; etiam magis orationum lectione, suscepta se discipulos instruxerit, quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parentes utile esse crediderant, seruaui mus. Cæterum sentientibus iam tum, optima, duæ res impedimento fuerunt, q; & longa cōsuetudo aliter docendi fecerat legem, & robusti fere iuuenes, nec hunc laborem desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam si quid noui uel sero inuenissem, p̄cipere in posterum puderet. Nunc uero scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiutores, quia non uidentur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semp̄ ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facile atq; distincte pueri scripta oculis sequantur, etiam illa quæ uim cuiusq; uerbi, si quod minus usitatum incidat, docet, multum infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel si quando incidat, uitia, id professio nis eius atq; promissi, quo se magistrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium est, eo q; dem ualidius, q; non utiq; hunc laborem docentium postulo, ut ad gremium reuocatis cuius quisq; eorum uelit libri lectioni deseruiant. Nam mihi cum facilius tum etiam multo uidetur magis utile, facto silentio, unum aliquem (quod ipsum imperari per uices optimū est) constituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant, tum exposita causa, in quâ scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandum erit, quæ in proœmio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consilium, & q̄ occulta calliditas. Nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi, nisi ab artifice non possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, q; subtilis & crebra argumentatio, quibus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animumq; iudicium similem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione loquendi, quod uerbum proprium, ornatum, sublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod speciose translaturum, quæ figura uerborum, quæ lenis, & quadrata, sed uiriliter tamen compositio. Ne id quidem inutile, etiam corruptas aliquando, & uitiosas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorum prauitate mirantur, legi palam pueris, ostendit in ijs q; multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciuia, effeminata sint, quæ non laudantur modo a plerisq; sed (quod peius est) propter hoc ipsum, q; sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundum naturam enuntiatus, nihil habere ex ingenio uidetur. Illa uero, quæ utcunq; deflexa sunt tanquam exquisitiora miramur, non aliter q; distortis, & quocunq; modo prodigiosis corporibus, apud quosdam maius est pretium, q; ijs, quæ nihil ex communis habitus bonis perdidit. Atq; etiam qui specie capiuntur, uulsis, leuatisq;, & inustas comas acu comentibus, & non suo colore nitidis, plus esse formæ putant, q; possit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideat ex malis moribus. Nec solum hæc ipse debet docere præceptor, sed frequenter interrogare, & iudicium discipulorum experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur perfluent aures, simulq; ad id perueniunt, qd̄ ex hoc queritur, ut inueniant ipsi & intelligant. Nam quid aliud agimus docendo eos, q; ne semper docendi sint? Hoc diligentia genus ausim dicere plus collaturum discipulis, quā omnes omnium artes, quæ iuuant sine dubio multum, sed latiore quadam comprehensione, per omnes quidem species rer; quotidie pene nascētium ire qui possunt? Sicut de re militari quanq; sint tradita quædam præcepta communia, magis tñ proderit scire, qua ducum quisq; ratione, in quali loco, tempore, sit usus sapienter, aut contra. Nam in omnibus fere minus ualent præcepta, q; experimenta. An uero declamabit quidem præceptor, ut sit exemplo suis auditoribus, non plus contulerint lecti Cicero ac Demosthenes? Corrigeat palam, siquid in declamando discipulus errauerit, non potētius erit emendare ofonem: quinimo etiam iucundius, aliena em̄ uitia reprehendi mauult q; sua. Nec deerant plura, q; dicere, sed neminē hæc utilitas fugit, atq; utinā tā non pigeat facere istud, q; nō displicebit.

Qui pri

De prælectione

præterfluent.

Quod si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quaestio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos minores, quia facilius eorum intellectus uidebatur, probauerunt, alij floridius genus, ut ad alenda primarum aetatum ingenia magis accommodatum. Ego optimos quidem, & statim, & semper, sed tamen eorum candidissimum quemque, & maxime expositum uelim, ut Liuium a pueris magis quam Sallustium, & hic historiae maioris est auctor, ad quem tamen iam profectu opus est. Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientibus quoque, & apertus est satis, nec prodesse tantum, sed etiam amari potest, tum quae admodum Liuius praecipit, ut quisque erit Ciceroni simillimus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto. Vnum, ne quis eos antiquitatis nimis admirator in Gracchorum, Catonisque, & aliorum similitum lectione durefcere uelit, sicut enim horridi atque ieiuni. Nam neque uim eorum adhuc intellectu consequentur, & elocutione, quae tum sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena, contenti (quod est pessimum) similes sibi magnis uiris uidebuntur. Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiae flosculis capti, uoluptate quadam praua deliniantur, & praedulce illud genus, ac puerilibus ingenijs hoc gratius, quam propius est, adamant. Firmis autem iudicijs, iamque extra periculum positus suaserim, & antiquos legere, ex quibus si assumatur solida, ac uirilis ingenij uis, detergo rudis saeculi squalore, tum noster hic cultus clarius enitescet, & nouos, quibus & ipsis multa uirtus adest. Nec enim nos tarditatis natura damnauit, sed dicendi mutauimus genus, & ultra nobis quam oportebat indulgissimus, ita non tam ingenio illi nos superauerunt, quam proposito. Multa ergo licebit eligere. Sed curandum erit, ne ijs quibus permixta sunt, inquinentur. Quosdam uero etiam quos totos imitari oporteat, & fuisse nuper, & nunc esse quidem, libenter non concesserim modo, uerum etiam contenderim. Sed hi qui sint, non cuiusque est pronuntiare. Tutius circa priores uel erratur. Ideoque hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicij antecederet.

¶ De diuisione.

Caput .VII.

De materijs dandis

Fuit etiam in hoc diuersum praecipitium propositum, quod eorum quidam materias, quas discipulis ad discendum dabant, non contenti diuisione dirigere latius dicendo prosequerantur, nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alij, cum primas modo lineas duxissent, post declamationes quid omisisset quisque tractabant, quosdam uero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrumque, & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus uiam, quam reuocare ab errore iam lapsos. Primum, quia emendationem auribus modo accipiunt, diuisionem uero ad cogitationem etiam & stylum perferunt. Deinde quod libentius praecipientem audiunt, quam reprehendentem. Si qui uero paulo sunt uiuaciores, in his praesertim moribus, etiam irascuntur admonitioni, & tacite repugnant. Nec ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio caeterorum, qui recta esse, quae praceptor non emendauerit, credent. Vtraque autem ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsae postulant. Namque incipientibus danda erit uelut praeformata materia, secundum cuiusque uires. At cum satis composuisse se ad exemplum uidebuntur, breuia quaedam demonstranda uestigia, quae persecuti, iam suis uiribus sine adminiculo progredi possint. Nonnunquam credi sibi eos oportebit, ne mala consuetudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se conari, & quaerere sciant. Quod si satis prudenter dicenda uiderint, iam prope consummata fuerit praecipientis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducem reuocandi. Cui rei simile quiddam facientes aures cernimus, quae teneris infirmisque foetibus cibos ore suo collatos partiuuntur. At cum uisi sunt adulti, paulum egredi nidis, & circumuolare sedem illam praecedentes ipsae docent, tum expertas uires libero caelo, suaeque ipsarum si diutiae permittunt.

¶ De ediscendo.

Caput .VIII.

Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc differimus, aetatibus, ne omnia quae scripserint, ediscant, & certa (ut moris est) die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt, atque ita demum studere liberos suos si quam frequentissime declamauerint, credunt, cum profectus praecipue diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumque esse in hoc opere, plane uelim, sic ediscere electos ex orationibus, uel historijs alioque quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multo magis suadeam. Nam etiam exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quam sua, & qui erunt in difficiliore huius generis labore uersati sine molestia, quae ipsi composuerunt, iam familiarius

familiarius animo suo affigent, & affuescent optimis, semperque habebunt intra se, quod imitentur. Etiam non sentientes formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, expriment. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, & compositione, ac figuris iam non quaesitis, sed sponte, & ex reposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone bene a quoque dictorum relatio & in causis utilis. Nam & plus auctoritatis afferunt ea, quae non praesentis gratia litis sunt comparata, & laudem saepe maiorem, quam si nostra sunt, conciliant. Aliquando tamen permittendum quae ipsi scripserint dicere, ut laboris sui fructum, etiam ex illa, quae maxime petitur, laude plurimum capiat. Verum id quoque tum fieri oportebit, cum aliquid commodius elimaauerint, ut eo uelut praemio studij sui donentur, ac se meruisse, ut dicere, gaudeant.

¶ An secundum sui quisque ingenij, docendus sit naturam.

Caput .IX.

Virtus praceptoris haberi solet, nec imerito diligenter in ijs, quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quo quemque natura maxime ferat. Nam est in hoc incredibilis quaedam uarietas, nec pauciores animorum pene, quam corporum forma. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimi se ad eorum, quos probabant, imitationem composuerint. Vtile de inde plerisque uisum est, ita quemque instituere, ut propria naturae bona, doctrina fouerent, & in id potissimum ingenia quo tenderent, adiuuarentur. Ut si quis palaestrae peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnasium uenerit, expertus eorum omni modo corpus, animumque discernat, cui quisque certamini praeparandus sit. Ita praectorem eloquentiae cum sagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium praefo limatoque genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita se commodaturum singulis, ut in eo quo quisque eminet prouehatur, quod & adiuta cura natura magis eualescat, & si in diuersa ducatur, nec in ijs, qui minus aptus est, satis possit efficere, & ea in quae natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi libera enim uel contra receptas persuasiones rationem sequenti, sententia est in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorum dispicere, prorsus necessarium est. In his quoque certum studiorum facere delectum, nemo dissuasit. Namque erit alius historiae magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet haec dicendi magister, quomodo palaesticus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliudue quid ex ijs, quae sunt sacrorum certaminum. Verum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quae sunt eius operis, etiam si cedi corpora qua difficultiora discendi uidebuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac tumidus (ut plerique sunt) incidit in hoc eum ire patiemur. Aridum, atque ieiunum non alemus, & quasi uestiemus. Nam si quaedam detrahere necessarium est, cur non sit adijcere concessum. Neque ego contra naturam pugno. Non enim deserendum id bonum, si quod ingenitum est, existimo, sed augendum, addendumque quod cessat. An non clarissimus ille praceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro, atque Teopompo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc pene praecipiti, concitationem adiuuandam docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingenij sane sic obsequendum sit, ut tantum in id quo uocat natura, ducantur. Ita enim quod solum possunt, melius efficient. Si uero liberalior natura contigerit, & in qua merito ad spem oratoris simus aggressi, nulla dicendi uirtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, ut necesse est, ceteris tamen non repugnabit, atque a cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum pancratiasten susceperit, pugno ferire uel calce tantum, aut nexus modo, atque in his certos aliquos docebit, sed omnia quae sunt eius certaminis. Erunt qui ex ijs aliqua non possit, in id maxime, quod poterit, incumbet. Nam sunt haec duo uitanda prorsus, unum, ne tentes, quod effici non possit. Alterum, ne ab eo quod quis optime facit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui docebitur, ille, quem adulescentes senem uidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur, efficietque illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandoque, quorum utroque certamine iisdem diebus coronabatur, inuictum. Et quanto id magis oratoris futuri magistro prouidendum erit. Non enim satis est dicere praefo tantum, aut subtiliter, aut aspere, non magis quam phonaeco, acutis tantum, aut medijs, aut grauibus sonis, aut horum etiam particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus interta neruis consentiat.

¶ De officio discipulorum. Caput .X.

Plura

Palaesticus id est, ex foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quae sunt eius operis, etiam si cedi corpora qua difficultiora discendi uidebuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac tumidus (ut plerique sunt) incidit in hoc eum ire patiemur. Aridum, atque ieiunum non alemus, & quasi uestiemus. Nam si quaedam detrahere necessarium est, cur non sit adijcere concessum. Neque ego contra naturam pugno. Non enim deserendum id bonum, si quod ingenitum est, existimo, sed augendum, addendumque quod cessat.

Isocrates

Pancratiastes.

Nicostratus

Plura de officijs docentium locutus, discipulos id unum interim moneo, ut præceptores suos non minus, quàm ipsa studia ament, & parentes esse, non quidem corporum, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, & esse similes concupiscent. In ipsos denique coetus scholarum læti, & alacres conuenient, emendati non irascunt, laudati gaudebunt, ut sint charissimi, studio merebunt. Nam ut illorum officium docere, sic horum præbere se dociles. Alioqui neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroque gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus, ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisque concordia.

¶ De utilitate, & ratione declamandi.

Caput .XI.

† apparet
Declamandi
utilitas.

In his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi membra atque partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam fere tempus appetet aggrediendi suaforias, iudicialesque materias, quarum antequam uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quæ quidem ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Nam & cuncta illa, de quibus diximus in se fere continet, & ueritati proximam imaginem reddit. Ideoque ita est celebrata, ut plerisque uideretur ad formandam eloquentiam uel sola sufficere. Neque enim uirtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cum hac dicendi meditatione communis. Eo quidem res ista, culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumpent eloquentiam causas, licentia, atque incitua declamantium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiae, quæ fingentur, quæ simillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarum exercitationem reperta est. Nam magos & pestilentiam, & responsa, & sæuiores tragicis nouercas, aliaque magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsones, & interdicia queremus. Quid ergo? Nunquam hæc supra fidem, & poetica (ut uere dixerim) themata iuuenibus pertractare permittemus, ut expatiuntur, & gaudeant materia, & quasi in corpus eant, erit optimum. Sed certe sint grandia & tumida, non stulta etiam, & acrioribus oculis intuenti ridicula, ac si iam cedendum est, impleat se declamator aliquando, dum sciat, ut quadrupes cum uiridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractioe curantur, & sic ad cibos uiribus conseruandis idoneos redeunt, ita sibi quoque tenuandos adipos, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus, ac robustus uolet. Alioqui tumor ille inanis, primo cuiuscunque ueri operis conatu deprehenditur. Totum autem declamandi opus, qui diuersum omnino a forensibus causis existimant, in profecto, ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scænicæ ostentationi, aut furiosæ uociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus est, narrare quod omnes sciant falsum, probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc quidem otiosa tantum. Affici uero, & ira, uel luctu permouere, cuius est ludibrii, nisi quibusdam pugnae simulacris ad uerum discrimen, aciemque iustam consuecimus? Nihil ergo inter forense genus dicendi, atque hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Utinamque adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur, & perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuersia fingerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset, quæ nos quamlibet per alia in scholis exercitati simus, tyrones in foro inueniunt. Si uero in ostentationem comparetur declamatio, sane paulum aliquid inclamare ad uoluptatem audientium debemus. Nam & in istis actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularem aptatæ delectationem, quales legimus Panegyricos, totumque hoc demonstrationum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemque artem, quæ latere plerumque in iudicijs debet, non confiteri modo, sed ostentare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quam est iudiciorum, consiliorumque imago, similis esse debet ueritati, quam autem aliquid in se habet inuidens, non nihil sibi nitoris assumere, quod faciunt actores comici, qui nec ita prorsus, ut nos uulgo loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte, nec tamen procul a natura recedunt, quod uitio periret imitatio, sed morem communis huius sermonis, decore quodam scænico exornant. Sic quoque aliqua nos incommoda ex istis, quas sinxerimus materijs, consequentur, in eo præcipue quod multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidentur ætates, factitates, liberi, parentes, urbium ipsarum uires, iura, mores, alia his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionum uitijs ducimus. Sed hæc suo quaque loco. Quamuis enim omne propositum operis a nobis destinatum eo spectet, ut orator instituat, tamen ne quid studiosi requirant, etiam si quid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omitemus.

¶ An artis necessaria cognitio sit.

Caput .XII.

Poetica
themata

Panegyri-
ci

Actores
Comici
De pronun-
tiatione Co-
micorum.

Tam hinc

TAm hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent, qui priora omiserunt, quanquam uideo quosdam in ipso statim limite obstaturos mihi, qui nihil egere eiusmodi præceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo quoque magni nominis professorum, quorum aliquis (ut opinor) interrogatus quid esset schema & noëma, nescire se quidem, sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione respondit. Alius percontanti, Theodorus an Apollodorus esset, ego, inquit, ¶ parmularius sum, nec sane potuit uulgaris ex confessione incitiae suae elabi. Porro is, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiae suae, paucissimos naturae. Igitur & impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis, sed cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententiarum grandibus, quarum optima quaeque a periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultro se offerat, pluribus saepe diebus expectant; aut murmure incerto, uelut classico instincti, concitissimum corporis motum non enuntiandis, sed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquam sensum inuenerint, destinant, quibus aliquid disertum subiungendum sit, eaque diu secum ipsi, clareque meditati, desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia, atque nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tantum laborem suum, sed in locos intendunt, atque his non corpori prospiciunt, sed abrupta quaedam, ut forte ad manum uenere, iaculantur. Unde fit, ut dissoluta, & ex diuersis congesta oratio, coherere non possit, similisque sit commentarijs puerorum, in quos ea quae alijs declamantibus laudata sunt, fregerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim ¶ redigunt gloriari solent) elidunt, nam & barbari idem faciunt, & si hoc fat est, nulla est ratio dicendi.

¶ Quare ineruditi ingeniosiores uulgo habeant. Caput .XIII.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerumque hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti. Primum, uicio male iudicantium, qui maiorem habere uim credunt ea, quae non habent artem, ut effringere quae aperire, rumpere quae soluere, trahere quae ducere putant robustius. Nam & gladiator, qui armorum inscius in rixam ruit, & uictor, qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit, incumbit, fortior ab his uocatur, cum interim & hic frequenter suis uiribus ipse prosternitur, & illum uehementis impetus, excipit aduersarij mollis artus. Sed sunt in hac parte, quae imperitos etiam naturaliter fallant, nam & diuisio, cum plurimum ualeat in causis, speciem uirium minuit, & rudia politis maiora, & sparsa compositis numerosiora creduntur. Est praeterea quaedam uirtutum uiciorumque uicinia, qua maledicus pro libero; temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & saepius, uel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert & ista res opinionem, quia libentissime homines audiunt ea, quae ipsi dicere inuoluisse. Illud quoque ¶ uoluisse alterum quod est in elocutione ipsa periculum, minus uitat, conaturque perdere. Inde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui semper quaerit quod nimium est, uerum & raro euenit, & caetera uicia non pensat. Propter hoc quoque interdum uidentur indocti copiam habere maiorem, quam dicunt omnia, doctis est & electio, & modus. His accedit, quia cura docendi quod intenderint, recedunt. Itaque illud quaestionum, & argumentorum apud corrupta iudicia friguescunt, nihilque aliud, quam quo uel prauis uoluptatibus aures assistentium permulceant, quaerunt. Sententiae quoque ipsae, quas solas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas sordida & abiecta sint, ut lumina non inter umbras (quemadmodum Cicero dicit) sed plane in tenebris clariora sint. Itaque ingeniosi uocentur, ut libet, dum tamen constet, contumeliose sic laudari disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetustatem, sed uicia detrahit, atque eo solo minus est, quod literae perpolierunt, quo melius. Verum hi pronuntiatione quoque famam dicendi fortius quaerunt. Nam & clamant ubique, & omnia leuata (ut ipsi uocant) manu emugiunt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terrae pedem incutere, femur, pectus, frontem caedere, mire ad pullatum circulum facit, cum ille eruditus, ut in oratione multa submittere, uariare, disponere, ita etiam in pronuntiando suum cuique eorum, quae dicet colori accommodare actum sciat, & siquid sit perpetua obseruatione dignum, modestus & esse, & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quae est potius uolentia. Cum interim non aetate modo aliquos inuenias, sed (quod est turpius) praecipuos etiam, qui breuem dicendi exercitationem consecuti, omissa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur, eosque qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos, & ieiunos, & tepidos, & infirmos, ut

c mos, ut

mos, ut quodq; uerbum contumeliosissimum occurrit, appellent. Verum illis quidem gra-
tulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos quando & præcipiendi munus
iam pridem deprecari sumus, & in foro quoq; dicendi, quia honestissimum finem putaba-
mus, desinere dum desideraremur, inquirendo scribendoq; talia, cõsolemur otium nostrum,
quæ futura uisui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certe sunt uoluptati.

¶ Quis modus in arte.

Caput .XIII.

Nemo autem a me exigat id præceptorum genus, quod est a plerisque scriptoribus ar-
tium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate conscriptas studiosis di-
cendi feram. Vtiq; proœmium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narra-
di, propositio post hanc, uel ut quibusdam placuit, excursio, tum certus ordo quæstionum,
cæteraq; quæ uelut si aliter facere fas non sit, quidam tanq; iussi sequuntur. Erat enim rheto-
rice res prorsus facilis, ac parua, si uno breui præscripto contineretur. Sed mutantur præraq;
causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratoris præcipue consilio est, quia
uarie, & ad res momenta conuertit. Quid em, si præcipias imperatori, quoties aciem instruet,
dirigat frontē, cornua utrinq; pmoueat, equites p cornibus locet. Erit hæc quidē rectissi-
ma fortasse rō, quoties licebit, sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit,
collibus, syluis, aliaue asperitate aliqua prohibebit. Mutabit hostiū genus, mutabit præsen-
tis conditio discrimis, nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabit,
nonnuncq; terga etiam dedisse simulata fuga, pderit. Ita, proœmium necessariū, an superuacu-
um, breue an longius, ad iudicem oī sermone directo, an aliquā auerso per aliquā figurā, di-
cendū sit, constricta, an latius diffusa narratio, cōtinua an diuisa, recta an ordine permutato,
causæ docebunt. Itemq; de quæstionū ordine, cū in eadem controuersia aliud aliq; parti prius
quæri frequenter expediat. Neq; em rogatiōibus, plæbisue scitis sancta sunt ista præcepta, sed
hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo aut sic utile esse plærunq;, alioqui nec scri-
berem, uerq; si eadem illa, nobis aliud suadebit utilitas, hanc, relictis magistrorum auctoritati

Aenei. iij. bus, seqmur. Equidem id maxime præcipiā, ac repetens iterq; iterq; monebo. Res duas in
Quid dece omni actu spectet orator, quid deceat, quid expediat. Expediit aut sæpe mutare ex illo cõsti-
at, & quid tuto, traditoq; ordine aliqua, & interim decet, ut in statuis, atq; picturis uidemus, uariari habi-
expediat tus, uultus, status. Nam recti quidē corporis, uel minima grā est. ¶ Neq; em aduersa sit facies,
spectandi & demissa brachia, & iuncti pedes, & a summis ad ima rigens opus, flexus ille, & ut sic dixe-
¶ Nempe rim, motus, dat actū quendā & factū. Ideo nec ad unum modū formatae manus, & in uultu
mille spēs. Cursum habent quædā & impetū, sedent alia, uel incūbunt, nuda hæc, illa uelata

Discobo- sunt, quædam mixta ex utroq;. Quid tã distortum & elaboratū, q̄ est ille Discobolos Myro-
los Myro- nis? Siquis tñ ut parum rectum improbet opus, nōne ab intellectu artis abfuerit, in qua uel
nis. præcipue laudabilis est illa ipsa nouitas, ac difficultas? Quam quidem grām, & delectationē
Figuræ. afferunt figuræ, quæq; in sensibus, quæq; in uerbis sunt. Mutant etiam aliquid a recto, atq;
hanc præ se uirtutem ferunt, q̄ a consuetudine uulgari recesserūt. Habet in pictura spēm to-
ta facies. Apelles tñ imaginē Antigoni latere tantum altero oñdit, ut amissi oculi deformitas

Antigon^o lateret. Quid: non in orōne operienda sunt quædā, siue ostendi non debēt, siue exprimi pro
Apellis. dignitate non pnt: ut fecit Timantes (ut opinor) Cithnius in ea tabula, qua Coloten Teium
Timantes uicit. Nam cū in Iphigeniæ imolatione pinxisset tristem Chalcantem, tristiorē Vlysem, ad-
didisset Menelao quē summū poterat ars efficere mœrorē, cõsumptis affectibus, nō reperi-
ens q̄ digne modo prīs uultum possit exprimere, uelauit eius caput, & suo cuiusq; anio de-
dit æstimandū. Nōne huic est illud simile Sallustianū. Nam de Carthagine tacere satius pu-
to, q̄ parz dicere: Propter quæ mihi semper moris fuit, q̄ minime alligare me ad præcepta,

In Iugur quæ καδολικὰ uocant, id est (ut dicamus quō possumus) uniuersalia, uel ppetualia. Raro em
tha. reperit hoc genus, ut nō labefactari parte aliqua, & subruī possit. Sed de his plenius suo q̄-
¶ minimū. q; loco tractabimus. Interim uolo se iuuenes satis instructos, si quē ex ijs, qui breues plærunq;
Catholica circūferunt, artis libellū edidicerint, & uelut decretis technicor; tutos putent. Multo labore,
præcepta. assiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, præsentissimo
cõsilio constat ars dicendi. Sed adiuuat his q̄q; si tñ rectam uiam, nō unam orbitā monstrēt,
a qua declinare qui crediderit nefas, patiat̄ necessē est illam per funes ingredientiu tarditatē.
Itaq; & stratū militari labore iter, sæpe deserimus cõpendio ducti, & si rectum limitem rupti
torrentibus pontes inciderint, circuire cogemur, & si ianua tenebit̄ incendio, per parietē exi-
bimus. Late fufum opus est, & multiplex, & prope quotidie nouum, & de quo nunquā di-
cta erunt omnia. Quæ sint tamen tradita, quid ex ijs optimum, & si qua mutari, adijci, detra-
hi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio

¶ Diuisio totius operis.

Caput .XV.

Rhetoricen in latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem nominauerunt. Quos quidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermone augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex graeco sequuntur, sicut ne illos quidem, quos suis utique uerbis signare nra uoluerunt, & haec interpretatio non minus dura est, quam illa Plauti, essentia atque entia, sed ne propria quidem. Nam oratoria sic effertur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa entia autem de qua loquimur, rhetorice talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud Graecos quod duplicem intellectum habet. Namque uno modo fit appositum ars rhetorica, ut nauis piratica, aliter nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiam, ut grammaticae literatura est non literatrix, quemadmodum oratrix, nec literatoria quemadmodum oratoria. Verum in rhetorice non fit. Non pugnemus igitur, cum praesertim plurimis alioqui graecis sit utendum. Nam certe physicos, musicos, & geometras dicam, ne uim afferamus ijs nominibus, indecora in latinum sermonem mutatio erit. Denique cum M. Tullius etiam ipse librorum, quos de hac re primum scripserat, titulis graeco nomine utatur, profecto non est uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suae credidisse. Igitur rhetorice (iam enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic (ut opinor) optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit quae disciplina percipi debet, ea est bene dicendi scientia. Artifex est qui percipit hanc artem, id est orator, cuius est summa, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Haec omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc quae de prima parte tractanda sunt, ordiar.

¶ Quid sit rhetorice, & quis eius finis. Caput .XVI.

An te omnia quid sit rhetorice, quae finis quidem uarie, sed quaestionem habet duplicem, aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissentio est. Prima, ac praecipua opinionum circa haec differentia, quod alij malos quoque uiros posse oratores dici putant, alij (quorum nos sententiae accedimus) nomen hoc, artemque de qua loquimur; bonis demum tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem a maiore, ac magis expectanda uitae laude secernunt, quidam rhetoricen uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed a scientia, & uirtute disinctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id est κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi fere aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati, id enim fieri potest ab eo quoque, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis, rhetoricen esse uim persuadendi. Quod ego uim appello, praeterque potestatem, nonnulli facultatem uocant, quae res nequid afferat ambiguitatis, uim dico κακωτεχνίαν. Haec opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quae circumfertur, eius est) duxit. Qui cum longe sit a uoluntate infamantium oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens esse rhetoricen persuadendi officium, id est, κακωτεχνίαν. Neque enim mihi permiserim eadem uti declinatione, qua Ennius. M. Cethegum suadae medullam uocat. Apud Platonem quoque Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem fere dicit, sed hanc Plato illius opinionem uult accipi, non suam. Cicero pluribus locis scripsit, oratoris officium esse dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum & pecunia plaudet, & gratia, & auctoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam, ipse sine uoce, quod uel re cordatio meritorum cuiusque, uel facies aliqua miserabilis, uel formae pulchritudo sententiam dicat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romanorum orator. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in concionem produxerat, sed Gallii etiam Sulpitii filium suis ipse manibus circumtulera, elapsum esse, cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynen non Hyperidis actione quamque admirabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alioqui, diducta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quae si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoque diligentiores sunt uisi sibi, qui cum de rhetorice idem sentirent, existimarunt eam, uim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo supra diximus libro, uelut coactus a Socrate facit. A quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est, quod de rhetorice nomine eius inscribitur, siue, ut creditum est, Aristotelis, in quo est, finem esse rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidem satis comprehensum. Persuadent enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt, alij quoque, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non persuadet orator, ut interim

non fit proprius hic finis eius, interim sit communis ijs qui ab oratore pcul absunt. Atqui non multum ab hoc sine abest Apollodorus, dicens, iudicialis oratiōis primum & super oīa esse, persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id quod uelit. Nam & ipse oratorem fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis & illud uitium, de quo supra diximus, habet, & insuper, q̄ nihil nisi inuentionē complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait persuasibiliter dicere, & alijs, qui eandem sententiam non iisdem tm̄ uerbis explicant, ac finem esse demonstrāt, dicere quæ oporteat omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse conuicimus. Addita sunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modo uersari rhetorice putauerunt, quorum uerius utrum sit, in eo loco, qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse oratori uidetur Aristoteles, cum dixit, uim esse dicēdi, quid in quac̄ re possit esse persuasibile. Et Patrocles, qui nō quidem adijcit in quac̄ re, sed nihil excipiēdo idem ostendit, uim em̄ uocat in ueniendi q̄d fit in oratione persuasibile, qui fines & ip̄i solam complectunt inuentionem. Qd̄ uitium fugiens† Eudorus, uim putat inueniendi, & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratiōe. Sed cum eodem modo credibilia, quo persuasibilia, etiam non orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis q̄ superiores concedit scelera quoc̄ suadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem, suadendi se artificem in iudicijs, & alijs coetibus esse ait, de iustis quoc̄ & iniustis tractare, cui Socrates persuadendi, non docendi concedit facultatē. Qui uero non omnia subijciebant oratori, sollicitius ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina, quorū fuit Ariston Critolai Peripatetici discipulus, cuius hic finis est, scientia uidentidi, & agendi in quæstionibus ciuilibus per orationem popularis persuasionis. Hic scientiam, quia Peripateticus est, non, ut Stoici, uirtutis loco ponit, popularem aut̄ comprehendendo tm̄ persuasionem, etiam conuulsius est aduersus artem orandi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum quæstiones oratorem iudicant uersari, dictum sit, excludi ab ijs plurima oratoris officia, illam certe laudatiam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadaræus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidem esse eam, sed non uirtutem, putauerunt. Ita enim dicit (ut ip̄s eorum uerbis utar, qui hoc ex græc̄o transfulerunt) Ars inuentrix, & iudicatrix, & enuntiatrix, decente ornatu secundū mētionem eius, q̄d in quoc̄ potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itemq̄ Cornelius Celsus, qui finem rhetorices ait, dicere persuasibiliter in dubia uel ciuili materia. Quibus sunt nō dissimiles, qui ab alijs tradunt, qualis est ille. Vis dicendi & eloquēdi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cum quadam persuasionē, & quodam corporis habitu, & eorū quæ dicet pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadem aut ex eisdem composita, quibus item cum de materia rhetorices dicendum erit, respondebimus. Quidam eam neq̄ uim, neq̄ scientiam, neq̄ artem putauerunt. Sed Critolaus usum dicendi. Nam hoc τῆς βίης significat. Athenæus fallēdi artem. Plær̄q̄ autem dum pauca ex Gorgia Platonis, a prioribus imperite excerpta, legere contēnti, nec hoc totum, nec alia eius uolumina euoluunt, in maximū errorem inciderunt, credunt q̄ eum in hac esse opinione, ut rhetorice non artem, sed peritiā quandam gratiæ, ac uoluptatis existimet, & alio loco, ciuilitatis particulæ simulacrum, & quartam partem adulationis, q̄ duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, & quam interpretant̄ exercitricem, duas animo, legalem, atq̄ iustitiā, adulationem autem medicinæ, uocet coquorum artificium, & exercitricis mangonum, qui colorem fūco, & uerum robur inani sagina mentiant̄, legalis, cauillatricem iustitiæ, rhetorice. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro, dicta q̄ a Socrate, in cuius persona uidet̄ Plato significare quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos, qui contra disputant compositi, quos ελεγκτικοὺς uocant, alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellantur. Socrates autem, seu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur, rhetorice talem putat, nam & dicit his uerbis. τὸ τὸν τὸν πρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτικὸν εἶθε. Non ueram autem & honestam intelligit. Itaq̄ disputatio illa contra Gorgiam ita claudē. οὐκ ἔστιν ἀνάγκη τὸν ἑκτορικὸν δίκαιον εἶναι τὸν δὲ δίκαιον βέλτερος δίκαια, καὶ πρῶτον. Ad quod ille quidem conticescit, sed sermonem suscipit Polus iuuenili calore incōsiderator, contra quē illa de simulacro, & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitator, qui tm̄ ad hanc perducitur clausulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ἑπιτορικὸν εἶσεσθαι δίκαιον ἀραδῆ εἶναι ὅτι ἐπισημόνα ἦν δίκαιον, ut appareat Platoni non rhetorice uideri malum, sed eam ueram, nisi iusto, ac bono non contingere. Adhuc aut̄ in Phædro manifestius facit, hanc artem consummari citra iustitiæ quoc̄ sciam non posse, cui opinioni nos quoc̄ accedimus. An aliter defensionem Socratis, &

† Theodorus

Gorgias Platonis.

ελεγκτικοὶ λόγοι, καὶ δογματικοὶ Platonis.

ris, & eorum, qui pro patria ceciderant, laudem scripserunt: quæ certe sunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi male utebatur, iniectus est. Nam & Socrates inhonestam sibi credidit orationem, quam ei Lyfias reo composuerat, & tum maxime scribere litigatoribus, quæ illi pro seipſi dicerent, erat moris, atq; ita iuri, quo non licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctoresq; eius artis, parum idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen a iustitia separarent, & ueris credibilia præferrent. Nam id quoq; dicit in Phædro. Conſenſiſſe autem illis superioribus uideri potest etiam Cornelius Celsus, cuius hæc uerba sunt. Orator simile tantum ueri petit. Deinde paulopost. Non enim bona conscientia, sed uictoria litigantis est præmium. Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret, hæc tam perficiosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos autem ingressi formare perfectum oratorem, quem in primis esse bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, reuertamur. Rhetoricen artem quidam eandem ciuilitatem esse iudicauerunt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat, ciuilis autem scientia idem quod sapientia est. Quidam etiam philosophiæ, quorū est Isocrates. Huic substantiæ maxime conuenit finitio, rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam & orationis omnes uirtutes semel complectit, & protinus mores etiam oratoris, cū bene dicere non possit, nisi bonus. Idem ualeat Chryſippi finis ille ductus a Cleanthe, scientia recte dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis pertinent. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod oporteat, nisi q̄ artem ad exitum alligat. At bene Areus, dicere secundum uirtutem orationis. Excludunt a rhetorice malos, & illi qui scientiam ciuiliū officiorum eam putauerunt, si scientiam uirtutem iudicant, sed anguste intra ciuiles quæstiones coercent. Albutius, non obscurus professor atq; auctor, scientiam bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat, adijciendo, circa ciuiles quæstiones, & credibiler, quarum iam utriq; responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte sentire, & dicere, rhetorices finem putauerunt. Hi sunt fere fines maxime illustres, & de quibus præcipue disputat. Nam omnes quidem persequi, nec attinet, nec possum, cum prauum quoddam (ut arbitror) studium circa scriptores artium extiterit, nihil iisdem uerbis, quæ prior aliquis occupasset, finiendi, quæ ambitio procul aberit a me. Dicam enim non utiq; quæ inueuero, sed quæ placebunt, sicut hoc, rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestum est illud quoq; quem finem, uel quid summum & ultimum habeat rhetorice, quod τὸ τέλος dicit, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est, bene dicere.

¶ An utilis sit rhetorice. Caput .XVII.

SEquitur quæstio, an utilis rhetorice, nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quæ sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur orandi uiribus, eloquentiam esse, quæ poenis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius, nec seditiones modo, turbæq; populares, sed bella etiam inexpugnabilia excitentur, cuius deniq; tum maximus sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualeat. Nam & Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra, Thyſiam, & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorumq; & enumerant, qui pernicioſa non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, uſi eloquentia, turbaerunt status ciuitatum, uel euertuerunt, eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulſam, & Athenis quoq; ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidē modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magistratus, & in medicinis uenena, & in ijs qui philosophorū nomine male utuntur, grauissima nonnunq; flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe ualetudinis causas, nunq; tecta subeamus, super habitantes aliqui procumbunt. Non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit, ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & (ne terrenis immorer) solem lunamq; præcipua siderum, aliqui etiam nocere: Num igitur negabit deformem Pyrrhi pacem cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe: Aut non diuina M. Tullij eloquentia, & contra agrarias populares fuit: & Catilinæ fregit audaciam: & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit: Nonne perterritos militum animos frequenter a metu reuocat orator, & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem uita potiorē esse persuadet: Nec uero me Lacedæmonij, aut Athenienses magis mouerint, q̄ populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota, nec legum re-

c iij pertores

Apud Athenienses aliquid pro altero agere non licuit

Rhetoricæ quid. Rhetoricæ finis

Eloquētia Lacedæmonie expulſa

oratio

periores sine summa uir orandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris asstringeret. Quin ipsa uitae praecpta, etiamsi natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum, claritas orationis illuminat. Quare etiamsi in utranque partem ualent arma facundiae, non tamen est aequum id haberi malum, quo bene uti licet. Verge haec apud eos forsitan quaerant, qui summam rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis uir bonus, utilem certe esse eam confitendum est. Et hercle deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit a caeteris, quae quidem mortalia essent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate praestantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquisitae extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore uestiuntur, & arma ipsi ingonita quaedam, & ex obuiio fere uictus, circa quae omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis praecipuam dedit, eiusque nos socios esse cum illis immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quae concepissimus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis deesse caeteris animalibus, quam intellectum, & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare foetus, & excludere, quinetiam reponere in hyllem alimenta, opera quaedam nobis inimitabilia, qualia sunt caerarum, & mellis, efficere, non nullius fortasse rationis est, sed quia carent sermone, quae id faciunt, muta, atque irrationabilia uocantur. Denique homines, quibus negata uox est, quantum adiuuat animus ille coelestis. Quare si nihil a dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus, aut in quo malimus praestare hominibus, quam quo ipsi homines caeteris animalibus praesentent. Eo quidem magis, quam nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus, & unde, & quousque iam prouecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest, nam ut omittam defendere amicos, regere consilij senatum, populum, exercitum in quae uult ducere, quae sit utile, conueniatque bono uiro, nonne pulchrum, uel hoc ipsum est, ex communi intellectu uerbisque, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis & gloriae, ut non loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis.

Eloquētie
laus

Pericles
fulgurare
& tonare
uifus

¶ An rhetorice sit ars. Caput .XVIII.

Finis non erit si expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eam quaestionem quae sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidem adeo ex ipsius quae praecpta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos eos de arte rhetorica. Cicero uero etiam eam, quae rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum indicauerunt, ut studijs aliquid suis praestitisse uideatur, sed cum ipsi philosophi, & stoici, & peripatetici plerique consentiunt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quaestionis tractandam putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed a sensu remotus hominis, ut fabricandi quidem, & texendi, & e luto lassa ducendi artem putet, rhetorice autem maximum, ac pulcherrimum (ut supra diximus) opus, in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse. Equidem illos, qui contra disputarunt, non tam id sensisse quod dicerent, quam exereere ingenia materiae difficultate credo uoluisse, sicut Polycraten cum Buisim laudaret, & Clytemnestram, quamquam is, quod his dissimile non esset, composuisse orationem, quae est habita contra Socratem, dicit. Quidam naturalem esse rhetoricam uolunt, & tamen adiuuari exercitatione non diffitentur, & in libris Ciceronis de oratore dicit Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur, cuius sententiae talis defensio est, quod indocti, & barbari, & serui pro se cum loquuntur aliquid, dicant simile principio, narrent, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecant. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse, atqui dixisse homines pro se, & in alios semper, doctores artis sero iam, & circa Thyfiam & Coraca primum repertos, orationem igitur ante artem fuisse, eo quod artem non esse. Nos porro quando coeperit huius rei doctrina, non laboramus exquirere, quamquam apud Homerum etiam praecptorem Phoenicem, tum agendi, tum etiam eloquendi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoque proposita eloquentiae inter iuuenes inuenimus, & in caelatura clypei Achillis, & lites sunt, & actores. Illud enim admonere satis est, omnia, quae ars consummarit, a natura initia duxisse. Aut tollatur medicina, quae ex obseruatione salubrium, atque his contrariorum reperta est, & ut quibusdam placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequam haec ars esset, &

Antonius
dissimula-
tor artis.
Prima ob-
iectio.

esset, & febrem quiete & abstinentia, non quia rōnem uidebat, sed quia id ualetrido ip̄a coe-
gerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars, casus em̄ primi illi sine arte fecerunt. Nec musica, cantat,
ac saltat per omnes gentes aliquo modo. Ita si rhetorice uocari debet sermo quicūq; fuisse eā
anteq; esset ars, confitebor. Si uero non quisquis loquit̄ orator est, & tum non tanq; oratores
loquebant̄, necesse est oratorem factum arte, nec ante artem fuisse, fateant̄. Quo illud quoq; Sc̄da obie
excludit̄, qđ dicunt, non esse artis id qđ faciant qui non didicerint, dicere aut̄ homines, & qui ctio
non didicerint. Ad cuius rei confirmationē afferunt Demadē remigē, & Aeschinē hypocri-
ten oratores fuisse, falso. Nam neq; orator esse, qui non didicit, pōt, & hos sero potius, q̄ nunq;
didicisse quis dixerit, quanq; Aeschines ab initio sit uerlatus in lris, quas pater eius etiā doce-
bat. Demadē neq; non didicisse certum sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum,
quantuscūq; postea fuit, fecisse. Nam id potissimū discendi genus est. Sed adhuc præstan-
tiores, si didicisset, futurę fuisse dicere licet. Nec em̄ oñones scribere est ausus, ut eū multū
ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærendi gr̄a quædam subtilitatis suæ ar-
gumenta excogitauit in Gryllo, sed inde & de arte rhetorica tres libros scripsit, & in eorū pri-
mō non artē solum eam fatef, sed ei particulā ciuilitatis, sicut dialecticis, assignat. Multa Cri-
tolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ip̄a si-
dem, qua rhetorices accusationē professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas oēs fugit, ni-
hil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentissimis eorū breuiter oc-
curram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est, Omnes Tertia
em̄, artem aiunt habere materiam, qđ est uerū, rhetorices nullam esse ppriam, qđ esse falsum
in sequentibus pbabo. Altera calumniā, nullam artem falsis assentire op̄ionibus, quia consti-
tui sine præceptione non possit, quæ semper uera sit, rhetorices assentiri falsis, non esse igitur Quarta
artem. Ego rhetorices nōnunq; dicere falsa p ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; eē
op̄ione cōcedam, quia longe diuersum est sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideat̄ efficere. Nam
& imperator falsis utit̄ saepe, ut Hannibal, cum inclusus a Fabio sarmētis, circum cornua bo-
um deligatis, incensiq; per noctem in aduersos montes agens armenta, sp̄em hosti abeuntis
exercitus dedit, sed illum sefellit, ipse quid uerū eēt, non ignorauit. Nec uero Theopompus
Lacedæmonius, cum permutato cum uxore habitu, e custodia ut mulier euasit, falsam de se
op̄ionem habuit, sed custodibus præbuit. Itidem orator cum falso utitur pro uero, scit eē fal-
sum, eoq; se p uero uti, non ergo falsam habet ipse op̄ionem, sed fallit alium. Nec Cicero cū
se tenebras offu disse iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cum
ui artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam recessisse credamus, ipse ea plana
eē non nescit. Aiunt etiam omnes artes habere finem aliquem ppositum ad quē tendant, hūc Quinta
modo nullum eē in rhetorice, modo non præstari eum qui promittat, mentiunt̄. Nos em̄ ef-
se finem, iam ostendimus, & quis eēt diximus, præstabit hunc semper orator semper em̄ be-
ne dicet. Firmum aut̄ hoc quod opponit̄, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finem puta-
uerunt. Noster orator, arsq; a nobis finita non sunt posita in euentu. Tendit quidem ad ui-
ctoriam qui dicit, sed cum bñ dixit, etiam si non uincat, id quod arte continet̄ efficit. Nam &
gubernator uult salua naue in portum peruenire, si tamen tempestate fuerit abreptus, non
ideo minus erit gubernator, dicetq; notum illud, Dum clauum rectum teneam. Et medicus
sanitatem ægri petit, si tamen aut ualerudinis ui, aut intemperantia ægri, alioque quo casu sum-
ma nōn contigit, dum ipse omnia scđm rōnem fecerit, medicinæ fine non excidit. Ita orato-
ri bñ dixisse finis est. Nam est ars ea, ut post paulum clarius ostendemus, in actu posita, non Sexta
in effectu. Ita falsum erit illud quoq; qđ dicit, artes scire qñ sint finem consecutæ, rhetorices
nescire. Nam se quisq; bñ dicere intelligit. Vti etiam uitis rhetorices, qđ ars nulla faciat, cri-
minant̄, quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorū neutrum est turpe, cum ex bona ra-
tione pficiscit̄, ideoq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiam sapienti aliquñ concess-
sum est, & affectus, si aliter ad æquitatem perducī iudex non poterit, necessario mouebit ora-
tor. Imperiti em̄ iudicant, & qui frequenter in hoc ip̄m fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi
sapientes iudices dent̄, sapientum conciones, atq; omne conciliū, nihil inuidia ualeat, nihil
gr̄a, nihil opinio præsumpta, falsiq; testes, perq; sit exiguus eloquentiæ locus, qui ppe in so-
la delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte
pugnandum est, & adhibenda quæ profunt, nec enim qui recta uia depulsus est, reduci ad
eam, nisi alio flexu pōt. Plurima uero ex eo contra rhetorices cauillatio est, q̄ ex utraq; cau-
sa parte dicat̄. Inde hoc, nullam eē artem sibi contrariam, rhetoricam eē contrariam sibi. Nul-
lam artem destruere qđ effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item, aut dicenda eam doce-
re, aut non dicenda, ita uel per hoc non eē artem, q̄ non dicenda præcipiat, uel per hoc, q̄ cū
c iij dicenda

Sc̄da obie
ctio

Tertia

Quarta

Quinta

Sexta

Septima

Octaua

Nona

Decima

c iij dicenda

dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ipsa rhetorice dici, quæ sit a bono uiro, atque ab ipsa uirtute seiuncta, alioquin ubi iniusta causa est, ibi rhetorice non est, adeo ut uix ex admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraque parte orator, id est uir bonus, dicat. Tamen quoniam hoc quædam in rebus naturam cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahant, quoniam etiam pugnaturos inter se eos si ratio ita duxerit, credunt, unde propositis, atque ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quæ frustra excogitata, qui malis moribus non oratoris indulgent. Nam rhetorice non est contraria sibi, causa enim cum causa, non illa secum ipsa componit. Nec si pugnent inter se qui idem didicerint, idcirco ars, quæ utriusque tradita est, non erit, alioquin nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componunt, nec gubernandi, quia naualibus præliis gubernator est gubernatori aduersus, nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non euerit opus rhetorice præterquam quod efficit, nec enim positum a se argumentum soluit orator. Sed ne rhetorice quidem. Quia apud eos, qui in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærent. Non autem siquid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quacumque causa dicenda sunt. Non semper autem etiam si frequentissime, ueritas tuenda erit, sed aliquando exigat communis utilitas, ut etiam falsa defendant. Ponunt hæc quædam in secundo Ciceronis de oratore libro. contradições, artem earum rebus esse quæ sciant, oratoris omnem actionem opinione non scia contineri, quia & apud eos dicat, qui nesciant, & ipse dicat aliquando quæ nesciat. Ex his alterum, id est, an sciat iudex de quo dicat, nihil ad oratoris artem, alteri respondendum. Ars earum rebus est, quæ sciuntur, rhetorice est ars bene dicendi, bene autem dicere scit orator. Sed nescit an uerum sit, quod dicit. Ne hi quidem, qui ignem, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora inseparabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt, nec qui interualla siderum, & mensuras solis, ac terræ colligunt, disciplinam tantum suam artem uocant. Quod si ratio efficit, ut hæc non opinari, sed propter uim probationum scire uideant, eadem ratio idem præstare oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit. Ne medicus quidem, an dolor capitis habeat, qui hoc se pati dicit, curabit tantum tanquam id uerum sit, & erit ars medicina. Quod quæ rhetorice non utriusque propositum habet semper uera dicendi, sed semper uerisimilia, scit autem esse uerisimilia quæ dicit. Adhuc iungunt his qui contra sentiunt, quod sæpe quæ in alijs libris impugnarunt actores causarum, eadem in alijs defendant, quod non artis, sed hominis est uitium. Hæc sunt præcipua, quæ contra rhetorice dicant, alia & minora, & tantum ex his fontibus deriuata. Confirmat autem eam esse artem breuiter. Nam siue (ut Cleantes uoluit) ars est potestas uiam, ac ordinem efficiens, esse certam uiam, atque ordinem in bene dicendo nemo dubitauerit, siue ille ab omnibus fere approbatus finis obseruet, artem constare ex præceptionibus consentientibus, & coexercitatis ad finem utilem uitæ. iam omnidim nihil non horum in rhetorice esse. Quid quæ & inspectione, & exercitatione, ut artes cæteræ, constat. Nec potest ars non esse, si est ars dialectice, quod fere constat, cum ab ea specie magis quam genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, qua in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem, & in eo quod qui didicerit, melius faciat quam qui non didicerit, esse artem. Atqui non solum doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in rhetorice opere superabit, nec eunt eius aliter tam multa præcepta, tanquam magni, qui docerent. Idcirco cum omnibus confitendum est, tantum nobis præcipue, quoniam rationem dicendi a bono uiro non separamus.

¶ Generalis diuisio artium, & ex quibus fit rhetorica. Caput .XIX.

Diuisiões artiū **C**um sint autem artium alia positæ in inspectione, id est cognitione, & æstimatione rebus, qualis est astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cuius studium habet, intellectu contenta, quæ *θεωρητικη* uocatur, alia in agendo, quæ in hoc finis est, & ipso actu perficitur, nihilque post actum operis relinquit, quæ practice dicitur, qualis est saltatio, alia in effectu, quæ operis (quod oculis subicitur) consummatione finem accipiunt, quam poetice appellamus, qualis est pictura, fere iudicandum est, rhetorice in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui perficit, atque ita ab omnibus dictum est. Mihi autem uideatur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquando ipsa res per se inspectione esse contenta. Erit enim rhetorice in oratore etiam tacente, & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse orator, quam medicus, qui curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus, etiam ex secretis studiis fructus, ac tum pura uoluptas litterarum, cum ab actu, id est opere recesserunt, & contemplatione sui fruunt. Sed effectiua quædam aliquid simile, scriptis orationibus, uel historiis, quod ipsum opus in parte oratoria merito ponimus, consequetur. Si tantum una ex tribus artibus habenda sit,

berda sit, quia maximus eius usus actu continet, atque est in eo frequentissima, dicat actiua, uel admistratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomen est.

¶ Vtrum plus conferat eloquentiae ars, an natura. Caput .XX.

SCio quari etiam, natura ne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum rimum tamen referre arbitror, quam esse quaestionem in hoc loco uelimus. Nam si parti utriuslibet oino alteram detrahas, natura etiam sine doctrina multum ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus quidem utrisque maius adhuc naturae credam esse momentum, consummatos autem plus doctrinae debere, quam naturae putabo. Sicut terrae nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit, e terra uberi utile aliquid etiam nullo colente nascetur. At in solo foecundo plus cultor, quam ipsa per se bonitas soli efficiet. Etsi Praxiteles signum aliquid ex molari lapide conatus esset exculpere, Parium marmor malleum rude. At si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam in marmore. Denique natura materiae, ars doctrinae est. Haec fingit, illa fingit. Nihil ars sine materia, Materiae etiam sine arte partium est. Ars summa, materia optima, melior.

¶ An uirtus sit rhetorica.

Caput .XXI.

Illa quaestio est maior, ex medijs artibus, quae neque laudari per se, neque uituperari possunt, sed utiles, aut secus, secundum mores utentium fiunt, habenda sit rhetorice, an sit, ut compluribus etiam philosophorum placet, uirtus. Equidem illud, quod in studijs dicendi praerogata exercuerunt, & exercent, aut nullam artem, quae ἀτεχνία, nominatur, puto, (multos enim uel Atechnia deo sine ratione, sine literis, et qua uel impudentia, uel fames duxit, ruentes) aut malam quasi et quo artem, quam κακοτεχνία dicimus. Nam & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, qui facit Cacotechia cultatam dicendi ad hominum perniciem conuerterunt, ματαιοτεχνία, quocumque est quaedam, nia id est superuacua artis imitatio, quae nihil sane, nec boni, nec mali habeat, sed uanum labor. Mataotechnia. rem, qualis illius fuit, qui grana ciceris ex spacio distante missa, in acum continuo, & sine frustratione inferebat. Quem cum spectasset Alexander, donasse eum dicitur eiusdem leguminis modio. Quod quidem praemium fuit illo opere dignissimum. His ergo comparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dissimillimas uolunt, aetatem multo studio, ac labore consumunt. Verum haec quam instituere conamur, & cuius imaginem animo concepimus, quae bono uiro conuenit, quaeque est uera rhetorice, uirtus erit. Quod philosophi quidem multis, & acutis conclusionibus colligunt, mihi uero etiam planiore hac, proprieque nostra probatione uideatur esse perspicuum. Ab his haec dicuntur. Si consonare sibi in faciendis, ac non faciendis, uirtutis est, quae pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis, ac non dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiam antequam doceremur, initia quaedam, ac semina sunt concessa, natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quocumque, ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, & si non perfecte, tamen ut inessent quaedam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestum est. Non eadem autem his natura artibus est, quae a uirtute sunt remotae. Itaque cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quae rhetorice dicitur, altera concisa, quae dialectice, quas quidem Zenon adeo coniunxit, ut hanc compositae in pugnum manus, illam explicitae diceret simile, etiam disputatrix uirtus erit, adeo de hac qua speciosior, atque aptior tanto est, nihil dubitabit. Sed plenius hoc idem, atque aptius intueri ex ipsis operibus uolo. Nam quid orator in laudando faciet, nisi honestorum, ac turpium peritus, aut in suadendo, nisi utilitate perspecta, aut in iudicijs, si iustitiae sit ignarus. Quid non fortitudinem postulat res eadem, cum saepe contra turbulenta populi minas, saepe cum periculosa potentium offensa, nonnunquam, ut iudicio Miloniano, in circumfusa militum arma dicendum sit: ut si uirtus non est, ne perfecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quocumque animalium est uirtus, qua praestat cetera, uel praerogata, ut in leone impetus, in equo uelocitas, hominem porro ratione, atque oratione excellere ceteris certum est, cur non tam in eloquentia, quam in ratione uirtutem eius esse credamus? Re etque haec apud Ciceronem differit Crassus. Est enim eloquentia una quaedam de summis uirtutibus. Et ipse Cicero, in sua persona, cum ad Brutum in epistolis, tum etiam alijs locis, uirtutem eam appellat. At procerum aliquando, & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic ut nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, & tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur haec, quia de utilitate supra tractauimus.

¶ Quae sit materia rhetorices.

Caput .XXII.

Materiae rhetorices quidam dixerunt esse orationem, quam finiam ponit apud Platonem Gorgias, quae si ita accipitur, ut sermo quacumque de re compositus dicatur oratio,

c v non mate-

Rhetorice
Dialectice

non materia, sed opus est, ut statuarij statua, nam & oratio efficitur arte sicut statua. Si uero hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidam argumenta persuasibilia, quæ & ipsa in parte sunt operis, & arte fiunt, & materia egēt. Quidam ciuiles quæstiones, quorum opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia rhetorices, sed non sola. Quidam, quia uirtus sit rhetorice, materiam eius totam uitã uocant. Alij, quia non omnium uirtutum materia, sit tota uita, sed plæræq; earum uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continētia, proprijs officijs, & suo fine intelliguntur, rhetorice quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam, eiq; locum in ethice negotiale assignant, id est *πραγματικόν*. Ego (nec id sine auctoribus) materiam eē rhetorices iudico omnes res, quæcūq; ei ad dicendum subiectæ erunt. Nam Socratēs apud Platonem dicere Gorgiæ uidet, non in uerbis eē materiam, sed in rebus. Et in Phædro, palam non in iudicijs modo, & concionibus, sed in rebus etiam priuatis, ac domesticijs rhetorice eē demonstrat. Quo manifestum est, hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ subiectæ sunt ei, sed certas demum putat eē subiectas, alio uero de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem uerbis. Quanquam uis oratoris, professioq; ipsa bñ dicendi hic suscipere, ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcūq; sit proposita, ornate ab eo, copioseq; dicatur. Atq; adhuc alibi. Enimuero oratori, quæ sunt in hominum uita (quandoquidem in ea uersat orator, atq; ea est ei subiecta materia) omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata eē debent. Hanc autem, quam nos materiam uocamus, id est res subiectas, quidam modo infinitam, modo non propriam rhetorices eē dixerunt, eamq; artem circumcurrentē uocauerunt, q̄ in omni materia diceret, cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni materia dicere eam fatent, propriam habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed nec infinita est, etiam si est multiplex, & aliæ quoq; artes maiores, hñt multiplicem materiam, uelut architectonice. Namq; in omnibus, quæ sunt in ædificio utilia, uersat. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam lignū, ebur, marmor, uitrum, gemmas, præter ea quæ supra dixi, complectit. Nec p̄tinus non est materia rhetorices, si in eadem uersat & alius. Nam si quæram, quæ sit materia statuarij, dicet æs, si quæram, quæ sit excusoris, id est eius fabricæ, quam Græci uocant *χαλκουργία*, similiter æs esse rñdant. Atqui plurimum statujs differunt uasa. Nec medicina ideo nō erit ars, quia unctio & exercitatio cum palæstrica, ciborū uero qualitas etiam cum coquorū ei sit arte communis. Qd̄ uero de bono, utili, iusto differere, philosophiæ officiū eē dicunt, non obstat. Nam cum philosophum dicunt, hoc accipi uolunt uirum bonum. Cur igit̄ oratorem, quē a bono uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cum præsertim primo libro iam oñderim, philosophos omissam hanc ab oratoribus partem occupasse, quæ rhetorices propria semp̄ fuisset, ut illi potius in nra materia uersent. Deniq; cum sit dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit aut̄ dialectices oratio concisa, cur non eadē perpetuæ q̄q; materia uideat? Solet a quibusdam & illud poni. Oim̄ igit̄ artium peritus erit orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hic Ciceronis rñdere uerbis, apud quē hoc inuenio. Mea quidem snia, nemo esse poterit omni laude cumulatus orator, nisi erit oim̄ rerum magnarū, atq; artium sciam consecutus. Sed mihi satis ē, eius eē oratorem rei, de qua dicit, non insciū. Nec em̄ oēs causas nouit, & debet posse de oibus dicere. De quibus ergo dicet: de qbus didicit. Sifr̄ de artibus q̄q; de quibus dicendum erit, interim discet, & de qbus didicerit, dicet. Quid ergo, nō aut̄ faber de fabrica melius, aut de musica musicus, si nesciat orator qd̄ sit, de q̄ quærat: plane melius. Nam & litigator rusticus illiteratusq; de cā sua melius q̄ orator, qui nesciet qd̄ in lite sit, dicet. Sed accepta a musico, a fabro, sicut a litigatore, melius orator, q̄ ip̄e q̄ docuerit. Verū & faber cū de fabrica, & musicus cū de musica, si qd̄ confirmationē desiderauerit, dicet, nō erit quidē orator, sed faciet illud quasi orator. Sicut cū uulnus impitū deligabit, nō erit medicus, sed faciet ut medicus. An hm̄oi res, nec in laudē, nec in deliberationē, nec in iudicium ueniunt? Ergo cum de faciēdo portu Hostiensis deliberatum ē, non debuit dicere sniam orator: atqui opus erat rōne architectorū. Liuores & tumores in corpore, cruditatis, an ueneni signa sint, nō tractat orator: At ē id ex rōne medicinæ. Circa mēsuras, & nūeros nō uersabit: Dicamus hæc geometriæ eē ptes. Equidē oia fere posse credo casu aliq̄ uenire in officiū oratoris, qd̄ si nō accidet, non erūt ei subiecta. Ita sic quoq; recte diximus materiam rhetorices, esse omnes res ad dicendum ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cum aliquid de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiam frequent̄ etiam præfatione testamur. Gorgias quidam adeo rhetori de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisq; de re uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam esse i cau-

De ora. i.

In eodē.

De ora. iij.

In. ij. de orato.

sa, &

sa, & in quaestionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quaestiones si neget ad rhetorice pertinere, dissentit a nobis. Si autem ad rhetorice pertinet, ab hoc quoque adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam, aut in quaestiones cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, iudiciale, deliberatiuam, demonstratiuam, pene & ipse oratori subiecit omnia, nihil enim non in haec cadit. Quaesitum a paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia in id, quod uelimus effici opus, non possit. Verum hoc ego, non artem credo agere, sed artificem. Neque enim scientia desiderat instrumentum, quae potest esse consummata, etiam si nihil faciat, sed ille opifex, ut caelator caelum, & pictor penicilla. Itaque haec in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

M. FABII QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER .III.

DE SCRIPTORIBVS ARTIS RHETORICAE.

CAPVT .I.

QVONIAM IN LIBRO SECVNDO QVAESITVM EST, quid esset rhetorice, & quis finis eius, artem quoque esse eam, & utilem, & uitutem, ut uires nostrae tulerunt, ostendimus, materiamque ei res omnes de quibus dicere oporteret, subiecimur, iam hinc unde coeperit, quibus constet, quaeque in ea modo inuenienda, atque tractanda sint, exequar. Intra quem mo-

dum plerique scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus contentus solis iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc a me praecipue, quod hic liber inchoat, opus, studiosos eius defiderasse, ut inquisitione opinionum, quae diuersissimae fuerunt, longe difficillimum, ita nescio, an minime legentibus futurum uoluptati, quippe quod prope nudam praceptorum traditionem desideret. In ceteris enim admiscere tentauimus aliquid nitorem, non iactandi ingenij gratia (namque in id eligi materia poterat uberior) sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quae necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate aliquae lectionis libentius discerent ea, quorum ne ieiuna, atque arida traditio auerteret animos, & aures (praesertim tam delicatas) raderet, uerebamur. Qua ratione se Lucretius dicit praepcepta philosophiae carmine esse complexum. Namque hac, ut est notum, similitudine utitur. Ac ueluti pueris absinthia tetra medentes Cum dare conantur, prius oras pocula circum Aspirant mellis dulci flauoque liquore. Et quae sequuntur. Sed nos nunc ueremur, ne parum hic liber mellis, & absinthij multum habere uideatur, sitque salubrior studijs, quam dulcior. Quinetiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quam pleraque non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit, habeat etiam quosdam qui contra sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi auctores, quamuis eodem tenderent, diuersas tamen uias munierunt, atque in suam quisque induxit sequentes. Illi autem probant quaecumque ingressi sunt iter, nec facile inculcatis pueris persuasiones mutaueris, quia nemo non didicisse mauult, quam discere. Est autem, ut praecedente libro patebit, infirmita dissensio auctorum, primo ad ea quae rudia, atque imperfecta adhuc erant, adicientibus quod inuenissent scriptoribus, mox, ut aliquid sui uiderent afferre, etiam recta mutantibus. Nam primus post eos quos poetae tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetorice Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax & Thyrsias Siculi, quos insecutus est uir eiusdem insulae Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus. Is beneficio longissimae aetatis (Nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideoque & illorum (de quibus supra dixi) fuit amulus, & ultra Socratem usque durauit. Thrasymachus Calcedonius cum hoc, & Prodicus Chius, & Abderites Protagoras, a quo decem milibus denariorum didicisse artem quam edidit, Euathlus dicitur, & Hippias Eleus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidas Eleates. Antiphon quoque & primus omnium orationem scripsit, & nihilominus artem & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, a quo scriptam in Socratem diximus orationem. Et Theodorus Byzantius, ex ijs & ipse, quos Plato appellat λογιστὰς λόγους. Horum primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptum quicquam, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantae eloquentiae fama dignum. Ideoque minus miror, esse quod nihil ab eo scriptum putent, haec autem, quae ferunt, ab alijs esse composita. His succedere multi, sed

Auctores
rhetoricae

ti, sed clarissimus Gorgiae auditor Isocrates, quanquam de praecipitore eius inter auctores non conuenit. Nos autem Aristoteli credimus. Hinc uelut diuersae secari coeperunt uiae. Nam & Isocratis praestantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoque iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles praecipere atque tem oratoriam coepit, noto quidem illo (ut traditur) uersu ex Philocteta frequenter usus, *αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ ἰσοκράτους ἐὰν λέγῃ*. Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere. Ars utriusque, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoque Aristotelis discipulus, de rhetorice diligenter scripsit, atque hinc uel studiosius philosophi quam rhetores, praecipueque Stoicorum, atque Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam, quam plurimi sunt secuti, cui maxime par, atque aemulus uidetur Athenaeus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa Caecilius, & Halycarnasensis Dionysius. Praecipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui praecipitor Apolloniae Caesaris Augusti fuit, & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tyberius Caesar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatique inde Apollodorei, & Theodorei, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori praecipita magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo latine fuit C. Valgius, graece Atticus. Nam ipse sola uidetur ars edita ad Matium, quia ceteras, misa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram sunt qui uiderunt. Romanorum primus (quantum ego quidem sciam) condidit aliqua in hanc materiam M. Cato ille censorius. Post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, & id ipsum imperfectum, manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam si quo loco res poscet, non omittam. Praecipuum uero lumen sicut eloquentiae, ita praecipitis quoque eius dedit unicum apud nos specimen orandi, docendique oratorias artes. M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi & rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, & in oratorijs haec minora, quae plerique desiderant, sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, non nihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, & Lenas, & aetatis nostrae Verginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiusdem operis auctores, qui si omnia complexi forent, consulissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium. Veniet eorum laudi suum tempus, ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot ac tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Nec enim me cuiusquam sectae, uelut quadam superstitione imbutus, addixi, & electuris quae uolent facienda copia fuit. Sicut ipse plurimum in unum confecto inuenta, ubicunque ingenio non erit locus, curae testimonium promeruisse contentus.

Roma. scriptores rhetoricorum

Li. i. de oratore.

Defendendi sui, elegans locutio.

In plogo rhetorico rum

¶ Quod initium rhetorices. Caput .II.

Nec diu nos moretur quaestio, quae rhetorices origo sit. Nam cui dubium est, quin sermone ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint: quod certe principium est eius rei. Huic studium, & incrementum dederit utilitas, summam, ratio & exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde coepisse, quod ij qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Haec enim ut honestior causa, ita non utique prior est, cum praesertim accusatio praecedat defensionem, nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam sui, quam qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi dedit natura, initium artis obseruatio. Homines enim sicut in medicina cum uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum effecerunt artem, ita cum in dicendo, alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum uitandumque, & quaedam secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoque, haec confirmata sunt usu, tum quae sciebat quisque docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, in quibus fuisse uim dicendi necesse est, cur tamen hanc primam originem putet, non uideo, cum sint adhuc quaedam uagae, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in ijs nati, & legationibus fungantur, & accusent aliqua, ac defendant, & denique alium melius alio loqui credant.

¶ Quinq; esse partes rhetoricae. Caput .III.

Omnis autem orandi ratio, ut plurimi maximique auctores tradiderunt, quinq; partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, siue actione. Vt quoque enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quo quidem uoluntas aliqua enuntiat, habeat necesse est, & rem, & uerbum. Ac si est breuis, & una conclusione finitur, nihil fortasse

fortasse ultra desideret. At oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est & dispositione. Sed nec omnia quae res postulat, dicere, nec suo quaeque loco poterimus, nisi adiuuante memoria. Quapropter ea pars quarta erit. Verum haec cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora, uel uoce, uel gestu pronuntiatio. Huic quoque igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tris modo primas esse partes uolunt, quia memoria atque actio natura, non arte contingant, quarum nos praecipua suo loco dabimus, licet Trajano chus quoque idem de actione crediderit. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit, nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non uitasse. Et Cicero quidem in rhetoricis, iudicium subiecit inuentioni. Mihi autem adeo primis tribus partibus uidetur esse permixtum, nam nec dispositio sine eo, nec elocutio fuerit, ut pronuntiationem quoque, uel plurimum ab eo mutari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus oratoris ad easdem, de quibus supra dictum est, quinque peruenit partes, nam cum dupliciter primum diuisisset in inuentionem, atque elocutionem, res ac dispositionem inuentioni, uerba & pronuntiationem elocutioni dedit, quin tam quoque constituit communem, ac uelut custodem omnium, memoriam. Item in oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit, in quibus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiecerunt ordinem, cum dispositionem dixissent, quasi aliud sit dispositio, quam rerum ordine quam optime collocatio. Dionysius optima inuentionem modo, & dispositionem tradidit, sed utranque duplicem, rerum ac uerborum, ut sit elocutio inuentionis, pronuntiatio dispositionis, his quinta pars memoria accedat. Theodori fere inuentionem duplicem, rerum, atque elocutionis, deinde tris partes caeteras. Hermagoras, iudicium, partitionem, ordinem, quaeque elocutionis sunt, subiecit oeconomicae, quae graeco appellatione appellata ex cura rerum domesticarum, & hic per abusionem posita, nomine latino caret. Est etiam circa hoc quaestio, quod memoriam in ordine partium quidam inuentioni, quidam dispositioni subiunxerunt, nobis quartus sit ei locus, maxime placet. Non enim tantum inuenta tenere, ut disponamus, nec disposita, ut loquamur, sed etiam uerbis formata memoriae mandare debemus. Hac enim omnia quaecumque in orationem collata sunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris. Eius enim esse, inuenire, disponere, eloqui, & caetera. Quod si accipiamus, nihil arti relinquamus. Nam bene dicere est oratoris, rhetorice tamen est, bene dicendi scientia, uel, ut alij putant, artificis est persuadere, uis autem persuadendi artis. Ita inuenire quidem, & disponere oratoris, inuentionem autem & dispositio rhetorices propria uideri potest. In eo plures differenserunt, utrum ne haec partes essent rhetorices, an eiusdem opera, an (ut Athenaeus credit) elementa, quae uocantur σοιχηματα. Sed neque elementa recte quis dixerit, alioqui tantum initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia, nec operum recte nomen accipient, quae nec ab alijs perficiuntur, & aliud ipsa perficiunt. Partes igitur. Nam cum sit ex ijs rhetorice, fieri non potest, ut cum totum ex partibus constet, non sint partes totius, ex quibus constat. Videntur autem mihi, qui haec opera dixerunt, eo quoque moti, quod in alia rursus diuisione nollent in idem nomen incidere, partes enim rhetorices esse dicebant laudatiuam, deliberatiuam, iudicalem. Quae si partes sunt, materiae sunt potius, quam artis. Namque in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionem, & elocutionem, & memoriam, & pronuntiationem, quaecumque earum desiderat. Haec quidam genera tria rhetorices dicere maluerunt, optime autem ij, quos secutus est Cicero, qui genera causarum.

¶ Tria esse genera causarum.

Caput .IIII.

Sed tria, an plura sint, ambigitur. Nec dubie, prope omnes utique summam apud antiquos auctoritatis scriptores, Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tunc leuiter est tentatum, tum apud Graecos quosdam, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo tempo- rum nostrorum auctore prope impulsus, ut non modo plura haec genera, sed etiam pene innumerabilia uideantur. Nam si laudandi, ac uituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidemur, cum querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, praecipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, & plura alia, ut mihi in illa uetere persuasionem permanenti, uelut petenda sit uenia,

Libro .ij.

ue nia,

uenia, quærendumq; quo moti priores, rem tam late fusam, tam breuiter astrinxerint. Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, q; in his fere uersari tum oratores uidebant. Nam & laudes, & uituperationes scribebantur, & ἐπιταφίους, dicere erat moris, & plurimum i consilijs, ac iudicijs infumebatur opere, ut scriptores artium pro solis, comprehenderint frequentissima. Qui uero defendunt, tria faciunt genera auditorum, unum quod ad delectationem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod de causis iudicet. Mihi cuncta tria, talis, quædam ratio succurrit, q; omne oratoris officium, aut in iudicijs est, aut extra iudicia. Eorum de quibus iudicio quæritur, manifestum genus est, ea quæ ad iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum, præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia, de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuiq; est animus, laudat, aut culpat, ex dubijs partim nobis ipis ad electionem sunt libera, de his deliberatur, partim aliorum sententiæ commissa, de his lite contenditur. Anaximenes iudiciale & concionale generales partes esse uoluit. Septem autem species, hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi, quæ ἕξτα σικὸν dicunt, quarum duæ primæ deliberatiuæ, duæ sequentes demonstratiuæ, tres ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precandi, quod εἰχωλήν dixit, partes solas putat. Plato in Sophiste, iudiciali, & concionali tertiam adiecit προσωληνικήν, quam sane permittamus nobis dicere sermonatricem, quæ a forensi ratione disiungitur, & est accommodata priuatis disputationibus, cuius uis eadem, perfectio est, quæ dialecticæ. Isocrates in omni genere inesse laudem, ac uituperationem existimauit. Nobis autem, & tutissimum est auctores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus, ac uituperatio continetur, sed est appellatum a parte meliore laudatiuum, idem alij demonstratiuum uocant, utrunq; nomen ex græco creditur fluxisse. Nā & ἐγκωμιστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonstrationis uim habere, q; ostentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιστικῷ differre, nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquam negauerit panegyricos ἐπιδεικτικούς esse. Atqui formam suadendi habent, & plerumq; de utilitatibus Græciæ loquuntur, ut causarum quidem genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita. Nisi forte non ex græco mutuantes demonstratiuum uocant, uerum id sequuntur, q; laus, ac uituperatio quale sit quicq; demonstrat. Alterum est deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incident genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare, aut uituperare, suadere, aut dissuadere, intendere quid uel depellere debeat. Illa quoq; sunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, diminuere, concitandis, componendisq; affectibus animos audientium fingere. Ne ijs quidem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorum, deliberatiuam utilium, iudiciale iustorum quæstione contineri putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione q; uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia, utilitasq; tractantur, & in consilijs honestas, & raro inuenieris iudiciale causam, in cuius non parte aliquid eorum, quæ supra diximus, reperiatur.

¶ Quibus contineatur omnis ratio dicendi. Caput .V.

Tria oratori præstanda

Omnia autem oratio constat, aut ex ijs, quæ significantur, aut ex ijs quæ significant. id est rebus, & uerbis. Facultas orandi consummatur natura, arte, exercitatione, cui quædam partem adiiciunt quidam imitationis, quam nos arti subiicimus. Tria sunt autem, quæ præstare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuisio, quam eorum, qui totum opus in res, & in affectus partiunt. Non semper autem omnia, in eam quæ tractabitur materiam, cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus, qui ut non ubiq; habent locum, ita quocumq; irumpunt, plurimum ualent. Præstantissimis auctoribus placet, alia in rhetorica esse, quæ probationem desiderent, alia quæ non desiderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus, de nulla re dicturum oratorem, nisi de qua quæritur existimant, cui cum maxima pars scriptorum repugnat, tum etiam ipsa partitio, nisi forte laudare, quæ constet esse honesta, & uituperare, quæ ex confessio sunt turpia, non est oratoris officium. Illud iam omnes fatentur esse quæstiones, aut in scripto, aut in non scripto, in scripto sunt de iure, in non scripto de re. Illud legale, hoc rationale genus. Hermagoras, atq; eum secuti, uocant νομικὸν & λογικὸν. Idem sentiunt, quod omnes quæstionem ponunt in rebus & in uerbis. Itæ conuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis & temporibus, & locis, cæterisque silibus in utraq; parte tractant, quæ Græcis δέσσην dicunt, Cicero propositum, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones philosopho conuenientes. Athenæus, partem causæ appellat.

† διότι

Hoc

Hoc genus Cicero scientia & actione distinguit, ut sit scientiæ an providentiæ mundus regatur, actionis, an accedendum ad Remp. administrandam. Prius trium generum, an sit, quid sit, quale sit, omnia enim hæc ignorari possunt. Sequens duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumque, hæc ὑποδιόριστος a Græcis dicuntur, causæ a nostris. In his omnis quæstio videtur circa res, personasque consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pateat, infinita est, an uxor ducenda, finita, an Catoni ducenda. Ideoque esse suaforia potest. Sed etiã remotæ a personis proprijs, ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an Respu. administranda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoque subest uelut lateris persona, tyrannus enim geminat quæstionem, subestque & temporis, & qualitatis tacita uis, nondum tamen hoc proprie dixeris causam. Hæc autem quas infinitas uoco, & generales appellant, quod si est uerum, finitæ speciales erunt. In omni autem speciali utique inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio, an in caulis quoque quicquid in quæstionem uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodium occidit, iure occiderit insidiatorem, nonne hoc querit, an sit ius insidiatorem occidendi? Quid? in coniecturis? non illa generalia, an causa sceleris odium, cupiditas, an tormentis credendum, testibus, an argumētis maior fides habenda? Nam finitiõe quidem comprehendit, nihil non in uniuersum certum erit. Quidam putant etiam eas posse thesims aliquam nominari, quæ personis, causisque contineant, aliter tantummodo positas, ut causa sit cum Orestes accusat, Thesis, an Orestes recte sit absolutus. Cuius generis est, an Cato recte Martiam Hortensio tradiderit. Hi thesims a causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim ueritatis gratia tantum disputari, hic negotium agi. Quam inuiles quidam oratori putant uniuersales quæstiones, quia nihil potest, quod constet, ducendam esse uxorem, uel administrandam Rempub. si quis uel ætate, uel ualitudine impediatur. Sed non in omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, ut illis, sit ne uirtus finis, regat ne mundus prudentia. Quinetiam in ijs, quæ ad personam referunt, ut non est satis generale tractasse quæstionem, ita perueniri ad spem, nisi illa prius excussa, non potest. Nam quomodo an sibi uxor ducenda sit deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiam queretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt enim inscripti nomine Hermagoræ libri, qui confirmant illam opinionem, siue falsus est titulus, siue hic Hermagoras alius fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa coposuit? Cui sicut ex Ciceronis quoque rhetorico primo manifestum est, materiam rhetorices in thesims, & causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesims nihil ad oratorem pertinere contendit, totumque hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecundia, & quod ipse hos libros improbat, & quod in Oratore, atque ijs quoque de Oratore scripsit libris, & Topicis, præcipit, ut a proprijs personis atque temporibus auocemus controuersiam, quia latius liceat dicere de genere, quam de specie, & quod in uniuerso probatum est, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiam eisdem, qui in causam cadunt. Adhuc adiicitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliquid referantur. Illud, an uxor ducenda, hoc, an seni ducenda. Illud, an fortis, hoc, an fortior. Causam finit Apollodorus, ut in interpretatione Valgij discipuli eius utar, ita, Causa est negotium omnibus suis partibus spectans ad quæstionem, aut causa est negotium, cuius finis est controuersia. Ipsum deinde negotium sic finit. Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, & non scriptorum. Causam nunc intelligimus ὑπόθεσις, negotium περίθεσις. Sed ipsam causam quidam similiter finierunt, ut Apollodorus negotium. Isocrates causam esse ait quæstionem finitam, ciuilem, aut res controuersiam in personarum finitarum complexu. Cicero his uerbis. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum.

¶ Quid sit status.

Caput .VI.

ERgo cum omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam dicere aggredior, quomodo ergo genus quodque causæ sit tractandum, id quod commune est omnibus, quid sit status, & unde ducatur, & quot, & qui sint, intuendum puto, quanquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorum inscitiam cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehendet. Quod nos statum, id quidam constitutionem uocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione appareat, caput. Theodorus generale caput, id est *κατάλογος γενικώτατος*, ad quod referunt omnia. Quorum diuersa appellatio, uis eadem est, nec interest discentiũ, quibus quicquid nominibus appellatur, dum res ipsa manifesta sit. Statum Græci *στάσις* uocant, quod nomen non primò ab Hermagora traditum putatur, sed alij ab Eucrate Isocratis discipulo, alij a Zopyro Clazomenio, quibus uidetur Aeschines quoque in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo,

Thesis a causa distinguit

Causa

Negotium

¶ Socratis

Status

hoc uerbo, cum a iudicibus petit, ne Demosthenem permittat euagari, sed eum dicere de ipso causa statu cogant. Quae appellatio dicitur ducta, uel ex eo, quod ibi sit primus causae congressus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem haec origo. Nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primam causarum conflictionem, quos recte sensisse, sed parum elocutos puto. Non enim status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quaestionis, fecisti, non feci, an fecerit, hoc fecisti, non hoc feci, quid fecerit, quia ex his apparet, illud coniectura, hoc finitione quaerendum, atque in quo pars utraque insisterit quaestio coniecturalis, uel finitiui status. Quid enim: si dicat quis, sonus est duorum inter se corporum conflictio, erret, ut opinor, non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione. Et hoc leuius, intelligitur enim utcumque dictum, inde uero ingens male interpretantibus, innatus est error, qui quia primam conflictionem legerant, crediderunt statum semper ex prima quaestione ducendum, quod est uitiosissimum, nam quaestio nulla non habet utique statum, constat enim ex intentione & depulsionione, sed aliae sunt propriae causarum, de quibus ferenda sententia est, aliae adductae extrinsecus, aliquid tamen ad summam causae conferentes uelut auxilia quaedam, quo fit, ut in controuersia una, plures quaestiones esse dicantur. Porro harum plerumque leuissima quaeque, primo loco fungitur. Namque & illud frequens est, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata sint omittamus interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea quae sunt potentiora gradum ex his fecisse contenti. Simplex autem causa etiam si uarie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuntietur, atque erit inde status causae, quod & orator praecipue sibi obtinendum, & iudex spectandum maxime intelligit. In hoc enim causa consistet. Caeterum quaestionum possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exemplo, cum dicit reus, etiam si feci, recte feci, qualitatibus utitur statu, cum dicit, non feci, coniecturam mouet. Semper autem firmitus est non fecisse. Ideoque statum esse in eo iudicabo, quod dicerem, si mihi plusquam unum dicere non liceret. Recte igitur est appellata causarum prima conflictio, non quaestionum. Nam pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intendit, ut actionem competere in equitem Romanum neget, secunda, nullam ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen dicam in eo fuisse, quod est potentius. Nec in causa Milonis circa primas quaestiones, quae sunt post proemium positae, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideoque iure interfectus, offenditur. Et hoc est quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quid maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit.

¶ Vnde ducatur status, & reus, an actor statum faciat. Caput .VII.

Alij statum crediderunt primam eius, cum quo ageretur, depulsionem. Quam sententiam his uerbis Cicero complectitur, in quo primum consistit, quasi ad repugnandum congressa defensio. Vnde rursus alia quaestio, an eum semper is faciat, qui respondet. Cui rei praecipue repugnat Cor. Celsus, dicens non a depulsionione sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet, ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia uelit probare, si iure occisum reus dicit, translata probatiois necessitate idem a reo fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidem, nam est uero propius quod contra dicitur, nullam esse litem si is cum quo agitur nihil respondeat, ideoque fieri statum a respondente. Mea tamen sententia uarium, id est, & accidit pro conditione causarum, quia uideri potest propositio aliquam statum facere, ut in coniecturalibus causis, utitur enim coniectura magis qui agit. Quo motu quidam, eundem a reo inficiale esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, qui intendit. Sed quia uidetur illis quoque necessitatem hos status exequendi facere qui negat, (is enim si dicat non feci, coget aduersarium coniectura uti, & si dicat, non habet legem, syllogismo) concedamus ex depulsionione nasci statum, nihilominus enim res eo reuertetur, ut modo is qui agit, modo is cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, hominem occidisti, si neget reus, faciet statum qui negat. Quid si confitetur, sed iure a se adulterum dicit occisum: Nempe legem esse certum est, quae permittat, nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. Non fuit (inquit) adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit quidem status ex prima depulsionione, sed ea fiet ab accusatore, non a reo. Quid: quod eadem quaestio potest eundem uel accusatorem facere, uel reum. Qui arte ludicram exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat, qui se praetori in hortis ostenderat, neque erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio est, artem ludicram exercuisti, depulsio, non exercui artem ludicram, quaestio, quid sit arte ludicram exercere. Si accusabit theatri lege, depulsio erit rei, si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusa-

¶ illuc

erit accusatoris. Frequentius tñ illud accidit, qđ ē a pluribus traditum. Effugerunt has quæsti-
ones, qui dixerunt statum eē id, qđ appareat ex intētionē, & depulsiōne, ut fecisti, non feci,
aut recte feci. Viderimus tñ, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statum uocat, p
quē subiecta res intelligat, & ad quem pbatōes etiā partiū referant, nra opinio semp hæc
fuit, ut cum eēt frequē in causā diuersi quæstionum status, in eo crederem statū causæ, qđ
eēt in ea potētissimum, in q̄ maxime res uerteret. Id si quis generalem quæstionē, uel caput
generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, nō magis q̄ si aliud adhuc, q̄ idē intel-
ligat, eius rei nomen inuenerit, quanq̄ tota uolumina in hanc disputatiōnē impendisse mul-
tos sciam, nobis statum dici placet. Sed cum in alijs oībus intē scriptores summa dissensio est,
tum in hoc uideť mihi præcipuum studium quoq̄ diuersa tradendi fuisse, adeo, nec q̄ sit nu-
merus, nec quæ nomina, nec qui generales, qui uē spēales sint status conuenit. Ac primum
Aristoteles elemēta decem constituit, circa quæ uersari uideat̄ omnis quæstio οὐσίαν, quam
Plautus eētiam uocat. Nec sane aliud est eius nomē latinū. Sed ea q̄rit, an sit. Qualitatē, cu-
ius apertus intellectus est. Quantitatem, quæ dupliciter a posterioribus diuisa est, q̄ magnū,
& q̄ multum sit. Ad aliquid, unde ductæ translatio, & comparatio. Post hæc ubi, & qñ, dein-
de facere, pati, habere, qđ est quasi armatum esse, & uestitum esse, nouissime σύγκρασις, qđ est
compositū esse quodammodo, ut calefacere, stare, irasci. Sed ex his oībus prima quatuor ad
status p̄tinere, cætera ad q̄sdam locos argumentorū uident. Alij nouem elementa posuerūt.
Personam, qua de animo, corpore, extra positis quærat, qđ pertinere ad coniecturæ, & quali-
tatis instrumenta uideo. Tempus, qđ χρόνος uocant, ex q̄ quæstio, an is, quem dum addicta ē,
mater peperit, seruus sit natus. Locus, unde controuersia uideť, an fas fuerit tyrannū in tem-
plo occidere, an exulauerit, qui domi latuit. Tempus iter, qđ νόστος appellant, hanc autē ui-
deri uolunt spēm illius temporis, ut æstatem, uel hyemem. Huic subiicit ille in pestilentia co-
messator. Actum, id est πράξις, qđ eo referunt, sciens cōmiserit, an insciens, necessitate, an ca-
su, & talia. Numerū, qui cadit in spēm quantitatis, an Thrasylulo triginta præmia debeant, q̄
tot tyrannos sustulerit. Causam, cui plurimæ subiacent lites, q̄ties factum nō negat, sed quia
iusta rōne sit, factum defendit. πρόπορ, cum id qđ alio modo fieri licet, alio dī factum, hinc ē
adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionem factorū, qđ est apertius, q̄ ut uel interpan-
dum, uel exemplo sit demonstrandum, tñ ἀφορμὰς ἐργων uocant. Hi q̄q̄ nullam quæstionē
extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, numerū, & occasionem, & p̄ illo quem
dixi factū subiiciunt res, id est πράγματα. Quæ ne præterisse uiderer, satis habui attingere. † actum
Cæteræ, his nec status satis ostendi, nec oēs contineri locos credo, qđ apparebit diligentius le-
gentibus, quæ de utraq̄ re dicam. Erunt em̄ plura multo, q̄ quæ his elementis comprehendun-
tur. Apud plures auctores legi placuisse quibusdam, unum oīno statum esse coniecturalem. Qui unū
Sed quibus placuerit, neq̄ illi tradiderunt, nec ego usq̄ reperire potui. Rōnem tñ hanc secuti
dicunt, q̄ res oēs signis colligant̄ quomodolibet, qualitatis q̄q̄ solum statū faciant, quia ubi
q̄ qualis sit cuiuscūq̄ rei natura quæri pōt, sed utrocunq̄ modo sequat̄ summa confusio. Neq̄
interest unum quis statum faciat, an nullum, si oēs causæ sint conditionis eiusdem. Coniectura
ra dicta est a coniectu, id est directione quadam rōnis ad ueritatē, unde etiā somniorū, atq̄
omīnum interpretes, cōiectores uocamus. Appellatum tamen est hoc genus uarie, sicut in se-
quentibus apparebit.

¶ Quot, & qui status. Caput .VIII.

FVuerunt, qui duos status facerent. Archidemus coniecturalem, & finitimum exclusa
qualitate, quia sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquum, quid iniustū, quid dicto
audientem non esse, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuersa snia eorū fuit, qui duos qdem
status esse uoluerunt, sed unum inficialem, alterū iuridicalem. Inficialis, quem nos dicimus
coniecturalem, cui ab inficiando nomen, alij in totum dederunt, alij in partem, quia accusa-
torem coniectura, reum inficiatione uti putauerunt. Iuridicalis est, qui δικαιολογικός græce
dī. Sed quemadmodū ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio. Nam
subiiciunt eam iuridicalī, quærendūq̄ arbitrant, iustum ne sit sacrilegium appellari, qđ obij-
ciat, uel furtum, uel amentiam. Qua in opione Pamphilus fuit. Sed qualitatem in plura par-
titus est. Plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem, de qua nō constet, & in rem,
de qua constet. Nam est uerū, nec aliter fieri pōt, q̄ ut aut certum sit factum esse quid, aut nō
sit, si non est certum, cōiectura sit, si certum est, reliqui status. Nam idē dicit Apollodorus,
cum quæstionē aut in rebus extra positis, quibus coniectura explicat, aut in nostris opioni-
bus existimet positā, q̄q̄ illud πραγµατικόν, hoc ωρί γννοίας uocat. Idēq̄ ἀπορορ & προληπτικόν
dicunt, q̄ dubium, & præsumptum significat, de q̄ liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, &
de acci

† actum

Qui unū

Cōiectura

Qui duos
status fece-
runt

d de acci

de accidentibus ei, qđ esse constet, id est *περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων*, existimat quæri. Nam in his oibus prius genus coniecturam habet, sequēs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uulgo esse, qualitatē, & de nomine, id est finitiuam. Theodorus, quid, quale, quantum, ad aliquid. Sunt qui, & de eodem, & de alio, modo qualitatē esse, mō finitionem uelint. In duo & Posidonius diuidit, uocem, & res. In uoce quæri putat, an significet quicq̄ multa, quō rebus coniecturam, qđ *κατ' αὐθιγοῖσιν* uocat, & qualitatē, & finitionē, cui nomen dat *κατ' ἐνοίαν* & ad aliquid. Vnde & alia diuisio est, alia esse scripta, & alia inscripta. Celsus Cornelius diuos & ipse fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionem, quia æque quærat, an sit sacrilegus, qui nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur se sustulisse. Qualitatē in rem, & scriptum diuidit. Scripto quatuor partes legales, exclusa translatione, quantitatē, & mentis quæstionē coniecturæ subiecit. Est etiam alia in duos diuidendi status rō, quæ docet, aut de substantia controuersiam esse, aut de qualitate. Ipsam porro quælitatem, aut in summo genere consistere, aut in succedentibus. De substantia est coniectura. Quæstio em̄ tractat rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdū etiam mētis, idq; melius, q̄ qđ ijs placuit, qui statum eundē facti nominauerunt, tanq; de præterito tm̄, & tm̄ de facto quæreret. Pars qualitatis, quæ est de summo genere, raro in iudiciū uenit, quale est, id ne sit honestum, qđ uulgo laudat. Succedentiū autē alia de cōmuni appellatione, ut sit ne sacrilegus, qui pecuniam priuatā ex templo furatus est, aut de re denominata, ubi & factum eē certum est, nec dubitat quid sit, qđ factum est. Cui subiacent oēs de honestis, iustis, utilibus, quæstiones. His etiam cæteri status contineri dicunt, quia & quantitas mō ad coniecturam referat, ut maior ne sol q̄ terra, mō ad qualitatē, quanta poena quempia, quantoue præmio sit affici iustum, & translatio uerse circa qualitatē, & definitio pars sit translationis. Quinetiam cōtrariæ leges, & rōcinatiuus status, id est syllogismus, & plæruncq; scripti, & uoluntatis, æquo nitant, nisi q; hic tertius aliqñ coniecturam accipit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem uero semper coniectura explicari necesse sit, quia cū sit manifestum uerborū, duplicē esse intellectum, de sola quærit uoluntate. A plurimis tres sunt facti generales status, quibus & Cicero in oratore utitur. Et omnia, quæ aut in controuersiam, aut in contentionē ueniant, contineri putat, sit ne, quid sit, quale sit, quorū nomina apertiora sunt, q̄ ut docēda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius his quidem uerbis. Pauca res sunt, quibus ex rebus oēs orōnes nascunt, factum, non factum, ius, iniuria, bonum, malum. Sed qm̄ qđ iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum q; ut iuste fecisse uideamur, secuti Antonium apertius uoluerunt eisdem status distinguere. Itaq; dixerunt cōiecturalem, legalem, iuridicalem. Qui & Virginio placent. Horū deinde fecerunt spēs, ita ut legali subijcerent finitionē, & alios qui ex scripto dicunt legum contrariarū, quæ Antinomía dī, & scripti, & snia, uel uoluntatis, id est *κατὰ γνώμην, καὶ διάνοιαν*, & Metalepsim, quā nos uarie translatiuam, transumptiuam, transpositiuam uocamus, *συλλογισμὸν*, quē accipimus rōcinatiuum, uel collectiuum ambiguitatis, quæ *ἀμφιβολία*, nominat. Quos posui, quia & ipi a plæruncq; status appellanē, quibusdam legales potius quæstiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, *πρότερον, ἴσχυρ, ὁσόν, ἢ ἰσχυρ*, uel *ἰσχυρ, ἢ ὁσόν*, id est exhortatiuum, qui suasiuæ est proprietas, *ὑπαδακλιτικῆς*, qua coniecturam significari magis ex ijs quæ sequunt, q̄ ex ipō nomine appareat, *ὑπαδακλιτικῆς*, ea finitio est (mutatione em̄ nomis constat) iuridicalem, eadem appellatione græca q̄ cæteri ius. Nam est (ut dixi) multa in noibus differētia. Sunt q; *ὑπαδακλιτικῆς* translationē existiment, secuti hanc mutationis significationē. Fecerunt alij totidem status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantū sit, ut Cæcilius & Theon. Aristoteles in rhetoricis etiam sic oē opus diuidit in ueritatē, & petenda, ac fugienda, qđ est suasiuæ, & de eodem, atq; alio partiendo, tm̄ ad hoc puenit, ut an sit, quid, quale, quantū, & q̄ multū sit, quærendum putet. Quodam tm̄ loco finitionis q; uim intelligit, qm̄ dicit quædam sic defendi, Sustuli, sed non furtum feci, percussi, sed nō iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, ut in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actioe ius intelligeret, iuri subiecerat translationē. Verū hic legales q; quæstiones alio loco tractat, ut spēs actionis. Fuerunt qui facerent quinq; coniecturā, finitionē, qualitatē, quantitatē, ad aliquid. Theodorus q; (ut dixi) iisdem generalibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quantū sit, ad aliquid. Hoc ultimū maxime in comparatiuo genere uersari putat, qm̄ melius, ac peius, maius & minus, nisi alio relata, non intelligunt. Sed in illas q; translatiuas (ut supra signaui) quæstiones incidūt, an huic ius agendi sit, uel facere aliquid conueniat, an cōtrahunc, an hoc tempore, an sic. Omnia em̄ ista referri ad aliquid necesse ē. Alij sex status putant, coniecturam, quā *γένεσις* uocant, & qualitatē, & pprietatem, id est *ἰδιότητα*, q̄ uerbo finitio

¶ duo

Qui tres

Metalepsis.

Qui quatuor stat^o posuerint.

¶ iusi

Li. i. rhetor.

In partitio nibus

Qui quinq;

Qui sex

finitio
nomen
les uerba
cepa est
Alij poro
dunia rō
lo de re
Sed alijs
rum, p
interpa
quæ est
uocat, m
nize, an
sed cens
erentia
qua quā
fili exci
gesta in
est. huc
q; Græci
corē sub
nem hic
reperit
imē q; e
men min
uis dem
elle. qm̄
Sed ne h
nō oē
nis nō
pōtūm
& Hipp
fieri era
scripsit
eis rheto
pōtūm
q; quæ
nere p
re alij
ram, hinc
etiam, s
quærit
legales
Ex his
cum lue
pōtūm
dici uide
cū hinc
appā h
pōtūm
Non oē
tione iur
cum, cog
pōtūm
pōtūm
ges, qm̄
hinc oē

finitio ōndit, & quantitatē, quā ἀξιῶ dicunt, & comparationē, & translationē, cuius nouum
 nomen inuentū est μετρίαις, nouum tanq̄ statu, aliq̄ ab Hermagora inter spēs iuridicia-
 les usitatum. Alij septē esse placuit, a q̄bus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio re-
 cepta est. Sed in horū trium locum subditæ quatuor legales, adiectæq̄ illis tribus rōnalibus. Qui septē
Qui octo
 Alij peruenerunt usq̄ ad octo, translatione ad septē superiores adiecta. A quibusdam deinde
 diuisa rō est, ut status rōnales appellarent quæstiones (quæadmodū supra dixi) legales. In il-
 lis de re, in his de scripto quæreret. Quidā in diuersum, hos status eē, illas q̄stiones, maluerūt.
 Sed alij rōnales tres putauerunt, an sit, quid sit, quale sit. Hermagoras solū quatuor, coniectu-
 ram, proprietatē, translationē, qualitātē, quam per accidētia, id est κατὰ συμβεβηκός uocat, hac
 interpretatiōe, an illi accidat uiro bono eē, uel malo. Hæc ita diuidit, de appetēdis, & fugiēdis,
 quæ est pars deliberatiua, de persona, ea ostendit laudatiua, negotialem, quam πραγμᾶτικη
 uocat, in qua de rebus ip̄is quærit remoto personarū complexu, ut sit nō liber, qui ē in asser-
 tione, an diuitiæ superbiā pariant, an iustum quid, an bonū sit, iuridicialem, in qua fere eadē,
 sed certis destinatisq̄ personis quærit, an ille iuste hoc fecerit, uel bñ. Nec me fallit in primo Ci-
 ceronis rhetorico, aliam eē loci negotialis interpretatiōe, cum ita scriptū sit. Negotialis est, in
 qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit considerat, cui diligentia p̄esse apud nos iuriscō-
 sulti existimant. Sed qd̄ ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi. Sunt em̄ uelut res re-
 gestæ in hos cōmentarios, q̄s adolescens deduxerat schola, & siqua est in his culpa tradentis
 est, siue eum mouit, q̄ Hermagoras prima in hoc loco posuit exēpla ex q̄stionibus iuris, siue
 q̄ Græci πραγμᾶτικὸς uocant iuris interptes. Sed Cicero qdem his pulcherrimos illos de ora-
 tore substituit, ideoq̄ culpam tanq̄ falsa p̄cipiat, non pōt. Nos ad Hermagoram. Translatio-
 nem hic primus oīm tradidit, quanq̄ semina eius quædam citra nomē ip̄m, apud Aristotelē Rhetor. ij.
 reperunt. Legales autē q̄stiones hæc fecit, scripti, & uoluntatis, quā ip̄e uocat κατὰ ἔνθου, καὶ
 ἐπιθέσει, id est dictum, & exceptionē, quorū prius ei cū oībus cōmune est, exceptiōis no-
 men minus usitatū, rōcinatiuum, ambiguitatis, legū contrariarū. Albutius eadem diuisione
 usus detrahit translationē, subiiciens eam iuridiciali. In legalibus q̄q̄ q̄stionibus nullū putat
 esse, qui dicat rōcinatiuus. Scio plura inuētuos adhuc, qui legere antiq̄s studiosius uolēt.
 Sed ne hæc q̄q̄ excesserint modū, uereor. Ip̄e me paulum in alia q̄ prius habuerim op̄ione,
 nūc eē cōfiteor. Et fortasse tutissimū erat mō famæ studentē, nihil ex eo mutare, qd̄ multis an-
 nis nō sensissem mō, ueretiam p̄bassē. Sed nō sustineo esse cōsciū mihi dissimulantē in eo
 p̄sertim opere, qd̄ ad bonorū iuuenū aliquā utilitatē cōponimus, in ulla parte iudicij mei. Nā
 & Hippocrates clarus arte medicinae, uideēt honestissime fecisse, q̄ q̄sdam errores suos, ne po- Retracta
 steri errarent, cōfessus est. Et M. Tullius nō dubitauit aliq̄s suos libros iam editos, alijs postea tores
 scriptis ip̄e damnare. Sicut Catulū, atq̄ Lucullū, & hos ip̄os, de quibus mō sum locutus, ar-
 tis rhetoricas. Etem̄ superuacuu foret in studijs longior labor, si nihil liceret melius inuenire
 p̄teritis. Neq̄ tñ ex ijs quicq̄, quæ tum p̄cepi, superuacuu fuit. Ad easdem em̄ p̄tulas hæc q̄
 q̄, quæ nunc p̄cipiam, reuertent. Ita neminē didicisse pœniteat. Colligere tñ eadem, ac dispo-
 nere paulo significantius conor. Omnibus autē satisfactum uolo, nō me hæc serius demōstra-
 re alijs, q̄ mihi ipsi p̄suaserim. Scdm̄ plurimos auctores, seruabam tris rōnales status, cōiectu-
 ram, finitionē, qualitātē. Vnū legalem. Hi mihi status generales erāt. Legalē ī quinq̄ spēs par-
 tiebar, scripti, & uoluntatis, legum contrariarū collectiuum, ambiguitatis, translationis, nunc
 quartū ex generalibus, intelligo posse remoueri. Sufficit em̄ prima diuisio, qua diximus alios
 legales, alios rōnales esse, ita nō erit status, sed q̄stionū genus, alioqui & rōnalis status esset.
 Ex his etiam q̄s sp̄ales uocabam, remoui translationē, frequenē quidem (sicut oēs qui me se-
 cuti sunt, memisse p̄nt) testatus. & in ipsis etiā illis sermōibus, me nolēte uulgatis, tñ hoc com-
 plexus, uix ī ulla controuersia, translationis statū posse reperiri, ut non & alius in eadem recte
 dici uideret, ideoq̄ a q̄busdam eū exclusum. Neq̄ ignoro multa trāfferri, cum in oībus fere
 causis, in q̄bus cecidisse quis formula dī, hæc sint q̄stiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an
 apud hunc, an hoc tpe liceat agere, & siqua sunt talia. Sed personæ, tpa, actiones, ceteraq̄ p̄-
 pter aliquā cām transferunt. Ita non ē in translatione q̄stio sed in eo, p̄pter qd̄ trāfferuntur.
 Non debes apud prætorem petere fideicōmissum, sed apud cōsules, maior em̄ p̄toria cogni-
 tione summa ē. Quærit, an maior summa sit, facti controuersia est. Non licet tibi agere me-
 cum, cognitor em̄ fieri nō potuisti. Iudicatio est, an potuerit. Non debuisti interdicerē, sed
 petere, an recte interdictum sit, ambigēt. Quæ oīa succedunt legitimis q̄stionibus. An nō p̄-
 scriptiones, etiam in q̄bus maxie uideēt manifesta trāstatio, eadem oēs spēs habēt, quas ex le-
 ges, q̄bus agit, ut aut de nomine, aut scripto, & snia, uel rōcinatione quærit, deinde status ex q̄-
 stione oriat. Translatio non habet q̄stionē, de qua contendit orator, sed per quā contendit.

Habeo ius actionis, non habes, ut sit quaestio, an habeat, & inde status. Accipiat em̄ actionē nec ne, ad euentum pertinet, non ad cām, & ad id qđ pnuntiat iudex, non id, propter qđ pnuntiat. Hoc illi simile est, puniendus es, nō sum, uidebit iudex, an puniendus sit. Sed nō hic erit quaestio, nec hic status. Vbi ergo? puniendus es, hoīem occidisti, non occidi, an occiderit. Honorandus sum, non es, num statū habet? Non id puto. Honorandus sum, quia tyrānū occidi, non occidisti, quaestio, & status. Similiter, non recte agis, recte ago, non habet statū, Vbi est ergo? non recte agis ignominiosus, quærī an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat, & quaestio est, & status. Ergo translatiuum genus causae, nō est ut comparatiuū, & mutuae accusationis. At em̄ simile est illi, ius habeo, ius nō habes, occidisti, recte occidi, nō nego. Sed nec haec res statum facit. Non em̄ sunt hae ppositiones, alioqui causa non explicabit, sed cum suis rōnibus. Scelus cōmisit Horatius, lororem em̄ occidit, non commisit, debuit em̄ occidere eam, quae hostis morte mōrebat, quaestio an haec iusta causa. Ita qualitas, at sifr in translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio, habeo ius, quia abdicatio actio non est, quærī quid sit actio, finiemus, non licet abdicare, syllogismus. Item caetera per oēs, & rōnales, & legales status. Nec ignoro fuisse q̄sdam, qui translationem in rōnali quoq; genere ponerent, hoc mō, hoīem occidi, iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deserui tempestatibus, flumibus, ualetudine impeditus, id est non per me stetit, sed per illa. A quibus etiā liberius dissentio. Non em̄ actio transferē, sed causa facti, qđ accidit pene in oī defensione. Deinde is, qui tali utif patrociniō, non recedit a forma qualitatis, dicit em̄ se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex rō facienda sit, altera qua & factum defendit, altera qua tantum reus. Credendum ē igit̄ ijs, quorū auctoritatem secutus ē Cicero, Tria esse, quae in oī disputatione quærant, an sit, quid sit, quale sit. Qđ etiam ip̄a nobis natura p̄scribit. Nam primum oportet subesse aliquid, de q̄ ambigit̄, quod, quid, & quale sit, certe nō pōt existimari, nisi prius esse constiterit. Ideo ea prima quaestio, sed non statim qđ esse manifestum, etiam quid sit apparet. Hoc q̄q; constituto, nouissima qualitas superest, nec his exploratis aliud est ultra. His infinitae quaestiones, his finitae continent̄. Horū aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractant̄. Haec rursus iudiciales causas, & rōnali parte, & legali continet. Nec em̄ ulla iuris disceptatio, nisi finitione, qualitate, coniectura pōt explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa rō, & si non statim rectissima linea tensa, facilior tñ & apertior uia. Discant igit̄ ante omnia quadripartitam in om̄ibus causis esse rōnem, quam primā intueri debeat, qui acturus est. Nam ut a defensore potissimū incipiam, longe fortissima tuendi se rō est, si qđ obijci, negari pōt. Proxima, si non id qđ obijci, factum esse dī. Tertia honestissima, qua recte factum, defendit. Quibus si deficiamus, ultima quidem, sed iam sola superest salus, aliq̄ iuris adiutorio elabendi ex crimine, qđ nec negari, nec defendi pōt, ut non uideat iure actio intendi. Hinc illae quaestiones siue actionis, siue translationis. Sunt em̄ quaedā non laudabilia natura, sed iure cōcessa, ut in. xij. tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quā legē mos publicus repudiāuit, & aliqd æquū, sed phibitum iure, ut libertas testamentorū. Accusatori nihil plura intuenda sunt, q̄ ut p̄bet, factum esse, hoc esse factum, non recte factum, iure se intendere. Ita circa spēs eadem his oīs uersabit̄, translatis tantum aliq̄n partibus, ut in causis, in quibus de prēmio agit, recte factum petitor probat. Haec quatuor uelut pposita formae actionis, quae tñ generales status uocabam, in duo (ut ostendi) genera descendunt, rōnale, & legale. Rōnale simplicius ē, quia ip̄ius tantum naturae cōtēplatione constat. Itaq; in eo satis est ostendisse coniecturam, finitionem, qualitatē. Legalium plures sint spēs necesse est, p̄pterea q̄ multae sunt leges, & uarias hñt formas, alia est cuius uerbis utimur, alia cuius uoluntate, alias nobis, cum ip̄i nullam habemus, adiungimus, alias in se comparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascunt̄ haec ueluti simulacra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mixta, propriam tñ faciem ostendentia, ut scripti, & uoluntatis, quae sine dubio, aut qualitate, aut coniectura continentur, & syllogismus, qui est maxime qualitatis, & legis contrariae, quae iisdem, quibus scriptū, & uoluntas, constat, & ἀμφιβολία, quae semper coniectura explicat̄. Finitio q̄q; utriq; generi, quodq; reū, quodq; scripti cōtēplatione constat, cōis est. Haec oīa etiam si i illos tres status ueniunt, tñ quia (ut dixi) hñt aliquid uelut p̄prium, uident̄ demonstranda discēntibus, & permittendū ea dicere, uel status legales, uel quaestiones, uel capita, quaedam minora, dū sciunt, nihil ne in his quidem, praeter tria, quae praediximus, quærī. At quantū, & q̄ multum, & ad aliquid, & ut nonnulli putauerunt, comparatiuos, non eadem rōnem hñt. Sunt em̄ haec non ad uarietatem iuris, sed ad solam rōnem referenda. Ideoq; semper in pte, aut coniecturae, aut qualitatis ponenda sunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quae

Tria quae
oī disputatione
quærant

¶ propria
tem

mus quaestionibus, cum tractare precepta diuisionis coeperimus. Hoc in oēs conuenit, in cau- Cause sim-
 sis simplicibus singulos status esse causas, quoniam autem, quae uelut subiacentes ad illud, quod iudi- plices
 cium continet, referunt, saepe in unam cadere plures posse. Etiam credo aliquando dubitari, quod statu
 sit utendum cum aduersus unam intentionem plura opponunt, & sicut in colore de narratione, esse
 optimum, quod actor optime tueat, ita hic quod posse dici, esse statum esse faciendum. in quo tuendo plu-
 rimum adhibere uirum possit orator. Ideoque per Milone, aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bru-
 to, cum exercitationis gratia componeret orationem, cum ille iure tantum insidiatorum occisum, & tamen non Mi-
 lonis consilio dixerit, hic etiam gloriatus sit, occiso malo ciue. In coniunctis uero posse duos, uel
 tres iueniri, uel diuersos, ut si quis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat, uel generis eius
 dem, ut si quis duo crimina, uel omnia negat. Quod accidit etiam si de una re quae aliqua, sed eam plures
 petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quo-
 ties autem aliud alij petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est, ut in illa controversia. Testa-
 menta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi haeredes sint. Abdicatus, nequid de bo-
 nis patris capiat. Nothus autem, legitimus natus legitimus filius sit, post legitimus natus tantum ciuis.
 In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familia liceat, si patris naturalis sine liberis
 decessit. Qui ex duobus legitimis alter in adoptionem dederat, alter abdicauerat, sustulit no-
 thum, instituto haerede abdicato decessit. Omnes de bonis contendunt, nothum, quod non sit legitimus,
 Graeci uocant, latinum rei nomen, ut Cato quod in oratione quadam testatur, non habemus, ideoque uti-
 mur peregrino. Sed ad propositum. Haeredi scripto opponitur lex, abdicatus ne quid de bonis patris
 capiat, sit status scripti, & uoluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an haeres
 scriptus. Notho duplex sit questio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus.
 Prior syllogismus habet, an pro non natis sint habendi, quod a familia sunt alienati Altera scripti, & uo-
 luntatis. Non enim esse hunc natum ante legitimum conuenit, sed uoluntate legis se tuebit, quia dicit ta-
 lem fuisse, ut legitimus esset nothus, tamen natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quod
 legis excludit dicens, non utique si postea legitimus natus non sit, notho nocere, ut et hoc argu-
 mento, finge solum natum nothum, cuius conditio erit: tamen ciuis: atque non erit post legitimum natus, fili-
 us, atque non erit ante legitimos natus, quare si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec
 quoniam turbet, quod ex una lege duo status fiant, duplex est, ita uim duarum habet. Redire in fami-
 liam uolenti de ab altero. Primum, ut tibi redire liceat, haeres sum, idem status, quod in petitione ab-
 dicati, quaerit enim, an possit esse haeres abdicatus. Adhuc coniter a duobus, redire tibi in familia
 non licet, non enim patris sine liberis decessit. Sed in hoc propria quod est eorum questio nitetur. Alter enim di-
 cet, abdicatum quod in liberos esse, & argumentum ducet ex ipsa, qua repellit lege. Superuacuum
 enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum, nunc quia filij iure futurus fuerit
 intestati haeres, oppositam esse legem, quod tamen id non efficiat, ne filius sit, sed ne haeres. Status finiti-
 uus, quod sit filius. Rursus nothuseisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus
 in petitione usus est, ut probaret se esse filium, nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non
 legitimi. Cadent ergo in unam controversiam, uel specialiter duo legitimi status, scripti, & uolunta-
 tis, & syllogismus, & propterea finitio, uel tres illi, quod natura soli sunt, coniectura in scripto, & uolu-
 tate, qualitas in syllogismo, & quae pro se est aperta finitio. Causa quod est, & iudicatio, & continens
 est in omni genere causarum. Nihil enim deest, cui non insit ratio, & quod iudicium referat, & quod rem maxime con-
 tineat. Sed quia magis haec uariantur in litibus, & fere tradita sunt ab ijs, quod de iudicialibus cau-
 sis aliqua composituerunt, in illa parte differant. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequitur.

¶ De demonstratio, quod constat laude, & uituperatione. Caput .IX.

Ac potissimum incipiam ab ea, quae constat laude, & uituperatione. Quod genus uidetur Aristote-
 les, atque eum secutus Theophrastus, a parte negotiali, hoc est *πραγματικῆς* remouisse, totaque *πραγμα-
 τικῆς*
 ad solos auditores relegasse, & id eius nomis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos
 Romanus, etiam negotijs hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex
 publico aliquo officio, atque ex senatusconsulto magistratibus saepe mandant, & laudare testem, uel
 contra, pertinet ad momentum iudiciorum, & ipsis etiam reis dare laudatores licet, & editi in competito-
 res, in L. Pisonem, & Clodium, & Curionem libri, uituperationem continent, & tamen in senatu loco sunt
 habiti suorum. Nec inficias eo, esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem,
 ut laudes deorum, uirorumque, quos priora tempora tulerunt. Quo soluit questio supra tractata, manifestumque
 est errare eos, quod nunquam oratore dicitur, nisi de re dubia, putauerunt. An laudes Capitolini Iouis,
 perpetua sacri certaminis materia, uel dubiae sunt, uel non oratorio genere tractantur? Ut desiderat
 autem laus, quae negotijs adhibetur, probationem, sic etiam illa, quae ostentationi componitur, habet interim aliquam
 speciem probationis, ut quod Romulum Martis filium, educatumque a lupa dicat, in argumentum celestis ortus
 uat huius, quod abiectus in affluentem non potuerit extinguere, quod omnia sic egerit, ut genitum proinde bellorum
 d iij deo, incre

Cōiuncte

Nothus

deo, incredibile nō fit, & sp̄m q̄q; coelo receptum t̄p̄s eius hoies nō dubitauerint. Quaedā ue-
 ro etiam in defensionis sp̄em cadent, ut si in laude Herculis, permutatū cū regina Lydice habi-
 tum, & imperata (ut tradit) pensa orator excuset. Sed pprium laudis ē res amplificare, & or-
 nare, quae materia p̄cipue quidē in deos, & hoies cadit, est t̄n̄ & aliorū animalium, & carentium
Laus deo- aia. Verē i deis, generalr primū maiestātē ip̄ius eorū naturae uenerabimur, deinde ppriā uim
rum cuiusq; & inuēta, q̄ utile aliqd hoibus attulerūt. Vis oñdīf, ut in Ioue, regūdorū hoim, i Mar-
 te, bellū in Neptuno, maris. Inuēta, ut artū in Minerua. Mercurio, s̄rae. medicinā, Apolline.
 Cerere, frugum, Libero, uini. Tum si qua ab his acta uetusta tradidit, cōmemoranda. Addūt
 etiā dijs honorē parentes, ut si q̄s sit filius Iouis. Addit antiquitas, ut ijs qui sunt ex chao. Pro-
 genies q̄q; ut Apollo, ac Diana Latonae. Laudandū in quibusdā, q̄ geniti imortales, in q̄bus-
 dam, q̄ imortalitātē uirtute sunt cōsecuti, qd̄ p̄icta principis n̄ri, p̄sentū q̄q; temporū decus,
Laus homi- Magis est uaria laus hoim. Nam primū diuidit̄ in t̄pa, q̄ d̄q; an̄ eos fuit, q̄ d̄q; ip̄i uix-
num a tē- runt. In ijs aut̄, qui f̄to sunt functi, etiā qd̄ est insecutū. An̄ hoim patria, ac parentes, maio-
pore resq; erunt, q̄ duplex tractatus ē. Aut em̄ n̄d̄isse nobilitati pulchrū erit, aut hūilius genus
 illustrasse factis. Illa q̄q; interim ex eo, qd̄ an̄ ip̄m fuit, t̄pe trahent, quae n̄ris, uel augurijs fu-
 turā claritatem p̄miserunt. Sicut eum, qui ex Theride natus eēt, maiore p̄re suo futurū ceci-
 nisse dicunt̄ oracula. Ip̄ius uero laus hois ex aīo, & corpe, & extra positis peti debet. Et cor-
A corpore poris quidē fortuitorūq; cū leuior, tū nō uno mō tractanda ē. Nam pulchritudinē interim ro-
A fortuna burq; p̄sequimur honore uerborū, ut Homerus i Agamemnone, atq; Achille. Interim cōfert
 admirationi multū etiam ifirmitas, ut cū idem Tydea paruū, sed bellatorē dicit̄ fuisse. Fortu-
 na uero, tū dignitatē affert, ut in regibus, principibusq; nanc; ē haec materia oñdendae uirtu-
Bona. tis uberior, tū q̄ minores opes fuerūt, eo maiore b̄n̄factis gl̄iam parit. Sed oīa, q̄ extra nos bo-
 na sunt, quaeq; hoibus forte obtigerunt, nō ideo laudant, q̄ habuerit quis ea, sed q̄ ijs hone-
 ste sit usus. Nam diuitia, & potētia, & gr̄a, cū pl̄mū uiriū dent in utraq; p̄tem, certissimū fa-
Ab animo ciūt̄ morū experimentū, aut em̄ meliores, pp̄ hęc, aut peiores sumus. Animi semp̄ uera laus.
 Sed nō una p̄hocopus uia ducit̄. Nanc; alias aetatis gradus, gestarūq; rerū ordinē seq̄ specio-
 sius fuit, ut in primis annis laudare iudoles, tū disciplinā, post hoc operū, id est factorū dicto-
 rūq; cōt̄xtus, alias in sp̄s uirtutū diuidere laudē fortitudis, iustitiae, cōtinētiae, ceterarūq; ac
 singulis assignare, quae sc̄dm̄ quāq; earū gesta erūt. Vtra sit at̄ harū uia utilior, cū materia de-
 liberabimus, dū sciamus gratiora eē audientibus, quae solusq; aut primus, aut certe cum pau-
 cis fecisse diceēt, siquid p̄terea supra spem, aut expectationem, p̄cipue qd̄ aliena potius eā, q̄
 sua. Tempus qd̄ finē hois insequit̄, nō semp̄ tractare cōtingit, nō solū q̄ uiuētes aliq̄n̄ lauda-
 mus, sed q̄ rara haec occasio ē, ut referri possint diuī honores, & decreta, ut publice statuae cō-
 stituta. Inf̄ quae enūerauerim i geniorū monumēta, quae saeculis p̄barent. Nam qdam, sicut
 Menander, iustiora posterorū, q̄ suae aetatis iudicia sunt cōsecuti. Afferūt laudē liberi parētī-
 bus, urbes cōditoribus, leges latoribus, artes inuētoribus, necnō instituta q̄q; auctoribus, ut
 a Numa traditū deos colere, a Publicola fasces pp̄lo submittere. Qui oīs etiam i uituperatiōe
Vitupera- ordo cōstabit, t̄n̄ in diuersum. Nam & turpitudō gn̄is opprobriū multis fuit, & q̄sdā claritas
tio hoim. ip̄a notiores circa uitia, & iuisos magis fecit, & in quibusdā, ut in Paride traditū ē, p̄dicta pernī-
 cies & corpis, & fortunae, quibusdā mala, cōtemp̄tū, ut Theritae, at uero quibusdā bona ui-
 tijs corrupta, odiū attulerunt. Vt Nireia imbellem, Plistinē impudicū, a poetis accepimus. Et
 anī totidē uitia, q̄t uirtutes, sunt, nec minus q̄ in laudibus, duplici rōne tractant̄. Et post mor-
 tem obiecta quibusdā ignominia est, ut Melio, cuius domus solo aequata. Marcusq; Manlio,
 cuius p̄nomen e familia in posterū exemptū est. Et parētes malorū odimus, & est conditorū
† infame. bus urbiū infamiae, cōtraxisse aliq̄n̄ p̄niciosam ceteris gentē, qualis est primus Iudaicae su-
 perstitionis auctor, & Gracchorū leges inuisae. Et si qd̄ est exēplū deforme posteris traditum,
 quale libidinis uir Perfes, in muliere Samia instituire ausus dī primus. Sed in uiuētibus q̄q; iu-
 dicia hoim uelut argumenta sunt inorū, & honos, aut ignominia, uerā esse laudē, uel uitupe-
 rationē, p̄bat. Interesse t̄n̄ Aristoteles putat, ubi quisq; laudet, aut uitupereēt. Nam pl̄mū re-
 fert, qui sint audientū mores, q̄ publice recepta p̄suasio, ut illa maxie q̄, p̄bat, eē in eo q̄ lauda-
 bit̄, credāt, aut in eo cōtra quē dicemus, ea q̄ oderūt, ita nō dubiū erit iudiciū, qd̄ ofonē p̄cesse-
 rit. Ip̄sorū etiā iudiciū p̄miscēda laus sp̄. Nā id beneuolos facit. Quoties at̄ fieri poterit, cū mate-
 riae utilitate iūgēda. Minus Lacedemone studia s̄rae, quā Athenis, honoris merebunt̄, plus pa-
 tētia, fortitudo. Rapto uiuere quibusdā honestū, alijs cura legū. Frugalitas ap̄d Sybaritas forsē
 tā odio foret, ueteribus Romanis summū luxuriae crimē. Eadē in singlis dr̄na. Maxie fauet iu-
 dex, q̄ sibi dicētē assentari putat. Idē p̄cipit illd̄ q̄q; qd̄ mox Cornelius Celsus p̄pe supra mo-
 dū iuasit, ga sit qd̄ uirtutibus ac uitiis uicinitas, ut edū proxia deriuatiōe uerborū, ut p̄ temera-
 rio fortem,

fortē, pro pdigo liberalem, p auaro parcū uocemus, q̄ eadē etiā cōtra ualent, qd̄ quidē orator .i. uir bonus nunq̄ faciet, nisi forte cōi utilitate ducat. Laudant̄ aut̄ urbes sifr, atq; hoies. Nam p parēte est cōditor, & multū auctoritatis affert uetustas, ut ijs, qui terra dicunt̄ orti, & uirtutes, ac uitia circa res gestas, eadēq; in singulis. Illa ppria, q̄ ex loci positioe, aut munitioe sunt. Ciues illis, ut homibus liberi, decori. Est laus & operē, in qbus honor, utilitas, p hritudo, auctor spectari solet. Honor, ut in templis. Vtilitas, ut in muris. Pulchritudo uei auctōr, auctor, utrobiq;. Est & locor, qualis Siciliae apud Ciceronē, in qbus sifr spēm, & utilitatē ituemur, spēm maritimis, planis, amoenis, utilitatem, salubribus, fertilibus. Erīt etiā dictor, honestor, factor, q; laus generalis, erīt & rer; ois modi. Nam & somni, & mortis scriptae laudes, & q̄rundam a medicis cibor;. Itaq; ut non cōfensi, hoc laudatiuū genus circa solam uersari honesti q̄stionem, sic qualitate maxime cōtinenti puto, quanq; oēs tres status cadere in hoc opus possint, his q; usum. C. Caesarem in uituperādo Catone, notauerit Cicero. Totum aut̄ habet aliquid simile suasorijs, quia plerunq; eadem illic suaderi, hic laudari solent.

Vrbū lau des

De suatoria, seu deliberatiua, & p̄pocopia. Caput .X.

Deliberatiuas q; miror a qbusdā sola utilitate finitas. Ac siquid in his unū sequi oportet, potior fuisset apud me Ciceronis snia, qui hoc materiae genus, dignitate maxie conrineri putat. Nec dubito quin ij, qui sunt in illa priore snia scdm opionē pulcherrimā, ne utile quidē, nisi qd̄ honestū eēt, existimarint. Et est hęc rō uerissima. si cōciliū cōtingat semp bonor, ac sapientū. Ver; apud impitos, apud q̄s frequentē dicenda snia est, populūq; p̄cipue, q̄ ex pluribus cōstat indoctis, discernēda sunt hęc, & scdm cōes magis intellectus loq̄ndū. Sūt; em̄ multi, qui etiā q̄ credunt honesta, nō tñ satis eadē utilia q; existiment, q̄ turpia esse dubitare nō pnt, utilitatis specie ducti pbent, ut fœdus Numantinū, iugūq; Caudinū. Ne qualitatis quidē statu, in q̄ & honestor, & utiliū q̄stio est, cōplecti eas satis est. Nam frequentē in ijs etiā cōiecturae locus est. Nōnunq; etiā tractat aliqua finitio. Aliqñ etiā incidere pnt legale tractatus in priuata maxie cōsilia, siqñ ambigit, an liceat. De cōiectura paulo post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenē, det Halonnesum Philippus, an reddat. Apd̄ Ciceronē in Philippicis, quid sit tumultus. Quid; nō illa filis iudicialium q̄stio, de statua Seruij Sulpitij; an ijs demū ponēda sit, qui in legatione ferro sunt interempti. Ergo ps deliberatiua (q̄ eadē suatoria, de tempore futuro consultat, q̄rit etiā de p̄terito) officijs cōstat duobus, suadendi, & dissuadēdi. Procemio, quale ē in iudicialibus, nō ubiq; eger, quia cōciliatus ē ei q̄sq;, quē cōsulit. Initiū tñ quodcūq; debet habere aliquā procemij spēm, nec em̄ abrupte, nec unde libuit, incipiendū, quia ē aliquid in oī materia naturalr primū. In senatu utiq;, & in concionibus, eadem rō, quae apud iudices, acquirēda sibi plerūq; eor; apud q̄s dicendum sit, bñuolentia. Nec mir; cū etiā in panegyricis petat̄ audientiū fauor, ubi emolumentū nō utilitate aliqua, sed in sola laude cōsistit. Aristoteles quidē, nec sine cā, putat & a nra, & ab eius, qui dissentiet, persona duci frequentē in cōsilijs exordiū, quasi mutuantibus hęc nobis a iudiciali genere, nōnunq; etiā, ut minor res maiorue uideat. In demōstratiuis uero procemia esse maxime libera existimat. Nam & longe a materia duci hoc, ut in Helenes laude Isocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idē in panegyrico conq̄rit, plus honoris corpor; q; animor; uirtutibus dari. Et Gorgias in Olympico laudans eos, qui primi tales instituerūt cōuentus. Quos secutus uidelicet Crispus Sallustius in bello Iugurthino, & Catilinario, nihil ad historiā p̄tinentibus principijs orsus ē. Sed nūc ad suatoriā, in qua etiā cū procemio utemur, breuiore tñ, & uelut q̄dam capite tantū, & initio debemus eē contenti. Narrationē uero nunq; exiget priuata deliberatio eius dūtaxat rei, de qua dicenda snia est, quia nemo ignorat id de q̄ consult. Extrinsecus pnt p̄tinetia ad deliberationē multa narrari. In cōcionibus saepe ē etiā illa, q̄ ordinē rei docet, necessaria, & affectus, ut queq; maxie postulabit. Nā & cōcitāda, & leniēda frequentē ē ira, & ad metū, cupiditatē, odiū, cōciliationē ipellēdi anī. Nōnunq; etiā mouēda miseratio, siue ut auxiliū obfessis ferat̄ suadere oportebit, siue sociā ciuitatis euerisionē deslebit. Valer at̄ in cōsilijs auctoritas plurimū. Nā & prudētissimus eē, haberiq;, & optimus debet, q̄ snia suae de utilibus atq; honestis, credere oēs uelit. In iudicijs em̄ uulgo fas habet̄ indulgere, aliqd̄ stultio suo, cōsilia nemo est q̄ neget, scdm mores dari. Graecor; qdē plurimi oē hoc, officii cōcionale eē iudicauerūt, & in sola rei publicae administratioe poluerūt. Quin & Cicero i hac maxie parte uersat̄. Ideoq; suasurus de pace, bello, copijs, opibus, uectigalibus, hęc duo p̄cipue nota eē uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tū ipsar; rer;, tū audientiū, rō suadēdi ducere. Nobis maior in re uideat̄ uarietas, nā & cōsultatiū, & cōsilio; plurima sunt genera. Quare in suadēdo & dissuadēdo tria primū spectāda erūt. Quid sit de q̄ deliberet, q̄ sint q̄ deliberet, q̄ sit q̄ suadeat. Rē de qua deliberat̄, aut certū est posse fieri, aut incertū, si incertū, standanda

Sallustij, p logi Suatoria

Triā i Sua forijs spe ctanda

d iij hac

hæc erit quæstio sola, aut potētissima, sæpe em̄ accidet, ut prius dicamus, ne si possit qdē fieri, esse faciendū, deinde fieri nō posse. Cū at de hoc q̄rit cōiectura ē, an Isthmos intercidi, an sicca-
ri palus Pōtina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexāder terras ultra Oceanū sit inuēturus.
Sed in ijs q̄q̄, q̄ cōstabit posse fieri, cōiectura erit aliq̄n, ut si quærat, an utiq̄ futurū sit, ut Car-
thaginē superēt Romani. Vt redeat Hannibal, si Scipio exercitū in Africā trāstulerit. Vt ser-
uēt Iulē Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædā & fieri posse, & futura esse credibile
est, sed aut alio tpe, aut alio loco, aut alio mō, Vbi cōiecturæ nō erit locus, alia sunt intuēda. Et
primū, aut ppter ip̄am rem, de qua sniā rogan̄, cōsultabit, aut ppter alias interueniētes ex-
trinsecus causas. Prop̄ ip̄am deliberant P. C. an stipendium militi cōstituant. Hæc materia
simplex erit. Accedūt causæ, aut faciendū, ut deliberat P. C. an Fabios dedāt Gallis bellū mi-
nitātibus, aut nō faciendū, ut deliberat. C. Cæsar, an p̄seueret in Germaniā ire, cū milites passim
testamēta facerēt. Hæc suaforiæ duplices sunt. Nam & illic cā deliberādī ē, q̄ bellū Gallū mini-
tenē, esse tñ q̄stio pot̄, dedendī ne fuerint etiā citra hanc denūtiatiōē, quia cōtra fas. cū legati
missi essent, plū inierint, regēq̄ ad quē mādāta acceperāt, trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine
dubio deliberet, nisi ppter hanc militū prurbatiōē, est tñ locus q̄rendī, an citra hūc q̄q̄ casum

Partes sua
dendi
† nihil face
re nō sit ne
cesse

penetrandū in Germaniā fuerit, Semp̄ aut de eo prius loq̄mur, de q̄ deliberatī, etiā detractis
seq̄ntibus, posset. Partes suadendi quidā putauerūt honestū, utile, necessarium, ego nō inue-
nio huic tertiæ locū. Quantalibet em̄ uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, † nihil facere,
de faciendo aut deliberat. Qd̄ si hanc uocāt necessitatē, in qua hoies grauiorē metu cogunt,
utilitatis erit q̄stio, ut em̄ si obsessi, & impares, & aqua ciboq̄ defecti de facienda ad hostē de-
ditōne deliberent, & dicāt necesse est, nempe sequit̄, ut hoc subiiciat, alioqui pereundū est,
ita ppter ip̄m non est necesse, quia perire potius licet. Deniq̄ non fecerūt Saguntini, nec in
rate Opitergina circūuenti. Igit̄ in his q̄q̄ causis, aut de sola utilitate ambiget, aut q̄stio inter
utile, atq̄ honestū consistet. At em̄ si quis liberos p̄creare uolet, necesse habeat uxorē duce-
re, quis dubitat? si ei qui p̄ uult fieri, liqueat necesse esse uxorē esse ducendā. Itaq̄ mihi ne cō-
filiū quidē uideat, ubi necessitas ē, nō magis q̄ ubi constat, quid fieri oīno non posse. Ois em̄

Possibile

deliberatio de dubijs est. Melius igit̄, qui tertiā partē dixerunt *δυνατόν*, qd̄ nri possibile no-
minant, q̄ ut dura uideat̄ appellatio, tñ sola est. Quas partes nō oēs in oēm cadere suaforiā,
manifestius est q̄ ut docendū sit. Tñ apud plarosq̄ earū nūerus auget, a quibus ponunt̄ ut
partes, q̄ spēs sunt partiū. Nam fas, iustum, pium, æquū, mansuetū q̄q̄, sic em̄ sunt interpretati
† *ἡμωρον*, & si qua adhuc adijcere quis eiudē ḡnis uelit, subiici p̄nt honestati. An sit aut̄ fac-
le, magnū, iucundū, sine periculo ad quæstionem p̄tinet utilitatis, qui loci oriunt̄ ex cōtradi-

† paruum

ctiōne. Est quidē utile, sed difficile, † prauū, iucundū, periculosum. Tñ quibusdā uideat̄ esse
nōnunq̄ de iucundita te sola consultatio, ut si de ædificādo theatro, iſtituendis ludis, delibe-
tur. Sed neminem adeo solutum luxu puto, ut nihil in causa suadendi sequat̄ præe uolupta-
tem. Præcedat em̄ semp̄ aliquid necesse est, ut in ludis honor deorū, in theatro nō inutilis la-
borū remissio, deformis, & incōmoda turbæ, si id non sit, conflictatio, & nihilominus eadem
illa religio, cum theatrum ueluti q̄ddā illius sacri templum uocabimus. Sæpe uero & utilita-
tem despiciendam esse dicimus, ut honesta faciamus, ut cum illis Opiterginis damus consili-
um, ne se hostibus dedant, quanq̄ perituri sint, nisi fecerint, & utilia honestis præferimus, ut
cum suademus ut bello punico serui armentur. Sed tamen nec hic plane concedendum est,
esse id inhonestum. Liberos enim natura omnes, & iisdem constare elementis, & fortasse an-
tiquis etiā nobilibus ortos, dici potest. Et illic, ubi manifestum periculum est, opponēda alia
sunt pericula, ut crudelius etiā perituros affirmemus, si se dediderint, siue hostis nō seruaue-
rit fidem, siue Cæsar uicerit, qd̄ est uero similis. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant,
plarunq̄ nomibus deflecti solent. Nā & utilitas ipsa expugnat̄ ab ijs, qui dicūt non solū po-
tiora eē honesta, q̄ utilia, sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta, & cōtra, qd̄ nos ho-
nestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum, uerbis q̄ re probabilis uocant. Nec tñ inutilibus
cōparant̄ utilia, sed int̄ se quoq̄ ipsa, ut si e duobus eligamus, in altero quid sit magis, in alte-
ro quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nā interim triplices etiā suaforiæ incidūt, ut cū Pōpeius
deliberauit. Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantū utrum sit melius, sed

Vtrum &
quid

quid sit optimū quærit̄. Item contra. Nec unq̄ incidet in hoc ḡne materiæ dubitatio rei, quæ
undiq̄ sedm nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitādī?
Item fere omnis suaforia nihil est aliud, q̄ comparatio. Videndūq̄, quid consecuturi simus
& per quid, ut æstimari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uero in eo, per quod
petimus, incōmodi. Est utilitatis & in tpe quæstio. Expedi, sed non nūc. Et in loco, Nō hic.
Et in p̄sona, Nō nobis, nō cōtra hos. Et in genere agendī, Nō sic. Et in mō, Nō in tñ. Sed p̄so

nam, sæpi

nam sapius decoris causa intuemur, quae & in nobis, & ijs qui deliberant, spectanda est. Ita Personae quae quavis exempla plurimum in consilijs possint, quia facillime ad consentiendum hominis causa ducuntur experimentis, refert tamen, quorum auctoritas, & quibus adhibeatur. Diversi intuenda sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam consultant, aut plures, aut singuli, sed in utrisque differentia, quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus. Romani, an Fidenates. Graeci, an Barbari, & in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De rone belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda sexus, dignitas, aetas. Sed more sapientie discrimen dabitur. Et honesta quidem honestis suadere facillimum est, si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitae sectam cauendum est. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parum proficiet haec uanitas, secum uero ex his utilitate, aliquanto uero magis obijciendo alijs, si diuersa fecerit, metus. Nam praefert id quod his leuissimi cuiusque animus facillime terret, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorum timor, quam spes bonorum, sicut facillior eisdem turpium, quam honestorum intellectus est. Aliquam bonis quoque suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quae statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo praecipis: & hoc fas putas: Poterat me liberare Marcus Cicero, qui ita scribit ad Brutum. Propositis plurimis quae honeste suaderi Caesari possent, Sim ne bonus uir, si haec suadeam: minime. Suasoris enim est finis utilitas eius cui quisque suadet. At recta sunt, quis negat: sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est, altior quaestio, nec tantum ad suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum iterum haec, uel ad scholarum exercitationes pertinere credantur, nam & iniquorum ratio noscenda est, ut melius aequa tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquam inhonesta, ut quidam declamatores Sext. Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum, quod turpis ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idque etiam apud malos, nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Caecilia apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimam non malitia, sed indignatione uideatur audere, Sic Atreus apud Varum. Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor. Quanto magis eis, quibus fuit aliqua cura fame, conseruandus est hic uel ambitus: Quare, & cum Ciceroni dabimus consilium, ut Antonium roget, uel etiam ut Philippicas (ita uitam pollicente eo) exurat, non cupiditatem lucis allegabimus. Haec enim si ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet. Sed ut se reipublicae seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Caesari suadentes regnum, affirmabimus stare iam rempublicam, nisi uno regente, non posse. Nam qui dere nefaria deliberat, id solum quaerit, quod quod minimum peccare uideatur. Multum refert etiam quae sit persona suadentis, quia antea uita, si illustris fuit, aut clarius genus, aut aetas, aut fortuna, affert expectationem. Prouidentum est, ne quod dicunt, ab eo quod dicit, dissentiant. At uis contraria summissiore quendam modum postulant. Nam quae in alijs libertas est, in alijs licentia uocatur. Et quibusdam sufficit auctoritas, quosdam ratio ipsa aegre tuetur. Ideoque longe mihi uidentur difficillimae Prosopopoeiae, in quibus ad reliquum suasoriae labor est, accedit etiam personae difficultas. Namque unum & idem aliter Caesar, aliter Cicero, aliter Cato suadere debet. Utilissima uero haec exercitatio, uel quod duplicis est operae, uel quod poetis quoque, aut historiae futuris scriptoribus plurimum confert. Verum & oratoribus necessaria. Nam sunt multae a Graecis latinisque compositae orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem uitaeque aptatae quae dicebantur fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero cum scriberet. Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, caeterisque, ac non unius cuiusque eorum fortunam, dignitatem, res gestas intuitus, omnium etiam, quibus uocem dabat, imaginem expressit: ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Nec minus uitiosa est oratio, si ab homine, quam si a re, cui accommodari debuit, distinet. Ideoque Lysias optime uidetur in iis quae scribebat indoctis seruisse ueritatis fidem. Enim uero praecipue declamatoribus considerandum est, quid cuiusque personae conueniat, qui paucissimas controuersias ita dicunt, ut aduocati, plerumque filij, praesens, diuites, senes, asperi, lenes, auari, denique superstitiosi, timidi, derisores, fiunt, ut uix comediae actoribus plures habitus in praesentia do concipiendi sint, quam ijs in dicendo, quae omnia uideri possunt Prosopopoeiae, quas ego suasoris subieci, quia nullo alio ab ijs quam persona distant. Quanquam hoc aliquando etiam in controuersias ducitur, quae ex historijs compositae, certis agentium nominibus continentur. Neque enim ignoro plerumque exercitationis gratia poni & poeticas & historicas, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllae dictaturam deponentis in concione. Sed haec in parte cedent triu generum, in quae causas diuisimus. Nam & rogare, iudicare, rationem reddere, et alia de quibus supra dictum est, uarie, atque ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua, subijcere solemus. Frequetissime tamen in his

Color de
formibus
dandus.

Prosopo-
poeiae.

utimur ficta psonarū, quas ipsi substituiimus, orōne, ut apud Ciceronē p Caelio in Clodiā, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigatiōe, hic in rōne amorū cōpositus, alloquit. Solēt in scholis fingi materiæ ad deliberandū similiores cōtrouersijs, & ex utroq; genere comixtæ, ut cū apud C. Cæsare cōsultatio de pœna Theodoti ponit. Cōstat em̄ accusatiōe, & defensiōe causæ, qd̄ est iudicialiū p̄priū. Permīxta autē ē & utilitatis rō, an p Cæsare fuerit occidit Pompeium, an timēdū a rege bellū, si Theodotus sit occisus, an id mīme opportunū hoc tpe, & piculosum, & certe longū sit futurū. Quærit & de honesto, deceat ne Cæsarem ultio Pompeij, an sit uerendū ne peiorē faciat suarū partiū cām, si Pompeiū indignū morte fateat. Qd̄ genus accidere etiā ueritati p̄t. Non simplex autē circa suasiōis error in plæriscq; declamatoribus fuit, qui dicēdi genus ī his diuersum, atq; in totū illi iudiciali contrariū esse existimauerūt. Nam & principia abrupta, & concitata temp̄ orōnē, & in uerbis effusioem (ut ipsi uocant) cultū affectauerūt, & earū breuiores utiq; cōmētarios, q̄ iudicialis materiæ facere elab-

Dicēdi genus in Suasiōis.

Verborū magnificētia in Suasiōis crebrior duntaxat fictis affectiōe

borauerūt. Ego porro ut procemio uideo nō utiq; opus eē suasiōis, p̄p̄t quas dixi supra causas, ita cur initio furiose sit exclamandū, nō intelligo, cū p̄posita cōsultatiōe rogatus sn̄iam, si mō est sanus, nō quiritet, sed q̄ maxie p̄t ciuili & hūano ingressu, mereri assensum deliberatis uelit. Cur igit̄ torrēs, & utiq; æqualr̄ cōcitata sit in ea dicētis orō, cū uel p̄cipue moderatiōe, rōnēq; cōsilia desiderēt. Neq; ego negauerim sæpius sublidere in cōtrouersijs impetū dicēdi procemio, narratiōe, argumētis, quē si detrahas, id fere superit, q̄ suasiōis cōstant. Verū id q̄q; æqualius erit, nō tumultuosius, atq; turbidius. Verborū at magnificētia nō ualidius ē affectāda suasiōis declamātib; sed cōtingit magis. Nam & psonæ fere magnæ fingētib; placēt, regū, principū, ppli, senatus, & res ampliores, ita cū uerba rebus aptent, ipso materiæ nitore clarescūt. Alia ueris cōsilijs rō est. Ideoq; Theophrastus q̄ maxie remotū ab oī affectatione, in deliberatiuo genere uoluit eē sermonē, secutus in hoc auctoritatē p̄ceptoris sui, q̄q; dissentire ab eo nō timide solet. Nāq; Aristoteles idoneā maxie ad scribendū demonstratiuā, p̄ximāq; ab ea iudicialē putauit, uidelicet qm̄ prior illa tota eēt ostentatiōis, hæc sc̄da egeret artis, uel ad fallendū, si ita poposcisset utilitas, cōsilia, fide, prudētiāq; cōstarēt. Quibus in demonstratiua cōsentio. Nā & oēs alij scriptores idē tradiderūt. In iudicijs autē cōsilijsq; sc̄dm̄ cōditionē p̄p̄t q̄ tractabit̄ rei, accōmodandā dicēdi credo rōnē. Nā & Philippicas Demosthenis iisdē quibus habitas in iudicijs orōnes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sn̄iæ & cōcōnes, nō minus claræ q̄ est in accusationibus, ac defensiōibus eloq̄ntiæ lumen ondunt. Dicit tñ de suasiōis idē hoc mō. Tota autē orō simplex, & grauis, & sentētijs debet ornatior eē, q̄ uerbis. Vsum exemplorū nulli materiæ magis cōuenire, merito fere oēs cōsentiūt, cū plerūq; uideant̄ rñdere futura p̄teritis, habeatq; experimentū, uelut q̄ddā rōnis testimoniū. Breuitas q̄q; aut copia nō genere materiæ, sed mō constat. Nā ut in cōsilijs plærūq; simplicior q̄stio ē, ita sæpe in causis minor. Quæ oīa uera eē sciet, si quis nō orōnes mō, sed historias etiā (Nāq; in his cōcōnes, atq; sn̄iæ plærūq; suadēdi, ac dissuadēdi fungunt̄ officio) legere maluerit, q̄ i cōmētarijs rhetorū cōsenescere. Inueniet em̄ nec in cōsilijs abrupta initia, & cōcitatijs sæpe in iudicijs dictū. & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliqñ causarū orōnes, q̄ sn̄iarū. Ne illa quidē in ijs uitia dephendet, quibus quidā declamatores laborāt, q̄ & cōtra sentētib; inhūane cōuiciant̄, & ita plærūq; dicūt, tanq̄ ab ijs qui deliberāt, utiq; dissentiant. Itaq; obiurgantibus similiores sunt q̄ suadētib;us. Hæc adolescentes sibi scripta sciant, ne alii q̄ dicturi sint exerceri uelint, & in desuescēdis morent̄. Cæterū cū aduocari coeperint in cōsilia amicorū, dicere sn̄iam in senatu, suadere, si qd̄ cōsulet princeps, qd̄ p̄ceptis fortasse non credūt, usu docebunt̄.

De p̄tibus causarū iudicialium. Caput. XI.

Quinq; p̄tes causarū iudicialiū.

Excessus

Nunc de iudiciali genere, qd̄ est p̄cipue multiplex, sed officijs cōstat duobus, intētiōis, ac depulsiōis. Cuius p̄tes, ut p̄limis auctoribus placuit, quinq; sunt, procemiu, narratio, p̄batio, refutatio, peroratio. His adiecerūt quidā partitionē, p̄positionē, excessum, quarū priores duæ p̄bationi succedunt. Nam p̄ponere quidē, quæ sis p̄baturus, necesse est, sed & concludere. Cur igit̄, si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uero dispositiōis ē spēs, ipsa dispositio pars rhetorices, & per oēs materias, totūq; earū corpus æqualiter susa, sicut inuentio, elocutio. Ideoq; eam non orōnis totū partē unā esse credendū est, sed q̄stionū etiā singularū. Quæ nanq; est q̄stio, in qua non p̄mittere possit orator, quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus: qd̄ est p̄priū partitionis. Quā ergo ridiculū est, q̄stionē qd̄ spēm esse p̄bationis, partitionē autē, quæ sit spēs quæstionis, partē totius orōnis uocari? Egressio uero, uel (qd̄ usitatius esse coepit) excessus, siue est extra causam, non p̄t esse pars causæ, siue est in causa, adiutoriū, uel ornamentū partiū earū est, ex q̄bus egredit̄. Nam si qcquid in causa est, p̄s causæ uocabit̄, cur non argumētū, similitudo, locus cōis, affectus, exempla, partes uo-

tes uocent: Tñ nec ijs assentior, qui detrahunt refutationem, tanquam probationi subiectam, ut Aristoteles. Hac enim est, quae constituat, illa, quae destruat. Hoc quoque idem aliquatenus nouat, quod prooemio non narrationem subiungit, sed propositionem. Verum id facit, quia propositio genus, narratio species uidetur, & hac non semper, illa semper & ubique credit opus esse. Verum ex his, quas constitui partibus, non ut quicquam primum dicendum, ita primum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus causae, quid in ea quaeratur, quid proficiat, quid noceat, deinde quod confirmandum, atque reuellendum sit, tum quo narrandum. Expositio enim probationum est praeparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constiterit, quid de probatione praemittere. Postremo intuentium, quemadmodum iudex sit conciliandus. Nec enim nisi totis causae partibus diligenter inspectis, scire possimus, quale nobis facere animi cognoscentis expediat, seuerum, an mitem, concitatum, an remissum, aduersum gratiam, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui scribendum quoque prooemium nouissime putant. Nam ut conferri materia oportet, & quid quoque loco sit opus, constare, antequam dicere, aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab ijs, quae prima sunt. Nam nec pingere quisquam, aut fingere coepit a pedibus. Nec denique ars ulla consummat ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioqui, si spacium componendi orationem stylo non fuerit: nonne nos haec inuersa consuetudo deceperit: Inspicienda igitur materia est, quae praecipimus ordine, scribenda, quo dicimus.

¶ De generibus iudicialium controuersiarum. Caput .XII.

CAeterum causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei controuersia constat, aut plurium. Haec simplex dicitur, illa coniuncta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij. Plures aut eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis, aut diuersi, ut si quis sacrilegij, & homicidij simul accusetur, quod nunc in publicis iudicijs non accidit, quoniam praetor certa lege sortitur, principum autem, & senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. Priuata quoque iudicia, saepe unum iudicem habere multis, & diuersis formulis solent, nec aliam speciem erunt, etiam si unus a duobus duntaxat eandem rem, atque ex eadem causa petet, aut duo ab uno, aut plures a pluribus, quod accidere in haereditarijs litibus interim scimus, quia quis in multis personis, causa tamen una est, nisi conditio personarum quaestiones uariauerit. Diuersum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte causae frequens est, ut cum apud Centuriatos post alia quaeritur & hoc, uter dignior haereditate sit. Ratio est autem, ut in foro iudicia propter id solum constituantur, sicut diuinationes, quae fiunt de accusatore constituendo, & nonnunquam inter delatores, uter praemium meruerit. Adiecerunt quidam numero, mutua accusationem, quae ἀντικατηγορία uocatur, alij uidelicet succedere hanc quoque comparatiuo generi existimantibus, cui similis erit petitionum inuicem diuersarum, quod accidit uel frequentissime. Id si & ipsum uocari debet ἀντικατηγορία (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius, alterum, quod litigatores idem crimen inuicem intentant, alterum, quo aliud atque aliud, cui & petitionum conditio par est. Cum apparuerit genus causae, tum intuebimur, negetur ne factum, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an a genere actionis repellatur, unde sunt status.

Anticate
goria.

¶ Quid quaestio, & quae sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria. Ca. XIII.

His inuentis intuentium deinceps Hermagore uidetur, quae sit quaestio, ratio, iudicatio, continens, id est σιωπηρον, uel ut alij uocant, firmamentum. Quaestio latius intelligitur omnis, de qua in utraque partem, uel in plures dici credibile potest. In iudiciali autem materia dupliciter accipienda est, altero modo, quo dicimus multas quaestiones habere controuersiam, quae etiam minores omnes complectimur, altero, quo significamus summam illam, in qua causa uertitur, de hac nunc loquor, ex qua nascitur status, an factum sit, quod factum sit, an recte factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores proprie quaestiones uocant, Theodorus (ut dixi) capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia. Nam & quaestionem ex quaestione nasci, & speciem in species diuidi, conuenit. Hanc igitur quaestionem ueluti principalem uocant ζήτησις. Ratio autem est, quia id quod factum esse constat, defenditur, & cur non utamur eodem, quod sunt usque fere omnes exemplo: Orestes matrem occidit, hoc constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quaestio, an iuste fecerit. Ratio, quod Clytemnaestra maritum suum, patrem Orestis occidit, hoc αἴτιον dicitur. κενόμηνον autem iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem a filio occidi. Quidam diuiserunt αἴτιον & αἴτιον, ut esset altera, propter quam iudicium constitutum est, ut occisa Clytemnaestra, altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij αἴτιον causam iudicij, αἴτιον autem facti uocent, alij eadem in contrarium uertant. Latini quoque quidam hanc inuentionem, & rationem uocauerunt, quidam utrumque eodem nomine appellat. Causa quoque ex causa, id est αἴτιον διότιον nasci uidetur, quale est, occidit Agamemnonem Clytemnaestra, quia ille filiam comem molauerat, & captiuam pellicem adducebat. Iidem putant & sub una quaestione plures esse rationes, ut si Orestes & altera afferat causam matris necatae, quod nullis sit impulsus. Quot autem cau-

las fa-

Iudicatio

fas faciēdi, totidē iudicationes. Nam & hæc erit iudicatio, an n̄sis parere debuerit. Sed & una causa plures habere q̄stiones, & iudicationes (ut ego arbitror) p̄t, ut in eo, qui cū adulteram dephensam occidisset, adulteræ, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa est una, adulter fuit, q̄stiones & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut, cum sint plures q̄stiones, omnesq; suos status habeāt, causæ tñ status unus sit, ad quē referent̄ oīa, ita iudicatio maxime p̄pria, de qua p̄nuntiat̄. *ἡ ἀνέχου* aut̄, quod, ut dixi, continens alij, firmamentū alij putant, Cicero firmissimā argumentationē defensoris, & appositisimā ad iudicationē, quibusdam id uidet̄, post quod nihil querit̄, quibusdam id qđ ad iudicationem firmissimū affertur. Causa facti non in oēs controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciēdi ubi factum negatur. At ubi causa tractatur, negant eodem loco esse iudicationē, q̄ quæstionem, idq; & in rhetoricis Cicero, & in partitionibus dicit. Nam & in coniectura est quæstio ex illo, factum nō factum, an factum sit, ubi ergo iudicatio: ubi quæstio, quia in eadem re prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, m̄sem Orestes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæstio, nec statim iudicatio, qñ ergo: Illa p̄sem meū occiderat, sed non ideo tu m̄sem debuisti occidere, an debuerit, hic iudicatio. Firmamentū aut̄ uerbis ip̄ius ponā, Si uelit Orestes dicere eiusmodi animū m̄sis suæ in p̄sem suū, in seip̄m, ac sorores, in regnū, in famā generis, ac familiæ, ut merito ab ea p̄enas liberi sui potissimū petere debuerint. Utuntur alij & talibus exemplis. Qui bona paterna cōsumpserit ne concione, in opera publica consumpsit, q̄stio an quisq; consumpserit, phibendus sit, iudicatio, an qui sic. Velut in cā militis Arunci, qui Lusitū tribunū uim sibi inferentē interfecit, q̄stio an iure fecerit, rō, q; is uim afferebat, iudicatio, an indemnātū, a tribunū an milite occidi oportuerit. Alterius etiā status q̄stio nē, alterius iudicationē putant. Quæstio qualitat̄is, an recte Clodium Milo occiderit, iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. Ponunt & illud, sæpe cām in aliquā rem dimitti, quæ nō sit p̄pria q̄stionis, & de ea iudicari. A quibus multū dissentio. Nam & illa q̄stio, an oēs qui paterna bona cōsumpserint, concione sint phibendi, habeat oportet suā iudicationē, ergo nō alia q̄stio, alia iudicatio erit, sed plures q̄stiones, & plures iudicationes. Quid? nō in causa Milonis ip̄a coniectura referit̄ ad qualitatē? Nam si est insidiatus Clodius, sequit̄ ut recte sit occisus. Cū uero in aliquā rem missa cā, est recessum a q̄stione, quæ erat constituta, hic q̄stio, ubi iudicatio est. Paulum in his secum etiā Cicero dissentit, Nam in rhetoricis (quæ admodū supra dixi) Hermagoram est secutus, in topicis ex statu effectā cōtentionē *ἡ ἐπινοουμένη* existimat, idq; Trebatio, qui iuris erat consultus, alludens, de qua re agit appellat, quibus id contineat̄, continētia, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamentū, qđ opponit̄ defensionī, quia continens qđ primū sit, ab accusatore dicatur, rō a reo, ex rōnis & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationū. Verius igitur & breuius qui statū, & continēs, & iudicationē, idē esse uoluerūt. Continens autē id esse, qđ sublato, lis esse non possit, hoc mihi uidetur utrāq; cām cōplecti, & q; Orestes matrem, & q; Clytemnæstra Agamemnonē occiderit. Iidem iudicationē, & statū cōsentire semper existimant. Nec em̄ aliud eorū rōni conueniens fuisse. Verū hæc affectata subtilitas circa nomina rez̄ ambitiose labore, a nobis in hæc assumpta solū, ne parē diligenter inquisisse de opere, qđ aggressi sumus, uideremur. Simplicius aut̄ instituenti nō ē necesse, per tam minutas rez̄ pticulas rōnem dicēdi concidere. Quo uitio multi quidē laborauerūt, præcipue tñ Hermagoras, uir alioquī subtilis, & in plurimis admirandus, tantū diligentia nimitū sollicitē, ut ip̄a eius rephensio laude aliqua nō indigna sit. Hec aut̄ breuior, & uel ideo lucidior multo uia, nec discentē per ambages fatigabit, ne corpus oīonis in parua momēta diducendo cōsumet. Nam qui uiderit quid sit, qđ in cōtrouersiam ueniat, quid in eo, & per q̄ uelit efficere ps diuersa, quid n̄ra (qđ in primis intueudū) nihil eorū ignorare, de qbus supra diximus, poterit. Nec est fere quisq; mō non stultus, atq; ab oī prorsus usu dicēdi remotus, quin sciat, & qđ litē faciat, qđ ab illis cā, uel continens d̄r, & q̄ sit in litigātes q̄stio, & de q̄ iudicari oporteat, q̄ oīa idem sunt. Nam & de eo q̄stio est, qđ in cōtrouersia uenit, & de eo iudicat̄, de q̄ q̄stio est. Sed nō p̄petuo intēdimus in hæc animū, & cupiditate laudis utcūq; acquirendæ, uel dicēdi uoluptate euagamur, qñ uberior semp extra cām materia est, quia in cōtrouersia pauca sunt extra oīa, & hic d̄r de ijs, q̄ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tā hoc p̄cipiendū est, ut q̄stionē, continēs, iudicationē inueniamus (Nam id quidē facile ē) q̄ ut intueamur semp, aut certe si digressi fuerimus, saltē respiciamus, ne plausum affectibus arma excidāt. Theodori schola (ut dixi) oīa refert ad capita. Iis p̄sa intelligunt̄. Vno mō summa q̄stio, itē ut status, alitero cætera, q̄ ad summā referant̄, tertio p̄positio cū affirmatione, ut diximus, caput rei est apud Menandrum, *ἡ φάλαγγος ὄψις*. In uniuersum aut̄ quicquid p̄bandum est, erit caput, sed id maius,

Continēs,

Causa uel continēs

Caput.

id maius,

id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant a scriptoribus artium tradita, uerbosius etiam quæ necesse erat exposuimus, præterea quæ partes essent iudicialium causarum, dictum est, primum liber principia, id est exordia incipiet.

† incipiet

M. FABII QUINTILIANI

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBRI QVARTI, QVI DE
exordio, narratione, egressione, ppositione, partitione est,
PROLOGVS.

PERFECTO MARCELLE VICTORI OPERIS TIBI DEDICATI tertio libro, & iam quarta fere laboris parte transacta, nouæ insuper mihi mihi diligentia causa, & altior sollicitudo, quale iudicium hominum emereret, accessit. Adhuc enim uelut studia inter nos conferebamus, & si parum nostra institutio probaretur a cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui meique tuih disciplinam formare, satis putaremus. Cum uero mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotum delegauerit curam, non satis honorem iudiciorum celestium intelligam, nisi ex hoc oneris quoque magnitudine metiar. Quis enim mihi, aut mores excolendi sit modus, ut eos non immerito probauerit sanctissimus censor: aut studia, ne sefellisse in his uidear principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoque eminentissimum: Quod si nemo miratur poetas maximos sepe fecisse, ut non solum in initio operum suorum musas inuocarent, sed pueri quoque longius, cum ad aliquam grauiorem uenissent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterent, mihi quoque profecto poterit ignosci, si quod initio, quum primum hanc materiam inchoaui, non feceram, nunc omnes in auxilium deos, ipsosque in primis, qui neque presentius aliud, neque studiis magis propitium numen est, inuocem, ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterque, ac uolens adsit, & me qualem esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alioqui sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingredi orator. Sequitur enim ut iudicialium causarum, quæ sunt maxime uariæ, ac multiplices, ordo explicetur, quod proemij officium, quæ ratio narrandi, quæ probationum sit fides, seu pposita confirmamus, seu contra tradita dissoluimus, quanta uis in porando, seu reficienda breui repetitione rerum, memoria est iudicis, siue affectus (quod est longe potentissimum) commouendi. De quibus partibus singulis quidam separatim scribere maluerunt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoque compluris de unaquaque earum libros ediderunt, quas ego omnes ausus contexere, prope infinitum mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia coepimus, & si uiribus deficiamus, animo tamen perseverandum.

Blanditur Domitiano

Hoc libro tractanda.

¶ De exordio.

Caput .I.

Quod principium latine, uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur προομιον nomine nomen minasse, quia a nostris modo initium significat, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum rei, de qua dicendum sit, ostendunt. Nam siue propterea, quod προομιον cantus est, & citharæ pauca illa, que antequam legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, proemium uocauerunt, oratorum cognomen res quoque ea quæ priusquam certamen exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos proloquuntur, eadem nauerunt appellatio signatur, siue quod προομιον idem Græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum, certe proemium est, quod apud iudicem dici priusquam certamen cognouerit, possit. Vitiosumque in scholis facimus, quod exordio sic utimur, quasi certamen iudex iam nouerit. Cuius rei licet ratio ex hoc est, quod ante declamationem, illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest, primis quidem raro, nunquam nisi forte apud eum cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quam ut auditorem, qui sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus in auctores primos constat, si bene uolumus, attentum, docilem fecerimus, non quia ista pro tota actione sint custodienda, sed quia in initio maxime necessaria, per que in animum iudicis, ut præcedere ultra possimus, admittimur. Beneuolentia, aut a personis ducimus, aut a causis accipimus. Sed personarum non est (ut plerique crediderunt) triplex ratio, ex litigatore, & aduersario, & iudice. Nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore cauere solet. Quamquam enim pauciora de seipso dicit, & parcius, primum tamen ad omnia momenti est in hoc positum a persona si uir bonus creditur, sic enim continget, ut non studium aduocati uideatur afferre, sed pene testis fidei agentis. Quare in primis existime me uenisse ad agendum ductus officio, uel cognationis, uel amicitia, maxime que si fieri potest, Reip. aut alicuius certe non mediocris exempli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, ut ad agendum magna, atque honesta ratione, aut etiam necessitate accessisse uideantur.

Proemium

† cognomen

nauerunt

Beneuolentia

a persona

agentis.

deant.

deant. Sed ut præcipua in hoc dicentis auctoritas, si oīs in subeundo negotia suspicio fœditi, aut odior, aut ambitionis, abfuerit, ita quædam in ijs q̄q̄ cōmendatio tacita, si nos infirmos, & impares agentiu e cōtrario ingenijs dixerimus, qualia sunt plæraç; Messalæ proœmia. Est em̄ naturalis fauor p̄ laborantibus, & iudex religiosus libentissime patronū audit, quē iustitiæ suæ mīme timet. Inde illa ueterē circa occultandā eloquentiam simulatio, multum ab hæ nostrorū temporē iactatione diuersa. Vitandū etiam, ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici, in quenç; hoīem, ordinemue uideamur, præcipue eorū, qui lædi, nisi aduersa iudicum uoluntate, non p̄nt. Nam in iudicem, ne quid dicat, non mō palam, sed qđ oīno intelligi possit, stultū erit monere, nisi fieret. ¶ Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiā interrim cū honore, si eloquentiā eius, ac grām nos timere fingendo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus. Interim p̄ contumeliā, sed hoc perq̄ raro, ut Asinius p̄ Vrbinia hæredibus, Labienū aduersarij patronū in argumenta causæ male posuit. Negat hæc eē proœmia Cornelius Celsus, quia sint extra litem. Sed ego cū auctoritate summorū auctorū magis ducor, tum p̄tinere ad causam puto, quicquid ad dicentē p̄tinet, cum sit naturale, ut iudices ijs q̄s libentius audiunt, etiam facilius credant. Ipsius autē litigatoris persona tractanda uarie est. Nam tū dignitas eius allegat, tū commendat infirmitas, nōnunç; contingit relatio meritorū, de quibus uerecundius dicendū erit sua q̄ aliena laudanti. Multū agit sexus, ætas, conditio, ut in fœminis, senibus, pupillis, liberis, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum q̄q̄ iudicem inclinat miseratio. Degustanda tñ hæc proœmio, non cōsummanda. Aduersarij uero persona p̄pe ijsdem oībus, sed e contrario ductis, impugnari solet. Nam & potētes sequit̄ inuidia, & humiles abiectosç; contemptus, & turpes, ac nocentes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicū animos potentissima. Neq; hæc dicere satis est, qđ dat̄ etiam imperitis, plæraç; augenda, aut minuenda, uel expediet, hoc em̄ oratoris est, illud causæ. Iudicem cōciliabimus nobis non tñ laudando eum, qđ & fieri cum mō debet, & est tñ parti utriq; cōmune. Sed si laudem eius ad utilitatem nræ causæ coniunxerimus, ut allegemus p̄ honestis dignitatē illi suam, p̄ humilibus iustitiam, p̄ infelicibus misericordiam, p̄ lælis seueritatē, & sif̄ cætera. Mores q̄q; (si fieri pōt) iudicis uelim nosse. Nam, put asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi, erunt, aut assumere in causam naturas eorū, qua competent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit. Accidit aut̄ interrim hoc q̄q; ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio, an ei magis, in quam uidetur propensior. Est em̄ nōnunç; prauis hic ambitus, aduersus amicos, aut pro ijs, quibuscum simultates gerant, pronuntiandi, faciendiq; iniuste, ne fecisse uideant. Fuerunt etiam quidam rerū suarum iudices. Nam & in libris obseruationum a ¶ Septimio editis, affuisse Ciceronem tali causæ inuenio. Et ego pro regina Berenice apud ipsam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio ē, aduersarij em̄ fidutiā partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiam. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, siquam præcipue domo uidebit̄ iudex attulisse. Metus etiam nōnunç; est amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompei disposita cōtra se putarent, laborauit. Nonnunquam adhibendus, ut idem in Verrem facit, sed adhibendi modus alter ille frequens & fauorabilis, ne male sentiat populus Romanus, ne iudicia transferant, alter aut̄ asper, & rarus, q̄ minat̄ corruptis accusationem, & id quidem in concilio ampliore, utcunq; tutius, nam & mali inhihent, & boni gaudent. Apud singulos uero nunquā suaserim, nisi defecerint oīa. Qđ si necessitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nō magis q̄ appellare, etiam si id q̄q; sæpe utile est, aut anteq; p̄nuntiet reum facere. Nam & minari, & deferre, etiam non orator potest. Si causa cōciliandi nobis iudicis materiā dabit, ex hoc potissimū aliqua in usum principij, quæ maxie fauorabilia uidebunt, decerpi oportebit. Quo i loco Virginius fallit, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus, singuli sensus in proœmiū conferant. Nam ille non hoc dicit, sed ad potētissimas quæstiones iudicē p̄parandū. In q̄ uitij nihil erat, nisi in uniuersum id p̄ciperet, qđ nec oīs actio patit̄, nec oīs causa desiderat. Nam p̄tinus a petitore primo loco, dū ignota iudici liseit, quō ex quæstionibus ducemus snias: nimirū res erunt iudicandæ prius. Demus aliquas, nam id exigit rō nōnunç; etiā ne potentissimas oēs, id est, totam causam: sic erit in proœmio peracta narratio. Quid uero si (ut frequē accidit) paulo est durior causa, non bñuolentiā iudicis petenda ex alijs p̄tibus erit: sed non nisi añ conciliato eius aīo, nuda quæstionū cōmitteat̄ asperitas, q̄ si recte semper initio dicendi tractarent, nihil proœmio opus eēt. Aliq̄ ergo nōnunç; q̄ erunt ad conciliandū nobis iudicē potētissima, nō iutilr̄ iterim ex q̄stionibus i exordio locabunt. Quæ sint porro i causis fauorabilia, enūerare nō ē necesse, qm̄ & manifesta erūt cognita cuiusq; cōtrouersie cōditiōe, & oīa colligi i tāta litiū uarietate nō p̄nt. Ut at̄ hoc iuenire, & augere, ita qđ lædit, aut omnino

¶ Etem

A p̄sōa ad uerfæ p̄tis

A p̄sōa litigatoris

A persona aduersarij

A persona iudicis

¶ Septimio

Actiōe .ij. in Verrem

A causa

omnino repellere, aut certe minuire, ex causa est. Misericordia quoque aliquando ex eadem uenit, siue quid passi sumus graue, siue passuri. Nec enim sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare procerum ab epilogo credam, quod in hoc praeterita, in illo futura dicant. Sed quod in ingressu parcius & modestius praetentanda est iudicis misericordia, in epilogo uero liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorum inducere, quae minus exordijs sunt usitata. Sed haec quae supra dixi, non tentare tamen, uerum ex diuerso amoliri quod procerum, opus est. Ut autem nostrum miserabile, si uincamur, exitum, ita aduersario superbum, si uicerint, utile est credi. Sed ex ijs quoque, quae non sunt personarum nec causarum, uerum adiuncta personis & causis, duci procerum solent. Personis applicantur non pignora modo, de quibus supra dixi, sed propinquitates, amicitiae interim, regiones etiam, ciuitatesque, & si quid aliud eius, quod defendimus, causa dici potest. Ad causam extra pertinet tempus, unde principium per Caelio. Locus, unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrem. Deinceps ne omnia enumerem, fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinet. Adijcit Theophrastus ab oratione principium, quale uidetur esse Demosthenis per Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quam eo modo, quem accusator actione praescripserat. Fidentia ipsa solet opinione arrogantiae laborare. Faciunt fauorem, & illa pene communia, non tamen omittenda, uel ideo ne occupent, optare, abominari, rogare, sollicitum agere. Quae plerumque attentum quoque iudicem faciunt, si res agi uideatur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum, praecipua tamen si iudex, aut sua uice, aut Reipublicae commouetur, cuius animus spe, metu, admonitione, precibus, uanitate denique, si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos nec diu moraturos, nec extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio, & haec ipsa praestat attentio, sed & illud, si breuiter, & dilucide summam rei, de qua cognoscere debeat, indicauerimus, quod Homerus atque Vergilius operum suorum principijs faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quam expositioni, nec quod quicquam sit actum, sed de quibus sit dicturus, orator ostendat. Nec uideo, quod huius rei apud oratores possit reperiri melius exemplum, quam Ciceronis per Cluentio. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi nitenti, & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicium unians, altera tamen modo consuetudinis causa, timide & diffidenter attingere rationem ueneficij criminum, qua de re lege haec est quaestio constituta. Id tamen totum rudenti facilius est, quam proponenti, quia hic admonendus iudex, illic docendus est. Nec me, quantum magni auctores, in hoc duxerint, ut non semper facere attentum, ac docilem iudicem uelim, non quia nesciam id, quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non intelligi, uerum quia istud non negligenter iudicis contingit, sed errore, dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit, nobis opus est eius diuersa opinione, quae mutari non potest, nisi illum fecerimus ad ea quae dicemus, docilem & attentum. Quid ergo: imminuenda quaedam & eleuanda, & quasi contemnenda esse consentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersario praestat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud Ironia illa, quam ut Caesar minus se in rem tantam non nouam intederet? Quid pro Caelio, quam ut res expectatione minor uideretur? Verum ex ijs, quae propositi, aliud in alio genere causae desiderari palam est. Genera porro causarum plurimi quinque fecerunt, honestum, humile, dubium, uel anceps, admirabile, obscurum, id est *ἐνδοξοῦ, ἀδοξοῦ, ἀμφιδόξοῦ, ἠδὲ ἀδοξοῦ, διὸ πρὸς ἀκολούθητον*. Sunt quibus recte uideatur adijci turpe, quod alij humili, alij admirabili subiiciunt. Admirabile autem uocant, quod est praeter opinionem hominum constitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obscuro docilem, in humili attentum parare debemus, Nam honestum quidem ad conciliationem satis per se ualet. In admirabili, & turpi, remedijs opus est. Et eo quidam exordium in duas diuidunt partes, in principium, & insinuationem, ut sit in principijs recta beneuolentiae, & attentionis postulatio. Quae quia esse in turpi genere causae non possit, insinuatio surrepat animis, maxime ubi frons causae non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia ab hominibus parum probetur, aut si facie ipsa quoque premittit, uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, caeci, infantis. Et quidam, quibus aduersus haec modis sit medendum, uerbosius tradunt, materias quoque sibi ipsi fingunt, & ad morem actionum prosequuntur, sed cum haec orientur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sunt extrahenda. Quare singulis consilium ex propria ratione nascetur. Illud in uniuersum praecipuum sit, ut ab ijs quae laedunt, ad ea quae prosunt, refugiamus. Si enim causa laboramus, persona subueniat, si persona, causa, si nihil quod nos adiuuet, erit, quamramus quod aduersarium laedat. Nam ut optabile est plus fauoris mereri, sic proximum, odij minus. In ijs quoque negari non poterunt, elaborandum

† mouere

Ab adiun-
ctis personis

Causae.

† uenerent
† actioneFauore
con-

ciliantia

Semper attē-
tus & docili-lis faciedus
iudexCausarum
genera

Principium.

† quidem

† quod

elaborandum

elaborandum, ut aut non ora q̄ dictum ē, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentē quaestio-
nem pertinere, aut emendari posse poenitentia, aut satis iam punita uideant. Ideoq; agere ad-
uocato q̄ litigatori facilius, quia & laudat sine arrogantia crimine, & aliquñ utiliter etiam rep̄
hendere pot̄. Nam se q̄q; moueri interim fingit, ut p̄ Rabirio Posthumo Cicero, dum aditū
sibi ad aures facit, & auctoritatem induit uera sentientis, q̄ magis credat, uel defendenti eadē

† hic intue ue neganti. Ideoq; primū hoc intueamur, litigatoris, an aduocati persona sit utendum, q̄ties
mur utriq; fieri pot̄. Nam illud in schola liberę est, in foro rarum, ut fit idoneus suę rei quisq; de-
fensor. Declamaturus aut̄, maxime positus in affectibus causas, pprijs personis debet indue-
re. Hi sunt em̄ qui mandari non possunt, nec eadem uī perferunt alieni animi, qua sui, mo-

Qñ insinua tus. His etiam de causis insinuatione uideat opus esse, si aduersarij actio iudicium animos oc-
tioe sit op cupauerit, uel si dicendum apud fatigatos est, quor̄ alterę promittendo n̄as probationes, &
aduersas eluendo, uitabimus, alterę & spe breuitatis, & ijs quibus attentum fieri iudicem do-
cuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecūq; petita iudicis uoluptas leuat ta-

Occupatō dium. Non inutilis etiam est rō occupandi, quæ uident̄ obstare, ut Cicero dicit scire se, mira-
ri q̄sdam, q̄ is, qui per tot annos defenderit multos, læserit neminē, ad accusandum Verrē de-

Prolepsis scenderit. Deinde ostendit hanc ip̄am socior̄ defensionem, q̄ schema prolepsis dicit̄. Id cum
fit utile aliqñ, nunc a declamatoribus quibusdam pene semp̄ assumit, qui fas non putant, ni
si a contrario incipere. Negant Apollodorum secuti, tres esse (de quibus diximus) preparā
di iudicis partes, sed multas sp̄s enumerant, ut ex moribus iudicis, ex op̄ionibus ad causam
extra pertinentibus, ex op̄ione de ipsa causa, quæ sunt prope infinitæ, tum ijs, ex quibus oēs
constant controuersia, personis, factis, dictis, causis, temporibus, locis, occasionibus cæteris,
quas ueras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere. Nam si iudicem beneuolum, attentum,
docilem, habeo, quid amplius debeam optare, non reperio, cum metus ipse, qui maxime ui-

De ratioe exordij. deat esse extra hæc, & attentum iudicem faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verę qm̄ non
est satis demonstrare discipulis, quæ sint in rōne proœmij, sed dicendum etiam quō perfici
facillime possint, hoc adijcio, ut diciturus intueat, quid, apud quem, pro q̄, contra quem, quo
tempore, q̄ loco, quo rer̄ statu, qua uulgi fama dicendum sit, quid iudicem sentire credibile
sit anteq̄ incipiamus, tum quid aut desideremus, aut dep̄cemur, ipsa illum natura eo ducet,
ut sciat quid primū dicendū sit. At nunc omne qd̄ cœperint, proœmij putant, & ut quicq;
succurrerit, utiq; si aliqua sn̄a blandia, exordiū. Multa aut̄ sine dubio ex alijs partibus sunt,
aut alijs partibus causæ communia, nihil tñ in quoq; melius d̄, q̄ qd̄ æque bñ dici alibi non
possit. Multum gratia exordio est, qd̄ ab actione aduersæ partis materiā trahit, hoc ip̄o, q̄ nō
compositū domi, sed ibi, atq; e re natū, & facilitate famā ingenij auget, & facie simplicis sum-

ptiq; ex proximo sermonis fidem q̄q; acquirit, adeo, ut etiam si reliqua scripta, atq; elaborata
sint, tñ plerunq; uideat̄ tota extemporalis ōo, cuius initium nihil preparatū habuisse mani-
festum est. Freq̄ntissime uero proœmij decebit, & sn̄iar̄, & compositiōis, & uocis, & uul-
tus modestia, adeo, ut in genere causæ etiam indubitabili, fiducia seipsa nimīū exerere nō de-
beat. Odit em̄ iudex fere litigantis securitatē, cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiā po-
stulat. Nec minus diligens, ne suspecti simus in ulla parte, uitandum, propter qd̄ mime ostē-
tari debet in principijs cura, quia uideat̄ arso oīno dicētis contra iudicē adhiberi. Sed ip̄m istud
euitare summæ artis est. Nam id sine dubio ab oibus, & quidem optime præceptū est, uerę
aliquatenus tempor̄ conditione mutat, quia iam quibusdam in iudicijs, maximeq; capitali-
bus, ut apud Centūuiros, ip̄i iudices exigunt sollicitas & accuratas actiones, contemniq; se,
nisi dicendo etiam diligētia appareat, credunt, nec doceri tantū, sed etiā delectari uolunt. Et ē
difficilis huius rei moderatio, quæ tñ ita temperari pot̄, ut uideamur accurate, non callide di-
cere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne qd̄ insolēs uerbum, ne audacius translatū, ne aut
obsoleta uetustate, aut poetica licētia sumptū in principio dep̄hendaat. Nondū em̄ recepti su-
mus, & custodit nos recēs audientiū intētio, magis cōciliatis animis, & iam calentibus, hæc li-
bertas fereat, maximeq; cū in locos fuerimus ingressi, quor̄ naturalis ubertas licentiam uerbi
notari circūfuso nitore non patit̄. Nec argumentis aut̄, nec locis, nec narrationi similis esse i
proœmio debet ōo. Nec tñ deducta semper, atq; circūlita, sed sæpe simplici, ac inelaborata
similis, nec uerbis, uultuq; nimia pmittens. Dissimulata em̄, & ut Græci dicunt, ἀνεπίφοτος
actio melius sæpe surrepit. Sed hæc prout formari animum iudicium expediet. Turbari me-
moriam, uel cōtinuandi uerba facilitate destitui, nusquam turpius, cū uitiosum proœmij
possit uideri cicatricosa facies, & pessimus certe gubernator, qui nauem dum portum egre-
ditur, impetit. Modus aut̄ principij pro causa. Nam breuius simplices, longius perplexæ, su-
spectaq; & infames desiderant. Ridendi uero, qui uelut leges proœmij omnibus dederunt,
ut intra

† circūlata proœmio debet ōo. Nec tñ deducta semper, atq; circūlita, sed sæpe simplici, ac inelaborata
† circūlata similis, nec uerbis, uultuq; nimia pmittens. Dissimulata em̄, & ut Græci dicunt, ἀνεπίφοτος
actio melius sæpe surrepit. Sed hæc prout formari animum iudicium expediet. Turbari me-
moriam, uel cōtinuandi uerba facilitate destitui, nusquam turpius, cū uitiosum proœmij
possit uideri cicatricosa facies, & pessimus certe gubernator, qui nauem dum portum egre-
ditur, impetit. Modus aut̄ principij pro causa. Nam breuius simplices, longius perplexæ, su-
spectaq; & infames desiderant. Ridendi uero, qui uelut leges proœmij omnibus dederunt,
ut intra

ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse uideatur, & quo preparare debet, fatiget. Sermonem a persona iudicis auersum, qui ἀποστροφῆς dicitur, quidam in totum a proœmio submouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen est & hoc proœmio necessarium, sensus aliquis, & is acrior sit, atq; uehementior ad personam directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta superstitione phibemur dare per hanc figuram sententiæ uires? Nec enim istud scriptores artium, quia non licet, sed quia uon putant utile, uetant. Ita si uincet utilitas, propter eandem causam facere debemus, propter quam uetamur. Et Demosthenes autem ad Aeschinem orationem in proœmio conuertit. Et M. Tullius cum pro alijs quibusdam, ad quos ei uisum est, tum pro Ligario, ad Tuberonem. Nam erat multo futura languidior, si esset aliter figurata, quod facilius cognoscet, si quis illam totam partem uehementissimam, cuius hæc forma est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, & cætera, cõuertat ad iudicem. Tum enim uere auersa uideatur oratio, & languescat uis omnis, dicentibus nobis. Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum. Illo enim modo pressit, atq; institit, hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosthene, si flexum illum mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & quidem protinus? Grauius & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam. Quousq; tandem abutere patientia nostra? Ac ne quis apostrophem miretur, ipse Cicero pro Scauro ambitus reo quæ causa est in commentarijs (Nam bis eundem defendit) Prosopopœia loquentis pro reo uti, pro Rabirio uero Posthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiã exemplis, pro Cluentio (ut modo ostendi) partitione. Non tamen hæc, quia possunt bene aliquando fieri, passim faciendæ sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & similitudine, dum breui, & translatione, atq; alijs tropis, quæ omnia cauti illi, ac diligentes prohibent, uentur interim, nisi cui illa diuina pro Ligario ironia, de qua paulo antea dixeram, displicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures causas accommodari potest, uulgare dici uitia. Id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, a magnis sæpe oratoribus non uulgare utitur. Quo & aduersarius uti potest, commune appellatur. Quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, commutabile. Quod causæ non cohæret, separatum. Quod aliunde trahitur, translatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta est. Quorum præcepta, quorum plerumq; non principij modo sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de proœmio, quoties erit usus, Commutabile. non semper autem est, Nam & superuacuum aliquod est, ut si sit preparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res preparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessarium Separatum. apud bonos iudices negat, aliquando tamē uti, nec si uelimus eo licet, cum iudex occupatus, Translatum. cum angusta sunt tempora, cum maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contraq; est inter Longum. irrim proœmij uis etiam non in exordio. Nam iudices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes eos excitari putabat, quale est. C. Varenus, qui a familia Anchiriana occisus est, hoc quæso iudices Procemio non semper locus. diligenter attendite. Vtiq; si multiplex causa est, sua quibusq; partibus danda præfatio est, ut Anchiriana na Audite nunc reliqua, & Transeo nunc illuc. Sed in ipsi etiam probationibus multa funguntur proœmij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus contra censors, pro Murena, cum Seruio se excusat. Verum id frequentius est, quam ut exemplo confirmandum sit. Quoties autem proœmio fuerimus usi, tū siue ad expositionem trāsibimus, siue protinus ad probationem id debet in principio postremum esse, cui commodissime iungi initium sequentium poterit. Illa uero frigida & puerilis est in scholis affectatio, ut ipse transitus efficiat aliquam uti affectio. Quod si sententiam, & huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in Metamorphosis si solet, quem tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciem unius corporis colligentem. Quid? no tatur Oratori uero, quid est necesse surripere hanc transgressionem, & iudicem fallere? qui ut ordini rerum animum intendat, etiam commonendus est. Peribit enim prima pars expositionis, si iudex nondum narrari sciet. Quapropter, ut non abrupte cadere in narrationem, ita non obscure transcendere, est optimum. Si uero longior sequetur ac perplexa magis expositio, ad eam ipsam preparandus iudex erit, ut Cicero sæpius, sed hoc præcipue loco fecit. Paulo longius exordium rei demonstrandæ gratia repetam, quod quæso iudices, ne moleste patiamini. Principijs enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc mihi fere sunt de exordio comperta.

De Narratione.

Caput II.

e

Maxime

† Attilius

factori

Narratio
num spēs
duæ.

MAxime naturale est, & fieri frequentissime debet, ut præparato, per hæc quæ supra dicta sunt, iudice, res de qua pronuntiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In qua sciens transcurram subriles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim solam uolunt esse illam negotij, de quo apud iudices quaeritur, expositionem, sed personæ, ut Marcus Acilius Palticanus humili loco, Picens, magis loquax, quæ facundus. Loci, ut Oppidum est in Helleponto Lampfacum iudices. Temporis, ut Vere nouo gelidus canis cum montibus humor liquitur. Causarum, quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt, unde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc alias perfectas, alias imperfectas uocant, quod quis ignorat. Adijciunt, expositionem & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima, & præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chryfogonus postquam est nominatus, & futurorum, quæ solis dari uaticinantibus potest. Nam ἰστορικὴ non est habenda narratio, sed nos potioribus uacemus. Plæriq; semper narrandum putauerunt, quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant, quam narrationem. Id accidit aliquando utriusque parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quaeritur, ut apud Centumuiros, filius an frater debeat esse intestato hæres. Pubertas annis, an habitu corporis æstimetur. Aut cum est quidem in re narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, & sapius ab actore causæ, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit, satis est dixisse, certam creditam pecuniam peto ex stipulatione, legatum peto ex testamento. Diuersæ partis expositio est, cur ea non debeantur, & satis est actori, & magis expedit sic indicare, Dico ab Horatio sororem suam interfectam. Nam & cum propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo, & causa facti pro aduersario magis est. Reus contra tunc rationem subtrahit, cum id quod obijcitur, nec negari, nec excusari potest, sed in sola iuris quaestione consistit, ut in eo qui cum pecuniam priuatam ex æde sacra surripuit, sacrilegij reus est, confessio uerecundior est, quam expositio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra. Vos autem de hoc cognoscetis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrandum existiment, cum reus, quod obijcitur, tantum negat. In qua est opinio Cornelius Celsus, qui conditionis huius esse arbitrat, pleurasque cædis causas, & omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis, de quo iudicium est, continet. Deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narraffe Ciceronem, atqui ille & negauit puenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quaestio constituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem magnos alioqui secutus auctores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo, alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est, conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa circa argumenta eius criminis de antea acta uita, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, alijsque quibus incredibile id quod obijcitur, fiat, Nec enim accusator hoc tantum dicit, occidisti, sed quibus id probet, narrat, ut in tragædijs, cum Teucer Ulysses reum facit Aiæcis occisi, dicens inuentum eum in solitudine, iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento, non id modo Ulysses respondet, non esse a se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certatum, Deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium e uulnere extraxerit, his subtexitur argumentatio, Sed ne illud quidem sine narratione est, dicente accusatore, fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoque causæ & repetundarum, hoc etiam plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa quidem neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, & interdum singulis, interdum uniuersis. An reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quemadmodum ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descenderit. Aut qui repetundarum insimulabitur, nonne antea actam uitam, & quibus de causis, uel prouinciam uniuersam, uel accusatorem, aut testem offenderit, non inutiliter exponet. Quæ si narratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initium. A. Cluentius habitus, nihil enim hic de ueneficio, sed de causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæque sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quæ is aprum quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse a se uenabulo confessus esset, in crucem sustulit. Vel excutienti alicuius extrinsecus criminis, ut pro Rabirio Posthumo, Nam ut uentum Alexandriam est iudices, hæc una ratio a rege proposita

posita Posthumo est seruandae pecuniae, si curatorem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. Vel augendi, ut describitur iter Verris. Ficta interim narratio introduci solet, uel ad concitandos iudices, ut pro Roscio contra Chryfogonum, cuius pauloante habui mentionem, uel ad soluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio, contra fratres Cepasios. Interdum per digressionem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina. In his quondam locis mater filiam quaesisse dicitur. Quae omnia eo pertinent, ut appareat, non utique non narrare eum qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidem simpliciter accipiendum, quod est a me positum, superuacuum esse narrationem rei, quam iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si non modo factum quid sit, sciet, sed ita factum etiam, ut nobis expediat, opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta est, ut tantum cognoscat iudex, sed aliquanto magis, ut consentiat. Quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum praeparatione quadam. Scire quidem eum in summa quid actum sit, tamen rationem quae facti cuiusque cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquem in consilium adhibitum nos repetere illa simulemus. Interim ut rei, quae ex aduerso proponatur, iniquitatem, omnes etiam circumstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugendum tedium audientis. Sicut meministi, & fortasse superuacuum fuerit hic commorari. Sed quid ego diutius, cum tu optime noris: ille quale sit, tu scias: & his similia. Alioqui si apud iudicem, cui nota causa est, narratio semper uideatur superuacua, potest uideri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterum est de quo frequentius quaeritur, an sit utique narratio prooemio subiicienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla ratione ducti. Nam cum prooemium idcirco comparatum sit, ut iudex ad rem accipiendam fiat conciliator, docilior, & intentior, & probatio, nisi causa prius cognita, non possit adhiberi, protinus iudex notitia rerum iustruendus uideatur. Sed hoc quoque interdum mutat conditio causarum, nisi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptam reliquit, male distulisse narrationem uideatur tribus praepositis quaestionibus, aut profuisset exponere, quomodo infidias Miloni fecisset Clodius, si reum qui a se hominem occisum fatetur, defendi omnino fas non fuisset, aut si iam praedicatione senatus damnatus esse Milo, aut si Cn. Pompeius, qui propter aliquam gratiam iudicium militibus armatis cluserat, tanquam aduersus eum timeretur. Ergo haec quoque quaestiones uim prooemii obtinebunt, cum omnes iudicem praeparauerint. Sed aliter pro L. Murena quoque postea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter quod crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit, ut prius eius defensis uelut initium sit alium culpandi narratio, ut in armorum narratione antiquior cauendi, quae factum inferendi cura est. Erunt quaedam causae, nec id raro, criminum quidem, de quo cognitio, faciles diluendo, sed multis antea actae uitae flagitijs, & grauibus criminibus oneratae, quae prius amolienda sunt, ut propitius iudex defensionem ipsius negotij, cuius propria quaestio est, audiat, ut si defendendus est M. Caelius, nonne optime patronus occurrat prius conuictijs luxuriae, petulantiae, impudentiae, quae ueneficij: in quibus solis omnino Ciceronis uersatur oratio. Deinde tum narret de bonis paulatim, totamque deinde explicet causam, quae est ipsius actione defensa: Sed nos ducit scholarum consuetudo, in quibus certa quaedam ponuntur, quae themata dicimus, praeter quae nihil est diluendum. Ideoque narratio prooemio semper subiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam secundo partis suae loco narrare uideantur. Nam cum pro petitore dicunt, & expositione, tanquam priores agant, uti solent, & contradictione, tanquam respondeant, idque fit recte. Nam cum sit declamatio forensium actionum meditatio, cur non utrumque protinus locum exercent? Cuius rationis ignari, ex more, cui assueuerunt nihil in foro putant esse mutandum. Sed in scholasticis quoque nonnunquam euenit, ut pro narratione sit propositio. Nam quid exponet, quae zelotypum malae tractationis accusat? aut qui Cynicum apud censores reum de moribus facit, cum totum crimen uno uerbo, in qualibet actionis parte propositio, satis indicet? Sed haec haec tenus. Nunc quae sit ratio narrandi subiungam. Narratio est rei factae, aut non factae utilis ad persuadendum expositio. Vel ut Apollodorus finit, oratio docens auditorem, quid in controuersia sit. Eam plerique scriptores, maxime qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidam, breuem, uerisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro uerisimili probabilem, credibilem uel dicamus. Eadem nobis placet diuisio, quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, praecipuum breuitatis irridens, tanquam necesse sit longam, aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medium. Theodori quoque solarij relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utique, nec dilucide semper sit utile exponere. Quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quo loco profit ostendam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersarijs, aut mixta ex

An prooemio subiiciatur narratio

Declamatio

Narratio nis propri etates.

quoque Narratio tota pro nobis.

e ij utrisque.

utriusque. Si gr̄it tota pro nobis, contenti simus tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex fa-
 cilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquam reprehensione dignum putet, q̄ proposue-
 rim eam, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilem cum uera sit. Sunt enim plurima ue-
 ra quidem, sed parum credibilia, sicut falsa quoque frequenter uerisimilia. Quare non minus la-
 borandum est, ut iudex, quæ uera dicimus, q̄ quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæc, quas su-
 pra retuli, uirtutes, aliarum quoque partium. Nam & per totam actionem uitanda est obscuri-
 tas, & modus ubique custodiendus, & credibilia esse oportet omnia, quæ dicuntur. Maxime ta-
 men hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima iudicem docet, in qua si acciderit, ut aut non
 intelligat, aut non meminerit, aut non credat, frustra in reliquis elaborabimus. Erit autem nar-
 ratio aperta, atque dilucida, si fuerit primum exposita uerbis propriis, & significantibus, &
 non sordidis quidem, non tamen exquisitis, & ab usu remotis, tum distincta rebus, personis,
 temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex, quæ dicitur,
 quam facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem dispo-
 sitæ, uel etiam forte circumfusæ multitudinis compoliti, non ferunt illud intentionis silentiū,
 nec sibi disertis uidentur, nisi omnia tumultu, ac uociferatione concusserint, rem indicare, ser-
 monis quotidiani, & in quemcunque etiam indoctorum cadentis, esse existimant, cum interim,
 quod tanquam facile contemnunt, nescias præstare uelint minus, an possint. Neque enim aliud
 in eloquentia coacta experti difficilius reperient, quam id quod se dicturos fuisse omnes pu-
 tant, postquam audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed uera. Tum autem optime di-
 cit orator, cum uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expositionis, hic potissimum
 & uocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus actant, totoque & rerum, &
 uerborum, & compositionis genere lasciuiunt, deinde (quod sit monstro simile) placet actio,
 causa non intelligitur. Verum hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quam of-
 fensæ reprehendendo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde coeperimus, rem
 exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus, tum etiam si re-
 ciderimus omnia, quibus sublatis, nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Soler enim
 esse quædam partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam. In portum ueni, nauim
 prospexi, quanti ueheret interrogauit, de pretio conueni, conscendit, sublatae sunt anchoræ,
 † prouecti soluimus oram, † profecti sumus. Nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere, e portu
 nauigauit. Et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua
 intelliguntur. Quare cum dicere liceat, est mihi filius iuuenis, omnia illa superuacua, cupidus
 ego liberorum uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiam perduxit. Ideoque
 Græcorum aliqui aliud circumcisam expositionem, id est, *σύντομον*, aliud breuem putauerunt,
 quod illa superuacuis careret, hæc posset aliquid ex necessarijs, desiderare. Nos autem
 breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur quam oporteat. Nam iteratio-
 nes quidem, & *ταυτολογία* & *περισσολογία*, quas in narratione uitandas quidam scriptores ar-
 tium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia non tantum breuitatis gratia fugienda. Non
 minus autem cauenda erit, quæ nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas. Satiusest ali-
 quid narrationi superesse quam deesse. Nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cum
 Sallustius periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Sallustiana (quanquam in ipso uirtutis ob-
 tinet locum) breuitas, & abruptum sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus
 fallat, audientem transiolat, nec dum reperatur expectat, cum præsertim lector non fere sit,
 nisi eruditus, iudicem rura plærunque in decurias mittant, de eo pronuntiatum, quod intelle-
 xerit. Ut fortasse ubique, in narratione tamen præcipue, media hæc tenenda sit uia, dicendi quæ-
 tum opus est, quantum satis est. Quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quan-
 tum ad iudicandum sufficit, quia non inornata debet esse breuitas, alioqui sit indocta, nam &
 fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant, uidentur, ut amœnum ac molle iter, etiam si est
 spacij amplioris, minus fatigat, quam durum arduumque compendium. Nec enim mihi unquam
 tanta fuerit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilem faciunt expositionem, inseri uelim. Sim-
 plex enim, & undique præcisa, non tam narratio potest uocari, quam confusio. Sunt porro mul-
 tæ conditione ipsa rei longæ narrationes, quibus extrema (ut præcepi) proœmii parte ad in-
 tentionem præparandus est iudex, deinde curandum, ut omni arte, uel ex spacio eius detraha-
 mus aliquid, uel ex tædio, ut minus longa sit, efficiamus, quæ poterimus differendo, non ta-
 men sine mentione eorum, quæ differimus. Quas causas occidendi habuerit, quos assump-
 serit conscios, quemadmodum disposuerit insidias, probationis loco dicam. Quædam uero
 ex ordiue prætermittenda, quale est apud Ciceronem. Mōstrur Fulcinius. Multa enim quæ
 sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam. At partitio tædium leuat. Dicam quæ acta
 sint ante

Narratio
aperta fit.

Breuis nar-
ratio

† prouecti

Sallustius

fiat ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebuntur narrationes, quam una longa. Interim expediet expositiones breui interfectione distinguere. Audistis quæ antea facta sunt, accipit nunc quæ insequuntur. Reficietur enim iudex priorum sine, & se uelut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamē adhibitis quoque his artibus in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio, quod Cicero etiā in breui narratione fecit. Adhuc Cæsar Qui. Ligarius oī culpa caret, domo egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem, & cætera.

Credibilis autem erit narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animum, ne quid naturæ dicamus aduersum, Deinde si causas, ac rationes factis proposuerimus, non omnibus, sed de quibus queritur. Si personas conuenientes ijs, quæ facta credi uolumus, constituerimus, ut furti reum, cupidum, adulteri, libidinosum, homicidij, temerarium. Vel contra, si defendemus. Præterea loca, & tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, quales in comœdijs etiam, & in mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur, & cohererent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse, quod postea sis narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, semina quædam probationum spargere, uerum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam tamen argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici & breui, ut in ueneficijs. Sanus bibit, statim cecidit, liuor actum confestim est insecutus. Hoc faciunt & illæ præparatiōes, cum reus dicitur robustus, armatus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique, quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionem, narratione delibabimus. Aliquādo si destituti fuerimus his, fatebimur uix esse credibile, sed uerum, & hoc maus habendum scelus, nescire nos quomodo factum sit, aut quare, mirari, sed probaturos. Optimæ uero præparatiōes erūt, quæ latuerint, ut a Cicerone sunt quidem utilissime omnia prædicta, per quæ Miloni Glodius, non Glodio Milo insidiatus esse uideatur, plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quod senatus est dimissus, domū uenit, calceos & uestimēta mutauit, paulisper dum se uxor, ut sit, comparat, commoratus est, quam nihil præparato, nihil festinato fecisse uidetur Milo, quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras, & lentum profectiois ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est, quæ si licet dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista plerisque, sed hoc ipsum manifestum quomodo iudicem fefellerint, quod uix a lectore deprehenditur. Hæc sunt, quæ credibilem faciant expositionem, nam ne contraria, aut sibi repugnantia in narratione dicamus, si cui præcipiendū est, is reliqua frustra docetur, etiam si quidam scriptores artium, hoc quoque tanquam occultum, & a se prudenter erutum, tradunt. Histribus narrandi uirtutibus adijciunt quidam magnificentiam, quam *μεγαλοπρεπείων* uocant, quæ neque in omnes causas cadit (Nam quid in plerisque iudicijs priuatis de re certa, credita, locato, & conduto, interdicitis, habere loci potest supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut uel proximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas esse causas, in quibus confitendum, excusandum, submitendum sit, quod exponimus, quibus omnibus aliena est illa magnificentia uirtus. Quare non magis proprium narrationis est magnifice dicere, quam miserabiliter, inuidiose, grauiter, dulciter, urbane, quæ cum suo loco sint laudabilia, non sunt huic parti proprie assignata, & uelut dedita. Illa quoque ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus communis est uirtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit, non enim magnificam modo uult esse, uerū etiam iucundam expositionem. Sunt qui adijciāt his euidentiā, quæ *εὐδαιμονία*, græce uocatur. Nec ego quemque deceperim, ut dissimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquam planam, & breuem, & credibilem, uult esse euidentiā, moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debent esse omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidentiā in narratione, quantum ego intelligo, est quidem magna uirtus, cum quid ueri non dicendū, sed quodammodo etiam ostendendum est, sed subijci perspicuitati potest. Quam quidam etiam contrariam interim putauerūt, quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est, quod est ridiculum. Nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris, & is qui narrat, debet laborare, ut uideantur que euidentiissima. Sed quatinus etiam forte quadam peruenimus ad difficilius narrationum genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit, quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerūt. Et sane nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non agere. Sed si aliqua iustitiam susceperis litem, cuius artis est malam esse causam si lentio confiteri: nisi forte tam hebes futurus est iudex, ut secundum id pronuntiet, quod sciet narrare te noluisse. Neque inficias eo, in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua

An plura
tribus reg-

Narratio
tota contra
nos.

c iij mutanda,

mutanda, sic aliqua etiam tacenda. Sed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoque gratia, quale illud. Respondit quæ ei uisum est. Distingua-
 mus igitur genera causarum. Namque in quibus non de culpa quaeritur, sed de actione, etiam si
 erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. Pecuniam de templo sustulit, sed priuatam,
 non ideo sacrilegus est. Virginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stupra-
 uit, & stupratus se suspendit, non tamen ideo stuprator capite, ut mortis causa, puniatur, sed
 decem milia, quæ poena stupratori constituta est, dabit. Verum in his quoque confessionibus
 est aliquid, quod ex inuidia, quam expositio aduersarij fecit, detrahi possit, cum etiam serui
 nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quaedam enim quasi non narrantes mitigabimus. Non
 quidem (ut aduersarius dicit) consilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tem-
 pus, sed occasione & absentia custodum corruptus, & pecunia, quæ nimium in anis hominum po-
 test, uictus est. Sed quid refert? peccauit, & fur est. Nihil attinet id defendere, cuius poenam non
 recusamus. Interdum quasi damnemus ipsi. Vis te dicam uino impulsus: errore lapsus: no-
 cte deceptus: uera sunt ista fortasse, tu tamen ingenuum stupraisti, solues decem milia. Non
 nunquam propositione praemuniri potest causa, & deinde exponi. Contraria sunt omnia tri-
 bus filijs, qui in mortem patris coniurarant, sortiti noctem singuli per ordinem, cum ferro cu-
 biculum intrauerunt patre dormiente, cum occidere eum nemo potuisset, excitato omnia in-
 dicauerunt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parricidij defendit, sic agat. Quod
 contra legem sufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorum pater uiuit, atque etiam liberis su-
 is adest. Ordinem rei narrare **†** quid mihi necesse est, cum ad legem nihil pertineat? Sed si con-
 fessionem culpæ meæ exigitis, ego sui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his ad-
 ministrari poterat, tenax custos. Deinde subiicitur, stimulatos ab ijs quorum indulgentiores
 parentes erant, semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, ut occidere
 patrem non possent. Nec enim iureiurando opus **†** fuisse, si alioqui hoc mentis habuissent,
 nec forte, nisi quæ se quisque eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacunque, placidioribus animis acci-
 pientur, illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cum quaeritur an factum sit uel
 quale factum sit, licet omnia contra nos sint, quomodo **†** tamen euitare expositionem salua cau-
 sæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, ut quæ essent acta, tantum indicaret, sed ad-
 iecit inuidiam, rem uerbis exasperauit, accesserunt probationes, peroratio incendit, & plenos
 iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex, quid narretur a nobis, si nihil exponimus, illa esse,
 quæ aduersarius dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo, eadem exponemus?
 Si de qualitate agatur, cuius tum demum questio est, cum de re constat, eadem, sed non eodem modo,
 alias causas, aliam atque aliam rationem dabo. Verbis eleuare quaedam licebit, luxuria hilarita-
 tis, auaritia parsimoniam, negligentiam simplicitatis nomine lenietur. Vultu denique, uoce, habitu,
 uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnunquam mouere lachrymas ipsa con-
 fessio. Atque ego libenter interrogem, sint illa defensuri, quæ non narrauerint, nec ne? Nam si
 nec defenderit, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certe pla-
 runque id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui potest.
 Ut hoc contingat, utique indicandum. Aut quid inter probationem, & narrationem interest,
 nisi quod narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congru-
 ens confirmatio? Videamus ergo, num expositio hæc longior demum esse debeat, & paulo
 uerbosior præparatione, & quibusdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione,
 cui tamen plurimum confert frequens affirmatio) effecturos nos **†** quod dicimus, non posse
 uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperent.
 Denique utique narrandum est, quicquid aliter quam aduersarius exposuit, narrari potest, aut eo etiam
 proemia sunt in his causis superuacua, quæ quid magis agunt, quam ut cognitioni accommoda-
 tiorem iudicem faciant? At qui constat nusquam eorum maiorem usum, quam ubi animus iudicis ab ali-
 qua contra nos insita opinione flectendus est. Coniecturales autem causæ in quibus de facto
 quaeritur, non tam sæpe rei, de qua iudicium est, quam eorum, per quæ res colligenda est, expositio-
 nem habent. Quæ cum accusator suspiciose narret, reus leuare suspicionem debeat, aliter ab
 hoc, atque ab illo ad iudicem perferri oportet. At enim quaedam argumenta turba ualent, didu-
 cta leuiora sunt. Id quidem non eo pertinet, ut quaeratur, an narrandum, sed quomodo nar-
 randum sit. Nam & congerere plura expositione, quis prohibet, si id utile est causæ? & pro-
 mittere, sed & diuidere narrationem, & probationes subiungere partibus, atque ita transire ad
 sequentia. Nam ne ijs quidem accedo, qui semper eo putant ordinem, quo quid actum sit, esse
 narrandum, sed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquando
 excidisse simulamus, cum quid utiliore loco reducimus, & interim nos reducturos reliquum
 ordinem

† quidē ni-
hil.

† fuisse

† tum

† quidem.

ordinem testatur, quia sic futura sit causa lucidior, interim re exposita, subiungimus causas, quae antecesserunt. Nec enim est una lex defensionis, certumque est praescriptum, pro re, pro tempore, intuenda quae profint, atque ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel si curatio differri potest, interim deligandum. Nec dixerim saepius narrare nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit, estque non concessum modo, sed aliquando etiam necessarium, ut in causis repetundarum, omnibusque quae simplices non sunt. Amentis est enim, superstitione praceptorum contra rationem causae trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutum, ne iudex, qua de re quaeratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda, aut refellenda erunt, non singula etiam narrentur? Me certe, quantacumque nostris experimentis habenda est fides, fecisse hoc in foro, quod ipsa desiderabat utilitas, probantibus & eruditibus, & iis qui iudicabant, scio, & (quod non arroganter dixerim, quia sunt plurimi, quibuscum egi, qui me refellere possint, si menti arserere ponendae a me causae officium exigebatur. Neque ideo tamen non saepius facere oportebit, ut rerum ordinem sequamur. Quaedam uero etiam turpiter conuertuntur, ut si perisse narres, deinde concepisse, apertum testamentum, deinde resignatum. In quibus, si id quod posterius est, dixeris, de prioribus tacere optimum est. Sunt quaedam & falsae expositiones, quae in foro duplex genus est, altera, quod instrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia testium, qua nocte incestum Romae commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat. Alterum, quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur, dici color, interim ad quaestionem. Sed utrumcumque erit, prima sit curarum, ut id quod fingimus, fieri possit, deinde, ut et personae, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinem habeat, sic continget etiam uerae alicui rei cohaereat, aut argumento, quod sit in causa confirmetur. Nam quae tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produunt. Curandum praecipue (quod fingentibus frequenter accidit) nequa inter se pugnent. Quaedam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Praeterea ne iis, quae uera esse constabit, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra themata quaeratur. Vtrobique autem orator meminisse debet actione tota quid finxerit, quoniam solent excidere, quae falsa sunt, uerumque est illud, quod uulgo dicitur, mendacem memorem esse oportere. Sciamus autem, si de nostro factum quaeratur, unum nobis aliquid esse dicendum, si de alieno, mittere in plures suspiciones licere. Est tamen quibusdam scholasticis controuersijs, in quibus ponitur aliquem non respondere ad quae interrogatur, libertas omnia enumerandi, quae responderi potuissent. Fingenda uero meminerimus ea, quae non cadent in testem. Sunt autem quae nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantum conscius sumus. Item quod a defunctis, nec enim hoc est qui neget. Itemque ab eo cui idem expediet, is enim non negabit. Ab aduersario quoque, quia non est habiturus in negando fidem. Somniorum, & suspitionum colores, ipsa iam facilitate auctoritatem perdiderunt. Non est autem satis, in narratione uti coloribus, nisi per totam actionem consentiunt, cum praesertim quorundam probatio sola sit in asseueratione, & perseverantia, ut ille parasitus, qui ter abdicatum a diuite iuuenem & absolutum, tanquam suum filium asserit, habebit quidem colorem, quod dicat, & paupertatem sibi causam exponendi fuisse, & ideo a se parasi personam esse susceptam, quia in illa domo filium haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset, nisi tamen omnibus uerbis, & amorem patrium, atque hunc quidem ardentissimum ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuenem, quem periculose mansurum in illa domo, in qua tam inuisus sit, sciat, suspitione subiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in scholasticis controuersijs, quod in foro an possit accidere, dubito, ut eodem colore pars utraque utatur, deinde eum pro se quisque defendat. Vt in illa controuersia, Vxor marito dixit, appellatam se de stupro a priuigno, & sibi constitutum tempus, & locum, eadem contra filium detulit de nouerca, edito tantum alio tempore, ac loco, quia pater in eo, quem uxor praedixerat, filium inuenit, in eo quem filius, uxorem, illam repudiavit, qua tacente filium abdicat. Nihil dici potest pro iuuenem, quod non idem sit pro nouerca. Ponentur tamen omnia communia, deinde ex personarum comparatione, & indicij ordine, & silentio repudiate argumenta ducent. Ne illud quidem ignorare oportet, quaedam esse, quae colorem non recipiant, sed tamen defendenda sint, qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit, fortasse, ut sit tutum, obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio, cum ipsa causae conditione deliberandum est. Nam si plura sunt quae nocent, quae praesunt obruent. Itaque tunc diuidere optimum erit, & iis, quae partem nostram adiuuabunt, expositis & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de quibus supra dictum est. Si plura praesiderunt, etiam coniungere licebit, ut quae obstant, in medijs uelut auxilijs nostris posita, minus habeant uirium. Quae tamen non erunt nu-

Expositio
superflua
Falsa

Fingendi &
mentiendi
cautelae.

Mendax sit
memor.

Narratio
ptim, pro
no
bis, partim
contra nos

da ponenda, sed ut & nostra, aliqua argumentatione firmemus, & diuersa, cur credibilia non sint, adijciamus, quia nisi distinxerimus, uerēdū est, ne bona nostra permixtis malis inquinētur. Illa quoq; de narratiōe præcipi solēt, nequa ex ea fiat excursio, ne auertat a iudice sermo, ne alienæ personæ uocem demus, ne argumētemur, adijciūt quidam etiam, ne utamur affectibus, quorū plerāq; frequētissime custodiēda, immo nunq; nisi ratio coegerit, mutanda, ut

Cauēda in narratione

Excursio. fit expositio p̄spicua, & breuis. Nihil quidem tā raro poterit habere rationem, q̄ excursio, nec unq; debeat eē nisi breuis, & tal; ut uī q̄dā uideamur † affecti, uelut recto itinere depulsi. Qualis est Ciceronis circa nuptias Sasiae. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inauditum. O libidinem infrenatam, & indomitam, o audaciam singularem, nō timuisse, si minus uim deorū, hominumq; famam, at illam ipsam noctem, facesq; illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiaē, non parietes, deniq; ipsos superiorū testes nuptiarū. Sermo auersus a iudice, & breuius indicat interim, & coarguit magis interim, qua de re idē, quod de proœmio dixeram, sentio. Sicut de Profopocœia quoq;, qua tamen nō Serulus modo Sulpitius utitur pro Aufidia. Somno ne te † languido, an graui lethargo putem pressum. Sed. M. quoq; Tullius circa nauarchos. Nam ea quoq; rei expositio est. Ait ad eas tantum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio, Staleni, Bulbiq; colloquium, nōne ad credulitatem plurimū, & fidem cōfert. Quæ ne fecisse sine obseruatōe quadam uideat (quanq; hoc in illo credibile nō est) in partitiōibus præcipit, ut habeat narratio suauitatem, admiratiōes, expectatiōes, exitus inopinatos, colloquia personarū, omēs affectus. Argumētābimur in narratiōe (ut dixi) nunq;, argumentum ponemus aliqñ. Quod facit pro Ligario Cicero, cum dicit, sic eum pro uinciaē præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositiōi & breuē, cum res profert, defensionem, & rationem factorū. Nec em̄ narrandū est tanq; testi, sed tanq; patrono. Rei ordo per se talis est. Q. Ligarius, legatus in Africam cū. C. Cōsidio profectus est. Quid ergo Marcus Tullius? Q. em̄, inquit, Ligarius cū esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cū C. Cōsidio profectus est. Alibi. Nō modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam qdē suspicionem belli. Et cum esset indicatī satis, Q. Ligarius nullo se implicari negotio passus est, adiecit, Domū spectās, ad suos redire cupiēs. Ita quod exponebat, & ratōe fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui nō putant utendū in narratiōe affectibus, q̄ si hoc dicunt, non diu, nec ut in epilogo, mecum sentiunt. Sunt enim effugiēdæ moræ. Cæterum cur ego iudicem nolim, cū eum doceo, etiam mouere? Cur quod in summa parte sum actiōis petiturus, nō in primo statim reꝝ ingressu (si fieri potest) cōsequar? Cū præsertim etiā improbatōibus faciliore sim animo eius abusus occupato, uel ira, uel miseratiōe. An non Marcus Tullius circa uerba ciuis Romani, omnes breuissime mouet affectus: nō solum cōditione ipsius, loco iniuriæ, genere uerberū, sed anī q̄q; commēdatōe. Summū em̄ uirū ondit, q̄ cū uirgis caderetur, nō igemuerit, nō rogauerit, sed tantum ciuem se Romanū esse cū inuidia cadentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami casum? nōne cū per totā expositionem incendit inuidia, tū in supplicio ipso lachrymis impleuit, cum flētes nō tam narraret, q̄ onderet, patrem de morte filij, filium de patris? Quid ulli epilogi possunt magis habere miserabile? Serū est em̄ aduocare his rebus affectū in poratiōe, quas securius narrauerit. Assueuit illis iudex, iamq; eas sine motu mētis accipit, quibus cōmotus nouus nō est, & difficile est nobis mutare habitum animi semel cōstitutū. Ego uero (neq; em̄ dissimulabo iudiciū meum, quanq; id qd sum dicturus, exemplis magis q̄ præceptis illis cōtinet) narratiōe si ullam partem oratiōis, omī qua pōt gratia & uenere, exornandam puto. Sed plurimū refert, quē sit natura eius rei, quā exponims. In p̄uis ergo (quales sunt fere priuata) sit ille pressus, & uelut applicitus rei cultus, in uerbis summa diligētia, quæ in locis impetu feruntur, & circūfectæ orōnis copia latēt, hic expressa, & (ut uult Zeno) sensu tincta esse debebūt, cōpositio dissimulata q̄dem, sed tñ q̄ iucūdistima, figuræ nō illæ poeticæ, & cōtra rōnem loquendi auctoritate ueterū receptæ, nā debet esse q̄ purissimus sermo, sed quæ uarietate tædiū effugiāt, & mutatiōibus aīm leuēt, ne in eūdē casum, similitōne, pares elocutionū tractus incidam. Caret em̄ cæteris lenocinijs expositio, & nisi cōmendat hac uenustate, iaceat necesse. Nec in ulla parte intētor est iudex, eoq; nihil recte dictū perit. Præterea nescio quō etiam facilius credit, quæ audienti iucūda sunt, & uoluptate ad fidē ducit. Vbi uero maior res erit, & atrocias inuidiose, & tristitia miserabiliter dicere decebit. Non ut consumant affectus, sed ut tñ uelut primis lineis designentur, ut plane qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne snia quidē, uelut fatigatum intētor stomachū iudicis reficere dissuasērim, maxime qdē breui intētor, qualis ē illa. Fecerūt serui Milonis, qd suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulo liberio re, q̄lis ē illa. Nubit genero socrus, nullis auspiciibus, nullis auctoribus, funestis omnibus oim.

Quod cum

Quod cū sit factū ijs q̄q̄ t̄pibus, quibus oīs ad utilitatē potius, q̄ ad ostētatōem cōponebat oratio, & erant adhuc seueriora iudicia, quanto nūc faciundum magis, cum in ipsa capitis, aut fortunary pericula irrupit uoluptas: Cui hoim desiderio quantū dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris, credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præsentē perducere audiētes uideat, qualis est illa. M. Cælij in Antonium descriptio. Namq̄ ipsum offendunt temulēto sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasq̄ cōtubernales ab oibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim, quæ tñ exanimata terrore, hostium aduētū percepto, excitare Antonium conabant, nomē in clamabāt, frustra ceruicibus tollebat, blādus alta ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat, quæ cum oīm uocem, tactūq̄ no scitaret, proximæ cuiusq̄ collum amplexu p̄tebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus cēturionū, cōcubinaq̄q̄ iactabat. Nihil his nec credibilius fingi, nec uehementius exprobrari, nec manifestius oñdi potest. Ne id qd̄ præteribo, quantam afferat fidem expositiōi narrantis auctoritas, quam mereri debemus ante omnia quidē uita, sed & ipso genere oratiōis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat, necesse ē in affirmādo q̄q̄ p̄deris. Effugiēda ergo in hac p̄cipue p̄te omnis calliditatis suspiciō (Necq̄ em̄ se usq̄ custodit magis iudex) nihil uideat fictū, nihil sollicitū, oīa potius a cā, q̄ ab oratore, p̄fecta credant. Sed hoc pati non possum, & p̄ire artē putamus nisi appareat, cū definet ars eē si apparet. Pendemus ex laude, atq̄ hāc laboris nostri ducimus summam. Ita quæ circūstantibus ostētare uolumus, iudicibus prodimus. Est quædam & repetita narratio, quæ *ἐπιδηγούσης* dicit, sane res declamatoria magis, q̄ forēsis. Ideo autem reperta, ut quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatus res posset exponi, quod fit, uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Id raro faciendū iudico, necq̄ sic unq̄, ut totus ordo repetat, licet em̄ per partes idem cōsequi. Ceteræ qui uti *ἐπιδηγούσης* uolet, narratiōis rem loco stringat, & contētus indicare qd̄ factum sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositurū esse promittat. Initium narratiōis quidam utiq̄ faciendum a persona putāt, eamq̄, si nostra sit, ornandam, si aliena, infamā dā statim, hoc sane frequētissimū est, quia p̄sonæ sunt inē quas litigat. Sed hæc quoq̄ interim cum suis accidētibus ponēde, cum id profuturū est, ut. A. Cluētius habitus fuit pater huiusce, iudices, homo nō solū municipij Larinatis, ex quo erat, sed regiōis illius, & uicinitatis, uirtute, æstimatione, nobilitate facile princeps. Interim sine his, ut. Q. Ligarius cum esset. Frequēter uero & a re, sicut pro Tullio, Cicero. Fūdum habet in agro Turino. M. Tullius paternum. Demosthenes pro Ctesiphōte. *τὴ γὰρ φωνικῆς συζήτησος πολέμου.* De fine narratiōis cum his cōtentio est, qui perducī expositionē uolūt eo, unde quæstio orit. His rebus ita gestis. P. Dolabella prætor interdixit, ut est cōsuetudo, de ui hoibus armatis sine ulla exceptiōe, tñ, ut unde deieciisset, restitueret, deinde restituisse dixit, sponsio facta est, hac de s̄p̄sione uobis iudicandū est. Id a petitore semper fieri potest, a defensore non semper.

Auctori-
tas dicētis
emerenda

Ars n̄ ostē
tanda

Repetita
narratio.

Narratiōis
initium

Finis

De Egressione.

Caput. III.

Ordine ipso narrationem sequitur cōfirmatio. Probanda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusq̄ ingrediar hāc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda sunt. Plarissq̄ moris est, prolato rerum ordine protinus utiq̄ in aliquem lætum, atq̄ plausibilem locum q̄ maxime possint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natū ab ostētatōe declamatoria, iam in forum uenit, postq̄ agere causas, nō ad utilitatem litigatorū, sed ad patronorū iactationem, repertum est, ne si præstare illi (qualis sapius desideratur) narratiōis gracilitati, cōiuncta argumentorū pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicēdi uoluptatibus, oratio refrigescat. In quo uitium illud est, q̄ sine discrimine causarū, atq̄ utilitatis, hoc (tanq̄ semper expediat, aut etiam necesse sit) faciūt, eo quod desumptas ex ijs partibus, quæ alius erat locus, snias in hāc congerūt, ut plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. Ego autem cōfiteor hoc expaciandi genus, non modo narrationi quidem, sed etiam quæstionibus, uel uniuersis, uel interim singulis, oportune posse subiungi, cum res postulat, aut certe permittit, atq̄ eo uel maxime illustrari, ornariq̄ orationē, sed si cohæret, & sequitur, non si per uim conatur, & quæ natura iuncta erant, distrahit. Nihil em̄ tam ē consequens, q̄ narratiōi probatio, nisi excursus ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initium probatiōis est. Erit ergo illi nonnunquam locus, ut si expositio circa finem atrox fuerit, prosequamur eā, Excursiōis uelut spiritu erumpēte, protinus indignatione. Quod tamē ita fieri oportebit, si res dubitatio- locus. i. nem nō habebit, alioqui prius est, quod obijcias ueræ efficere, q̄ magnū, quia criminū inuidia pro reo est priusq̄ probatur. Difficillima est enim grauiissimi cuiusq̄ sceleris fides. Idē fieri nō inuolūter pot, uti si merita in aduersarium aliqua exposueris, in ingratum inueharis, aut si uarietatem

Tertius. rietatem criminum narratione demonstraueris, quantum ab ea periculum intentetur ostendas. Verè hæc breuiter omnia. Iudex em̄ ordine audito festinat ad probationem, quæ primum certus esse sibi cupit. Præterea cauendū ē, ne ipsa expositio uanescat, auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non est semper necessaria post narrationem illa procuratio, ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio. Vtque si prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperam tuebimur, aut pœnarias actiões inferemus. Est hic locus uelut sequētis ¶ exordiū, ad conciliandū probatiōibus nostris iudicē, mitigandū, concitandū. Quod liberius hic, & uehemētius fieri potest, quia iudici cā iam nota est. His igitur uelut fomentis, si quid erit asperum, præmollicimus, quo facilius aures iudicū, quæ post dicturi erimus, admittāt, ne ius nostrū oderint. Nihil em̄ facile persuadet inuitis. Quo loco tñ iudicis quoque natura noscēda est, iuri magis, an æquitas sit appositus. Proinde em̄ magis aut minus hoc erit necessariū. Cæteræ res eadē, & post quæstionem perorationis uice fungit. Hanc partem *ἔκβασις* uocant greci, latini egressum, uel egressionē. Sed hæc sunt plures, ut dixi, quæ per totam cām uarios habēt excursus, ut laus hominum, locorumque, ut descriptio regionū, expositio quarundam rerum ¶ gestarum, sed etiam fabulosa. Quo ex genere est in orationibus contra Verrem compositis, Siciliae laus, Proserpinae raptus, p. C. Cornelio popularis illa uirtutū. Cn. Pompeij cōmōratio. In quā ille diuinus orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicēdi teneret, abrupto, quē inchoauerat, sermone diuertit ¶ actutum. *ἔκβασις* est (ut mea quidē fert opinio) alienæ rei, sed ad utilitatē causæ pertinētis, extra ordinē excurrēs tractatio. Quapropter non uideo, cur hunc ei potissimū locū assignet, qui rerum ordinē sequit, non magis quā illud, cur hoc nomen ita demū propriū putent, si aliquid in digressu sit exponendū, cū tot modis a recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicit, præter illas quinque (quas fecimus) partes, egressio ē, indignatio, miseratio, iuidia, cōuiciū, excusatio, conciliatio, maledictorū refutatio, similia istis, quæ non sunt in quæstiōe, oīs amplificatio, minutio, omne affectus genus, atque ea maxime iucundam, & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs, quæ cū sint argumētis subiecta similitum rerum, quia coherent, egredi non uident. Sed plurima sunt, quæ rebus nihil secum coherentibus inserunt, quibus iudex reficit, admonet, placat, rogat, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorum alia sicut præparata afferimus, quædam ex occasione, uel ex necessitate dicimus, siquid nobis agētibz noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde Ciceroni quoque in proœmio cū diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiūcula, qua usus est, patet. Poterit autē paulo longius exire, qui præparat aliquid ante quæstionem, & qui finitæ probationi uelut commendationem adiicit, at qui ex mediâ erumpit, cito ad id redire debet, unde diuertit.

¶ De Propositione. Caput. III.

Sunt qui narrationi propositionem subiungant, tanquam partem iudicialis materię, cui opinioni respondebimus. Mihi autem propositio uidetur omnis confirmationis initium, quod non modo in ostendēda quæstione principali, sed nonnunquam etiam in singulis argumentis proponi solet, maximeque in istis, quæ *ἐπιχειρήματα* uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non semper uti necesse est. Aliquando enim sine propositione quoque satis manifestum est, quid in quæstione uerfetur, utique si narratio ibi finem habet, ubi initium quæstio, adeo ut aliquando subiungatur expositioni, quæ solet in argumentis esse summa collectio.

Propositio nō semper locus. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt iudices, insidiator superatus est, uel uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nonnunquam ualde utilis est, præcipue ubi res defendi non potest, & de ¶ fine quæritur, ut pro eo, qui pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agitur. De sacrilegio cognoscitis, ut iudex intelligat, id unum esse officij sui quærere, an id, quod obijcitur, sacrilegium sit. Item in causis obscuris, ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solum, ut sit causa lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat. Mouet autem si protinus subtexantur aliqua, quæ profint. Lex aperte scripta est, ut peregrinus, qui murum ascenderit, morte mulctetur. Peregrinum te esse certum est, ¶ quin ascenderit murum, non quæritur, quid superest, nisi ut te puniri oporteat. Hæc enim propositio cōfessionem aduersarij ¶ promittit, & quodammodo iudicandi moram tollit, nec indicat quæstionem, sed adiuuat. Sūt autem propositiones, & simplices, & duplices, ¶ uel multiplices. Quæ accidit nō uno modo, nam & plura crimina iungunt, ut cum Socrates accusatus est, quod corrumperet iuuetutem, & nouas superstitiones introduceret, & singula ex pluribus colliguntur, ut cum legatio male gesta obijcitur Aeschini, quod mētis sit, quod nihil ex mādatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoque plures interim propositiones habet, ut contra petitionem pecuniæ. Male petis, procuratori em̄ tibi esse nō licuit, sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorē, sed neque es hæres eius, a quo accepisse mutuum dicor, nec ipse debui. Multiplicari hæc in quātumlibet potest, sed rem

sec̄ rem oñd̄isse satis est. Hæc si ponantur singulæ subiectis probationibus, plures erunt p̄posi-
tione, si coniungant̄, in partitionē cadūt. Est & nuda propositio, qualis fere in cōiecturalibus, Sexto.
cædis ago, furtū obijcio. Est ratione subiecta, ut maiestatem minuit Caius Cornelius, nam Septimo
codicem tribunus plæbis ipse pro concione legit. Præter hoc utimur propositione, aut no- Octauo
stra, ut adulterium obijcio, aut aduersarij, ut adulterij mecum agitur, aut communi, ut inter
me & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnumq̄ diuersas quoq̄ coniungi
mus. Ego hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis, etiam si per se non est Nono
propositio, cum exposito rerum ordine, subiicimus. De his cognoscitis, ut sit hæc comuni-
tio iudicis, quo se ad quæstionem acrius intendat, & uelut quodam iactu excitatus finem eē
narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipse
quodammodo nouum audiendi sumat exordium.

¶ De partitione.

• • Caput .V.

Partitio est nostrarū, aut aduersarij, p̄positionum, aut utrarūq̄ ordine collata enumeratio. Partitione
Hac quidam utendum semper putant, q̄ & ea fiat causa lucidior, & iudex intētiōr, ac do neq̄ semp
cilior, si scierit & de q̄ dicimus, & de q̄ dicturi postea sumus. Rursus quidam periculosum id neq̄ nunq̄
oratori arbitrantur duabus ex causis, q̄ nonnunq̄ excidere soleant quæ promissimus, & si qua i utendum.
partiendo p̄terierimus, occurrere. Qd̄ quidem nemini accidit, nisi qui plane, uel nullo fuerit
ingenio, uel ad agendum nihil cogitati, p̄meditatiq̄ detulerit. Alioqui quæ tam manifesta &
lucida est ratio, q̄ rectæ partitionis. Sequit̄ em̄ naturam ducē, adeo ut memoriæ id maximū
sit auxiliū, uia dicendi non decedere. Quapropt̄ ne illos quidem p̄bauerim, qui partitionē
uetat̄ ultra treis p̄positiones extendere. Quæ sine dubio, si nimium sit multiplex, fugiet memo-
riam iudicis, & turbabit intentionē. Hoc tñ numero uelut lege non est alliganda, cū possit cā
plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione nō est semp̄ utendū. Primū, quia Prima cau
plærarū gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed inter dicendū e re ip̄a nata uide- sa nō uten
antur, unde illa nō iniucunda schemata. Pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admones, dae partiti
Propositis em̄ p̄bationibus, omnis in reliquum gr̄a nouitatis præcerpiē. Interim uero etiā fal onis,
lendus est iudex, & uarijs artibus subeundus, ut aliud agi, q̄ qd̄ nos petimus, putet. Nam est
nonnunq̄ dura propositio, quam iudex, si prouidet, non aliter præformidat, q̄ qui ferrū medi
ci, anteq̄ curet, aspexit. At si re non ante proposita securū, ac nulla denūtiatione in se conuer
sum intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederet̄. interim refugienda non modo di
stinctio quæstionū est, sed omnino tractatio, affectibus, perturbationibus est ab intentiōe au
ferendus auditor. Non em̄ solū oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendū ualet.
Cui rei cōtraria est maxie tenuis illa, & scrupulosæ in partes sectæ diuisionis diligentia, eo tē
pore, q̄ ¶ cognoscēt̄ iudiciū conamur auferre. Quid? q̄ interim, quæ per se leuia sunt, & infir ¶ cognoscē
ma, turba ualent̄. Ideoq̄ cōgerenda sunt potius, & uelut eruptione pugnandū, qd̄ tamen ra- di.
rū esse debet, & ex necessitate demū, cū ip̄m hoc, qd̄ dissimili ratione est, coegerit ratio. Præ
ter hæc in omni partitione est utiq̄ aliquid potentissimū, qd̄ cum audiuit iudex, cætera tanq̄ Secunda.
superuacua grauari solet. Itaque si plura, uel obijcienda sunt, uel diluenda, & utilis, & iucun- Qñ p̄titiō
da p̄titiō est, ut qd̄ quaq̄ de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unū crimē uarie defende necessaria.
mus, superuacua, ut si ita partiamur. Dicā non talem esse hūc, quem tueor, ut in eo credibile ui-
deri possit homicidiū, dicā occidendi cām huic nō fuisse, dicā hūc eo tēpore, q̄ homo occi-
sus est, trans mare fuisse. Oia quæ anteq̄ id qd̄ ultimū est, ¶ exequeris, inania uideri necesse ē. ¶ exequar
Festinat em̄ iudex ad id qd̄ potissimū est, & uelut obligatū promisso patronum, si est patien-
tior, tacitus appellat, si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiam si moribus incomposi-
tus, cū cōuicio efflagitat. Itaq̄ non defuerūt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem im Cicerō no
probarent, qua se dicturū esse promissit. Primū neminem maioribus criminibus, grauioribus te tatur
stibus in iudiciū uocatū q̄ Opianicū, deinde p̄iudicia esse facta ab ipsiis iudicibus, a quibus
damnatus sit. Postremo iudiciū pecunia tentatum non ¶ a Cluentio, sed contra Cluentium. ¶ peto
Quia si probari ¶ potest, quod est tertiū, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tā ¶ posset.
aut iniustus, aut stultus, quin eum fateat̄ optime pro Murena esse partitum. Intelligo iudices
tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alterā in contētiō
ne dignitatis, tertiā in criminibus ambitus eē uersatam. Nam sic & ostendit lucidissime cām,
& nihil fecit altero superuacū. De illo quoq̄ genere defensionis plær̄iq̄ dubitat̄. Si occidi, re An liceat
c̄te feci, sed nō occidi. q̄ enim prius pertinere, si sequens firmum sit: hæc inuicem obstat, & sic p̄tiri, si
utroq̄ utētibus in neutro haberi fidem. Quod sane in p̄te ueræ est, & illo sequenti (si modo in- occidi re-
dubitabile sit) solo utendū, at si quid in eo qd̄ est fortius timebimus, utraq̄ p̄batione nitemur. c̄te feci, sed
Alius enim alio moueri solet, & qui factum putauit, iustum credere potest, qui tanquam iu- non occidi
sto non

ponerentur refutare. Vtrumcūq; est (nec enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto hæc sola tractant, quibus sane & ea, quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neq; proœmij, nec narrationis est aliis usus, quam ut iudicem præparent. Et status nosse, atq; ea, de quibus supra scripsimus, intueri, superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinq; quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcūq; alia potest aliquando necessaria causæ non esse, lis nulla est, cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optime diuisuri uidemur, ut prius quæ in commune ad omnes quæstiones pertinet, ostendamus. Deinde quæ in quoq; causæ genere propria sunt, exequamur.

¶ De Probationum diuisione. Caput .I.

AC prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita, consensum fere omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex causa traheret ipse, & quodammodo gigneret. Ideoq; illas ἀτέχνοιας, id est inartificiales, has ἐπιτέχνοιας, id est artificiales uocauerunt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes. In quibus pars maxima contentio, in forensium consistit. Sed ut ipsa carent arte per se, ita summis eloquentiæ uiribus, & felleuanda sunt plæru- falleuanda q; & refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus a præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est omnia, quæ aut pro his dici, aut contra dici solent, completi. Non enim communes locos tradere destinamus, quod eēt operis infiniti, sed tuam tuam quandam, atq; rationem. Quibus demonstratis, non modo in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæq; conditio litium poscet. Nec enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltem præteritis, ut taceam de futuris.

¶ De præiudicijs. Caput .II.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uersatur, rebus quæ aliquando ex pa- Nam, alij ribus causis sunt iudicata, quæ exempla rectius dicuntur, ut de rescissis patrum testamē libri hñt, tis, uel contra in filios confirmatis iudicijs ad ipsam causam pertinet. Vnde etiam no- men ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, & a senatu aduersus Milonem, aut cum de eadem causa pronuntiatum est, ut in reis deportatis, & assertionem secunda, & de par- tibus centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipue duobus, au- thoritate eorum qui pronuntiauerunt, & similitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum, nisi forte manifesta in ijs culpa erit. Vult em̄ cog- noscentium quisq; firmam esse alterius sententiam, & ipse pronuntiaturus, exemplum non libenter, quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res fieret ad aliquam dissimilitudinem causæ. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non continget, ac eadem causa erit, aut actorum incusanda negligentia, aut de infirmitate personarum querendum, contra quas erit iudicatum, aut de gratia, quæ testes corruerit, aut de inuidia, aut de ignorantia, aut inueniendum quid causæ postea accesserit. Quorum si nihil erit, licet tamen dicere multas iudiciorum causas, ad inique pronuntiandum ualere. Ideo q; damnatum Rutilium, absolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam iudices, ut rem potius intueantur ipsam, q̄ iurijurando alieno suum donent. Aduersus consulta autem senatus, & decreta principum, & magistratuum, remedium nullum est, nisi aut inuenta quantu- lacunq; causæ differentia, aut aliqua uel eorundem, uel eiusdem potestatis hominum poster- ior constitutio, quæ sit priori contraria, quæ si deerunt, lis non erit.

¶ De rumore & fama. Caput .III.

FAmam, atq; rumores pars altera consensum ciuitatis, & uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo auctore dispersum, cui malignitas initium dedit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocentissimo posset accidere, fraude ini- micorum falsa uulgantium, exempla utrinq; non deerunt.

¶ De tormentis. Caput .III.

Sicut in tormentis quoq; qui est locus frequentissimus, cum pars altera quæstionem, ue- ra fatendi necessitatem uocet, altera sæpe etiam causam falsa dicendi, q̄ alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium, quid attinet plura de his? Plenæ sunt ora- tiones ueterum, ac nouorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiusq; litis. Nam siue de habenda quæstione agetur, plurimum intererit, quis, & quem postulet, aut offerat, & in quem, & ex qua causa, siue iam erit habita, quis ei præferat, quis, & quo modo sit tortus, an credibilia dixerit, an in se constantia, perseverauerit in eo qd̄ cœperat, an aliquid dolore mu- tauerit, prima pte quæstionis, an pcedente cruciatu, q̄ utrinq; tā infinita sunt, q̄ ipsa reꝝ uarietas.

¶ De tabulis, & ijs quæ contra tabulas. Caput .V.

Contra

Contra tabulas quoque saepe dictum, saepe dicendum est, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his, aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius, ac facilius, id quod secundo loco diximus, tractatur, quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est, id actum esse, quod tabulae continent, aut (ut frequentius euenit) alijs probationibus aequae inartificialibus soluitur, si aut is, in quem signatum est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, uel prius esse defunctus, si tempora non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis repugnant. Inspecio ipsa etiam saepe falsum deprehendit.

¶ De iureiurando.

Caput .VI.

Iusiurandum litigatores, aut offerunt suum, aut non recipiunt oblatum, aut ab aduersario exigunt, aut recusant cum ab ipsis exigatur. Offerre suum sine illa conditione, ut uel aduersarius iuret, fere improbum est. Qui tamen id faciet, aut uita se tuebitur, ut cum non sit credibile peierare, aut ipsa uel religionis. In qua & plus fidei consequetur, si id egerit, ut non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc quidem recusare uideatur, aut si causa patietur modo litis, propter quam deuoturus se ipse non fuerit, aut si praeter alia causae instrumenta, adijcit ex abundanti hanc quoque conscientiae fiduciam. Qui non recipiet, inquam conditionem, & a multis contemni iuriusiurandi metum dicit. Cum & philosophi quidam sint reperti, qui deos habere rerum humanarum curam negarent. Eum uero qui nullo offerente iurare sit paratus, & seipsum uelle de causa sua pronuntiare, & quod id quod offert leue, ac facile credat, ostendere. At is qui desert, alioqui agere modeste uidetur, cum litis aduersarium iudicem faciat, & eum, cuius cognitio est, onere liberet, qui profecto alieno iureiurando stare quam suo mauult, quo difficilius recusatio est, nisi forte res est ea, quam credibile sit notam ipsi non esse. Quae excusatio si deerit, hoc unum relinquetur, ut inuidiam sibi quaeri ab aduersario dicat, atque id agi, ut in ea causa, in qua uincere non possit, quaeri possit. Itaque hominem quidem malum occupaturus hanc conditionem fuisse, se autem probare malle, quae affirmet, quam dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agendo facti praecipere solebant, ne unquam iusiurandum deferremus, sicut nec optio iudicis aduersario est permittenda, nec ex aduocatis partis aduersae iudex eligendus. Nam si dicere contraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habendum, facere quod noceat.

¶ De testibus.

Caput .VII.

Maximus tamen patronis circa testimonia sudor est. Ea dicuntur, aut per tabulas, aut a presentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus uideatur obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si reprehensionem non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita praeterea quaedam significatione refragat his omnibus, quod nemo per tabulas dat testimonium, nisi sua uoluntate, quo ipso non se esse amicum ei, contra quem dicit, fateatur. Nec tamen protinus cesserit orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum (si integra sit ei fides) dicere. Sed late locus uterque tractatur. Cum praesentibus uero ingens dimicatio est, si deo quoque uelut duplici contra eos, proque his acie configitur, actionum, & interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atque in testes dici solet. Est hic communis locus, cum pars altera nullam firmiter probationem esse contendit, quam quae sit hominum scientia nixa, altera ad detrahendam illis fidem omnia, per quae fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter quidem, sed tamen multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gentium simul uniuersarum eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tota genera testimoniorum, ut de auditionibus, non enim ipsos esse testes, sed iniuratorum afferre uoces, ut in causis repetundarum, qui se reo numerasse pecunias iurant, litigatorum non testium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus, & permixtum defensionem legimus in orationibus plurimis, & separatim editum, sicut in Vatinium testem. Totum igitur excutiamus locum, quando uniuersam institutionem aggressi sumus. Sufficiebant alioqui libri duo a Domitio Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus senem colui, ut non lecta mihi tantum ea, sed praeterea ex ipso sint cognita. Is uerissime praecipit primum esse in hac parte officium oratoris, ut totam causam familiariter norit, quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, cum ad destinatum huic parti locum uenerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manum subministrabit. Eadem docebit, ad quae iudicis animus actione sit praeparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione perpetua, quia sic dictis quilibet mouetur, ut est ad credendum, uel non credendum ante formatus. Et quoniam duo genera sunt testium, aut uoluntariorum, aut eorum, quibus iudex publicis iudicijs lege denuntiare solet, quorum altero utraque

pars utitur,

Per tablas
testimonia.
¶ quaedam
significati.

Per testes
praesentes.
¶ itaque

Actio in
singulos

Testium
duo genera.

pars utitur, alterum a accusatoribus tantum concessum est, separemus officium dantis testes, & resellentis. Qui uoluntarium producit, scire quid is dicturus est, potest, ideoque faciliorem Voluntarij uideatur in rogando habere rationem. Sed hæc quoque pars acumen, & diligentiam poscit, pro reftis inter uidendumque ne timidus, ne inconstans, ne imprudens sit testis. Turbantur enim, & a patro rogandi rō, nis diuersæ partis inducuntur in laqueum. Sed & plus deprehensi nocent, quæ firmi & interriti profuissent. Multum igitur domi ante uersandi, ac uarijs percontationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. Sic fit, ut aut consistent sibi, aut siquid titubauerint, opportuna rursus eius, a quo producti sunt, interrogatione, uelut in gradum reponantur. In ijs quoque adhuc, qui constiterint sibi, uitandæ sunt insidiæ, nam frequenter subijci ab aduersario solent, & omnia profutura polliciti diuersa respondent, & auctoritatem habent non arguentium illa, sed consistentium. Explorandum igitur quas causas lædendi aduersarium asferant, nec id satis est, inimicos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum conciliari uelint, ne corrupti sint, ne poenitentia propositum mutauerint. Quod cum in ijs quoque, qui ea, quæ dicturi uidentur, re uera sciunt, necessarium est præcauere, tum multo magis in ijs, qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicentur. Nam & frequentior eorum poenitentia est, & promissum suspicius, & si perseverauerint, reprehensio facilior. Eorum uero, quibus denuntiatur, pars Denuntiati
testium est, quæ reum lædere uelit, pars quæ nolit. Idque interim scit accusator, interim nescit, interrogandi forma.

nam si habet testem cupidum lædendi, cauere debet hoc ipsum, ne cupiditas eius appareat, nec statim de eo quod in iudicium uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maxime dicere uoluit, uideatur expressum, nec nimium instare interrogationi, ne ad omnia respondendo testis fidem suam minuat, sed intantum euocare eum, quantum sumere ex uno satis est. At in eo, qui uerum inuitus dicturus est, prima felicitas interrogantis est extorquere, quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri potest, quæ longius interrogatione repetita. Rñdebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde quæ confessus erit, eo perductur, ut quæ dicere non uult, negare non possit, nam ut in oratione sparsa plerunque colligimus argumenta, quæ per se nihil reum aggrauare uideantur, congregatione deinde eorum factum conuincimus, ita hmoi testis multa de antea actis, multa de insecutis, ioco, tempore, persona, cæterisque est interrogandus, ut in aliquod responsum incidat, post quod illi uel fateri quæ uolumus necesse sit, uel ijs quæ iam dixerat, repugnare. Id si non contingit, reliquum erit, ut eum nolle dicere manifestum sit, protrahendusque ut in aliquo, quod uel extra causam sit, deprehendat. Tenendus etiam diutius, ut omnia, ac plura quæ desiderat pro eo dicendo, suspectus iudici fiat, quo non minus nocebit, quæ si uera in reum dixisset. At si (quæ secundo loco diximus) nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, & ut dicitur, pedetentim, interrogando experiet animū eius, & ad id rñsum quod eliciendum erit, per gradus duccet. Sed quia nonnunquam sunt hæc quoque testium artes, ut primo ad uoluntatem rñdeant, quæ maiore fide diuersa postea dicant, est accusatoris, suspectum testem dum pdest, dimittere. Pa
tronique in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio est. Difficilior hoc, quæ raro unquam ris ptes in i
pnt ante iudicium scire, quid testis dicturus sit. Expeditior, quæ cum interrogandus est sciunt terrogando
quid dixerit. Itaque in eo quæ incertum est, cura & inquisitione opus est, quis reum pmat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat, eaque in oratione prædicenda, atque amolienda sunt, siue odio conflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si deficietur numero pars diuersa, paucitatem, si abundabit, conspiracyonē, si humiles pducet, utilitatem, si potentes, gratiam oportebit incessere. Plus tñ proderit causas, propter quas reum lædant, exponere, quæ sunt uariæ, & pro conditione cuiusque litis, aut litigatoris. Nam contra illa, quæ supra diximus, simili ratione rñderi locis cōibus solet, quia & in paucis, atque humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quæ neminem, præter eos quos putarit scire, quæsierit, & multos, atque honestos commendare aliquando est facilius. Verum interim, & singulos, ut exornare, ita destruere cōtingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus. Quæ ijs temporibus quibus testis tñō nisi post tñmodo
finitas actiones rogabatur, & facilius, & frequentius fuit. Quid autem in quemque testium dicendum sit, sumi nisi ab ipsorum personis non potest. Reliquæ interrogandi sunt partes, quæ in re primū est nosse testem, nam timidus terri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari, longus protrahi potest. Prudens uero, & constans, uel tanquam inimicus, & pernicax dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est, aut aliquid, si continget, urbane dicto refrigerandus, aut siquid in eius uitā dici poterit, infamia criminū destruendus. Probos quosdam, & uerecundos non asperere incessere profuit, nam sæpe qui aduersus insectantē pugnant, modestia mitigantur. Omnis autem interrogatio est, aut in cā, aut extra cām.

In cau

Denuntiati
interrogandi
forma.Defensio
ris ptes in i
terrogando

tñmodo

In cau

Interrogatio in causa In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoque alius, & unde nihil suspecti sit, repetita percontatione priora sequentibus applicando, sæpe eo perducit homines, ut ab inuitis quod profit, extorqueat. Eius rei, sine dubio, nec disciplina ulla in scholis, nec exercitatio traditur, & naturali magis acumine, aut usu contingit hæc uirtus. Si quod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solum est, quod ex dialogis Socraticorum, maximeque Platonis duci potest, in quibus adeo scitæ sunt interrogatiões, ut cum in plerisque bene respondeatur, res tamen ad illud, quod uolunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præstat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, a teste dicatur, interim (quod sæpius euenit) ut testis testis diuersa dicat. Acuta autem interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiam ratione perducet. Extra causam quoque multa quæ profint interrogari solent, de uita testium aliorum, de sua quisque, si turpitudine, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitia cum reo, in quibus aut dicant aliquid quod profint, aut in mendacio, uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circumspecta, quia multa contra patronos uenuste testis sæpe responder, eique præcipue uulgo fauetur, tum uerbis quæ maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur (is autem est sæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interrogantis non leue frigus. Illæ uero pessimæ artes, testem subornatum in subsellia aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cum quo sederit, uel cum adiuuasse testimonio uidebitur, faciendo ex industria multa immodeste, atque intemperanter, per quæ non a se tantum dictis detrahat fidem, sed cæteris quoque, qui profuerant, auferat auctoritatem, quorum mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarentur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc inter testes, locus utrinque. Hæc enim pars se iureiurando, illa consensu signatum tuetur. Sæpe inter testes, & argumenta quæsitum est, inde scientiam in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur, hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia ambitu fieri, argumenta ex natura duci, in his iudicem sibi, in illis alij credere. Communia hæc pluribus causis, multumque iactata sunt, semperque tamen iactabuntur. Aliquando utrinque sunt testes, sed quæstio sequitur ex his, utri meliores uiri. Ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere si quis uolet ea, quæ diuina testimonia uocantur, ex responsis, oraculis, omnibus, duplicem sciat eorum esse tractatum, generalem alterum, in quo inter Stoicos & Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, regatur ne prouidentia mundus, Specialem alterum, contra partem diuinationis, ut quæque in quæstionem cadit. Alij enim oraculorum, aliter haruspicum, augurum, coniectorum, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cum sit rerum earum ratio diuersa. Circa huiusmodi quoque finuenta firmanda, uel destruenda, multum habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinum, somnium, dementiam emissæ, uel excepta paruulorum indicia, quæ pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare, dictura est. Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam, ubi non est, desiderari solet. Pecuniam dedisti, quis numerauit: ubi unde: Venenum arguis, ubi emi: a quo: quanti: per quem dedi: quo conscio: Quæ fere omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quæ breuissime potui.

¶ De probatione artificiali.

Pars altera probationum, quæ est tota in arte, constatque rebus ad faciendam fidem appositis, plerumque aut omnino negligitur, aut leuissime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida & contragosa uitantes, amoenioribus locis desident, neque aliter, quam iij qui traduntur a poetis gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, & Sirenium cantu delinuti, uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem persequuntur, ipsa propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atque ornamentum argumentorum comparantur, neruisque illis, quibus causa continetur, adijciunt superinducti corporis speciem, ut si forte quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiusque affectus natura sit, prosequemur. Iisdem laudamus, inculamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimus, consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus, aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multum uero in commouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent, cum se didicisse iudex putat, quod consequi, nisi argumentatione, aliaque omni fide res non possumus. Quorum prius quam partiar species, indicandum reor, quædam in omni genere probationum communia. Nam nec ulla quæstio est, quæ non sit, aut in re, aut in persona. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi quæ rebus, aut personis accidunt. Eaque aut per se inspici solent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex pugnantibus, & hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex cõiuncto, aut

Et, aut ex sequenti petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest. Ea; fit oportet, aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uero reperiuntur aut in questionibus, quæ etiam separatè Argumenta a complexu rerum, personarumq; spectari per se possint, aut in ipsa causa, cum inuenitur alia quid in ea, non ex communi ratione ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur, proprium. Probationum præterea omnium, aliæ sunt necessariae, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Probatio. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio est, ut uel quia aliquid est, aliud non fit, ut num quia quia dies est, nox non est, uel quia est aliquid, & aliud fit, ut quia sol est super terram, dies est, druplex ratio uel quia aliquid non est, aliud fit, ut quia nox non est, dies est, uel quia aliquid non est, nec ratio, aliud fit, ut quia non est † rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes sub † rationabili sciam.

¶ De Signis.

Caput. IX.

Omnis igitur probatio artificialis constat, aut signis, aut argumentis, aut exemplis. Nec igitur plariscq; uideri signa partem argumentorum, quæ mihi separandi ratio hæc fuit prima, q; sunt pene ex illis inartificialibus, Crueta ei uestis, & clamor & liuor, & talia, sunt instrumenta q; lia tabulæ, rumores, testes, nec inueniunt ab oratore, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera, q; signa siue indubitata sint, non sunt argumenta, quia ubi illa sunt, quæstio non est, argumento autem, nisi in re controuersa, locus esse non potest, siue dubia, non sunt argumenta, sed ipsa argumentis egent. Diuiduntur autem in has primas duas species, q; eor; alia sunt (ut dixi) quæ necessaria sunt, quæ Græci uocant *σημείρια*, alia non necessaria, quæ *σημείρια*. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt, quæ mihi uix pertinere ad præcepta Signa necessaria uidentur. Nam ubi est signum insolubile, ibi ne lis quidem est. Id autem accidit, cum qd cellaria, aut necesse est, fieri factum uel esse, aut certe omnino non potest fieri, uel esse factum, quo in causis posito, lis non est, nisi facti, Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nam & coisse eam cum uiro, quæ peperit, quod est præteriti, & fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod conuicti, & eum mori, cuius cor est uulneratū, quod futuri necesse est. Nec fieri potest, ut ibi messis sit, ubi satum non est, ut quis Romæ sit, cum est Athenis, ut sit ferro uulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædam & retrorsus idem ualent, ut uiuere hominem qui spirat, & spirare qui uiuit. Quædam in contrarium non recurrunt. Nec enim quia mouetur, qui ingreditur, iccirco ingreditur, qui mouetur. Quare potest & coisse cum uiro quæ non peperit, & non esse uentus in mari, cum esset fluctus, nec utiq; cor eius uulneratum esse, qui perit. Ac similiter satum fuisse potest, ubi non fuisset messis, nec fuisse Romæ qui non fuit Athenis, nec fuisse ferro uulneratum qui habet cicatricem. Alia sunt signa non necessaria, quæ Signa non necessaria, *σημείρια*. Græci uocant, quæ etiam si ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamē adiuncta cæteris plurimum ualent. Signum uocant (ut dixi) *σημείρια*, quanquam id quidam in dicitur, quidam uestigium nominauerunt, per quod res intelligitur, ut per sanguinem cædes. At quia sanguis uel ex hostia resperisse uestem potest, uel e naribus profluxisse, non utiq; qui uestem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed ut per se non sufficit, ita cæteris adiunctū testimoniij loco dicitur, si inimicus, si ante minatus, si eodem loco fuit. Quibus signum cum accessit, efficit ut quæ suspecta erant, certa uideantur. Alioqui sunt quædam signa utriq; parti communia, ut liuores, tumores. Nam uideri possunt, & ueneficij, & crudelitatis, & uulnus in pectore, sua manu, & aliena perisse dicentibus, in quo est. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinsecus adiuuantur. Eorum autem, quæ signa sunt quidem, sed non necessaria, genus Her magoras putat, non esse uirginem Atlantam, quia cum iuuenibus per syluas uagetur. Quod si receperimus, uereor ne omnia, quæ ex facto ducuntur, signa faciamus. Eadem tamen ratione, qua signa, tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ, cum damnauerunt puerum cornicum oculos erueutem, aliud indicasse quam id signum esse perniciosissimæ mentis, multisq; malo futuræ, si adoleuisset. Vnde Spuriij Melij. M. q; Manlij popularitas, signum affectati regni fuit eximatum. Sed uereor ne longe nimium nos ducat hæc uia. Nam si est signum adulteræ, lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adolescentibus, deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti, † ut fortasse corpus uulsum, fractum incestum, uestem muliebrem dixerit † aut mollis & parum uiri signa, si cui, cum signum id proprie sit, quod ex eo, de quo quæritur, natum sub oculos uenit, ut sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoq; quæ quia plarunq; obseruata sunt, uulgo signa creduntur, ut prognostica, Vento rubet aurea phoebe. Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce, si causas a qualitate cœli trahit, sane ita appellantur, nam si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Et si ut idem poeta colligit, densatus & laxatus aer facit, ut sit inde ille aurum concentus, idem sentiemus. Sunt autē etiam signa parua magnor; ut hæc ipsa cornix. Nam maiora minor; eē nemo mirat.

f De Ar

NVnc de argumentis. Hoc enim nomine complectimur, omnia quae Graeci *ἐπιχειρήματα* uocant, quanquam apud illos aliqua horum nominum differentia, etiam si uis eodem fere tendit. Nam enthymema (quod nos commentum sane, aut commentationem interpretemur, quia aliter non possumus, graeco melius *†* usuri) unum intellectum habet quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur, alterum quo sententiam cum ratione, tertium quo certam quandam argumenti conclusionem, uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus, quanquam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui id prius epicherema dicant, pluresque inuenias in illa opinione, ut id demum, quo pugna constat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat. Hunc alij rhetoricum syllogismum, alij imperfectum syllogismum uocauerunt, quia nec distinctis, nec totidem partibus concluderetur. Quod sane non utique ab oratore desideratur. Epicherema Valgius aggressionem uocat. Celsus autem iudicat non nostram administrationem, sed ipsam rem, quam aggredimur, id est argumentum, quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptum, Epicherema dici. Alijs uidetur non destitutam, uel inchoatam, sed perfectam orationem hoc nomen accipere, & ultimam speciem. Ideoque propria eius appellatio, & maxima in usu posita, est, qua significatur certa quaedam sententiae comprehensio, quae ex tribus partibus constat. Quidam Epicherema rationem appellauerunt, Cicero melius *†* ratiocinationem, quanquam & ille nomen hoc duxisse magis a syllogismo uidetur. Nam & statum syllogisticum ratiocinatum appellat, exemplisque utitur philosophorum. Et quoniam est quaedam inter syllogismum, & epicherema uicinitas, Apodixis, potest uideri hoc nomine recte abusus. *Ἀποδείξις*, est euidens probatio, ideoque apud Geometras *ἡ ἀποδείξις* dicuntur. Hanc & ab epicheremate Caecilius putat differre solo genere conclusionis, & esse apodixin imperfectum epicherema, eademque causa qua diximus & enthymema syllogismo distare. Nam & epicherema syllogismi pars est. Quidam inesse epicheremati apodixin putant, & esse partem eius confirmantem. Vt cumque autem quam diuersi auctores eodem modo finiunt, ut sit *†* ratio per ea quae certa sunt *†* fidem dubijs *†* incertis si afferens, quae natura est omnium argumentorum, neque enim certa incertis declarantur, haec dem non omnia generaliter *πίσις* appellant, quod & si propria interpretatione dicere fidem possu- dubiam as mus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoque plura signifi- ferens. cat. Nam & fabulae ad actus scenarum compositae, argumenta dicuntur, & orationum Cice- Argumen- ronis uelut thema ipse exponat Padianus, argumentum inquit tale est. Et ipse Cicero- tum. ad Brutum ita scribit. Veritus fortasse ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali quid, & si argumentum simile non erat, Quo apparet, omnem ad scribendum destinatum ma- teriam ita appellari. Nec mirum, cum id inter opifices quoque uulgatum sit. Vnde Vergilius. Aenei se- Argumentum ingens. Vulgoque paulo numerosius opus dicitur argumentosum. Sed nunc- ptimo. de eo dicendum argumento est, quod probationem, iudicium, fidem, aggressionem, eiusdem rei nomina facit, parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides efficitur non tantum per haec, quae sunt rationis, sed etiam per inartificialia. Signum autem quod ille iudicium uocat, ab argumentis iam separauit. Ergo cum sit argumentum ratio probationem praestans, qua col- *†* aliquid ligitur *†* aliud per aliud, & quae quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat, *†* quod. necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat. Alioquin nihil erit *†* quo probemus. Pro certis nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis habemus autem habenda. primū quae sensibus percipiuntur, ut quae uidimus, audiuius, qualia sunt signa. Deinde ea, in quae communi opinione consensum est, deos esse, praestandam pietatem parentibus. Prae- terea quae legibus causa sunt, quae persuasionem etiam si non omnium hominum, eius tamen ci- uitatis, aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta sunt, ut pleraque in iure non legimus, sed moribus constant. Si quid inter utranque partem conuenit, siquid probatum est, denique cuius- que aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, cum prouidentia mundus rega- tur, administranda est respublica, ut administranda respublica erit si liquebit mundum pro- uidentia regi. Debet etiam nota esse recte argumenta tractaturo, uis & natura omnium rerum, Credibili- & quid quaeque earum plerumque efficiat. Hinc enim sunt quae *εἰκότα* dicuntur. Credibilium- um tria ge- autem genera sunt tria. Vnum firmissimum, *†* quod fere accidit, ut liberos a parentibus ama- nera. ri. Alterum uelut propensius. Eum qui recte ualeat, in crastinum peruenturum. Tertium tan- *†* quia. tum non repugnans. In domo furtum factum ab eo, qui domi fuit. Ideoque Aristoteles in se- cundo de arte rhetorica libro diligentissime est executus, quid cuiusque rei, & quid cuiusque homi- ni soleat accidere, & quas res, quosque homines, quibus rebus, aut hominibus, uel conciliaffet, uel alie-

uel alienasset ipsa natura, ut diuitias, quid sequatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti soleat. Verum hoc exequi mitto. Nō enim logum tantum, sed etiam impossibile, aut potius infinitū est, præterea positum in communi omnium intellectu. Si quis tamen desiderauerit, a quo peteret, ostendi. Omnia autem credibilia in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit a filio patrem occisum, incestum cum filia commissum, & contra, ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoq; an scelus palam factum, an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisq; horum uelut mores habet, plæruncq; tamen, non semper, alioqui indubitata essent, non argumenta. Excutiamus nunc argumentorum locos, quanquam quibusdam ij quoq; de quibus supra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur, ut in luxuriam, & adulteriū, & similia, sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec auem, aut feram reperias, ubi quæq; nasci, aut morari soleat ignarus, & piscium quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam littoribusq; discreta sunt, nec helopen nostro mari, aut scarum ducas. Ita non omne argumentum undiq; uenit, ideoq; non passim querendum est. Multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu. At si scierimus ubi quicq; nascatur, cum ad locum uentum erit, facile quod in eo erit, peruidebimus. In primis igitur argumenta sæpe a persona ducenda sunt, cum sit, ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; personas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera, resq; sint accidentia. Personis autem non quicquid accidit exequendum mihi est, ut plærinq; fecerunt, sed unde argumenta sumi possunt. Ea porro sunt genus. Nam similes parentibus, ac maioribus suis filij plæruncq; creduntur, & nōnunquam ad honeste, turpiterq; uiuendum, inde causæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprij mores sunt, nec idē in Barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria, quia similiter etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in foemina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert a quibus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis. Ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantia. His contraria in diuersum. Fortuna, nec enim tam idem credibile est in diuite ac paupere, propinquis, amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est, nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an caelebs, parens liberorum, an orbus sit, plurimum distat. Animi natura, etenim auaritia, ira, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliaq; ijs similia, afferunt frequenter fidem, aut detrahunt, sicut uictus luxuriosus, an frugi, an sordidus, quæritur. Studia quoq; namq; rusticus, forensis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples uideri, an disertus, iustus an potens. Spectantur antea cta, dictaq;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adijciunt quidam commotiōem, hanc accipi uolunt & temporarium animi motum sicut iram, pauorem. Consilia autem, & præsentis & præteriti & futuri temporis, quæ mihi etiam si personis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorum uidentur, quam ex causis ducimus, sicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, an inimicus. Ponunt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit, nisi cum aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lentulo cōiurationis, q; libris Sibyllinis, haruspicumq; responsis, dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllam, Cinnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud & extat apud Euripidem, frigidum sane, q; nomen Polynicis ut argumentum frater morum incessit. locorum enim ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non semel usus est. Hæc fere circa personas sunt, aut his similia. Nec em̄ complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris possumus, contenti rationem plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractanda. In omnibus porro quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut ta quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis factorum, uel futurorum, quorum materiam, quā ὕλη alij, δ᾿ἀναιρη alij nominauerunt, in duo genera, sed quæ a causis factas ternas utriusq; diuidit species. Nam fere uersatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, ætorū uel incrementum, conseruationem, æsum, aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionem, namq; hæc in deliberando plurimum ualent. Sed has causas habent reuera. Præterea contra ex falsis opinionibus ueniunt. Nam est ex his initium ijs, quæ creduntur a prauis.

f ij bona,

Impossibile.

Credibiliū

fontes

Loci argu

mētorum.

† in.

† scierim^o.

A persona

A genere.

A natione

A patria

A sexu.

Ab ætate.

Ab educa

tione.

Ab habitu

A fortuna

Conditio

ne.

Natura

animi

Victu

Studijs.

Affectib^o

Ab ante

act^o dictis

q;.

† tempora

rlo animi

motu.

† est

Cicero

† est

A causis fa

ctorū uel

futurorū.

A prauis.

- bona, aut mala, inde errores existunt, & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cetera eiusdem generis. † Accedunt aliquando
- † **Accidūt.** † **Fortuna.** † fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Vt si quis dum alij insidiatur, aliū dicitur interemisse. Causæ porro non ad conuincendum mō, quod obijcitur, sed ad defendendum quoq; excuti solent, cum quis se recte fecisse honesta causa contēdit, qua de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones interim ex causis pendent. An tyrannicida, qui tyrannum, a quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidem probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, confitus, an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilijs an aduersus. Quam partem uidemus uoluntissime pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem, & similia ad coniecturam frequentius pertinent, sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus, sacer an prophanus, noster an alienus. Vt in persona magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti, uerum quia de templo, non furtum, sed sacrilegiū est. Occidisti adulteræ, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriā fecisti, sed quia magistratui, maiestatis actio est, uel contra, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta præstant, circa iuris lites, materia quæstionum. Ad qualitatem quoq; frequenter pertinet locus. Neq; enim idem ubiq; aut licet, aut decorum est. Quinetiam in qua ciuitate quicq; queratur, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad commendationem quoq; & inuidiam ualeat. Nā & Ajax apud Ouidium inquit. Ante rates agimus causam, & mecum confertur Ulysses, & Miloni inter cetera obiectum est, q̄ Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendi momenta idem ualeat, sicut tempus, cuius tractatum subiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim, & specialiter accipitur. Prius illud est, Nunc, Olim, Tunc sub Alexandro, cum apud Ilion pugnatū est, deniq; præteritum, instans, futurum. Hoc sequens habet, & constituta discrimina, ætate, hyeme, noctu, interdū, & fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latīnorum quidam satis significari putauerunt, si illud generale tempus, hoc speciale uocarent. Quorum utroq; ratio, & in consilijs quidem, & in illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentissima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, & ad coniecturam plurimum confert. Vt cum interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diem tabularum decessit, aut commisisse aliquid, uel cum infans esset, uel cum adhuc omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile argumenta, aut ex ijs, quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus. Moritē minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Causæ quoq; factorum præteriti sunt temporis. Sed tempus subtilius quidam quam necesse erat diuiserunt, ut esset iuncti, sonus auditus est, adherentis, clamor sublatus est. Insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores, & tumores apparuerunt. Iisdem temporum gradibus defensor utetur ad detrahendam ei, quod obijcitur, fidē. In his omnis factor, dictorq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam sunt quædam, quia aliud postea futurum est, quædam, quia aliud ante factum est, ut cum obijcitur reo lenocinijs speciosæ marito, q̄ speciosam adulterij damnatam quandā emerit, aut parricidij reo luxurioso, q̄ dixerit patri. non me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno est, sed quia leno erat, emit. Nec hic, quia sic erat locut⁹, occidit, sed quia erat occisurus, sic locut⁹ est. Casus aut, qui & ipse præstat argumentis locū, sine dubio est ex insequentibus, sed quædam proprietate distinguitur, ut si dicam, melior dux Scipio, quam Annibal, uicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contra, sumptuosus fuit, patrimonium exhaustit, turpiter uixit, uel omnibus inuisus est. Intuendæ sunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilis est em̄ occisos a plurius pauciores, a firmitioribus imbecilliores, a uigilantibus dormientes, a præparatis inopinantes. Quorū contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. Nam & uoluntatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura. Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio. Ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu. Ille equis, hic in rheda. Ille expeditus hic penula iretū.
- Ab instru- tus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copia. mento Sed ex instrumento aliquando etiā signa nascuntur, ut spicula in corpore inuentum. His ad-
- A modo. ijcitur modus, quem τροπον dicunt, quo queritur, quemadmodum quid sit factum, idq; tum † ut si nege ad qualitatem, scriptumq; pertinet, † ut si negemus adulteræ ueneno occidisse, cū ferro licuisset occide-

occidere, sed uel oportuisset, tum ad coniecturas quoque, ut si dicam bona mente factum, ideo mus adul-
 ter palam, mala, ideo ex insidijs, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus de quarum uirtute uene-
 aut natura quaeritur, quasque etiam citra complexum personarum, ceterorumque ex quibus non licuisse
 fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale occidere,
 fit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum ijs omnibus communes, diuidi haec in tria ge- sed ferro
 nera non possunt. Ideoque locis potius, ut quosque incurrant, subiicienda sunt. Ducuntur ergo oportuisse
 argumenta ex finitione, seu fine, nam utroque modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim An sit, quod
 simpliciter quaeritur, sit ne hoc uirtus, aut antecedente finitione, quid sit uirtus. † Id aut uniuersum sit, quale sit
 sum uerbis complectimur, ut rhetorice est bene dicendi scientia, aut per partes, ut rhetorice est Ex finitio
 recte inueniendi, & disponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actiois, ne seu sine
 scientia. Praeterea finimus, aut uirtutis, sicut superiora, aut *ετυμολογία*, ut assiduū ab assidue dando, † Ita aut
 & locupletem a locorum, pecuniosum a pecorum copia. Finitioni subiecta maxime uidentur uniuersa
 tur, genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad pro- uim uerbis
 bandam speciem minimum ualeat, plurimum ad refellendam. Itaque non quia est arbor, plata- complecti
 nus est, at quod non est arbor, utique platanus non est. Nec quod non est uirtus, utique potest mur.
 esse iustitia. Itaque a genere perueniendum est ad ultimam speciem, ut homo est animal, non Finim⁹ ui
 est satis (id enim genus est) mortale, etiam si species est, cum alijs tamen communis finitio. Ra & etymo-
 tionale, nihil supererit ad demonstrandum id, quod uelis. Contra species firmam probatio- logia.
 nem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utique uirtus est, quod non A genere.
 est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo, continentia, constantia. Nunquam itaque tolle- A specie.
 tur a specie genus, nisi omnes species, quae sunt generi subiectae, remoueantur, hoc modo. A Proprio
 Quod neque immortale est, neque mortale, animal non est. His adijciunt propria, & differentia. Proprium
 Proprijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli acci-
 dit, ut homini sermo, risus, aut quod utique accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdem
 rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaque quodcumque proprium deerit, soluet finitio
 nem, non utique quodcumque erit, confirmabit. Sapientissime autem quid sit proprium cuiusque qua-
 ritur, ut si per *ετυμολογία* dicatur. Tyrannicidae proprium est tyrannum occidere, negemus.
 Non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec si imprudens, uel
 inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud est seruū esse, aliud seruire, qua-
 lis esse in addictis quaestio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem
 additus, & plura, de quibus alio loco. Illud quoque differens uocant, cum genere in speciem di- Differens.
 ducto species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes, differens.
 Nondum enim proprium est, sed iam differt a marino, uel quadrupede. Quod non tam ad-
 argumentum pertinet, quam ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus &
 speciem, quam eandem formam uocat, a finitione diducit, & ijs quae ad aliquid sunt, sub-
 iicit, ut si is, cui omne argentum legatum est, petat signatum quoque, utatur genere. At si quis
 cum legatum sit ei, quae uiro materfamilias esset, neget deberi ei, quae in manum non conue-
 nerit, specie, quoniam duae formae sint matrimoniorum. Diuisione autem adiuuari finitionem A diuisione
 docet, eaque differre a partitione, quod haec sit totius in partes, illa generis in formas. Partes incer-
 ne
 tas esse, ut quibus constet respublica. Formas certas, ut quot sint species rerumpublicarum,
 Quastres accipimus, quae populi, quae paucorum, quae unius potestate regerentur. Et ille quod
 dem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium, ex iure ea ducere maluit, ego aper-
 tiora posui. Propria uero ad coniecturam quoque pertinent partem, ut proprium est boni recte Coniectu
 facere, iracundi uerbis excandescere. † Ac contra, quaedam in quibusdam utique non sunt, & ra-
 tio quamuis ex diuerso, eadem est. Diuisione, & ad probandum simili uia ualeat, & ad refellendum. † At.
 † Probanti iterum satis est unum habere, hoc modo. Ut sit ciuis quis, aut natus sit oportet, aut fa- † Probatio
 ctus. Neganti, utrumque tollendum est, nec natus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, idque est, ni.
 argumentorum genus ex remotioe, quo, modo efficitur totum falsum, modo id quod relinqui Ex remo-
 tur, uerum. Totum falsum est, hoc modo. Pecuniam te credidisse dicis, aut habuisti ipse, aut tione.
 ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si neque domi habuisti, neque ab alio acce-
 pisti, nec caetera, non credidisti. Reliquum sit uerum sic. Hic seruus, quem tibi uendicas, aut
 uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alie-
 nus. Deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum & cum cura intuumdum ge-
 nus, quia si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoque tota res soluitur. Tu
 tius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, si haec actio non sit, quae sit. Simul enim
 remouentur omnia. Vel cum duo † ponentur inter se contraria, quorum tenuisse utrumlibet † proponē
 sufficiat, quale Ciceronis est, Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, qui mihi tur.
 f iij non con

non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum, si doceo nō ab Habito, uinco ab Oppianico, si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorū necessaria est salterutrum eligendi aduersario potestas, efficiturq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio. Vtrum cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est. Et pro Vareno. Optio uobis dat, utrum uelitis casu illo itinere Varenum usum eē, an huius persuasū, & inducū. Deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum, idem efficiat, quale est. Philosophandum est, etiamsi non est philosophandum. Et illud uulgatum. Quo schema, si intelligit: quo si non intelligit: & Mentiet in tormentis, qui dolorem pati pōt, mentiet, qui non pōt. Ut sunt autē tria tempora, ita ordo rerū tribus momentis confertus est. Habent em̄ omnia initium, incrementum, summam, ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoq; argumentorū locus inuicem probantium. Nam ex intijs summa colligit, quale est. Non possum togam prætextam sperare, cum exordium pullū uideam. Et contra, non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est dictatura deposita. Similiter ex incremento in utraq; partem ducit rei rō, cū in coniectura, tum etiam in tractatu æquitas, an ad initiū summa referenda, id est, an ei cædes imputanda sit a iurgiū cœpit. Est argumentorū locus ex similibus. Si cōtinentia uirtus, utiq; & abstinētia. Si fidem debet tutor, & pcurator. Hoc est ex eo genere, quod & επαγωγῆ Græci uocant, Cicero inductionē. Ex dissimilibus. Non si lætitia bonum, & uoluptas. Non qđ mulieri, idem puillo. Ex contrarijs. Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorū causa bellum est, erit emendatio pax. Si ueniam meret qui imprudens nocuit, non meret præmiū qui imprudens profuit. Ex repugnantibus. Qui est stultus, sapiens non est. Ex consequentibus, siue adiungnāibus. Si iustitia est bonum, recte iudicandum. Si malum perfidia, non est fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, ideoq; huic loco subiicienda, cum & ipsa naturaliter congruant. Qđ quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis heredem suum eē uoluit, charū habuit, habet, habebit. Sed cum sint indubitata, utim habet pene signorum immutabiliū. Sed consequentia dico ἀκολουθία, est em̄ consequens sapientiæ bonitas, illa sequentia επακόλουθα, quæ postea facta sunt, aut futura. Nec sum de nominibus anxius, uocet em̄ ut uoluerit quisq; dum uis rerū ipsa manifesta sit, appareatq; hoc temporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; consequentia, quāuis ex prioribus dent argumentū ad ea quæ sequunt, quorū quidam duas species eē uoluerūt. Actionis, ut p̄ Oppio. Quos educere inuitos in puinciam nō potuit, eos inuitos retinere qui potuit. Temporis, in Verem. Si finem prætoris edicto afferunt calendæ Ianuarij, cur non initiū qđ edicti nascatur a calendis Ianuarij. Qđ utrunq; exemplum tale est, ut idem in diuersum, si retro agas, ualeat. Cōsequens est em̄ eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuisse retineri. Illa qđ, quæ ex rebus mutuam confirmationē præstantibus ducunt, quæ pprii generis quidam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῆς αἰτίας, Cicero ex rebus sub eandē rōnem ueniētibus, forte consequentibus iunxerim. Si portorium Rhodijs locare honestū est, & Hermocreonti conduce re, & qđ discere honestum, & docere. Vnde illa non hac rōne dicta, sed efficiens idem, Domitij Afri snia est pulchra. Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicē consequens, & qđ ex diuersis idem oñdit, ut qui mundum nasci dicit, per hoc ipm̄ & deficere significat, quia deficit oē qđ nascit. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contra, qđ genera causis uocant. Hæc interim necessario fiunt, interim plarunq; sed non necessario. Nam corpus in lumine utiq; umbrā facit, & umbra ubicunq; est, ibi corpus eē ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinq; uel ex altera parte. Sol colorat, non utiq; qui est coloratus, a sole est. Iter puluerulentū facit, sed nec omne iter puluerem mouet, nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. Quæ utiq; talia faciunt, talia sunt. Si sapia bonum uiuē facit, bonus uir est utiq; sapiens. Ideoq; boni est honeste facere, mali, turpiter, & qui honeste faciunt, boni, qui turpiter, mali recte iudicant. At exercitatio plarunq; robustū corpus facit, sed non quisquis est robustus, exercitatus, nec quisquis exercitatus, robustus ē. Nec quia fortitudo præstat ne mortem timeamus, quisquis mortē non timuerit, uir fortiter existimandus. Nec si capitis dolorem facit, inutilis hoibus sol est. Et hæc ad hortatiuum genus maxime pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igit, uoluptas infamiam, fugienda igitur. Recte autē monemur, causas non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medea. Utinam ne in nemore Pelio. Quasi uero id eam fecerit miserā, aut nocentē, qđ illic ceciderit abiēgna ad terram trabes. & Philocteta Paridi. Si imperasses tibi, ego nunc nō essem miser. Quo mō peruenire qđ libet, retro causas legētib; licet. His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero

cero uteretur, quod coniugatum uocant, ut Eos qui rem iustam faciunt, iuste facere, quod cer- Aconiuga
 te non eget probatione. Quod compascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex tis
 causis, uel ex efficientibus diximus, falio nomine uocant *ἐκ τῶν αἰτιῶν*, id est exitus. Nam nec hic † alieno.
 aliud tractatur, quæ quid ex quoque eueniat. Apposita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex Ab apposi
 minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex ma-
 iore, Si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore. Qui facile ac palam mentitur, peie-
 rabit. Ex pari. Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimoni- Ad conie-
 um accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi. Ex maiore. Si adulteris occidere licet, & loris cæ-
 dere. Ex minore. Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari. Quæ poena ad A maiori.
 uersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Quorum omnium tractatus uer A minori.
 satur in syllogismis. Illa magis finitionibus, aut qualitatibus profunt. Si robur corporibus bo A pari
 num non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Si abstinentia uirtus, & cō Ex iure
 tinentia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est Respub. Si domus ædificari sine A maiori.
 ratione non potest, quid agendum in naualium cura, & armorum? Ac mihi quidem suffice- A minori.
 ret hoc genus, sed in species secatur. Nam ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura (Vnde est A pari.
 quod semel, & sæpius) & ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, ex eo quod continet Ad finitio
 ad id quod continetur, ut ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe positisa ad propiora, & ad nem
 omnia, quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora A minori.
 & minora, aut certe uim similem obtinent, quæ si prosequamur, nullus erit ea concidendi mo A minori.
 dus. Infinita est enim rerum comparatio, iucundiora, † grauiora, magis necessaria, honestiora, A pari.
 utiliora. Sed omittamus plura, ne in eam ipsam, quam uito, loquacitatem incidam. Exem- Multipli-
 plorum quoque ad hæc infinitus est numerus, sed paucissima attingam. Ex maiore, pro Cecin- ces compa-
 na. Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum non uidebitur mouisse? Ex fa- ratiois spe-
 ciliore, in Clodium & Curionem. Ac uide, an facile fieri tu potueris, cum is factus non sit, cui- cies.
 tu concessisti. Ex difficiliore. Vide quæso Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Liga † gratiora.
 rij audeam confiteri. Et ibi. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit, eti- Exempla-
 am pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna. Ita ne uero scire esse armatos fat est, ut uim A maiori.
 factam probes, in manuseorum incidere non est satis? Ergo, ut breuiter contraham summam, A faciliori.
 ducuntur argumenta a personis, causis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, A difficili-
 coniunctum, insequens) facultatibus (quibus instrumentum subieciimus) modo, id est, ut ge-
 que sit factum, finitione, genere, specie, differentibus, proprijs, remotione, diuisione, initio, incre A minori.
 mentis, summa, similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis, Argumen-
 euentis, iugatis, comparatione, quæ in plures diducitur species. Illud adiiciendum uidetur, du- torum ge-
 ei argumenta non a confessis tantum, sed etiam a fictione, quam Græci κατὰ ὑπόθεσιν uo- nera
 cant. Et quidem ex omnibus iisdem locis, quibus superiora, quia totidem species esse possunt A fictione
 fictæ, quot ueræ. Nam fingere hoc loco, id est, proponere aliquid, quod si uerum sit, aut soluat
 questionem, aut adiuuet. Deinde id, de quo quæritur, facere illi simile. Id quo facilius accipi-
 ant iuuenes, nondum scholam egressi, primo familiaribus magisque usitatis exemplis ostendā.
 Lex est, qui parentes non aluerit, uinciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus recusat.
 Utitur fictione, si miles, si infans sit, si reipublicæ causa absit. Et illa contra optionem fortium,
 si tyrannidem petat, si templorum euerfionem. Plurimumque uirium ea res habet contra scri-
 ptum. Utitur his Cicero pro Cecinna. Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus, si me uilli-
 cus tuus solus deiecit? Si uero ne habeas quidem seruum præter eum, qui me deiecit. Et
 alia in eodem libro plurima. Verum eadem fictio ualeat, & ad qualitates. Si Catilina cum suo
 consilio † nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret † nefando-
 Lucium Murenam. Et ad amplificationem. Si hoc tibi inter cœnam, in illis immanibus pocu- rum.
 listuis accidisset. Sic, & si Respub. uocem haberet. Has fere sedes accepimus probationum
 in uniuersum, quas nec generatim tradere sat est, cum ex qualibet earum, innumerabilis argu-
 mentorum copia oriatur, nec per singulas species exequi patitur natura rerum, quod qui sunt
 facere conati, duo pariter subierunt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totum.
 Vnde plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio
 suo potuerant habere conatum, uelut astricti certis legum uinculis, perdidit, & magistrū
 respicientes, naturam ducem sequi desierunt. Nam ut per se non sufficere scire, omnes proba-
 tiones, aut a personis, aut a rebus peti, quia utrunque in plura diuiditur, ita ex antecedentibus,
 & iunctis, & insequentibus trahenda esse argumenta, qui acceperit, protinus in hoc sit instru-
 ctus, ut quid in quaque causa dicendum sit, ex his sciat, præsertim cum plurimæ probationes in
 ipso causarum complexu reperiantur, ita ut sint cum alia lite nulla communes † eorum sunt & † hæc sunt
 f iij potentissi

potentiſſimæ, & minimæ obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda ſunt.

A circūſtā Hoc genus argumentorū ſane dicamus ex circūſtantia, quia πρὸς αὐτὸν dicere aliter nō poſſu-
tia mus, uel ex ijs, quæ cuiuſq; cauſæ ppria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua uniuſ
 ſeruādi poteſtatē habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, proprium eſt cōtrouerſiæ dicere. Non unū
 nocentem ſeruabis, quia te adultero dimiſſo adulteram occidere non licebit. Hoc enim argu-
 mentum lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi. Et illa in qua lata eſt lex, ut
 argentarij dimidium ex eo quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigent. Ar-
 gentarius ab argentario ſolidum petit. Proprium ex materia eſt argumentum creditoris. Le-
 circo adiectū eſſe in lege, ut argentarius totū exigeret. Aduerſus enim alios non opus fuiſſe
ſin omnes lege, cum ſomnes præterq; ab argentarijs totū exigendi ius haberent. Cum multa autē no-
 uantur in omni genere materiæ, tum præcipue in his quæſtionibus, quæ ſcripto cōſtant, quia
 uocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipſa plurium
 legum aliorumue ſcriptorum, uel congruentium, uel repugnantium complexu uariant, ne-
 ceſſe eſt, cum res rei, aut ius iuris, quaſi ſignum eſt. Non debui tibi pecuniam, nunquā me ap-
 pellaſti, uſuram non accepifti, ultro a me mutuatus es. Lex eſt, qui patri pditionis reo non af-
 fuerit, ex hæres ſit. Negat, niſi pater abſolutus ſit, quid ſigni: Lex altera, Proditionis damnatus,
 cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Tyberium Guttam dicit nō iu-
 dicij corrupti, ſed ambitus eē damnatos, quid ſigni: q; accuſatores eorum, qui erant & ipſam
Probandū bitus damnati, e lege ſint poſt hanc uictoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhi-
qđ ppoſi- beri, quid pponendum, qđ quomodo ſit, quod ppoſueris, probandum. Hic omnino uis inuē-
tionis eſt. tionis, ſi non maior, certe prior. Nam ut tela ſuperuacua ſunt neſcienti quid petat, ſic argu-
 menta, niſi præuideris cui rei adhibenda ſint. Hoc eſt, quod cōphendi arte non poſſit. Ideo
 qđ cum plures eadem dixerint, generibus quidem argumentorū ſimilibus utentur, alius ta-
 men alio plura, quibus utat, inueniet. Sit exempli grā propoſita cōtrouerſia, quæ minimæ
 cōmunes cū alijs quæſtiones habet. Cum Thebas euerſiſſet Alexander, inuenit tabulas, qui-
 bus centum talenta mutuo Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Haſ, quia erat uſus cō-
 militio Theſſalorū, donauit ijs ultro, poſtea reſtituti a Caſſandro, repoſcunt Thebani Theſ-
 ſalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta & credidiſſe eos conſtat, & nō recepif-
 ſe. Lis omnis ex eo, qđ Alexander ea Theſſalis donafſe dī, pendet, conſtat quoq; illud, non eſ-
 ſe ijs ab Alexandro pecuniam datam. Quærit ergo, an perinde ſit quod datū eſt, ac ſi pecuniā
 dederit. Quid pderunt argumentorū loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donādo, nō
 potuiſſe donare, non donafſe: Et prima quidem actio facilis, ac fauorabilis repetentium iure
 quod ui ſit ablatum. Sed hinc aſpera, & uehemens quæſtio exoritur de iure belli, dicentibus
 Theſſalis, hoc regna, populos, fines gentium, atq; urbium contineri. Inueniendum cōtra eſt,
 quo diſtet hæc cauſa a cæteris, quæ in prætem uictoris uenirent, nec circa pbatioem res hæ-
 ret, ſed circa ppoſitionem. Dicamus primum in eo, qđ in iudiciū deduci pōt, nihil ualere, ius
 belli, nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaq; ubi illa ualeant, non eſſe iudicem, ubi iu-
 dex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniendum eſt, ut adhiberi poſſit argumentum. Ideo captiuos
 ſi in patriam ſuam redierint, liberos eē, quia bello parta non niſi eadem ui poſſideant. Propri-
 um eſt & illud cauſæ, qđ Amphictyones iudicant, ut alia apud centūuiros, alia apud iudicē
 priuatū in iſdem quæſtionibus rō ſit. Tum ſecundo gradu, nō potuiſſe donari a uictore ius,
 quia id demum ſit eius qđ teneat, ius, qđ ſit incorporale, apphendi manu non poſſe. Hoc re-
 perire difficilius, qđ cum inueneris, argumentis adiuuare, ut alia ſit conditio hæredis, alia uicto-
 ris, quia ad illum ius, ad hunc res tranſeat. Propriū deinde materiæ, ius publice crediti tranſire
 ad uictorem nō potuiſſe, quia qđ populus crediderit, oibus debeat, & quādiu quilibet unus
 ſuperfuerit, eſſe eū totius ſummæ creditorem. Thebanos autē non oēs in Alexandri manu fu-
 iſſe. Hoc non extrinſecus pbat, quæuis eſt argumenti, ſed ipſm p ſe ualet. Tertij loci pars pri-
 or magis uulgaris, Nō in tabulis eē ius, idq; multis argumentis defendi pōt. Mens qđ Alexā-
 dri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit, illud iam rursus materiæ pprium, & ue-
 lut nouæ cōtrouerſiæ, qđ reſtitutione recepifſe ius, etiāſi qđ amiſerint, Thebani uident. Hic
 & quid Caſſander uelit, quærit. Sed uel potentiſſima apud Amphictyonas aequi tractatio
 eſt. Hæc non idcirco dico, qđ inutilem horū locorū, ex quibus argumenta ducunt, cognitio-
 nem putem, alioqui nec tradidiſſem, ſed ne ſiqui cognouerint, iſta, ſi cætera negligant, perfe-
 ctos ſe protinus, atq; cōſummatos putent, & niſi in cæteris, quæ mox præcipienda ſunt, ela-
 borauerint, mutam quandam ſciam conſecutos intelligant. Nec em̄ artibus editis factum ē,
 ut argumenta inueniremus, ſed dicta ſunt oīa anteq; præciperent, mox ea ſcriptores obſerua-
 uata, & collecta ediderunt. Cuius rei pbatio eſt, qđ exemplis eorū ueteribus utunt, & ab ora-
 toribus

Quilibet

toribus illa repetunt, ipsi nullum nouū, & qđ dictū non sit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda ijs qđ grā est, per quos labor nobis detractus ē. Nam quæ priores beneficium ingenij singula inuenerunt, nobis & non sunt requirenda, & nota oīa. Sed nō magis hoc fat est, qđ palæstram didicisse, nisi corpus exercitatione, continētia, cibis, ante oīa natura iuuet. Sicut contra, ne illa quidem satis sine arte, p̄fuerint. Illud qđ studiosi eloquentiæ cogitēt, neq; oibus in causis ea quæ demonstrauiamus, cuncta posse reperiri, neq; cum p̄posita fuerit materia dicendi, scrutanda singula, & uelut ostiatim pulsanda, ut sciant, an ad p̄bandum id, qđ intēdimus, forte r̄deant, nisi cū discunt, & adhuc usū carent. Infinitā em̄ faciet ipsa res dicendi tarditatē, si semp sit necesse, ut tentantes unum qđq; eorū qđ sit aptū, atq; cōueniens, experiendo noscamus. Nescio an etiā impedim̄to futura sint, nisi & animi quædā ingenita natura, & studio exercitata uelocitas, recta nos ad ea quæ cōueniunt causæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimū iuuat sociata neruorū concordia, si tñ tardior manus, nisi inspectis, dimensis q; singulis, quibus quæq; uox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit eē contentū, eo qđ simplex canendi natura tulerit. Ita hm̄oī p̄ceptis debet quidē apta eē, & citharæ mō intenta rō doctrinæ, sed hoc exercitatione multa consequendū, ut quemadmodū illorū artificum, etiāsi alio spectēt, manus tñ ipsa cōsuetudie ad graues, acutos, mediosq; horū sonos fert, sic oratoris cogitationē nihil morei hæc uarietas argumentorū, & copia quasi offerat se, & occurrat, & ut literæ, syllabæq; scribingentiū cogitationē nō exigunt, sic rōnes sponte quadam sequantē.

¶ De exemplis.

Caput .XI.

Tertium ē genus ex ijs, quæ extrinsecus adducunt in causam, Græci uocant *παραδείγματα*, quo nomine & generaliter usi sunt in omni similitum appositione, & sp̄aliter in ijs, quæ rerum gestarum auctoritate nituntur. Nostri fere similitudinem uocari maluerunt, qđ ab illis *παραβολή* dicitur, hoc alterum, exemplum, quanq; & hoc, simile est, & illud, exemplū. Nos quo facilius p̄positum explicemus, utriq; *παραδείγματα* esse credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec uereor, ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem separet ab exemplo. Nam idem argumentationē diuidit in duas partes, inductionē, & ratiocinationē, ut pleriq; Græcorum in *παραδείγματα*, & *επιχειρήματα*, dixeruntq; *παραδείγματα* *επιχειρήματα* *επαγωγική*. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit uiam, cum plura interrogasset, quæ confiteri aduersario necesse eēt, nouissime id de quo quærebat, inferebat, cui simile cōcessisset. Id est Inductio Socratica. Inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non pōt. Sed qđ illic interrogat, hic fere sumit. Sit igit illa interrogatio talis. Qđ est pomum generosissimum? nonne qđ optimū? concederet. Quis equus generosissimus? nonne qui optimus? & plura in eundem modū, deinde cuius rei grā rogatum est, quid homo? nonne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. Hoc in testiuū interrogatione ualet plurimum, in oīone perpetua dissimile est, etem̄ sibi ipse r̄ndet orator, Quod pomum generosissimum? puto qđ optimum, & quis equus? qui uelocissimus, ita hominū, non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta, necesse est aut similia eē, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur in Similitudo terim & ad oīonis ornatum. Sed illa cum res exiget. Nunc ea quæ ad p̄bationem pertinent, exequar. Potentissimum aut est inter ea, quæ sunt huius generis, qđ proprie uocamus exemplum. Præceptū in exemplo. Id est rei gestæ, aut ut gestæ utilis ad persuadendū id qđ intenderis, cōmemoratio. In- exemplo. tuendum igit, totum simile sit, an ex parte, ut aut oīa ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. r̄ usurpā. Simile est, iure est occisus Saturninus, sicut Gracchī. Dissimile, Brutus occidit liberos p̄ditidorum. A simili. onē molientes, Manlius uirtutē filij morte mulctauit. Contrariū, Marcellus ornāmēta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadē socijs abstulit. Et p̄bandorū & culpandorū ex his con- A dissimili firmatio eosdē gradus habet. Etiā in ijs quæ futura dicemus, utilis similiū admonitio ē, ut figs A cōtrario dicens Dionysiū idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorū adiutus armis tyrānidē occupet, Exēplū a hoc referat exemplū, eadē rōne Pisistratū ad dominationē peruenisse. Sed ut sunt exempla toto filij. A maio- interim tota similia, ut hoc p̄ximū, sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maio- A maio- ra ducunt. Si p̄pter m̄rimonia uiolata urbes euerse sunt, quid fieri adultero par est? Tibicibus A minoribus cū ab urbe discessissent, publice reuocati sunt, quāto magis principes ciuitatis uiri, & bñ A minoribus de Rep. meriti, cū inuidiæ cesserint, ab exilio reducēdi. Ad exhortationē uero p̄cipue ual- Ab impari- lēt imparia. Admirabilior in foemina q̄ in uiro uirtus. Quare si ad fortit̄ faciendū accēdat aliq; ribus nō tm̄ afferet momētū Horatius, & Torquatus, q̄ntū illa mulier, cuius manu Pyrrhus ē interfectus, & ad moriendū nō tā Cato & Scipio, q̄ Lucretia, qđ ipm̄ ē ex minoribus ad maiora. Sin̄ sex maioribus igit horū generū ex Cicerone (Nā unde potius?) exēpla p̄ponamus. Simile ē hoc p̄ Mu- ribus ad mir- rena. Et em̄ mihi ipsi accidit, ut cū duobus patricijs, altero improbilissimo, altero modestissimo, nora. atq; optimo uiro peterem, superauit tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius mino- p̄mamur

- Malus.** ris pro Milone. Negant intueri lucem eē fasei, qui a se hominem occisum eē fateatur, in qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant: nempe in ea, quae primum iudicium de capite uidit. M. Horatij fortissimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitijs liberatus est, cum sita manu sororem eē interfectam fateretur. Minus maioris, Occidi non Spurium Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plæbem uidebatur, in suspicionem incidit regni appetendi, & cætera, deinde. Sed eum (auderet enim dicere cum patriam periculo liberasset) cuius nefandum adulterium in puluinaribus. Et, totus in Clodium locus. Dissimile ex se plures causas habet, fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisque, per quae fere omnia Cicero præiudicia, quae de Cluentio uidebant facta, subuertit. Contrario uero exemplo censoriam noram, laudando censorem Africanum, qui eū, quem peierasse conceptis uerbis palam dixisset, testimonium etiam pollicitus, siquis contradiceret, nullo accusante traducere equum passus eēt. Quae quia erant longiora, non suis uerbis exposui. Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum est. At nō ille satum quote mentiris Achilles, Talis in hoste fuit Priamo. Quaedam autem ex ijs, quae gesta sunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius imperatoris, ab eo interfectus est, cui uim afferebat. Facere eū probus adolescens periculose, q̄ perpeti turpiter maluit, atq; hunc ille summus uir scelere solutum periculo liberauit. Quaedam significare satis erit, ut idem, ac pro eodem. Neq; eū posset ille Hala Seruilius, aut P. Nafica, aut L. Optimus, aut me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas eēt. Haec ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas causae, aut decor postulabit. Eadem ratio est eorum, quae ex poeticis fabulis ducuntur, nisi q̄ ijs minus affirmationis adhibetur, cuius usus qualis eē deberet, idem optimus auctor, ac magister eloquentiae ostendit. Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplum. Itaq; hoc iudices non sine causa, etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderūt, eū, qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solum diuina, sed etiam sapientissimae deae sententia liberatum. Illae quoq; fabulae, quae etiam si ab Aesopo originem non acceperunt (Nam uidetur earum primus auctor Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos solent, praecipue rusticorum, & imperitorum, q̄ & simplicius quae ficta sunt audiunt, & capti uoluptate, facile ijs quibus delectantur, consentiunt. Si quidem & Menenius Agrippa, plæbem cum patribus in gratiam traditur reduxisset, nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus fabula, & Horatius, ne in poemate quidem humilē usum huius generis putauit. Olim quod uulpes aegrotō cauta leoni. αἴνον Græci uocant, & αἰσωποποιήτορ, & ut dixi, λόγους μυθικοῦς. Nostrorum quidā nō sane recepto in usum nomine apologationem, cui confine est παροιμία genus illud, quod e uelut fabella breuior, & per allegoriam accipitur, Nos nostrum, inquit, onus, uos clitellas. Proximas exemplo uires habet similitudo, praecipueq; illa, quae ducitur citra ullam translationem mixturam ex rebus pene paribus, Vt qui accipere in campo consueuerunt, ijs candidatis, quorum nummos suppressos eē putant, inimicissimi solent eē, sic huiusmodi iudices infestum reo uenerant. Nam παβολή, quam Cicero collationem uocat, longius res, quae comparantur, repetere solet, nec hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Murena facit. Quod si e portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehunt, p̄dicere summo studio solent, & tempestatum rationem. & praedonum, & locorum (q̄ natura fert, ut ijs faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur) quo tandem animo eē oportet, prope iam ex magna iactatione terram uidentem, in hunc, cui uideo maximas tempestates eē subeundas: Sed παβολή a mutis, atq; etiam inanitis interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similitum alia facies in tali ratione, admonendum ē, rarius esse in oratione illud genus, quod εἰκόνια. Græci uocant (in quo exprimitur rerum, aut personarum imago, ut Cassius, Quis istam faciem planipedis senis torquens) q̄ id quo probabilius fit quod intendimus, ut si animum dicas excolendum, similitudine utaris terrae, quae neglecta sentes atq; dumos, exculca fructus creat, aut si ad curam Reipu horteris, ostēdas apes etiam formicasq; non modo muta, sed etiam parua animalia, in commune tamen laborare.
- Ab imagine.** Ex hoc genere dictum est illud Ciceronis, Vt corpora nostra sine mente, ita ciuitas sine lege, suis partibus, ut neruis, ac sanguine, & membris uti non potest. Sed ut hoc corpis humani p̄ Cluentio, ita pro Cornelio equorū, p̄ Archia saxorū q̄q; est usus similitudine. Illa (ut dixi) propiora, Vt remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solēt tñ fallere similitudinū spēs, ideoq; adhibendum est his iudicium. Neq; eū ut nauis utilior noua q̄ uetus, sic amicitia, uel ut laudanda quae pecuniam suā pluribus largitur, ita quae formam.
- Verba

Verba sunt in his similia, largitionis & uetustatis, uis quidē longe diuersa, pecuniā & amicitia. Itaq; in hoc genere maxime quærit, an simile sit qd̄ inferē. Etiam in illis interrogatiōibus Socratis, quæ paulo ante feci mentionē, cauendum, ne incaute r̄ndear, ut apud Aeschinē Socraticum male r̄ndit Aspasia Xenophontis uxor. Qd̄ Cicero his uerbis transfert. Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aur̄, q̄ tu habes, utrum ne illius, an tuū malis: illius inquit. Quid: si uestem, & cater̄ ornatum muliebrē, p̄tj maioris habeat q̄ tu habes, tuū ne, an illius malis: r̄ndit, illius uero. Agefis, inquit, si uir̄ illa meliorē habeat q̄ tu habes, utrum ne tuū uir̄ malis, an illius: hic mulier erubuit, merito, male enim r̄nderat, se malle alienum aur̄ q̄ suum. Nam est id̄ improbū. At si r̄ndisset, se malle aur̄ suum tale esse, quale illud eēt, potuisset pudice r̄ndere, malle se uir̄ suum talem eē, qualis melior eēt. Scio q̄sdam inani diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & aliquid eē simile minus, ut similia homini, & marmora deformatā prima manu, aliquid plus, ut illud. Non ouum tam simile ouo. Et dissimilibus inesse simile, ut formicæ & elephāto genus, qui sunt animalia. Et similibus dissimile, ut canibus catulos, & matribus hœdos, differunt em̄ ætate. Contrarior̄ Contrario q̄q; aliter accipi opposita, ut noctem luci, aliter noxia, ut aquam frigidam febr̄, aliter repurū modi gnantia, ut uer̄ falso, aliter disparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præsens p̄positū magnopere pertineant, non reperio. Illud est annotandum magis, argumenta duci ex iure Arg. ex iū simili, ut Cicero in topicis. Ei cui domus usus fructus relictus sit, non restitutor̄ hæredem, re simili, si corruerit, quia non restituat seruū, si is decesserit. Ex contrario, nihil obstat q̄ minus iustum A cōtrario matrimoniū sit mēte cocuntū, etiam si tabulæ signatæ nō fuerint. Nihil em̄ proderit signatæ se tabulas, si mentē matrimoniū non fuisse constabit, Ex dissimili, quale est Ciceronis, p̄ Cæcinnam, ut, Siquis me exire domo coegisset armis, haberem actionem, si quis introire phibuisset, non haberem. Dissimilia sic deprehendunt, non si is qui argentum oē legauit, uideri pōt A dissimili signatam quoq; pecuniā reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari uoluisse credit. *Αναλογίαι* quidam a simili separauerunt, nos eā subiectā huic generi putamus. Nam ut unū ad decem, sic decem ad centum, simile certe est, & ut hostis, sic malus ciuis. Quanc̄ hic ulte † et r̄ius q̄q; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis dñi cum ancilla, si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facillime occurrit ex dissimilibus argumentatio. Non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq; immo ex contrario, quia mutis, ideo non rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & auctoritas. Hæc secuti Græcos a quibus *νεῖος* dicitur Ab aucto cuntur, iudicia aut iudicationes uocant, non de quibus ex causa dicta sententia est (Nam ea ritate quidem in exemplor̄ locū cedunt) sed siquid ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus poetis, referri pōt. Ne hæc quidem uulgo dicta, & recepta p̄suasione populari sine usu fuerint testimonia. Sunt em̄ q̄dammodo uel potentiora, etiam q̄ non causis accommodata, sed liberis odio & gratia mentibus, ideo tantū dicta factaq; quia aut honestissima, aut uerissima uidebant. An uero me de incōmodis uitæ differere, nō adiuuabit ear̄ p̄ A iudicio suasio nationū, quæ fletibus natos, lætitiā defunctos, psequunt: Aut si misericordiam cōmē- gentis dabo iudici, nihil p̄derit q̄ prudētissima ciuitas Atheniensū, non eā p̄ affectu, sed p̄ numine Ciuitatis. accepit: Nam illa septem p̄cepta sapientum, nōne quasdā uitæ leges existimamus: Si cām Sapientis. ueneficij dicat adultera, nō Marcii Catonis iudicio dānata uideat, qui nullam adulterā nō eā Clari ciuis dem eē ueneficam dixit: Iam sententijs quidē poetar̄ non oīones modo sunt refertæ, sed libri Poetar̄ etiam philosophor̄. Qui quanc̄ inferiora oīa p̄ceptis suis, ac l̄ris credunt, repetere tñ auctori- tate a plurimis uersibus nō fastidierūt, Neq; est ignobile exemplū, Megareos ab Atheniensibus cū de Salamine cōtenderēt, uictos Homeri uersu, qui tñ ip̄e non in oī editione reperit, si gnificans Aiacem naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea q̄q; quæ uulgo recepta sunt, hoc ip̄o Vulgi q̄ incertum auctore habent, uelut oīm fiunt, quale ē. Vbi amici, ibi opes. Et, conscia mille testes. Et apud Ciceronem. Pares aut̄ (ut est in uetere p̄uerbio) cum paribus facillime congregantur. Neq; em̄ durassent hæc in æternum, nisi uera oibus uiderent. Ponitur a quibusdam, Deor̄ ora & quidem in parte prima, deor̄ auctoritas, quæ est ex responsis, ut Socratem esse sapientis- culis, simum. Id̄ rar̄ est. Tamen utiē eo Cicero in libro de haruspiciū responsis. Et in concione contra Catilinam, cum signum Iouis columnæ impositum populo oñdit. Et p̄ Ligario, cum causam C. Cæsaris meliorem, quia dii hoc iudicauerint, confiteat. Quæ cum propria causæ sint, diuina testimonia uocantur, cum aliunde accersunt, argumenta. Nonnunq; cōtingit iudicis Aduersarij q̄q; aut aduersarij, aut eius, qui ex diuerso agit, dictum aliq̄d aut factū assumere ad eor̄, quæ uel iudicis intēdimus, fidem. Propter qd̄ fuerunt qui exēpla, & has auctoritates, p̄bationum inartificialium eē arbitrent, q̄ ea non inueniret orator, sed acciperet. Plurimū aut̄ refert. Nam testis & quæstio,

& quaestio, & his simili, de ipsa re, quae in iudicio est, pronuntiant. Extra petita, nisi ad aliquam praesentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent.

¶ De usu argumentorum. Caput .XII.

HAec fere de probatione uel ab alijs tradita, uel usu percepta in hoc tempus sciebant. Nec mihi fiducia est, ut ea sola esse contendam, quinimo hortor ad quaerendum, & inueniri posse fateor, quae tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nuñc breuiter quemadmodum sit utendum his, subiungam. Traditum fere est, argumentum oportere esse confessum. Dubijs enim probari dubia qui possunt. Quaedam tamen, quae in alterius rei probationem ducimus, ipsa probanda sunt. Occidisti uirum. Erase enim adultera. Prius de adulterio conuincendum est, ut cum id coeperit esse pro certo, fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occisi inuentum est. Negat suum. Ut probationi profit, probandum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quam quae ex dubijs facta sunt certa. Caedes a te facta est, cruentam enim uestem habuisti. Non est tam graue argumentum si fatetur, quam si conuincitur. Nam si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse uestis. Si negat, hic causae cardinem ponit, in quo si uictus fuerit, etiam in sequentibus ruit. Non enim uideatur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si confiteretur. Firmissimis argumentorum, singulis instandum, infirmiora congreganda sunt, quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant, haec imbecilla natura, mutuo auxilio sustententur. Itaque si non possunt ualere quia magna non sunt, ualebunt quia multa sunt, quae ad eiusdem rei probationem omnia spectant. Ut si quis haereditatis gratia hominem occidisse dicatur. Haereditatem sperabas, & magnam haereditatem, & pauper eras, & tum maxime a creditoribus appellaberis, & offenderas eum, cuius haeres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt, & communia, uniuersa uero nocent, etiam si non ut fulmine, tamen ut grandine. Quaedam argumenta ponere satis non est, adiuuanda sunt, ut si cupiditas causa sceleris fuit, quae sit uis eius, ira, quantum efficiat in animis hominum talis affectio. Ita & firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decoris, si non nudos, & uelut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumento nitentur odij, utrum hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduersus inferiorem, parem, an superiorem, alienum, an propinquum. Suos habent omnia ista tractatus, & ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper, quae inuenerimus, argumentis honorandus est iudex, quia & tedium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim potest iudex credere satis esse ea potentia, quae non putamus ipsi sufficere, qui dicimus. In rebus uero apertis argumentari tam sit stultum, quam in clarissimum solem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciunt, quas *παδιδυαίς* uocant, ductas ex affectibus. Atque Aristoteles quidem potentissimum putat ex eo qui dicit, si sit uir optimus, quod ut optimum est, ita longe quidem, sed sequitur tamen uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio. Q. Varius Sucionensis ait, Aemiliu Scaurum Rempub. Po. Ro. prodidisse. Aemilius Scaurus negat. Cui simile quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia Rempub. proditurus esset, isque id negasset. Quod igitur (inquit) tu non fecisses, ego feci. Intuendum autem, & qui sit apud eum apud quem dicimus, & id, quod illi maxime probabile uideatur, requirendum. Qua de re locuti sumus, & in proemij, & in suaforiae praecipis. Altera ex iuramentatione probatio est. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixisti, Et o iuramentatione. facinus indignum, & similia, quae non debent deesse quidem orationi, & si desunt multum nocent, non tamen habenda sunt inter magna praesidia, cum hoc in eadem causa fieri ex utraque parte similiter possit. Illae firmiores ex sua cuiusque persona probationes, quae credibilem rationem subiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus, non fuerit alium accusaturus quam nocentem, quam si negotium innocenti facit, liberet eum noxa qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisque necessarios, auctoritate petunt. Quae sit etiam, potentissima argumentum, quae primo summoque, ut Homerica dispositione in medio sint infirma, an a minimis crescunt. Quae alij plixent. putat ratio causae cuiusque postulat, ordiuntur, uno (ut ego censeo) excepto, ne a potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego haec breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos, & genera, quam possem apertissime ostenderem. Quidam executi sunt uerbosius, quibus placuit, proposita locorum communiu materia, quam quaeque res modo dici posset, ostendere. Sed mihi superuacuum uidebatur. Nam & fere apparet quid in iniuria, quid in auaritia, quid in testem inimicum, quid pro teste amico dicendum sit. Et de omnibus his omnia dicere infinitum est, tam Hercule, quam si controuersiarum, quae sunt, quaeque futurae sunt, quaestiones, argumenta, finias tradere uelim.

Ipsas au

Ipsas autem argumentorum uelut sedes, non me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eo diligentius faciendum fuit, quia declamationes quibus ad pugnam foresem Declamatio uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi recesserunt, atque ad titionem ener solam compositæ uoluptatem neruis carent, non alio mediullidius uitio dicentium, quæ quo uatio. mancipiorum negotiatores formæ puerorum uiriliter excisa lenocinantur. Nam ut illi robur ac lacertos, barbamque ante omnia, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæque fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt, ita nos habitum orationis ipsum uirilem, & illam uim stricte, robusteque dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus, & dum læuita sint, ac nitida, quantum ualeant nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti nemo non uir spadone formosior erit. Nec tam auersa unquam uidebitur ab opere suo prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si natura, id est, sceretur, monstrum erat. Licet iuuet ipsum effœminatæ flexus mendacium, nunquam tamen deus, hoc continget malis moribus regnum, ut si qua pretiosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut sentio enim dicam) libidinosam resupina uoluptate auditoria resupinam probent, nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculini, & incorrupti, ne dicam grauis, & sancti uiri, ostendet. At uero statuarum artifices, pictoresque clarissimi, cum corpora quam speciosissima fingendo, pingendoue effingere cuperent, nunquam tamen in hunc inciderunt errorem ut Bagoam, aut Megabyzum aliquem, in exemplum operis assumerent sibi, sed Doryphoron illum, aptum uel militiæ, uel palæstræ, aliorum quoque tullum, iuuenem bellicosum, & athletarum corpora decorare existimauerunt. Nos qui oratorem studemus effingere, non arma, sed tympana eloquentiæ demus. Igitur & ille, quem instituimus, adolescens, quam maxime potest, componat se ad imitationem ueritatis, initurusque frequenter forensium certaminum pugnam, iam in schola uictoriam spectet, & ferire uitalia, ac tueri sciat, & præceptor id maxime exigat, & inuentum præcipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali est, quod necessaria plerumque silentio transeunt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

¶ De Refutatione.

Caput. XIII.

Refutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota est posita in refutatione, quæ quæ dicta sint, ex diuerso debent utrinque dissolui, & hæc est proprie, cui in causis quartus assignatur locus. Sed utriusque similis conditio est. Neque uero ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quam in confirmatione, nec locorum, aut sententiæ, aut uerborum, & figurarum alia conditio est. Affectus plerumque hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen, difficilius semper est creditum (Quod Cicero sæpe testatur) defendere, quam accusare. Primum, quod est res illa simplicior. Proponitur enim uno modo, uarie dissoluitur, cum accusatori factis sit plerumque ueris esse id, quod obiecerit. Patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecatetur, molliat, minuatur, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta fere, atque (ut sic dixerim) clausula est actio. Hinc mille flexus, & artes desiderantur. Tum accusator præmeditata pleraque domo affert. Patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem. Patronus ex re ipsa refellit. Accusator criminum inuidia, & si falsa sit, materiam dicendi trahit, de paricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tantum neganda sunt. Ideoque accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus fuit. Nam ut quod sentio semel finiam, tanto est accusare quam defendere, quanto facere, quam sanare uulnera, facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quo modo. Primum igitur intuendum est id, cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extra accersitum. Nam si est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum. Extra hæc in iudicijs fere nihil est. Deprecatio quidem quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, quæ nulla certa forma pronuntij tenent, quam illæ quoque apud Caium Cæsarem, & triuuiros per diuersarum partium hominibus actiones, etiam si precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia, nisi hoc non fortissime defendentis est, dicere. Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic pot nos possemus? Quod si quoniam apud principem, aliuue, cui utrum uelit liceat, dicemus. Dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementiam tamen seruandum esse uel tale. Primum omnium non erit res nobis cum aduersario, sed cum iudice, deinde forma deliberatiuæ magis materiam, quam iudicialis utemur. Suadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quam uoluptatem ultionis concupiscat. Apud iudices quod secundum leges dicturos finiam, docere confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari, neque transferri possunt, utique defendenda sunt, qualiacumque sint, aut causa cedendum. Negandi duplicem ostendimus formam, aut non esse factum, aut non hoc esse, quod factum sit. Quæ neque defendi, neque transferri dum.

Patroni ptes.

Præmeditate.

Deprecatio.

Cum defen-

Cum negan-

Cum trās transferri possunt, utiq; neganda, nec solum si finitio potest esse pro nobis, sed etiam, si nuda ferendum inficiatio superest. Testes erunt. Multa in eos dicere licet. Chirographum. de similitudine literarum differendum. Vtiq; nihil erit peius q̄ confessio. Vltima est actionis controuersia, cum Cum nihil defendendi, negandi ue non est locus, translatio. Atqui quaedam sunt, quae nec negari, nec remedij ē. defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est, quae cum anno uidua fuisset, enixa est, lis nō erit. Quare illud stultissime praecipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, si Extra cām quidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen adductu. coniunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quaestionem, nec esse in his morandum, & mi Cum plu- nus esse, q̄ aduersarius dicit, tñ uelut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bo ra aggredi nus aduocatus pro rei salute breuem negligentiae reprehensionem non pertimescere. Viden mur dum etiam, an simul nobis plura aggredienda, an amolienda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam ifirma sunt, ut pariter impelli possint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis non expediat. Tum enim toto corpore enitendum, & ut sic dixerim, detecta fronte pugnandum est. Interim si resolvere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumēta cum aduersariorum argumentis conferemus, si modo hoc, ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quae uero turba ualebunt, diducenda erunt, quod pauloante dixi. Eras haeres, & pauper, & magna pecunia appellabaris a creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. Vrgent uniuersa. At si singula quaeq; dissolueris, iam illa flamma, quae magna congerie cōualuerat, diductis quibus aiebatur, concidet. Ut si uel maxima flumina in riuos diducatur, qualibet transitum praebent. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nūc complectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel hoc intuendum negemus, quia non quiquis causa faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sapius autem accusatori congerere argumenta, reo dissoluere, expediet. Id autem, quod erit ab aduersario dictum, quo modo refutari debeat, intuendum est. Nam si erit palam falsum, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero, eum, quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Contra falsum Palam etiā contraria, & superuacua, & stulte reprehendere nullius artis est. Ideoq; nec rōneso contrarium rum, nec exempla tradere necesse est. Id quoq; (obscurum uocant) quod secreto, & sine teste, aut stultū. aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmum est. Sufficit enim q̄ aduersarius non Obscurū. probat. Item si ad causam non pertinet. Est tamen interim oratoris efficere, ut quid aut contrarium esse, aut a causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostrae potius causae officium. uideatur esse cōiunctum. Obijcitur Oppio, quod militum cibarijs detraxerit, asperum crimē, sed contrarium ostendit Cicero, quia idem accusatores obiecerunt Oppio, q̄ is uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti a tribuno codicis pollice tur, facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur. Petit accusationem in Verrem Quintus Locum com- Caeilius, q̄ fuerat quaestor eius, ipsum Cicero ut pro se uideretur, efficit. Caetera quae ppo- munes a nuntur, communeis locos habēt. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint, aut finitioe, an propria, aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba. inhumana, crudelia, & caetera, quae ei finitioe q̄- generi accidunt. Ea non modo in propositionibus, aut rationibus, sed in toto genere actiois litate. intuenda, an sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis. Inhumana, ut Tiberonis Ligarium exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Caesar ignoscat. Superba, ut in Oppium ex epistola Cottae reum factum. Proinde praecipites, insidiosae, impotētes deprehendunt. Ex quibus tamen fortissime inuaseris, quod est aut omnibus periculosum, ut dicit Cicero p̄ Tullio. Quis hoc statuit unq̄, aut cui cōcedi sine summo omnium periculo potest, ut eum iure potuerit occidere, a q̄ metuisse se dicat, ne ipse posterius occideret. Aut ipsi iudicibus, ut p̄ Oppio Cōtinēda monet pluribus, ne illud actiois genus in equestre ordinē admittant. Nōnunq; tñ quaedā be Cōfutatio ne contēnunt, uel tanq̄ letitia, uel tanq; ad causam nihil pertinētia. Multis hoc locis facit Cicero. Similium. ro. Sed haec simulatio interim hucusq; pcedit, ut quae dicēdo refutare nō possumus, q̄ si fastidiē † his do calcemus. Quoniam uero maxima pars reorū similibus cōstat, rimandū erit diligentissime, quid sit in q̄q; qd assumit dissimile. Id in iure facile deprehēdiē. Est em̄ scriptū de rebus utiq; diuersis, tātoq; magis ipsa reorū differētia pōt esse manifesta. Illas uero similitudines q̄ ducunt Exēploꝝ ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exēpla reorū uarie tractāda sunt si nocē † uetera bunt, quae si † dubia erūt, fabulosa dicere licebit, sin † uera, maxie quidē dissimilia. Neq; em̄ fieri † indubita potest ut paria sint omnia, ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Hal- ta. lae, a quo Melius est interfectus, Melium regni affectatorem fuisse, a Graccho leges modo la- tas esse populares, Halam magistrum equitum fuisse, Nasicam priuatum esse dicatur. Si de- fecerint,

fecerint omnia, tum uidentum erit an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre quo quicq; Iudicator; accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponā refutatio tur, si acri & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero de Cornelio, Codicem attigit, & protinus cum quadam defensione, ut si pro luxurioso dicendum sit, Obiecta est paulo liberalior uita. Sic & pro fordido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorum dictum cum sua confirmatione referamus, aut etiam loci alicuius executione adiuues, nisi cum eum eludenda, Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annis forum non attigeris, absueris tādū, dendo & cum tam longo interuallo ueneris, cum ijs qui in foro habitauerunt, de dignitate contēdas.

Præterea in contradictionibus, interim totum crimen exponitur, ut Cicero p Scauro con Crimē to tra Bostarem facit, uelut orationem diuersa partis imitatus. Aut pluribus propositionibus tū exponi etis, ut pro Vareno, Cum iter per agros, & loca sola faceret cum Populeno, in familiam An tur pluri charianam incidisse dixerunt, deinde Populenum occisum eē, illico Varenū uinctum, ad bus propo seruatū, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. Quod est utiq; faciendum, si erit incre fitionibus dibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod cō iunctis. textu nocet, & plerunq; id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. Id ex Crimen p plis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia utriusq; sunt partis, sed partes dil quia plus profunt respondentī. Neq; enim pigebit, quod saepe monui, referre, commune qui soluitur. prior dicit, contrarium facit. Est enim contrarium quo aduersarius bene uti potest. At enim Cōmunia non uerisimile est tantum scelus. M. Cottam eē commentum. Quid hoc uerisimile est tan tum scelus Oppium eē conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ in ter semetipsa pugnent, aut pugnare uideatur, quæ aliquando ex rebus ipis manifesta sunt, ut in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signum magnæ familiari tatis est, uenenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est. Tubero Ligarium accu sat, quod is in Africa fuerit, & queritur qd ab eo ipse in Africam non sit admittus. Aliquan do uero præbet eius rei occasionem, minus considerata ex aduerso dicentis oratio, quod acci dit præcipue cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contra Cluen tium quam censoria nota? Quid tam contra eundē, quam filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumuenisset, crimine exheredatum? Ad hæc Cicero pugna re inuicem ostendit. Sed tu Acci consideres, censeo diligenter, utrum Censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod Censores de cæteris subscripserunt. Ip̄m enim Egnatium, quem tu grauem esse uis, de senatu eiecerunt. Sin autem censorium, hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredauit, censores in senatu, cum patrem reiecessent, retinuerunt. Illa magis uitiose dicuntur, q̄ acute reprehenduntur, argumentum du

Reprehen bium pro necessario, controuersum pro confesso, commune pluribus pro proprio, uulgare, su su facilia ui peruacuum, serius constitutum, contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen tia. augeant, qd̄ probandum est, de facto disputent, cum de auctore quærat, impossibilia aggre dianur, pro effectis relinquunt. uix dum inchoata, de homine dicere, q̄ de causa malint, homi num uitam rebus assignent, ut si quis decemuiratum accuset, non Appium, manifestis repu gnent, dicant qd̄ aliter accipi possit, summam quæstionis non intueantur, nō ad proposita re spondeant. Quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis extrinsecus reme dijs tuenda ē, uel cum peculatus Verres reus fortiter, & industrie tutatus contra Piratas Sicili am dicitur. Eadem aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tñ amplius, Vitiū no q̄ circa eas multi duobus uitijs diuersis laborant. Nam quidam etiam in foro tanq; molestam lentiū con rem & odiosam prætereunt, & ijs plerunq; quæ composita domo attulerunt, cōtenti sine ad tradictio uersario dicūt, & si licet multo magis in scholis, in qbus nō solū cōtradictiōes omittunt, uer; nib? occur etiam ipsæ materiæ sic plerunq; fingunt, ut nihil dici pro altera parte possit. Alij diligētia la rere. pli, uerbis etiam uel sententiolis omnibus respondendum putāt, quod est & infinitum, & su Vitiū ni peruacuum, nō enim causa reprehēditur, sed actor, quē ego semper uideri malle sic disertū, mis occur ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus esse, non causæ, siquādo forte nō lædat, rentium. causæ non ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum fuit, Reprehen aut infantia in dicendo, qualis in Pisonem, aut incitiæ rerum, uerborumq; & insultatis eti fio inimi am, qualis in Antonium est, accommodant iustis odijs, suntq; utiles ad conciliādum ijs, quos cū decens, iustos facere uolueris, odium. Alia respondendi patronis ratio, & aliquando nō eor; ratio mo Patronum do, sed uita etiā, uultus deniq; incessus, habitus recte icusari solet. Ut aduersus Quintiū Cice decens. ro non

ro non

Eludenda.

Accusato-
torem do-
cens.

Omnes do-
cens

Declaman-
di & ueri a-
gēdi disci-
men.

Accij rñ-
sum

Stulte pōc-
cupātes ta-
xat.

Qñ cōtra-
dictiōibus
ut ueris uti
liceat

† interpel-
lationibus
Sollicitu-
dis nimia
uitium.
Fidutiā p̄
se ferat ora-
tor

Ordo pro
bationis &
refutatiōis
in agēdo.
Probatio-
nem eē so-
lius refuta-
tionis

ro, non hęc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos infectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintium. Nonnunquam eleuandę inuidię gratia, quę asperius dicta sunt, eluduntur, ut a Cicerone Triarius. Nam cum Scauri columnas per urbem plaustris uectas esse dixit, Ego porro, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportauit. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuiciari aliquando patrocinię fides cogit. Illa uero aduersus omnes & recepta, & non inhumana conuestio, si callide quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoque permutatio reprehenditur sæpe, sicut Accius aduersus Cluentium, Aeschines aduersus Ctesiphontem, cum ille Ciceronem lege usurum modo, hic minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores uero in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillime responderi possit, ne sibi stultum aduersarium fingant. Facimus autem, quod maxime uberes loci, popularesque sententię nascuntur, materiam dicendi nobis quo uolumus ducentibus, ut non sit ille inutilis uersus. Non male respondit, male enim prior ille rogarat. Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario, non ipsi nobis respondebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragœdijs tanta uis esset optime respondendi, optime hanc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur, quę ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarii, quę minime uellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus, quę foro præparantur, prius cogitare quid responderi, quam quid ex diuerso dici possit. Et bonus præceptor nō minus discipulum laudare debet, si quid pro diuersa, quam si quid pro sua parte acriter excogitauit. Rursus aliquid in scholis permittendum semper, in foro raro. Nam loco a petitore primo contradictione uti qui possumus, ubi uera res agitur, cum aduersarius adhuc nihil dixerit: Incidunt tamen plerique in hoc uitium, uel consuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantque de se respondentibus uenustissimos lusos, cum modo se uero nihil dixisse, nec tam stulte dicturos, modo bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quod adiuti sint, iocantur. Frequentissime uero, id quod firmissimum est, nunquam ijs responsurum aduersarium fuisse, quę proposita non essent, nisi sciret, illa uera esse, & ad fatendum conscientia eēt impulsus, ut pro Cluentio Cicero. Nam hoc sæpe dixisti, tibi sic renuntiarum, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere, ita ne est: ab amicis imprudentes uidelicet perdimur, & est nescio quis de ijs, quos amicos esse arbitramur nobis, qui nostra consilia ad aduersarium deferat. Quisnam tibi hoc renuntiauit? quis tam improbus fuit? cui autem ego narraui, nemo (ut opinor) in culpa est, nimirum tibi istud lex ipsa renuntiauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant. Scire se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos. Quod factum uenuste temporibus nostris elusit Vibius Crispus, uir ingenij iucundi, & elegantis. Ego uero, inquit, ista non dico. Quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid simile contradictioni poni potest, si quid ab aduersario testationibus comprehensum, in aduocationibus iactatum. Respondebimus enim rei ab illis dictę, non a nobis excogitata, aut si id genus erit causę, ut proponere possimus certa, extra quę nihil dici possit, ut cum res furtiua in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatam, aut depositam apud se, aut donatam sibi, quibus omnibus etiam si proposita non sint, responderi potest. At in scholis recte, & probationibus & contradictionibus occuremus, ut in utroque locum, id est primum & secundum, simul exerceamur, quod nisi fecerimus, nunquam utemur contradictione. Non enim erit cui respondeamus. Est & illud uitium nimium solliciti, & circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim facit iudici causam, & frequenter quę statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & alij crediderit opus fuisse. Fidutiā igitur orator præ se ferat, semperque ita dicat, tanquam de causā optime sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cura securitatis est similis, tantaque in oratione auctoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porro qui scierit, quid pars aduersa, quod nostra habeat ualentissimum, facile iudicabit, quibus maxime rebus, uel occurrendum sit, uel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam si agimus, nostra confirmatio & manda sunt primum, tum quę nostris opponuntur refutanda. Si respondemus, prius incipiendum est a refutatione. Nascuntur autem ex ijs, quę contradictioni opposuimus, alię contradictiones, euntque interim longius, ut gladiatorum manus, quę secundę uocantur, sunt & tertię, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit, & quartę, si geminata captatio est, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quę ratio & ultra ducit. Sed illam etiam quam supra ostendi, simplicem ex affectibus, atque ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Scauri, de qua dixi supra. Quin nescio, an etiam frequentior ubi quid negat

negat. Videndum præcipue utriusque parti, ubi sit rei summa. Nam fere accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probandi, refutandique ratio est, sed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda. Quilibet enim sint ad docendum quod uolumus accommodata, tam erunt infirma, nisi maiore quodam oratoris spiritu impleatur. Quare & illi communes loci de testibus, de tabulis de argumentis, alijque similibus magnam uim animis iudicium afferunt, & prius, quibus factum quodque laudamus, aut contra, iustum uel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alij ad probationem singulorum argumentorum faciunt, alij ad plurius, alij ad totius causae inclinationem. Ex quibus, sunt qui præparent animam iudicis, sunt qui confirmant. Sed præparatio quoque aut confirmatio aliquando totius causae est, aliquando partium, & proinde, ut cuiusque conueniunt, subiicienda. Ideoque miror inter duos diuersarum sectarum uelut duces non mediocri contentione quaerit, singulisne quaestionibus subiiciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus iudex quæ mouendus, ut præcipit Apollodorus, tamque perferat hæc ratio media, & nihil cum ipsius causae utilitate sit deliberandum. Hæc præcipiunt, qui ipsi non dicunt in foro, ut artes a securis, otiosisque compositae, ipsa pugnae necessitate turbentur. Namque omnes fere qui legem dicendi quasi quaedam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorum modorum argumentorum locis, sed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt, de quibus breuissime prælocutus, quid ipse sentiam. i. quid præclarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet Epicherema, & quomodo refellatur. Caput .XIII.

Igitur Enthymema, & argumentum ipsum, id est rem, quae probationi alterius adhibetur appellat, & argumenti elocutionem. Ea uero (ut dixi) duplicem. Ex consequentibus quod habet propositionem, coniunctamque ei protinus probationem, quale pro Ligario. Causa tum dubia, quæ erat aliquid in utraque parte, quod probari posset, nunc etiam melior ea iudicanda est, quam dii adiuuerunt. Habet enim rationem, & propositionem, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, quod etiam solum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone. Eius mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari solet, ut est ab eodem, & pro eodem reo factum. Quem igitur cum aliqua gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela, quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc iniuria, inique loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere. Optimam autem uideatur enthymematis genus cum proposito dissimili, uel contrario, ratione subiungitur, quale est Demosthenis. Non enim si quid unquam contra leges factum est, idcirco tu es imitatus, idcirco te conuenit poena liberari, quin e contrario damnari multo magis. Nam ut si quis eorum damnatus esset, tu hæc non scripsisses, ita damnatus si tu fueris, non scribet alius. Epicherematos, & quatuor, & quinque, & sex etiam factae sunt partes a quibusdam, Cicero maxime quinque defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, & eius probatio, quinta complexio. Quia uero interim & propositio non egeat rationis, & assumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus non sit, quadripartitam, & bipartitam quoque fieri posse rationationem, mihi & plurimis nihilominus auctoribus tres ad summum uidentur. Nam ita se habet ista natura, ut sit de qua quaeratur, & per quod probetur, tertium adijci potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia conexio. Nam confirmatio primae, ac secundae partis exornatio, eisdem cedere potest, quibus subiiciuntur. Sumamus ex Cicerone quinque partium exemplum. Melius gubernant ea, quae consilio reguntur, quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus uariis, & quæ copiosissimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione unum puto, alioqui si ratio pars est, est autem uaria ratio, plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit. Nihil autem omnium reum melius, quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco, iam porro inducunt approbationem, de qua idem quod supra, dico. Quinto inducunt loco complexionem, quae autem infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Consilio igitur mundus administratur, aut unum in locum cum conduxerit breuiter expositionem, & assumptionem, adiungit quid ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur quae consilio, quam sine consilio administrantur, nihil autem omnium reum melius quam omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem, quas fecimus, partibus non est forma semper eadem, sed una in qua idem concluditur, quod intenditur. Forma par Anima immortalis est. Nam quicquid ex seipso mouetur, immortale est, Anima autem ex seipsa motum epicheuet. Immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis, quae rematis pri sunt simplices, & in quaestionibus. Nam & hæc primam habent expositionem. Sacrilegium commissum. Non quisquis hominem occidit cadis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis, & quaestione longior quam in singulis argumentis, & plerumque summa complexione, uel per enumerationem,

g merationem,

Quae uide da sunt

Quid quere ferat

Enthymema Spes eius. Prima

Secunda

Tertia

Epichere matos pres

Cice. rhetor. i.

certe

Forma par

ma

merationem, uel per breuem conclusionem testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim quaeritur. Altera est complexio non par intentioni, sed uim habens parem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum, sensu caret, quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propositio est, quae connexio. Omnia animalia meliora sunt quam inanima. Nihil autem melius est mundo, Mundus igitur animal. Hic potest uideri de re contentio. Potuit semel sic constitui ratiocinatio. Animal est mundus. Omnia enim animalia meliora sunt quam inanima. Caterum haec propositio, aut confessa est ut proxima, aut probanda, ut qui beatam uitam uiuere uolet, philosophetur oportet. Non enim conceditur, Caetera sequi, nisi confirmata prima parte, non potest. Est & assumptio interim confessa, ut Omnes autem uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa, Quod est dissolutum sensu caret, cum soluta corpore anima, an sit immortalis, uel ad tempus certum maneat, sit in dubio. Quam assumptionem, alij rationem uocant, alij epicherema. Epicherema autem nullo differt a syllogismo, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ueris Epicherematis frequentior circa credibilia est usus. Nam si contingeret semper controuersa confessis probare, uix esset in hoc genere usus oratoris. Nam quid ingenio est opus, ut dicas, bona ad me pertinent? Solus enim sum filius defuncti, uel solus haeres, cum iure bonorum possessio testati secundum tabulas testamenti deest. Ad me igitur pertinent. Sed cum ipsa ratio in quaestionem uenit, efficiendum est certum id quod probatur sumus, quod incertum est, ut si ipsa forte intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es solus. Itemque, aut haeres non es, aut non iustum testamentum est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendum est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est necessaria illa summa connexio, cum interuenit oratio largior. Aliquando sufficiunt intentio, ac ratio. Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Ideo quae id enthymema quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed & singula quae interim recte ponuntur, ut ipsum illud. Silent leges inter arma. Et a ratione fas est incipere, deinde concludere, ut sibi idem. Quod si duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune uoluerunt, quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationem tertio loco ponit. Cum uideat aliquando gladium nobis ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem. Insi diatori autem & latroni, quae potest inferri iniusta nex? Haec intentio. Quid comitatus nostri? quod gladij uolunt? Haec ratio. Quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Haec ex intentione & ratione connexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id est per omnes partes. Aut enim expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunquam omnia. Sed omnia haec tria sunt. Intentio expugnatur. Iure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quaestio est. An ei sit fas lucem intueri, qui a se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus istis, quae de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam est uera, cum eius propositio uera non sit. Interim uerae propositionis falsa ratio est. Virtus bonum est, uerum est, si quis rationem subiiciat, quae ea locupletes faciat, uerae intentionis falsa sit ratio. Connexio autem uera negatur, cum aliud colligit quam id, quod ex prioribus conficitur, aut nihil ad quaestionem deest pertinere. Non est uera sic. Insidiator iure occiditur. Nam qui curauit, ut uim afferat ut hostis, debet etiam ut hostis repelli. Recte igitur Clodius, ut hostis occisus est. Non utique. Nondum enim Clodium insidiatorem ostendimus. Sed sit uera connexio. Recte igitur insidiator ut hostis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera connexio, & tamen falsa intentio & ratio, ita si illa uera sunt, nonnunquam est falsa connexio. Enthymema ab alijs oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus utique conclusionem, & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit, Enthymema tamen intentum intelligi contentum sit. Syllogismus talis. Solum bonum uirtus. Nam id demum bonum est, quod nemo male uti potest. Virtute nemo male uti potest. Bonum est ergo uirtus Enthymema ex consequentibus. Bonum est uirtus, quae nemo male uti potest. Et contra. Non est bonum pecunia. Non enim bonum, quo quisquam male uti potest. Pecunia potest quis male uti. Non igitur bonum est pecunia. Enthymema ex pugnantibus. An bonum est pecunia, quae quisque potest male uti? Si pecunia, quae est in argento signato, argentum est, qui argentum omne legauit, & pecuniam quae est in argento signato legauit. Argentum autem omne legauit. Igitur & pecuniam quae est in argento legauit. Habebit formam syllogismi. Oratori satis est dicere. Cum argentum legauerit omne, pecuniam quae legauit quae est in argento. Peregrisse mihi uideor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Namque ego, ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti, nefas non duco, ita constare totam, aut certe confertam esse aggressionum & enthymematum stipatione, minime uelim.

Dialogis

Dialogis eñ & dialecticis disputationibus erit similior, q̄ nostri operis actionibus, quæ quidam inter se plurimū differunt. Namq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumq; perducunt, ut qui si hi, & inueniendi, & iudicandi uendicent partes, quæ alterā *ωπιικη*, alteram *κριτικη* uocant. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sapius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum est, quos nisi delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & non nunq; turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere nō possumus. Loquētia cuples & speciosa uult eē eloquentia, quorū nihil consequetur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam prope formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium uelut ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Ferat igitur non semitis, sed campis, non uti fontes angustiis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis uallibus fluat, ac sibi uiam siquando non acceperit, faciat. Nam quid illam miserius legem uelut præformatas infantibus literas persequentibus, & ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitè custodientibus: Propositio, ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus, non inspiret, non augeat, non mille figuris uariet, ac uerset, ut ea nasci, & ipsa pueri nature natura non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri ubiq; uideantur: Quis unq; sic dixit orator: nonne apud ip̄m Demosthenem paucissima hmōi reperiuntur: Quæ apphensa Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & pbant confessa, & se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati, nunq; respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum. Ne ijs quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, ceterarū minime lato ornatoq; putant eē dicenda. Namq; ea distincta quidem, ac perspicua debere eē confiteor, in rebus uero minoribus etiam sermōe, ac uerbis q̄ maxime proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum ijs (qui modo non obscuro) subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ip̄a translatio, cum etiam ip̄i uerbi recipiunt risconsulti, quorū summus circa uerborū proprietatem labor est, littus audeant dicere, quæ fluētus alludit. Quorū quid natura magis asperæ, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus, & Iuriscōsul- nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidē adiuuat audientis uoluptas. Nisi forte existimamus Ciceronem hæc male in ipsa argumentatione dixisse. Silere leges in ter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

Eloquētia
qualis esse

uelit

Adagium

Græcorū
erratum.Ornatum
argumenta.
torum pro
pri^o sermo
† quod flu
ētus elidit.

M. FABII QUINTILIANI

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBRI SEXTI PROOEMIUM,
IN QVO DE FORTVNA SVA QVERITVR.

AEC MARCELLE VICTORI EX TUA VOLVNTATE maxime ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissime pene & necessitate quadam officij delegati mihi, sedulo laborabam, respiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium, sollicitam quoq; parentis diligentiam merebat, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut si me (quod æquū & optabile fuit) fata interceptissent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem diebus ac noctibus, festinantemq; metu meæ mortalitatis, ita subito prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minus q̄ ad me pertineret. Illum enim de quo summa conceperam, & i quo spem unicam senectutis reponebam, repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nūc agam, aut quem ultra eē usum mei dijs reprobantibus credam: nam ita forte accidit, ut eum quoq; librum, quem de causis corruptæ eloquentiæ emisi, iam scribere aggressus, simili ictu feriret. † Tunc igitur optimum fuit infaustum opus, & quicquid hoc est in me infortunium li † Nunc. terarum, super immaturæ funus consumpturis uiscera mea flammis inijcere, neq; hanc impiā uiuacitatem nouis insuper cuius fatigare. Quis eñ bonus parens mihi ignoscat, si studere amplius possum: ac non oderit hanc animi mei firmitatem, si quis in me est alius usus uocis, q̄ ut incusem deos, superstes omnium meorum: nullam terras despiciere prouidentiam tester: si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi q̄ uiuam potest, at illorum certe, quos utiq; immitos mors acerba damnauit, erepta mihi prius eorundem matre, quæ nondum expleto at-

g ij tis unde

tis undeciesimo anno, duos enixa filios, quāuis acerbissimis rapta fatis, foelix decessit. Ego uel hoc uno malo sic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere foelicē. Nam cū omni uirtute, quā in foeminas cadit, functa īsanabilem attulit marito dolorem, tum aetate ea puellari, praesertim meae comparata, pōt & ipsa numerari inter uulnera orbitatis, liberis tñ su perstitibus, & quod nefas erat, saeva, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus praecipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum egressus annum, ut in malis agerem, prior alter ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarum causas uolo, utinamq; eēt ratio minuendi. Sed dissimulare qui possum, quid illi gratiae in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quam praestantiam placidae, & (quod scio uix posse credi tantum) altae mentis ostenderit: qualis amorem quicumq; alienus infans mereret. Illud uero insidiantis, qd me ualidius cruciaret, fortunae fuit, ut ille mihi blādissimus, me suis nutriticibus, me auia educanti, me omnibus qui sollicitare solent illas aetates, antefereat. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudem oēm supergressa paucos ante mēses ceperam, gratulor. Minus em̄ est qd flendum meo nomine, q̄ quod illius gaudendum est. Vna post haec Quintiliani mei spe ac uoluptate nitebar, & poterat sufficere solatio. Non enim flosculos sicut prior, sed iam decimū aetatis ingressus annū, certos, atq; deformatos fructus ostendat, luro p̄ mala mea, per infelicem consciam, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo uidisse uirtutes ingenij, non modo ad percipiendas disciplinas, quo nihil praestantius cognoui, plurima expertus, studijq; iam tum non coacti (sciunt praecceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorsus possit hinc eē tanti fulminis metus, q̄ obseruatū fere est, celerius occidere festinatā maturitatē, & eē nescio quam, quae spes tantas decerpit, in uidiā, ne uidelicet ultra q̄ homini datum est, nra prouehant. Etiam illa fortuita aderat oia, uocis iucunditas, claritasq; oris suauitas, & in utracunq; lingua, tanq̄ ad eam demū natus esset, expressa pprietas oīm literarū. Sed haec spes adhuc, illa maiora, constantia, grauitas, cōtra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorū admiratione, mensū octo ualitudinē tulit: Vt me in sup̄mis consolatus est: q̄ etiam deficiens, quāq; non tunc ip̄m illū alienatae mentis errorem circa solas lras habuit: Tuos ne ego o meae spes inanes, labētes oculos, tuū fugientem sp̄m uidi: tuum corpus frigidū exangue complexus, aiā recipere, aurāq; cōmunē haurire amplius potui: dignus his cruciatibus q̄s fero, dignus his cogitationibus: Te ne consulari nuper adoptione, ad oīm spes honorū patris admotū, te auunculo praetori generum destinatū, te oīm spe iatticae eloquentiae candidatū, superstes parens habiturus est tantum ad poenas: Et si non cupido lucis, certe patientia uindictae te reliqua mea aetate. Nam frustra mala oia ad crimen fortunae relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi rō quaerenda est, credendūq; doctissimis hoibus, qui unicum aduersorū solatium lras putauerunt. Siq̄n tñ ita resederit praesens impetus, ut aliqua tot luctibus, alia cogitatio inferi possit, non iniustae petierim morae ueniam. Quis em̄ dilata studia miret, quae potius nō abrupta eē mirandū est: Tum si qua minus fuerint effecta ijs, quae leuius adhuc afflictī coeperamus, imperitiae, aut fortunae remittant, quae siquid mediocrium alioqui in nro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tñ. Sed uel p̄ hoc nos cōtumacius erigamus, q̄ illam, ut perferre nobis difficile est, ita facile cōtemnere. Nihil em̄ sibi aduersus me reliquit, & infelicem quidem, sed certissimam tñ attulit mihi ex his malis securitatē. † Bonis autē cōsulare autē consolari nrm laborem uel propter hoc † caecum est, q̄ in nullum iam pprium usum p̄feramus, sed oīs haec cura ad alienos, ut alienis utilis (si mō quid utile scribimus) spectat. Nos miserī, sicut facultates patrimonij nri, ita hoc opus alijs praeparamus, alijs relinquemus.

Quintilia
ni. i. alteri
filij idoles.

facutae

† Bonis au
tē cōsulare
† certum

¶ De conclusione, seu peroratione. Caput .i.

Peroratio sequebat, quā cumulū quidā, conclusionē alij uocant Eius duplex rō est posita, aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & cōgregatio, quae graece d̄r̄ ἀνασφα
Enūeratio *ἀνασφα*, a quibusdam latinorū enumeratio, & memoriā iudicis reficit, & totū simul causam
† moueret, ponit ante oculos, & etiam si per singula minus † mouerat, turba ualet. In hac quae repetemus
q̄ breuissime dicenda sunt, & qd̄ graeco uerbo patet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quae autē enumeranda uident, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris utiq; uariāda, alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione, uelut memoriae iudicum † diffidentis. Sunt autē innumerabiles, optimeq; in Verrem Cicero, Si p̄ ipse iudicaret, quae diceret cum haec pbarentur: & deinde subiecit enumerationē. Aut cum idem, & in eundē, per inuocationē deorū spoliata a praetore templa dinumerat. Licet & dubitare nū quid nos fugerit, & quid r̄nsuri sint aduersarij his & his, aut quam spem accusator habeat oibus ita defensis. Illa uero iucundissima, si cōtingat

† diffidenti

tingat aliquod ex aduersario ducere argumentum, ut si dicas. Reliquit hanc partem causæ, aut inuidia premere maluit, aut ad preces confugit, & merito, cum sciret hæc & hæc. Sed non sunt singulæ species prosequendæ, ne sola uideantur, quæ forte nunc dixerò, cum foccasio-
 nes & ex causis, & ex dictis aduersariorum, & ex quibusdam fortuitis quoq; oriantur. Nec re-
 ferenda modo nostra, sed postulandum est etiam ab aduersarijs, ut ad quædam respondeant. Aduersarij
 Id aut, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non pnt. Nam prouoca-
 re quæ inde sint fortia, non arguentis est, sed monentis. Id unum epilogi genus uisum est pla-
 riq; Atticorum, & philosophis fere omnibus, qui de arte oratoria scriptum aliquid reliqerunt.
 Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem prohibebatur Affectus
 orator. Philosophos minus miror, apud quos uitij est loco, affici, nec boni mores uidentur, sic phibetes,
 a uero iudicem auerti, nec conuenire bono uiro uitij uti. Necessarios tamen affectus fatebun-
 tur, si aliter obtineri uera, & iusta, & in cõmune p̄futura non possint. Cæteræ illud constitit
 inter omnes, etiam in alijs partibus actionis, si multiplex causa sit, & pluribus argumentis de
 sensa uiriliter, ἀνεκπαλαίωσιπ fieri solere. Sicut nemo dubitauerit multas eẽ causas, in quibus Anacepha
 nullo loco sit necessaria, si breues, & simplices fuerint. Hæc pars perorationis accusatori, p̄-
 tronq; æque communis est. Affectibus quoq; eisdem fere utuntur, sed rarius hic, ille sapius alibi uten-
 ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere conuenit. Verum & accusator habet inte-
 rim lachrymas ex miseratione eius rei, quam ulciscitur, & reus de indignitate calumniæ con-
 spirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodissimū, quæ
 plærung; sunt, ut dixi, procemio similia, sed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicum ad
 nos petitur initio parcius, tum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo uero e, qua
 lem animum iudex in consiliū ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo serue-
 mur. Est igitur utriusq; cõmune, conciliare sibi, auertere ab aduersario iudicem, concitare affe-
 ctus, & componere. Et breuissimum quidem hoc præceptum dari utriusq; parti potest, ut totas breue.
 causæ uires orator añ oculos ponat, & cum uiderit quid inuidiosum, fauorabile, iuisum,
 miserabile, aut sit in rebus, aut uideri possit, ea dicat, quibus si iudex eẽt, ipse maxime moue-
 ret. Sed certius est ire per singula. Et quæ conciliant quidem accusatorem, in præceptis ex-
 ordij iam diximus. Quædã tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt Quæ in iu-
 magis, si contra impotentem, inuisum, perniciosum suscepta causa est. si iudicibus ipsis, aut dicem fact
 gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nam egregie in Vatiniū Caluus. Fa-
 ctum, inquit, ambitum scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidẽ in Verrem
 etiam emẽdari posse infamiam iudicior; damnato reo, dicit, quod e unum ex supradictis. Me-
 tus etiam, si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiozem, q̄ in procemio. Qua-
 de re quid sentirem, alio libro iam exposui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius i
 peroratione contingit, quorum inuidiam gratia, odium turpitude, iram offensio iudicis facit,
 si contumax, arrogans, securus sit, quia non ex facto modo, dictoue aliquo, sed uultu, habitu,
 aspectu moueri solet. Egregieq; nobis adolescentibus dixisse accusator Cossutiani Capito-
 nis uidebatur, græce quidem, sed in hunc sensum. Erubescit Cæsarem timere. Summa tamen
 concitandi affectus accusatori in hoc est, ut id quod † obiecit, aut quam atrocissimum, aut eti- † obijciat.
 am si fieri potest, quam maxime mirabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his, quid factum Atrocita-
 sit, a quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo, quæ omnia infinitos anfra-
 ctus habent. Pulsatum querimur, de re primum ipsa dicendum, tum si senex, si puer, si magi-
 stratus, si probus, si bene de Republica meritis, etiam si percussus sit a uili aliquo, contempto-
 q; uel ex contrario a potente nimium, uel ab eo a quo minime oportuit. Et si die forte solen-
 ni, aut ijs temporibus, cum iudicia huius rei maxime exercerentur, aut in sollicito ciuitatis
 statu. Item in theatro, in templo, in concione crescit inuidia. Et si non errore nec ira, uel etiam Inuidiæ.
 si forte ira, sed iniqua, quod patri affuisset, qd̄ respondiisset, quod honores contra peteret. Et si
 plus etiã uideri potest uoluisse, q̄ fecit. Plurimū tamen affert atrocitatis, modus, si grauius, si
 contumeliose, ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidi-
 am Midiaë quarit. Occisus est, utrum ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, sub-
 ito, an expectatione tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vt̄ frequenter accusator & Miseratio-
 miserati one, cum a ut eius casum, quem ulciscitur, aut liberorum, aut parentum solitudinem nẽ accusa-
 conquerit. Etiam futuri temporis imaginẽ iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui & tor cõcitāt
 iniuria questi sunt, nisi uindictentur, fugiendum de ciuitate, cedendum bonis, aut oia q̄cuncq;
 Inimicus fecerit, perferenda. Sed sapius id est accusatoris, auertere iudicem a miseratione qua
 reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicadum concitare. Cuius loci est etiam occupare, que dictu-
 tum, facturumue aduersarium putes. Nam & cautiore ad custodiã suæ religionis iudices
 g iij facit,

facit, & grām responsū is aufert, cum ea prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petentur, non sint noua, ut Seruius Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obiciat sibi, præmonet. Necnon ab Aeschine, quali sit usus Demosthenes actione, prædictū est. Docendi interim quoq; iudices, quid rogantibus rñdere debeant, quod est unum repetitiōnis genus. Periclitantem uero commendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello citricæ, & nobilitas, & merita maiorum. Hoc quod proxime dixi, Cicero atq; Asinius certatim sunt usi, pro Scauro patre hic, ille pro filio. Commēdat & causā periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum uidet, præcipue bonitas, humanitas, misericordia. Iuste em̄ tunc petere ea quisq; uidetur a iudice, quæ alij ip̄e præstiterit. Referenda hæc pars q̄q; ad utilitatem Reip. ad iudicium gloriā, ad exemplū, ad memoriā posteritatis. Plurimum tamen ualet miseratio, quæ iudicem flecti non tantum cogit, sed motum quoq; animi sui lachrymis confiteri. Hæc petentur, aut ex ijs, quæ passus est reus, aut ex ijs, quæ tum maxime patiūt, aut ex ijs quæ damnatum manent, quæ & ipsa duplicant, cum dicimus ex qua illi fortuna, & in quam recidendum sit. Affert in ijs momentum & ætas, & sexus, & pignora, liberi Patron⁹ affe- dico, & parentes, & propinqui, quæ omnia tractari uarie solent. Nonnunq; etiam & ipse perfectus mo- tronus has partes subit, ut Cicero pro Milone. O me miserum, o te infortunatissimum. Reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero: Maximeq; si (ut tunc accidit) non conuenienter ei, qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicentem, qui a se uirum nobilem interfectum, quia id fieri oportuisset, fateret. Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorem, & in locum lachrymarum eius, ip̄e successit. His præcipue locis utiles sunt Profopopœiæ, id est, fictæ alienarum personarum orones, quales litigatorem decet, uel patronum. Nudæ tantum res mouent, aut cum ipsi loquimur, aut cum ipas loqui fingimus. Ex personis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidet aliena mala desletes, sed senium ac uocē auribus accipere miserorum, quorum etiā mutus aspectus lachrymas mouet, quantoq; eēt miserabiliora, si ea dicerent ip̄i, tanto sunt quadam portione ad afficiendū potentiora, cum uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, eadem pronuntiatio plus ad mouendos affectus sub p̄sona ualet. Itaq; idē Cicero, quanquam preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia commendat, ac commodauit ei tamen & uerba, & conuenientes etiam forti uiro conuæstiones. Frustra, in Lachryma- quit, mei suscepti labores. O spes fallaces, o cogitationes meas inanes. Nunq; tamen debet eē rum quis longa miseratio, nec sine causa dictum est. Nihil facilius q̄ lachrymas inarescere. Nam cū etiā modus am ueros dolores mitiget t̄ps, citius euanescat necesse ē illa, quā dicendo effinximus imago, i qua si moramur, fatigat lachrymis auditor, & requiescit, & ab illo, quem coeperat impetu, ad rōnem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum, cū ad summū perduxerimus, relinquamus, nec speremus fore, ut aliena quisquā diu ploret. Ideoq; cum in alijs, tū maxime in hac parte debet crescere oratio. Quia quicquid non adiicit, prioribus etiā detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

¶ Adhuc de affectibus mouendis. Caput .II.

Affect⁹ factō mouē- di Non solum aut̄ dicendo, sed etiam faciendo quædam, lachrymas mouemus, unde & pducere ip̄os qui periclitentur, squalidos, atq; deformes, & liberos eorum, ac parētes, institutum, & ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, & lecta e uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas uidemus, & uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plæruncq; uis est, uelut in rem præsentem, animos hominum ducentium. Et populum Romanum egit in furorem prætexta C. Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebat interfectum eum, corpus deniq; ip̄m impositum lecto erat, uestis tamen illa sanguine madens, ita representauit imaginem sceleris, ut non occisus eē Cæsar, sed tum maxime occidi uidetur. Sed non ideo pbauerim, quod factum & lego, & ip̄e aliquando uidi depictam tabulam supra louem, in imaginē rei, cuius atrocitate iudex erat commouēdus. Quæ enim est actoris Infantia. infantia, qui mutam illam effigiem magis q̄ orationem pro se putet locuturam. At sordes, & Squalor. squalores, & propinquorum quoq; similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem Preces squalores, & propinquorum quoq; similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem Obscratio momentum preces attulisse. Quare & obscratio illa iudicem per carissima pignora, utiq; si Inuocatio. & reo sint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et deorū etiam inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratum deniq; iacere, & genua complecti, nisi tamen persona Prostratio nos, & antea facta uita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim tam fortiter tuenda, q̄ facta sunt. Verum sic est habenda auctoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium Murenā Cicero, accusantibus clarissimis uiris, eripuis se præcipue uidetur, persuasit em̄ nihil eē ad præsentem rerum statum utilis, q̄ pridie calen- lanuarias

ianuarias ingredi consulatum. Quid genus nostris temporibus totum pene sublatum est, cum omnia curæ tutelæque unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maxime uersat affectus. Sed priuata quoque causæ utrūque habent perorationis genus, & illud, quod est ex enumeratione probationū, & hoc, quod ex lachrymis, si aut statu periclitari, aut opinione litigator uideatur. Nam in prauis quidem litibus has tragœdias mouere tale est, quale si personam Hercules, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogo meo iudicio uerti discrimen, quomodo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & imperitia, & rusticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus, diligenterque hæc sunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu commotos, & intempestiue ridetes, & facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes, sæpe etiam uidi, præcipue uero cum aliqua uelut scenice fiunt. Transulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (Nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is a nobis præmonitus decesserat. Tum ille alio qui uir facundus, inopinata rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit, at ea sæpius risum fecit. Nam & ij, quorum officij erat ut traderent eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexit set patronus, offerebant palam, & prolata nouissime, deformitate ipsa, nam si senis cadaueri si cæris cadauer attu fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quæ in ius productum quid heret interrogabat, ex pælerat infu dagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa contra Cepastos Ciceronis fabula efficacius ad sum. pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile est, at qui a stylo non recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est enim, Tendit ad uestra genua supplices manus, & hæret in complexu liberorum miser, & reuocat ecce me, etsi nihil horum is, de quo dicitur, faciat. Et e scholis hæc uitia, in quibus omnia libere fingimus, & impune, quia pro facto est quicquid uolumus, non admittit hoc idem ueritas forti. Egregieque Cassius dicenti adolescentulo, Quid me toruo uultu intueris se uere, non me Hercules, inquit, faciebam, sed sic scripsisti, ecce, & quæ potuit truculentissime eum aspexit. Illud præcipue monendum, ne quis nisi summis ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longe uehementissimus hic cum inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet, quæ melius infirmus actor tacitis iudicum cogitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerumque sunt hominibus, quos non permouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non aut commouere Miseraatio tantum miserationem, sed etiam discutere, epilogi est proprium, cum oratione continua, quæ discutiedis motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tu metiam quibusdam urbane dictis, quale est. Risum excitantia. Date puero panem, ne ploret. & corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer, circa iudices erat ab aduocato latus, Quid faciam? ego te basulare non possum. Sed hæc tamen non debent esse mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clarissimos sui temporis oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos iecit in medium, quos illi diripere ceperunt. Namque hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis. Neque illum, qui cum esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominem probabat occisum, subito ex subsellijs, ut territus fugit, & capite ex parte uelato cum ad si agentem ex turba prospexisset, interroga si agendum uit, an iam illo cum gladio recessisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamen oratione huiusmodi scenæ. Egregieque Cicero, & contra imaginem Saturnini pro Rabirio grauius, & contra iuuenem, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbane. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduersario satis facimus si forte sit eius persona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut quum amice aliquid comonemus, & ad concordiam hortamur, quod est genere egregie tractatum a Passieno, cum Domiciæ uxoris suæ pecuniariam litteram aduersus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nam quum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoque, qua uterque abundabat, adiecit, Nihil uobis minus deest, quam de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiam si quibusdam uidentur in proœmio, atque in epilogo sedem habere, in quibus sane sunt frequentissimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt, sed breuiore, ut cum ex ijs plurima sint reseruanda. At hic, si usque totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex ijs, si bene diximus, reliqua, possidemus iam iudicum animos, & confragosis, atque asperis euecti, tota pandere possumus uela, & cum sit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atque sententijs uti licet magnificis, atque ornatis. Tunc est commouendum theatrum, quum Ornatis & uentum est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ comoediæque clauduntur, Plaudite. In alijs magnificis g iij autē

Miseraatio
discutiend
Risum ex
citantia.

si agendum

Ornatis &

g iij autē

in epilogo autem partibus tractandis affectus erit, ut quisque nascer. Nam neque exponi sine hoc res atro-
utendum. ces, & miserabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quaestio est, probationibus uniuscu-
Vbi affe- iusque rei recte subiungit. Vbi uero coniunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit
ctu utēdū uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & Nauarchis, &
cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos *μορμικους επι-
λογους* uocent, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam partes eius quam species ui-
dentur. Siquidem haec epilogi, & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse
consummationem orationis.

¶ De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt. Caput .III.

**Mouendo
rū affectu
um laus.**

**Amor ex-
caecat.**

**Antiquit⁹
Affectuū
species.
Pathos.
Ethos.**

¶leniores

Quamuis autem pars haec iudicialium causarum sit summa, praecipueque constet affectibus,
& aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem, locum istum
in unam spem concludere. Quare adhuc opus superest, cum ad obtinenda, quae uolumus, po-
tentissimum, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atque in eum quem
uolumus, habitum formandi, & uelut transfigurandi. Quae de re pauca, quae postulabat haec
materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quam quo id modo consequi possimus, ostende-
rem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam & per totam (ut diximus) causam, locus est af-
fectibus, & eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quae nihil maius afferre uis oran-
di potest. Nam caetera forsitan tenuis quoque, & angusta ingenij uena, si modo uel doctrina, uel
usu sit adiuta, generare, atque ad frugem aliquam perducere queat. Certe sunt, semperque fuerunt
non pauci multi qui satis perite, quae essent probationibus utilia, reperirent, quos equidem non
contemno, sed haec utiles credo, nequid per eos iudici sit ignotum, atque (ut dicam quod sen-
tio) dignos a quibus causas diserti docerent. Qui uero iudicem rapere, & in quem uellet habi-
tum animi posset perducere, quae dicto flendum, & irascendum esset, rarius fuit. Atque hoc est, quod
dominat in iudicijs, haec eloquentiam regunt. Namque argumenta plerumque nascuntur ex cau-
sa, & per meliorem partem plura sunt semper, ut qui per haec uicit tantum, non defuisse sibi aduocatum
sciat. Vbi uero animis iudicum uis afferenda est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda
mens, ibi proprium oratoris opus est. Hoc non docet litigator, hoc libellis non continetur. Pro-
bationes enim efficiunt sane, ut causam nostram meliorem esse iudices putent, affectus praestant ut etiam
uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoque. Nam cum irasci, fauere, odisse, misereri, coeperunt, agi iam
rem suam existimant, & sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum pre-
mit amor, ita omnem inquirendae ueritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus, aestu fer-
tur, & uelut rapido flumini obsequitur. Ita argumenta, ac testes quid egerint, pronuntiatio osten-
dit, commotus autem ab oratore iudex, quid sentiat, sedens adhuc atque audiens confitetur. An cum ille,
qui plerisque perorationibus petit, fletus erumpit, non palam dicta sententia est: Huc igitur incubat
orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo caetera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. Adeo ue-
lut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horum autem, sicut antiquitus traditum ac-
cepimus, duae sunt species, alteram Graeci *παθητικον* uocant, quam nos recte uertentes, ac proprie af-
fectum dicimus, alteram *ηθικον*, cuius nomine, ut ego quidem sentio, caret sermo Romanus,
mores appellant, atque inde pars quoque illa philosophiae *ηθικη* moralis est dicta. Sed ipsam rei na-
turam spectanti mihi, non tam mores significari uidentur, quam morum quaedam proprietates. Nam ipsis qui
dem omnes habitus mentis continent. Cautiores uoluntatem complecti, quam nomina interpretari ma-
luerunt. Affectus igitur hos concitatos, *παθητικον*, illos mites atque compositos, *ηθικον* esse dixerunt. In
altero uehementer commotos, in altero lenes, denique hos imperare, illos persuadere, hos ad pertur-
bationem, illos ad beneuolentiam praeualere. Adijciunt quidam peritorum *παθητικον* temporale
esse. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quae continuum deside-
rent affectum. Nec tamen minus artis, aut usus huius leniores habent, uirum atque impetus non tantumdem
exigunt. In causis uero etiam pluribus uersant, immo secundum quandam intellectum in omnibus. Nam
cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, quicquid de honestis, & de utilibus, denique
faciendis & non faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidam commendationem, atque excusationem
propria huius officij putauerunt, nec abnuo esse ista in hac parte, sed non concedo, ut sola sint,
quin illud adhuc adijcio, *παθητικον*, atque *ηθικον* esse interim ex eadem natura, ita ut illud ma-
ius sit, hoc minus, ut amor *παθητικον*, charitas *ηθικον*. Interdum diuersa inter se, sicut in epilo-
gis. Namque *παθητικον* concitat, *ηθικον* solet mitigare. Propria tamen mihi uis nominis & exprime-
nda natura est, quatinus appellatione ipsa non satis significari uidetur. *ηθικον* quod intelli-
gimus, quodque a docentibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur,
non solum mite ac placidum, sed plerumque blandum, & humanum, & audientibus amabile, atque
iucundum, in quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum, hominumque uideantur, quae
mores

mores dicentis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur, qđ est sine dubio inter coniectas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillum, mariti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim prae se ferunt eorum, a quibus laeduntur, charitatem, neq; alio modo inuisos eos faciunt, qđ qđ amare ipsi uidentur. Alia cum senex adoleſcētis, alia cum conuiciū honestus inferioris fert. Hic enim tantum concitari, illic etiam affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, sed motus adhuc minoris, ueniam petere, adoleſcētiae defendere amores. Nonnunq̄ etiam lenis alieni calor derisus ex hac forma uenit, sed non his a locis tantum, uerum aliquanto magis propriae sunt uirtutes simulationis, satisfaciendi, rogandi & εἰρωνείας, quae diuersum ei quod dicit, intellectum petit, Hinc etiam ille maior ad concitā Ironia. dum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submittimus, intelligit taccitiae impotentiae exprobratio. Nanq; eos graues, & intolerabiles id ipsum demonstrat, qđ ce Inuidia. dimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam q̄ conuiciū Couiciū. posse, nam inuidia aduersarios, cōuiciū nos inuisos facit. Ille iam pene medius affectus est, ex amoribus, & ex desiderijs amicoꝝ, & necessarioꝝ. Nā & hoc maior est, & illo minor. Nō parum significat̄ etiā illa in scholis ἠδῶν, dixerimus, quibus plerumq; rusticos, superstitiosos, auaros, timidos, secundum conditionē ppositōꝝ effingimus. Nā sic ἠδῶν mores sunt, cum hos imitamur, & ex his ducimus orationē. Deniq; hoc om̄e, bonū & comem uirum poscit, quas uirtutes cū etiā in litigatore debeat orator, si fieri pōt, approbare, utiq; ipse aut habeat, aut habere credatur, Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bonitate faciet fidē. Nam qui dū dicit, malus uidetur, utiq; male dicit. Non enim uidetur iusta dicere, alioqui ἠδῶν uideretur. Quare & ipsum etiam dicendi genus, in hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil elatū saltem ac sublime desideret. Proprie, iucunde, credibiliter dicere sat est. Ideoq; & medius ille orationis modus maxie conuenit. Diuersum est huic quod πένθος dicitur, quodq; Pathos p nos affectum proprie uocamus, & ut proxime utriusq; differentiam signem, illud comœdiae sequitur hoc tragœdiae simile. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiā, miserationem, fere tota uersatur. Quae quibus ex locis ducenda sunt, & manifestum omnibus, & a nobis in ratione proceij, atq; epilogi dictum est. Et metum tñ duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem Metus du facimus. Et inuidiam. Nanq; altera inuidum, altera inuidiosum facit. Hoc autem hominis, il- plex. lud rei est, in q̄ & plus habet operis oratio. Nam quaedam uidentur grauiā per se, parricidiū, Inuidia du cedes, ueneficium, quaedam efficienda sunt. Id autē contingit, cum magnis alioqui malis gra plex. uisus eē id qđ passi sumus, ostenditur. Quale est apud Verg. O foelix una ante alias Priameia Grauiā p uirgo, Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis iussa mori. Quā miser em̄ castus An- se. dromachæ, si comparata ei foelix Polyxena? Aut cū ita exaggeramus iniuriā nram, ut etiā Efficienda quae multo minora sunt, intoleranda dicamus. Si pulsasses defendi non poteras, uulnerasti. Aenei. iiii. Sed hæc diligentius, cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notasse conten- tus sum, non id solum agere affectus, ut quae sunt ostendantur, acerba ac luctuosa, sed etiam ut quae toleranda haberi solent, grauiā uideantur, ut cū in maledicto plus iniuriæ, q̄ in manu, in infamia plus poenæ dicimus, qđ in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum compellat, in quod ipse a rei natura duceretur, sed aut qui non est, aut maiorem q̄ est faciat affectum. Hæc est illa, quae δεινότης uocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis, ad- dens uim oratio. Qua uirtute, præter ḡ alias, plurimum Demosthenes ualuit. Si mihi tradita ḡ alios sequi, præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum, quae legi, uel didici, quod mō- do probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quae latent penitus, ipsa huius loci aperi- Penetralia re penetralia, quae quidem nō aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce ac- Affectuū cepi. Summa enim (quantum ego quidem sentio) circa mouendos affectus in hoc posita est, mouendo ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & ira, & indignationis, aliquādo ridicula fuerit imitatio, rū sūma. si uerba, uultumq; tantum, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est cau- sã, ut lugētes utiq; in recēti dolore disertissime quaedam exclamare uideantur, & ira nonnū- q̄ indoctis quoq; eloquentiam faciat, qđ qđ illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morum? Quare in ijs, quae uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorum, qui uere potiunt̄ affectibus, & a tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere iudicem uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem, irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idq; exigit, simile patietur? siccis agentī oculis lachrymas dabit? fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus, nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quae ualere apud iudicem uolumus, afficiamurq; ante- quam afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate

Mot⁹ i no potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci uocant, nos sane uisiones ap-
bis excitā- pellemus, per quas imagines rerum absentium ita presentantur animo, ut eas cernere ocu-
di ratio. lis, ac presentes habere uideamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potētis-
simus. Hunc quidam dicunt ἐμφαντασιωπὸν, qui sibi res, uoces, actus secundum uerum opti-
me finget, quod quidem nobis uolentibus facile continget. Nam † ut inter ocia animorum,
† & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantium, ita nos he, de quibus loquimur, imagi-
nes persequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum, quas nō ha-
bemus, usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere. Hoc animi uitium ad utilitatem
† nostram † non transferemus: Vt hominem occisum queror, non omnia quæ in re presenti accidisse
credibile est, in oculis habebō: non percussor ille subitus erumpet: non expauescet circum-
uentus: exclamabit: uel rogabit: uel fugiet: non ferientem, non concidentem uidebō: non
pauor. animo sanguis, & † pallor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet. Insequetur
φραγγία, quæ a Cicerone illustratio & euidencia nominatur, quæ non tam dicere uidetur quā
ostendere, & affectus non aliter quā si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his uisioni-
bus illa sunt: Excussi manibus radij, reuolutaque pensa. Leuicque patens in pectore uulnus, &
equus ille in funere Pallantis positus insignibus. Quid: non idem poeta penitus ultimi fati
cepit imaginem ut diceret. Et dulcis moriens reminiscitur Argos. Vbi uero miseratiōe opus
erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus.
Nos illi simus, quos grauiā, indigna, tristitia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam,
sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi esse-
mus. Vidi ego saepe histriones, atque comædos, cum ex aliquo grauiore actu personam depo-
suisent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit af-
fectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitantium uice possi-
mus: Sed in schola rebus quoque ipsis affici conuenit, easque ueras sibi fingere, hoc magis, quā illuc
ut litigatores loquimur frequentius, quā ut aduocati. Orbum agimus, & naufragum, & pericli-
tantem, quorum induere personas non attinet, nisi affectus assumimus. Hæc dissimulanda mi-
hi non fuerunt, quibus ipse quantuscumque sum, aut fui. (Nam peruenisse me ad aliquod nomē
ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lachrymæ solum deprehenderent, sed pal-
lor, & uero similis dolor.

¶ De risu.

Caput .III.

Rifus effe- **H**ic diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animū
ctus. ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & a fatietate, uel a fa-
Rifus apte- tigatione renouat. Quanta sit autē in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter græca, alē
mouēdi dif- latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plarique Demostheni facultatem huius rei defuif-
ficultas. se credunt, Ciceroni modum. Nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodū
dicta, nec sane cæteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt, nec displicuisse illi io-
cos, sed non contigisse. Noster uero, non solum extra iudicia, sed etiam in ipis orationibus, ha-
bitus est nimius risus affectator. Mihi quidem, siue id recte iudico, siue amore immodico præ-
cipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam & i sermo
Ciceronis, ne quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogandis testibus plura, quā quisquam, dixit
facere, & ipsa illa, quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alijs assignauit, & testimoniij loco po-
suit, ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilis illa ab oratore non ficta, sed passim esse ia-
ctata. Vtinam Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros
edidit, parcius dictorum numero indulisissent, & plus iudicij in eligendis, quā in congerēdis stu-
dijs adhibisissent. Minus obiectus calumniantibus foret, qui tamen nunc quoque, ut in omni eius
ingenio, facilius quid reiici, quā quid adijci possit, inuenient. Afferit autem summam rei difficul-
tis causæ cultatem. Primū quod ridiculū dictum plarumque falsum est, hoc semper humile, saepe ex indu-
stria deprauatum, præterea nunquam honorificum, tum uaria hoim iudicia in eo, quia non rōne
aliqua, sed motu animi quodam, nescio an enarrabili, iudicant. Neque hoc ab ullo satis explica-
ri puto, licet multi tentauerint, unde risus, qui non solum factio aliquo dictoue, sed interdum
quidam etiam corporis tactu laceffit. Præterea non una rōne moueri solet. Neque enim acute tan-
tū, ac uenuste, sed stulte, iracunde, timide dicta, ac facta ridentur. Ideoque anceps eius rei rō ē,
quod a derisu non procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua, &
Lib. ij. de turpitudine, quæ cum in alijs demonstrantur, urbanitas, cum in ipsum dicentem recidunt stul-
oratore. titia uocatur. Cum uideat autē res leuis, & quæ a scurris, mimis, insipientibus denique saepe mo-
Risus uis ueat, tamen habet uim nescio an imperiosissimam, & cui repugnari minime potest. Erumpit
enim inuitis saepe, nec sultus ope, nec uultus modo, ac uocis exprimit confessionem, sed to-
tum

tum corpus uis sua concutit. Rex autē saepe (ut dixi) maximarū momenta uertit, cū odiū, irā
 q̄ frequentissime frangat. Documēto sunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege se-
 curius inter cōnam locuti, cum rōnem facti reposcerent, & neq̄ negari res, neq̄ defendi pos-
 set, risu sunt, & opportuno ioco elapsi. Nanq̄ unus ex ijs, Immo inquit, nisi lagena defecis-
 set, occidisset me. Ea q̄ urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verū hoc quicquid est
 ut non ausim dicere, carere omnino arte, quia nōnullā obseruationem habet, suntq̄ ad id per-
 tinentia, & a græcis, & a latinis composita præcepta, ita plane affirmo præcipue positum in
 natura, & in occasione. Porro natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atq̄ habilior sit Natura qd
 ad inueniendum, nam id sane doctrina posset augeri, sed inest proprius quibusdam decor in ad risum
 habitū atq̄ uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideantur urbana esse. Occasioni uero, & ualeat
 in rebus est tanta uis, ut saepe adiuti ea non indocti modo, sed etiam rustici false dicāt, & † in Occasio.
 eum quisquis dixerit prior. Sunt enim longe uenustiora omnia in respondendo, q̄ in prouo † in eo cui
 cando. Accedit difficultati, q̄ eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtiq̄ in conui- aliquid dī
 uis, & sermōibus multi dicaces, sed quia in hoc usu quotidiano pficimus, oratoria urbanitas prior.
 rara, nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinē accommodata. Nihil autem uetabat, &
 componi materias in hoc idoneas, ut controuersia permixtis salibus fingerentur, uel res pro
 poni singulas ad iuuenum talem exercitationem. Quin illæ ipsæ, quæ dicta sunt, ac uocant, Dicta
 quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur,
 aut aliquid in his serium quoq̄ esset admixtum, plurimū poterunt utilitatis asferre, quæ nūc
 iuuenū, uel sibi ludentiū exercitatio ē. Pluribus autē nominibus in eadē re uulgo utimur,
 quæ tamen si diducas, suam propriā quandam uim ostendēt. Nam & urbanitas dicitur, qua Urbanitas
 quidem significari uideo sermonem † præferentem in uerbis, & sono, & usu propriū quendā † p se ferē-
 † gustum urbis, & sumptam ex conuersatiōe doctorum tacitam eruditionem. Deniq̄ cui cō- tem.
 traria sit rusticitas. Venustum esse, quod cū gratia quadā & uenere dicatur, apparet. Salsum † gestum.
 in consuetudine pro ridiculo tantū accipimus, natura non utiq̄ hoc est, q̄q̄ & ridicula opor- Rusticitas
 teat esse salsa. Nā & Cicero, omne quot salsum sit ait esse Atticorū, † nā quia sunt maxime ad Venustū,
 risum compositi. Et Catullus cum dicit, Nulla in tā magno est corpore mica salis, hoc dicit, Salsum.
 nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit quod nō erit insulsum, uelut quoddā † non.
 simplex orationis condimentū quod sentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, quod
 & a tedio defendit orationē. Sanē tamen, ut ille in cibus paulo liberalius aspersus, si tñ non sit Ille. s. sal.
 immodicus, affert aliquid ppriæ uoluptatis, ita hi quoq̄ in dicendo habent quiddā, qd no-
 bis faciat audiendi sitim. Facetū quoq̄ non tantū circa ridicula opinor consistere, Neq̄ em̄ di Facetum.
 ceret Horatius facetū † carminis genus natura concessum esse Virgilio, decoris hanc magis, & † orationis
 exultæ cuiusdā elegantiæ appellationē puto. Ideoq̄ in epistolis Cicero hæc Brutū refert uer-
 ba, † Ne ulli sunt pedes faceti, ac delitijs ingredienti mollius, quod cōuenit cū illo Horatiano, † nec.
 Molle atq̄ facetū Virgilio, locū uero accipimus, quod est cōtrarium serio. Nā & fingere, & Iocus.
 terrere, & promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio a dicendo, qd est om̄i generi cō- Serium.
 mune, ducta est, ppriæ tñ significat sermonem cum risu aliquos incessentem. Ideo Demo- Dicacitas.
 sthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Propriū autē materiæ, de qua nunc loqui-
 mur, est ridiculum. Ideoq̄ hæc tota disputatio a græcis περι λεγίου inscribitur. Eius prima dī Ridiculū.
 uisio tradit eadem, quæ est om̄is orationis, us sit positum in rebus, aut in uerbis. Vsus autē † ma Diuisio
 xime simplex. Aut em̄ ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena, aut prima ridi
 reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra ridicu
 culi.
 la indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua † subabsurda. Nanq̄ eadem, quæ si † maximi
 imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta credunt. Tertiū est genus, ut idē triplex.
 dicit, in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiēdis, cæterisq̄, quæ neutrā personam † subabsur
 contingunt, Ideoq̄ a me mediā dicuntur. Itē ridicula, aut facimus, aut dicimus. Facto risus cō de
 ciliatur interim admixta grauitate. ut Marcus Cæcilius prætor, cum sellam eius curulem cō- Facto ris
 sul Isauricus fregisset, alterā posuit loris intentā. Dicebat autem consul a patre aliquando cæ cōciliatur
 sus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa Pyxide Cæliana. Quod neq̄ oratori, neq̄
 ulli graui uiro conueniat. Idē autem † si uultu, gestuq̄ ridiculo dictū sit, in quibus est quidē † de
 summa gratia, sed maior cum captare risum non uident. Nihil em̄ ex ijs, quæ dicunt falsa, di-
 cunt insulsius. Quanq̄ autē gratiæ plurimū dictis seueritas affert, fitq̄ ridiculum id ipsum,
 quia qui dicit non ridet, est tamen interim, & aspectus, & habitus oris, & gestus non in urba-
 nus, cum ijs modus contingit. Id porro, quod dicitur, aut est lasciuum, aut hilare, qualia Gal-
 bæ plerq̄, aut contumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi, aut asperum, qualia Cassij Seueri,
 aut lene, qualia Domitij Afri. Refert ijs ubi quis utatur. Nam in conuictibus, & quotidiano
 sermone

Vbi q̄bus sermone lasciuia humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nūquam uelimus, longeq̄ utendū sit. absit propositum illud, potius amicum q̄ dictum perdi. In hac quidē pugna forensi malim mihi lenibus interdicerē, quanquam & contumeliose, & aspere dicere in aduersarios permisum est, cum accusare etiā palam, & caput alterius iuste petere concessum sit. Sed hic q̄q̄ tamen inhumana uideri solet fortunæ infectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiā in ipsos, qui obiecerunt, p̄t. Primum itaq̄ considerandum est, & quis, & qua causa, & apud

Ridendi modus orator seruan dus. quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit distortus uultus, gestusq̄, quae in mimis rideri solent. Dicacitas etiā scurrilis, & scenica huic personae alienissima est. Obscœritas uero non a uerbis tantum abesse debet, sed etiā a significatione. Nam si quando obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea, ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id, plane nolo. Quapropter ne dicit quidem false quoties poterit, & dictū potius aliquando perdet, q̄ minuet auctoritatem. Nec accusatorem aut atrocē in causa, nec patronum in miserabili iocantem feret quisquam. Sunt etiā iudices quidam tristiores, q̄ ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id, quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in nostrum quoq̄ litigatorem, quanquam alij reperiunt, qui ne id quidē, qd̄ in ipsos recidere possit, euitent. Quod fecit Longus Sulpitius, qui cum ipse foedissimus esset, eum, contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis, dixit. Cui rīdens Domitius Afer. Tu, inquit, ex animi sententia Longe. Qui malam faciem habet, liber non est. Vitandum etiā ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatum, & domo allatum uideatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut supra dixeram, inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptae auctoritatis, & notae uerecundiae, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptum ē. Illud non ad orādī ferre consilium, sed ad omnia pertinet. Lacesat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitiae graues insequant, aut turpis satisfactio. Male etiā dī, quod in plures conuenit, si aut nationes totae incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea, quae dicit uir bonus, omnia salua dignitate, ac uerecundia decent. Nimum enim risus pretium est, si p̄

Risus unde concilietur & q̄t eius spēs bitatis compendio constat. Vnde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti solet, difficillimum est dicere. Nam si spēs omnes persequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Neq̄ numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta, q̄ illi ex quibus ea quas sententias uocamus, ducuntur, neq̄ alij. Nam hic quoq̄ est inuentio, & elocutio, atque ipsius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriunt, aut ex corpore eius in quem dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictisq̄ colligitur, aut ex ijs quae sunt extra posita. Intra hæc enim est omnis uituperatio, quae si grauius posita sit, seria sit, si leuius, ridicula.

Oculis subiiciendo. Hæc aut ostendunt, aut narrant, aut dicto notant. Rarè est autē, ut oculis subijcere contingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Heluio mancipi sapius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam qualis sis, isq̄ plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus eēt, digito demonstrauit imaginē galli in scuto Cimbrico pictam, cui mancepstū simillimus ē uisus. Tabernae aut erant circa for̄, ac scutū illud signi gr̄a positum. Narrare quae falsa sint, in primis est subtile, & oratorium, ut Cicero p̄ Cluentio narrat de Cepasio, atq̄ Fabricio, ac M. Caelius de illa C. Laelij, collegaeq̄ eius in puinciam festinantium cōtentione. Sed in his oibus cū elegans, & uenusta exigit tota expositio, tum id ē festiuissimū, qd̄ adijcit orator. Nam & a Cicerone sic est Fabricij fuga illa condita. Itaq̄ cū callidissime se putaret dicere, & cū illa uerba grauissima ex intimo artificio deprompsisset. Respicite, inquit, hoim̄ fortunas, respicite uarios duosq̄ casus, respicite. C. Fabricij senectutē. Cum hoc respicite, ornandae orōnis causa saepe dixisset, respexit ip̄e. At Fabricius a subsellijs demisso capite discesserat, & caetera quae adiecit, nā est notus locus, cū in re hoc solum eēt, Fabriciū a iudicio recessisse. Et Caelius cum oia uenustissime finxit, tū illud ultimū sic subssecutus. Quo modo transierit, utrū rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat, Siculi quidē, ut sunt lasciuī, & dicaces, aiebāt ī Delphino sedisse, & sic tāq̄ Ariona transuectū. In narrando aut Cicero cōsistere facetias putat, dicacitatem ī faciēdo.

Narrando Mire fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orōnibus cōplures hmōi narratiōes insertae reperiunt, sed dictor̄ quoq̄ ab eodem urbane, sunt editi libri. Illud quoq̄ genus est positū non in hac ueluti iaculatione uerbor̄, & inclusa breuiter urbanitate, sed in q̄dam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in. ij. de oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione C. Planci ex duobus lectoribus ostendisset, cōtraria Lucium Crassum patronū eius in oratione, quam de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse ijs, quae de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, ijsq̄ patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonē

† dixerit.

monē habitum complectere, requirebat ubi eēt eā possessiones. Omneis autē illas Brutus uendiderat, & cū paterna manciparet prādia, turpis habebat. Similis in apologis quōq; & quibusdam etiam interīm historijs exponendis, grā consequi solet. Sed acutior est illa, atq; uelocior ī urbanitate breuitas. Cuius quidem duplex ē forma, dicendi, ac rōdendi, sed rō commu-
 nis in parte. Nihil em̄ in lacessendo dici pōt, qđ non etiam in repercutiēdo. At p̄pria quā-
 dam sunt rōdentiū, illa etiam ira concitati afferre solent, hęc plæruncq; in altercatione, aut
 in rogandis testibus requirunt. Cum sint autē loci plures, ex quibus dicta ridicula ducant, re-
 petendum est mihi, non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autē ex amphibologia, Amphibo-
 neq; illa obscura, quæ Atellanæ more capient, nec qualia uulgo iactant, uilissimo quōq; con-
 uersa in maledictum fere ambiguitate. Ne illa quidem quæ Ciceroni aliquā, sed nō in agēdo
 exciderūt, ut dixi, cum is candidatus, qui Coqui filius habebat, coram eo suffragium ab alio Bñ ab alio
 peteret. Ego quoq; tibi fauebo. Non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus signifi-
 cantia, sed quia raro belle rōdeant, nisi cum profus rebus ip̄is adiuant. Quare non hoc mō
 pene & ip̄m scurrile Ciceronis est in eundem, de q̄ supra dixi, Isauricū. Miror quid sit, qđ pa-
 ter tuus homo constantissimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodem genere præcla-
 rum, cū obijceret Miloni accusator in argumentū factarū Clodio insidiarū, qđ Bouillas añ ho-
 ram nonam diuertisset, ut expectaret, dū Clodius a uilla sua exiret, & idētidē interrogaret, qđ
 tempore Clodius occisus eēt, rōdit sero, qđ uel solum sufficit, ut hoc genus non totū repudie-
 tur. Nec plura modo significari solēt, sed etiam diuersa, ut Nero de seruo pessimo dixit. Nul-
 li apud se plus fidei haberi, nihil ei neq; inclusum, neq; signatum eē. Peruenit res usq; ad ani-
 gma, quale est Ciceronis in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius m̄rem dixit, dum uixisset
 ludū, postq; mortua eēt magistrōs habuisse. Dicebant autē, dum uixit, infames foeminae ad eā
 conuenire solitæ, post mortē eius bona uenibant. quanq; hic ludus per translationē dictus ē,
 magi per ambiguitatē. In metalepsin quōq; cadit rō dictorum, Vt Fabius Maximus incusans
 Augusti congiariorū, quæ amicis dabant, exiguitatē, heminaria eē dixit. Nam congiarium
 cū sit cōmune liberalitatis atq; mensuræ, a mensura ducta im̄nutio est rez. Et hęc tam frigi-
 da, qđ est nominū fictio, adiectis, detractis, mutatis lr̄is, ut Acisculum, quia eēt pactus Paciscu-
 lum, & Placidū nomine, quia is acerbus natura eēt, Acidum, & Tulliū, cū fur eēt, Tollium di-
 ctos inuenio. Sed hęc eadē genera cōmodius in rebus, qđ in nominibus rōdent. Afer em̄ uenu-
 ste Manliū Suram multū in agendo discursantē, salientē, manus iactantē, togam deiicientē,
 & reponentē, non agere dixit, sed satagere. Est em̄ dictum per se urbanū satagere, etiāsi nul-
 la subsit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aspiratione, & binis coniunctis
 uerbis similiter sæpius frigida, aliquā tñ recipienda, eademq; conditio est in ijs, quæ a nomi-
 bus trahunt. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed ut ab alijs dicta. Modo futurū, ut oīa uerre-
 ret, cum diceret Verres, modo Herculi quem expilauerat, molestiorē apro Erymanthio fuisse
 se, modo malum sacerdotē, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia sacerdoti Verres succes-
 serat. Præbet tñ aliquā occasionem quædā felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Ce-
 cinna Cicero in testem Sex. Clodium Phormionē. Nec minus niger, inquit, nec minus con-
 fidens, qđ est ille Terentianus Phormio. Acriora igit sunt & elegantiora, quæ trahuntur ex ui-
 rez. In his maxime ualet similitudo, si tñ ad aliquid inferius, leuiusq; referat, qua iam ueteres
 illi iocabant, qui Lentulū Sphinterem, & Scipionē Serapionem eē dixerunt. Sed ea nō ab ho-
 minibus modo petit, uerum etiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Bassus, homo in pri-
 mis dicax, asinus albus uocabat, & Sarmentus, seu Publius Blessus Iunium hominem nigrū, &
 macrum, & pandū, fibulam ferream dixit, qđ nunc risus petendi genus frequentissimum est.
 Adhibet autē similitudo interīm palam, interīm inferi solet parabola, cuius est generis id
 Augusti, qui militi libellum timide porrigenti, noli inquit dubitare tanq; assem Elephanto
 des. Sunt quædam etiā uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cū reus agente in eum
 Caluo, candido frontē sudario tergeret, idq; ip̄m accusator ī iudiciā uocaret. Quāuis reus sum
 inquit, & panē candidū edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cū qđ in alia re fieri
 solet, in aliā mutamur. Ea dicat sane fictio, ut Chrysippus, cū in triūpho Cæsaris tebeora op-
 pida eēt translata, & post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas eē oppidorū Cæsaris di-
 xit. Et Peto de Mirmillone, qui retiarū consequēbat, nec feriebat. Viuū inquit capere uult.
 lungit amphiboliæ similitudo, ut L. Galba, qui pilā negligentē petenti, sic inqt petis tanq; Cæ-
 saris candidatus. Nam illud petis ambiguū est, securitas similis. Qđ hactenus oñdissē satis ē,
 Cæterū frequentissima aliorū generum cū alijs mixtura est, eaq; optima, quæ ex pluribus cō-
 stat. Eadem dissimiliū ratio est. Hinc eques Romanus, ad quē in spectaculis bibentē cum mi-
 sisset Augustus, qui ei diceret, ego si prædere uolo, domū eo, Tu em̄, inquit, nō times, ne locū
 perdas,

- perdas. E contrario non una spes. Neq̄ enim eodem modo dixit Augustus praefecto, quem ignominia notabat, subinde interponenti ꝑcibus. Quid rñdebo patri meo? Dic me tibi displicuisse, quo Galba penulam roganti, non possum commodare, domi maneo, cum coenaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem, ut ne auctorem ponam, uerecundia ipsius facit. Libidinosior es, q̄ ullus spado, quo sine dubio & opinio decipit, sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile, quod dixit M. Vestinus, cum et nūtiatum scilicet uel eēt, aliquñ desinet putere. Onerabo librum exemplis, similemque ijs, qui risus gratia componuntur, efficiam, si persequi uoluero singula ueterum. Ex omnibus argumentorū locis eadem occasio est. Nam & finitione usus ē Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorū alterum saltatorem dixit, alterū interpellatorem. Et partitione Galba, cū penulam roganti respondit, non pluit, non est opus tibi, si pluit, ipse utar. Proinde genere, specie, proprijs, differentibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnātibz, causis, effectis, comparatione parium, maiorum, minorum, similis materia praebetur. Sicut in tropis quoque oēs cadunt. An non plurima καὶ ἑπιβολῆς dicuntur: quale refert Cicero de homine praelongo, Caput eum ad fornicem Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorū, cū assidue minores parentibus liberi eēt in nascendo. Interim utrunque, Quid ironia? nonne etiam quae sit uerissima, loci prope genus est: Qua urbane usus est Afer, cū Didio Gallo, qui puinciam ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea, tanq̄ coactus querebatur, age inquit aliquid, & Reip. causa elabora. Quaeque Cicero usus est, cū Vatiniij morte nuntiata, cuius partē certus dicebat auctor. Interim, inquit, usura fruar, Idem per allegoriam M. Caecilij melius obijcientē crimina q̄ defendentē, bonā dextram, malā sinistrā habere dicebat. Emphasi Iulius dixit ferrum Accij Nauium incidisse. Figuras quoque mētis, quae χαίματα διανοίας dicuntur, res eadē recipit omnes, in quas nonnulli diuiserunt spes dictorū. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus. Quaedam ut miserantes, & quaedam ut irascētes dicimus. Ridiculū autē est oēs, qd̄ aperte fingit. Stulte reprehendere facillimū ē. Nam per se sunt ridicula, Sed rem urbanā facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntē de theatro Carpathiū Tityus Maximus, an aspectasset, fecit Carpathius dubitationē eius stultiorē dicendo. Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cū sit in negando, redarguendo, defendēdo, eleuādo, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cū eius accusator i Sypario oibus locis, aut nudū eū in neruo, aut ab amicis redemptū ex alea p̄nixisset. Ergo ego (inquit) nunq̄ uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Cursū multū de annis aetatis suae mentientē. Tum ergo cū una declamabamus, nō eras natus, Interim & simulata assensione, ut idem Fabiae Dolabellae dicenti, triginta se annos habere. Verū ē inquit. Nam hoc iam uiginti annis audio. Belle interim subiicit ꝑ eo qd̄ neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus quarente Domitia Passieni, q̄ inculpans eius sordes, calceos eā ueteres diceret uendere solere. Non me hercules, inquit, hoc unq̄ dixi, sed emere te solere. Defensionē imitatus ē eques Romanus, qui obijcienti Augusto, q̄ patrimonij comedisset, Meū inquit putauī. Eleuando. rō ē duplex, ut aut ueniā quis, aut iactantiā minuatur. Quēadmodū C. Caesar Pomponio ostendentī uulnus ore exceptū in seditione Sulpitiana, qd̄ ipse se passum ꝑ Caesare pugnante gloriabatur, nunq̄ fugiens respexeris, inquit. Aut crimē obiectum, ut Cicero obturgantibus, q̄ sexagenarius Popilia uirginē duxisset, Cras mulier erit inquit. Hoc genus dicti, consequēs uocant quidā, atq̄ illi simile, q̄ Cicero Curionē semp ab excusatione aetatis incipientē, facilius q̄tidie proemium habere dixit, quia ista natura sequi, & coherere uideant. Sed eleuandi genus ē etiam causarū relatio, qua Cicero ē usus in Vatiniū, qui pedibus aeger, cum uellet uideri comodioris ualitudinis factus, & diceret se iā bina milia passuū ambulare. Dies sem̄, inquit, longiores sunt. Et Augustus nūtiantibus Tarraconēsisibus palmā in ara eius enatā. Apparet inquit q̄ saepe accendatis. Transtulit crimē Cassius Severus. Nam cū obiurgaret a praetore, q̄ aduocati eius. L. Varro Epicureo Caesaris amico conuitiū fecissent. Nescio inquit, qui couiciati sint, & puto Stoicos fuisse. Repercutiēdi multa sunt genera, uenustissimū qd̄ etiā similitudine aliqua uerbi adiuuat, ut Thracallus dicenti ꝑ Suellio, Si hoc ita ē, is in exilium, Si nō est ita, ꝑredij inquit. Elusit Cassius Severus, obijciēte qdam q̄ ei domo sua Proculeius interdixisset, rñdendo. Nunquid ego illuc accedo? Sic eludit & ridiculū ridiculo, ut Diuus Augustus, cū ei Galli torque aureū centū pondo dedissent, & Dolabella ꝑ iocū tentās tñ ioci sui euentū dixisset. Impator torque me dona. Malo te, inquit, ciuica donare. Mendaciū q̄q̄ mendacio, ut Galba dicēte qdam uictoriato, se uno in Sicilia quinque pedes longā Murenā emisse. Nihil inquit mirū. Nam ibi tā longae nascunt, ut ijs piscatores ꝑ restibus utant. Contraria ē negatiua confessionis simulatio. Sed ipsa q̄q̄ multū habet urbanitatis, Sic Afer cū ageret contra liberti

Claudij

Claudij Caesaris, & ex diuerso quidā conditiōis eiusdē cuius erat litigator, exclamasset, Præterea tu semper in liberos Caesaris dicis, Nec me hercule, inquit, quicquid proficio. Cui uicinum est, nō negare quod obijcitur, cum & id palā falsum est, & inde materia bñ rñdendi dat, ut Carulus dicenti Philippo quid latras: Furem uideo inquit. In se dicere, non est fere nisi scurras, & in oratore utiq; mīme probabile. Qd fieri totidem modis, q̄t in alios pōt, Ideo hoc q̄t nīs frequens sit, transeo. Illud uero etiā si ridiculū & indignū, tñ est homini tolerabile, quod aut turpiū, aut impotenter dī. Qd fecisse quendā scio, qui humiliori libere aduersus se loquēti, Colophum, inquit, tibi ducā, & formulā scribam, q̄ caput durę habeas. Hic em̄ dubium ē, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opione, aut di-
 cta aliā intelligendi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatū, & a lacessen-
 te poni solet, quale ē qd̄ refert Cicero. Quid huic abest, nisi res & uirtus: Aut illud Afri. Ho-
 mo in agendis causis optime uestitus. Et in occurrendo, ut Cicero audita falsa Vatinij morte,
 cum Quintum libertū eius interrogasset, recte ne oia: dicenti recte, mortuus est inquit. Plu-
 rimus autē circa simulationē & dissimulationē risus est, quæ sunt uicina, & prope eadē. Sed si-
 mulatio est certam opionem animi sui imitantis, dissimulatio aliena parę se intelligere fingē
 tis. Simulauit Afer, cū in causa subinde dicētib; Celsinam diceret, cognouisset, quæ erat po-
 tens foemina. Quis est, inquit, iste: Celsinā em̄ uideri sibi uix finxit. Dissimulauit Cicero, cū
 Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei, Dic Marce Tulli, nun-
 quid potes de Sexto Annali: Versus tūc dicere cōepit de libro Ennij Annali Sexto. Qui po-
 tis ingentis causas euoluere belli. Cui sine dubio frequentissimā dat occasionē ambiguitas, ut
 Casselio, qui consultori dicenti, nauē diuidere uolo, perdes inquit. Sed auerti intellectus eti-
 am aliā solet, cū ab asperioribus ad leniora deflectit, ut qui interrogatus, quid sentiret de eo q̄
 in adulterio dephenus eēt, tardum fuisse rñdit. Ei cōsine est, qd̄ dī per suspicionē, quale illud
 apud Ciceronē. Querētī q̄ uxor sua e fisco se suspendisset, rogo des mihi surculū ex illa arbo-
 re, ut inserā. Intelligit em̄ qd̄ nō dī. Et hercle oīs false dicendi rō in eo est, ut aliā q̄ est, rectū,
 uerq; dicat, qd̄ fit totum fingēdis, aut nr̄is, aut alienis persuasionibus, aut dicēdo qd̄ fieri nō
 pōt. Aliena finxit Iuba, qui querētī, q̄ ab equo suo eēt aspersus, quid tu, inquit, me hippocen-
 tauz putas: Sua. C. Cassius, q̄ militi sine gladio discurrētī, heus cōmilito, pugno bñ uteris in-
 quit. Et Galba de piscibus, qui cū pridie ex parte adusti, & uersati, postero die appositi eēt,
 Festinemus, alij subcoenant inquit. Tertiū illud Ciceronis (ut dixi) aduersus Curiū. Fieri em̄ do-
 certe nō poterat, ut cū declamaret, natus nō eēt. Est & ex illa ironia fictio, qua usus ē C. Cæ-
 sar. Nam cū testis diceret a reo foemia sua ferro petita, & eēt facilis r̄p̄hensio, cur illā potissi-
 mū partē corporis uulnerare uoluisset. Quid em̄ faceret, inquit, cum tu galeā & lorica habe-
 res: Vel optima ē simulatio cōtra simulantē, qualis illa Domitij Afri fuit. Vetus habebat te-
 stamentū, & unus ex amicis recētoribus sperās aliquid ex mutatione tabularę, falsam tabu-
 lam intulerat, cōsulens eū, an primipilaris ei testamēto suaderet ordinare sup̄ma iudicia, nolī,
 Inqt, facere, offendis illū, lucidissima sunt autē ex his oibus lenia, & (ut sic dixerim) boni sto-
 machi, ut Afer ingrato litigatori conspectū eius uitanti in foro, p̄ nomenclatorē missum ad
 eū. Amas me, Inqt, q̄ te nō uidi, & disp̄satori, qui cū ad faliqua nō rñderet, dicebat subinde,
 nō comedi panē & aquā bibo. Pasce, & redde qd̄ debes, quæ ἰπαρωγὰς uocant. Est gratus io-
 cus, qui minus exprobrat q̄ pōt, ut idem dicētī candidato, semp̄ domū tuā colui, cū posset pa-
 lam negare, credo inqt, & uerę est. Interim de se dicere ridiculū est, & qd̄ in aliū, si absentem
 diceret, urbanū nō erat, qm̄ ip̄i palam exprobrat, mouet risum, quale Augusti est, cum ab eo
 miles, nescio quid, improbe peteret, ueniret cōtra Martianus, quē suspicabat & ip̄m aliquid
 iniuste rogaturę. Non magis, inquit, faciam cōmilito quæ petis, q̄ qd̄ Martianus a me petitu-
 rus est. Adiuuant urbanitatē, & uersus cōmode positi, seu toti ut sunt, qd̄ adeo facile est, ut
 Ouidius ex tetraſticho Macri carmine librum ī malos poetas cōposuerit, qd̄ fit gratus, si qua
 etiam ambiguitate condit, ut Cicero in Accium hoīem callidū & uersutū, cum is in quadā cā
 suspectus eēt, Nisi qua Vlysses rate euasit Laertius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, q̄
 cum antea stultissimus eēt habitus, post acceptam hæreditatem primus sn̄iam rogabat. Cu-
 ius hæreditas est, quam uocant sapiam, pro illoſ facultas est. Seu fictis notis uersibus. Simile
 est quod παροιμία. dī, & puerbia opportune aptata, ut de homie in aquam lapso, & ut alleua-
 retur roganti. Tollat te qui non nouit, Ex historia etiam ducere urbanitatem eruditum, ut
 Cicero fecit, cum ei testem in iudicio Verisroganti dixisset Hortensius, non intelligo hæc
 ænigmata, Atqui debes, inquit, cum sphingem domi habeas. Acceperat autem ille a Verre
 sphingem æneam, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa cōstant stultis similiſ imitatione, & quæ
 nisi fingantur stulta sunt, ut qui mirantibus q̄ humile candelabrum emisset, pransorium erit
 inquit suo.

Decipiēdi

ratio

Inopinatū

lacessendo

Occurrē

do.

Simulādo

Aliena fin

gēdo

Sua fingē

do

fr̄nsio

Simulatio

cōtra simu-

lantē

†reliqua

Versus ur-

banī.

†facilitas

Sphinx a

Verre da-

ta Hortē-

inquit suo.

inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quae tanq̄ sine rōne dicta ferunt, ut Seruus Dolo bellae, cum interrogaret, an dñs eius auctione pposuisset, domum, inquit, uendidit. Dephen si interim pudorem suū ridiculo aliq̄ explicat, ut qui testem dicentē se a reo uulneratum, in-

†Iurgijs

† Contumelijs q̄q; uti belle datur, ut Hispo obijcanti bis acerba crimina accusatori, mentiris inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus eēt, & uerus inquit domine. Has aut accepi spēs, aut inueni frequentissimas, ex q̄bus ridicula ducerent. Sed repetam necesse est, infinitas eē tam false dicendi, q̄ seuerē, quas praestat persona, locus, tempus, casus deniq; qui est maxime uarijs. Itaq; hae ne omisissē uiderer attigi, illa autē quae de ulu ip̄o, & mō iocandi complexus sum, adeo infirma, sed plane necessaria.

Domitius
Marfus.

His adijcit Domitius Marfus, qui de urbanitate diligentissime scripsit, quaedam non ridicula, sed cuiuslibet seuerissimae ofoni cōuenientia, eleganter dicta, & pprio quodam lepore iucunda, quae sunt quidem urbana, sed risum tñ non habent. Neq; em̄ ei de risu, sed de urbanitate est opus institutū, quam ppriam eē nostrae ciuitatis ait, & sero sic intelligi coeptā, postq̄

Vrbs
Urbanitas

urbis appellationē, etiamsi nomen pprium non adijceret, Romam tñ accipi sit receptum, eā q̄ sic finit. Urbanitas est uirtus quaedam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos, mouendosq; homines in oēm affectum, maxime idonea ad resistendū, uel laceffendum, prout quaeq; res ac persona desiderat. Cui si breuitatis exceptionē detraxeris, omnes ofonis uirtutes complexa sit. Nam sicut ista rebus & personis, & quod in utrisq; oporteat dicere, perfectē eloquentiae est. Cur aut breuem eam eē uoluerit, nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis narrandi urbanitatem, paulopost ita finit, Catonis (ut ait) optinonē secutus. Urbanus homo erit, cuius multa bñ dicta, responfaq; erunt, & qui in sermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni deniq; loco ridicule, commodeq; dicet. Risus erit, quacuncq; hae faciet orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bñ dicitur, & urbane dicti nomen accipiet. Caeterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorum, alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nam eadem est oim bene dictorum.

Urbanitas
scdm Fab.

Verum mihi etiam iocosa quaedam uidentur posse non satis urbane referri. Nam meo quidē iudicio, illa est urbanitas, in qua nihil absolum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; uerbis, neq; ore, gestuue possit dephendi, ut non tam sit in singulis dictis, q̄ in toto colore dicendi, qualis apud Graecos, Atticissimos ille redolens Athenarū proprium saporem. Ne tñ iudicium Marfi hominis eruditissimi subtraham, seria partitur in tria genera, honorificum, contumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis q̄q; pro Ligario apud Caesarem. Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et contumeliosi, qd Attico scripsit de Pompeio & Caesare. Habeo quem fugiam, quē sequar non habeo. Et medij, quod ἀποφθεγματικῶς uocant, & ē cum ita dixit, neq; grauem mortem accidere fortī uiro posse, neq; immaturā consulari, neq; miseram sapienti. Quae omnia sunt optime dicta, sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, non uideo. Quod si non totus (ut mihi uidef) ofonis color meref, sed etiam singulis dictis tribuendum est, illa potius urbana esse dixerim, quae sunt generis eiusdem, quae ridicula dicunt, & tñ ridicula non sunt, ut de Pollione Afinio serijs, iocisq; pariter accommodat dictum est, esse eum oim horarū. Et de actore facile dicente ex tempore, ingenium eum in numero habere. Etiam Pompeij, qd refert Marfus in Ciceronem diffidētem partibus, Transi ad Caesarem, me timebis. Erat em̄, si de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ip̄o dictum fuisset, qd posset inter ridicula numerari. Etiam illud, qd Cicero

Seriorum
tria gna.

† Cereliae scripsit, reddens rōnem cur illa. C. Caesaris tempora tam patienter toleraret. Hae aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus em̄ † ille habet aliquid ioco simile. Hae quae mouebant dissimulanda mihi non fuerunt, in quibus, ut errauerim, legentes tñ non decepti, indicata diuersa opione, quā sequi magis pbantibus libere est.

†Coteliae
†illic

¶ De altercatione.

Caput .V.

Altercationis praecpta poterant uideri tunc inchoanda, cum omnia, quae ad continuā ofonem pertinent, peregissē. Nam est usus eius ordie ultimus. Sed cum sit posita in sola inuentione, neq; habere dispositionem possit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam & pronuntiationem labore, priusq; secundam quinq; partem, hanc quae tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quam scriptores ideo fortasse alij reliquerunt, quia satis caeteris praecptis in hanc q̄q; uidebatur eē prospectum. Constat em̄ aut intētionē, aut depulsionē, de quibus satis traditū est, quia quicquid in actione perpetua circa pbationes utile est, idem in hac breui atq; concisa profit, necesse est. Neq; alia dicunt in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut rñdendo, Cuius rei fere omis obseruatio in illo

In illo testium loco excussa nobis est. Tamen, quia latius hoc opus aggressi sumus, neque per
 factus orator sine hac uirtute dici potest, paululum impedamus huic quoque peculiaris operae,
 quae quidem in quibusdam causis ad uictoriam uel plurimum ualeat. Nam ut in qualitate generali, in qua
 recte ne factum quid, an contra sit, quaeritur, perpetua dominat oratio, & quaestionem finitionis
 actionis plerumque satis explicat, & omnia pene in quibus de facto constat, aut coniectura, ar-
 tificiali ratione colligitur. Ita in his causis, quae sunt frequentissimae, quae uel solis extra artem
 probationibus, uel mixtis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris,
 magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quaeque memoriae iudicis inculcanda sunt, etiam
 praestandum quicquid in actione promissimus, & refellenda mendacia. Nusquam est denique qui
 cognoscit intentior. Nec immerito quidam, quando in dicendo mediocres, hac tamen alterca-
 di praestantia meruerunt nomen patronorum. At quidam litigatoribus suis illum modo ambi-
 tiosum declamandi sudorem praestitisse contenti, cum turba laudantium destituunt subsellia,
 pugnamque illam decertatoriam imperitis ac saepe pullatae turbae relinquunt. Itaque uideas alios ple-
 runque iudicibus priuatis ad altercationes uocari, alios ad probationem. Quae si diuidenda sunt factiones.
 officia, hoc certe magis necessarium est, pudendumque dictum, si plus litigantibus profuit mino-
 res. In publicis certe iudiciis uox illa praconis, praeter patronos, ipsum qui egerit, citat. Opus
 est igitur in primis ingenio uelocit ac mobili, animo praesenti & acri. Non enim cogitandum,
 sed dicendum statim est, & prope sub conatu aduersarii manus exigenda. Quare cum in omni
 parte huius officii plurimum facit, totas non diligenter modo, sed etiam familiariter nosse causas,
 tum in altercatione maxime necessarium est, omnium personarum, instrumentorum, tempo-
 rum, locorum habere notitiam, alioqui & tacendum est saepe, etiam alijs subiicientibus, plae-
 runque autem studio loquendi fatue modo accedendum, quod nunquam accidit, ni credulitate
 aliena stultitia erubescamus. Neque tantum hoc ipsis monitoribus clarescit. Quidam faciunt
 aperte quod rixemur. Videas enim pluresque ita percitos exclamantes, ut iudex audiat contrari-
 um id esse quod admoneatur, sciatque ille, qui pronuntiaturus est in causa, malum quod taceat.
 Quare bonus altercator uitio iracundiae careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, & Vitio ira-
 fert extra causam, & plerumque deformia conuicia facere, ac mereri cogit, & ipsos nonnunquam
 iudices incitat, melior moderatio, ac nonnunquam etiam patientia. Neque enim refutanda tantum, reat alterca-
 quae e contrario dicuntur, sed contemnenda, eleuanda, ridenda sunt, nec usquam plus loci tor.
 reperit urbanitas, odium mordet & pudor, contra turbantes audendum, & impudentiae for-
 titer resistendum. Sunt enim quidam praeduri in hoc oris, ut obstrepant ingenti clamore, &
 medios sermones intercipient, & omnia tumultu confundant, quos ut non imitari, sic acriter
 propulsare oportebit, & ipsorum improbitas retundenda, & iudices, uel praesidentes magistra-
 tus appellandi frequenter, ut loquendi uices seruent. Nam est res animi iacetis, & mollis supra
 modum frontis, fallitque plerumque, quod probitas uocatur, quae est imbecillitas. Valet autem
 in altercatione plurimum acumen, quod sine dubio ex arte non uenit. Natura enim non doceat Acumen.
 arte tamen adiuuat. in qua praecipuum est semper id in oculis, habere, de quo quaeritur, &
 quod uolumus efficere. Quia propositum tenentes in rixam non ibimus, nec causae debita tem-
 pora conuiciando conteremus, gaudebimusque, si hoc aduersarius facit. Omnia tempora fere pa-
 rata sunt meditati diligenter, quae aut ex aduerso dici, aut responderi a nobis possint. Non-
 nunquam tamen, solet hoc quoque esse artis genus, ut quaedam in actione dissimulata subito in
 altercando proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs citissimo facto simillimum.
 Id autem tantum faciendum, cum est aliquid, cui responderi non statim possit, potuerat autem
 si tempus ad disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmum est, a primis statim actioni-
 bus arripere optimum est, quo saepius diutiusque dicatur. Illud uix saltem praecipuum uide-
 tur, ne turbidus & clamorosus tantum fit altercator, & quales facti sunt, qui literas nesciunt, Nam
 improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugnare in re, quae obti-
 nere non possis. Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere, quia siue plura sunt, de quibus
 quaeritur, facilius erit in ceteris fides, siue unum, mitior solet irrogari poena uerecundiae. Nam
 culpam praesertim deprehensam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies multi in
 re consilij atque artis est, ut errantem aduersarium trahas, & ire quam longissime cogas, ut ua-
 na interim spe exultet. Ideo quaedam bene dissimulantur instrumenta. Instant enim, & saepe
 discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris au-
 ctoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet, quod ap-
 prehensum maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utramlibet
 male sit electurus, quod in altercatione fit potentius, quam in actione, quia in illa nobis ipsi
 respondemus, in hac aduersarium, quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo
 h iudex

factiones.

Vicio ira-
fert extra causam,
& plerumque de-
formia conuicia
facere, ac mereri
cogit, & ipsos
nonnunquam
iudices incitat,
melior moderatio,
ac nonnunquam
etiam patientia.

Neque enim reat alterca-

quae e contrario dicuntur,

sed contemnenda,

eleuanda, ridenda sunt,

nec usquam plus loci tor.

reperit urbanitas,

odium mordet & pudor,

contra turbantes audendum,

& impudentiae for-

titer resistendum.

Sunt enim quidam praeduri in hoc oris,

ut obstrepant ingenti clamore,

& medios sermones intercipient,

& omnia tumultu confundant,

quos ut non imitari, sic acriter

propulsare oportebit,

& ipsorum improbitas retundenda,

& iudices, uel praesidentes magistra-

tus appellandi frequenter,

ut loquendi uices seruent.

Nam est res animi iacetis,

& mollis supra

modum frontis,

fallitque plerumque,

quod probitas uocatur,

quae est imbecillitas.

Valet autem

in altercatione plurimum acumen,

quod sine dubio ex arte non uenit.

Natura enim non doceat

Acumen.

arte tamen adiuuat.

in qua praecipuum est semper id in oculis,

habere, de quo quaeritur,

& quod uolumus efficere.

Quia propositum tenentes in rixam non ibimus, nec causae debita tem-

poras conuiciando conteremus, gaudebimusque, si hoc aduersarius facit.

Omnia tempora fere parata sunt meditati diligenter,

quae aut ex aduerso dici, aut responderi a nobis possint.

Nonnunquam tamen, solet hoc quoque esse artis genus, ut quaedam in actione dissimulata subito in

altercando proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs citissimo facto simillimum.

Id autem tantum faciendum, cum est aliquid, cui responderi non statim possit, potuerat autem

si tempus ad disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmum est, a primis statim actioni-

bus arripere optimum est, quo saepius diutiusque dicatur. Illud uix saltem praecipuum uide-

tur, ne turbidus & clamorosus tantum fit altercator, & quales facti sunt, qui literas nesciunt, Nam

improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugnare in re, quae obti-

nere non possis. Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere, quia siue plura sunt, de quibus

quaeritur, facilius erit in ceteris fides, siue unum, mitior solet irrogari poena uerecundiae. Nam

culpam praesertim deprehensam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies multi in

re consilij atque artis est, ut errantem aduersarium trahas, & ire quam longissime cogas, ut ua-

na interim spe exultet. Ideo quaedam bene dissimulantur instrumenta. Instant enim, & saepe

discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris au-

ctoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet, quod ap-

prehensum maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utramlibet

male sit electurus, quod in altercatione fit potentius, quam in actione, quia in illa nobis ipsi

respondemus, in hac aduersarium, quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo

h iudex

iudex dicto moueatur, quid respuat, quod ex uultu sapissime, & aliquando etiam dicto aliquo, factoue eius deprehenditur & instare proficientibus, & ab ijs, quæ non adiuuant, q̄ molliissime pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoq; ut remedia perinde perseuerent adhuc bere, uel desinant, ut illa recipi uel respui uident. Nonnunquam si rem euoluere propositam facile nõ sit, inferenda est alia quæstio, atq; in eam, si fieri potest, iudex auocandus. Quid enim cum respondere non possis, agendum est, nisi ut aliud inuenias cui aduersarius respondere nõ possit. In plerisque iudex est auocandus, ut dixi, qui circa testes est locus, & personis modo distat, q̄ hic patronorum inter se certamē, illic pugna inter testem & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilior. Nam est utilissimū, frequēter cum aliq̄, qui sit studiorum eorundē, sumere materiam uel ueræ, uel etiam fictæ controuersia, & diuersas partes altercationis modo tueri, quod idem etiam in simplici genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadem ¶ in argumentis ratio est, ut potentissima, prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

¶ cum

Caput .VI.

¶ De Iudicio & Consilio.

His pro nostra facultate tractatis, nõ dubitassē transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuentioni subiungerent præterisse hunc locum quibusdam uiderer, qui mea quidem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus est, ut ne a sententijs quidem, aut uerbis saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, quam gustus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendum, cauendumq; sit, docemus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipiam igitur, ne, quod effici non potest, aggrediamur, ut contraria uitemus & communia, ne quid in eloquendo corruptum obscurumq; sit. Referatur oportet ad sensus, qui nõ docentur. Nec multum a iudicio credo distare consilium, nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs. Et quod iudicium frequentissime certum est. Consilium uero est ratio quædam alte petita, & plerunq; plura perpendens, & comparans, habensq; in se, & inuentionem & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in uniuersum spectanda sunt. Nam ex re sumitur ¶ cui locus ante actionem est frequenter. Nam Cicero summo consilio uideretur in Verrem uel contrahere tempora dicēdi maluisse, quam in eum annum, quo erat. Q. Hortensius consul futurus, incidere. Et in ipsis actionibus primum, ac potentissimum obtinet locum. Nam quid dicendum, quid tacendum, quid diffitendum sit, exigere consilij est. Negare sit fatius, an defendere. Vbi proœmio utendum, & quali. Narrandum ne, & quomodo. Iure prius pugnandum, an æquo. Qui sit ordo utilissimus, tum omnes colores, aspere, an leniter, an etiam submissile loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quisq; passus est locus, monuimus, idemq; in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifestius appareat, quid sit quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cum suaderet bellum Atheniensibus, paræ id prospere expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emendari negligentia. At si nihil eēt erratum, melioris in posteræ spei non erat ratio. Idem cum offensam ueretur, si obiurgaret populū segnitiam, in asserenda libertate reipublicæ maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administraissent. Nam & faciles habuit aures, & natura sequebatur, ut Ciceronis meliora probanteis, peiorum poeniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio quamlibet arguta in multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consilium maxime mirer: primā ne expositionem, qua matri, cuius filium premebat auctoritas, abstulit fidem: An quod idem corrupti ne consilia iudicij crimen transferri in aduersarium maluit, q̄ negare propter inueteratam (ut ipse dicit) multa. infamiam: An quod in re inuidiosa legis auxilio nouissime est usus, quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas iudicum mentes. An quod se ipsum inuito Cluentio facere testatus est: Quid pro Milone: quod non ante narrauit, quam præiudicij omnibus reum liberaret: quod insidiarum inuidiam in Clodium uertit, quanquam re uera fuerat, pugna fortuita, q̄ factum & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quod illi preces non dedit, & in earum locum ipse successit: Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit auctoritatem, ut pro Ligario se opposuerit. Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit. Illud dicere fatis habeo, nihil eē non modo in orando, sed in oī uita, prius consilio, frustra q; sine eo tradī ceteras artes, plusq; uel sine doctrina prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam, orationem accommodare locis, temporibus, personis, esse eiusdem uirtutis. Sed hic quia latius est locus, mixtusq; cum elocutione, tractabitur cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

Iudicium
quid distet
a Consilio

¶ cuius

Olynthia
ca secunda
Olynthia
ca tertia

Ciceronis
arguta in
una oratio
ne consilia
multa.

Consilio
hil prius

LIBER .VII. LVIII
M. FABII QVINTILIANI
INSTITVTIONVM ORATORIARVM LIBER .VII.

DE DIVISIONE IN VNIVERSVM, SEV PARENCHIRESI.
CAPVT .I.

DE INVENTIONE (VT ARBITROR) SATIS DICTVM est. Neq; enim ea demum, quæ ad docendū pertinent, executi sumus, uerq; etiam motus animorū tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis nō est, saxa, atq; materiā, & cætera ædificati utilia congerere, nisi disponēdis eis collocandisq; artificum manus adhibeas, sic in dicendo quālibet abundans rerum copia, cumulū tantū habeat, atq; congestū, nisi illas eadē dispositio digestas, atq; inter se commistas deuinxerit. Nec immerito secunda quinq; partium posita est, cum sine ea prior nihil ualeat. Neq; em̄, quanq̄ suis omnibus membris, statua sit, nisi colloceat. Et si quam in corporibus nostris, aliorūue animalū partē permutes & transferas, licet habeat eadē omnia, p̄d̄ gium sit tñ. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt q̄ uiguerunt, usum, & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi uident errare, qui ip̄am reꝝ naturam, stare ordine putant, quo confuso peritura sint omnia. Sic oratio carens hac uirtute tumultue necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohareat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec sine proposito, casum potius q̄ consilium sequat. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quæ quidem, si certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo mō posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, & tot sæculis nulla reperta sit causa, quæ eēt tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium a seipso petat. Neq; inficias eo quædam esse, quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De dispositione facienda.

Caput .II.

Sit igitur (ut supra significauimus) diuisio rerum plurimum in singulas. Partitio singularū in partes, discretus ordo, & recta quædam collatio prioribus sequentia annectens. Dispositio utilis rerum, ac partium in loco distributio. Sed meminerimus ip̄am dispositionē plarunq; utilitate mutari, nec eandem semper primam quæstionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exempla præteream. Demosthenes quoq; atq; Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem, cum accusator a iure, & uidebat potentior, coeperit, patronus omnia, uel pene omnia ante ius posuerit, quibus iudicem quæstioni legum præpararet. Aliud em̄ alio docere prius expedit, alioqui semper petitoris arbitrio dicere. Deniq; in accusatione mutua, ut se uterq; defendat, priusq; aduersarium arguat, oim̄ rerum necesse est ordinem esse diuersum, Igit̄, quid ego sim secutus, qd̄ partim præceptis, partim usurpatum rōne cognoueram, promam, nec unq̄ dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersiis forensibus nosse omnia quæ in causa uersarent. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationem exponunt, quæ *Themata*, Græci uocant, Cicero proposita. Cum hæc in Themata conspectu quodammodo collocaueram, non minus p̄ aduersa parte, q̄ pro mea cogitabam, proposita. Et primum (qd̄ non difficile dictum est, sed tñ añ omnia intuentum) constituēbam, quid utraq; pars uellet efficere, tum per quid, hoc modo. Cogitabam quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controuersum. Si confessum, non poterat ibi esse quæstio. Transibā ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar, nonnunq̄ etiam quod inde obtinebat, confessum erat. Vbi primum coeperat non conuenire, quæstio oriebat. Id tale est. Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo. Rōnem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum (inquit) cum adultera occidere licet, legem esse certum est. Tertium tam aliquid uidendum est, in q̄ pugna consistat. Non fuerunt adulteri, fuerunt, quæstio. De facto ambigit̄, coniectura est. Interim ergo & tertium confessum est, adulteros fuisse. Sed tibi, inquit accusator, illos nō licuit occidere. Exul em̄ eras, & ignominiosus, de iure quæritur. At si protinus dicenti, occidisti, respondeat, non occidi, statim pugna est. Sic explorandum est, ubi controuersia incipiat, & considerari debet, quæ primam quæstionem facit. Intentio simplex. Occidit Saturninū Rabirius. Coniuncta. Lege de sicarijs commisit L. Varenus. Nam C. Varenus occidēdo, & Cn. uulnerando, & Salarium item occidendo, cadit. Nam sic diuersæ propositiones erūt, quod idem de petitionibus dictum sit. Verum ex coniuncta propositione, plures esse quæstiones

h ij stiones

stiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actiōis excludit. In quo genere agēti est dispiciendū, quid quo loco diluat. Quod pertinet ad actorē, nō plane dissensio a Cello, qui sine dubio Ciceronē est secutus. Instat tñ huic parti uehementius, ut putet prius mo firmū aliquid esse ponendū, summo firmissimū, imbecilliora medio, quia & initio mouēdus sit iudex, & summo impellendus. At pro reo plerūq; grauissimū quicq; primū ¶ mouendū est, ne illud spectans iudex, reliquorū defensioni sit auersior. Interim tñ & hoc mutabit si leuiora illa palam falsa erunt, grauissimi defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimū, iam iudicibus omnia uana eē credentibus. Opuserit tñ præfatiōe, qua & rō reddat dilati criminis, & pmittat defensio, ne id qd non statim diluemus, timere uideamur. Anteaactæ uitæ crimina, plerūq; prima purganda sunt, ut id de q laturus est sniam, iudex audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; p Vareno Cicero in ultimū distulit, nō quid frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus. Cum simplex intētio erit, uidendū est an unum aliquid rñdeamus, an plura. Si unū, in re quēstionē instituamus, an in scripto. Si in re, negandū sit qd obijciat, an tuendum. Si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, & in ea de uerbis, an uoluntate quærat. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litem faciat, hoc est, qua iudicium sit constitutū. Nam quædā in scholasticis ponunt ad coniungendam mō actæ rei seriem, ut Pater expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientē filium liceat abdicare. Qui expositū recepit, imperat ei nuptias locupletis propinquū, ille ducere uult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tñ semper ex una lege quæstio est, ut in *in uoluntate*.

Defensio seu quæstio coniuncta His spectatis, apparebit circa quæ pugna sit. Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio. Si occidisset, recte fecisset, sed non occidit. Vbi uero multa contra unam ppositionem dicimus, cogitandū est primū quicquid dici potest, tum ex ijs q quicq; loco dici expediat ordinādū, in q non idem sentio, qd de ppositionibus paulo añ, quodq; de argumentis probationū loco concessi, aliqñ nos incipere a firmitoribus. Nam uis quæstionū crescere debet, & ad potētissima ab infirmis peruenire, siue sunt eiusdem generis, siue diuersi. Iuris aut quæstiones solent eē nōnunq; ex alijs, atq; alijs conflictationibus, facti semper idem spectant, in utroq; genere similis ordo est, Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmis quicq; primū tractari oportet. Ideoq; quasdam quæstiones executi donare solemus, & concedere. Neq; enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus. Qd ipm ita fieri oportet, nō ut damnasse eas uideamur, sed omississe, quia possumus etiam sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario, pot incidere quæstio, an huic eē procuratorem liceat. Finge nos postq; tractauimus remittere, uel etiā conuinci, quæret, an ei cuius nomine litigat, procuratorē habendi sit ius. Discedamus hinc q; recipit materia quæstionem, an ille cuius nomine agit, hæres sit fœeneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoq; concessa sint. Quæret an debeat. Contra nemotā demens fuerit, ut id, qd firmissimū duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat. Huic in schola sise est. Nō abdicabis adoptatum, ut hunc quoq; nō uis fortē, ut & fortē nō q cunq; uoluntati tuæ nō paruerit, in alia oia subiectus sit, nō propter opinionē, & ut nō propt talem opinionem. Hæc iuris quæstionum differētia est. In factis aut ad idē tendentiā sunt plura. Ex quibus aliqua citra summā quæstionem remitti solēt, ut si is cum quo furti agit, dicat, proba te habuisse, proba te perdidisse, proba te furto perdidisse, pba te mea fraude. Priora em remitti possunt, ultimū nō pot. Solebā & hoc facere præcipue, ut uel ab ultima specie (Nam ea fere est, quæ cōtinet causam) retrorsum quærerē usq; ad primā generalē quæstionē, uel a genere ad extremā speciē descenderem, etiam in suasorijs, ut deliberat Numa, an regnum offerentibus Romanis recipiat. Primū id est genus, an regnandū, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem regem. Similiter & in controuersijs. Optet enim uir fortis alienā uxorem. Vltima species est, an optare possit alienam uxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat, inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc nō quæ admodum dicit, ita & quærit. Primū em occurrit fere, qd est ultimū dicendū, ut hoc, nō debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuisionem perdit festinatio. Non oportet igit offerentibus se contentum esse. Quærat aliquid quod est ultra, si ne uiduam quidem, adhuc plus, si nihil ex priuato, ultimum retrorsum, quod idem a capite, primum est, si nihil iniquum. Itaq; propositione uisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responde ri. Id si tanq; res agatur, & nobis ipsis respondendū necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id qd primū se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur. Quod si hoc non esset, id iterum, & tertium, & dū nihil sit reliquū itaq; inferiora quoq; scrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic eē & illud

& illud præceptum, ut a communibus ad propria ueniamus. Fere enim communia genera-
 lia sunt. Commune est, tyrannum occidit, proprium, Viriatum tyrannum occidit, mulier occi-
 dit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario cõuentret, si modo id pro-
 me erat, nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in illa controuersia.
 Dux qui competitorem patrem in suffragiis uicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum
 legati, obuium habuerunt patrem reuertentem ab hostibus, is legatis dixit, sero itis. Excussit
 runt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt, ipsi per se uerarunt ire quo intenderant, in-
 uenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit. Cauete proditorem, reus est pater. Quæ conue-
 niunt: proditio nobis prodita est, & prodita a duce, quærimus proditorem, te ipse ad hostes fa-
 teris, & ipse clam, & ab his incolumem rediisse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse.
 Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione, quæ si animos occuparit, prope au-
 res ipsi defensionem præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat, sepa-
 ratio defendentem. Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut pro-
 positum extra quæ nihil est omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset quod credi uo-
 lebam, ut in præuarcationum criminibus ut absoluat reus, aut innocentia ipse sit, aut inter-
 ueniente aliqua præte, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuarcati-
 one. Nocentem fuisse confiteris, nulla præte obstitit, nulla uis, corruptum iudicium non quæ-
 reris, nulla probationis difficultas fuit, quid superest, nisi ut præuarcatio fuerit? Si omnia amoli-
 ri non poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occisum esse constat, non in solitudine, ut a latro-
 nibus suspicer, non prædæ gratia, quia in spoliatus est, non hereditatis spe, quia pauper fuit. Oditur
 igitur in causa, quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuisionem uiam præstat, eadem inuentio-
 ni quoque excutere quicquid dicitur potest, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur
 Milo, quod Clodium occiderit, aut fecit, aut non. Optimum erat negare, si non potest, occidit. Ergo
 aut iure, aut iniuria. Utique iure, aut uoluntate igitur, aut necessitate. Nam ignorantia prætendi non
 potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro Rep.
 fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, non præparata, alter igitur insidiatus est. Uter? præfecto
 Clodius. Vides ne, ut ipsa res necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, aut utique uoluit occi-
 dere insidiator Clodium, aut non. Tutius si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neque iubente,
 neque sciente Milone. Ad hæc tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dice-
 bamus occisum. Adicietur quod suos quisque seruos facere uoluisset. Hoc eo est utilius, quod sæ-
 pe nihil placet, & aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id quod opti-
 mum est, aut id, quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij utendum, & esse nonnunquam
 communem eam suo loco dictum est. Multis milibus uersuum scio apud quosdam esse quæ-
 situm, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere, quod in foro, uel atrocitate formularum,
 uel modo petitionum, uel nouissime sorte diiudicat. In schola quæri nihil attinet, cum in de-
 clamationibus iisdem narrare, & contradictiones soluere, tam ab actore, quam a possessore con-
 cessum sit. Sed in plurimis controuersijs ne inueniri quidem potest, ut in illa. Qui tres liberos
 habebat, oratorem, philosophum, & medicum, testamento quatuor partes fecit, & singulas
 singulis dedit, unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt, quis primus
 dicat incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipien-
 dum erit. Et hæc quidem de diuidendo in uniuersum præcipi possunt. At quo modo inuenie-
 mus etiam illas occultiores quæstiones: scilicet quo modo sententias, uerba, figuras, colores,
 ingenio, cura, exercitatione, non tamen fere unquam nisi imprudenter fugerint, si (ut dixi) na-
 turam sequi ducem uelit. Sed plerique eloquentiæ famam affectantes, contenti sunt locis specio-
 sis modo, uel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil utraque, ea quæ in oculos incurrunt,
 exquirenda putant. Quod quo facilius appareat, unam de schola controuersiam non ita sane
 difficilem, aut nouam proponam in exemplum. Qui reo proditoris patri non affuerit, ex hæ-
 res sit. Proditoris damnatus cum aduocato exulet. Reo proditoris patri disertus filius affuit, ru-
 sticus non affuit, damnatus abiit cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, primij
 nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris. Pater reuersus intestatus decessit, petit rusticus par-
 tem bonorum, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, quibusque nos circa lites raras
 sollicitiores ridiculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum,
 pro uiro forti contra imbellem, pro restituto contra ingratum, pro eo qui parte contentus sit,
 contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ omnia sunt in materia, & multum iu-
 uant, uictoria tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipites uel obscuræ.
 Nam ea nunc uirtus est, & pulchre fuerit cum materia tumultu & clamore transactum. Illi
 uero quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uide-
 bunt,

būt excusatū esse rusticū, qui nō interfuerit iudicio nihil collaturus p̄ri, sed ne disertum quidē habere q̄d imputet reo, cū is damnatus sit. Dignum esse hāreditate restitutorē, non auarū, impium, ingratum, qui diuidere nolit cū fratre, eoq; sic merito. Quāstionem quoq; illam primā scripti & uoluntatis, qua nunc expugnata, nō sit sequentibus locus. At qui naturā sequet, illa cogitabit, p̄fecto, primo hoc dictūz rusticum. Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentiū peto. Quis tam imperitus: quis tam p̄cul a literis: quin sic incipiat, etiam si nescierit quid sit propositio: Hanc communē oīm legem leuiter adornabit, ut iustam, Nempe sequetur, ut quæramus, quid huic tam equæ postulationi r̄ndeat. At id manifestū est. Lex ē, quæ iubet exhæredē esse eū, qui patri, p̄ditionis reo nō affuerit, tu autē non affuisti. Hanc propositio- nem necessario sequit legis laudatio, & eius qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uerlamur in confessis, redeat animus ad petitorē, nunquid nō hoc cogitet necesse est, nisi quis sit plane hebes: Si lex obstat, nulla lis est, inane iudiciū est, atqui & legē eē, & hoc q̄d puniat, a rustico factum extra dubitationē est. Quid ergo dicemus: Rusticus erā. Sed lex erat, omnes completi tur, nihil p̄derit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid aliud (sapius dicam) natura permittit, q̄ ut cum uerba contra sint, de uoluntate quærat: Generalis igitur quæstio, uerbis, an uoluntate sit standū. Sed em̄ in cōe de iure omni disputandum semp, nec unq̄ satis iudicatū est. Quærendum igit in hac ipsa, qua cōsistimus, an aliquid inueniri possit, q̄d scripto aduerset. Ergo quisquis nō affuerit, exhæres erit: quisquis sine exceptioe: iam se illa uel ultro offerent argumēta. Filius infans & æger nō affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. iam multum acti est, posset aliquis nō affuisse, & hæres eē. Transeat nunc idem ille, qui cogitauit, ut ait Cicero, tibicinis Latini mō, ad disertū. Ut ista concedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuisti, nec militasti. Non aliud occurrit q̄ illud, Sed rusticus sum. Contra q̄d palam ē, dicit. Ut agere nō potueris, assidere potuisti. Et uerū est, quare redeundū est rustico ad animū legū latoris. Impietatem punire uoluit, ego autē impius nō sum. Contra quæ disertus. Tu impie fecisti, inquit, cum exhæredationem meruisti, licet te postea, uel p̄nitentiā, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est p̄ri. Videbaris em̄ de causa p̄nuntiāsse. Ad hæc rusticus. Tu uero in causa dānati onis fuisti. Multos offenderas. Inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud q̄q; quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consiliū, ne uniuersam domū periculo subijceret. Hæc prima q̄stione scripti & uolūtatis cōtinēt. Intēdamus ultra animū, uideamusq; an aliquid inueniri præterea possit, quo id modo fiat. sedulo imitor quærentem, ut quærere doceam, & omisso speciosiore illo styli genere ad utilitatem me summitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex p̄sona petitoris ipsius duximus. Cur non aliquid circa patrem quæri- mus: Dictum uero est, cui quis nō affuerit, exhæres erit. Cur nō conamur & hic quærere, nū cuiuscunq; non affuerit: Facimus hoc saepe in ijs controuersijs, in quibus petunt in uincula, q̄

† peregrini-
nitatis

† scholasti-
ca

† iter

parentes suos non alunt, an eum, qui testimoniū in filium † impietatis reum dixit, an eum qui filium lenoni uendidit. In hoc de quo loquimur patre, quid app̄hendī p̄t: Damnatus ē. Nunquid igit lex ad absolutos tm̄ patres pertinet: dura prima fronte quæstio. Non despere mus, credibile ē hoc uoluisse legū latorē, ne auxilia liberorū innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerecundū est, quia inocentē fuisse p̄rem fatei. Dat aliud argumētū cōtrouer- sia. Damnatus p̄ditionis cum aduocato exulet. Vix uidei posse fieri, ut p̄na filio eadē patri, & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est de non aduocato damnati scriptum. An possint em̄ bona eē ulla exulis, † rusti- cus in utraq; parte dubium facit. Disertus, & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio ē, & p̄pter hoc ip̄m p̄nam eē constitutam eis, qui nō affuerint, ne periculo exilij deterreant ab aduocatioe, & rusticum innocenti nō affuisse dicit. Illud p̄tinus nō indignū q̄d annotet, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones. An quisquis, an cuiuscunq; Hæc ex duabus p̄o- nis quæsitæ sunt. Et tertiā aut, quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio p̄t, quia nulla fit ei de sua parte controuersia. Nondum tm̄ cura deficiat. Ista em̄ omnia dici possent, etiam non restituto patre. Nec statim eo tendamus, quod occurrit ultro, a rustico restitutū. Qui id subtiliter quæ- ret, aliquid spectabit ultra. Nam ut genus species sequit, ita speciē genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinatiua atq; collectiua quæstio oriet, an restitutio p̄ sublatoe iudicij † sit, & perinde ualeat, ac si iudiciū nō fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare q̄dem aliter potuisse suorū restitutionē uno p̄mio, nisi patre perinde, ac si accusatus nō eēt, re- uocato, quæ res aduocati quoq; p̄nā tanq̄ is non affuisset, remisit. Tū ueniamus ad id q̄d primū occurrebat, a rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor ac- cipi debeat pro aduocato, quando id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbum sit p̄ simili

simili accipi quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustus sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiam si uterque sibi totum uendicaret, nunc utique cum alter semissem, alter uniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis etiam magnum momentum habet apud iudices patris memoria, cum præsertim de bonis eius quaratur. Erit ergo, coniectura, qua mente pater intestatus decesserit. Sed ea pertinet ad qualita tem, quæ alterius status instrumentum est. Ple- runque autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiducia erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in uniuersum præciperem. Nunc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas ut persequar ad ultimam speciem, id est ad singulas lites, controuersiasque non possum, ira de generalibus scribere licet, ut quæ in statum frequen- tissime incidant, tradam. Et quia natura prima quaestio est, factum ne sit, ab hac ordiar.

De Coniectura.

Caput .III.

hoc

Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Viriisque tria tempora, præteritum, præ- sens, futurum. De re, & generales quaestiones sunt, & definitæ, id est, & quæ non continen- tur, & quæ continentur. De animo quaeri non potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cum de re agit, aut quid factum sit, in dubium uenit, aut quid fiat, aut quid sit futurum. Ut in generalibus, an atomorum concursu mundus sit effectus. An prouidentia regatur. An sit aliquando casurus. In definitis, an patricium commiserit Roscius. An regnum affectet Manlius. An recte Verrem sit accusaturus. Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus ma- xime ualeat. Nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Quæritur et unde quid ortum, ut pestilentia, an ira deum, an intem- perie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti, ut quare ad Troiam quinquaginta reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atri- dis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea uero, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est processisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios queratur. An Athenis muri fiant. Sed et illud potest uideri extra hoc pro- positum coniecturae genus, cum de aliquo homine quaerit quis sit, ut est quaesitum contra Vr- binia hæredes, si is, qui tanquam filius petebat bona, Figulus esset, an Sosipater, nam et substantia eius sub oculos uenit, ut non possit quaeri, an sit. Quomodo ultra oceanum, nec quid sit, nec qua- le sit, sed an quid sit. Verum hoc quoque genus litis ex præterito pendet. An hic sit ex Urbinia natus Clusinius Figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersia, atque ali- quæ in metum quoque patrociniū inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tem- pora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit. Qua mente Pyrrhus sædus petat. Quomodo latu- rus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam, & quantitas, & qualitas circa modum, spem, numerum. An sol maior quam terra. Luna globosa, an plana, an acuta. Vnus mundus an plures. Itemque extra naturales quaestiones, Maius bellum Trojanum, an Pe- loponnesiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In istis autem quæ accusatione, ac defensione constant, unum est genus, in quo quaerit, & de facto, & de auctore, quod interim con- iunctam quaestionem habet, & utrumque pariter negat. Interim separatam, cum & factum sit, nec ne, & si de facto constet, a quo factum sit, ambigit. Ipsum quoque factum aliquando simplicem quaestio- nem habet, an homo perierit. Aliquando duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certum sit, non potest de auctore dubitari. Tertium de auctore tantum, cum factum constet, sed a quo factum sit, in controuersiam uenit. Et quod tertio loco posui, non est simplex. Aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne in altero quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam Graeci *ἀνακαταγγελία* uocant, nostrorum quidam concertatiuam. Interdum in aliquam personam quæ extra discrimen iudicij est, transferit, & alias certam, alias incertam. Et cum in certam, aut in extraneam, aut ipsius qui perijt uoluntatem. In quibus similis, atque in *ἀνακαταγγελία*, personarum, causarum, cae- terorum comparatio est, ut Cicero pro Vareno, in familiam Ancharianam, pro Scauro, circa mor- tem Bostaris in matrem auertens crimen, facit. Est etiam illud huic contrarium comparationis ge- nus, in quo uterque a se factum esse dicit, & illud in quo non personarum inter se, sed ipsarum res colli- dunt, id est non uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto, & de auctore constat, de ani- mo quaeri potest. Nunc de singulis, cum pariter utrumque negat, hoc modo, Adulterium non commisi. Tyrannidem non affectaui. In cædis ac ueneficij causis frequens illa diuisio, non est factum, & si est factum, ego non feci. Sed cum dicimus, proba hominem occisum, accusatoris tan- tum partes sunt, a reo nihil dici contra. præter aliquas fortasse suspiciones, potest, quas spargere quam maxime uarie oportebit, quia si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periculi- tandum

Coniectura
radiuisioPræteritum
tempus in iudi-
cijsAni con-
iectura.

h iij tandum

tandum. Nam ut cum inter id quod ab aduersario, & id quod a nobis propositum est, quaeritur, uidetur utique alterum uerum ita ex aduerso unum est quo defendimur, reliquum est quo premimur. At cum quaerimus de ambiguis signis crudelitatis. & ueneni, nihil tertium est. Ideo quae utraque pars quod proposuit, tuetur. Interim autem ex re quaeritur, ueneficium fuerit, an cruditas, cum ex ipsa aliqua citra personam quoque argumenta ducuntur. Refert enim conuiuium praecesserit, an tristitia, labor an otium, uigilia an quies. Aetas quoque eius qui perierit, discrimen facit. Interest subito defecerit, an longiore ualitudine consumptus sit. Liberior adhuc in utraque partem disputatio, si tantum subita mors in quaestionem uenit. Interim ex persona

Cū de reo & de facto quaerit. batio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenum fuisse, quia credibile est ab hoc factum ueneficium, uel contra. Cum uero de reo & de facto quaeritur, naturalis ordo est, prius factum esse accusator probet, deinde a reo factum, si tamen plures in personam probationes habuerit, conuertet hunc ordinem. Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere. Victo superest, ut tueri se possit. Illic quoque ubi de facto tantum controuersia est, quod si probet, non possit de auctore dubitari, similiter argumenta, & ex persona, & ex re ducuntur, sed in unam facti quaestionem, sicut in illa controuersia, (Utendum est enim & his exemplis, quae sunt discipulis magis familiaria) Abdicatus medicinae studuit, cum pater eius aegrotaret, desperantibus de eo caeteris medicis, adhibitus sanatorum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. Pater acceptae potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum, filius quod reliquum erat, exhausit, pater decessit, ille parricidii reus est. Manifestum quis potionem dederit, nulla quaestio de auctore, tantum an fuerit uenenum ex argumentis a persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, a quo sit factum quaeritur, eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint hominum iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegium commissum, is autem qui arguit fecisse

Cū de reo tantum quaeritur. neget. Ex hoc nascitur *ἀνελκυστία*. Utique hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum admoneat Celsus fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo consilium cogitur, & si qui sunt qui inuicem accusent, alterum iudicium praeferre necesse est. Apollodorus quoque *ἀνελκυστίας* duas esse controuersias dixit, & sunt reuera secundum forense ius duae lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum simul de utroque pronuntietur, an de uno seorsum. Quo in genere semper prior debet esse defensio. Primum, quia natura potior est salus nostra, quam aduersarii pernicietas. Deinde quod plus habebimus in accusatione auctoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit. Postremo, quod ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuum habeat postea dicere, ego non occidi. Haec porro actiones constant comparatione, ipsa comparatio non una uia ducitur. Aut enim totam causam nostram cum tota aduersarii causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrum sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula per Varenium comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni, cum persona nostris temere comparatur. Quare optatum est, si fieri poterit, ut singula uincantur a singulis. Sed si quoniam in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est, siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos, quauis reos non fecisset, siue ipsos quos sua manu perijisse dicemus, factum deflectit, non aliter quam in istis quae mutuam accusationem habent, utriusque partis argumenta inter se comparantur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

Mutua accusatio *ἀνελκυστίας*. Utique hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum admoneat Celsus fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo consilium cogitur, & si qui sunt qui inuicem accusent, alterum iudicium praeferre necesse est. Apollodorus quoque *ἀνελκυστίας* duas esse controuersias dixit, & sunt reuera secundum forense ius duae lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum simul de utroque pronuntietur, an de uno seorsum. Quo in genere semper prior debet esse defensio. Primum, quia natura potior est salus nostra, quam aduersarii pernicietas. Deinde quod plus habebimus in accusatione auctoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit. Postremo, quod ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuum habeat postea dicere, ego non occidi. Haec porro actiones constant comparatione, ipsa comparatio non una uia ducitur. Aut enim totam causam nostram cum tota aduersarii causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrum sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula per Varenium comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni, cum persona nostris temere comparatur. Quare optatum est, si fieri poterit, ut singula uincantur a singulis. Sed si quoniam in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est, siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos, quauis reos non fecisset, siue ipsos quos sua manu perijisse dicemus, factum deflectit, non aliter quam in istis quae mutuam accusationem habent, utriusque partis argumenta inter se comparantur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

Cōparatio quibus uis ducatur. lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ Quam lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ me lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ Actionē lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ unā a Fab. lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ emissam lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ Duorum ad eum, lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ se facti in lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ elinatio lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

¶ Vtrum factum sit lum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Neuii et Appiniani solum quaesitum. Praecipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriae fatorem. Nam caeterae quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum notariorum corruptae minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic *ἀνελκυστίας*. non diuersa, de primis, ut in illa controuersia. Tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum, torfit duorum ad eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se se facti in Antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus decessit. De primis duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicatum personae, causae, facti cultates, tempora, instrumenta, testimonia compantur. Illud quoque & si non est *ἀνελκυστίας*, similiter tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. Utraque enim pars ex positione sua habet, atque eam tuetur, ut in lite Verbiniana, petitor dicit, Clusinum Figulum filium Verbiniae acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatque casibus uariis, retentum etiam a rege, tandem in Italia, ac patriam suam Marginos uenisse, atque ibi agnoscere. Pollio contra seruasse eum Pisauri dominis

minis duobus, medicinam factitalle, manumissum alienæ se familiæ uenali imiscuisse, ac ro-
gantem ut eis seruiret emptum. Nonne tota lis constat duarum causarum comparatione, &
coniectura duplici atq; diuersa. Quæ autem accusantium, atq; defendentium, eadem peten-
tium, & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura primum a præteritis. In his sunt perso-
næ, causæ, consilia. Nam is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendū ante
omnia qualis sit, de quo agitur. Accusatoris autem est efficere, ut si quid obiecerit, non solum
turpe sit, sed etiam crimini, de quo est iudicium, q̄ maxime conueniat. Nam si reum cædis im-
pudicum, uel adulterum uocet, lædat quidem infamia, minus tamen hoc ad fidem ualeat, q̄ si
audacem, petulantem, crudelem, temerarium ostenderit. Patrono si fieri poterit, id agendum
est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuatur. Proximum est, ut a præsentī quæstione se-
paret. Sunt em̄ pleræq; non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti,
prodigus dicatur, aut negligens. Neq; em̄ uidetur in eundem & contemptus pecuniæ, & cu-
piditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eum
qui aliquando peccauerit, utiq; commisisse omnia, & hanc fidutiã fuisse accusatoribus falsa
obiiciendā, q̄ læsum & uulneratum reum sperare hac inuidia opprimi posse. Alia propo-
tio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe a persona, & interim generaliter. Incredi-
bile eẽ a filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriam. Fa-
cile respondetur, uel q̄ omnia scelera in malos cadant, ideoq; sæpe deprehensa sint, uel q̄ in-
dignum sit, crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uarium. Nam dignitas
& tuetur reum, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquam inde fuerit
spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum
trahuntur. Probi uero mores, & anteaactæ uitæ integritas nunquam non plurimum profue-
rint. Si nihil obiicietur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet. Accusator autem ad
præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem alligabit, dicens neminẽ non
aliquando cœpisse peccare, nec pro *hæc uoluita.* ducendum scelus primum. Hoc in responden-
do. Sic autem præparabit actione prima iudicium animos, ut noluisse potius obijcere, q̄ non
potuisse credatur. Eoq; satius est omni se anteaactæ uitæ abstinere conuicio, q̄ leuibus, aut fri-
uolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahit, & qui nihil obiicit, omi-
sisse credi potest maledicta tanquam superuacua, qui uana congerit, confitetur uanum i an-
teactis argumentum, in quibus uinci, q̄ tacere maluerit. Cætera quæ a personis duci solent,
in argumentorum locis exposuimus. Proxima eẽ ex causis probatio, in quibus hæc maxime
spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has spēs cadunt, quorum siquid
in reum cōueniet, accusatoris est efficere, ad quicquid faciendum causæ ualere uideant, easq;
quas in argumentum sumet, augere. Si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortal-
se latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit, aut etiam dignius eẽ odio scelus,
q̄ non habuerit causam. Patronus uero quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile
sit factum esse sine causa, Quod Cicero uehementissime multis orationibus tractat, præcipue
tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur, nam & damnatus est. At si pponit cur
factum sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Pnt esse aliqua interim igno-
ta. An hæredẽ habuerit. An accusaturus fuerit eum, a quo dicit occisus. Si alia defecerint, nõ
utiq; spectandas eẽ causas. Nã quẽ posse reperiri, q̄ nõ metuat, oderit, speret. Plurimostñ hæc
salua innocẽtia facere. Neq; illud eẽ omittendũ, nõ om̄eis causas in oibus personis ualere. Nã
ut alicui sit furadĩ cã paupertas, nõ erit idẽ in Curio Fabricioq; momentũ. De cã prius, an de
psona dicendũ sit, quærit, uarieq; est ab oratoribus factum, a Cicerone etiã prælatæ frequen-
tissime causæ. Sed mihi, si sine ullo litis conuicio, pponeretur, secundum naturã uidetur inci-
pere a persona, Nam hoc magis generale est, rectorq; diuisio, aut in nullo crimen credibile, **† neutro li**
aut in hoc. Potest tamen id ipsum, sicut pleræq; uertere utilitas. Nec tantum causæ uolunta- **tis cõditio**
tis sunt quærendæ, sed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorantia. Nam hæc ut in qualitate
crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio, an nunquam utiq; in
uno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat, de causis frequenter quæri nihil attinet
ut in adulterijs, in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc intuenda
uidentur & consilia, quæ late patent, an credibile sit reum sperare, id a se scelus effici posse,
an ignorari cum fecisset, an etiam si ignoratum non esset, absolutũ, uel poena leui transigi, uel
tardiore, uel ex qua minus incommodi consecuturus, quam ex facto gaudij, uideretur, an etiã
tanti putauerit poenam subire. Post hæc an alio tẽpore, & aliter facere, uel facilius, uel securius
potuerit, ut dicit Cicero, p Milone, enumerãs plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius im-
pune occidi potuerit. Præterea cur potissimũ illo loco, illo tpe, illo mō sit aggressus, & ipse dill-
gentissime

An potuerit. gentissime tractat, p eodem locus. An etiam, si nulla rōne ductus ē, impetu raptus sit, & ab-
 q; snia. Nam uulgo dī, Scelera non habere consiliū. An etiam consuetudine peccandi sit al-
 lectus. Excussa prima parte an uoluerit, sequit̄ an potuerit. Hic tractat̄ locus, tempus, ut
A loco. furtum in loco clauso uel recluso, frequētī, tempore uel diurno cum testes plures, uel noctur-
Tempore no cum maior difficultas. Inspiciunt̄ utiq; difficultates & occasiōes, quæ sunt plurimæ, ideo
Facultate. q; exemplis non egent. Hic sequens locus talis est, ut si fieri non potuit, sublata lis sit, si po-
Occasiōe. tuit, sequat̄ quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi cōiecturam pertinet̄. Nam & ex his
 colligit̄ an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus.
Quæstio an fecerit, incipit a secundo tempore, id est præsentī, ac deinde coniuncto, hoc est
 inlequentī, quorū sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, similia. His accedunt signa, de
A uerbis. quibus tractatum est. Verba etiam & facta, quæq; antecesserunt, quæq; insecuta sunt. Hæc
 aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocent, aut minus, magis nocent & minus pro-
A factis. sunt nostra q̄ aliena, magis p̄sunt & minus nocent aliena q̄ nostra. Facta aut̄ interim magis
 p̄sunt nostra, interim aliena, ut siquid quod p̄ nobis sit, aduersarius fecit. Semp̄ uero magis
 nocent nostra q̄ aliena. Est & illa in uerbis differentia, q; aut aperta sunt, aut dubia, seu nra,
 seu aliena sunt. Infirmiora in utrunq; sint necesse dubia, tamen nostra sæpe magis nocent, ut
 in illa controuersia. Interrogatus filius, ubi eēt pater, dixit ubicunq; est uiuit, at ille in puteo
 mortuus est inuentus. Aliena quæ sunt dubia, nunquam p̄nt nocere, nisi aut incerto aucto-
† cauere ty re, aut mortuo. Nocte audita est uox, † caueto tyrannicidam, & interrogatus, cuius ueneno
rannidem moreretur, r̄ndit, non expedit tibi scire. Nam si est qui possit interrogari, soluet ambiguitatē.
 Cum autem dicta, factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uarie refutant̄. De uno
 quidem maxime genere coniecturalium controuersiarum locuti uidemur, & in omnes ali-
Depositi, quid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & a facultatibus argumenta ueniūt,
furti, credi an fuerit quod deponeretur, & a personis, an illum deposuisse apud hunc, uel huic credidit̄
tæ pecūiæ se credibile sit, an petiorem calumniari, an reum inficiatorem eē, uel furem. Sed etiam i fur-
quæstioes ti reo sicut in cædis, quæritur de facto, & de auctore. Crediti, & depositi, duæ sunt quæstio-
Adulterij. nes, sed nōnunquam iunctæ, an datum sit, an redditum. Habent aliquid pprii, adulterij cau-
 sæ, q; plæruncq; duorū discrimen est, & de utriusq; uita dicendum, quanquam & id quæritur,
 an utrunq; pariter defendi oporteat. Cuius rei consilium nascet̄ ex causa. Nam si adiuuabit
 pars altera, coniungam, si nocebit, separabo. Ne quis aut̄ mihi putet temere excidisse, q; plær-
 uncq; duorum crimen eē adulterium, non semper dixerim, potest accusari sola mulier incerti
 adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia, cuius auctor non extat, codicilli, dubium ad
Falsi. quem scripti. In falso quoq; ratio similis. Aut em̄ plures in culpam uocant̄, aut unus. & scri-
 ptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper. Nam
Proditiois & decipi potuit. Is autem qui hos adhibuisse, & cui id factum dī, & scriptorem & signatores
Tyranni- defendet. Iidem argumentorū loci in causis proditionis & affectatæ tyrannidis. Verum illa
dis affecta scholarum consuetudo ituris in forum potest nocere, q; omnia quæ in themate non sunt, p̄
tæ nobis ducimus. Adulterium obijcis, quis testis? quis index? quod pretiū? quis conscius? Ve-
 nenum, ubi emi? a quo? quando? quanti? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi
 sunt arma? quos contraxi satellites? Neq; hæc nego eē dicenda, & ipis utendum p̄ parte sus-
 cepta. Nam & in foro, si quando aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed in foro tan-
 tum illam facultatem olim desiderauimus, ubi non fere causa agitur, ut nō aliquid ex his, aut
 plura ponantur. Huic simile est, q; in epilogis quidam, quibus uolunt, liberos, nutrices, paren-
 tes accommodant, nisi q; magis concesseris ea quæ non sint posita, desiderare q̄ dicere. De ani-
 mo quo modo quærat̄, satis dictum est, cum ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fece-
 rit. Nam qua uia tractat̄, an uoluerit, eadem, quo animo fecerit. Id em̄ est, an male facere uo-
Ordo luerit. Ordo quoq; rerum, aut differt, aut detrahit fidem, multo scilicet magis res p̄t congru-
 unt, aut repugnant, sed hæc nisi in ipso complexu causarū non dephendunt̄. Quærendū ta-
 men semper quid cui connectat̄, & quid cui consentiat.

¶ De Finitione.

Caput .III.

Sequitur coniecturam finitio. Nam qui non pōt dicere nihil fecisse, proximū habebit, ut
 dicat, nō id fecisse quod obijciat̄. Itaq; plæruncq; legibus iisdē, quibus coniectura uerlat̄,
 defensionis tantū genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Non em̄ quemadmodū dici-
 mus, non feci furtum, non accepi depositum, nō commisi adulteriū, ita, non ē hoc furtū non
 est hoc depositū, sed mutatio, nō est hoc adulteriū. Interim a qualitate ad finitionē descēdit̄,
 ut i actionibus demētia, malæ tractatiōis, Reip. læsæ. In qbus si recte facta eē q̄ obijciunt̄, dī
 cī nō p̄t, illud succurrit, nō ē hoc demētē esse, male tractare, Remp. lædere. Finitio igit̄ eē rei p̄-
 positæ

posita, propria, & dilucida, & breuiter comprehensa uerbis enuntiatio. Constat maxime, sicut est dictum genere, specie, differentibus, proprijs, ut si finias equum (Noto enim maxime utar exemplo) Genus est animal, Spes mortale, Differentia irrationabile. Nam & homo mortale erat. Proprium hinniense. Haec adhibere omnibus pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed quare res ei scienda sit, tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re, cum dubium est, interim coniectura est, ut si quaeratur, quid sit deus. Nam qui id neget deum esse spiritum omnibus partibus imixtum, non hoc dicat falsam esse illius diuinae naturae appellationem, sicut Epicurus, qui humanae ei formae locumque inter mundos dedit, sed nomine uterque uno utitur, utrum sit in re coniectat. Interim qualitas tractat, ut quid sit rhetorice, Vis persuadendi, an bene dicendi scia. Quod genus est in iudicijs frequentissimum. Sic enim quaerit, an deprehensus in lupanari cum aliena uxore, adulter sit, quia non de appellatione, sed de uis facti eius ambigitur, an oino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse, quam adulter. Diuersum est genus, cum controuersia consistit in nomine, quod pendet e scripto, nec uersat in iudicijs, nisi propter uerba, quae litem generant. An qui se interficit, homicida sit. An qui tyrannum in morte compulit, tyrannicida. An carmina magorum ueneficium. Res enim manifesta est, sciturque non idem esse occidere se, quod alium. Non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem. Non idem carmina, ac mortifera potione. Quaerit tamen, an eodem nomine appellanda sint. Quamquam autem dissentire uix audeo a Cicerone, qui pro multis secutus auctores dicit, finitionem esse de eodem, & de altero (Sempiternam neganti aliquid esse nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandem rem habeo uelut spes. Nam interim conuenit sic quaerere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocet, quia totum crimen inficiamur. Interim quaerit, an hoc furtum, an sacrilegium, non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud, quam in loco utriusque finiendum est. Interim quaerit in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraque habeat suum nomen, ut amatorium, uenenum. In oibus autem huius generis litibus quaerit, an etiam hoc, quia nomen de quo ambigitur, utique in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacram de templo surripere, num & priuatam. Adulterium cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari. Tyrannicidium occidere tyrannum, an etiam in morte compellere. Ideoque *συμμορισιμος* de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia in hac quaerit, an idem sit huius rei nomen, quod alterius. Illo, an perinde habenda sit haec atque illa. Est & talis finitionum diuersitas, ut quidam sentiunt, num idem diuersis uerbis comprehendat, ut rhetorice bene dicendi scia, & eadem bene inueniendi, & bene enuntiandi, & dicendi secundum uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij. Atque prouidendum, an si sensu non pugnant, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigat. Opus est aliquam finitione obscurioribus & ignotioribus uerbis, quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis, ut quid sit penus, quid littus. Quae uarietas efficit, ut eadem quidam coniecturae, quidam qualitati, quidam legitimis quaestionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem oino subtilis haec, & ad morem dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius pro argumenta uerborum cauillatrix, quam in oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in sermone tamen, ut constrictum in uinculis suis habeat eum qui responsurus est, & uel tacere, uel etiam inuitum id quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. Per suadendum enim iudicij est, qui etiam si uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti uero, quae tanta est huius praecise comprehensionis necessitas: An si non dixerit, homo est animal rationale, mortale, non potero expositis tot corporis animique proprietatibus, latus oratione ducta, uel a dijs eum, uel a mutis discernere. Quid? quod nec uno modo definiat res eadem, sed latiore, uariisque tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores praerogauerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus (est enim certe seruitus) ad certa se uerba astringendi, idque faciendum, in libris Ciceronis de oratore uetat. M. Antonius. Nam est etiam periculosum, cum si uno in uerbo sit erratum, tota causa cecidisse uideatur. Optimaque est illa uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponat, uerba non periclitentur. Etenim recuperatores, non ea sola uis est quae ad corpus nomen, uitamque peruenit, sed etiam multo maior ea quae periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum, loco saepe & certo statu dimouet. Aut cum finitionem praecedat praebatio, ut in Philippicis Cicero, Seruium Sulpitium occisum ab Antonio colligit, & in clausula demum ita finit. Is ei praefecto mortem attulit, quae causa mortis fuit. Non negauerim tamen haec quoque, ut expedit causae, esse facienda. Et siquam firma comprehendere poterit, & breui complexu uerborum finitio est, id tamen elegans, tamen etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo est quod sit, an hoc sit & in hoc fere labor maior est, ut finitionem confirmes quam ut in re finitionem applices. In eo quod sit, duplex opus est. Nam & nostra confirmanda, & aduersae partis destruenda finitio. Ideoque in schola, ubi nobis ipsis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utriusque

Dialectica
cauillatrix

Quid sit

utriusque

Finitio u- utriusq; eē optimi poterunt. At in foro puidendum, num forte superuacua, & nihil ad cau-
tiosa sam pertinēs, an ambigua, an contraria, an cōmunis sit finitio, quorū nihil accidere, nisi agen-
 tis culpa pōt. Vt recte aut finiamus, ita fiet, si prius in animo constituerimus quid uelimus ef-
 ficere. Sic em̄ accommodari ad uoluntatem uerba poterunt, atq; ut a notissimo exemplo, q̄
 sit ros lucidior, non recedamus. Qui priuatam pecuniam de tēplo surripit, sacrilegij reus est.
 Culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen qd̄ est in lege, cōueniat. Ergo ambigi-
 tur, an hoc sacrilegiū in sit. Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utiq; hoc nomine.
 Reus, quia priuatā surripuerit, negat eē sacrilegium, sed furtum fateē. Actor ergo ita finiet. Sa-
 crilegium ē surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid sacri.

Finitionis Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertit, si aut falsa est, aut partē
cuerio. plena. Nam illud tertiu, nisi stultis nō accidit, ut nihil ad quæstionē pertineat. Falsa est, si di-
 cas, Equus est animal rōnale, nam est equus animal, sed irrationale. Qd̄ aut̄ cōe cum alio est,
 desinet eē p̄priū. Hic reus falsam dicit eē finitionē accusatoris. Accusator aut̄ non pōt dice-
 re falsam rei. Nam est sacrilegiū surripere aliquid sacri. Dicit partē plenam, adiciendū em̄ ait
 ex sacro. Maximus aut̄ usus in approbando refellendoq; sine p̄prioꝝ, ac differentū, non-
 nunq; etiā etymologiæ. Quæ tñ omnia, sicut in cæteris, cōfirmat æquitas, nōnunq; etiā conie-

Etymolo- ctura mētis. Etymologia maxime rara est. Quid em̄ ē aliud tumultus, nisi perturbatio tanta,
gia. ut maior timor oriā: Vnde etiam nomē ductum est tumultus. Circa p̄pria ac differentia ma-
 gna subtilitas, ut cum quærit, an addictus, quē lex seruire donec soluerit iubet, seruus sit. Al-
 tera pars finit ita. Seruus ē, qui ē iure in seruitute. Altera, qui in seruitute ē eo iure q̄ seruus,

† distat ali aut ut antiqui dixerunt, qui seruitutē seruit. Quæ finitio etiam si † constat æquo, nisi tñ p̄p̄rijs
quo. & differentibus adiuuet, inanis ē. Dicit em̄ aduersarius seruire eū seruitutē, aut eo iure q̄ ser-
 uum. Videamus ergo propria, differentiaq; liberoꝝ, quæ libro quinto leuii in transitu attinge-
 ram. Seruus cū manumittit̄ sit libertinus, addictus recepta libertate ē ingenuus. Seruus inui-
 to dño libertatē non consequē, addictus soluēdo citra uoluntatē dñi consequē. Ad seruum
 nulla lex pertinet, addictus legē habet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomē,
 nomē, cognomen, tribū, habet hæc addictus. Excusso quid sit, prope peracta est quæstio an
 hoc sit. Id em̄ agimus, ut sit causæ nostræ cōueniēs finitio. Potētissima aut̄ est ī ea qualitas, an
 amor, an insania. Huc ptinebunt p̄bationes, quas Cicero dicit p̄p̄rias eē finitionis, ex antece-
 dentibus, cōsequentibus, adiunctis, repugnātib; causis, effectis, similibus, de quorū argumē-
 torū natura dictum ē. Brevit̄ aut̄ p̄ Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedētia, conse-
 quētia cōplexus est. Quid igit̄ fugiebant p̄pter metū? Quid metuebant? uim uidelicet po-
 testatis. Igit̄ principia negare potestis, cū extrema cōceditis? Sed similitudie q̄q; usus ē. Quæ
 uis in bello appellat̄, ea in otio nō appellabit̄. Sed ex cōtrario argumenta ducunt̄, ut si q̄rat̄,
 an amatoriū, uenenū sit, nec ne, quia uenenū, amatoriū nō sit. Illud alterū genus, q̄ sit manife-
 stius adolecētibus meis (Meos em̄ sem p̄ adolecentes putabo) hic q̄q; fictæ cōtrouersia utat
 exemplo. Iuuenes, qui cōuiuere solebāt, constituerūt ut in littore cōnarēt. Vnius, qui cōna
 defuerat nomē tumulo, quē extruxerāt, inscripserūt. P̄ eius a trāsmarina pegrinatione cū ad
 littus idē appulisset. Icto nomine suspēdit se. Dicunt̄ hi cā mortis fuisse. Hic finitio ē accusa-
 toris. Per quē factum ē ut quis perierit, cā mortis est. Rei est. Qui fecit quid sciēs, p̄ qd̄ perire
 hoī necesse eēt. Remota finitioe † accusatori sat ē dicere. Causa mortis fuisse. Per uos em̄ actū
 est, ut hō periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Cōtra, nō statim per quē factū est, ut q̄s
 periret, is dānari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecūq; cā fluxit, ibi cul-
 pa ē, ut si quis p̄fectionē suaferit, † ut ad amicū accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad
 cōnā inuitarit̄, & is cruditate illuc cōtracta decesserit. Nec fuerit in cā mortis solū adolecen-
 tiū factū, sed credulitas senis, & in dolore serundo ifirmitas. deniq; si fortior fuisset, aut prudē-
 tior, uiueret. Nec mala mēte fecerūt, & ille potuit uel ex loco tumulū, uel ex ope tumultuario
 suspicari nō eē monumentū. Qui ergo puniri debēt, in q̄bus oīa sunt homicidæ p̄ter manū.

Appulif- littus idē appulisset. Icto nomine suspēdit se. Dicunt̄ hi cā mortis fuisse. Hic finitio ē accusa-
set. toris. Per quē factum ē ut quis perierit, cā mortis est. Rei est. Qui fecit quid sciēs, p̄ qd̄ perire
† accusato hoī necesse eēt. Remota finitioe † accusatori sat ē dicere. Causa mortis fuisse. Per uos em̄ actū
ris. est, ut hō periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Cōtra, nō statim per quē factū est, ut q̄s
 periret, is dānari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecūq; cā fluxit, ibi cul-
 pa ē, ut si quis p̄fectionē suaferit, † ut ad amicū accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad
 cōnā inuitarit̄, & is cruditate illuc cōtracta decesserit. Nec fuerit in cā mortis solū adolecen-
 tiū factū, sed credulitas senis, & in dolore serundo ifirmitas. deniq; si fortior fuisset, aut prudē-
 tior, uiueret. Nec mala mēte fecerūt, & ille potuit uel ex loco tumulū, uel ex ope tumultuario
 suspicari nō eē monumentū. Qui ergo puniri debēt, in q̄bus oīa sunt homicidæ p̄ter manū.

Finitio cer Est iterim certa finitio, de qua inf̄ utraq; partē cōuenit, ut Cicero dicit. Maiestas ē in impio,
ta. atq; in oī populi Ro. dignitate. Quærit̄ tñ, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæ-
 sitū est, sed hic etiā similis uideri pōt finitiuæ. tñ quia de finitioe nō ambigit̄, iudicatio ē quali-
 tas, atq; ad eū potius statū reducēda, ad cuius forte quadā uenimus mentionē, sed & erat ordi-

De qualitate. Caput .V. (ne proximus locus.

E St autem qualitas alia de summo genere, atq; ea quidem non simplex. Nam & qualis
 sit cuiusq; rei natura, & q̄ forma, q̄rit̄, an immortalis anima, an humana specie deus, &
 de magnitudine, ac nūero, q̄ntus sol, an unus mundus. Quæ oīa coniectura quidē colligunt̄,
 q̄stionē tñ hñt in eo, qualia sint. Hæc & in suasorijs aliqñ tractari solent, ut si Cæsar deliberet,
 an Br

an Britanniam impugnet, quæ sit oceanî natura, an Britannia insula (Nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda, appetenda, uitanda, quæ in sua foras quidem maxime cadunt, sed in controuersijs quoque sunt frequentia, hac sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agit. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu, factum esse constat, quale sit factum queritur. Lis est omnis, aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primû genus causæ, aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquissimû sit, excutitur. Cum de pœna iudicium est a parte eius qui causam dicit, aut de-
De pœna iudicium.
 sensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut ut quidam putant, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipm factum quod obicitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod inuito patre militari, honores petierit, uxorem duxerit, tuemur quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagoræi κατ' ἀντίληψιν. ad intellectum id nomen referentes, Latini (ad uerbum translatum non inuenio) absolutam appellant. Sed enim de re sola quaestio, iusta sit ea, nec ne. Iustum nam omne continetur natura, uel constitutione. Natura, quod sit secundum cuiusque rei dignitatem. Hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. Adijciunt & id quod sit par, uerum id non temere intuendum est. Nam & uis contra uim, & talia nihil habent aduersum eum, qui prior fecit iniuste, & non quoniam res pares sunt, etiam id est iustum quod antecessit. Illa utrinque iusta, eadem lex, eadem conditio, ac forsitan ne sint quidem paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicatio, pacto. Alterum est defensionis genus, in quo factum per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur, id uocant τ' προσληψικῆν. Latini hoc quoque, nam ad uerbum transferunt. Factum im-
Assumptiua enim dicitur causa. In quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est probabile defensio Orestis, oratio Milonis, ἀντιέγκλημα, dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius auxilijs de-
Constitutio
 cusatione, qui uindicatur. Occisus est, sed latro, τ' executus, sed raptor. Est & illa ex causis facti sensum.
Factum im-
 ducta defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum per se, ut in absoluta quaestione, de-
auxilijs de-
 fenditur neque ex contrario facto, sed ex aliqua utilitate, aut Reipublicæ. aut hominum multorum, aut etiam
 ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit quod facere nostra causa fas sit, quod sub
 extraneo accusatore & legibus agente pdesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus po-
 test. Nam & filius pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractationis accusa-
 tus, & patri filius si dementiae causa erit, non inuerecunde dicit multum sua interfuisse, in quo
 extraneo
 tamen incommoda uitantis melior quam comoda petentis est causa, quibus similia etiam in uera re quaestione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorum, hæc in foro exheredatorum a parentibus, & bona apud consules repetentium ratio est, quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cum queritur utrius culpa diuortium factum sit, quæ illic dementiae, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defensio, si peius aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum boni locum obtinet leuius, ut si Mancinus foedus Numantinum sic defendat, quod periturus nisi id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντισασῆς graece nominatur, comparatiuum nomen uocant. Hæc circa defensionem facti, que si neque per seipsum, neque adhibitis alijs auxilijs dabitur, Translatio
 proximum est in alium transferre crimen, si possumus. Ideoque etiam in hos qui iam scripti sunt status, criminis
 uisa est cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur, ut si Gracchus reus foederis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in tribunatu uideatur, nullum se ab imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, ut si is qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse, hoc μετασασῆν dicunt. Exclusis quoque his excusatio superest, ea est aut ignorantia, ut si quis fugituo stigmata scripserit, eoque ingenuo iudicato, neget scisse se liberum eum fuisse, aut necessitatis, ut cum miles ad comeatum diem non affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut ualitudine. Fortuna quoque saepe substituit culpam. Nonnunquam male fecisse Imminutio
 nos, sed bono animo dicimus. Vtrinque rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco non est tunc culpa.
 eorum necessaria expositio. Si omnia quæ supra scripta sunt, deerunt, uidentur an minui culpa possit, hic est ille qui a quibusdam dicitur status quantitatis Sed ea cum sit aut pœnæ aut honoris, ex qualitate facti constituitur. Eoque nobis sub hoc esse statu uideatur, sicut eius quoque quæ ad numerum refertur a Graecis. Nam & ποιότητα, & ποσότητα dicunt, nos utrumque eadem appellatione complectimur. Ultima est deprecatio, quod genus causæ plerique negarunt in iudicium unquam
Deprecatio.
 uenire. Quin Cicero quoque pro Quinto Ligario, idem testari uidetur cum dicit. Causas Caesar egit multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam hoc modo. Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unquam posthac, & cetera. In senatu uero, & apud populum, & apud principem, & ubicumque iuris clementia est, habet locum deprecatio. In quo plurimum ualeat ex ipso quod reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene meritis, si ipse in futurum innocens uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incommodis, uel presenti periculo, uel pœnia ui-
 deatur

deat satis poenarū dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, ppinquī, amici. In eo tñ q̄ cognoscit, plurimū ponendū, si laus eum misericordis potius, q̄ reprehensio dissoluti consecutura ē. Verū & in iudicijs, etiā si nō toto genere causā, tñ ex parte magna, hic locus saepe tractat. Nā & diuisio frequens est, etiā si fecisset, ignoscendū fuisse. Idēq; in causis dubijs saepe p̄ualuit, & epilogi oēs in eadem fere materia uersari solent. Sed nonnunq; etiā reus hic totius summā cōstituit, si ex haredatum a se filium p̄ testatus fuerit elogio, propterea q̄ is meretricem amaue- rit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto p̄ debuerit ignoscere, & centū uiri tribuere debeant ueniā. Sed etiā in formulis, cū poenariæ sunt actiones, nos ita cām partimur, an cōmissa sit poena, an exigi debeat. Id autē qd̄ illi uiderunt, uerū est, reum a iudicibus hoc defensionis mō liberari nō posse. De p̄mijs autē quæruntur duo, an ullo sit dignus qui petit, an tanto, ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus. Quorū tractatus ex ip̄o meritoꝝ genere ducant. Et intuebimur nō rem tantū, siue alleganda, siue cōparanda erit, sed p̄sonam q̄q;. Nam & multū interest, tyrannū iuuenis occiderit, an senex, uir an foemina, alienus an conitūctus. Est & ad locum multiplici, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper, in arce, an domi, & quō factum sit, an ferro, an ueneno, & q̄ tempore, bello an pace, an cū depositurus eēt eam p̄tatem, an cum aliquid noui sceleris ausurus. Habet in meritis gr̄a, periculum q̄q;, ac dif- ficultas. Similiter liberalitas a q̄ p̄fecta sit refert. Nam in paupere gratior, q̄ in diuite, dāte be- neficiū q̄ reddente, patre q̄ orbo. Item quā rem dederit, & q̄ tempore, & q̄ animo, id est num in aliquā spem suā, similiter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utrā q̄ partē plurimū est ingenio loci, nec usq; tantū affectus ualent. Nam cōiectura extrinsecus, q̄q; adductas frequentē p̄batiōes habet, & argumēta ex materia sumit, ut quale quicq; uideat

De p̄mijs.

Meritis.

**† eloquen-
tia.**

Abdicatio

Dementiæ

**Iniuriarū
actio**

**De accusa-
tore consti-
tuendo.**

**Tutelæ
actio**

**Procura-
tiōis malæ
gestæ.**

**Scripti ma-
lesicij**

eloquentia opus ē, hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiūgit Virginius cau-
sas abdicatiōis, dementiæ, malæ tractatiōis, orbarum nuptias indicentium. Nam & iudici-
um fere sic accidit, Inuentiq; sunt qui has materias officiorum uocarent. Sed alios q̄q; non-
nunq; leges hæ recipiunt status. Nam & coniecturā est aliqñ in plæriscq; horū, cū se uel nō fe-
cisse, uel bona mēte fecisse cōtendunt. Cuius generis exēpla sunt multa. Et quid sit demētia,
& mala tractatio finit. Nā iuris q̄stioes plærūq; leges p̄currere solēt, & ex q̄bus causis nō fiat
statutū, Qd̄ tñ facto defendi nō poterit, iure nitēt, & q̄t & quibus causis abdicare nō liceat, &
Abdicatio in quæ crimina malæ tractatiōis actio deē, & cui accusare demētiæ nō permittit. Abdicati-
onū formæ sunt duæ, altera criminis perfecti, ut si abdicet raptor, adulter, altera imp̄fecti ue-
lut pendentis, & adhuc in conditione positi, quales sunt, in quibus abdicat filius quia nō pa-
reat patri. Illa semp̄ asperā abdicatiōis actionē habet, immutabile est em̄ quod factū est, hæc ex
parte blandā, & suadetū similit. Mauult em̄ pater corrigere, q̄ abdicare. At p̄ filijs in utroq; gñe
summissam, & ad satisfaciendū cōpositā, a quo dissensuros scio, q̄ libentē p̄ris figurā lædūt, qd̄
nō ausim dicere, nunq; eē faciendū (pōt em̄ materia incidere, q̄ hoc exigat) eeterū uidendū est,
quoties alit̄ agi p̄t, sed de figuris in alio libro tractabimus. Nō dissimiles at̄ abdicatiōis actio-
nibus sunt malæ tractatiōis actiōes. Nā & ip̄e habēt eandē in accusatiōibus moderationē. De-
mētiæ q̄q; iudicia, aut p̄pter id qd̄ factū est, aut p̄pter id qd̄ adhuc fieri uel nō fieri p̄t, instituitur,
& actor in eo qd̄ factū est, libere habet impetū, sic tñ, ut factū accuset ip̄sius p̄ris, tanq; ua-
letudie lapsi misereat, in eo uero, cuius libera mutatio ē, diu roget, & suadeat, & nouissime de-
mētiā rōni q̄rat ob stare, nō mores, q̄s q̄nto magis i p̄teritū laudauerit, tāto facili⁹ p̄babit mor-
bo eē mutatos. Reus q̄ties cā patiet, debebit eē in defensiōe moderatus, quia fere ira, & cōcita-
tio furori sunt filia. Oibus his cōe est, q̄ rei nō semp̄ defensione facti, sed excusatiōe, ac uenia
freq̄nter utunt. Est em̄ domestica disceptatio, qua & semel peccasse, & p̄ errorem, & leuius q̄
obijciat, absolutiōi nōnunq; sufficit. Sed alia q̄q; m̄lta cōtrouersiarū genera i qualitatē cadūt.
Iniuriarū Iniuriarū, quanq; em̄ reus aliqñ fecisse negat, plærūq; tñ hæc actio facto atq; animo continet.
actio De accusatore cōstituēdo, q̄ iudicia, diuinatiōes uocant (In q̄ genere Cicero qd̄ē, qui mandā-
tibus socijs Verrē accusabat, hac usus ē diuisiōe) spectandū a q̄ maxie agi uelint ij, de quorū
ultiōe q̄rit, a q̄ mime uelit is, qui accusat. Freq̄ntissime tñ hæ sunt quæstioes, uter maiores cas
tuendo. habeat, uter plus industriæ, aut uiriū sit facturus ad accusandum, uter id meliore fide sit factu-
rus. Tutelæ Tutelæ præterea, in quo iudicio solet quæri, an alia de re q̄ de calculis cognosci oporteat.
actio An fidē p̄stare debeat tantum, nō etiā cōsiliū, & euctus. Cui simile est malæ gestæ p̄curatiōis
Procura- in foro negotiorū gestorū, nā & mādati actio est. Præter hæc fingunt in scholis, & scripti ma-
tiōis malæ lesicij, in q̄bus aut hoc q̄rit, an scriptū sit, aut hoc, an maleficiū sit, raro utrumq;. Malæ gestæ le-
gestæ. gatiōis apud Græcos, & ueris causis frequēs, ubi iuris loco quæri solet, an om̄ino alit̄ agere q̄
Scripti ma mandatū sit, liceat, & quousq; sit legatus, qm̄ alij in renūtiando sunt, ut is, qui testimonium in
lesicij Verrē dixerat, post platā legationē. Plurimū tñ ē i eo, quale sit factū resp. læsæ. Hinc mouent
quidem

quidem mille iuris cauillationes, quid sit Remp. laedere, & laeserit ne, an p̄fuerit, & ab ip̄o, an Reip. lesa p̄pter ip̄m laesa sit. In facto t̄n plurimū inest. Ingrati q̄q̄. In quo genere quaerit, an is cum q̄ Ingrati. agit, acceperit b̄n̄ficium, q̄d raro negandum est, ingratus est ēm qui negat, an quantum acce Iniusti re perit reddiderit, an p̄tinus qui non reddiderit, ingratus sit, an potuerit reddere, an id q̄d exi pudij gebat, debuerit, q̄ animo sit. Simpliciores illae iniusti repudij, sub qua lege cōtrouersia illud p̄ptum h̄nt, q̄ a parte accusantis defensio ē, & defendentis accusatio. Præterea cū quis rōnē mortis in senatu reddit, ubi una quaestio est iuris, an is demum p̄hibendus sit, qui mori uult, Mortis in ut se legū actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Fingunt & testamēta, in quibus de sola senatu quæra t̄ uoluntate, ut in controuersia, quā supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta Testamētū quam p̄t dignissimo ex filijs reliquerat, cōtendunt philosophus, medicus, orator. Q̄d itē acci sciuirati dit, si orbæ nuptias indicant pares gradu. & si inter p̄p̄nquos de idoneo quaerat. Sed mihi utilissimo. nec omnes p̄sequi materias in animo est. Fingi ēm adhuc p̄nt, nec cōmunes sunt earū quaesti ones, quia positionibus mutant. Hoc tantū admiror, Flauium, cuius apud me merito summa est auctoritas, cum artem scholæ tantū componeret, tam anguste materiam qualitatis termi nasse. Quantitas q̄q̄ (ut dixi plæruncq̄) etiāsi nō semper, t̄n plæruncq̄ eidem subiacet, seu mo di est, seu numeri. Sed modus aliq̄n constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantūue be neficiū, aliq̄n iure, cū id in controuersia uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Stu prator an decem milia dare debeat, quæ poena huic crimini cōstituta est, an quia stupratus se suspendit, capite puniri, tanq̄ causa mortis. Quo in genere fallunt, qui ita dicunt, tanq̄ inter duas leges quaerat. Nam de decē milibus nulla cōtrouersia est, quæ nec petunt. Iudicium red dit, an reus causa sit mortis. In coniecturam q̄q̄ eadem sp̄s cadit, cū perpetuo, an quinquen nali sit exilio multandus, in controuersiam uenerit, num prudens cædem cōmiserit, quaerit. Illa q̄q̄, quæ ex numero ducit, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeantur, & cum duo fures pecuniā abstulerunt, separatim quadruplū quisq̄, an duplum debeat, Sed hic factum quoq̄ æstimat, & tamen ius ip̄m pendet ex qualitate.

¶ De actionis quaestione. Caput .VI.

Qui neq̄ fecisse se negabit, neq̄ aliud eē quod fecerit, dicet, neq̄ factum defendet, neces se est in suo iure consistat. In q̄ plæruncq̄ actionis est quaestio, quæ non semper eadem est, ut quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cum de iure accusatoris ambigit, & in ip̄is frequentissime iudicijs uersat. Est ēm duplex eius Præscripti discepcionis conditio, q̄ aut intentio, aut præscriptio habet controuersiam. Ac fuerunt, qui onis cōten præscriptionis statū facerent, tanq̄ ea non isdem oibus, quibus cætera leges, quaestioneibus tinere. Cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quaeri non est necessē. Ignominioso patri filius præscribit, de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties t̄n poterimus, efficiendū est, ut de re quoq̄ b̄n̄sentiat. Sic ēm iuri nostro libentius indulgebūt, ut in possessiōibus, quæ ex interdicijs fiunt, etiāsi nō p̄p̄rietatis est quaestio, sed t̄n possessiōnis, t̄n non solū possedis se nos, sed etiam n̄m possedis se docere oportebit. Sed frequentius etiam quaerit de intentio ne. Vir fortis optet quicquid uolet, nego illi dandum quicquid optauerit, nō habeo præscri Ex intenti ptionem, sed t̄n uoluntate contra uerba præscriptionis modo utor. In utroq̄ autē genere sta one lis tus idem sit. Porro lex oīs, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litē habet, aut propter seipsam, aut propter alterā, Quæstio est, aut in scripto, aut in uolun tate. In scripto, aut apertum est, aut obscurū, aut ambiguū. Q̄d de legibus dico idem accipi uo lo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq̄ scripto, idem de uoce. Et q̄m quatuor eius generis quaestiones, uel status facimus, singulos percurram.

¶ De statu ex scripto & uoluntate. Caput .VII.

Scripti & uoluntatis, frequentissima inter consultos quaestio ē, & pars magna cōtrouer sia iuris h̄nc pendet, q̄ minus id in scholis accidere mixt est, ubi etiam ex industria fin git. Eius genus unum est, in quo & de scripto, & de uoluntate quaerit. Id t̄n accidit, cū est i le ge aliqua obscuritas, & in ea, aut uterq̄ suā interpretatiōnē confirmat, aut aduersarij subuertit, Vna sp̄s. ut hic. Fur quadruplū soluat, duo surripuerunt pariter decem milia, petunt ab utroq̄ quadra Primo mō gena, illi postulant ut uigena cōferant. Nam & actor dicit, hoc eē quadruplū q̄d petat, & rei hoc q̄d offerant. Voluntas quoq̄ utrinq̄ defendit. aut cum de altero intellectu certum est, de Secundo altero dubium. Ex meretrice natus, ne concione. Quæ filium habebat, prostare cepit. Pro hibetur adolescēs cōcione. Nam de eius filio, quæ añ partū meretrix fuit certum ē, an eadem Tertio huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix ē. Solet & illud quaeri, quo re Alfa sp̄s. feratur q̄d scriptū ē, bis de eadem re ne sit actio, id est, hoc bis ad actorē, an ad actionē. Hæc Quo oc ex iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto, quod qui solum uiderunt, hunc statū pla curra scri ni, &

pro primo ni, & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed contra mō, q non scriptum tribus generibus occurrit. Vnum est, in quo, tempore id seruari semper non posse simplex. ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut uinciant. Non em alligabit infans. Hinc erit ad alia Inum ppf transitus, & diuisio, num quisquis nō aluerit, num hic. Propter hoc proponunt quidam tale hoc. Proponunt genus controuersiarū, in q nullum argumentū est, qd ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de q lis est, quarendū sit. Peregrinus, si murē ascēderit, capite puniat. Cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit, petiit ad supplicium. Non erunt hic separatæ quæstiones, an quisquis, an hic, quia nullum pōt afferri argumentum contra scriptū, uehementius eo qd in lite est, sed hoc tantum, an ne seruandæ quidē ciuitatis causa. Ergo & æquitate, & uoluntate pugnandū. Fieri tñ pōt, ut ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium cū in ipsis uerbis legis reperimus aliquid, per quod probemus aliud legū latorē uoluisse, ut in hac cōtrouersia. Qui nocte cū ferro dephensus fuerit, alligat. Cum anulo ferreo inuentū magistratus alligauit. Hic quia est uerbū in lege, dephensus, satis etiam significatū uidet non contineri lege, nisi noxiū ferrum. Sed ut qui uolūtate nitet, scriptū quoties poterit infirmare debet, ita qui scriptam q ps face tuebit, adiuuare se etiam uoluntate tentabit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifestata sit, scriptū nihil sit, ut in iudicio Curiano, in q nota. L. Crassi & Sceuolæ fuit contentio. Testamen Substitutus hæres erat, si posthumus añ tutelæ suæ annos decessisset. Non ē natus. Propingtis quid ac bona sibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uolūtas fuisset testātis, ut is nō nato filio hæres esset, qui mortuo: sed hoc nō scripserat. Id q, qd huic contrariū est, accidit nuper, ut eēt scriptū, qd apparet scriptorem noluisse, qui sestertiū nummū quinq; milia legauerat, cum emēdaret testamentū, sublatis sestertijs nummis, argenti pondo posuit, quinq; milia remāerunt. Apparuit tñ quinq; pondo dari uoluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones, scripto, an uoluntate standum sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatē, aut coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

Secundo

Tertio

Quid utraque ps face re debeat Testamen tis quid accidat

De contrarijs legibus. Caput .VIII.
 Proximū est de legibus contrarijs, quia inter oēs artiū scriptores cōstat in antinomia duos esse, scripti & uolūtatis, status, neq; immerito, quia cū lex legi obstat, utriq; cōtra scriptum dī, & quæstio ē de uoluntate, in utraq; id ambigit, an utiq; illa lege sit utendū. Omnibus aut manifestū est, nunq; esse legem legi contrariā iure ipso, quia si diuersum ius eēt, alterum altero abrogaret, sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autē aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparent, utriq; data qd uelit petendi præte. Hic meritor, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duor; fortiū, duor; tyrannicidæ, duar; raptar; in quibus non pōt esse alia quæstio, q temporis, utra prior sit, aut qualitatē, utra iustior sit petitio. Diuersæ q; leges confligunt, aut similes. Diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit, ut i hac controuersia. Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato q uolet, f uel alia nulla obstante, qri pōt, an qcquid optarit, accipere debeat, & a magistratu multa dicent, qbus scriptū expugnat. Si incēdiū in arce fuerit, Si in hostes recurrendū. Si les, cōtra q; nihil opponi pōt, nisi lex altera. Tyrānicidæ imago i gymnasio ponat, cōtra mulieris imago i gymnasio ne ponat. Mulier tyrānū occidit. Nā neq; mulieris imago ullo alio casu poni pōt, neq; tyrānicidæ ullo alio casu sūmoueri. Impares sunt, cū alteri multa sunt q opponi pnt, alteri nihil, nisi qd in lite est, ut cū uir fortis ipunitatē desertoris petit. Nā cōtra legē uiri fortis (ut supra ostendit) multa dicunt, aduersus desertores scripta, nō pōt nisi optione subuertit. Item aut confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium. Si cōfessum est, hæc fere quærun. Vtra lex potentior. Ad deos pertineat, an ad hoies. Ad Remp. an ad priuatos. De honore, an de pœna. De magnis rebus, an de paruis. Permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra sit antiquior, f sed uelut potentissimū, utra minus perdat, ut in desertore, & uiro forti, q illo non occiso, lex tota tollat, occiso, sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tñ est in hoc, utrum fieri sit melius, atq; æquius, de q nihil præcipi, nisi pro sita materia, pōt. Si dubium, aut alteri, aut inuicē utriq; de iure sit controuersia, ut in re tali. Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, Liberti hæredem sequant. Liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petiit manus iniectio, & patronus negat ius pñs illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ collidunt, ut nothus añ legitimū natus legitimus sit, post legitimū tantū ciuis. Qd de legibus, idem de senatusconsultis dictum, quæ si aut int se pugnent, aut obstant legibus, non tñ aliud sit eius status nomen.

Antinomia.

Leges pares colliduntur primo modo. Secundo Tertio hic

Quarto. Quinto cū ipares sunt

Cōfessum ex utraq; parte

In iure dubio qd qra tur.

Duplices leges Senatuscon.

De syllogismo, seu ratiocinatione. Caput .IX.
 De contrarijs legibus. Caput .VIII.
 Proximū est de legibus contrarijs, quia inter oēs artiū scriptores cōstat in antinomia duos esse, scripti & uolūtatis, status, neq; immerito, quia cū lex legi obstat, utriq; cōtra scriptum dī, & quæstio ē de uoluntate, in utraq; id ambigit, an utiq; illa lege sit utendū. Omnibus aut manifestū est, nunq; esse legem legi contrariā iure ipso, quia si diuersum ius eēt, alterum altero abrogaret, sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autē aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparent, utriq; data qd uelit petendi præte. Hic meritor, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duor; fortiū, duor; tyrannicidæ, duar; raptar; in quibus non pōt esse alia quæstio, q temporis, utra prior sit, aut qualitatē, utra iustior sit petitio. Diuersæ q; leges confligunt, aut similes. Diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit, ut i hac controuersia. Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato q uolet, f uel alia nulla obstante, qri pōt, an qcquid optarit, accipere debeat, & a magistratu multa dicent, qbus scriptū expugnat. Si incēdiū in arce fuerit, Si in hostes recurrendū. Si les, cōtra q; nihil opponi pōt, nisi lex altera. Tyrānicidæ imago i gymnasio ponat, cōtra mulieris imago i gymnasio ne ponat. Mulier tyrānū occidit. Nā neq; mulieris imago ullo alio casu poni pōt, neq; tyrānicidæ ullo alio casu sūmoueri. Impares sunt, cū alteri multa sunt q opponi pnt, alteri nihil, nisi qd in lite est, ut cū uir fortis ipunitatē desertoris petit. Nā cōtra legē uiri fortis (ut supra ostendit) multa dicunt, aduersus desertores scripta, nō pōt nisi optione subuertit. Item aut confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium. Si cōfessum est, hæc fere quærun. Vtra lex potentior. Ad deos pertineat, an ad hoies. Ad Remp. an ad priuatos. De honore, an de pœna. De magnis rebus, an de paruis. Permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra sit antiquior, f sed uelut potentissimū, utra minus perdat, ut in desertore, & uiro forti, q illo non occiso, lex tota tollat, occiso, sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tñ est in hoc, utrum fieri sit melius, atq; æquius, de q nihil præcipi, nisi pro sita materia, pōt. Si dubium, aut alteri, aut inuicē utriq; de iure sit controuersia, ut in re tali. Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, Liberti hæredem sequant. Liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petiit manus iniectio, & patronus negat ius pñs illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ collidunt, ut nothus añ legitimū natus legitimus sit, post legitimū tantū ciuis. Qd de legibus, idem de senatusconsultis dictum, quæ si aut int se pugnent, aut obstant legibus, non tñ aliud sit eius status nomen.

De syllogismo, seu ratiocinatione. Caput .IX.

Syllogismus habet aliquid simile scripto, & uoluntati, quia semper pars in eo altera scri- Rōcinatio
 ptō nititur. Sed hoc interest, q̄ illic contra scriptum dicitur, hic super scriptum, illic qui qualis sit
 uerba defendit hoc agit, ut fiat utiq̄ quod scriptum est, hic ne aliud q̄ scriptum est. Eius nō
 nulla etiam cum finitione conjunctionio. Nam sæpe, si finitio infirma est, in syllogismum dela † cognatio
 bitur. Sit enī lex. Venefica capite puniatur. Sæpe † separantī amatorium dedit, eundem re † secubāu.
 pudicit, per propinquos rogata ut rediret, non est reuerfa, suspendit se maritus, mulier uene
 ficij rea est. Fortissima est actio dicentis amatorium uenenum eē, id erit finitio, quæ si parum
 ualebit, fiet syllogismus, ad quem uelut remissa priore contentione ueniemus, an perinde pu
 niri debeat, ac si uirum ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo quod scriptum est, id qd̄
 incertum est, quod quoniam † ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has au † ratiōne
 tem fere species uenit. An quod semel ius est, idem & sæpius. Incesti damnata, & præcipita Prim⁹ me
 ta de saxo uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus. Qui duos uno tempore tyrannos
 occidit, duo præmia petit. An quod ante, & postea. Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo Secundus
 petit optionem. An quod in toto, idem in parte. Aratrum accipere pignore non licet, Vo Tertius
 merem accepit. An quod in parte, idem in toto. Lanæ uehere Tarento non licet oues uexit. Quartus
 In his syllogismis scripto alter nititur, alter non satis cautum eē dicit. Postulo ut præcipitur Quintus
 incesta, lex est, & rapta optionem petit, & in oue lanæ sunt, similiter alia. Sed quia responde
 ri potest, non est scriptum, ut † sæpius præcipitur † damnata, aut quodocunq̄ rapta optet, † bis
 aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo quod † damna
 manifestum, colligitur quod dubium est. Maioris pugnae est, ex scripto ducere quod scriptū Ex scripto
 non est. An quia hoc, & hoc. Qui patrem occiderit, culeo insuatur, matrem occidit. Ex domo nō scriptū
 in ius educere ne liceat, † tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quærentur. An quoties p † extra ta
 pria lex non est, simili sit utendum. An id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit. Si bernacula
 mile autem & maius est, & par, & minus. In illo priore, an satis lege cautum sit, an & si par
 cautum est, & hac sit utendum. In utroq̄ de uoluntate legum latoris, sed de æquo tractatus
 potentissimi.

¶ De ambiguo, seu amphibologia. Caput .X.

Ambibologiae species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorum quibusdam nullū
 uideatur esse uerbum, quod non plura significet, genera admodum pauca. Aut enim
 uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut Amphibo
 hominibus eadem appellatio est, *ὁμωνυμία* dicitur, ut gallus, Vtrum enim auem. an gentē, logia sit
 an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est, & Ajax, Telamonis, an Oilei filius. singlis uc
 Verba quoq̄ quaedam diuersos intellectus habent, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis cibus uno
 accidit. Vnde fere lites præcipue ex testamentis, cum de libertate, aut etiam de hæreditate cō modo.
 tendunt ij, quibus idem nomen est, aut quid sit legatum quæritur. Alterum est, in quo alia Secundo.
 integro uerbo significatio est, alia diuiso, ut ingenua, & armamentū, & coruinum, ineptę sane
 cauillationes, ex qua tamen Græci controuersias ducunt. Inde *αυλητης* illa uulgata, cum
 quæritur, utrum aula q̄ ter ceciderit, an tibicina, si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex cō Ex cōpē si
 positis, ut si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat, circaq̄ monumētum multū agri tis uocib⁹.
 ab hæredibus in tutelam cinerum ut solet leget, sit † littus hoc cultum Sic apud græcos con † littus oc
 tendit *λίωρ* & *πανταλίωρ*, cum scriptura dubia est, bona omnia *λίωρ*, an bona *πανταλίωρ* casu cultū.
 relicta sint. In coniunctis plus ambiguitatis est. Fit autem per casus, ut Aio te acida Roma Per casus.
 nos uincere posse. Per collocationem, ubi dubium est quid quo referri oporteat, ac frequen Per colle
 tissime cum id quod mediū est, utriq̄ possit trahi, ut de Troilo Vergilius, Lora tenens ta cationem.
 men, hic utrumq̄ quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri potest.
 Vnde controuersia illa. Testamento quidam iussit poni statuam auream hastam tenentem.
 Quæritur. statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius mate
 riæ. Fit per flexum idem magis. Quinquaginta, ubi erant centum, occidit Achilles Sæpe utri Per flexū.
 duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia. Hæres me Per situm.
 us uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit, pondo centum. Vter eligat quæritur. Amphibo
 Verum id quod ex his primum est, mutatione casuum. Sequens diuisione uerborum, aut logiarū so
 translatione emendatur. Tertium adiectione. Accusatiui geminatione facta amphibologia lutiones.
 soluitur ablatiuo, ut illud, Lachetem audiui percussisse Demeam, fiat, a Lachete percussium
 Demeam. Sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibologia. Cælo decur
 rit aperto. Vtrum per apertum cælum, an cum cælum apertum esset. Diuisio respiratione, &
 mora constat. Statuam, deinde auream hastam, uel statuam auream, deinde hastam. Adiectio
 nis est, argentum quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur, uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta
 i amphibō

In Bruto. ¶nunc
 ¶flentis
 In Bruto. amphibologia, qualis sit, ¶ Nos ¶flentes illos deprehendimus, detractioe soluet. Pluribus uer-
 bis emendandum, ubi est id, quod quo referat, dubium est, et ipsum est ambiguū. Haeres me-
 us dare illi damnas esto omnia sua. In quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannij so-
 ceri instituto. Quem quia cooptratus in augur collegium non erat, non admodū diligebat,
 p̄sertim cū ille. Q. Scauolam sibi minore natu genere p̄tulisset. Nam id sibi, & ad socerū re-
 fert, & ad Fanniū potest. Productio quoq; in scripto & correptio, in dubio relicta, causa est
 ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud em̄ ostendit breuis secunda syllaba casu nomiatiuo, aliud
 eadem syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimae praeterea sunt aliae species, quas
 persequi nihil necesse est. Nec refert quomodo facta sit amphibologia, aut quo resoluať. Du-
 as enim res significari manifestū est, & quod ad scriptum, uocēue pertinet, in utranq; par est
 partem. Ideoq; frustra praecipit, ut in hoc statu uocem ipsam ad nostram partē conemur uer-
 tere. Nam si id fieri potest, amphibologia non est. Amphibologiae autē omnis in his erit quaes-
 tio, aliquando uter sit secundum naturam magis sermo, semper utrū sit aequius, utrum is qui
 sic scripsit ac sic dixit, sic uoluerit, quare in utranq; partem satis ex his quae de coniectura &
 qualitate diximus, praceptum est.

¶ Quae sit inter status cognatio, & quae diuersitas. Caput .XI.

Præcepta disponēdi **¶An** **¶quicquid** **Mos Ho-**
 mericus
 Et autem quaedam inter hos status cognatio. Nam & in finitione, quae sit uoluntas no-
 minis quaerit, & in syllogismo, qui secundus a finitione status est, spectat quid uoluerit
 scriptor, & ex contrarijs legibus duos esse scripti, & uoluntatis status apparet. Rursus & fini-
 tio quodammodo ē amphibologia, cum in duas partes diducat intellectus nominis. Scriptum
 & uoluntas habet in uerbis uocis quaestionem, quod idem in antinomia petiť. Ideoq; omnia
 haec quidam scriptum & uoluntatem esse dixerunt. Alij in scripto, & uoluntate amphibolo-
 giam esse, quae facit quaestionem. Sed distincta sunt. Aliud est enim obscurus, aliud ambi-
 guum, Igitur finitio in natura ipa nominis quaestionē habet generalem, & quae esse etiam cl-
 tra complexum causae possit. Scriptū, & uoluntas de eo disputat uerbo quod est in lege. Syl-
 logismus de eo, quod non est. Amphibologiae lis in diuersum trahit. Legum contrariae ex
 diuerso pugna est, Neq; immerito recepta ē a doctissimis haec differentia, & apud plurimos
 ac prudentissimos durat. Et de hoc quidem genere dispositionis, etiam si non omnia tradiť, ta-
 men aliqua potuerunt. Sunt alia, quae nisi proposita, de qua dicendum est, materia, utiam do-
 cendi non praebent. Non em̄ causa uniuersa in quaestiones ac locos diducenda ē. Sed ipse
 haec partes habent rursus ordinem suum. Nam & in proemio primū est aliquid, & secundū,
 ac deinceps. Et quaestio omnis, ac locus habet suam dispositionem, ut thesīs etiam simplices.
 ¶ Ac si forte satis erit diuidendi peritus, qui controuersiam in haec diduxerit, An omne premi-
 um uiro forti dandum sit, an ex priuato, an nuptiae, an ea quae nupta sit, an haec, deinde cū fue-
 rit de prima quaestione dicendum, passim, & ut ¶ quicq; in mentē uenier, miscuerit, nō primū
 in ea scierit eē tractandum. Verbis legis standum sit, an uoluntate, huius ipsius particulae ali-
 quod initiū fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orōnem, ut pars hominis est ma-
 nus, eius digiti, illorum q; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi cer-
 ta definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimo centum ac mille in re infinita,
 atq; materia? Praeceptoris est, in alio, atq; alio genere quotidie ostendere quis ordo sit res, &
 quae copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quae ars effi-
 cit, non pnt. Nam quis pictor omnia, quae in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed p-
 cepta semel imitandi rōne assimilabit quicquid acceperit. Quis em̄ non faber uasculum ali-
 quod, quale nunq; uiderat, facit? Quaedam uero non docentium sunt, sed discientium. Nam
 medicus quid in quoq; uoletudinis genere faciendū sit, quid quibusq; signis providendū, do-
 cebit. Vim sentiendi pulsus uenarum, calor motus, spūs meatum, coloris distantia, quae sua
 cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus a nobis, & cum causis deliberemus, co-
 gitemusq; homines an inuenisse artem, q̄ docuisse. Illa em̄ potentissima est, quaeq; uere dici
 economica totius causae dispositio, quae constitui nisi uelut in re praesenti non potest. Vbi
 assumendum proemium, ubi omittendum, ubi uendum expositioe continua, ubi partita,
 ubi ab initijs incipiendum, ubi more Homeroico a medijs, uel ultimis, ubi omnino non expo-
 nendum, quando a nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus, quando
 a firmissimis probationibus, quando a leuioribus, qua in causa proponendae proemij quaes-
 tiones. Qua praeparatione praemuniendae, quid iudicis animus accipere possit statim di-
 ctum, quo paulatim deducendus. Singulis, an uniuersis opponenda refutatio. Reseruandi
 perorationi, an per totam orationē diffundendi affectus. De iure prius, an de aequitate dicen-
 dum. An antea cta crimina, an de quibus iudiciū est, prius obijcere, uel diluere conueniat. Si
 multiplices

multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulæue culusq; generis in actione recitandæ, quæ referuandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis Imperato ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodiendasue urbes, petēdos ris officijs commeatus, obsidenda itinera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat oratoris omnia, cui affuerint natura, doctrina, studium. Quare nemo expectet, ut alieno tantum la-
 bore sit disertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum est, faciēda sua cuiq; suis, rantur sua rō, non respiciendum ad hæc, sed in promptu habenda, nec tanq̄ tradita, sed tanq̄ innata. Nam uiam demonstrare uelociter ars pōt, si qua est, uerum ars satis præstat, si copias eloquē-
 tiæ ponit in medio. Nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio. Et in Dispositio
 his ip̄is primus aliquis sensus, & secundus, & tertius, qui non mō ut sint ordine collocati, ela-
 borandum est, sed ut inter se iuncti, atq; ita coherentes, ne commissura perluceat, corpus sit non membra, quod ita continget, si & quid quaq; cōueniat uiderimus, & ut uerba uerbis ap-
 plicemus, non pugnantia, sed quæ inuicem complectantur. Ita res diuersæ distantibus ex lo-
 cis, quasi inuicem ignotæ non collidentur, sed aliqua societate se cum prioribus, ac sequenti-
 bus, copulaq; tenebunt, ac uidebitur non solum composita oīo, sed etiam continua. Verum
 longius fortasse progredior fallente transitu, & a dispositione ad elocutiōis præcepta labor,
 quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIA

NI IN ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBRVM OCTAVVM
 PROOEMIUM.

IS FERRE, QUAE IN PROXIMOS QVINQUE LIBROS collata sunt, ratio inueniendi, atq; inuenta disponendi continetur, quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam sciētiæ necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate institutiōis, tam numerosæ atq; perplexæ deterreri solēt, aut eo tempore quo præcipue alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrien-
 da sunt, asperiorum tractatu rerum atterunt. Aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquenti-
 am instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum oēm reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterūt, ab eloquentia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad in-
 grediendum tum ad demonstrandū expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequū-
 tur enim discipuli quo duxeris. Mox cum robore discendi crescat etiam eruditio. lidem pri-
 mo solum iter credant esse, in quod inducent, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt au-
 tem neq; obscura, neq; ad percipiēdum difficilia, q̄ scriptores diuersis opinionibus pertinaci-
 ter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artishuiusce tractatu difficilius ē iudicare qui doceas, q̄ cum iudicaris, docere, præcipueq; in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ si is
 qui instituitur non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe em plu-
 rimum in hoc laboris exhaustimus, ut ostenderemus, rhetoricen bñ dicendi sciām, & utilē, & oīm añ di-
 artem, & uirtutem eē. Materiam eius, res omnes, de quibus dicendum eēt. Tum & eas in tri-
 bus fere generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Oīonem porro omnem
 constare rebus, & uerbis. In rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utrif-
 q; collocationem, quæ memoria complectere, actio commendaret. Oratoris officium docē
 di, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expositio, & argumen-
 tatio, ad mouendum, affectus pertinerent, quos per oēm quidem causam, sed maxime tamē
 in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quāuis in utroq; sit eorum, magis tamen p-
 prias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis,
 temporibus continerentur. In omni porro materia tria eē quærenda, an sit, quid sit, qualis sit.
 His adijciebamus, demonstratiuam laude, ac uituperatione cōstare. In ea, quæ ab ip̄o, de quo
 diceremus, quæ post eum acta eēt, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq;
 constare. Suasorijs accedere tertiam partem ex coniectura, possēt ne fieri, & an eēt futuræ, de
 quo deliberare. Hic præcipue diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicia-
 lium causarū, alias in singulis, alias in pluribus controuersijs consistere, & in quibusdam suffi-
 i ij cere

Repetitio
 oīm añ di-
 ctorum

cere modo intentionem, modo depulsionem, porro depulsionem omnem inficiatione duplici, factum ne, & an hoc factum esset, preterea defensione, ac translatione constare. Quæstionem, aut ex facto, aut ex scripto esse. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex scripto, de uerborum uis, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspicere solet, quæque aut scripti, & uoluntatis, aut ratiocinationis, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum specie continetur. In omni potest causa iudiciali quinque esse partes, quarum exordium conciliari audientem, narratione causam proponi, confirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, & resolui iudices oportet, adiecimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modo, qui disceret, uelit certam quandam uiam esse, in qua multa etiam sine doctrina prestare debeat per se ipsa natura, ut hæc, de quibus dixi, non tam inuenta a præceptoribus, quam cum fierent obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris, & curæ quæ sequuntur. Hic enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut in omnes oratores conuenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem, ait se disertos uisos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat dicere quæ oporteat, Ornate autem dicere proprium esse eloquentissimi. Quæ uirtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut. L. Crasso, certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et. M. Tullius inuentionem quidem, ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoque præcipue circa partis huius præcepta elaborauit, quod eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palam declarauit. Eloqui enim hoc est, omnia quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra uaginam suam hærenti. Hoc itaque maxime docet, hoc nullus nisi arte assequi potest, huc studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maxime orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs potiora. Neque enim Asiatici, aut quocumque alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt, neque quæ aridos uocamus, stulti, aut in causis caeci fuerunt, sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uirtutum esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborum. Occurrat enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuram hanc confessionem meam resistam istis, qui omnia res (qui nerui sunt in causis) diligentia, quædam inani circa uoces studio senescunt, idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum, sed cum sequitur, non cum affectat. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex istisdem his spiritum accipiunt, ex quibus uires. Namque & colorata, & assecta, & lacertis expressa sunt, sed eadem, si quis uulsa atque fucata muliebriter comat, foedissima sunt ipso formæ labore. Et cultus cœlestis atque magnificus addit hominibus, ut græco uersu testatum est, auctoritate. At muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucenta & uersicolor quædam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborum habitu uestiunt. Curam ergo uerborum, res uolo esse sollicitudinem. Nam plerumque optima rebus coherant, & cernuntur suo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant semper, seque subducant. Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicendum est, sed ex alijs locis petimus, & inuentis uim afferimus. Maiore animo aggreddenda eloquentia est, quæ si toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere, non existimat ad curam suam pertinere. Sed euenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima, minime accersita, & simplicibus, atque ab ipsa ueritate, perfectis similia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta, atque composita uideri etiam uolunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt propter id quod sensus obumbrant, & uelut lato gramine sata strangulant. Nam & quod recte dici potest, circūimus amore uerborum, & quod satis dictum est, repetimus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & plerumque significare melius putamus, quam dicere. Quid? quod nihil iam proprium placet, dum pariter creditur disertum, quod & alius dixisset. A corruptissimo quæque poetarum figuras, seu translationes mutuamur, tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero præceperat, in dicendo uitium uel maximum esse, a uulgari genere orationis, atque a consuetudine communi abhorre. Sed ille & durus & ineruditus nos melius, quibus sordent omnia, quæ natura dictauit, qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi uero sit ulla uerborum, nisi rei coherentium, uirtus, quæ ut propria sint & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerumque uideas hærentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infœlicitas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pro uerbo orator est, qui nullum uerbum æquo animo perdere potest.

Sed

Philariari

Elocutio
difficillia.
Eloquens
nemo

Eloqui
quid sit

Asiani ora
tores

Decor

Cultus ef
fœminas.
Elocutio
uitiosa.

Optima i
elocutio.

dictauit

Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectio multa, & idonea Eloquentiae copiosam sibi uerborum suppellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi, deinde haec comparanda oia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Namque & hoc dicitur ratio qui fecerit, ei res cum uerbis suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Namque ista quaerendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non cum dicimus. Alioquin, sicut qui patrimonium non parauerunt subinde quaerunt, ita in oratione qui non satis laborarunt, si praeparata uis dicendi non fuerit, erunt in officio, si non ut ad requisita ridere, sed ut semper sensibus inherere uideantur. Atque ut umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam cum latina, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis pene syllabis comorandi, qui etiam cura optima sint reperta, quaerunt aliquid quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum, nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendum, cum uerba ipsa rebus gratia sint reperta, quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicium, quod nos uolumus, efficiunt. Ea debent praestare sine dubio, & admirabile, & iucundam orationem. Verum admirabile non sic quo modo prodigia miramur, & iucundam orationem non deformi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

¶ Quae in elocutione spectanda.

Caput .I.

Igitur quam Graeci *φραση* uocant, latine dicimus elocutionem. Eam spectamus uerbis, aut Elocutio singularis, aut coniunctis. In singularis itendum est, ut sint latina, perspicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quae de ratione latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de grammaticae loqueremur, executi sumus. Verum illic tamen ne uitiosa essent, praecipimus, his alienum non est admonere, ut sint quam minime peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non deficit, inuenies, quos curiose potius loqui dixeris, quam latine, quo modo & illa Attica anus Theophrastum hominem alioquin disertissimum, annotata unius affectatione uerbi hospitium dixit, nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium attice loqueretur. Et in Tito Livio mirae facundiae uirum putat inesse Pollio Asinius quandam Patauinatatem. Quare si fieri potest, & uerba oia, & uox hu-

Patauinitas.

¶ De Perspicuitate.

Caput .II.

¶ alumna

Perspicuitas in uerbis praecipuam habet proprietatem, sed proprietatem ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Namque & ob- scena uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rebus, aut ordinis. In Proprieta quo uitio cauendo non mediocriter quidam errare solent, qui oia, quae sunt in usu, etiam si causae necessitas postuleret, reformidant, ut ille, qui in actione hibericas herbas se solo nequicquam intelligente intellectus. dicebat, nisi irridens hanc uanitate. Cassius Seuerus Spartum eum dicere uelle indicasset. Nec uero uita da hu deo quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quam ipsum id quod uitabat. milia & sordida. In hac autem proprietatis specie, quae uerbis ipsis cuiusque rei utitur, nulla uirtus est, atque ei contrarium est uitium, id apud nos improprium, *ἀκυροσ* apud graecos uocatur, quale est. Tantum sperare do- Improprij forem. Aut quod in oratione Dolabellae emendatum a Cicerone annotauit, mortem ferre, aut qua- uitium. lia nunc laudantur a quibusdam, quorum est de cruce uerba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit de corni proprium, prius & improprium uitio laborabit. Quia primum oim multa sunt, & graece, & latine, ce. non denominata. Namque & qui iaculum emittit, iaculari dicitur. Qui pilam aut sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret, & ut lapidare quid sit manifestum est, ita glebae testaeque iactus non habet nomen. Unde abusio, quae *κατὰ χροσ* dicitur, necessaria. Translatio quoque in qua uel maxima Abusio ne uim significandi refert, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium Translatio. inter plura quae sunt eiusdem nominis, id unde caetera ducta sunt, ut uortex est contorta in se aqua, Secunda uel quicquid aliud sibi uertit. Inde propter flexum capillorum pars est summa capitis, & ex hoc propriorum quod est in motibus eminentissimum. Recte inquam dixeris haec oia uertices, proprie tamen, unde initi species. um est. Sic soleae, & turdi pisces, & caetera. Tertius est huic diuersus modus, cum res composita pluri- Tertia. bus, in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre proprie naenia, & tabernaculum ducis, Quarta. Augustale. Item quod compositum est & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuit, ut urbem Urbis. Romam accipimus, & uenales, nouitios, & Corinthia aera, cum sint urbes aliae quoque, & uenalia Venales. multa, & tamen aurum & argentum, quam aes Corinthium. Sed ne in his quod uirtus oratoris inspicitur. At illud Quarta spe iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, ut proprie dictum. id est quod nihil inueniri potest sit significantius, ut Cato dixit C. Caesarem ad euertendam Rempublicam sobrius accessisse, ut Vergilius.

i iij Deductum

- Sexta** Deductum carmen, & Horatius, Acrem tibiam, Annibalēq; dirum. In quo modo illud quod est a quibusdam traditum, proprii genus ex appositis, quae epitheta dicunt, ut dulce mustū, & cum dentibus albis, de quo genere alio loco dicendū est. Etiam quae bene trāstata sunt, propria dici solent. Interim autē quae sunt in quoq; praecipua, proprii locū accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes, cunctator est appellatus. Pnt uideri uerba, quae plus significant, q̄ eloquunt, in parte ponenda perspicuitatis. Intellectum em̄ adiuuant. Ego autē libentius emphasim retulerim ad ornatū orationis, qui non ut intelligat, efficiat, sed ut plus intelligatur.
- Obscuritas primus** At obscuritas fit etiam uerbis ab usu remotis, ut si cōmentarios quis pontificū, & uetustissima foedera, & exoletos scrutatus auctores, id ipm̄ petat ex eis, ut quae inde cōtraxerit, nō intelligant. Hinc em̄ aliqui famā eruditionis affectant, ut quaedā soli scire uideant. Fallunt etiā uerba, uel regionibus quibusdā magis familiaria, uel ar̄um, propria, ut Atabulus uetus, & nauis saccaria, & in malaco sanū, quae uel uitāda apud iudicē ignarū significationū earū, uel interpretāda sunt. Sicut in his quae homonyma dicunt, ut taurus animal sit, an mons, an signū in coelo, an nomē hoīs, an radix arboris, nisi distinctum, nō intelligit. Plus tñ est obscuritatis in contextu, & continuatiōe sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum p̄sequi nō possit intentio, nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius deserat. Quibus adhuc peior est mixtura uerborū, qualis in illo uersu. Saxa uocant Itali, medijs quae in fluctibus aras. Etiā interiectione, qua & oratores, & historici frequenter utunt, ut medio sermone aliquē inserant sensum, impediri solent intellectus, nisi quod interponit breue est. Nam Vergilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset. Nec uanos horret strepitus, cō pluribus insertis, alia figura quinto demū uersu redit, Tū si qua sonū procul arma dedere. Stare loco nescit. Vitanda in primis ambiguitas, non haec solū, de cuius genere supra dictū est, quae incertū intellectum facit, ut Chremetē audiui percussisse Demeam, sed illa quoq;, quae etiā si turbare non p̄t sensum, in idem tñ uerborū uitium incidit, ut si quis dicat, uisum a se hoīem librum scribentē. Nam etiam si librum ab hoīe scribi pateat, male tñ cōposuerat, feceratq; ambiguum quantū in ipso fuit. Est etiam in quibusdā turba inanium uerborū, qui dum cōem loquendi morē reformidant, ducti specie nitōris, circūeunt oīa copiosa loquacitate, quae dicere uolūt, ipsam deinde illam seriē cū alia simili iungentes, miscētēsq; ultra q̄ ullus spūs durare possit, extendūt. In hoc malum etiam quibusdā laborat, neq; id nouū uitium est, cū iam apud Titū Liliū inueniam fuisse p̄ceptorē aliquē, q̄ discipulos obscurare quae dicerent, iuberet, graeco uerbo utēs σιότισσα.
- Obscuritas in contextu.** Vnde illa scilicet egregia laudatio, tanto melior, ne ego qdem inteilexi. Alij breuitatis amulī, necessaria quoq; orōni subtrahūt uerba, & uelut satis sit scire ipsos quae dicere uelint, q̄tum ad alios p̄tineat, nihil putāt. At ego otiosum sermonē dixerim, quem auditor suo ingenio intelligit. Quidam emutatis in peruersum dictis de figuris idem uitium consequunt. Pellima uerō sunt ἀδρανόητα, hoc est, quae uerbis aperta, occultos sensus habent, ut cōductus est cecus secus uia stare, & qui suos artus morfu lacerasset, fingit in scholis supra se cubasse. Ingeniosa haec & fortia, ut ex ancipiti deserta credant, perficiūt. At peruasit quidē iam multos ista p̄uasio, ut id iā demū eleganter, atq; exquisite dictū putent, qd̄ interpretandū sit. Sed auditoribus etiā nōnullis grata sunt haec, quae cū intellexerint, acumine suo delectant, & gaudēt, nō quasi audierint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus oratio, nō in longū dilata cōclusio, nihil neq; desit, neq; supfluat. Ita sermo & doctis, pbabilis, & planus imperitis erit. Haec est loquēdi obseruatio. Nam rerū perspicuitas quo modo praestanda sit, diximus in praecipuis narrationis. Similis at rō est in oibus. Nam si neq; pauciora q̄ oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut iudistincta dixerimus, erūt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta, quia id ipm̄ in consilio est habendū, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiae suae lumen, sed multis eum frequenter cogitationibus auocari, nisi tam clara fuerint, quae dicemus, ut in animū eius orō ut sol in oculos, etiam si in eā nō intenda. Quare nō ut intelligere possit, sed ne omnino possit nō intelligere, curandū. Propter qd̄ etiā repetimus saepe, quae nō satis percepisse eos, qui cognoscūt, putamus. Quae causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est † qua causa ad planiora, & communia magis uerba descendimus, cū id ipm̄ optime fiat, quod nos aliquando non optime fecisse simulamus.

¶ De Ornatu.

Caput .III.

† dilucide. Venio nūc ad ornatū in quo sine dubio plus q̄ in caeteris, dicendi partibus sibi indulget orator. Nā emēdate quidē, ac † lucide dicentiū, tenue praemiū est, magisq; † uitium cauere est, q̄ ut aliquā magnā uirtutē adeptus eē uidearis. Inuētio cū imperitis saepe cōis, dispositio modicā doctrinae credi potest, & quae sunt artes altiores plarunq; occultantur, ut artes sint.

Deniq;

Denique omnia hæc ad utilitatem causarum solâ referenda sūt. Cultu uero atque ornatu se quoque commendat ipse qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudē petit. Nec fortibus modo, sed etiâ fulgentibus armis, præliatus in causa est Cicero Cornelij, qui non affectus esset docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac latine, perspicueque dicendo, ut populus Romanus admirationem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & auctoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset profecuta dicentem, si usitata, & cæteris similis fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse quid facerent, nec sponte iudiciorum plausisse, sed uelut mente captos, & quo essent in loco ignaros erupisse in hunc uoluntatis affectum. Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt. Plerumque ipsa delectatione capiunt, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Recteque Cicero his ipsis ad Brutum uerbis quadam in epistola scribit. Nam eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eandem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uiriliter, fortiter, & sanctus sit, nec effœminatam leuitatem, nec fucō eminentem colorem amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autem adeo uerum est, ut cum in hac maxime parte sint uicina uirtutibus uicia, etiâ qui uitijs utuntur, uirtutis tamē his nomē imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse uirtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oderit lilia, & uioles, & amœnos fontes surgentes, quam ubi plena messis, aut graues fructu uites erunt? Sterile platanum, tonsasque myrtos, quam maritimum ulmum, & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullus ne ergo etiam fructiferis adhibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinem certaque interualla redigam eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui in quacumque parte spectaueris, rectus est? Sed Quincunx, prius in id quoque profest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo, in orbem se formosius fundet, & prius fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta sint ilia, si idem uelocior. Pulcher aspectu si athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Nunquam uera spes ab utilitate diuiditur. Sed hoc quidem discernere modici iudicij est, illud obseruatione dignius, quod ipse honestus ornatus pro materia genere debet esse uariatus. Atque ut a prima diuisione ordiar, non idem demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus causis conueniet. Namque illud genus ostentationi compositum, solam petit audientium uoluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit, ut qui non insidiet, nec ad uictoriam, sed ad solum finem laudis, & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententiarum populare, uerbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificentum, compositione elaboratum, uelut institor quidam eloquentiæ, intuendum, & pene pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum non ad causam referat. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Præterea non debet quisquam, ubi maxima rerum momenta uersant, de uerbis esse sollicitus. Neque hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti perspicuus, & seuerior, eo minus confessus, præcipue ad materiam accommodatus. Nam & suadendo sublimius aliquid senatus, concitatus populus, & in iudicijs publicæ, capitalesque causæ poscunt accuratius dicendi genus. At priuatum consilium, causasque paucorum, ut frequenter accidit calculorum, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis postulare, aut circa stillicidia affici, aut in mæcipij redhibitione sudare? Sed ad propositum. Et quam orationis tam ornatus quam perspicuitas, aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus, quid separata, quid coniuncta exigant, consideremus. quam rectissime traditum est, perspicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum esse Inornatum quod sit improprium. Sed cum idem frequentissime plura significant, quod *συνωυυία*, uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut syllabæ e literis melius sonantibus clariores sunt, ita uerba e syllabis magis uocalia, & quo plus quæque spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarum, idem uerborum quoque inter se copulatio, ut aliud alij iunctum melius sonet. Diuersus est tamen usus. Nam rebus atrocibus uerba etiâ ipso auditu aspera magis conuenient. In uniuersum quidem optima simplicium creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis unquam in oratione erudita locus. Clara illa, atque sublimia plerumque materiæ modo cernenda sunt. Quæ enim alibi magnificentum, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et sicut in oratione nitida notabile est humiliter uerbum & uelut macula, ita a sermone tenui sublime nitidumque discordat, sicut corruptum, quia in pla

- no tumet. Quædam non tam rōne q̄ sensu iudicant, ut illud, Cæsa iungebant fœdera porca, fecit elegans, fictio nominis, quod si fuisset porco, uile erat. In quibusdam ratio manifesta est. Risimus & merito nuper poetam, qui dixerat. Prætextam in cista mures rosere Camilli. At Vergilij miramur illud, Sæpe exiguus mus. Nam epitheton exiguus aptum proprium efficit ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa unius syllabæ nõ usitata addidit gr̄am. Imitatus est itaq; utrūq; Horatius. Nascetur ridiculus mus. Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est. Vim rebus aliquando ipsa uerborum humilitas affert. An cum dicit in Pisonem Cicero, Cum tibi tota cognatio in sarraco aduehãt, incidisse uidetur in sordidum nomen: non eo contemptum hominis, quem destructum uolebat, auxisse: & alibi. Caput opponis cuneo coniscans. Vnde ¶ inter grati idiotis ioci, qualis est ille apud. M. Tullium, Pusio qui cū maiore sorore cubitabat, & Flauius qui cornicū ocularios confixit, & pro Milone illud, Heus tu Ruscio, & Erutius Antonia ster. Id tamen in declinationibus est notabilius. Laudariq; me puero solebat, da patri panem. & in eodem, Etã canem pascis. Res quidem præcipue in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq; cum hæc exercitatio procul a ueritate seiuncta laboret incredibili uerboꝝ fastidio, ac sibi magnã partem sermonis absciderit. Cum sint autẽ uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatẽ dat antiquitas. Nanq; & sanctiorẽ & magis admirabilem faciunt orationem, quibus nõ ¶ qui libet fuerat usus, eoq; ornamento acerrimi iudicij. P. Vergilius unice est usus. Olli enim, & quianam, & ¶ mis, & pone, pellucet ¶ ad aspergendam illam, quæ etiam in picturis est gratis sima, uetustatis ¶ inimitabilem arti auctoritatem. Sed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis est uetus, quid necesse est dicere? Oppido, quo sunt usi paululum tempore nostro superiores, uereor ut iam non ferat quisq;. Certe antigerio, cuius eadem significatio ẽ, nemo nisi ambitiosus utetur. Aerumnas quid opus est: tanq; parum sit si dicatur, quod horridum reor, tolerabile autumo. Tragicum prolem dicendum, uniuersam eius prosapiam, insulsum. Quid multa: totus prope mutatus est sermo. Quædam tamen adhuc uetera uetustate ipsa gratius nitent, quædam etiam necessario interim sumuntur. Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inseri possunt, sed ita demum si non appareat affectatio. In qua mirifice Vergilius, & Corinthiorum amator iste uerborum, Iste iste rhetor, nanq; quatinus totus Thucydides, tyrannus, atticæ ¶ sepris. Tau gallicum, minæ & spinæ, male illi sit. Ita omnia ista uerba miscuit fratri. Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est. Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessit. Et uerba antiqui multum ¶ furare Catonis Crispe Iugurthinæ conditor historiæ. Odiosa cura. Nam est cui libet facilis, & hoc pessima, q̄ rei studiosus, non uerba rebus aptauit, sed extrinsecus arcessit, quibus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, græcis magis concessum est, qui sonis etiã quibusdam & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, non alia libertate, q̄ qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autem in iungendo, aut in deriuando paulum aliquid ausi, uix in hoc satis recipiuntur. Nam meminĩ iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiã præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorant quidem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est examinat. At in tractu & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo, quæ dura quidem sentit esse, uerũ tamen usu putat posse molliiri. Nec a uerbis modo, sed a nominibus quoq; deriuata sunt quædam, ut a Cicerone ¶ subuculatum, & ab Asinio fimbriatum, & figuratum. Multa ex græco formata noua, ac plurima a Sergio Flauioq;, quorum dura quædã admodum uidentur, ¶ ut ens & essentia, quæ cur tantopere aspernemur nihil uideo, nisi quod iniqui iudices aduersus nos sumus, ideoq; paupertate sermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nam & quæ uetera nũc sunt, fuerunt olim noua. Et quædã in usu perq; recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus dixerunt. Reatũ nemo ante Messalam, munerarium nemo ante Augustum dixerat. Piraticam quoq; ut musicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Favorẽ, & urbanũ Cicero noua credit. Nam & in epi stola ad Brutũ, Eum, inquit, amorẽ, & eũ (ut hoc uerbo utar) favorẽ in consilium aduocabo. & ad Appiũ Pulchrũ. Te hoĩem nõ solũ sapientẽ, uerũ etiã (ut nunc loquunt) urbanũ. Idem putat a Terentio primũ dictũ eẽ obsequiũ. Cæcilius ad Cisenã, Albenti celo. Ceruicẽ uidetur Hortensius primus dixisse. Nã ueteres pluralit̄ appellabãt. Audẽdũ itaq;. Neq; eĩ accedo

Celfo

Celso, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cum sint eorum alia (ut dicit Cicero) natia. i. q̄ signi-
 ficata sunt primo sensu, alia reperta, q̄ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua q̄ illi rudes
 hoies primi fecerunt, fas non sit, at deriuare, flectere, coniungere, q̄ natis postea concessum ē,
 q̄n desijt licere. Et siquid periculosius finxisse uidebimur, quibusdā remedijs p̄muniendū ē.
 Ut ita dicam, Si licet dicere, q̄dāmō, Permittite mihi sic. Q̄d idem etiā in ijs q̄ licentius trālla-
 ta erunt, p̄derit, q̄ non tuto dici possunt. In quo non falli iudicium nostrum, sollicitudine ipsa
 manifestū erit. Qua de re græcum erit illud elegantissimū, quo præcipit ita, *προπιπλωσθη*
τῶ ὑπὸ βελῆ. Trāslata p̄bari nisi in cōtextu sermōis nō p̄nt. Itaq̄ de singulis uerbis satis dictū, **Trāslata**
 quæ ut alio loco ostendi, per se nullam uirtutem habent. Sed ne inornata sunt quidē, nisi cum
 sunt infra rei de qua loquendum est dignitatem, excepto si obscœna nudis nominibus enun-
 tiantur. Quod uiderint, qui non putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, & si **Obscœna**
 qua est rei deformitas, alia quoq̄ appellatione quacunq̄ ad intellectū eundem nihilominus **uitanda.**
 perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiam silen-
 tio uindicabo. Iam hinc igitur ad coniuncti sermonis rationē transeamus. Cuius ornatus in **Contiūcti**
 hæc duo prima diuiditur, quam cōcipiamus elocutionē, quo modo efferamus. Nam primum **sermōis rō**
 est, ut liqueat, augere quid uelimus, an minuere, concitate dicere an moderate, late an seuerē,
 abundanter an presse, aspere an leniter, magnifice an subtiliter, grauius an urbane. Tum quo
 translationis genere, quibus figuris, qualibus sententijs, quo modo, qua postremo collocatio-
 ne id quod intendimus, efficere possimus. Cæterum dicturus quibus ornetur oratio, prius ea
 quæ sunt huic contraria laudi, attingam. Nam prima uirtus est uitio carere. Igitur ante omnia,
 ne speremus ornatam oronem fore, quæ p̄babilis non erit. Probabile autē Cicero id genus di-
 cit, q̄d non plus minusue est q̄ decet. Non quia comi expoliriq̄ non debeat (Nam & hæc or-
 natus pars est) sed quia uitium est ubiq̄ q̄d nimium est. Itaq̄ uult esse auctoritatem in uer- **Nimium ut-**
 bis, sententias, uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus. His em̄ saluis, licet as- **tiosum.**
 sumere ea quibus illustrem fieri oronem putat. Delectant trāslata, supralata, ad nomen ad- **Delectata**
 iuncta, duplicia, & idem significantia, atq̄ ab imitatione rerū non abhorrentia. Sed quoniam
 uitia prius demonstrare aggressi sumus, uel hoc uitium sit q̄d *κακόφατος* uocat, siue mala cō-
 suetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, ut ductare exercitus, & patrare bel-
 lum apud Sallustiū, dicta sancte & antiq̄, rident a nobis, si dijs placet, quā culpā nō scriben-
 tium quidē iudico, sed legentium, tñ uitandam, quatinus uerba honesta moribus p̄didimus,
 & euincitibus etiam uitijs cedendum est, siue iunctura deformiter sonat, ut si cum homini-
 bus notis loqui nos dicimus, nisi hoc ip̄m hominibus mediū sit, in præfata uidemur incide-
 re, quia ultima prioris syllabæ lra, quæ exprimi nisi labris coeuntibus non p̄t, aut interstite-
 re nos indecentissime cogit, aut continuata cum insequente, in naturam eius corrumpitur.
 Aliæq̄ coniunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi longum est, in eo uitio q̄d uitā-
 dum dicimus, cōmorantes. Sed diuisio quoq̄ affert eandem iniuriam pudori, ut si intercape-
 dinis nominatio casu quis utat. Nec scripto mō id accidit, sed etiā sensu pleriq̄ obscœne i-
 telligere, nisi caueris cupiūt, ut apud Ouidium. Quæq̄ latēt meliora putat, ac ex uerbis quæ
 longissime ab obscœnitate absunt, occasione turpitudinis rapere. Siquidē Celsus cacophaton
 apud Vergiliū putat. Incipiunt agitata tumescere, q̄d si recipias, nihil loqui tutū est. De for-
 mitati p̄ximū est humilitatis uitium, *ταπεινωσις* uocant, qua rei magnitudo uel dignitas mi-
 nuūt, ut saxea est uerruca in summo montis uertice. Cui natura cōtrarium, sed errore par est,
 paruis dare excedentia modū nomina, nisi cum ex industria risus inde caprat. Itaq̄ nec parricidā
 nequam dixeris hoiem, nec deditū forte meretrici nefarium, q̄ alterz parz, alterz nimium
 est. Proinde quædam hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, uilis orō est. Quæ uitia facillime
 fiunt manifesta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto, secundum nitido, tertiū copioso, **Miosis**
 dinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitanda & *μείωσις*, cū sermoni quidem deest **Tautolo-**
 aliquid, q̄ minus plenus sit, q̄ id obscuræ potius q̄ inornatæ orōnis uitium ē. Sed hoc q̄q̄ **gia.**
 cum a prudentibus fit, schema dici solet, sicut *ταυτολογία*. i. eiusdem uerbi, aut sermonis ite-
 ratio. Hæc em̄ quanq̄ nō magnopere summis auctoribus uitata, interim uitium uideri potest, i-
 q̄d saepe incidit etiam Cicero securus tam paruz obseruationis, sicut hoc loco. Non solū igit
 illud iudicium iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine *επαναληψις* dicit, atq̄ ē **Epanale-**
 & ipsum inter schemata, quorum exempla illo loco reddam, quo uirtutes erunt. Peior hac **psis**
εμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium, atq̄ est tota coloris unius, quæ ma- **Homœo-**
 xime dephendit. carens arte oratoria. Ea q̄ & in sententijs, & figuris, & cōpositione longa, nō **logia**
 animis solum, sed etiam auribus est ingratiſſima. Vitanda *μακρολογία*. i. longior q̄ oporteat **Macrolo-**
 sermo, ut apud Liuiū. Legati nō impetrata pace retro domū, unde uenerant, abierūt. Sed huic **gia.**

Pleonasmus uicina periphrasis uirtus habet. Est & *πλεονασμός* uitiū, cum superuacuis uerbis oneratur orō. Ego meis oculis uidi. Satis est enim uidi. Emēdauit hoc etiam urbane in Hircium Cicerō. Cui cum pastusꝝ declamans filium, a matre decem mensibus in utero latum eē dixisset. Quid: alia, inquit, in penula solent ferre: Nonnunqꝝ tamen illud genus, cuius exemplū prior loco posui, affirmationis grā adhibet. Vocemqꝝ his auribus hausi. At uitiū erit, q̄ties otiosum fuerit, & superit, non cum adijciēt. Est etiam quæ *περιεργία*, uocat, superuacua (ut sic dixerim) operositas, ut a diligenti curiosus, & a religione supersticio distat. Atqꝝ ut semel finiam, uerbum omne, qđ necqꝝ intellectum adiuuat, necqꝝ ornatum, uitiolum dici pōt. *Κακόζηλος*, id est mala affectatio, per omne dicendū genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & p̄dulcia, & Cacozelō abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Deniqꝝ *κακόζηλος* uocat, quicquid est ultra uirtutem, q̄ties ingenium iudicio caret, & specie boni fallit, oīm in eloquentia uitiōꝝ pessimum. Nam cætera parꝝ uitant, hoc petit. Est autē totū in elocutione. Nam rerum uitiā sunt stultum, cōmune, contrarium, superuacuum. Corrupta orō in uerbis maxime improprij, redundantibus, cōphensione obscura, compositione fracta, uocum similiū, aut ambiguarꝝ puerili captatione consistit. Est autē omne *κακόζηλος* utiqꝝ falsum, etiam si non omne falsum *κακόζηλος*. Vt cum dī aliter q̄ se natura habet, & q̄ oportet, & q̄ fat est. Totidē autē generibus corrumpit orō, quot ornat. Sed de hac parte & in alio a nobis opere plenius dictum est, & in hoc sæpe tractabitur, & adhuc sparget omnibus locis. Loquentes em̄ de ornatu, subinde quæ sunt uitanda, similia uirtutibus uitiā, dicemus. Sunt inornata & hæc, quod Anæcono male dispositum est, id *ἀνοικονόμητον*, qđ male figuratum, id *ἀχρημάτην*, qđ male collocatum, id *κακοσύνθετον* uocant. Sed de dispositione diximus, de figuris & compositione dicemus.

Aschematon. *ἄσχηματον* quoqꝝ appellat quædam mixta ex uaria rōne linguarꝝ orō, ut si atticis, dorica, ionica, æolica etiam dicta confundas. Cui simile uitiū est apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poetica uulgaribus misceat. Id em̄ tale est monstrum, quale Horatius in prima parte de arte poetica fingit. Humano capiti ceruicem pictor equinam lungere si uelit, & cætera ex diuersis naturis subijciat. Ornatū est qđ perspicuo ac p̄babili plus est. Eius primi sunt gradus in eo qđ uelis exprimēdo concipiendqꝝ. Tertius qui hæc nitidiora faciat, qđ p̄prie dixeris cultum. Itaqꝝ *ἠνάργατον*, cuius in p̄ceptis narrationis feci mentionē, quia plus est euidentia, uel ut alij dicunt, representatio, q̄ perspicuitas, & illud quidem patet, hæc se quodāmodo oñdit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est res de quibus loquimur, alere, atqꝝ ut cerni uideant enuntiare. Non em̄ satis efficit, necqꝝ ut debet plene dominat orō, si usque ad aures uolet, atqꝝ ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, nō exprimit, & oculis mentis ostendit. Sed qm̄ pluribus modis accipi solet, non equidē in omnes eam p̄tulas secabo, q̄rum ambitiose a quibusdam numerus augef, sed maxime necessarias attingam. Est igit unū genus, qđ tota rerum imago quodāmodo uerbis depingit. Constitit in digitos extemplo arrectus uterqꝝ, & cætera, quæ nobis illam pugilum congregentū aciem ita oñdunt, ut nō clarior futura fuerit spectantibus. Plurimū in hoc genere sicut in cæteris eminet Cicero. An qđ quam tam p̄cul a concipiendis imaginibus rerꝝ abest, ut cū illa in Verrem legit, Stetit soleatus p̄tor populū Ro. cū pallio purpureo, tunicaqꝝ talari, muliercula nixus in litore, non solū ipm̄ os intueri uideat, & locū & habitū, sed qđam etiam ex his quæ dicta non sunt sibi ipse astruat: Ego certe mihi cernere uideor, & uultū, & oculos, & deformes utriusqꝝ blanditias, & eorꝝ qui aderant, tacitā auerſationē, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficit illa quā conamur exprimere facies, ut ē apud eundē (Nanqꝝ ad oīm ornādū uirtutū exemplū uel unus sufficiat) in descriptione conuiuij luxuriosi. Videbar uidere alios itrates, alios uero exētes, qđsdā ex uino uacillātes, qđsdā hesterna potatiōe oscitātes. Humus erat imunda, lutulentus uino, coronis languidulis, & spinis cooperta pisciū. Quid plus uideret qui sintrasset? Sic urbium captarꝝ crescit miseratio. Sine dubio em̄ qui dicit expugnatā eē ciuitatē, cōplectit omnia quæcunqꝝ talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nūtius. At si aperias hæc quæ uerbo uno inclusa erant, apparebunt effusæ p̄domos ac tēpla flāma, & ruentū tectorꝝ fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidā sonus, aliorꝝ fuga incerta, alij in extremo cōplexu suorꝝ cohæretes, & infantū, foeminarꝝqꝝ ploratus, & malæ usqꝝ illō diē seruati fato senes, tū illa p̄fanorꝝ sacrorꝝqꝝ direptio, effertū p̄das repentiumqꝝ discursus, & acti añ suum quisqꝝ p̄donem catenati, & conata retinere infantem suū mater, & sicubi maius lucrum est, pugna iter uictores. Licet em̄ hæc omnia (ut dixi) cōplectat enersio, minus est tñ totū dicere q̄ oia, Cōsequemur autē ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia, & licebit etiam falso affingere qcqđ fieri solet. Cōtingit eadē claritas etiā ex accidentibus. Mihi frigidus horror Mēbra quatit, gelidusqꝝ coit formidine sanguis. Et trepidæ m̄res p̄sere ad pectora natos. Atqꝝ

tos. Atque huius summæ iudicio quidem meo, uirtutis facillima est uia. Naturam intueamur, hanc sequamur. Omnis elegantia circa opera uitæ est. Ad se refert quisque quæ audit, & id facillime accipiunt animi, quod cognoscunt. Præclare uero ad inferendam rebus lucem reperiuntur similitudines, quarum alia sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, alia ad exprimendam res imaginem compositæ, quod est huius loci proprium. Inde lupi ceu Raptores atra in nebula. & Misit autem similis, quæ circum littora, circum Piscofos scopulos humilis uolat æquora iuxta. Quo in genere idem precipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia assumitur, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quare sane poetis quidem permittamus hominum exempla. Qualis ubi Hibernam Lyciam Xantiq; fluentia Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo. Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstraret. Sed illud quicquid de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quæ longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tantum ad conciliandam fidem, ut terram cultu, sic animam disciplinæ meliorem uberioremque fieri. Et ut medici ab alienata morbis membra precipidunt, ita turpes ac perniciosos etiam si nobis sanguine cohaereant amputandos. Iam sublimius illud per Archia. Saxa atque solitudines uoci resonant, bestiae saepe imanes cantu fleunt, atque consistunt, & cætera. Quod quidem genus a quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est. Nam & falsis utuntur, nec illa ipsi quibus tandem similia uideri uolunt, applicant, quorum utrumque in ipsis est, quæ me iuuenes ubique cantari solebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autem parabola, aut precipedit similitudo, & res sequitur, aut precipedit res, & similitudo sequitur, sed interim libera & separata est, interim quod longe optinuit est, cum re cuius est imago, connectit collatione inuicem resonante, quod facit redditio contraria, quæ ἀντιπρόσωπος dicitur. Præcedit similitudo illa cuius modo feci mentionem. Inde Lupi ceu Raptores atra in nebula. Sequitur in primo Georgicon post longam de bellis civilibus atque externis conquisitionem. Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ, Addunt se in spacia, & frustra retinacula tendens Ferunt equis auriga, neque audit currus habenas. Sed hæc sunt sine Antapodosi. Redditio autem illa rem utraque comparat, & uelut subiicit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Vergilium multa reperio exempla, sed oratoris potius utendum est. Dicit Cicero per Murenam. Ut aiunt in græcis artificibus eos aulædos esse, qui citharæ fieri non potuerunt, sic nos uidemus qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium deuenire. Illud per eodem iam pene poetico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius. Nam ut tempestates saepe certo aliquo cæli signo commouentur, saepe ex improviso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur. Sic in hac comitione tempestate populari saepe intelligas quod signo commota sit, saepe ita obscurum est, ut sine causa excitata uideatur. Sunt & illæ breues. Vagique per syluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. Quibus similia possunt cuiuscunque etiam ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet uirtus non solum aperte ponendi rem ante oculos, sed circumspecte atque uelociter. Ac merito laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat quæ nihil dicit, nisi quod necesse est. βραχυλογίαν uocant, quæ reddet inter schemata. Est uero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale Sallustius est. Mithridates corpore ingenti perinde armatus. Hoc male imitatus sequitur obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior uirtus est ἐμφασίς, altiorem præbens intellectum, quæ quæ uerba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt species, altera quæ plus significat quam dicit, altera quæ id quod non dicit. Prior est & apud Homærum, cum Menelaus graios in equum ascendisse ait, nam uerbo uno magnitudinem eius ostendit, & apud Vergilium. Demissum lapsi per funem. Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa cum iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spacio loci mensus est. Sequens positum est in uoce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimatur uox, ut fecit pro Ligario Cicero. Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te inquam obtines. Intellego quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Ascendit per ἀποσώπιση, quæ quoniam est figura, reddet suo loco. Est in uulgaribus quoque uerbis emphasis. Viri esse oportet, & homo est ille, & uidendum est. Adeo similis est arti plerumque natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea, de quibus dicat, clare atque euidenter ostendere, sed sunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam ipsa illa ἀφελία simplex & inaffectedata habet quendam puritatem, qualis etiam in feminis amat, ornatum. Et sunt quaedam uelut e tenui diligentia circa proprietatem significationemque munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus lata, uirium non unum genus. Nam quicquid in suo genere satis effectum est, ualet. Præcipua tamen eius opera δεινότης in exaggeranda indignitate, & in cæteris

Parabolæ
lex.

Emphasis.

cæteris altitudo quædam, *φωτισία*, in concipiendis uisionibus, *ἐπιφωτισία*, in efficiendo uelut opere pposito, cui adijcit *ἐπιεργασία*, repetitio pbatonis eiusdem, & cumulus ex abundanti, *ἐπιεργασία*, confinis ijs ē, ab agendo ducta, & cuius ppria sit uirtus nō esse quæ dicunt otiosa. Est & amara quiddam, quæ fere in cōtumelia positū est, quale Cassij. Quid facies cū in bona tua inuasero: hoc ē cum te docuero nescire maledicere: Et acre, ut illud Crassi. Ego te cōsulem putem, cū tu me non putes eē senatorem: Sed uis oratoris omnis in augendo minuendoq; consistit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt autē positi in rebus & uerbis. Sed quæ sit res inuentio ac ratio tractauimus, nūc quid elocutio attollat, aut deprimat, dicendum.

¶ De amplificatione.

Caput .III.

Amplificatio in noie Prima est igit amplificandi uel minuendi spēs in ipso rei nomine, ut cum eū qui sit cæsus, Poccisum, eum qui sit improbus, latronē, contraq; eum qui pulsauit attigisse, qui uulnerauit, læsisse, dicimus. Vtriusq; pariter exemplum est pro. M. Coelio. Si uidua libere, proterua petulanter, diues effuse, libidinosa meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset: Nam & impudicam meretricem uocauit, & eum cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur, ut Cicero in Verrem. Nō enim furem, sed raptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitia, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq; non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Illo enim modo, ut fit multum, hoc etiam plus ut fit efficitur. Quatuor tamen maxime generibus uideo constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna uidentur etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus per id uenitur non modo ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplū. Facinus ē uincire ciuē Romanū, scelus uerberare, ppe parricidiū necare, quid dicā in crucē tollere: Nam & si tantū uerberatus eēt, uno gradu increuerat ponēdo etiā id eē facinus, quod erat inferius. Et si tantū occisus eēt, per plures gradus ascenderat. Cū uero dixerit ppe parricidiū necare, supra quod nihil ē adiecit, quid dicam in crucē tollere: Ita cū id quod maximum eēt occupasset, necesse erat in eo quod ultra ē uerba deficere. Fit & aliē supra summū adiectio, ut apud Vergiliū de Lauso. Quo pulchrior alter Non fuit excepto Laurētis corpe Tutni. Summū ē eū quod pulchrior alter nō fuit. Huic deinde aliquid supra positū est. Tertius quod est modus ad quē nō per gradus itur, & quod nō est plus quā maximum, sed quod nihil maius ē. Mrem tuā occidisti, quid dicam amplius: mrem tuā occidisti. Nam & hoc augēdi genus ē, tantū aliquid efficere, ut nō possit augeri. Crescit orō minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius. cū citra distinctionē in cōtextu & cursu semp aliquid priore maius insequit, ut de uomitu in Antoniū Cicero. In cœtu uero populi Romani, negotiū publicū gerens, mgr̄ equitū. Singula incrementū hñt. Per se deforme, uel nō in cœtu uomere, in cœtu etiā nō populi, etiam nō Romani, uel si nullū negotiū ageret, uel si nō publicū, uel si nō mgr̄ equitū. Sed alius diuide ret hæc, & circa singulos gradus morare, hic in sublime etiam currit, & ad summū puenit, nō nixu, sed impetu. Verū ut hæc amplificatio in supiora tendit, ita quæ fit per comparationē, incrementū ex minoribus petit. Augēdo eū quod est infra, necesse est extollat id quod supra positū est, ut idem, atq; in eodē loco. Si hoc tibi in cœnam, & in illis imanibus poculis tuis accidisset, quis nō turpe duceret: In cœtu uero populi Ro. Sed & in Catilinā. Serui me hercle mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt oēs ciues tui, domū meam relinquendā putarem. Interim pposito uelut simili exēplo efficiendū est, ut fit maius id quod a nobis exaggerandū est, ut idem p Cluentio, cū exposuisset Milesiam quandā a secūdis hæredibus p abortu pecuniā accepisse. Quanto ē inquit, Oppiniacus i eadē iniuria maiore supplicio dignus: Siquidē illa cū suo corpori uim attulisset, seip̄a cruciauit, hic autē idē illud effecit per alieni corporis uim atq; cruciatū. Nec putet quisquam hoc, quanquā est simile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio. Sicut in Oppianico, non id agitur in illa comparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Tertio cōparādo ptes partib⁹ Est tamen quanquam diuersarum rerum quædam uicinia. Repetam itaq; hic quod idem, quo sum illic usus, exemplū, sed nō in eundē usum. Nam hoc mihi oñdendū est augēdi gr̄a, non tota mō tot s, sed etiā ptes pibus comparī, sicut hoc loco. An uero uir amplissimus Pub. Scipio Pon. Max. Tyberiu Gracchum mediocrit̄ labefactātē statū Reip. priuatus interfecit, Catilinā orbē terræ cæde atq; incēdio uastare cupientē nos cōsules pferemus: Hic & Catilina Graccho, & status Reip. orbī terrarū, & mediocrit̄ labefactatio cædi & incēdijs & uastationi, & priua-

& priuatus consulibus comparat, quæ si quis dilatare uelit, plenos per singula locos habeat.

Quas dixi per rōcinationem fieri amplificationes, uideamus an satis proprio uerbo signifi Per rōci
cauerim. Nec sum in hoc sollicitus, dum res ip̄a uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen nationē
secutus, quod hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde
ad id quod extolli uolumus, rō deducit. Obiecturus Antonio Cicerō meræ & uomitum. Tu in
quit istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & late
ra ad ebrietatem: minime sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus aestimare quantū
ille uini in Hippiaē nuptijs exhausserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corpis
firmitate. Ergo si ex alio colligit aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est rōcinationo
nis, ut quod ex eadem causa inter status quoque habemus. Sic ex insequentibus amplificatio du
cit. Siquidē tāta uis fuerit uini erūpentis, ut nō casum afferret, aut uoluntatē, sed necessitatē
ubi minime deceret uomendi, & cibus non recens, ut accidere interim solet, redderet, sed quē
usque in posterū diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cum Aeolus a Scdo mō.
Iunone rogatus, Cauum conuersa cuspide montem Impulit in latus, ac uenti uelut agmie fa
cto, Qua data porta, ruunt, apparet quanta sit futura tempestas. Quid: cum res atrocissimas, Tertio
quasque in summam ip̄i extulimus inuidiam, eleuamus cōsulto, quod grauiora uideant quæ secu
tura sunt: ut a Cicerone factum est, cū illa diceret. Leuia sunt hæc in hoc reo crimina, metum
uirgæ Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est. Alius ne securi ferire
tur, pecuniam dedit, usitatum est. Nonne usus est ratiocinatione, qua colligerent audientes,
quantū illud eēt quod inferebat, cui comparata hæc humana uiderent, atque usitata. Sic quoque so Quarto
let ex alio aliud augeri, ut cū Hannibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis. Et forti
tudinem Gallorū Germanorūque miramur, quo sit maior. C. Cæsaris gloria. Illud quoque est ex Quinto
relatione ad aliquid, quod non eius rei gr̄a dictum uideat, amplificationis genus. Non putat in
dignum Troiani principes, Graios Troianosque propter Helenæ sp̄em tot mala, tanto tempo
ris spacio sustinere, quænam igitur illa forma credenda est: Non enim hoc dicit Paris qui eam ra
puit, nō aliq̄s iuuenis, aut unus e uulgo, sed senes, & prudētissimi, & Priamo assidentes. Ve
rum & ip̄e rex decennij bello exhaustus, amissis tot liberis, imminēte summo discrimine, cui
faciem illam ex qua tot lachrymarū origo fluxisset, inuisam atque abominandā esse oportebat,
& audit hæc, & eam filiam appellans iuxta se locat, & excusat etiam, atque sibi eē malorū cau
sam negat. Nec mihi uideat in Symposio Plato, cū Alcibiadem confitentē de se quid a Socra
te pati uoluerit, narrat, ut illum culparet, hæc tradidisse, sed ut Socratis inuictam continentiam
ostenderet, quæ corrumpi speciosissimi hominis tam obuia uoluptate nō posset. Quin ex in Sexto
strumento quoque heroum illorū magnitudo aestimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clype
us Aiæcis, & hasta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie est usus in Cyclope Vergilius. Nam Pelias ha
sta.
quod illud corpus mente concipiam, cuius Trunca manum pinus regit: Quid: cum uix lo
ricam duo Multiplicem connixi humeris ferrent, quantus Demoleos, qui indutus eam cur
su palantes Troas agebat: Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantū saltem fingere po
tuisse, quantum ostendit dicendo: Conchylialis Cn. Pompeij peristromatis feruorū in cæl
lis stratos lectos uideres. Conchylialis peristromata, & Cn. Pompeij, & in cellis feruorum,
nihil potest dici ultra, & necesse est tamen ultra infinito plus in domino cogitare. Et hoc simile est il
li quod ἐμφασίς dicitur, sed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturā facit, tantoque plus ualet, quanto
res ip̄a uerbis est firmior. Potest ascribi amplificationi cōgeries quoque uerborum, ac sniarum idem Per conge
significantium. Nam etiam si non per gradus ascendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur. riē uerbo.
Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat: cuius latus ille mucro rum
petebat: qui sensus erat armorum tuorum: quæ tua mens: oculi: manus: ardor animi: quid
cupiebas: quid optabas: Simile est hoc figuræ, quam συναθροισμὸς uocant, sed illic plurium
rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam crescere solet uerbis omnibus altius
atque altius insurgentibus. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque sociorum, &
ciuium Romanorum licitor Sextius. Eadem fere est rō minuendi. Nam totidem sunt ascen
dentibus, quæ descendibus gradus. Ideoque uno ero exemplo contentus eius loci, quod Cicero in onis rō.
oratione Rulli hoc dicit. Pauci tamen qui proximi astiterant, nescio quid illum de lege agraria
uoluisse dicere suspicabantur. Quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad obscurita
tem, incrementum. Scio posse uideri quibusdam sp̄em amplificationis Hyperbolen quoque.
Nam & hæc in utranque partem ualet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est.
Quos continuo subiungerem, nisi eēt a cæteris separata rō dicendi, quæ constat non proprijs,
sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desiderio iam pene publico, sine omittamus eum quæ nec
plerique præcipuum, ac pene solum putant orōnis ornatum.

De gene

- Sententia** **S**ententiam ueteres quod animo sensissent uocauerunt. Id cum est apud oratores frequē
quid sit **t**issimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquas habet. Nam & iuraturi ex ani
Sententia **m**i nostri sententia, & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamē & sic locuti sunt, ut
Sensa **i** sensa sua dicerent. Nam sensus corporis uidebantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente con
 cepta sensus uocaremus, lumina autem, præcipueq; in clausulis posita, sententias, quæ minus
 crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideoq; mihi de generibus earum, &
 de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissima sunt, quæ proprie, quamuis omnibus idem sit
Snia pro nomen, sententiæ uocantur, quas Græci *γνώμας* appellant. Vtrunq; tamen nomen ex eo
prie dicta acceperunt, q̄ similes sunt consilijs aut decretis. Est autem hæc uox uniuersalis, quæ etiam ci
 tra complexum causæ possit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata, ut Nihil est tam po
 pulare quam bonitas. Interim autem ad personam, quale est Afri Domitij, Princeps qui uult
 omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem Enthymematis, quidam ini
 tium aut clausulam Epicherematis esse dixerunt, & est aliquando, non tamen semper. Illud
Snia sim uerius, esse eam aliquando simplicem, ut eam quam supra dixi, aliquando ratione subiecta.
plex Nam in omni certamine qui oplentior, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, face
Snia adie re uidetur. Nonnunquam duplicem, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt & qui
cta rone decem genera fecerunt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, per interrogationem, compa
Snia du rationem, inficiationem, similitudinem, admirationē, & cætera huiusmodi. Per omnes enim
plex figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis. Mors misera non est, aditus ad mortem mi
 ser est. Ac rectæ quidem sunt tales. Tam deest auaro quod habet, quā quod non habet. Sed
 maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut Viscædeo ne mori miserū est? Acrius enim
 hoc, quam per se, mors misera non est. Et translatione a communi ad proprium. Nam cum sit
 rectum, nocere facile est, prodesse difficile, uehemētius apud Ouidium Medea dicit. Seruare
 potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personā Cicero. Nihil habet Cæsar nec fortuna tua
 maius, quam ut possis, nec natura melius, quam ut uelis seruare quam plurimos. Ita quæ erāt
 rerum propria, fecit hominis. In hoc genere custodiendum est, & id quidem ubiq; ne crebra
 sint, ne palam falsæ, quales frequenter ab his dicuntur qui hæc catholica uocant, & quicquid
 pro causa uidetur, quasi indubitatum pronuntiant, & ne passim, & a quocūq; dicantur. Ma
 gis enim decet eos, in quibus est auctoritas, ut rei pondus etiam persona cōfirmet. Quis em̄
 ferat puerq; aut adolescentulū, aut etiam ignobilē, si iudicet in dicēdo, & quodammodo præ
Enthyme cipiat: Enthymema quoq; est omne quod mente concipimus, proprie tamen dicitur, quæ est
ma. sententia ex contrarijs. propterea q̄ eminere uideēt inter cæteras, ut Homerus poeta, urbs Ro
 ma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur,
 sed aliquando ad ornatum. Quorū igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorū teipō
 rū ad crudelitatem acuet oratio: non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia ut id iniustū
 apparet, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modo nō tam pbatio, q̄ ex
Epiphone tremā quasi insultatio. Est em̄ epiphonema rei narratæ, uel probatæ summa acclamatio. Tan
ma tæ molis erat Romanam condere gentem. Facere em̄ probus adolescēs periculose, q̄ perpeti
Noema turpiter maluit. Est & quod appellat̄ a nouis *νόημα*, qua uoce om̄s intellectus accipi pōt.
 Sed hoc nomie donarūt ea, q̄ non dicunt, uerum intelligi uolunt, ut in eum quem sapius a
 ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis quod ei pollicem dormienti recidisset. Eras di
Clausula. gnus, ut haberes integram manum, Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clau
 sula, quæ si est quod conclusionem dicimus, & recte, & quibusdam in partibus necessaria ē.
 Quare prius de facto uestro fateamini necesse est, quam Ligarij culpam ullam reprehendatis.
¶ aliud Sed nunc ¶ illud uolunt, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe
 autem & prope nefas ducunt respirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minu
 ti corruptiq; sensiculi, & extra rem petiti. Neq; enim possunt tam multæ bonæ sententiæ ef
Noua sen se, quam necesse est multæ sint clausulæ. Iam hæc magis noua sententiarum genera ex opi
tentiarum nato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui cum loricator in foro ambularet, prætendebat se id
genera. metu facere. Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Africanus apud Neronem de mor
 te matris. Rogant te Cæsar Galliæ tuæ, ut foelicitatem tuam fortiter feras. Sunt & alio rela
 ta, ut Afer Domitius cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen, q̄ uirum qui inter
 rebellantes fuerat, sepelisset, remisera Claudius, in epilogo suos eius alloquens. Matrem ta
 men inquit pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est, in alium locum ex alio translata. Pro
 Spathale Crispus, quam qui hæredem amator instituerat, decessit, cum haberet annos duo
 deuginti. O hominem diuinum, qui sibi indulsit. Facit quasdam sententias sola geminatio,
 qualis est

qualis est Seneca in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum uideri uellet. Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cum ex contrarijs ualet. Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Quid? quod miser cum loqui non posset, tacere non poterat: Ea uero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit. Trachallus contra Spathalen. Placet hoc ergo: leges diligentissimae pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus iubent: Sed horum quidem generum & bonae dici possunt & mala. **¶ Vitiosa genera** lae semper uitiosae, uti a uerbo. Patres conscripti. Sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc quo magis falsum est & longius petitur. Contra eandem sororem gladiatoris, cuius modo feci mentionem. Ad digitum mihi pugnaui. Est etiam generis eiusdem, nescio an uitiosissimum, quoties uerborum ambiguitas cum rerum falsis quadam similitudine iungitur. Clarum auctorem iuuenis audiui, cum lecta in capite cuiusdam ossa sententiae gratia tenenda matri dedisset. Infelicissima foemina nondum extulisti filium, & iam ossa legisti. Ad hoc plerique minimis etiam inuentiunculis gaudent, quae excussae risum habent, inuentae facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus, & ante agrorum sterilitate uexatus, in scholis fingitur se suspendisse. Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic simile in illo de quo supra dixi, cui pater sua membra lacerata uenenum dedit. Qui haec edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui a ποικίλας simulasse dicitur. Necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. Sume uenenum, decet luxuriosos bibendo mori. Alia uana, ut suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant. Alexandrum sepelio, hoc quisquam spectabit e recto: quasi uero id sit in re tota indignissimum. Alia nimia, ut de Germanis dicentem quendam audiui. Caput nescio ubi impositum. & de uiro forti Bella umbone, pellit. Sed finis non erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud potius, quod est magis necessarium. Duae sunt diuersae opiniones, aliorum finias solas pene spectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet. Densitas earum obstat inuicem, ut in satis omnibus fructibusque aruorum, quorum nihil ad iustam magnitudinem adulescere potest, quod loco in quem crescat caret. Nec pictura in qua nihil circumlitum est, eminet. Ideoque artifices etiam cum plura in unam tabulam opera contulerunt, spacijs distinguunt, ne umbrae in corpa cadant. Facit res eadem consilium quoque orationem. Subsistit enim omnis sententia. Ideoque post eam utique aliud est initium. Unde soluta fere oratio, & e singulis non membris, sed frustis collata, structura caret, cum illa rotunda & undique circumcisa insistere inuicem nequeant. Praeterea hoc etiam color ipse dicendi qualibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conspergitur. Porro ut affert lumen clauus purpurae loco insertus, ita certe neminem deceat intertextis pluribus notis uestis. Quare licet haec enitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammam, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris, quae nec appareant quidem, ubi tota lucet oratio, ut in sole sidera ipsa definunt cerni, & quae crebris paruisque conatibus attollunt, inaequalia tantum & uelut confragosa, nec admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoque accidit, quod solas captanti sententias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim potest esse delectus, ubi numero laborat. Itaque uideas & diuisionem pro finia poni, & argumentum, si tantum in clausulae cale pronuntiet. Occidisti uxorem ipse adulter, non ferrem te etiam si repudiasses, diuisio est. Vis scire uenenum esse amatorium: uiueret homo, nisi illud bibisset, argumentum est. Nec multas plerique finias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Huic quibusdam contrarium studium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatem, nihil improbant nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquid cadant, semper iacet. Quod enim tantum in finia bona crimen est, non causae prodest: non iudicem mouet: non dicentem commendat. At est quoddam genus quod ueteres non utebantur, & quam uos uocatis uetustate. Nam si illam extremam, multa Demosthenes quae ante eum nemo. Quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil putat ex Cicerone Gracchisque immutandum. Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero lumina haec lumina orationis, uelut oculos quosdam esse eloquentiae credo. Sed neque oculos esse toto orationis sermone uelim, ne caetera membra suum officium perdant. Et si necesse sit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quam istam nouam licentiam. Sed patet media quaedam uia, sicut in cultu uirum quae accessit aliquis citra reprehensionem nititur, quem sicut possumus adiciamus uirtutibus. Prius tamen sit uitium carere, ne dum uolumus esse meliores ueteribus, simus tantum distantes. Reddam nunc, quam proximam esse dixeram, partem de tropis, quos motus clarissimi nostri auctores uocant. Horum tradere praecipua & grammatici solent. Sed a me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars haec est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De tropis.

Tropus est uerbi uel sermonis a propria significatione in aliam cū uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ip̄os, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cui subiiciatur. Nos omiſſis quæ nihil ad ſt̄ituendū oratorem pertinent, cauillationibus, necessariis maxime, atq; in uſum receptos exequemur, hōc modo in his annotaſſe contenti, quosdam gratia ſignificationis, quosdam decoris aſſumi, & eē alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas, non uerborum modo, ſed etiam ſenſuum, & compositionis. Quare mihi uidentur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, q̄ in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iſdem fere qui ſignificandi gr̄a adhibentur, eſſe & ornatum, ſed non idē accidet contra, erūtq; quidam tantum ad ſpeciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentiffimus eſt, tum longe pulcherrimus, translatione dico, quæ metaphora gr̄ce uocatur. Quæ quidem cum ita ē ab ipſa nobis conceſſa natura, ut indocti quoq; ac non ſentientes, ea ſi frequenter utantur, tum ita iucūda atq; nitida, ut in oratione quālibet clara, proprio tñ lumine eluceat. Neq; em̄ uulgaris eſſe, nec humilis, nec inſauis, recte modo aſcita ſit, poteſt. Copiam quoq; ſermonis auget permutando, aut mutuando, quæ non habet, quodq; difficillimum eſt, præſtat ne ulli rei nomen deeſſe uideatur, Tranſfertur ergo nomen, aut uerbum, ex eo loco in quo proprium eſt, in eū in quo aut proprium deeſt, aut tranſlatum proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe ē, aut quia ſignificantius, aut (ut dixi) quia decentius. Vbi nihil horum præſtabit, quod tranſſetur, impropriū erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemmarum in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & ſitire ſegetes, & fruticibus laborare. Neceſſitate nos durum hominem, aut aſperum. Non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen. Iam incenſum ira, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore, ſignificandi gratia. Nihil enim horum ſuis uerbis, q̄ his accerſitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, Lumen orationis, & generis claritatem, & cōnatum procillas, & eloquentiæ ſt̄ flumina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriæ ſt̄ fulmina. eius uocat, & alio loco ſegetem, ac materiam. Quædam etiam parum ſpecioſa dictu per hęc explicantur. Hoc faciunt nimio ne luxu obtuſior uſus ſit genitali aruo, & ſulcos obliuimur inertes. In totum autem metaphora breuior eſt, q̄ ſimilitudo, eoq; diſtat, q̄ illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hęc pro ip̄a re dicitur. Comparatio eſt enim cum dico feciſſe qd hominem, ut leonem. Tranſlatio eſt cum dico de homine, ſt̄ leo eſt. Huius uis omniſis maxime quadruplex uidetur, cum in rebus animalibus aſt̄ud pro alio ponitur, ut de agitatore, Gu bernator magna cōtorſit equum ui. Et ut Lūius Scipionem a Catone adlatrari ſolitū refert. ſt̄ leonem. Inanima pro alijs generis eiſdem ſumuntur, ut Clauſiq; immittit habenas, aut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato ſt̄ uirtus Argiuum occidit, aut contra. Sedet inſcius alto Acclapiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor. Præcipueq; ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaciæ proxima, periculo tranſlationis attollitur, cum rebus ſenſu carentibus actum quædam & animos damus, qualis eſt. Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis. Quid em̄ tuus ille Tubero diſtictus in acie Pharfalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hęc uirtus apud Vergiliū, Ferrumq; amare ueneno. Nam & ueneno armare, & ferrum armare tranſlatio eſt. Secantur hęc in plures, ut a rationali ad rationale, & idem de irrationabilibus, & hoc inuicem, quibus ſimilis ratio eſt, & a toto & a partibus, ſed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere nō poſſint. Vt modicus autem atq; opportunus eius uſus illuſtrat orationem, ita frequēs & obſcurat & tædio complet. Continuus uero in allegoriam & ænigmata exit, Sunt quædam & humiles tranſlationes, ut id de quo modo dixi, ſaxea eſt uerruca, & ſordidæ. Non enim ſi Cicero recte ſentinam Reipub. dixit, ſceditatem hominum ſignificans, idcirco probem illud q̄ q̄ ueteris oratoris, Perſecuiſti Reipub. uomitcas. Optimeq; Cicero demonſtrat cauēdum, ne ſit deformis tranſlatio, qualis eſt (nam ip̄is eiſ utar exemplis) Caſtratam morte Aphricani Reipub. & Percus curiæ Glauciam. Ne nimio maior, aut quod ſæpius accidit, minor. Ne diſſimilis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui ſcierit hęc uitia eſſe. Sed & copia quoque modum egreſſa uitioſa eſt, præcipue in eadem ſpecie. Sunt & duræ, id eſt a longinqua ſimilitudine ductæ, ut capitis niues, & Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes. In illo uero plurimum erroris, q̄ ea quæ poetis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiam ip̄a metri neceſſitate coguntur, permiſſa ſunt, conuenire quidam etiam profæ putant. At ego in agēdo nec paſtorem populū, auctore Homero dixerim, Altera metaphora em̄ aut uacantem occupare locum debet, aut ſi in alienum uenit, plus ualere eo quē expellit.

expellit. Qd aliquanto pene iam magis de synecdoche dicā. Nam translatio permouēdis ani Altera me
 mis plerunq; & signandis rebus, ac sub oculos subiiciendis reperta est. Hæc uariare sermonē taphoræ
 pōt, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie genus, pcedentibus sequentia, uel cō- lex
 tra, omnia liberiora poetis q̄ oratoribus. Nā prosa ut mucronē pro gladio, & tectū pro domo Synecdo-
 recipiet, ita non puppim pro nauī, nec abietē pro tabellis. Et rursus ut pro gladio ferrū, ita nō che.
 pro eq̄ quadrupedē. Maxime aut in orando ualebit numeroꝝ illa libertas. Nā & Liuius sæpe Numerus
 sic dicit, Romanus plio uictor, cū Romanos uicisse significat. Et contra Cicero ad Brutū, Po- unitatis p
 pulo inquit imposuimus, & oratores uisi sumus. cū de se tantū loqueret. Qd genus nō oratio plurium.
 nes modo ornat, sed etiā quotidiani sermonis usus recipit. Quidā synecdochen uocant cū & Ecōtrario.
 id in contextu sermonis, qd tacet; accipimus. Verbū em̄ ex uerbo intelligitur, qd inter uitia.
 κλειψι uocatur. Arcades ad portas ruere. Mihi hanc figuram esse magis placet, illic ergo red-
 detur. Aliud etiā intelligitur ex alio. Aspice, aratra iugo referunt suspēla iuuenci. Vnde ap-
 paret noctem appropinquare. Id nescio an oratori conueniat, nisi in argumentando, cū rei si-
 gnū est. Sed hoc ab elocutionis ratiōe distat. Nec procul ab hoc genere discedit metonymia, Metony-
 q̄ est nominis pro noīe posito, cuius uis est, pro eo qd dicit, causam ppter quam dicit, ponere. mia.
 Sed ut ait Cicero, Hypallagen rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuētoꝝ, & subiecta ab ob- Hypalla-
 tinentibus significat, ut, Cererem corruptā undis, & Receptus Terra Neptunus classes aquī- ge.
 lonibus arceat. Qd sit retro durius. Refert aut inquantū dictus tropus oratorē sequat. Nam ut
 Vulcanum pro igne uulgo audiuius, & uario Marte pugnatū, eruditus est sermo, & Venerē
 q̄ coitū dixisse magis decet, ita Liberum & Cererē pro uino & pane licentius, q̄ ut fori seueri-
 tas ferat. Sicut ex eo qd continet, id qd cōtinet, usus recipit, ut bene moratas urbes, & poculū
 epotū, & seculū scelix. Ad id qd cōtra est, raro audeat quis nisi poeta. Iam pximus ad det Vca-
 legon. Nisi forte hoc potius ē a possessore qd possidet, ut hoīem deuorari, cuius p̄imeniū cōsu-
 mitur, quo modo fiunt innumerabiles species. Huius em̄ sunt generis, cū ab Hannibale caesa
 apud Cannas sexaginta milia dicimus, & apud Tragicos ab Egialao, & carmina Vergiliū ue-
 nisse, & uenire cōmeatus qui afferant, & sacrilingiū dephensum, non sacrilegū, armorū sciētia
 habere, nō artis. Illud q̄q; & poetis & oratoribus frequēs, quo eū qui efficit ex eo qd efficitur
 ostendimus. Nā & carminū auctores, Pallida mors æquo pulsat pede pauperū tabernas regū
 q̄ tures. Et, Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus, & orator, p̄cipitem irā, hilarē adole-
 scentia, segne otium dicit. Est etiā huic tropo quædā cū synecdoche uicinia. Nam dico uultus
 hoīs pro uultu. Dico pluraliter qd singulare est, qd singulare est, pluraliter. Sed nō id ago, ut
 unū ex multis intelligatur (Nā id est manifestū) sed nomē immuto, ut cū aurata tecta, aurea,
 pusillū a uero discedo, q̄ nō est nisi pars auratura. Quæ singula psequi minutioris est curæ,
 etiā nō oratorē i instruētibus. Antonomasia quæ aliquid pro nomē ponit, poetis quoq; i instituē-
 modo frequētissima, & per epitheton, quia detracto eo cui apponit, ualet pro noīe, Tytides, tibus
 Pelides. & ex his q̄ in quoq; sunt p̄cipua, Diuum p̄ atq; hoīm rex. Et ex factis q̄bus persona Antono-
 signat, Thalamo quæ fixa reliquit Impius. Oratoribus etiā si rarus eius rei nonnullus tñ usus masia.
 est. Nā ut Tytiden & Peliden nō dixerint, ita dixerūt impiū pro parricida. Euerforem quoq;
 Carthaginis & Numatiæ pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principē pro Cicerone po-
 suisse non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac libertate. Nō multa pccas inquit, i illo for i ille.
 tissimo uiro senior magister. Neutrū em̄ nomē positū est, & utrūq; intelligit. Onomatopœia Onomato-
 quidem, id est fictio noīs, græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et sunt poeia.
 plurima ita posita ab ijs, qui sermonē primī fecerūt, aptantes affectibus uocem. Nā mugitus,
 & sibilus, & murmur inde uenerunt. Deinde tanq; cōsummata sint omnia, nihil generare au-
 demus ipsi, cū multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ i πρῶτα γόμενα uocant,
 quæ ex uocibus in usum receptis quocunq; modo declinant, nobis pmittimus, q̄lia sunt sul- i πρῶτα οἰκ-
 laturit, & p̄scripturit, atq; laureati postes pro illo, lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed i μένα
 hoc sceliciter eualuit, at contra, uio pro eo infelicis. In græcis obelisco coludumo &c. dure
 etiā iungere uetamur qui toleranter uidere septentriones uidemur. Ego magis necessaria
 καταχρησιε, quā recte dicimus abusionē, quæ nō habētibus nomē suū; accommodat qd in pxi-
 mo est, sic Equū diuina Palladis atte Aedificant. & apud tragicos, Et iam leo pariet, at p̄ est.
 Mille sunt hæc, & acetabula quicquid habet, & pyxides cuiuscūq; materiæ sunt, & parricida
 matris quoq; aut fratris interfector. Discernendūq; est hoc totū a trāslatione genus, q̄ abusio
 est, ubi nomen defuit, translatio ubi aliud fuit. Nā poetæ solēt abusiue etiā in his rebus, quibus, Parricida.
 nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarū in prosa est. Illa quoq; quidā καταχρησιε esse uo-
 lunt, cum pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dis-
 sonantia sunt, q̄ in his nō uerbum pro uerbo ponitur, sed res pro re. Neq; em̄ putat quisq; &
 k luxuria

- Metalepsis.** luxuriam & liberalitatem idem significare, uerū id qđ sit, alius luxuriam esse dicit, alius liberalitatē, quā neutri dubium sit, hæc esse diuersa. Superest ex his q̄ aliter significāt, μεταλεψις. i. transumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præstat, tropus & rarissimus & maxime improprius, græcis tñ frequentior, qui Centaurum Chirona, & υἱότου, δοῦς ὀφθαλμοῦ dicūt. Nos qđ ferat, si Verrem suem, aut Lælium doctū nominemus: Est em̄ hæc in metalepsi natura, ut inter id quod transfertur, sit medius quidā gradus, nihil ipse significans, sed p̄bens transitū, quē tropum magis affectamus, ut habere uideamur, q̄ ut ullo in loco desideremus. Nam eius frequētissimum exemplum est. Cano, canto, dico, ita cano, dico. Item est mediū illud cano, nec diutius in eo morandum, nihil em̄ usus admodum uideo, nisi ut dixi in medijs. Cætera iam non significandi gratia, sed ad ornandam modo non augendam orationem assumūtur. Ornat em̄
- Epithetō.** epitheton, quod recte dicimus appositum, a nonnullis sequens dicitur. Eo poetæ & frequentius, & liberius utunt̄. Nanq; illis satis est cōuenire uerbo cui apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehendimus. Apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum aut̄ efficitur, si sine illo quod dicitur minus est, qualia sunt. O scelus abominandū. O deformem libidinem. Exornatur aut̄ res tota maxime translationibus, cupiditas estrenata, & infanæ substructiones. Et solet fieri alijs adiunctis epitheton tropis. Vt apud Virgiliū, Turpis egestas, & Tristis senectus. Veruntamē talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit, & uelut incōpta oratio, ne oneretur tamen multis. Nam sit longa & impedita, ut in quæstionibus eam iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & nudicare potest.
- Aenei. iij.** merus est duplex, nec duplum uirium, q̄q; nō singula modo, sed etiam plura uerba apponi solent, ut Cōiugio Anchisæ Veneris dignate superbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidem decuerint. Sunt aut̄ quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Necessē est em̄ semper ut id quod est appositum si a proprio diuiseris per se significet, & faciat antonomasian. Nam si dicas, Ille qui Carthaginem & Numantiam euertit, antonomasia est, si adieceris, Scipio, appositum. Non potest ergo nō esse iunctū. At ἀνθυποψία, quam inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit ac etiam interim contrarium. Prius, ut, O nauis referent in mare te noui Fluctus, o quid agis fortiter occupa Portum. Totusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro republica, fluctuū tempestates pro bellisciuilibus, portum pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius. Inuia Pieridum peragro loca. & Virgilius. Sed nos immensum spacijs confecimus æquor. Et iam tempus equum ipumanantia soluere colla. Sine translatione uero in bucolicis. Certe equidem audieram, qua se subducere colles Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo Vsq; ad aquam, & ueteris cōtracta cacumina fagi, Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco præter nomē cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verū non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius, plerunq; apertis permixta est.
- Allegoria pura.** Tota apud Ciceronem talis. Hoc miror enim, quorū quēq; hominē ita pessundare altere uerbis uelle, ut etiā nauē perforet, in qua ipse nauiget. Illud cōmixtum frequentissimū. Equidem cæteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putauī esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionū, esset allegoria, nūc eam miscuit. Quo in genere & species ex accessitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Eurypum, tot motus, tãtas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes. & quantos æstus habet ratio comitiorum: Dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totā opinionem parua nonnunq; commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est custodendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi aut̄, cū initium a tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quæ est incōsequentia rerum fœdissima. Cæterū allegoria paruis quoq; ingenijs & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nā illa agendis causis iam detrita, Pedem conferre, & iugulum petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendit tamen. Est enim grata in eloquendo nouitas & cōmutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amissimus modum, & gratiam rei nimia † captatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si nō prædicta † ratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur, uitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide uirtus, quo tamē & poetæ utuntur. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tris pateat cœli spacium non amplius ulnas, & oratores nonnunq; ut Cæcilius, Quadratariam Clytænæstram, & in triclinio choam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nūc quædam soluuntur, & tum erant notiora cum dicerent, & ænigmata

& ænigmata sunt tamen, nec ea nisi quis interpretetur intelligas. In eo uero genere quo con-
 traria ostenduntur, Ironia est, illusionem uocant, quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut per Ironia.
 sona, aut rei natura. Nam si qua earum uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uolun-
 tatem, quanquam in plurimis id tropis accidit, ut interfit quid de quo dicatur. Quia, quod dicitur
 alibi, uerum est, aut laudi simulatione detrahere, aut uituperationi laude concessum est. Qua-
 le est, quod C. Verres prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subfortitionem eius eo die
 non haberet. Et contra. Oratores uisi sumus, & populo impoluimus. Aliquando cum risu quo
 dam contraria dicuntur si quis quæ intelligi uolunt, quemadmodum ad Clodium. Integritas tua ¶ usque
 te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita antea facta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut
 tristitia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs significemus, aliud
 textu, quæ & enumerauimus. Hæc si quis profecto ignorat, quibus Græci nominibus appel-
 lent, σαρκασμὸς, ἀσεισμός, ἀντιφράσις, παροιμία, dici sciat. Sunt etiam qui hæc non species al-
 legoriæ, sed ipsa tropos dicunt, acri quidem ratione, quod illa obscurior sit, & in his omnibus
 aperte appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoque, quod genus cum diuiditur in spe-
 cies, nihil habet proprium, ut arboris species sunt pinus, & olea, & cupressus, & ipsius per se
 nulla proprietas. Allegoria uero habeat aliquid proprium, quod quo modo fieri potest, nisi
 ipsa species est? Sed ad utendum nihil refert. Adijcitur his μικτήριος, simulatus qui-
 dem sed non latens derisus. Pluribus autem uerbis, cum id quod uno aut paucioribus cer-
 te dici potest, explicatur, Periphrasin uocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam neces- Periphra-
 sitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallustius. Ad requisita naturæ. Interim orna- sis.
 tum petit solum, qui est apud poetas frequentissimus, ut Tempuserat quo prima quies mor-
 talibus agris incipit, & dono diuum gratissima serpit. Et apud oratores non rarus, semper ta-
 men astrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, ποδὶ
 φρασις est, cui nomen latine datum est, non sane ¶ orationis aptum uirtuti, circumlocutio. Ve-
 rum hæc ut cum decorem habet, periphrasis, ita cum in uitium incidit, ποδισολογία, dicitur. Perisolo-
 gia. Obstat enim quicquid non adiuuat. Hyperbaton quoque, id est, uerbi transgressionem, quam
 frequenter ratio comparationis & decor poscit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim fre-
 quentissime aspera, & dura, & dissoluta, & hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba re-
 ton.
 digantur, & ut quodque oritur, ita proximis etiam si uinciri non potest alligetur. Differenda
 igitur quædam & præsumenda, atque ut in structuris lapidum impolitiorum, loco quo conue-
 nit quicquid ponendum. Non enim recidere ea, nec polire possumus, quæ coagmentata se magis
 iungant, sed utendum ijs qualia sunt, eligendæque sedes. Nec aliud potest sermonem facere nu-
 merosum, quam opportuna ordinis mutatio. Neque alio, κατέβη χθὴς εἰς παραῖ, Platonis inuenta
 sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum descendisse significat,
 plurimis modis scripta, quod eum quoque maximi facere experiretur. Verum id cum duobus
 uerbis fit. ἀναστροφή dicitur reuersio quædam, qualia sunt uulgo, mecum, secum, apud oratores Anastro-
 phe. & historicos, quibus de rebus. At cum decoris gratia contrahitur longius uerbum, proprie hy-
 perbaton tenet nomen. Adnadauertit iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam Hyperba-
 esse partes. Nam in duas partes diuisam esse, rectum erat, sed durum, & incomptum. Poetæ quo-
 ton.
 dem etiam uerborum diuisionem faciunt, & transgressionem. Hyperboreæ septem subiecta tri-
 ni, quod oratio nequaquam recipiet. At id quod est, & propter quod cum dicitur tropus fit, quia
 componendus est e duobus intellectus. Alioqui ubi nihil ex significatione mutatum est, &
 structura sola uariatur, figura potius uerborum dici potest, sicut multi narrationem longis mu-
 tant hyperbatis. Ex confusis quæ uitia accidunt, suo loco diximus. Hyperbolen audacioris or
 Hypbole.
 natus summo loco posui. Est hæc ¶ dementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augen ¶ de men-
 di atque minuendi fit pluribus modis. Aut enim plus factio dicimus sicut, Vomēs frustis esculæ furis.
 tis gremium suum, & totum tribunal impleuit. Geminique minantur. In cælum scopuli. Aut res Hypboles
 per similitudinem attollimus. Credas innare reuulsas Cycladas. Aut per comparationem, ut in augendo
 Fulminis ocyor alis. Aut signis quasi quibusdam. Illa uel intactæ segetis per summa uolaret modus.
 Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas. Vel translatione, ut ipsum illud uolaret. Crescit in-
 Primus
 terim hyperbole alia insuper addita, ut Cicero in Antonium dicit. Quæ charybdistâ uorax? Secundus
 charybdin dico, quæ si fuit, fuit animal unum. Oceanus mediussidius uix uidetur tot res, tam Tertius
 dissipatas, tam distatibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Expositâ uero figurâ huius rei Quartus
 deprehendisse apud principem Syricorum Pindarum uideor in libro quem inscripsit hymnos. His Quintus
 nanque Herculis impetum aduersus Meropas, qui in insula Co dicitur habitasse, non igni, nec Sextus.
 uentis, nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse, ut illa minora, hoc par esset, quod imitatus Ci-
 cero illa composuit in Verrem. Verfabatur in Sicilia longo intervallo non Dionysius ille, nec Actus. viij.
 k ij Phalaris

In minuēdo.

Phalaris (tulit enim illa quondā insula multos & crudeles tyrannos) sed nouum quiddam monstrum ex uetere illa imanitate, quæ in iisdem uersata locis dicitur. Non enim charybdim tam infestā, neque Scyllā nauibus, quæ istū in eodē freto fuisse arbitror. Nec pauciora sunt genera minuendi. Vix offibus hærent. Et quod Cicero in quodam ioculari libello. Fundum Varro uocat, quæ possim mittere funda. Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Sed huius quoque rei seruetur mensura quædam, quæ est enim omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum, nec alia magis uia in κακοζηλιαν itur. Piger referre plurima hinc orta uicia, cum præsertim minime sint ignota & obscura. Monere satis est mētiri hyperbolen, nec ira, ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendum est quousque deceat extollere, quod nobis non credi. Peruenit hæc res frequentissime ad risum, qui si aptus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiæ nomē assequit. Est autem in usu uulgo quædam, & inter ineruditos, & apud rusticos, uidelicet quod natura est omnibus augendi res uel minuendi cupiditas insita, nec quisquam uero contentus est. Sed ignoscitur, quia non affirmamus. Tum est hyperbole uirtus, cum res ipsa de qua loquendum est, naturalē modum excessit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est, non potest, meliusque ultra, quam citra, stat oratio. Sed de hac satis, quia eundem locum plenius in eo libro quo causas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FABII QUINTILIA

NI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER .IX.

In quo differant Figuræ a Tropis. Caput. I.

Tropi.

VM SIT PROXIMO LIBRO DE TROPIS DICTVM, SEQUITUR PERTINENS AD FIGURAS QUÆ SCHEMATA GRÆCE UOCANTUR, LOCUS, IPSA REI NATURA CONIUNCTUS SUPERIORI. NAM PLERIQUE HAS TROPIS ESSE EXISTIMAUERUNT, QUIA SIUE EX HOC DUXERINT NOMEN, QUOD SINT FORMATI QUODAM MODO, SIUE EX EO QUOD UERTANT ORATIONEM, UNDE & MOTUS DICUNTUR, SATENDUM ERIT ESSE UTRUMQUE EORUM ETIAM IN FIGURIS. VTI USUS QUODAM EST IDEM. NAM & UIM REBUS ADIICIUNT, & GRAM PRÆSTANT. NEC DE

Troporum cum figuris conuenientia.

funt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeo similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nam quo modo quædam in ijs species plane distant, manente tamen generali illa societate, quod utraque res de recta & simplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectit. Ita quædam per quod tenui limite diuiduntur, ut cum ironia tam inter figuras sententiæ, quam inter tropos reperiat. *πρόφρασις* autem, & *ὑπέρφρασις*, & *ὀνοματοποιία*, & *ἐπίθετος*, clari quoque auctores figuras uerborum, potius quam tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusque rei differentia. Est igitur tropus sermo a naturali & principali significatioe translatus ad aliam ornandæ orationis gratia, uel (ut plerique grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est translata in eum, in quo propria non est. Figura est (sicut nomine ipso patet) conformatio quædam orationis remota a communi & primū se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in *μεταφορά*, *μετωνομία*, & *ἀντωνομασία*, *μεταλίθησις*, *συνεκδοχή*, *καταχρησμός*, *ἀλληγορία*, *ὑπέρολη*, & *πλάκωσις*. *Ἀλληγορία* namque & rebus fit & uerbis, *ὀνοματοποιία* fictio est nominis. Ergo hoc quoque pro alijs ponitur, quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus. *πρόφρασις*, etiam si frequenter & id ipsum in cuius locum assumitur, nomen complecti solet, uti tamen pluribus pro uno. *ἐπίθετος* quoniam plerumque antonomasiæ pars est, coniunctioe eius fit tropus. In hyperbato commutatio est ordinis. Ideoque multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum, aut partem eius a suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura potest. Quomodo autem ironia alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddam. Nomine enim fateor esse communia hæc, & scio quæ multiplicem habeant, quæ scrupulosam disputationem, sed ea non pertinet ad præsens meum propositum. Nihil enim refert quo modo appelletur utriuslibet eorum, si quid orationi proficit, appareat. Nec mutat uocabulis uis rerum. Et sicut homines si aliud acceperunt quam quod habuerant nomen, iisdem sunt tamen, ita hæc de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicentur, idem efficient. Non enim nominibus profunt, sed effectibus, ut statum coniecturalem, an inficialē, an facti, an substantiæ, an de substantia nominemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimū ergo in his sequi maxime recepta, & rem ipsam quocumque appellabit modo intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in eadem sententiam, & tropum, & figuram. Tam enim translatis uerbis, quam proprijs figuratur oratio. Est autem non mediocri inter auctores dissensio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quæ multæ sint species. Quare primum intuendum est quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis

Differencia.

Tropus quid sit.

Figura quid sit.

Figuram quid accipere debemus.

rem ipsam quocumque appellabit modo intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in eadem sententiam, & tropum, & figuram. Tam enim translatis uerbis, quam proprijs figuratur oratio. Est autem non mediocri inter auctores dissensio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quæ multæ sint species. Quare primum intuendum est quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis

modis dī. Vno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut in corporibus in quibus quoquo mō sunt composita, utiq; habitus est aliquis. Altero, quod pprie schema dī, in sensu uel sermone aliqua a uulgari & simplici specie cū rōne mutatio, sicut nos, sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cū in eodē casus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes, continuo quis aut certe nimitum frequenter incurrit, præcipere solemus uariandas figuras eē uitandæ similitudinis grā. In quo ita loquimur, tanq; omnis sermo habeat figuram. Itemq; eadem figura dicimus currere, qua lectitari, id est eadem rōne declinari. Quare illo intellectu priore & cōmuni nihil non figuratū est. Quo si contēti sumus, non immerito Apollodorus, si tradēti Coelio credimus, incōprehensibilia partis huius præcepta existimauit. Sed si habitus qdam, & quasi gestus sic appellādi sunt, id demū hoc loco schema dici oportebit, quod sit a simplici ac in prōptu posito dicendi modo poetice uel oratorie mutātū. Sic enim ueræ erit aliam esse orationē *ἁρχιματίσση*, id est, carentem figuris, quod uitiū non inter minima est, aliam *ἑχημαλισμένη*, id est, figuratā. Verum id ipm anguste tamen & Coelius terminauit, qui id solū putauerit schema, quo aliud simulat dici q̄ dicit, quod sane uulgo quoq; sic accipi scio. Vnde & figuratæ cōtrouersia quædam, de quibus paulo post dicā, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicēdi. Genus eius unū quidam putauerūt, in hoc ipō diuersas opiniōes secuti. Nam hi quia uerborū mutatione sensus q̄q; uerterent, omnes figuras in uerbis esse dixerūt. Illi quia uerba rebus accōmodarēt, omnes in sensibus. Quorum utraq; manifesta cauillatio est. Nam ut eadē dici solent aliter atq; aliter, manetq; sensus elocutiōe mutata, ita & figura sententiæ, plures habere uerborū figuras pōt. Illa est em̄ posita in cōciptenda cogitatiōe, hæc in enuntiāda, sed frequētissime coeunt, ut in hoc. Iamiam Dolobella neq; me tui, neq; tuorū liberæ. Nam oratio a iudice auersa, in sententia, iāiam, & liberæ, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos em̄ quod sciā consensum est duas eius esse partes, *διουοίας*, id est, mentis uel sensus uel sententiæ, nā ijs omnibus modis dictum ē, & *λέξεως*, id est, uerborū, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. Nam & uariat, & nihil refert. Cornelius tñ Celsus adijcit uerbis & sententijs figuras colorum, nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. Mam quis ignorasse eruditum alioquī uirū credat colores & sententias sensuum eē? Quare sicut omnem orōnem, ita figuras quoq; uersa rē necesse est in sensu & in uerbis. Ut uero natura prius est concipere animo res q̄ enuntiare, ita de ijs figuris añ loquendum est, quæ ad mentem pertinent, quæ quidem utilitas tum magna, tum multiplex, in nullo non orōnis opere uel clarissime lucet. Nam & si minime uideēt pertinere ad p̄bationem qua figura quicq; dicat, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicum qua non obseruat irrepit. Nanq; ut in armorum certamine, & aduersos ictus, & rectas ac simplices manus tum uidere, tum etiam cauere ac propulsare facile est, auersæ rectæ q̄ minus sunt obseruabiles, & aliud ostendisse q̄ petas artis est, sic orō quæ astu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur. Simulanti uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uero affectus nihil magis ducit. Nā si frōs, oculi, manus multum ad motum animorū ualent, quanto plus orōnis ipius uultus ad id qd̄ intendimus efficere compositus? Plurimum tñ ad commendationem facit, siue in conciliādis agentis moribus, siue ad p̄merendum actioni fauorem, siue ad leuandum uarietate fastidiū, siue quædam uel decentius indicanda uel tutius. Sed anteq; quæ cuiq; rei figura conueniat ostendo, dicendum est nequaquā eas eē tam multas, q̄ sint a quibusdam constitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa quæ fingere utiq; græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi qui toridem figuras putant quot affectus, repudiādi, non quia affectus non sit qualitas q̄dam mentis, sed quia figura, quam non communiter, sed pprie nominamus, non sit simplex rei cuiuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, cōtemnere, non sunt figuræ, non magis q̄ suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parū diligenter intuentes, q̄ inueniunt in omnibus his locis figuras, & eorū exempla ex orōnibus excerpunt. Neq; em̄ pars ulla dicendi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram eē. Neq; em̄ uerebor explicandæ rei grā frequentiore eiusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in irascente, dep̄cante, miserate figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, dep̄cari figura erit. Cicero quidem omnia orōnis lumina in hunc locum congerit, mediā quandam (ut arbitror) secutus uiam, ut nec omnis sermo schema iudicaret, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab usu cōmuni fictionem, sed quæ essent clarissima, & ad mouendum auditorem ualerent plurimū, quem duobus ab eo libris tractatū locū ad lram subieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi auctoris. In tertio de oratore ita scriptum est. In perpetua aut orōne, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorū (quam diceroniserxi) rōnem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis orō, sententia.

k iij tentiaꝝ

Figura generalit accepta

Schema qd pprie

Figura Gen' eius

Figuræ p̄tes duæ.

Laus figurarū metis

Figuras nō eē plurimas.

Locus Ciceronis re cītatus.

TIL

IBER .IX.

I.

PIS DICTU

ni, locus ipa

climauerunt,

ue ex eo q̄ uer

georū etiam in

tam præfati.

ius. Quin aderi

do quædam in p̄

ta & simplici

uni, ut cum orator

q̄m, & in orator

ris, in orator

lud non fingere

implecti (sicut in

i, conuincit) uer

nus eximit. Tūc

is cadit. Nam si p̄

i tropi alla libere

icem habeant q̄ p̄

um. Nihil est re

nunt uocabunt

tamen, in hanc

nominibus positi

am de subiecto

e qui maxime

uocare frequen

s figurarū uer

Cicero genera, dī

as figura. Nam

interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat, accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat, ut diuidat in partes, aut aliquid relinquat, ut negligat, ut ante pronuntiat, ut in eo ipso in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat, ut saepe cum ijs qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet, ut hominum mores sermoneque describat, ut muta quaedam loquentia inducat, ut ab eo quod agit, auertat animos, ut saepe in hilaritate risum uel conuertat, ut ante occupet quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens potest dispersat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascat etiam, ut obiurgat aliquem, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquatulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs apud quos dicit familiaris, atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur breuitatem, si res petet. Saepe etiam rem dicendo subiiciet oculis, saepe supra feret rem quam ferre possit, significatio saepe erit maior quam oratio, saepe hilaritas, saepe uitae naturaeque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet. eloquentiae magnitudo,

De Figuris Sententiarum. Cap. II.

ERgo cui latius complecti conformationes uerborum ac sententiarum placuerit habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicquam esse melius, sed haec ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de sententiarum figuris dicere in animo est, quae ab illo simplici modo indicandi recedunt, quod idem multis doctissimis uiris uideo placuisse. Omnia tamen illa etiam quae sunt alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes orationis, ut sine ijs nulla intelligi uere possit oratio. Nam quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promissio, finitio, seiunctio, expositio, sententiae siue rationis apta conclusio, praemunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, siue orationis interpellatio, interpellantis coercitio, contentio, purgatio, laesio: Quid uero agit omnino eloquentiae detractis amplificandi minuendique rationibus? Quarum prior desiderat illam plus quam dixeris significationem. i. i. u. p. & superlacionem ueritatis, & traiectionem. Haec altera extenuationem deprecationemque. Qui affectus erunt uel concitati, detracta uoce libera, et effrenatione iracundiae, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatione, conciliacione, ad hilaritatem impulsione: Quae delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredia re, & redire ad propositum suum scierit, remouere a se, in alium traicere, quae relinquenda, quae contemnenda sunt iudicare: Motus est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quae cum adesse debent, tum disponenda atque uarianda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceant. Verum ea plerumque recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. Admittunt autem (ut dixi) figuras, quod uel ex proximo doceri potest. Quid enim proxima tam commune quam interrogare, uel percontari: Nam utroque utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utroque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehementior sit probatio, quod Interrogatio primo loco posuimus. Simplex est sic rogare. Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab orationis primo Figuratum autem quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Quid tuus ille Tubemus modo districtus in acie Pharsalica gladius agebat: & Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra: & Patere tua consilia non sentis: Et totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet quam si diceretur: Diu abuteris patientia nostra, & patent tua consilia. Interrogamus etiam Tertius. quod negari non possit, Dixit ne tandem causam Caius Fidiculanus Falcula: Aut ubi respondendi difficultas est ratio, ut uulgo uti solemus, Quomodo: qui fieri potest: Aut inuidiae gratia, Quartus. ut Medea apud Senecam. Quas peti terras iubes: Aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium. Sextus. Heu quae me tellus inquit, quae me aequora possunt: Accipere: Aut instandi, & auferendae Septimus. dissimulatiois, ut Asinius. Audis ne: furiosum inquam non in officiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis. Nam & indignationi conuenit. Et quisque numquam Nonus. Iunonis adoret. Et admirationis. Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames: Et interim Decimus acrius imperandi genus. Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur: Et ipse nosmet respondemus, quale est illud Terentianum. Quid igitur faciam: Est aliqua etiam in respondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud quia utilius sit, occurritur, tum augendi criminis gratia, Respondere ut testis in reum rogatus, an ab reo fustibus uapulaisset, Et innocens inquit. Tu declinandum, quod di figura. est frequentissimum. Quaero, an occideris hominem, rident, latrone. An fundum occupaueris, rident, meum, ut confessione praecedat defensio. Ut apud Verg. in Bucolicis dicenti. Non ego te uidi Damonis pessime caprum Excipere insidijs: occurrit. An mihi cantando uictus non redderet ille: Cui est confessio. Confinitis dissimulatio, non alibi quam in risu posita, ideoque tractata suo loco. Nam serio si fiat, pro confessione est. Caeterum etiam interrogandi se ipsos, & respondendi sibi, solent esse non in- Interrogatio gratia

tio sui & re gratæ uices, ut Cicero pro Ligario. Apud quem igitur hæc dico: nempè apud eum, qui cum sponsio si hoc sciret, tamen me anteq̃ uidit, Reip. reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatione. Dicit bi facta aliquis. Hæc igitur est tua disciplina: Sic tu instituis adolefcetes: & totus locus, deinde. Ego si quis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac continentia fuit, & cætera. Cui diuersum est, cum alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subiicere. Domus tibi Interrogatio facta deerat: at habebas, pecunia superabat: at egebas, quod schema quidam per subiectionem uo non expectant. Fit & comparatione. Vter igitur facilius suæ sententiæ rationem redderet, & alijs modis etas respõ tum breuius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus. Mire uero in causis ualet presumptio, sum. quæ *προληψις* dicitur, cum id quod obijci p̃ occupamus. Id neq; in alijs partibus parum est, & Per subiectionem præcipue proœmio conuenit. Sed quanq; generis unius, diuersas tamen species habet. Est Per cõparationem. scendar, qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quæ sua quoq; sententiã repræhendendum fateretur, q; pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio, ut, Præsumptio. Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, ut, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi Per p̃muntionem. quid simus, uel quare fecerimus dici solet. Verborum quoq; uis ac proprietas cõfirmatur uel Per confessionem. præsumptione, Quancq; illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit, aut repræhensione. Ciues inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum Per prædictionem. simulamus quærere nos unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissimum dicendum, Per emendationem. an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena sunt omnia. Sed unum interim sufficit. Equidem quod ad me attinet, quo me uertam nescio. Negem fuisse infamiam iudicij corrupti: & cætera. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitasse nos fingimus. A quo scheme Per uim uerbi dupliciter. ut Domitius Afer pro Cloantilla. At illa nescit trepida, quid liceat foeminae, quid coniugem deceat, forte uos in illa *†* sollicitudine obuio casus miseræ mulieris obtulit, tu frater, uos paterni amici, quod consilium datis: Aut cum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum. Quid suadetis, & uos interrogo, quid tandem fieri oportuit: ut Cato, Cedo, si uos in eo loco essetis quid aliud fecissetis: & alibi. Communem rem agi putatore, ac uos huic rei preponitose esse. Sed nonnunq; communicantes aliquid inexpectatum subiungimus, quod & pernicatio cū se schema est, ut in Verrem Cicero. Quid deinde: quid censeris: furtum fortasse: aut prædam aduersarijs aliquam: Deinde cum diu suspendisset iudicum animos, subiicit quod multo esset improsolitudine. Hoc Celsus sustentationem uocat. Est autem duplex. Nam contra, frequenter cum expectationem grauissimorum fecimus, ad aliquid quod sit leue, aut nullo modo criminofum, cum iudicibus descendimus. Sed quia non tantum per communicationem fieri solet, *πρὸς ἄλλοις* alij nomina Sustentatio. uerunt. i. inoptinatum. Illis non accedo, qui schema esse existimant, etiam si quid nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio. Nunq; fore credidi iudices, ut reo Scauro nequid Paradoxo in eius iudicio gratia ualeret precarer. Est pene idem *σὸν* illius, quam permissionem uocant, Permissio. qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnunq; aduersarijs quoq; ut Caluus Vatinio. Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres, q; Catonem. Quæ sero sunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, constant maxime simulatione. Nanq; & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & Simulatio optare, quæq; sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa. Liberatus sum, respirauit, & bene habet, & quæ amentia est hæc: Et O tempora, o mores, o miserum me. Consumptis enim lachrymis Exclamatio. infixus tamen pectori hæret dolor. & Magnæ nunc hiscite terræ. Quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, non sunt in ea forma de qua nunc loquimur, sed assimulata & arte composita proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, græci *παρρησια* adulatio. Quid enim minus figuratum, quam uera libertas: Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello Cæsar gesto iam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te sumpta. Non solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiam non potest. In illa uero sententiã, Quid autem aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus: admirabiliter utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum (ut Cicero existimat) laterum, Vno mō. fictiones personarum, quæ *ἡσθησιονομίου* dicuntur. Mire nanque tum uariant orationem, tum excitant. His & iam aduersariorum cogitationes, uelut secum loquentium, protrahimus quæ:

sunt, ut illud in Catilinam. A quo repudiatus ad sodalem tuum uirū optimū Metellum demigrasti. In duobus demū uerbis est ironia, ergo etiā breuior est tropus. An in figura totius uolūtatatis fictio est apparens magis q̄ confessa, ut illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermoni, ut ioci, & tota interim causæ confirmatio. Tum etiam uita uniuersa ironiam habere uidetur, qualis est uita Socratis. Nam ideo dictus εἰρων, id est, agens imperitum, & admirator aliorum tanq̄ sapientium, ut quemadmodum ἀλλυγοῖσι facit continua μεταφορὰ sic hoc schema faciat † tropus ille contextus. Quædam uero genera huius figuræ nullam cum tropis habent societatem, ut illa statim prima quæ dicitur a negando quā nonnulli uocāt ἀπόφασιν, Non agā tecū iure summo, non dicā qd̄ forsitan obtinerē. & Quid ego istius decreta? quid rapinas? quid hæreditatum possessiones datas? quid ereptas pferam? & Mitto illā primā libidinis iniuriam. Et, Ne illa qdem testimonia recito quæ dicta sunt de sestertijs septingētis milibus. & Possūm dicere. Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus, ut Cicero. Hoc ego si se

† troporū.
Apophasis.

Antiphrasis
Ironia
prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Septima.

Octaua.

Nona.

Decima.

† apollonij

Vndecima.

Duodecima.

Aposiopsis.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Ethopœia

siue Mime

sis.

In dictis.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Septima.

agerē tanq̄ mihi crimē esset diluendum, hæc pluribus dicerē. εἰρωνία, est & cum similes imperantibus uel permittentibus sumus. I sequere italiam uentis. Et cum ea quæ nolumus uideri in aduersarijs esse, cōcedimus eis. Id acius fit cum eadē in nobis sunt, & in aduersario non sunt. Meq̄ timoris Argue tu Drance, qn̄ tot cædis acruos Teucroꝝ tua dextra dedit. Quod idem contra ualet, cū aut ea quæ a nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur. Me duce Dardanius Spartā expugnauit adulter. Nec in personis tm̄, sed & in rebus uersatur hæc contraria dicendi, q̄ quæ intelligi uelis, ratio. ut totū pro. Q. Ligario proœmiū, & illæ eleuationes, uidelicet. O dij boni. Scilicet is superis labor est. Et ille pro Oppio locus. O amorem mirum. O beniuolentiā singularē. Non procul aut̄ absunt ab hac simulatione tres inter se similes. Confessio nihil nocitura, qualis est. Habes igitur Tubero quod est accusatori maxime optandum, confitentē reum. Et confessio, cum aliquid etiam iniquum uidemur causæ fidutiā pati. Metu uirgarū Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio se redemit, humanū est. Et pro Cluentio de inuidia. Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Tertia consensio ut pro eodem. Iudicium esse corruptum. Hæc euidentior figura est, cum alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis. Verum id accidere sine aduersarij uitio non potest. Quædam etiam apollonij uel laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen † Apronij. Drepanitani. Gaudeo etiā siquid Vndecima. ab eo abstulisti, & abs te nihil rectius factum esse dico. Interim augemus crimina quæ ex Duodecima. facili aut diluere possumus, aut negare, quod est frequentius, quam ut exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam grauiā, ut Roscio Cicero, cum immanitatem patricidij, quanquam per se manifestam, tamen etiam ui orationis exaggerat.

Aposiopsis. ἀποσιώπησις, quam idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipsa ostendit aliquid affectus, uel iræ ut Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Vel sollicitudinis, & quasi religionis. An huius ille legis, quam Clodius a se inuentam gloriatus, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam consule? de nostrum enim omnium, nō audeo totū dicere. Cui simile ē in proœmio p̄ Ctesiphonte Demosthenis. Vel alio transeundi gratia. Communis autem, Tamesti, ignoscite mihi iudices. In quo est & illa (si tamen inter schemata numerari debet, cum etiam alijs pars causæ uideatur) digressio. Abit enim causa in laudes. Cn, Pompeij. Idq̄ fieri etiam sine ἀποσιώπησι potuit. Nam breuior illa (ut ait Cicero) a re digressio plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia sufficient. Tum Caius Varenus is qui a familia Anchariana occisus est, hoc quæso iudices diligenter attendite, & p̄ Milone. Et aspexit me illis quidem oculis quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Est alia non quidem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamē præcisa uelut ante legitimū finem oratio, ut illa. Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens. & Quid plura? ip̄m

Ethopœia adolescentem dicere audistis. Imitatio morū alienorū, quæ ἠθοποιία, uel (ut alij malūt) μιμησις dicitur, iā inter leuiorē affectus numerari potest. Est enim posita fere in eludendo, sed uersat & in factis & in dictis. In factis, quod est ὑποτυπώσις uicinū. In dictis quale est apud Terentiū. At ego nesciebam quorsum tu ires. Paruula hinc est abrepta, eduxit mater, p̄ sua, soror dicta ē. Cupio abducere ut reddam suis. Sed nostrorū quoq̄ dictorū factorūq̄ similis imitatio est per relationem, nisi q̄ frequentius asseuerat, q̄ eludit. Dicebam habere eos actorem Q. Cæciliū sunt & illa iucunda, & ad cōmendationē cū uarietate, tum etiā ip̄a natura plurimū profunt, quæ simplicem quandam & non præparatam ostendendo oronem minus nos suspectos iudici faciūt. Hinc est quasi pœnitentiā dicti, ut p̄ Coelio. Sed quid ego ita graue psonā introduxi? Et quibus utimur uulgo. Imprudēs incidi. Vel cū quærere nos quid dicamus fingimus. Quid reliquū est? & Nū quid omisi? Et cū ibidē in Verrē, ait Cicero. Vnum etiam mihi reliquum hmo! crimen est, & Aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, non quia transitus

transitus ipse sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo qui anulū sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in memoriam adductus, adiecit. Hic modo me comouit Pisonis anulus, quod totū effluxerat, quā multis istum putatis homibus honestis de digitis anulos aureos abstulisse: Et cum aliqua uelut ignoramus. Sed earū rerū artificem quē: quēnam: recte admones, Polycletum eē dicebant. Quod quidem non in hoc tū ualet. Quibusdam enim **Octaua.** dum aliud agere uidemur, aliud efficiamus, sicut hic Cicero consequit, ne cū morbum in signis atque talibus obijciat Verri, ipse quoque earū rerū studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurando per interfectos in Marathone & Salamīne, id agit, ut minore inuidia cladis apud Chæoneam acceptæ laboret. Faciūt illa quoque iucundam orationē, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriā iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quædam schemate aliq̄, non eīm est ista ip̄a per se iteratio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudēt eīm res uarietate, & sicut oculi diuersarū aspectu rerū magis detinentur, ita semper animis præstant, in quod se uelut nouū, intendant. Est Emphasis etiam inter figuras, cū ex aliq̄ dicto latens aliquid eruitur, ut apud Vergiliū. Non licuit thalamī expertē sine crimine uitā Degere more feræ: quāquā eīm de matrimonio quæritur Dido, tū huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam hoīm non putet, sed ferarū. Aliud apud Ouidiū genus, apud quem & Myrtha nutrici amorē patris sic confitei. O, dixit, foelicem coniuge matrem. Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimū. Iam eīm ad id genus, quod & frequentissimū est, & expectari maxime credo, ueniendum est, in quo per quandam suspicionem, quod non dicimus, accipi uolumus, non utiq̄ contrarium, ut in *εἰπωρία*, sed aliud latens, & auditori quasi inueniendum, quod ut supra ostendi, iam fere solum schema a nostris uocatur, & unde controuersiarū figuratæ dicuntur. Eius duplex usus est, unus si dicere palam parum tutum est, alter si non decet, tertius qui uenustatis modo gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac uarietate magis quā si relatio sit recta, delectat. Ex his quod est primum, frequens in scholis est. Nam & actiones deponentium imperium tyrannorum, & post ciuile bellum senatusconsulta fingunt, & capitale est obijcere ante acta, ut quod in foro non expedit, illuc nec liceat. Sed schematum conditio non eadem est. Quamlibet eīm apertū, quod modo & aliter intelligi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum non etiam offensa uitat. Quod si ambiguitate sciri possit eludi, nemo nō illi furto fauet. Vera negotia nunquā adhuc habuerunt hanc silentij necessitatem, sed aliam huic similem, uerum multo ad agendum difficiliorem, cum personarū potentes obstant, sine quarum repræhensione teneri causa non possit. Ideoque hoc parcius & circumspicius faciendum, quia nihil interest quomodo offendas, & aperta figura perdit hoc ip̄m quod figura est. Ideoque a quibusdam tota res repudiatur, siue intelligatur, siue nō. Sed licet modū adhibere. In primis ne sint manifestæ. Non erunt autē, si non ex uerbis dubijs, uel quasi duplicibus petent, qualis est in suspecta nuru. Duxi uxorem, quæ patri placuit. Aut quod est multo ineptius, compositōibus ambiguis, ut illa controuersia, in qua infamis amore uirginis filiarū pater raptam eam interrogat, a quo uitiata sit. Quis te, inquit, rapuit: tu pater nescis: Res ip̄a perducant iudicem ad suspicionem, & amoliamur cætera, ut hoc solum supersit. In quo multū etiā affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic eīm fiet ut iudex quærat illud nescio quid quod ip̄e fortasse non crederet, si audiret, & ei quod a se inuentum existimat, credat. Sed ne si optimæ quidem sint, esse debent frequentes. Nam densitate ip̄a figuræ aperiuntur, nec offensæ minus habent, sed auctoritatis. Nec pudor uidetur, quod non palam obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maxime iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Eadem quāque in personas incidi tales, & in rem quoque (quod est magis rarum) quæ obtineri nisi hæc arte nō posset. Ream tuebar quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebant chirographū, marito expirante, hæredes dedisse, & uerum erat. Nam quia per leges institui uxor nō poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitū fideicommissum peruenirēt. Et caput quod quæri facile erat, si hoc diceremus palam, sed per se deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere ut dictum, & contigit utrunque. Quod non inuissimè ueritus opinionē iactantiæ, nisi probare uoluissim, in foro quoque esse his figuris locū. Quædam etiam quæ probare non possis, figura potius spargenda sunt. Hæret eīm nonnunquā telum istud occultum, & hoc ip̄o quod non apparet, eximi non potest. At si idem dicas palam, & defenditur, & probandum est. Cum autē obstat nobis personarū reuerentia (quod secundū potuimus genus) tanto cautius dicendum est, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quā metus. Hic uero tegere nos iudex quod sciamus, & uerba ut quadā ueritatis erumpentia credat coercere. Nam quanto minus, aut ip̄i in quos dicimus, aut iudices aut assistentes oderint hanc maledicendi lasciuam, si nolle nos credant: Aut quid interest, quomodo

Octaua.

Nona.

Emphasis primo modo Secundo. Tertiū genus unde figuratæ controuersiarū ducuntur. Usus triplex Primus.

Secundus

quomodo dicatur, cum & res & animus intelligit. Quid dicendo deniq; perficimus, nisi ut palā sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendū. Atqui præcipue prima, quibus præcipere coeperam, tempora hoc uitio laborarūt. Dicebant enim libenter tales controuersias quæ difficultatis gratia placent, cū sint multo faciliores. Nam rectū genus approbari nisi maximis uiribus non potest, hæc diuerticula & anfractus suffugia sunt infirmitati, ut qui cursu paræ ualēt, flexu eludunt, cum hæc quæ affectatur ratio sententiæ, non procul a ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam q̄ auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicēte se laudat, Itaq; non solum si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sapius modo q̄ figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed faciebant illis locū etiam ubi personæ inutiles ac nefariæ essent, ut si pater q̄ infamem in matrem filiū secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularēt in uxorem obliquis sententijs. Nam & quid impudicus q̄ retinuisse talem. Quid porro tam contrariū, q̄ eum q̄ accusat, quia summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendū est. At si iudicium sumerent animum, scirent q̄ eiusmodi actionē laturi non fuissent, multoq; etiam minus, cum in parentes abominanda crimina spargerent.

Et quatinus huc incidimus, paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur orator, & in eo q̄ modo declamet, positum est etiam quo modo agatur. Dicendū ergo de ijs q̄q; in quibus non asperas figuras, sed palam contrarias causæ pleriq; fecerūt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueat, ut conscios indicet. Accusator eius optet q̄d uolet. Patrem q̄ accusauit, optat ne is torqueat. Pater ei contradicit. Nemo se tenuit agens p̄ patre, quin figuras in filiū faceret, tanq̄ illum consciū in tormentis nominaturus. Quo quid stultius. Nam cū hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri uelit, aut torto non credetur. At credibile est hoc eum uelle fortasse. Dissimulet ergo ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus. Ergo si uere ageretur, similiter consilium illud latens pro didissemus. Quid, si neq; utiq; uerum est, & habere alias hic damnatus contradicendū causas potest, uel quod legem conseruandam putet, uel quod nolit accusatori debere beneficiū, uel (quod ego magis sequer) ut se innocentem in tormentis esse prætendat. Quare ne illud q̄dem semper succurret sic dicentibus. Patrociniū hoc uoluit qui controuersiam finxit. Fortasse enim noluit, sed esto uoluerit, continuo ne si ille stulte cogitauit, nobis quoq; stulte dicendum est. At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putet aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipue cum in themate est, aliquem ut sibi mori liceat postulare, ut in illa controuersia. Qui aliquando fortis fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset, aduersante filio ire in aciem coactus deseruit. Filius q̄ fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatem eius optat, contradicit pater. Non em̄, inquit, mori uult, sed inuidiā filio facere. Equidē rideo, q̄ illi sic timent, tanq̄ ipsi morituri, & in consiliū suos metus ferūt, obliti tot exemplorū circa uoluntariam mortē, causarū q̄q; quas habet factus ex uiro forti defertor. sed de una controuersia loq̄ superuacuū est. Ego in uniuersum nec oratoris puto eē unq̄ p̄uaricari, neq; litē intelligo, in q̄ pars utraq; idem uelit, nec tā stultū quenq; qui si uiuere uelit mortē potius male petat, q̄ oīno non petat. Non tñ nego eē controuersias hmōi figuratas, ut est illa. Reus parricidij, q̄ fratrem occidisset, damnatū ire uidebat. Pater p̄ testimonio dixit, eum se iubente fecisse. Absolutū abdicat. Nā neq; in totū filio parcit, nec q̄d priore iudicio affirmauit, mutare palam p̄t, & ut non durat ultra poenā abdicatiōis ira, abdicat tñ, & † obliqua figura in † patrē plus facit, q̄ licet, in † filiū minus. Ut aut̄ nemo contra id q̄d uult dicit, ita p̄t aliquid melius uelle, q̄ dicit. Quo mō ille abdicatus, qui a patre, ut filiū expositū, & ab eo educatū, solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tñ q̄d petit non uult. Est latens & illa significatio, qua cū ius asperius petit a iudice, sit ei tñ species aliqua clementiæ nō palā, ne paciscamur, sed p̄ quandā credibilē suspiciōnē, ut in multis controuersijs, sed in hac q̄q;. Raptor nisi intra trigessimū diem, & raptæ patrē exorauerit, & suū, pereat. Qui exorato raptæ patrē suū non exorat, agit eū eo dementiæ. Nam si paræ pmittat hic pater, lis tollit, si nullā spem faciat, ut nō demens, crudelis certe uideat, & a se iudicē auertat. Latro igit̄ optime. Occidet ergo, si potero remissius, & pro suo ingenio pater Gallio. Dura anime hodie, dura, heri fortior fuisti. Confinia sunt his celebrata apud Græcos schemata, per quæ res asperas mollius significant. Nā Themistocles suasisse existimat̄ Atheniēnsibus, ut urbē ap̄ deos deponerēt, quia durus erat dicere, ut relinquerēt, & q̄ uictorias aureas in usum belli cōflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendū esse. Totū at̄ allegoriæ sile est, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitū etiā est q̄ modo cōtra figuras responderi oporteat, & quidā semp̄ ex diuerso aperiendas esse putauerūt, sicut latentia uitia rescinduntur. Idq; sane frequētissime faciendū est, aliter em̄ dilui obiecta non p̄nt, utiq; cū quæstio

† alioqui.
† patre
† filio.

Figuris respondēdi.
Primū genus,

In eo

parce, & cum res poscet, utetur, uelut a pso quodam cōdimento iucundior erit. At q̄ nimium affectauerit, ip̄am illam gr̄am uarietatis amittet, quanq̄ sunt quædā figuræ ita receptæ, ut pe ne iam hoc ip̄m nomen effugerint, quæ etiā si fuerit crebriores, aures cōsuetas minus ferient. Nam & secretæ, & extra uulgarē usum positæ, ideoq̄ magis nobiles, ut nouitate aurē excitant, ita copia satiāt, nec se obuias fuisse dicēti, sed conq̄sitas & ex om̄ibus latebris extractas cōgestasq̄ declarant. Fiunt ergo & circa genus, figuræ in noibus, Nam & oculis capti talpæ, & In noibus p̄ genus. Timidi damæ dicunt a Vergilio, sed subest rō, quia sexus uterq̄ altero significatur. Tam em̄ In uerbis mare seē talpas damasq̄, q̄ foeminas certū est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladiū, & inimicos per genus punitus ē. Quod mixtū minus ē, q̄ in natura uerborū est, & quæ facimus patiendi mō sæpe dicere, ut arbitror, suspicor, & cōtra faciendū, quæ patimur, ut uapulo, ideoq̄ frequens p̄mutatio est, & plerāq̄ utroq̄ mō efferunt, luxuriat, luxuriat, fluctuat, fluctuat, assentior, assentio. Est Per nume figura & in numero, uel cū singulari pluralis subiungit. Gladio pugnacissima gens Romani, rum. Gens em̄ ex multis. Vel, e diuerso, qui nō risere parentes, Nec deus hunc mensā, dea nec dignata cubili ē. Ex illis em̄ qui non risere, hūc nō dignatus deus, nec dea dignata. Et in satyra. Et nrm̄ istud uiuere triste Aspexi. cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostrā enim Per partes uitā uult intelligi. Vtimur & uerbo pro p̄cipio, Magnum dat ferre talentum, tanq̄ ferendū. muratas. & participio pro uerbo. Volo datum. Interim etiā dubitari pōt, cui simile uitio sit schema, ut in hoc. Virtus est uitium fugere. Aut enim partes orationis mutat ex illo, Virtus est fuga, aut casus ex illo, Virtus est uitij fuga. Multa tamen hoc utroq̄ excitatus. Iunguntur interim Per tēpora schemata. Sthenelus sciens pugnae. Est em̄ scitus Sthenelus pugnandi. Transferunt etiā tem pora. Timarchides negat eē ei periculum a securi. Præsens em̄ p̄ praterito positum est. Et fu turum, p̄ præsenti. Hoc Ithacus uelit. Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit solœcismus. Hæc est quoq̄ quam ἐτέρωσθη uocant, cum dissimilis est, zeugma tum dī, ut apud Sallusti um. Neq̄ ea res falsum me habuit. & Duci probare, ex quibus sere prater nouitatem, breuitas etiam peti solet. Vnde eousq̄ p̄cessum est, ut non poenitūz p̄ non acturo poenitentiam, & uisuros, ad uidendum missos idem auctor dixerit. Quæ ille quidem fecerit schemata, an idem uocari possint uidendum, quia recepta sint. Nam receptis etiam uulgo auctore contenti su mus. Verum natura eualuit a gentibus, quod Pollio in Labieno damnat, & contumeliam fe cit, quod a Cicerone rephendi notum. Affici em̄ contumelia dicebant. Alia commēdatio ue rustatis, cuius amator unice Vergilius fuit. Vel cum se pavidū contra mea iurgia iactat. Pro geniem sed em̄ Troiano a sanguine duci Audierat. Quorum similia apud ueteres tragicos, co micosq̄ sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enim uero his amplius apud eū dem. Nam quiste iuuenum confidentissime. cum quis sermonis initium sit, & Tam magis il la tremens, & tristibus effera flammis, Quāmagis effuso crudescunt sanguine pugnae. Quod est uersum ex illo, q̄ magis ærumna uiget, tam magis ad malefaciendum urget. Pleni talibus antiqui, sicut initio eunuchi Terentius, Quid igitur faciam, inquit. Allusit tandem leno. Ca tullus in epithalamio. Dum innupta manet, dum cara suis est. Sed prius dū, significat quoad, sequens, usq̄ eo. Ex græco uero translata, uel Sallustij plurima, quale est, uulgus amat fieri, uel Horatij. Nam is maxime probat hoc Ciceronis. Nec longæ inuidit̄ hauenæ. & Vergilij, Tyrhenū nauigat æquor. Etiam uulgatū actis q̄q̄, Saucius pectus. Ex eadem parte figuræ additio & abiectio est. Illaq̄ prior uideri pōt supuacua, sed non sine gr̄a est. Nam neq̄ Parnas si uobis iuga, nam neq̄ Pindi. Pōt em̄ deesse alteræ. Nam. Et apud Horatium illud, Fabriciūq̄ Hunc & intonsis Curiū capillis, possis demere hunc. Est etiā adiectio, quæ in complexu ser monis aut uitijū habet, aut figurā. Figurā, ut, Accede ad ignē hunc, iam calesces plus satis, plus em̄ q̄ satis est. Nam de altera q̄ detractio ē, pluribus dicendū est. Vtimur uulgo & compati tiua duo. uis, p̄ absolutis, ut cū se quis infirmiorē eē dixerit. Duo inf̄ se compatiua cōmittimus. Si te Ca tillina cōphendi, si interfici iussero, credo erit uerēdū mihi, ne nō potius oēs boni serius a me, p̄r loqui. q̄ quisq̄ crudelius factum eē dicat. Sunt illa nō similia solœcismo quidē, sed tñ numerz mu De plib⁹ tantia, q̄ & tropis assignari solent, ut de uno pluralit̄ dicamus, Sed nos immēsūm spacis cōse singlariter cimus æquor. Et de pluribus singularit̄. Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis. Specie Secūda & diuersa, sed genere eadē & hæc sunt. Neue tibi ad solem uergant uineta cadentē. Nec mihi tū prima p̄o mollis sub dīo carpere somnos, Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas. Non em̄ nescio na, p̄ q̄libet cui alijs prius, nec postea sibi uni, sed oibus præcipit. Et de nobis loquimur tanq̄ de alijs. Dicit Tertia pro Seruius. Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro alienā, & alios p̄ alijs fingimus. Vtriusq̄ rei exemplū p̄ Cecinna. Pisonē aduersæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit. Resti tuisse te dixti. Nego me edicto p̄toris restitutū esse. Verz em̄ illud restituisse Ebutius dixit. Nego me Cecinna edicto p̄toris restitutū eē. Vbi & ip̄m dixti extrita syllaba figura i uerbo est. Ille

est. Illa quoque ex eodem genere potest uideri, quam nos interpositionem, uel interclusionem dicimus, Græci *παρενθεσις* uocant, dum continuationi sermōis medius aliquis sensus interuenit. Ego cū te (mecū enim sæpissime loquit̃) patriæ reddidissē. Cui adijciūt Hyperbaton, non illud quod inter tropos eē uoluerūt, sed alterz, qđ est eius figuræ sententiæ, quæ *ἀποστροφὴ* dicitur, simile, cū non sensus mutat̃, uerz forma eloquendi. Dectos, Marios, magnosq; Camillos, Scipiadas duos bello, & te maxime Cæsar. Acutius adhuc in Polydoro. Fas omne abruppit, Polydorum obtruncat, & auro Vi potitur, quid non mortalia pectora cogis Auri sacra famas: Qui tam parua momenta nominibus discreuerunt, *μετάβασις* uocant, quam & aliter sic Metabasiū ri putant. Quid loquor, aut ubi sum? Coniunxit autem *παρενθεσις* & *ἀποστροφὴ* Vergilius in illo loco. Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ Distulerant (at tu dictis Albanem maneres) Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus. Hæc schemata, aut his similia, q̃ erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertūt in se auditorem, nec languere patiunt̃, subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij similitudine grām, ut in cibus interim acor ipse iucundus est, quod cōtinget si neq; supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis, aut iunctæ, aut frequētes, quia satietatem ut uarietas earz ita raritas effugit. Illud est acrius genus, qđ non tm̃ in ratione positū ē loquendi, sed ipsis sensibus tū gratiam tum etiā uires acōmodat. E quibus primū fit qđ fit p̃ adiectionē, plura sunt genera, nam & uerba geminant̃, uel amplificādi gratia, ut occidi, occidi nō. Sp. Meliū. Alterum est em̃ quod indicat, alterz quod affirmat. Vel miserandi, ut Ah Corydon, Corydon. Quæ eadem figura nōnunq; p̃ ironiā ad eleuandū euertitur. Similis geminationis, post aliquā interiectionem, repetitio est, sed paulo etiā uehementior. Bona miserz me (cōsumptis em̃ lachrymis tū ifixus animo hæret dolor) Bona, in quā, Gn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendā, sed ad confirmandā audaciam. Et ab iisdem uerbis plura acriter & instanter incipiūt. Nihil ne te nocturnū præfidiū palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil cōsensus bonorū oīm, nihil hīc munitissimus habēdi senatus locus, nihil horum ora uultusq; mouerūt: Et iisdem desinūt. Quis eos postulauit? Appius, quis pduxit? Appius. Quāq; hoc exemplū, ad aliud quoq; schema p̃tinet, cuius initia inter se & fines iisdem sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est. Qui sunt qui foedera sæpe ruperūt: Carthaginēses. Qui sunt q̃ bellum crudelissime gesserūt: Carthaginēses. Qui sunt qui Italiam deformauerūt: Carthaginēses. Qui sunt qui sibi ignosci postulāt: Carthaginenses. Etiam in cōtroversiis uel cōparatiuis, solet respondere primorū uerborū alterna repetitio, qđ modo huius eē loci potius dixi. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut eo quo intēdit, mature cum exercitu perueniat. Te Gallorum, illum buccinarum cantus exuscitant. Tu actiōnem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne urbes, aut castra capiantur. Sed hac grā non fuit contentus orator, uertit in contrarium eandem figuram. Ille tenet & scit ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. Possunt mediā quoq; respondere, uel primis, ut Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis. Et hæc nauis & onusta præda Siciliensi, cum ipsa quoq; eēt etiam præda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis utrinq; medijs. Respondent primis & ultima. Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat & diuidit. Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus auro iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi. *ἐπίνοσις* dī græce, nri regressionē uocāt. Nec solum in eodem sensu, sed etiam in diuerso eadē uerba cōtra sumunt. Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorū qui sequebant̃. Interim uariatur casibus hæc & generibus iteratio. Magnus ē labor dicendi, magna res est. Et apud Rutiliū longiore *πρόβωσις* & hæc uitia sniæ sunt. Pater hic tuus: p̃rem hunc appellas: p̃ris tu huius filius es. Fit casibus modo hoc schema qđ *πολύησις* uocant. Constat & alijs etiā modis, ut p̃ Cluentio. Qđ aut̃ t̃pus ueneni dandi: Vnde illa freq̃ntia: per quē porro datum? unde sumptum? quæ porro intercep̃tio poculi, cur nō de integro aut̃ datum? Hanc rez̃ coniunctam diuersitatē Cæcilius *μεταβολή* uocat, qualis est pro Cluentio locus in Oppianicū. Illum tabulas publicas uiolasse, censorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerūt, cum illo nemo rōnem, nemo rem ullā contrahebat, nemo illū ex tā multis cognatis & affinibus tutorem unq; liberis suis scripsit, & deinceps adhuc multa. Ut hæc in unū congerunt̃, ita cōtra illa dispersa sunt, quæ a Cicerone dissipata dici puto. Hic segetes, illic ueniunt foelicius uuæ, Arborei foetus, & deinceps. Illa uero apud Ciceronem mira figuræ mixtura deprehendit̃, in qua & primo uerbo longo post intervallo redditum est ultimum, & mediā primis, & medijs ultima congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur patres conscripti non meum, ac pulcherrimum quidē factum, uerum ut dixi,

Parēthesis
Hyperbaton.
Apostrophe
Metabasiū
Epanodos
Primo mō
Secundo.
Tertio
Quarto
Quinto
Sexto
Septimo
Octauo
Nono
Decimo
Vndecio.
Duodecimo
Decimo
tertio
Decimo
quarto
Decimo
quinto
Decimo
sexto
Polyphton
Metabole
Dissipata.

- Ploce** ut dixi, non meū sed uestrum. Hanc frequentiorē repetitionē *πλόκη* uocat, quæ sit ex p̄mixtis
- Secundo.** Claudio, & redierim per Cn. Pompeiū, te ego ergo cū redierim. Et in iisdem sententijs crebrius mutata declinationibus iteratiōe uerborū, ut apud Persiū. Vsq̄ adeo ne Scire tuū nihil ē, nisi te scire hoc sciat alter. Et apud Ciceronē, Neq̄ em̄ poterat indicio ex his dānatis qui indubitanter. Sed sensus quoq̄ toti quēadmodū cōperunt desinent. Venit ex Asia, hoc ip̄m q̄ bonum. Tri. pl. uenit ex Asia. In eadem tñ periodo & uerbū ultimum primo refert, tertium iam sermone adiectū est, Verū tñ uenit. Interim sn̄ia q̄dem repetit̄, sed eodē uerborū ordine. Quid Cleomenes facere potuit. Non em̄ possum quenq̄ insimulare falso. Quid in quā Cleomenes facere potuit. Prioris sn̄iæ uerbum ultimum ac sequētis primū frequent̄ est idem. q̄ quidē schemate utunt̄ poetæ sepius. Pierides uos hęc faciētis, maxima Gallo, Gallo, cuius amor tñ mihi crescit in horas. Sed ne oratores quidem raro. Hic tñ uiuit. uiuit: imo etiā in senatū uenit. Aliq̄n, sicut in geminatione uerborū diximus, initia q̄q̄ & clausulæ sn̄iæ alijs, sed non alio tendentibus uerbis, in se consonant. Initia hoc mō. Dederim periculis oibus, obtulerim insidijs, obiecterim inuidiæ. Rursus clausulæ, ibidem statim. Vos em̄ statuistis, uos sn̄iam dixistis, uos iudicastis. Hoc alij *μετωνυμίου*, alij disunctionem uocant, utrunq̄ (etiā si est diuersum) recte.
- Cōgregatio uerborum.** Nam est nominū idem significantiū sepatio. Congregant̄ q̄q̄ uerba idem significantia. Quæ cum ita sint Catilina, perge q̄ cœpisti. Egredere aliq̄n ex urbe. Patent portæ, proficiscere. Et in eundem alio libro. Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio pleonasmus uidet̄, id est, abūdans supra necessitatē orō, sicut illa. Vidi ꝑ oculos añ ip̄e ꝑ meos. In illo em̄ uidi inest ip̄e. Verum id ut alio q̄q̄ loco dixi, cum superuacua onerat̄ adiectione, uitium ē, cum aut̄ auget manifeste sn̄iam, sicut hic, uirtus. Vidi, ip̄e, añ oculos. q̄t uerba totidem sunt affectus. Cur tñ hæc pprie nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio & repetitio & qualiscunq̄ adiectio
- Coaceruatio sensuū** *πλονασμός* uideri pōt. Nec uerba modo, sed sensus q̄q̄ idem facientes aceruant̄. Perturbatio istū mentis, & quædā scelerū offusa caligo, & ardentes furiarū faces excitarunt. Congeruntur & diuersa. Mulier, tyranni sæua crudelitas, p̄ris amor, ira p̄ceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidiū. Sed graue Nereidū numen, sed corniger Ammon, Sed quæ uisceribus ueniebat bella ponti Exaturanda meis. Inueni qui & hoc uocaret *πλόκη*, cui non assentior, cū sint unius figuræ, mixta q̄q̄, & idem & diuersum significantia, q̄d & ip̄m *συνάγωγη* uocant. Quæro ab inimicis, sint ne hæc inuestigata, comperta, patefacta, sublata, delata, extincta per me, Et inuestigata, comperta, patefacta, aliud oñdunt. Sublata, delata, extincta, sunt in se similia, sed nō etiam prioribus. Et hoc aut̄ exemplū, & superius aliam q̄q̄ efficiunt figuram, quæ quia conjunctionibus caret, dissolutio uocat̄, apta cum quid instātius dicimus. Nam & singula inculcant̄, & quasi plura fiunt. Ideoq̄ utimur hac figura non in singulis mō uerbis, sed sententijs etiam, ut Cicero dicit contra concionē Metelli. Qui indicabant, eos uocari, custodiri, ad senatū adduci iussū, in senatu sunt positi. Et totus hic locus talis. Hoc genus *βραχυλογίου* uocant, quæ pōt eē copulata dissolutio. Contrariū ē schema, q̄d conjunctionibus abundat. Illud *πολυλόγιον*, hoc *πολυσύνδετον* d̄r. hoc est uel iisdem sepius repetitis, ut Tectumq̄ laremq̄ Armaq̄ amykleumq̄ canē, cressamq̄ pharetram. Vel diuersis. Arma uirumq̄. Multum ille & terris. Multa q̄q̄ & bello. Aduerbia q̄q̄ & p̄nomina uariant̄. Hic illum uidi iuuenē. Bis senos cui n̄ra dies. Hic mihi n̄sum primus dedit ille petenti. Sed utrunq̄ horū coaceruatio, etem̄ tantū iuncta aut dissoluta, oibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq̄ fingētī placuit. Fons quidē unus, quia aciora facit, & instantiora q̄ dicimus, & uim quandā p̄ se ferentia, uel sepius erumpentis affectus. Gradatio quæ d̄r *κλίμαξ*, apertiorē habet artem, & magis affectatam, ideoq̄ eē rarior debet. Est aut̄ ip̄a quoq̄ adiectionis. Repetit̄ em̄ quæ dicta sunt, & priusq̄ ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius exemplū ex græco notissimo transferatur. Nec hæc dixi quidem, sed nec scripsi, nec scripsi quidē, sed nec obij legationē, nec obij quidē, sed nec persuasi Thebanis. Sunt tñ erudita & latina. Africano uirtutē industria, uirtus gloriā, gloria æmulos comparauit. & Calui. Non ergo magis pecuniarū repetundarū q̄ maiestatis, neq̄ maiestatis magis q̄ Plautiæ legis, neq̄ Plautiæ legis magis q̄ ambitus, neq̄ ambitus magis q̄ oim̄ legum iudicia perierunt. Inuenit̄ apud poetas q̄q̄, ut apud Homerum de sceptro q̄d a Ioue ad Agamemnonem usq̄ deducit, & apud n̄m etiam tragicum. Ioue propagatus ē (ut perhibent) Tantalus, ex Tantalō Pelops, ex Pelope aut̄ satus Atreus, qui n̄m porro pagat genus. At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq̄ maxime gr̄a petuntur, quæ una est ea quam libro pximo in figuras distuli synecdoche, cum subtractum aliq̄d uerbum satis ex cæteris intelligit̄, ut Cælius in Antoniū. Stupere gaudio græcus. Simul em̄ audist̄ cœpit. Cicero ad Brutum. Sermo nullus scilicet nisi de te. Quid em̄ potius. Tum Flauius, et

uis, erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter coenā exorauī. Cui similia sunt illa meo **Primus** mo-
 quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris grā subtrahunt. Nouimus & qui te trans- **dus** pudor-
 uerba tuentibus hircus. Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello. Hanc quidam apōsiopesim **ris** gratia.
 putant, frustra. Nam illa quid taceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum. Apōsiope
 Hic unum uerbum & manifestum quidē desideratur, quæ si Apōsiopesis est, nihil in quo de- **sis**.
 est aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem apōsiopesim semper uoco, in quo res
 quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epistolis Cicerō. Data Iupercalibus quo die
 Antonius Cæsari. nihil obtulit, Iustiq; quia nihil aliud intelligi poterat, q̄ hoc diadema impo-
 suit. Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximū **Secundus**
 tur. Tertia quæ dicitur *συνεργισμός*, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referunt, qua- **Tertius**.
 rum unaquæq; desideraret illud, si sola poneretur. Id accidit aut p̄posito uerbo ad quod reli-
 qua respiciant. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationē amentia. Aut illato, quo plu-
 ra clauduntur. Neq; em̄ ises Catilina, ut te aut pudor unq; a turpitudine, aut metus a periculo,
 aut ratio a furore reuocauerit. Mediū quoq; potest esse, quod & prioribus & sequentibus suf- **Quartus**
 ficiat. lungit autē & diuersos sexus, ut cum marē foeminamq; filios dicimus. Et singularia plu- **Quintus**
 ralibus miscet. Sed hæc adeo sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud **Sextus**.
 plane figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur. Socijs tunc arma capessant Edico,
 & dira bellum cum gente gerendum. Quāuis em̄ pars bellū posterior participio insinat, utri **Synecdo-**
 q; tñ conuenit illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta cōiunctio. *συνοικίωσις* uocant, **sis**
 quæ duas res diuersas colligat. Tam deest auaro quod habet, q̄ quod non habet. Huic diuer-
 sam uolunt esse distinctionē, cui dant nomen *παραδιαστολή*, qua similia discernuntur, Cum te **Paradiasto-**
 pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem, quod pendet **le**.
 ex finitione, ideoq; an figura sit dubito. Cui contraria est ea quæ ex uicinia transit ad diuersa
 aut similia. Breuis esse laboro, Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertiū est genus figuræ, q̄
 aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures & excitāt. Huic **Proso-**
 nomen est *πρὸς ὀνομασία*, q̄ dicit agnominatio. Ea nō uno modo fieri solet, sed ex uicinia qua- **masia**.
 dam prædicti nominis ducta casibus declinatur ut Domitius Apher p̄ Cloantilla. Mulier re- **Primo** mō
 rum oim̄ imperita, in omnibus rebus infœlix. Et cum uerbo idem uerbū plus significāter sub- **Secundo**.
 iungitur. Quando homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno † faci- **† falsis**
 lis est geminatio. *παρωνομασία*, ei cōtrariū est, quod eodem uerbo quasi falsum augetur. Quæ **Parono-**
 lex priuatis hominibus esse lex nō uidebatur. Cui cōfinis est *ἀντιουάκλασις* eiusdem uerbi cō- **masia**.
 traria significatio, cum Proculeius quereretur de filio, q̄ is mortem suam expectaret, & ille di- **Antanacla-**
 xisset se uero non expectare, Immo, inquit, rogo expectes. Non eodem sed ex diuerso uicinū **sis**,
 accipit, cum supplicio afficiendū dicas quē supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uo-
 ces aut eadem diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantū uel correptione mu-
 tata, qd̄ etiam in locis frigidum, equidem tradit inter p̄cepta miror, eorumq; exempla uitandi
 potius q̄ imitandi gratia pono. Amari iucundū est, si curet nequid insit amari, Auīū dulcedo
 ad auīum ducit. & apud Ouidium. Ludentem cur ego non dicam furīare Furiam. Cornificius
 hāc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, qd̄ est posi-
 tum in distinguendam rei proprietatē. Hanc reipu. pestem paulisper reptimi, nō in perpetuū
 cōprimi posse. Et quæ p̄positionibus in contrariū mutantur. Nō emisus ex urbe, sed immis-
 sus in urbem esse uideatur. Melius atq; acrius, quod cū figura iucundū est, tum etiā sensu ua-
 let. Emit morte immortalitatem. Illa leuior est, Non Pisonum, sed pistoz, & ex aratore ora-
 tor. Pessimum uero, Ne patres cōscripti uideantur circumscripsi. Rare uenit sed uehementer
 uenit. Sic contingit, ut aliquis sensus uehemens & acer uenustatem aliquam non eodē ex uer-
 bo non dissonā accipiat. Et cur me phibeat pudor uti domestico exemplo: Pater meus cōtra **Pater**
 eum qui se legationi immortituz dixerat, deinde uix paucis diebus insumptis re infecta redi- **Quintiliani**
 erat, non exigo uti immoriaris legationi, immorare. Nā & ualet sensus ipse, & in uerbis tātū
 distantibus iucunde consonat uox, p̄sertim nō captata, sed uelut oblata, cū altero suo sit usus,
 alterum ab aduersario acceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit gratiam dicendī e paribus cōtra- **Parium** cō-
 rijs acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copiosus utiq; prima ætate Isocrates fuit. Delectatus **triorum**
 est his etiā. M. Tullius, uerz & modūa dhibuit nō ingratz (nisi copia redundet) uoluptati, & rē gratia.
 alioquin leuem sententiæ pondere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio cum in
 acris incidit sensus, innata uidetur esse non accersita. Similiū fere quadruplex ratio est. Nā **Similium**
 est primū, quoties uerbū uerbo, aut non dissimile ualde queritur, ut Puppescz tuæ pubescz tu ratio qua- **druplex**.
 orum. Et sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua p̄niciocissima flāma, & Non em̄ tam spes **druplex**.
 laudanda q̄ res est. Aut certe par est extremis syllabis consonans, Non uerbis sed armis, & hoc **Prima**.
 I quoq;

gressio, id est hyperbaton, quod Cæcilius quoque putat schema, a nobis est interposita, & mutatio, **Hyperbaton**.
 & si ea est, quam Rutilius ἀνομοίωσις uocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumque, si latius fiat, figura non est, si angustius, in ἀντισθετον cadet. Si uero hæc appellatio significat ὑπαλλογίω, satis de ea dictum est. Quod uero schema est ad propositum subiecta ratio, quod Rutilius ἀπολογία uocat, utrum (nam de illo dubitari possit an schema sit) distributis subiecta ratio: quod apud eundem primo loco positum est, προσάποδοσις dicit, quæ ut maxime seruetur, sane est in pluribus propositis, quia ut singulis statim ratio subijcitur, ut est apud Antonium, Sed neque accusatorem eum metuo, qui sum innocens, neque competitorem uereor, qui sum Antonius, neque consulem spero, qui est Cicero. Aut positis duobus uel tribus, eodem ordine singulis continua redditur, quale apud Brutum de dictatura. Cn. Pompeij. Præstat enim nemini imperare, quam alicui seruire, Sine illo enim uiuere honeste licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. Sed uni rei multiplex ratio subijcitur, ut apud Vergilium. Siue inde occultas uires & pabula terræ Pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem Excoquitur uitium, & totus locus. Seu plures calor ille uias. Seu durat magis. Relationem quid accipi uelit, non liquet mihi. Nam si ἀπαλλογίω, aut ἐπάρδοσις, aut ἀντιμεταβολή dicit, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid est, neque hæc, neque superiora in oratore repetit. Sola in eo libro posita, ponitur inter figuras uerborum, exclamatio, quam sententiæ potius puto. Affectus enim est, & cæteris omnibus **Exclamatio**.
 consentio. Adijcit his Cæcilius περιφρασις, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem. Præterea sententiam, membrum, articulum, interpretationem, conclusionem, quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoque sunt schemata, ἱερομολογίω, ἀναγκάτωρ, ἠθοποιίω, δικαιολογίω, πρόληψις, χαρακτηρισμός, βραχυλογία, πρῶσις, πῆξις, παρρησίω, de quibus idem dico. Nam eos quidem auctores, qui nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ sunt argumentorum, figuris ascripserunt. Ego illud de his etiam quæ uere sunt, adijciam breuiter, sicut ornant orationes opportune positæ, ita ineptissimas esse, cum immodice petunt. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoque non desinunt eas necere, quas sine sententiæ sectari tam est ridiculum, quam querere **substantiam**.
 & uultus mutatio, oculorumque coniectus multum in actu ualeat, sed si quis ducere os exquisitis modis, & frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideat. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut stupere immobili rigore non debeat, ita sapientius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum uero in primis quid quisque orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogantem: cum in his rebus cura uerborum de roget affectibus fidem, & ubicunque ars ostentatur, ueritas abesse uideatur.

De Compositione.

Cap. III.

DE compositione non equidem post Marcum Tullium scribere auderem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi & eiusdem ætatis homines scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere uel collocandi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaque accedam in plerisque Ciceroni, atque in his ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. Neque ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atque illum horridum sermonem ut forte effluerit, modo magis naturalem, modo etiam magis uirilem esse contendunt. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod a natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertetur. Neque enim locuti sunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec poematis præparare, docere expositione, argumentis probare, affectibus commouere scierunt. Ergo ijs omnibus, non sola compositione caruerunt, quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casis, aut uestibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac syluas mutari oportuit. Quæ porro ars statim fuit: quid non cultu nescit: cur uites coercemus manu: cur eas fodimus: rubos aruis excidimus: terra & hæc generat. Mansuefacimus animalia: indomita nascuntur. Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompositum potest esse, quam iunctum & bene collocatum: Neque si paruus pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Callimachiorum, & quorumdam in oratione simili pene licentia lasciuentium, compositionis est iudicandum. Cæterum quanto uel uolentior fluminum cursus est, pro alueo, ac nullas moras obijciente, quam inter obstantia saxa

fractis aquis ac reluctantibus, tanto quæ cōnexa est & totis uiribus fluit, fragosa atq; interrumpita melior oratio. Cur ergo uires ipsas specie solui putent quando nec ulla res sine arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor? An non eam quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortā ferri uidemus? & arcu dirigentiū tela quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior: iam in certamine armorum, atq; in omni palestra quid satis recte cauetur ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi cōpositione uelut amentis

Compositio non delectat' solū sed etiā affectus mouet. quibusdam neruis ue intendi & concitari sententiæ uidentur. Ideo eruditissimo cuiq; persuasum est, ualere eam quā plurimum, non ad delectationem modo, sed ad motū quoq; animorū. Primum quia nihil intrare potest in affectum, qđ in aure uelut quodā uestibulo statim offendit. Deinde q̄ natura ducimur ad modos. Neq; em̄ aliter eueniret, ut illi quoq; organorū soni, quāq; uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt, nec eosdem modos adhibent cum bellicum est canendum, & cum posito genu supplicandum. Nec idem signorum cōcētus est procedente ad praelium exercitu, idē receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, & cum euigilassent, animos ad Iyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, & cum somnū peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorum cogitationū, cōponerent. Quot si numeris & modis inest quædam tacita uis, in oratione ḡ eo uehementissima, quantūq; interest sensus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua compositione uel in exitu iungantur, uel sine claudantur. Nam quædam & sententijs parua, & elocutione modica, uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciose dictum, soluat, & turbet, abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quædam sua in oratore Cicero. Nā neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos & Lælios, multi uenality mercatoresq; superarunt, & insequentes deinceps periodos, quas si ad illum modū perturbes, uelut fracta aut transuersa tela proieceris. Idem corrigit quæ a Graccho composita durius putat. Illum decet, nos hac simus probatione contenti, q̄ in scribendo quæ se nobis solutiora obtulerint, componemus. Quid em̄ attinet eorum exempla quærere, quæ sibi quisq; experiri potest? Illud notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu & elocutione dissolueris, hoc orationem magis deformem fore, quia negligentia collocationis ipsa uerborum luce depræhenditur. Itaq; ut confiteor pene ultimam oratoribus artem compositionis, quæ perfecta sit, contigisse, ita illis præcis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto. Neq; enim mihi quamlibet magnus auctor Cicero persuaserit Lysiam, Herodotum, Thucydidem, parū studiosos eius fuisse. Genus fortasse sint secuti non idem qđ Demosthenes, aut Plato, quanq̄ & ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neq; illud in Lysia dicendi textum tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrumpendum erat. Perdidisset em̄ gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis atq; in affectati coloris, perdidisset fidē quoq;. Nā scribebat alijs, nō ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus & incompositis similia, qđ ipsum compositio est. Et historiae (quæ currere debet ac ferri) minus conuenissent interstitentes clausulae, & debita actionibus respiratio, & cludendi, inchoandiq; sententias ratio. In concionibus quidē etiam similiter cadentia quædam & contrapositione depræhendas, in Herodoto uero cum omnia (ut ego quidem sentio) leniter fluunt, tamen ipsa δὲ ἀλκτος habet eam iucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa uideatur. Sed de propositorum diuersitate post paulum. Nunc quæ prius ijs qui recte componere uolent discenda sint. Est igitur ante omnia, oratio alia uincta atq; contexta, soluta

Orationū alia uincta alia soluta alia, qualis in sermone & epistolis, nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de repu. similibusq;. Qđ non eo dico, quia non illud quoq; solutū habeat suos quosdam, & forsitan difficiliore etia pedes, neq; em̄ aut hiare semper uocalibus, aut destitui temporibus uolunt sermo & epistola, sed non fluunt, nec coherent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uinacula, q̄ nulla sint. Nonnunq; in causis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis sed alijs utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantū cōmunit occultius. At illa connexa series tres habet formas, incisa, quæ κόμματα, dicuntur, membra, quæ

Periodus. κῶλα, ὁ περιόδου, quæ est uel ambitus, uel circūductum, uel cōtinuatio, uel conclusio. In omni ordo compositio tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Primū igitur de ordine. Eius positio. obseruatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt q̄ diximus ἀσώδητα. In his caue. In singulis dum est ne decreseat oratio, & fortiori subiungat aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri em̄ debent sententiæ & insurgere, ut optime Cicero, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud em̄ maius alio supuenit.

Ordo naturalis] At si cœpisset a toto corpore, nō bene ad latera faucesq; descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut uiros ac foeminas, diē ac noctem, ortum & occasum dicas potius, q̄ retrorsum. Quædam ordine

ordine permutato fiunt superuacua, ut fratres gemini. Nā si p̄cesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimia q̄rundā fuit obseruatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus aduerbijs, nomina appositis, ut p̄nominibus rursus essent priora. Nam sit contra quoq̄ frequenter non indecore. Necnō & illud nimie est superstitionis, ut quæq̄ sint tempore, ea etiā facere ordine priora, non quin frequenter sit hoc melius, sed q̄ interdū plus ualent ante gesta, ideoq̄ leuioribus superponenda sunt. Verbo sensum cludere multo, sic cōpositio patiat̄, optimū est. In uerbo Verbo bis em̄ sermonis uis inest. At si id asperū erit, cedat hęc ratio numeris, ut sit apud summos grę claudenda eos, latinoscq̄ oratores frequentissime. Sine dubio em̄ om̄e q̄d non cludet, hyperbaton est. Ip̄ oratio. sum hoc inter tropos uel figuras, quæ sunt uirtutis, receptū est. Non em̄ ad pedes uerba dimēsa sunt. Ideoq̄ ex loco transierunt in locū, ut iungant̄, quo congruunt maxime, sicut in strutura saxorū rudiū, etiam ipsa enormitas inuenit cui applicari, & in quo possit insistere. Foelissimus t̄n sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cū h̄s numerus opportune cadēs licissimus. contingit. Quædam uero transgressiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus li- Transgressioes uitā bris, & interim etiam compositione uitiosæ, quæ in hoc ipsum peruntur, ut exultent atq̄ lasciones uitā uiant, quales illæ Meccenatis. Sole & aurora rubent plurima, inter sacra mouit aqua fraxinos. dae. Ne exequias quidē unus inter miserimos uiderem meas. Quod inter hæc pessimū est, quia in re tristi ludit cōpositio. Sæpe t̄n est uehemens aliquis sensus in uerbo, quod si in media pte sententiæ latet, transiri intentione, & obscurari circūiacentibus solet, in clausula positū assignatur auditori & infigitur, quale illud Ciceronis. Ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere postridie. Transfer hoc ultimū, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se sedere uomendi necessitati, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq̄ adijceret deformitatē, ut cibus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius trajcere in clausulas uerba tantū asperadæ cōpositionis gratia, & maxime in p̄cemijs, ut pro Cloantilla. Gratiā agam continuo, & pro Lælia. Eis utrisq̄ apud te iudicē periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram delicatamq̄ modulandi uoluptatē, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiā quoq̄ fieri uitiosa locatione uerborū, nemo est qui nesciat. Hæc ar- Amphibologia uitā bitror, ut in breui, de ordine fuisse dicenda, qui si uitiosus est, licet & iuncta sit, & apte cadens logia uitā oratio, t̄n merito incomposita dicatur. Iunctura sequitur. Ea est in uerbis, incisis, mēbris, peridada. odis. Omnia nanq̄ ista & uirtutes, & uitia in cōplexu habent. Atq̄ ut ordinē sequar, primū q̄ iunctura imperitis quoq̄ ad rephensionē notabilia uident̄, id est quæ cōmissis inter se uerbis duobus cōpositio ex ultima prioris, ac prima sequētis syllaba, deforme aliq̄d nomē efficiūt. Tum uocaliū cōcur nis. sus, qui cū accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio. Pessime longe, q̄ eadē inter se literas cōmittunt, sonabunt. Præcipuus t̄n erit hiatus earū, quæ cauo aut patulo maxime ore efferunt. E plenior est, l angustior, ideoq̄ obscurius in his uitū. Minus peccabit qui longis breues subiiciet, & adhuc qui p̄ponet longæ breuem. Minima est in duabus breuibus offensio. Atq̄ cum aliæ subiunguntur alijs, perinde asperiores erunt, prout oris hiatu simili, aut diuerso p̄nunciabunt. Nō t̄n id ut crimē ingēs expauescendū est, ac nescio an negligentia in hoc, an sollicitudo sit peior. Inhibeat em̄ necesse est hic metus impetū dicēdi, & a posterioribus auerrat. Quare ut negligentia est hoc pati, ita humilitatis ubiq̄ phorrescere, nimiosq̄ non imerito in hac cura putant oēs Isocratē secutos, p̄cipueq̄ Theopompū. At Demosthenes, & Cicero modice respexerunt in hanc partē. Nā & coeuntes literæ, quæ σωμαλοιφὴ dicitur, etiā leniorē faciunt orationē, q̄ si oia uerba suo fine cludanē, & nōnunq̄ hiulca etiam decēt, faciūtq̄ ampliora quædā, ut pulchra oratione apta omnino iactare, tū longæ per se, & uelut optimæ syllabæ aliquid etiā medijs tēporis inter uocales quasi intersistat assumunt. Qua de re utar Ciceronis potissimū uerbis. Habet (inquit ille) tantū hiatus & cōcursus uocaliū molle quiddā, & q̄d indicet nō ingratā negligentia de re hoīs magis q̄ de uerbis laborātis. Cæterū cōsonantes quoq̄, eaq̄ p̄cipue quæ sunt asperiores, in cōmissura uerborū rixant̄, & s ultima cū x, pxima, quarū tristior, etiā si binæ collidanē, stridor est, ut ars studioꝝ, quæ fuit causa & Seruio (ut dixi) subtrahendæ s literæ, quoties ultima elset, aliq̄ cōsonante suscipere, quod rephendit Lauranius, Melsala defendit. Nā neq̄ Luciliū putāt uti eadē ultima, cū dicit, Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiā Cicero in oratore plures antiquorū tradit sic locutos. Inde Belligerare p̄ meridiē, & illa Censorij Catonis, Die hanc, æque m̄ litera in e mollita, quæ in ueteribus libris re- Præceptū perta mutare imperiti solent, & dū librariorum inscitiam insectari uolunt, suā confitent̄. Atq̄ de syllabis eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eā transire eisdem uis possit, etiā si scribitur, t̄n parū exprimit̄, ut multū ille, & Quantum erat, adeo ut pene cuiusdā tandis. nouæ literæ sonū reddat. Neq̄ em̄ eximitur, sed obscuratur, & tantū aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coeant. Videndū etiā ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ

sequentis. Id ne quis precipi miret, Ciceroni in epistolis excidit. Res mihi inuisae uise sunt Brute
De mono Et in carmine. O fortunata nata me consule Romae. Etiam monosyllaba si plura sunt, male coti-
 syllabis. nuabuntur quia necesse est compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoque etiam breuium uerbo
Loga bre- rum ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerso quoque longorum. Afferunt enim quanda di-
 uibus com- cendi tarditate. Illa quoque uitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, &
 miscenda. eodem modo declinata multa iungantur. Ne uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, simi-
 liaque ipsi contineri decet, cum uirtutes etiam ipsae tedium pariant, nisi gratia uarietatis adiuta. Mem-
Iunctura broque incisorumque iunctura non eodem modo est obseruanda, quo uerborum, quaeque & in his extre-
membro ma & prima coeunt. Sed plurimum refert compositio, quae quibus anteponas. Nam & uoces frustis
rum inciso esculentis uinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal impleuit. Et contra (Nam frequen-
rumque. tius utar ipsidem diuersarum quoque rerum exemplis, quo sint magis familiaria) Saxa atque solitu-
Phil. ij. dines uocem respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt. Magis id insur-
Pro archia gebat si uerteretur. Nam etiam plus est saxa quam bestias commoueri, inest tamen compositioni decor.
De nume- Sed transeamus ad numeros. Omnis structura, ac dimensio, & copulatio uocum constat aut
ro. numeris (numeros *ἔνθεμον* accipi uolo) aut *μέτρον*, id est dimensione quadam. Quae etiam si constat
Rhyth- utrumque pedibus, habet tamen non simplicem differentiam. Nam rhythmi, id est numeri spacio tempore
mos par. constant, Metra etiam ordine, ideoque alterum esse quantitatis uideretur, alterum qualitatis. *ῥυθμὸς*
 aut par est, ut dactylus. Vnam enim syllabam parum breuius habet. Est quidem uis eadem & alijs pe-
 dibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorum tempore, breuem unius, etiam pueri sciunt. Aut
 sesquipleus, ut Paeon, cuius uis est ex longa & tribus breuius, quibus ei contrarius ex tribus bre-
 uibus & longa, uel alio quoquo modo, tempora tria ad duo relata sesquipleum faciunt. Aut duplex,
 ut iambus. Nam est ex breui & longa, quibus est ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes, sed hoc
 interest, quod rhythmo indifferens est, dactylus ne ille priores habeat breues, an sequentes. Tem-
 pus enim solum metitur, ut a sublatione ad positionem ipsidem sit spacijs pedum. In uersu pro dacty-
 lo poni non poterit anapaestus, aut spondeus, nec Paeon eadem ratione a breuius incipiet ac
 desinet. Neque solum alium pro alio pedem metroque ratio non recipit, sed ne dactylum quidem
 aut forte spondeum, alterum pro altero. Itaque si quinque continuos dactylos (ut sunt in illo, Pan-
 ditur interea domus omnipotentis olympi) confundas, solueris uersum. Sunt & illa discrimi-
 na, quod rhythmis libera spacia, metris finita, & his certae clausulae, illi quo modo coeperint cur-
 runt usque ad *μεταβολήν*, id est transitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis modo,
 rhythmos etiam in corporis motu est. Inania quoque tempora rhythmi facilius accipient, quaeque
 haec & in metris accidunt, maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam animo metiunt,
 & pedum & digitorum ictu interualla signant quaeque notis, atque aestimant quot breues illud spaci-
 um ha- beat, inde *πεντάσημον, πεντάσημον*. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam *σημείον* tempus
 est unum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est
 igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter non
 sentientibus nobis, omnium generum excidant uersus. Et contra, nihil est prosa scriptum, quod non
 redigi possit in quaedam uersiculorum genera. Sed adeo in molestos incidimus grammaticos, qui
 fuerunt, quod Lyricorum quaedam carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequentissime
 dicit totum hoc consistere numeris, ideoque reprehenditur a quibusdam, tanquam orationem ad rhythmos
 alliget. Nam sunt numeri rhythmi ut & ipse constituit, & secuti cum Vergilius, cum dicit. Nu-
 meros memini si uerba tenerem, & Horatius Numerisque fertur Lege solutis. Inuadunt ergo haec
 inter caeteras uocem. Neque enim Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi nu-
 meris contorta ferrentur. In quo si hoc sentit, rhythmis contorta, dissensio. Nam rhythmi, ut dixi,
 neque finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, sed qua coeperunt sublatione ac posi-
 tione, ad finem usque decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorum. Id quod Cicero optime
 uidet, ac testatur frequenter se quod numerosum sit quaerere, ut magis non *ἀριθμὸν*, quod esset
 insecutum atque agreste, quod *εὐρυθμὸν*, quod poeticum est, esse compositionem uelit, sicut etiam quos pa-
 laestritas esse nolumus, tamen esse nolumus eos, qui dicuntur *ἀπάλαιστον*. Verum ea quae efficitur e
 pedibus aequa clausula, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius quam numerus, & oratorius
 numerus, ut enthymema rhetoricus syllogismus? Ego certe ne in calumniam cadam, qua ne. M.
 quidem Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cum pro composito dixero numerum, & ubicumque iam di-
 xi, oratorium dicere intelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut assignata
 sibi debet connectere, nam uel dura inter se commissa potiora sunt inutilibus. Tamen & eligere quae-
 dam, dum ex ipsis quae idem significant, atque idem ualeant, permiserim, & adiacere dum non otio-
 sa, & detrahare dum non necessaria. Sed & figuris mutare & casus & numeros, quorum uarietas
 frequenter gratia compositionis adscita etiam sine numero solet esse iucunda. Etiam ubi aliud
 ratio,

Numeri.

Collocatio apta.

ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet sumat cōpositio, Vitauisse uel uitasse, deprehendere uel deprehendere. Coitus etiā syllabarū nō negabo, & quicquid sententijs aut eloquentiā nō nocet. Præcipuum tamen in hoc opus est, scire quid quoque loco uerborum maxime quadret. Atque is optime componet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Ratio uero pedū, in oratione est multo quæ in uersu difficilior. Primum quod uersus paucis continetur, oratio longiores rum in ora- Numero-
habet sæpe circuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi est, & una ratione decurrit, oratione diffi-
pore totoque (ut ita dixerim) tractu numeris inserta est. Neque enim loqui possumus e syllabis breui Numero-
bus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & desideratur in clausulis, & apparet, primū in fine do-
quia sensus omnis habet suum finem, possidetque naturale interuallum, quo a sequentis initio minatur.
diuidatur. Deinde quod aures continuam uocem secuta, ductaque uelut pronō decurrentis ora-
tionis flumine, tum magis iudicant, cum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Nō igitur
durum sit neque abruptum, quo animi uelut respirant ac reficiuntur, hæc & sedes orationis, hoc
auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clausulis diligentiam postulant initia, Numerus
nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorum facilius ratio est. Non enim coherere alijs, nec initijs,
pcedentibus seruiunt, sed nouū exordiū sumunt, cum illa quālibet sit composita, ipsam gratiā
perdat, si ad eam rupta uia ueniamus. Namque cum sit, ut uideat, seuera Demosthenis compositi-
tio, *πρῶτον μὲρ ἃ ἀρδρῆς ἀδινάλοι τοῖς θεοῖς ἔυχόμεναι πᾶσι ἢ πᾶσαι*, & illa quæ ab uno (quod sciam)
Bruto minus probatur, cæteris placet, *ἢ ἄρ μὴ πῶ βαλλοίμεν ἀπὸ τῆς*, non defunt qui Ciceronē
carpent in his, Familiaris coeperat esse balneatori, & non minus dura archipirata, nam balnea-
tori & archipirata idem finis est, qui *πᾶσι ἢ πᾶσαι*, & qui *ἀπὸ τῆς*, sed priora sunt, ideo seue-
riora. Est in eo quoque nō nihil, quod hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiam in carmi-
nibus est permolle, nec solum ubi quinae syllabæ nec tunc, ut in his, Fortissima Tyndaridarū,
sed etiam ubi quaternæ, cum uersus cluditur, Apœnino, & armamentis, & Oriona. Quare hoc
quoque uitandum est, ne pluriū syllabarum uerbis utamur in fine. Medijs quoque non ea modo Media qd
cura sit, ut inter se coherere, sed ne pigra, ne longa sint, ne quæ nunc maximum uitium est, bre-
uium contextu resultent ac sonum reddant pene puerilium crepitaculorum. Nam ut initia lent.
clausulæque plurimum momenti habent, quoties incipit sensus aut definit, sic in medijs quoque
sunt quidam conatus qui leuiter interfistunt. Ut currentiū pes etiam si non moratur, tamen ue-
stigium facit. Itaque non modo membra atque incisa bene incipere atque cludi decet, sed etiam in his
quæ non dubie contexta sunt, nec respiratione uruntur illi uel occulti gradus (Quis enim du-
bitet unum sensum & unius spiritus esse?) An aduertit iudices omnem accusatoris orationē
in duas diuisam esse partes. Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rursus,
ac tria, suos quasi numeros habent spiritum sustinentes, sicut apud rhythmicos æstimatur hæc
particulæ, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exultantes. Proinde id quod ex illis cō-
ficitur, aut seuerū, aut luxuriosum, aut quadratum, aut solum erit. Quædā etiā clausulæ sunt
claudæ atque pendentes si relinquatur, sed sequentibus suscipi ac sustineri solent, eoque facto ui-
tium quod erat in fine, cōtinuatio emendat. Non uult. P. R. obsoletis criminibus accusari Verrē,
durū si definas, sed cum est continuatū ijs quæ sequuntur, quæque natura ipsa diuisa sint, Noua
postulat, inaudita desiderat, saluus est cursus. Ut ad eas tantū dabis, male cluderet, nam & tri-
metri uersus pars ultima est, excipit, Ut cibū uestitumque introferre liceat tantum, p̄ceps adhuc
firmatur ac sustinet ultima, Reculabat nemo. Versum in oratione fieri multo foedissimū est
totum, sicut etiā in parte deforme, utique si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus
prior in ingressu. Nam quod est contra, sæpe etiam decet, quia & eludit interim optime prima
pars uersus, dum intra paucas syllabas, p̄cipue senarij atque octonarij. In Africā fuisse, initium
senarij est, primū. p. Q. Ligario caput cludit, Esse uideat. Nā nimis frequens octonariū inchoat.
Talia sunt Demosthenis. *πᾶσι ἢ πᾶσαι ἢ πᾶσι ἢ πᾶσαι*, & totum pene principiū.
Et ultima uersum initio conueniunt orationis. Et si uereor iudices, & An aduertit iudices,
Sed initia initijs non conueniunt. Tit. Liuius hexametri exordio coepit, Facturus ne operæ-
pretiū sim. Nam ita edidit, estque melius quomodo emendatur. Nec clausulæ clausulis, ut Ci-
cero. Quo me ueram nescio, qui trimetri finis est, trimetrum & pro misero dicere liceat. Sex
enim pedes tres percussiones habent. Peius claudit finis hexametri, ut Brutus in epistolis. Neque
enim illi malunt habere tutores aut defensores, quamque sciūt placuisse Catonē. Illic minus sunt
notabiles, quia hoc genus sermoni proximū est. Itaque & uersus hi fere excidunt, quos Brutus
ipso componendi ductus studio sapissime facit, nō raro Afinius. Sed etiam Cicero nonnūquam,
ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem. Pro dijs immortales, quis hic illuxit dies?
Non minore autem cura uitandum est, quicquid *ἐνδομιόν*, quale est apud Sallustium. Falso
I iij q̄ritus

uerum nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet. quo moti quidam, longæ ultimæ tria tem-
pora dederunt, ut illud tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoque accederet. Nec
solum refert, quis claudat, sed quis antecedit. Retrorium autem neq; plus tribus, ijque si non De pedib;
ternas syllabas habebunt, repetendi sunt (Absit tamen poetica obseruatio) neque minus duo- clausulæ
bus, alioqui pes erit, non numerus. Potest tamen poetica obseruatio) neque minus duo- clausulæ
constat ex duobus choreis. Itemq; Pæon, qui est ex choreo & pyrrhichio, quem aptum Prima.
initijs putant, uel contra qui est e tribus breuib; & longa, cui clausulam assignant, de Secunda
quibus fere duobus scriptores huius artis loquuntur. Alios omnes quocunq; sint tempo-
rum, quæ ad orationem pertineant, Pæonas appellant. Est & Dochimus, qui sit ex bacchio,
& iambo, uel iambo & cretico, stabilis in clausulis & seuerus. Spondeus quoq;, quo pluri-
mum est Demosthenes usus, moram semper per se habet, optime præcedet eum Creticus, Tertia.
ut In hoc. De quo ego nihil dicam nisi depellendi criminis causa. Illud est quod supra dixi Referre in
multum referre, uno ne uerbo pedes sint duo comprehensi, an uterque liber. Sic enim fit uno an in
forte, criminis causa, molle, archipirata, mollius si tribrachys præcedat, facilitates, temerita- plurib; uer-
tes. Est enim quoddam in ipsa diuisione uerborum latens tempus, ut in pentametri medio, bis ijdem
spondeo, qui nisi alterius uerbi sine, alterius initio constet, uersum non efficit. Potest etiam si sint pedes.
minus bene, præponi anapæstus, muliere non solum nobili, uerum etiam nota. Tum ana- Quita lex
pæstus & creticus. Iambus quoq;, qui est utroq; syllaba minor, præcedet enim tres longas Sexta.
breuis, sed & spondeus iambo recte præponitur. Iisdem in armis sui. Tum spondeus & bac- Septima
chius, sic enim fiet ultimus dochimus, Iisdem in armis sui. Ex ijs quæ supra probaui, apparet Octaua
Molossion quoq; clausulæ conuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud bona
scimus, ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente bene pyrrhi-
chio, ut iudicij Iuniani, & adhuc peius priore Pæone, ut Brute dubitauit, nisi potius hoc Minus,
esse uelimus dactylum & bacchium. Duo spondei non fere coniungi patiuntur, quæ in uer-
su quoq; notabilis clausula est, nisi cum id fieri potest ex tribus quasi membris. Cur de profu-
gis nostris copias comparat is contra nos: una syllaba, duabus, una. Ne dactylus quidem spō-
deo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius, & cludit, & Nona.
sibi iungitur. Venenum timeres. Vitat choreum, spondeum autem amat, ut non uenena time-
res, sed uirus timeres. Contrario quoq; quis cludet, nisi si ultimam longam esse uolumus, opti- Decima
meq; habebit ante se molossion, ut, Et spinis respersum, aut bacchium. Qd hic potest nos posse
mus. Sed uerius erit claudere choreum præcedenti spōdeo. Nam hic potius est numerus. Nos Undecima.
possemus, & Romanus sum. Claudet & dichoreus, si pes idē sibi ipsi iungetur, quo Asiatici sunt Duodeci-
usi plurimū. Cuius exemplum Cicero ponit. Paris dictum sapiens temeritas filij comproba-
uit. Accipiet ante se choreus & pyrrhichium. Omnes ppe ciues, uirtute, gloria, dignitate, supe Decima
rabat. Cludet & dactylus, nisi eum obseruatio ultimæ creticum facit, ut, Muliercula nixus in tertia
littore. Habebit ante bene creticum & iambum, spondeum male, peius choreum. Cludit am- Decima
phibrachus. Qu. Ligarium in Africa fuisse, si non eum malumus esse bacchium. Non opti- quarta.
mus est trochæus, si ultima est breuis, quod certe fit necesse est, alioqui quō cludet qui placet Decima
plarisq; dichoreus. Illa obseruatione ex trochæo fit anapæstus. Idem trochæus præcedente lō quinta.
ga fit Pæon, quale est. Si potero, & dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt, Decima
Cludit & pyrrhichius choreo præcedente. Nam sic pæon est. Omnes ij qui in breues exci- sexta.
dunt, minus erunt stabiles, nec alibi fere satis apti, q̄ ubi cursus orationis exigitur, & clausulis Primus in
nō interstititur. Creticus est initijs optimus. Quod precatus a dijs immortalibus sum, & clau- tijs aptus.
sulis. In conspectu populi Romani uomere postridie. Apparet uero q̄ bene eum præcedant,
uel anapæstus, uel ille qui uidef fini aptior, Pæon. Sed & se ipse sequitur. Seruare q̄ plurimos † si ultima
Sic melius, q̄ choreo præcedente. Quis nō turpe duceret: † nisi ultima breuis, p longa sit. Sed breuis pe-
singamus sic, non turpes ducerent. Sed hic est illud inane quod dixi. Paululum enim moræ nultima lō
damus inter ultimū atq; proximū uerbum, & turpe illud interuallo quodam, pducimus, alio- ga sit.
qui sit exultantissimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret: sicut illud, ore spiritum ex-
cipere liceret, si iungas, lasciui carminis est, sed interpunctis quibusdam, & tribus quasi initijs
fit plenum auctoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent.
sed quid fere accideret, quod in præsentia uideretur optimum, ostendi. Et quidem nō optime
est sibi iunctus anapæstus, ut qui sit pentametri finis, uel rhythmos, qui nomen ab eo traxit.
Nam ubi libido dominatur, innocentia leue præsidium est. Nam synalœphe facit, ut ultimæ † Melior.
syllabæ pro una sonent. † Mollior fiet præcedente spondeo uel bacchio, ut si mutes idem leue
innocentia præsidium est. Nō me capit (ut a magnis uiris dissentiam) pæon, qui est ex tribus
breuib; & longa. Nam est ipse una plus breui anapæsto, facilitas & agilitas, quod quid ita
I v placueris

placuerit ijs nõ uideo, nisi q̄ illum fere pbauerint, quibus loquendi magis q̄ orandi studium fuit. Nam & ante se breuibus gaudet pyrrhichio & choreo, mea uel nostra facilitas. At præcedente spondeo tum plane finis est trimetri, cum sit per se quoq; ei cõtrarius. Principijs merito laudatur. Nam & primam stabilem & tres celeres habet, tamen hoc quoq; meliores puto. Totus uero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut oratio quæ fieri debet ac fluere, demetiendis pedibus, ac perpendendis syllabis consenscat. Nam id tum miserum, tum in minimis occupati est. Neq; enim qui se totum in hac cura consumpserit, potioribus uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesseras (ut ait Lucilius) struet, & uermiculate inter se lexis committet. Nonne ergo refrigeretur sic calor, & impetus pereat, & equorum cursum qui dirigit minuit, & passus qui æquat, cursum frangit, quasi numeri non fuerint in compositione depræhensi? Sicut poema nemo dubitauerit perire quodam initio fufum, & aurium mensura, & similiter decurrentium spaciorem obseruatione esse generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa scribendi exercitatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. Neq; uero tam sint intuenti pedes, q̄ uniuersa compræhensio. Ut uersum facientes, totum illum decursum non sex uel quinque partes, ex quibus constat uersus, aspiciunt. Ante enim carmen ortum est, q̄ obseruatio carminis. Inde q; illud. Fauni uatesq; canebant. Ergo quem in poemate locum habet uersificatio, eum in oratione compositio. Optime autem de illa iudicant aures, quæ & plena sentiunt, & parum expleta desiderant, & fragoris offenduntur, & lenibus mulcentur, & contortis excitantur, & stabilia probant, clauda depræhendunt, redundantia & nimia fastidiunt. Ideo q; docti rationem cõponendi intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uero tradi arte non possunt. Mutandus est casus, si durius is quo cepe ramus feratur, num in quem transeamus ex quo, præcipi potest. Figuræ laboranti etiam compositio uariata sæpe succurrunt. Quæ: cum orationis, tum etiam inia, num præscriptum eius rei ullum est? Occasionibus utendum, & cum re præsentis deliberandum. Enim uero spacia ipsa quæ in hac quidem parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia, & abscessa sunt? Cur in circumductionibus etiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem uestrum ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi atq; hanc opinionem populi Romani fuisse. Cur hosce potius quam hos? Neq; enim erat asperum. Rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse. Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. † Nequis satis forte quid seuerum? quid iucundum sit, intelligere, † facias quidem natura duce melius quam arte, sed naturæ ipsi ars in erit. Illud prorsus oratoris, scire, ubi quoq; genere compositionis sit utendum. Ea duplex obseruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad compræhensiones, quæ efficiuntur ex pedibus. & de ijs prius. Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus non expleto numero conclusus, plæriscq; pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur. Domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas. Fium autem etiam singulis uerbis incisa. ut Diximus, testes dare uolumus. Incisum est, diximus.

Membrũ . Membrum autem est sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est, at remotum a cæteris uim non habet, ut per se manus, & pes, & caput, & Orem excogitatam. quando ergo incipit corpus esse: cum uenit extrema conclusio. Quem quæso nostrum fefellit? id uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam esse putat. Itaq; fere incisa membra mixta sunt, & conclusionem utiq; desiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, cõpræhensionem, conuentionem, circumscriptionem. Genera eius duo sunt, alterum simplex, cum sensus unus lógio re ambitu circūducitur, alteræ quod constat membris, & incisis, quæ plures sensus habet. Ad e rat ianitor carceris, & carnifex prætoris, & reliqua. Habet periodos membra minimũ duo. Medius numerus uidetur quatuor, sed recipit frequenter & plura. Modus † ei a Cicerone, aut quatuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatur, Præstare debet, ut sensum conclusio dat, sit aperta, ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri. Membrum lógius iusto tardum, breuius instabile est. Vbicunq; acriter erit & instanter pugnaciterq; dicendum, membratim cæsimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualeat, adeoq; rebus accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æque audientem inhorrescere. Membratim plæruncq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nobis resoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Proserpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens contextus decet. Periodos

† nequid
† sciant, alij
faciat le-
gunt
Incisum.

Membrũ .

Periodos
circuitus-
ue.
Periodi ra-
tio.
† eius
Membrũ ra-
tio.

apta pro

ista procedunt
communi uoluntate
habet. Voluntate
fictum generam
et, & uoluntate
q; debet. Nam
et, ut uoluntate
etiam generam
etiam est, sic etiam
mus, deinde tract
pugnat, plæruncq;
syllabas consens
us q; in consensu
mox angustam
etiam accipit. Cel
non esse procom, u
tut, potest, hanc cau
quia negem, hoc de
principio uoluntate
modestum, ut aces
fuerit, deinde natura
ro uoluntate
res, atq; ut sic dicitur
uerbis, ut sapienter
quod minime fedit
fuit, hanc uoluntate
commodat uoluntate
Verum quomodo fin
bent, illa habent
pænes, enim hanc
era, iunctis maxime
dicem, quæ pænes
insurgunt, & a be
breues cadunt. S
Vult esse Cellius
remus, sed in nece
tur, hanc uoluntate
do pænes uoluntate
candus est, uoluntate
argumentum, etiam au
etiam in colloquio pæ
pænes, & ad signa pæ
numeros. Quæ non
Quæ minus uoluntate
candus, deinde hanc
atq; pænes maxime
fænes, quæ uoluntate
quidem uoluntate
non eant? de uoluntate
Quæ hoc potest, uoluntate
etiam si hanc uoluntate
etiam, quæ uoluntate
etiam hanc uoluntate
fænes, quæ uoluntate
etiam hanc uoluntate
etiam hanc uoluntate
etiam hanc uoluntate

apta proceriis maiorū causarū, ubi sollicitudine, commendatione, miseratione res eget. Idem communibus locis, & in omni amplificatione, sed poscitur tum austerā, si accuses, tum fusa, cū laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum est, quo sit amplius cōpositionis genus, cum iudex nō solum rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, & uoluptate iam ducitur. Historia nō tam finitos numeros, q̄ orbem quandam cōtextum, q̄ desiderat. Namq̄ omnia eius membra connexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprēhensis gradum firman, cōtinēt, & continentur. Demōstratiuum genus omne fusiores habet liberioresq̄ numeros. Iudiciale & concionale ut materia uarium est, sic etiam ipsa collocatiōe uerborū. Vbi iam nobis pars ex duabus (quas modo fecimus) secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatus, alia sublimius, alia pugnacius, alia gratius, alia grauius esse dicenda? Grauius, sublimius, ornatis, longas magis syllabas conuenire: Ita ut lenia spaciū, sublimia & ornata claritatem q̄q̄ uocū poscant, potius q̄ his contraria. Magis laudarem, breuius argumenta, partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaq̄ componemus procerium uarie, atq̄ ut sensus eius postulabit. Neq̄ enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compositionem esse proceriū, ut apud Asinium, dixit. Si Cæsar ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principiis recusem. Nam iudicis animus uarie preparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoq̄ rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio fere tardior, res, atq̄ (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, & nominibus maxime mixtos. Nam uerbis, ut sapius pressa est, ita interim insurgit, sed docere & insigere animis res semper cupit, quod minime festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus mēbris, breuioribus periodis. Argumenta acra, & excitata, pedibus quoq̄ ad hanc naturam accommodatis utentur. Non tamen ita ut trochæis, quæ celeria quidem, sed sine uiribus sunt. Verum quamuis sint breuius longisq̄ mixta, non tamen plures longas quam breues habentia. Illa sublimia, spaciōsas clarasq̄ uoces habent, amant amplitudinē. Dactyli quoq̄ ac pæones, etiam si maiori ex parte syllabis breuius, temporibus tamen satis pleni. Aspera cōtra, iambis maxime concitantur, non solum quod sint e duabus modo syllabis, eoq̄ frequentiore quasi pulsū habent, quæ res lenitati contraria est, sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, & a breuius in longas nituntur, & crescunt. Ideoq̄ meliores choreis, qui a longis breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis, lentas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorem compositionem, quam si quidem sciremus, doceremus, sed sit necesse est tarda & supina. Verum nisi ex uerbis atq̄ sententijs per sese id quaeritur, satis odiosa esse non poterit. Deniq̄, ut semel finiam, sic fere componendum quo modo pronuntiandum erit. An nos in proceriis plæruncq̄ summissi, nisi cum in accusatione cōcitandus est iudex, aut aliqua indignatione cōplendus? In narratione pleni atq̄ expressi. In argumentis citati, atq̄ ipso etiam motu celeres sumus: ut in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plæruncq̄ deiecti & infracti. Atqui corporis quoq̄ motibus sua quædam tempora, & ad signa pedum, non minus saltationi, quam modulationibus adhibet musica ratio numeros. Quid non uox ad actus accommodatur naturæ ipsarū de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acra currere, delicata fluere. Itaq̄ ubi est necesse, affectamus etiam. Tumor rerum etiam spondeis atq̄ iambis maxime continetur. Hydroargus scepra mihi liquit Pelops. At ille comicus æque senarius, quem trochæcum uocant, pluribus choreis, qui trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis admittit. Quid igitur faciā? non eam? ne nunc quidem? Aspere uero, & male dictum etiam in carmine iambis crassatur. Quis hoc potest uidere? quis potest pati? nisi impudicus & uorax, & aleo. In uniuersum autem, si sit necesse, duram potius atq̄ asperam cōpositionem malim esse, q̄ effœminatā & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis lasciuimus, † Sybaritarū modis saltitantes. Ac ne † syntono tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse cōtinua, & in eisdem semper pedes ire. Nam & uerum. † sificandi genus est unam legem omnibus sermonibus dare, & id cum manifesta affectatio est, cuius rei maxime cauenda suspicio est, tum etiam tædium ex similitudine ac satietatem creat. † Quoq̄ est dulcius, magis perdit amittitq̄, & fidem, & affectus, motusq̄ omnes, qui † Quodq̄ est in hac cura depræhensus, nec potest ei credere, aut propter eum dolere, & irasci iudex, cui putat hoc

Historiæ
contextus
Demōstra
tiui gene
ris nume
ri.
Iudicialis
& conditio
nalis.

Narratio
nis pedes.

Argumen
torum.

† syntono

† Quodq̄

putat hoc uacare. Ideoq; in itia quaedam quasi soluenda de industria sunt, quaedam ita maximi laboris, ne laborata uideant. Sed neq; longioribus q; oportet hyperbatis compositioni seruiamus, ne quae eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certe nullum aptum atq; idoneum uerbum praetermittimus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullu tam difficile, quod non comode inseri possit, nisi q; in euitandis eiusmodi uerbis non decorem compositionis quaerimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulisse compositioni, q; Atticos, quibus minus in uerbis habeant uarietatis & gratiae. Nec uitium dixerim si Cicero a Demosthene paululum in hac parte desciiuit. Sed quae sit differentia nostri graeciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam sine imponere egresso destinatum modum uolumi festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectioe, detractioe, mutatione. Uelut in natura rerum, quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atq; loquendi, prior sit. Dissimulatio curae praecipua, ut numeri sponte fluxiue, non arcessiti & coacti esse uideantur.

Copositio

M. FABII QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE ORATORIA. LIBER DECIMVS.

¶ De Copia Verborum.

Caput. I.

ED HAEC ELOQVENDI PRAECEPTA SICVT COGNITIONI sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud graecos λεξις nominatur, accesserit, quam scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere quaeri scio. Quod esset diligenti non bis examinandum cura, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, ut si qui flexus ipsidem defuerint, frustra sit in caeteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stylo uires acceperit, & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluuit. Qui autem scierit quo sint quaeque modo dicenda, nisi tanquam in punctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicquam praecipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi praeuenit momenti. Nam certe cum sit in eloquendo oratoris officium positum, dicere ante omnia est, atque hinc initium eius artis fuisse manifestum est, proximam deinde imitationem, nouissimam scribendi quoque diligentiam. Sed ut perueniri ad summam nisi ex principijs non potest, ita praecedente iam opere minima incipiunt esse, quae prima sunt. Verum nos non quomodo instituendus orator, hoc loco dicimus (nam id quidem, aut satis, aut certe uti potuimus dictum est) sed ut athleta qui omnia iam perdidicerit a praepatore, nimis quo genere exercitatio ad certamina praeparandus sit, ita eum qui res inuenire & disponere sciet, uerba quoque, & eligendi, & collocandi rationem praepere, instruamus qua in oratione quae dicere, facere, quae optime, quae facillime possit. Non ergo dubium est, quin ei uelut opes sint quaedam parandae, quibus ubicumque desideratum erit, possit consistere copia rerum ac uerborum. Sed res propriae sunt cuiuscumque causae, aut paucis coe, uerba in uniuersas paranda, quae si in rebus singulis essent singula, minore cura postulerent, nam cuncta sese cum ipsis praeuenit rebus offerent, sed cum sint alia, aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque (ut ita dicam) in conspectu, ut cum se iudicio dicentis offerant, facilis ex his optimorum sit electio. At qui idem significaret solitos scio discere, qui facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum esset usus aliquid, si breue intra tempus semetipsum rursus consideraret, effugienda repetitio gratia sumerent aliud quod idem intelligi posset. Quod cum est puerile, & cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum, turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodcumque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est uim orandi, non circulatoria & uoluptate spectantibus. Id autem consequemur optima legendo & audiendo. Non enim solum nomina ipsa rerum cognoscimus hac cura, sed cui quodcumque loco sit aptissimum. Omnibus enim fere praeter pauca quae sunt parum uerecunda, in oratione locus est. Nam scriptores iaborum ueterisque comediae etiam in illis saepe laudant. Sed nobis nostrum opus interim tueri satis est. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima, & humilibus interim & uulgaribus opus, & quae cultiore in parte uidentur fordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Haec ut sciamus, atque eorum non significationem modo, sed formas etiam mensuralisque norimus, ut & ubicumque posita erunt conueniant, nisi multa lectioe atque auditioe assequi non possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si uerba quaedam emisissent tradunt, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturae, ut idem pluribus uocibus declarant, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis, & gladius, alia quae etiam si propria rerum aliquarum sint nomina, tropicos tamen ad eundem intellectum ferunt, ut ferrum, & mucro.

¶ spacium rursus de sideretur. ¶ uolubilitatem.

Verba suis locis aptanda.

Nam per

Nam per abufionem ficarios etiam omnes uocamus, qui eadem telo quocumque commiserint.

Alia circuitu uerborum plurium ostendimus, quale est. Et prelli copia lactis. Plurima uero mutatione figuramus. Scio, non ignoro, & non me fugit, non me praterit, & quis nescit: nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & sentio, & uideo saepe idem ualent, quod scio. Quorum nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio, ut non solum quum occurrerint, sed etiam quam oportet utamur. Non semper enim haec inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uisu oculorum intelligo. Nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copiosius uerborum sit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum uel audiendum est. Nam omnium quaecumque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quae traduntur artibus, cum eo qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit, quia quae doctor praecipit, orator ostendit. Alia uero legentes, alia audientes magis adiuuant. Et excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerum, sed rebus incendit. Viuunt enim omnia & mouentur, excipimusque noua illa uelut nascentia cum fauore ac sollicitudine. Nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum qui orant, periculo afficimur. Praeter haec uox & actio decora commendat, ut quod quisque locus postulat, pronuntiandi uel potentissima in dicendo ratio, & ut semel dicam, pariter omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut suus cuiusque fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & ab illis tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & uirtiosa pluribus placeant, & a corrogatis laudentur etiam quae non placent. Sed e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam praua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed Lectiois repetere saepius licet, siue dubites, siue memoriae affigere uelis. Repetimus autem & tractamus, & ut cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & uelut confecta, memoriae imitationisque tradatur. Adliu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter ac pene ad scribendi sollicitudinem, nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, praecipue oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Saepem enim praeparat dissimulatum insidias orator, atque in prima parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta sunt ignoratibus. Ideoque erunt cognitae omnibus repetenda. Illud uero utilissimum, nosse eas causas quarum orationes in manus sumpsimus, & quoties contingeret, utrinque habitas legere actiones, ut Demosthenis & Aeschinis, inter se contrarias, ut Seruii Sulpitij & Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter, ut Pollionis & Cassij, reus Alpernas est, aliasque plurimas. Quinetiam si minus pares uidebuntur, aliqua tamen ad cognoscendam litium quaestionem, recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, & Hortensij pro Verre. Quinetiam easdem causas utile erit scire. Nam pro domo Ciceronis dixit Callidius, & pro Milone orationem Brutus exercitationis causa scripsit, etiam si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. Et Pollio & Messala defenderunt eosdem, & nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Passieni, Decimi Laelii, orationes feruntur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quae omnes auctores dixerunt, utique esse tibi non imperfecta. Nam & labant aliquando & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum uoluntati, nec semper intendunt animum, nonnunquam fatigantur, cum Cicero dormitare interim dum Demosthenes, Horatio etiam Homerus ipse uideatur. Summi enim sunt, homines tamen, acciditque ijs, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si uirtia magnorum consequantur. Modeste tamen & circumspecto iudicio detantis uiris pronuntiandum est, ne (quod plerisque accidit) damnent quae non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poetarum, multi Poetae orationis eius iudicium sequuntur, neque immerito. Namque ab ijs & in rebus spiritus, & in uerbis subtortibus leuissimas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, praecipueque uelut attrita quod genitidiano actu forensi ingenia optime rerum talium blanditia reparantur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamen non per omnia poetas esse oratori sequendum. Non in omnibus, nec libertate uerborum, nec licentia figurarum, genus ostentationi comparatum, & praeter idibus sequere quod solam petit uoluptatem, & eam fingendo non falsa modo, sed etiam quaedam incredibilia secta dicitur, patrocinio quoque aliquo iuuari poscit, quod alligati ad certam pedum necessitate non semper uti proprijs possunt, sed depulsi a recta uia necessario ad eloquendi quaedam diuerticula confugiant, nec munire quaedam modo uerba, sed extedere, corripere, conuertere, diuidere cogant. Nos uero armatos stare in

stare in

Historia. stare in acie, & summis de rebus decernere, & ad uictoriam niti decet. Neq; ego arma squa-
lere situ, ac rubigine uelim, sed fulgore munita esse, qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul
uisusq; praestringat, non qualis auri argentiq; imbellis, & potius habenti periculosus. Histo-
ria quoq; alere orationem quodam molli iucundoq; succo potest. Verum & ipsa sic est legen-
da, ut sciamus plerasq; eius uirtutes oratori esse uitandas. Est enim proxima poetis, & quo-
dammodo carmen solutum, & scribuntur ad narrandum, non ad probandum, totumq; opus
non ad intuitum rei pugnamq; praesentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenij famam
componitur. Ideoq; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrandi tedium euitat. Ita-

**Sallustia-
na breui-
tas. Liuiana
ubertas la-
ctea.** q; ut dixi, neq; illa Sallustiana breuitas qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas pot esse perfe-
ctius, apud occupatum uarijs cogitationibus iudicem, & sapius ineruditum captanda nobis
ta. Liuiana est, neq; illa Liuij lactea ubertas satis decebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem
ubertas la-
ctea. quarit. Adde, quod Marcus Tullius ne Thucydidem aut Xenophontem utiles oratori pu-
tat, quanquam illius bellicum canorem, huius ore musas esse locutas existimet. Licet tamen
nobis in digressionibus uti uel historico nonnunquam nitore, dum in ijs de quibus erit quaes-
tione, meminerimus non athletarum toros, sed militum lacertos esse, nec uerficolem illam,
qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, uestem bene ad forenses puluerem facere. Est & ali-
us ex historijs usus, & is quidem maximus, sed non ad praesentem pertinens locum, ex cogni-
tione rerum exemplorumq; quibus in primis instructus esse debet orator, ne omnia testimo-

**A philoso-
phis repe-
tenda.** nia expetat a litigatore, sed pleraq; ex uetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora,
quod ea sola criminibus odij & gratiae uacant. A philosophorum uero lectione, ut essent no-
bis multa petenda uitio factum est alias oratorum, qui quidem illis optima sui operis parte ces-
serunt. Na & de iustis, honestis, utilibus, ijsq; quae sint contraria, & de rebus diuinis maxime
dicunt, & argumentantur acriter. Et altercationibus atq; interrogationibus oratorem futurum
optime Socratici praeparant. Sed ijs quoq; adhibendum est simile iudicium, ut etiam cum in
rebus uersumur ijsdem non tamen eandem esse conditionem sciamus litium ac disputatio-
num, fori & auditorij, praceptorum & periculorum. Credo exacturos pleroseq; cum tantum
esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui sint, quae in quoq; au-
ctore praecipua uirtus, sed persequi singulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto
Marcus Tullius tot milibus uersuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de
omnibus aetatis suae, quibusq; conuiuiebat, exceptis Caesare atq; Marcello, silentium egerit,
quis erit modus, si & illos qui postea fuerunt, & Graecos omnes, & Philosophos persequar?

**Qui sint
imitandi.** Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quae est apud Liuium in epistola ad filium scripta, legen-
dos Demosthenem atq; Ciceronem, tum ita ut quisq; esset Demostheni, & Ciceroni simillimus.
Non est tamen dissimulanda nostri quoq; iudicij summa. Paucos & uix ullum ex ijs
qui uetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudicium adhibentibus non allatu-
rus sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoq; uetustissimis auctoribus, ingeniosis qui-
dem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multo aliud de nobis sentio, quid
enim? quisq; in ueritate tumens, potensque ne minima quidem alicuius certae fidutia partis
memoriam artis sperauerit? qui si quis est, intra primos statim uersus deprehendetur, & citius

**Opinioes
de legedis
auctori-
bus.** nos dimittet, q; ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentum. Sed non quic-
quid ad aliquam partem sciae pertinet, prius ad faciendam etiam *φρόνησις* (de qua loquimur)
accommodatum. Verum anteq; de singulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinio-
num dicenda sunt. Nam quidam solos ueteres legendos putant, neq; in ullis alijs esse naturalem
eloquentiam, & robur uiris dignum, arbitrant. Alios recens haec lasciuia delitiae, & oia ad
uoluptatem multitudinis imperitae composita delectant. Sunt etiam qui rectum dicendi genus
sequi uolunt. Alij pressa demum & tenuia, atq; quae minimam ab usu quotidiano recedant, sa-
na & uere attica putant. Quosdam elatior ingenij uis, & magis concitata, & alias spiritus ple-
na capit. Sunt etiam lenis, & nitidi, & compositi generis non pauci amatores, de qua diffe-
rentia differam diligentius, cum de genere dicendi quaerendum erit. Interim summam quam,
& a qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi uolunt, attingam. Paucos
(sunt enim eminentissimi) excerpere in animo est, facile est autem studiosis, qui sint ijs simili-
mi iudicare. Nec quisq; queratur omissos forte aliquos, quos ipse ualde probet. Fateor enim
plures legendos esse, q; qui nominabuntur. Sed nuc genera ipsa lectionum quae praecipue co-
uenire intendentibus ut oratores fiant existimem, persequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipit

Homerus. dum putat, nos ita rite coepturi ab Homero uidemur. Hic em quemadmodum ex oceano dicit
ipse amniū uim fontiumq; cursus initium capere, omnibus eloquentiae partibus exemplum &
ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis proprietate superauit. Idē cau-
tus ac pres-

tus ac pressus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis. Nec poetica modo, sed
 oratoria uirtute eminentissimus. Namq; ut de laudibus, exhortationibus, consolationibusq; ta
 ceam, nonne uel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, uel in primo inter
 duces illa contentio, uel dicta in secundo sententia, omnes licitum ac consiliorum explicant
 artes? Affectus quidem uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in
 sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age uero, nonne in sui utriusq; operis ingres
 su paucissimis uersibus legē proœmiorum non dico seruaui, sed constituit? Nam & beniuolū
 auditorem inuocatione dearq; quas praesidere uatibus creditum est, & intentum proposita re
 rum magnitudine, & docilem summa celeriter compræhensa facit. Narrare uero quis breuius,
 q̄ qui mortem nuntiat Patrocli? quis significantius potest, q̄ q̄ Curetum Actolorq; prælium
 exponit? Iam similitudines, amplificatioes, exempla, digressus, signa rerum, & argumenta, cæ
 teraq; probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earq;
 rez testimonia, ab hoc poeta petant. Nam & epilogus quidē quis unq; poterit illis rogantis
 Achillem Priami precibus æquari? Quid? in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius ope
 ris, nonne humani ingenij modum excessit, ut magni sit uiri, uirtutes eius non æmulatione,
 qd fieri nō pōt, sed intellectu sequi. Verq; hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquētiæ
 pcul a se reliquit. Heroicos tamen præcipue, uidelicet quia clarissima in materia similis cōpa
 ratio est. Raro assurgit Hesiodus, magnaq; pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles **Hesiodus,**
 circa præcepta sententiæ lenitasq; uerborq;, & cōpositionis pbabilis. Daturq; ei palma in illo
 mediocri genere dicendi. Cōtra in Antimacho uis & grauitas, & mīnime uulgare eloquendi **Antima-**
 genus, habet laudem. Sed quis ei secundas fere grammaticorq; cōsensus deferat, & affectibus, **chus**
 & iucunditate, & dispositione, & omnino arte deficitur, ut plane manifeste appareat quanto
 sit aliud proximum esse, aliud secundum. Panyasim ex utroq; mixtum putant, in eloquendo **Proximus**
 neutrius æquare uirtutes, alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. **Secundus**
 Apollonius in ordinem a grammaticis datum nō uenit, quia Aristarchus atq; Aristophanes **Panyasis**
 poetarum iudices neminem sui temporis in numerum redegerunt, non tamen cōtemnendū **Apolloni⁹**
 edidit opus, æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, **Aratus.**
 nullus affectus, nulla persona cui usquam sit oratio, sufficit tamen operi, cui se parem credi
 dit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed musa illa rustica & pastoralis non forum mo
 do, uerq; ipsam urbē etiā reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorum **Pisander**
 poetarum, quid, Herculis acta non bene Pisandros? quid, Nicandrum frustra secuti Macer **Nicander.**
 atq; Vergilius? Quid Euphorionem frustra transibimus? quem nisi probasset Vergilius, idem **Euphoriō**
 nunq; certe conditorum Chalcidico uersu carminum fecisset in bucolicis mentionem. Quid, **Tyrtæus.**
 Horatius frustra Tyrtæum Homero subiungit? Nec sane quisquam est tam procul a cogni
 tione eorum remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos
 possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim esse in omnibus uti
 litatis aliquid, sed ad illos iā perfectis constitutisq; uiribus reuertemur, quod etiam in cœnis
 grandibus sæpe facimus, ut cum optimis satiati sumus, uarietas tamen nobis ex uilioribus gra
 ta sit. Tunc & elegtam uacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus, secun
 das confessione plurimorq; Philætas occupauit. Sed dum assequimur illam firmam (ut dixi) **Callima-**
 facilitatem, optimis assuescendum est, & multo magis quia multorq; lectiōe firmanda mens, & **chus**
 ducendus color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborq;, ad hæc ma
 xime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutiōis, cum ualida, tum breues, ui
 brantesq; sententiæ, plurimū sanguinis atq; neruorq;, adeo ut uideatur quibusdam, q̄ quidem **chus.**
 minor est, materiæ esse, non ingenij uitium. Nouē uero lyricorq; longe Pindarus princeps, spiri
 tus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum uerborq; copia, & uelut quodam elo
 quentiæ flumine, propter quæ Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. † Stefichorq; **Pindarus.**
 q̄ sit ingenio ualidus, materiæ quoq; ostendunt, maxima bella, & clarissimos † canentē duces, † canente.
 & epici carminis onera lyra † sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquendo
 q; debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, uidetur æmulari proximus Homery potuisse, † sustinēte
 sed redundat atq; effunditur, quod ut est reprehendendum, ita copiae uitium est. Alcaeus in **Alcaeus**
 parte operis aureo plectro merito donatur, quia tyrannos insectatur, multum etiā moribus † & pluri
 confert, in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, † Homero similis, sed in Iusuf mū Hora.
 & in amores descendit, maioribus tñ aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone pprio & iucū **Simōides.**
 ditate quadā cōmendari potest, præcipua tñ eius incōmouenda miseratiōe uirtus, ut quidā in **Comœdia**
 hac eū parte oibus eiusdem operis auctoribus præferat. Antiqua illa Comœdia cū syncerā antiqua
 illā sermonis Attici gratiā prope sola retinet, tū † foecūdiſſimæ libertatis, & si est in insectandis † facundis
 uitijs præ simas

uitijs præcipua, plurimū tñ uirium etiā in cæteris partibus habet. Nam & grandis, & elegās,
& uenusta, & nescio an ulla, post Homereꝝ tamen, quē ut Achillem semper excipi par est, aut
Aristopha simillior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius auctores, Aristophanes ta-
nes. men, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragedias primus in lucem Aeschylus protulit, sub-
Tragedia limis, & grauis, & grandiloquus sæpe usq; ad uitium, sed rudis in plærisq; & incompositus,
Aeschylus propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poetis Athenienses p-
Sophocles misere. Suntq; eo modo multi coronati. Sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles
Euripedes atq; Euripedes, quorum in dispari dicendi uia uter sit poeta melior, inter plurimos quaeritur.
 Idq; ego sane, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, in iudicatum relinquo. Illud
 quidem nemo non fateatur necesse est, ijs qui se ad agendum eomparant, utiliore longe Eu-
 ripedem fore. Nanq; is sermone, quo ipsum reprehendunt, quibus grauitas & corhurnus &
 sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, &
 in ijs quæ a sapientibus tradita sunt, pene ipsis par, & in dicendo atq; respondēdo cuilibet eo-
 rum, qui fuerunt in foro disertī, comparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in
 ijs quæ miseratione constant facile præcipuus, & admirandus maxime est, ut sæpe testatur,
Menæder. & eum secutus, quanq̄ in opere diuerso, Menander, qui uel unus meo quidem iudicio dili-
 gēter lectus, ad cuncta quæ præcipimus efficienda sufficiat, ita omnem uitæ imaginem ex-
 pressit, tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, affe-
 ctibus accommodatus. Nec nihil profecto uiderunt, qui orationes, quæ Charisij nomine
 eduntur, a Menandro scriptas putant. Sed mihi longe magis orator probari in opere suo uide-
 tur, nisi forte aut alia mala iudicia, quæ Eptrepones, Epicleros, Lectos habent, aut meditatio-
 nes in Sophocle, & Nomothetæ Hypobolimæo, non omnibus oratorijs numeris sunt abso-
 lutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collatur; esse declamatoribus puto, quoniam ijs neces-
 se est secundum conditionem controuersiarum plures subire personas, patrum, filiorum, ma-
 ritorum, militum, rusticorum, diuitem, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, aspe-
 rorum. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta decor. Atq; ille quidem omnibus
 eiusdem operis auctoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obdu-
 xit. Habent tamen alij quoq; comici, sicum uenia legantur, quædam quæ possis decerpere,
 & præcipue Philemon, qui ut prauis sui temporis iudicijs Menandro sæpe prælatus est, ita cō-
Philemon sensu omnium meruit credi secundus. Historiam multi scripsere præclare, sed nemo dubi-
Historio- tat longe duos cæteris preferendos, quorum diuersa uirtus laudem pene est parem consecu-
graphi. ta. Densus & breuis & semper instans sibi Thucydides, dulcis & candidus & effulus Hero-
Thucydi- dotus, ille concitatis, hic remissis affectibus melior. Ille concionibus, hic sermonibus. Ille ui-
des. hic uoluptate. Theopompus ijs proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis si-
Herodot. milis, ut qui antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoq; meretur
Theopom- qui turbæ, quamuis bonorum post hos auctorum, eximatur, imitator Thucydidis, & ut mul-
pus. to infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Isocrati uisum, calcaribus eget. Clitarchi p-
Philistus batur ingenium, fides infamatur. Longo post interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc
Ephorus ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam noua laude reparauit. Xe-
Clitarch. nophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. Sequitur oratorum ingens
Timage- manus, ut decem simul Athenis ætas una tulerit, quorum longe princeps Demosthenes, ac
mes. pene lex orandi fuit, tanta uis in eo, tam densa omnia, ita quibuidam neruis intenta sunt, tam
Xenophō nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet inuenias. Plenior
Oratores Aeschines, & magis fufus, & grandiori similis, quo minus strictus, carnis tamen plus habet, mi-
Demosthe- nus lacertorum. Dulcis in primis & acutus Hyperides est, sed minoribus causis, ut non dix-
nes. rim utilior, magis par. His ætate Lysias maior, subtilis atq; elegans, & quo nihil, si oratori sa-
Aeschines tis sit docere, quæras perfectius, nihil enim est inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti, quā
Hyperides magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & comptus, & palæstræ
Lysias. quam pugnae magis accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est, nec immerito, audi-
Isocrates, torijs enim se, non iudicijs compararat, in uentione facilis, honesti studiosus, in compositione
 adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego in his, de quibus sum locutus, has so-
Phalereus. las uirtutes, sed has præcipuas puto, nec cæteros parum fuisse magnos. Quin etiam Phalere-
Demetri. um illum Demetrium (quanquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij
 habuisse, & facundia fateor, uel ob hoc memoria dignum, quod ultimusest fere ex Atticis
Philoso- qui dici possit orator, quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Phi-
phi. losophorum, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ Marcus Tullius confitetur, quis du-
Plato. bitet Platonem esse præcipuum: siue acumine differendi, siue eloquendi facultate diuina
 quadam &

quidam & homine
 con. Longe ut mihi
 Quis ego commo
 no ceteris possit
 maxime uirtutum
 peritatis beam
 hinc licentia rerum,
 an uirtute operari
 etus ut ex eo quo
 cum honesta iuste
 rebus tamen ac in
 Romanis quoq; au
 gellus uti certum
 rumpit illi uirtute
 qui nihil intere
 sua proprie tamen p
 in cura & diligenti
 emensibus uirtu
 Maco & Lucerna
 gantes in sua quisq;
 nomen est allicum
 colorem dicendi p
 grandis & antiqua
 aliq; ut ad hanc p
 Quibus, & inuim
 ra, etiam si ueritate
 bellam Siculam pe
 mors immem non
 Si admirabilem pte
 rupe amissus. V
 reuit. Raritas, ac
 reuicis certillimus
 Hos nominatum
 penumq; dijs uirtu
 que uirtutis imp
 frantur. Quis erit
 peripetiam aduenit
 uirtura ferat. Ne
 facta herarum coler
 ferantur. Inter ut
 ut mihi uirtutisq; el
 Quibus utroq; lacia
 figent uirtutem adq;
 em non uisum me
 quomodo illa ne
 quod uirtute possit
 falsis. Nihil enim
 Multum si uirtu gl
 dem uirtutibus uirt
 uirtute uirtutem
 & uirtutibus comp
 rum uirtutemq; p
 uirtutem est ut p
 hinc. Hinc uti que
 uirtute uirtute
 uirtute uirtutibus
 uirtute uirtutibus
 uirtute uirtutibus

quadam & homericā: multum enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Græci uocant, surgit, ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico uideatur oraculo instinctus. Quid ego commemorem Xenophontis illā iucunditatem in affectatā: sed quā nulla affectatio consequi possit, ut ipse sermonem gratiæ finxisse uideantur, & quod de Pericle ueteris comœdiæ testimonium est, in hunc transferri iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam: quid Aristotelem: quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an inuentionum acuminē, an uarietate operum, clariorem putem. Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo quoque nomen traxisse dicatur. Minus indulgere eloquentiæ Stoici ueteres, sed cum honesta suaserunt, tum in eligendo probandoque quod instituerant, plurimum ualuerunt, rebus tamen acuti magis, quam (id quod sane non affectant) oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Vergilius auspiciatissimum dederit exordium, omnium generis eius poetarum græcorum nostrorumque illi haud dubie proximus. Vt autem uerbis isdem, quæ ab Afro Domitio iuuenis excepi, qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere. Secundus inquit est Vergilius, propior tamen primo quam tertio. Et Hercle ut illi naturæ cœlesti atque immortalis cesserimus, ita curæ & diligentiae uel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, & quantum eminentioribus uincimur, fortasse æqualitate pensamus. Cæteri omnes longe sequentur. Nam Macer, & Lucretius legendi quidem, sed non ut phrasin, id est, corpus eloquentiæ faciant, elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in ijs per quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, uerum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium sicut sacros uetustate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora iam non tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores alij, atque ad hanc phrasin de qua loquimur, magis utiles. Lasciuus quidem in heroicis quamque Ouidius, & nimium amator ingenij sui, laudandus tamen parcus. Cornelius autem Seuerus, etiam si uersificator quam poeta melior, si tamen ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, uendicaret sibi iure secundum locum. Sed eum consummari mors immatura non passa est, puerilia tamen eius opera & maximam indolem ostendunt, & admirabilem præcipue in ætate illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amissimus. Vehemens & poeticum ingenium Salei Bassi fuit, nec ipsum senectute maturauit. Rabirius, ac Pedit non indigni cognitione, si uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & sententijs clarissimus, & ut dicam quod sentio, magis oratoribus quam poetis annumerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studijs deflexit cura terrarum, parumque dijs uisum est, esse eum maximum poetarum. Quid tamen ipsius eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis successerat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius: Quis enim caneret bella melius, quam qui sic gerit: quem præsertim studijs deæ propius audirent: cui magis suas artes aperiret familiare numen Mineruæ: Dicent hæc plenius futura sæcula. Nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra literarum colentes feras Cæsar, si non tacitum hoc præterimus. Et Vergiliano certe uer su testamur. Inter uictrices hederam tibi serpere lauros. Elegia Græcos quoque prouocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime uidetur auctor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroque lasciuior, sicut durior Gallus. Satyra quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus est Lucilius, qui quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio qui Lucilium fluere lutulentum, & esse aliquid quod tollere possis, putat. Nam eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde salis. Multo est tersior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & ueræ gloriæ, quamuis uno libro Persius meruit. Sunt clari hodie quoque, & qui olim nominabuntur, Alterum illud est, & prius satyræ genus, quod non sola carminum uarietate mixtum condidit Terentius Varro uir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros Horatius, & doctissimos composuit, peritissimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum græcarum nostrarumque, plus tamen scientiæ collaturus quam eloquentiæ. Iambus non sane a Romanis celebratus est ut proprium opus, a quibusdam interpositus, cuius acerbitas in Catulo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interuenire non reperiatur. At Lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus, Nam & insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis, & gratiæ, & uarijs uerbis, & figuris foelicissime audax. Si quem adijcere uelis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper uidimus, sed eum longe præcedunt ingenia uiuentium. Tragoediæ scriptores Accius,

Pedestris oratio.
Xenopho
Pitho.
Aristoteles.
Theophrastus.
Stoici.
Romani epici
Vergilius.

Macer.
Lucretius.
Phrasin
Varro.
Attacinus
Ennius.
Ouidius
Cornelius
Seuerus
Valerius
Flaccus.
Saleus
Bassus.
Rabirius.
Pedit.
Lucanus.
Germanicus
Augustus.
Elegiaci
Tibullus.
Propertius.
Ouidius
Gallus
Satyrici
Lucilius
Horatius
Persius.
Iuuenalis.
Terentius
Varro.
Iambici.
Catulus
Bibaculus
Horatius.
Lyrici
Horatius
Cæsius
Bassus.
Martialis
Tragici.
Accius.

m atque Pa

- Pacuius.** atq; Pacuius clarissimi, grauitate sentētiarū, uerborumq; pondere, & auctoritate psonarum.
- Varius.** Ceterum nitor, & summa in excolendis opibus manus, magis uideri pōt temporibus q̄ ipsi
- Ouidius.** defuisse. Virium tñ Accio plus tribuit, Pacuium uideri doctiorē, qui esse docti affectant, uo
- Pōponius** lunt. Jam Varij Thyestes cuilibet Græcorū cōparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostē
- secundus.** derē, quantū uir ille pręstare potuerit, si ingenio suo temperare q̄ indulgere maluisset. Eorum
- Comici.** quos uiderim, longe princeps Pomponius secundus, quem senes parum tragicum putabant,
- Plautus.** eruditione ac nitore pręstare confitebant. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro mu-
- Cæcilius.** sas Aepistolonis snia, Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui uellent, licet Cæ-
- Terenti⁹.** cilium ueteres laudibus ferant, licet Terentij scripta ad Scipionē Africanū referant. Quæ tñ
- Græcorū** sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros iteif-
- comitorū** sent. Vix leuē consequimur umbrā, adeo ut mihi sermo ipse Romanus nō recipere uideat illā
- pstantia.** solis concessam Atticis Venerem, qñ eam ne Græci quidē in alio genere linguæ obtinuerint.
- Togati.** Togatis excellit Afranius, utināq; non inquinasset argumēta puerorū fœdis amoribus, mo-
- Afranius.** res suos falsus. At historia non celsierit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustiu uerear, nec
- Historici.** indignetur sibi Herodotus æquari. T. Liuiū, cum in narrādo miræ iucūditatis, clarissimiq; can-
- Sallusti⁹.** doris, tum in cōcionibus supra q̄ enarrari pōt eloquentē, ita dicuntur omnia cum rebus, tū per-
- Ti. Liui⁹.** sonis accōmodata. sed affectus quidē, præcipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicā, ne-
- Seruilius.** mo historicorū cōmendauit magis. Ideoq; imortalem illam Sallustij uelocitatē diuersis uirtutē
- Bassus.** bus cōsecutus est. Nam mihi egregie dixisse uideat Seruilius Nouianus, pares eos magis q̄ si-
- Aufidius.** miles, qui & ipse a nobis auditus est, clarus ingenio, & sententijs crebrior, sed minus expressus
- Cor. Taci** q̄ historiae auctoritas postulat, quā paulum ætate præcedens eū Bassus Aufidius egregie uti
- q̄ in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdā uiribus
- minor. Superest adhuc, & exornat ætatis nræ gloriā uir sæculorū memoria dignus, qui olim
- nominabit, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quanq̄ circuncisis q̄
- dixisset, ei nocuerit. Sed elatū abunde spiritū, & audaces snias deprehendas etiā in ijs quæ ma-
- nent. Sunt & alij scriptores boni, sed nos genera degustamus, nō bibliothecas excutimus.
- Oratores.** Oratores uero uel p̄cipue latinā eloquētiā parem facere græcæ pnt. Nam Ciceronē cuius
- Ciceronis** q̄ eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantā mihi concitē pugnam, cum præsertim id
- Demosthe** non sit, ppositi, ut eum Demostheni cōparem hoc tempore. Neq; em̄ attinet, cū Demosthenē
- niscq; com** in primis legēdum, uel ediscendum potius putem, quorū ego uirtutes plærāsq; arbitror simi-
- paratio.** les, consiliū, ordinem, diuidendū, præpandū, probandū rōnem, omnia deniq; quæ sunt inuentio-
- nis. In eloquendo est aliqua diuersitas, densior ille, hic copiosior. Ille cōcludit restrictius, hic la-
- tius pugnat. Ille acumine semp, hic frequēter & pondere, illi nihil detrahi pōt, huic nihil ad-
- ijci. Curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe & commiseratione, qui duo plurimum
- affectus ualēt, uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit, sed & nobis illa quæ
- attici mirant, diuersa latini sermonis rō minus permiserit. In epistolis quidem, quanq̄ sunt uer-
- usq; nulla contētio est. Cedendū uero in hoc, q̄ & ille prior fuit, & ex magna parte Cicero-
- Ciceronis** nem, quārus est, fecit. Nam mihi uideat. M. Tullius cū se totum ad imitationē Græcorū con-
- laudes.** tulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatē Isocratis. Nec uero quod ā
- quoq; optimū fuit, studio consecutus ē tñ, sed plurimas uel potius omnes ex seipso uirtutes
- exulit, immortalis ingenij beatissima ubertate. Non em̄ pluuias (ut ait Pindarus) aquas colli-
- git, sed uiuo gurgite exundat, dono quodā prouidētiae genitus, in quo totas uires suas eloquē-
- tia experiret. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius potest: cui tanta unq; iucundi-
- tas affruit: ut ipa illa quæ extorquet, impetrare eū credas, & cum transuersum ui sua iudicem
- ferat, tñ ille non rapi uideat, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit tanta auctoritas inest, ut dif-
- sentire pudeat, nec aduocati studiū, sed testis aut iudicis afferat fidē. † Tum interim hæc omnia
- quæ uix singula quisq; intentissima cura cōsequi posset, fluunt illaborata, & illa qua nihil pul-
- chrius auditu est orō, præ se fert tñ foelicissimā facilitatem. Quare non immerito ab homini-
- bus ætatis suæ regnare in iudicijs dictus est, apud posteros uero id consecutus, ut Cicero iam
- non hominis nomē, sed eloquētiæ habeat. Hunc igif spectemus, hoc propositū nobis sit ex-
- Afinius** plum, ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Afinio Pollione inuētio, sum
- Pollio.** ma diligentia, adeo ut quibusdam etiā nimia uideat, & consilij & animi satis, a nitore & iucū-
- Messala.** ditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri possit sæculo prior. At Messala nitidus & candidus,
- C. Cæsar.** & quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatem suam, uiribus minor. C. uero Cæsar si
- foro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronē nominaretur, tanta in eo uis est, id
- acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tñ hæc
- Cælius.** omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia, Multum ingenij in Cælio, &
- præcipue

præcipue in accusando, multa urbanitas, dignusq; uir, cui & mens melior, & uita longior contigisset. Inueni qui Caluū præferrent omnibus, inueni qui cōtra crederent eū nimia contra se Caluus. calumpnia uerq; sanguinē perdidisse. Sed est & sancta & grauis orō & castigata, & frequenter uehēmēs quoq;. Imitator autē est Atticorū, fecitq; illi pperata mors iniuriā, si quid adiecturus, non si quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignē non immerito famam tribus orō- Seruius nibus meruit. Multa, si cum iudicio legat, dabit imitationē digna Cassius Seuerus, qui si cæteris Sulpitius. uirtutibus colorē & grauitatē orōnis adiecisset, ponēdus inter præcipuos foret. Nam & inge- Cassius nij plurimū est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas, & uis summa, sed plus stomacho q̄ cōsilio Seuerus. dedit. Præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt & alij multi diser- ti, quos persequi longū est. Eorum quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus longē præ Domitius stantissimi. uerborū arte ille, & toto genere dicendī pferendus, & quē in numero ueterū loca- Afer. re non timeas. Hic concitator, sed in cura uerborū nimius, & cōpositione nonnūq̄ longior, & Iulius Afri- translatiōibus parū modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerūq; sub- canus. limis, & apertus satis fuit, & quē uelle optima crederes, auditus tñ maior. Nam & uocis quan- Trachall⁹ tam in nullo cognoui, foelicitas. & pnuntiatio uel scenis suffectura, & decor, oīa deniq; ei q̄ sunt extra, superauerunt. Et Vibius Crispus compositus, & iucundus, & delectatiōi natus, pri- Vibius uatis tamen causis q̄ publicis melior. Iulio Secundo si longior cōtigisset ætas, clarissimum pro Crispus. secto nomē oratoris apud posteros foret. Adiecisset em̄, atq; adijciebat cæteris uirtutibus suis Iulius .II. quod desiderari pōt. Id est autem, ut esset multo magis pugnax, & sapius ad curā rerū ab elo- cutione respiceret. Cæterum interceptus quoq; magnū sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando qd̄ uelit gratia, tam candidū, & lene, & speciosum dicendī genus, tāta uer- borum, etiam quæ assumpta sunt, pprietas, tanta etiā in quibusdam ex periculo petitis signi- ficantia. Habebunt, qui post nos de oratoribus scribent, magnā eos qui nunc uigent materiā uere laudandī. Sunt em̄ summa hodie, quibus illustrat forum, ingenia. Namq; & consumma- ti iam patroni ueteribus æmulant, & eos iuuenū ad optima tendentiū imitat ac sequit indu- stria. Superfunt qui de philosophia scripserunt, q̄ in genere paucissimos adhuc eloquentes Philoso- literæ Romanæ tulerūt. Idem igit M. Tullius, qui ut ubiq;, etiam in hoc opere Platonis æmu phi latini. lus extitit. Egregius uero, multoq; q̄ in orōnibus præstantior Brutus, sufficit ponderi rerum, Tullius. sciaseum sentire, quæ dicit. Scripsit non parū multa Cornelius Celsus Sceptios secutus, non Brutus. sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidem, sed Cor. Cel- non iniucundus tamen auctor est Catius. Ex industria Senecam in omni genere eloquētiæ sus- distulit ppter uulgatam falso de me opinionē, quia damnare eum, & inuisum q̄q; habere sum Plancus. creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum & oibus uitijs fractum dicendī genus reuocare. Catius. ad seueriora iudicia contendo. Tum autē fere solus hic in manibus adolescentium fuit, quem Seneca. non equidem oīno conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non de- stiterat incescere, cum diuersi sibi cōscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi pla- cerent, diffideret. Amabant autē eum magis q̄ imitabant, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret em̄ optandum, pares aut saltem proximos illi uiro fieri. Sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret, eodem modo dicere Senecam infamabat. Cuius & multæ alioquē & magnæ uir- tutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimum studij, & multarum rerum cognitio, in qua tñ aliqñ ab ijs quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam oēm fere studiōrū materiā. Nam & orōnes eius, & poemata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tñ uitiorum insectator fuit. Multæ in eo claræq; sen- tentiæ, multa etiam morum grā legenda, sed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo pernicio- sissima, q̄ abundant dulcibus uitijs. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si nisi aliq̄ nil æqualium contempisset, si parū concupisset, si non omnia sua amasset, si rerū pondera mi- nutissimis sententijs non fregisset, consensu potius eruditorum, q̄ puerorum amore compro- baretur. Verum sic quoq; iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendus, uel ideo q̄ exercere pōt utrunq; iudiciū. Multa em̄ (ut dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ melio- ra uellet, quæ quod uoluit effecit.

De imitatione

Caput .II.

EX his cæterisq; lectione dignis auctoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas Imitatione figurarū, & componendī ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. artis ps ma Neq; enim dubitari pōt, quin artis pars magna contineatur Imitatione. Nam ut inuenire pri- gna conti- mū fuit, estq; præcipuum, sic ea quæ bene inuenta sunt, utile sequi. Atq; omnis uitæ rō sic cō- nec.

m ij stat,

ras naturæ non sufficiat, aut diuersitas repugnet, ne cui tenuè ingenium erit, sola uelit fortia & Imitationi abrupta, cui forte quidem, sed indomitum, amore sublimitatis & uim suam pdat, & elegantiam necessariū. quam cupit, non persequatur. Nihil est enim tam indecens, quàm cum mollia durefcunt. Atque ego Primum. illi præceptorī, quem instituerā in lib. ij. tradidi nō ea sola docenda esse, ad quæ quæquē dicitur Secundu. pulorum natura compositum uideret. Nam is & adituare debet quæ in quoque eorum inuenierit bona, & quantum fieri potest, adijcere quæ defunt, & emendare quædā & mutare. Rector enim est aliorum ingeniorum atque formator, difficilius est naturā suam fingere. Sed ne ille quidem doctor, quancūq; omnia quæ recta sunt uelit eē in suis auditoribus quāplenisima, in eo tamen cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoque uitandū, in quo magna pars errat, ne in oratione poetarum nobis & historicos, in illorum operibus oratores, aut declamatores imitandos puremus. Sua materię seruiant, cuique propofita lex, suus cuique decōr est. Ne comœdia in cothurnos asurgit, nec contra tragœdiam focco ingredit. Habet tamen omnis eloquētia aliquid cōmune. Id imitemur, quod cōe est. Illis. Etiam solet hoc incōmodi accidere ijs, qui se uni alicui generi dediderūt, ut si asperitas ijs placuit Eloquētiæ alicuius, hanc etiā in leniac remisso causarum genere non exuant, si tenuitas ac nuditas, in aspectu omni aliqđ ris grauibuscque causis pōderi rerum parum respondeāt. Cum sit diuersa non causarum modo inter seipās conditio, sed in singulis etiam partium causarum, sintque alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia mouēdi grā dicenda, quorum omnium dissimilis atque diuersa inter se ratio est. Itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui proprie, quæ per omnia sequatur, addicere. Longe omnium perfectissimus Græcorum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alij, plurima ille, sed non qui maxime imitandus, etiā solus imitandus est. Quid ergo non est satis omnia sic dicere quomodo. M. Tullius dixit: Mihi quidē satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret uim Cæsaris, asperitatē Cœlij, diligētiam Pollionis, iudiciū Calui, quibusdam in locis assumere? Nam præter id quod prudētis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere, tum tanta rei difficultate, unū intuētes uix aliqua pars sequitur. Ideoque cū totum exprimere quæ elegeris pene sit homini inconcessum, pluriū bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quod cuique conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicitur quo quodque cam) non fit tamen in uerbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis utris decoris in rebus atque loco conpersonis, quod consiliū, quæ dispositio, quæ omnia etiā quæ delectatiōi uideantur data, ad uictō Imitatio quæ riam spectent, quid agant pœmiō, quæ rō, & quæ uaria narrandi, quæ uis probandi ac refellendis sit. di, quanta in affectibus omnis generis mouēdis scientia, quantaque laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima, cum sequit, non cum accersit. Hæc si præuiderimus, tum uere imitabimur. Qui uero etiam propria his bona adiecerit, ut suppleat quæ deerant, circumcidat siquid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus orator, quem nunc consummari potissimum oportebat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersunt, quæ illis qui ad huc summi sunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, ut præfiores superasse, posteros docuisse dicantur.

¶ Qui modus scribendi sit.

Caput .III.

ET hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur, in ijs autē quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius Stylus optimus hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi uocat. Cui sententiæ personam L. Crassus in disputationibus, quæ sunt de oratore assignando, iudicium suum cum illius auctoritate cōdi magister iunxit. Scribendum ergo quæ diligentissime, & quæ plurimum. Nam ut terra altius effossa generat Scribendi dis alendisque seminibus fecundior sit, sic profectus non a summo petitus, studiorum fructus ratio effundit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia, illic radices, illic fundamēta sunt, illic opes, uelut sanctiore quodam arario reconditæ, unde ad subitos quoque casus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus autem omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & Aiaduerte usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura uoluit magnū effici cito, præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem, quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum cōtinerentur. Sed cum sit duplex quæstio quomodo, & quæ Quomodo scribendum. maxime scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primo uel tardus, dum diligens, stylus, bendum. quæramus optima. nec protinus se offerentibus gaudeamus, adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis. Delectus enim rerum uerborumque habendus est, & pondera singulorum examinanda. Postea subeat rō collocandi, uersenturque omni modo numeri, non ut quodque se præferet uerbum occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptorum proxima. Nam præter id, quod sic melius iungunt prioribus sequentia, calor quoque scriptori. ille cogitatiois, qui scribendi mora refrinxit, recipit ex integro uires, & uelut repetito spacio sum

m ij mic

destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest, & quocumque respexerit, desinit intueri quod propositum fuerat. Quare sylvarum amoenitas, & præterlabentia flumina, & inspirantes ramis arborum auræ, uolucrumque cantus, & ipsa late circumspiciendi libertas, ad se trahunt, ut mihi remittere potius uoluptas ista uideatur cogitationem, quam intendere. Demosthenes melius, qui se in locum ex quo nulla exaudiri uox, nihilque prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogrent oculi. Ideoque lucubrantibus silentium noctis, & clusum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cum in omni studio rû genere, tum in hoc præcipue bona ualētudo, quæque eam maxime præstat, frugalitas necessaria est, cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem conuertantur. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio, & abunde, si uacet, lucis spatia sufficiunt, occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refectioni uenimus, optimum secreti genus. Sed silentium, & secessus, & undique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non possunt semper contingere. Ideoque non statim si qui d' obstreperet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerè incommodis repugnandum, & hic faciendus usus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio, quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum quæ oculis uel auribus incurfant, ad animum perueniet. An uero frequenter etiã fortuita hoc cogitatio præstat, ut obuios non uideamus, & itinere deeremus, non consequemur hoc idem si & uoluerimus. Non est indulgendum causis desidiae. Nam si non nisi refectioni, non nisi hilares, non nisi omnibus alijs curis uacantes, studendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuuijs etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas quas caris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus. Propter quæ ille idem tantus amator secreti Demosthenes, in litore, in quod maximo cum sono fluctus illideretur, meditans consuebat concionum fremitus non expauescere. Illa quoque minora (sed nihil in studijs paruū est) non sunt transeunda, scribi optime caris, in quibus facillima est ratio delendi, nisi forte uisus firmior membranarum potius usum exiget, quæ ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquenda autem in utrolibet genere uacua tabellæ, in quibus libera adijciendi sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiae faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas quidem ultro modum eam caras uelim, expertus iuuenem studiosum alioqui, prælongos habuisse sermones, quia illos numero uersum metiebatur, idque uitium, quod frequenti adnotatione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus in quo notentur quæ scribentibus solent extra ordinem, id est ex alijs, quam qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpunt enim optimi non nunquam sensus, quos neque inferere oportet, nec differretutum est, quia interim elabuntur, interim memoriae sui intentos ab alia inuentione declinant. Ideoque optime sunt in deposito.

Caris scribendum.

¶ De emendatione. Caput .III. •

SEQUITUR emendatio, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, Emendatio stylum non minus agere cum delet. Huius autem operis est, adijcere, detrahere, mutare, nis partes. Sed facilius in ijs simpliciusque iudicium, quæ replenda uel deijcienda sunt, premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua atque aliena redeamus, ne nobis scripta nostra quasi si recentes foetus blandiantur. Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentem usum necesse est. Et ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia Emendandi scripta tanquam uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est, melius ex finis istiment quicquid est aliud, idque faciant, quoties librum in manus resumpserint, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit ergo aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exerat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnæ nouem annis accipimus scriptam, & Panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit auxilium.

¶ Quæ scribenda sunt præcipue. Caput .V. in iij Proximum

- P**roximum est ut dicamus, quæ præcipue scribenda sint. Hoc exuberantis quidē est opus, ut explicemus quæ sint materiæ, quæ prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum est etiã primo libro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustorum studiis ordinē dedimus. Sed de q̄ nunc agi, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere Græcã in Latinum ueteres nostri oratores optimum iudicabãt. Id se. L. Crassus in illis Cicerõis de oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequenter præcipit. Quin etiã libros Platonis, atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Marco id Melsalæ placuit, multaq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes, adeo ut etiã cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce rō, nam & rerum copia Græci auctores abundant, & plurimū artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris. Figuras uero quibus maxime ornatur oratio, multas & uarias excogitandi etiã necessitas quædam est, quia plerumq; a Græcis Romana dissentiant. Sed etiã illa ex Latinis conuersio, multum & ipsa conuulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitatiois dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & uerba poetica libertate audaciora, præsumunt eandem, pprie dicendi facultatem. Sed & ipsis sententijs ad iocere licet oratorum robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego esse interpretationem tantum uolo, sed circa eisdem sensus certamen atque æmulationem. Ideoq; ab illis dissentio, qui uertere orationes Latinas uerant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum aliquid illis, quæ dicta sunt melius posse reperiri, neq; adeo seiuam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel nō possit. Nisi forte histrionū multa circa uoces eadē uariare gestus potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, præter quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius quod inuenimus esse, nec par, est certe proximis locus. An non ip̄i nos bis ac sæpius de eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam sententias. Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam si uno tantum genere bene diceat, fas erit existimari præclusam nobis a prioribus uia in dicendo. Nunc uero innumerabiles sunt modi, plurimæque eodem uia ducunt, † sua breuitati gratia, sua copia, alia translatis uirtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata cōmendat. Ipsa deniq; utilissima est exercitationi difficultas. Quid, q̄ auctores maximi sic diligentius cognoscuntur. Non enim scripta, lectione secuta transcurramus, sed tractamus singula, & necessario introspicimus, & quantum uirtutis habeant, uel hoc ip̄o cognoscimus, q̄ imitari non possumus. Nec aliena tantum transferre, sed etiã nostra pluribus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus sententias quasdam, easque uersemus quamnumerossime, uelut eadem caralix atque alix formæ duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delirescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliqua apprehendas, offerentibus. Illud uirtutis indicium est, fundere quæ natura cōtracta sunt, augere parua, uarietatem similibus, uoluptatē expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitæ quæstiones, quas uocari thesais diximus, quibus Cicero iam princeps in Republica exerceri solebat. His confinis est destructio, & confirmatio sententiarum. Nam cum sit sententia decretum quoddam atque præceptum, quod de re, idem de iudicio rei quæriti potest. Tum loci communes, quos etiã scriptos ab oratoribus scimus. Nam qui hæc recita tantum, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit, utique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit, eritq; in omnes causas gratus. Omnes enim generalibus quæstionibus constant. Nam quid interest, Cornelii stri. pl. q̄ codicem legerit reus sit, an q̄ ramus uioletur ne maiestas, si magistratus rogatiōem suam populo ip̄e recitauerit. Milo Clodium recte ne occiderit, ueniat in iudicium, an oporteat ne infidiatorem interfici, uel perniciosum Reipub. ciuem etiam si non infidietur. Cato Martiam honeste ne tradiderit Hortensio, an conueniat ne res talis bono uiro: De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uero quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad ueritatem accommodatæ, & orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimæ, quæ in uentionem & dispositionem pariter exercent, sed etiã cum est consummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & assidua contentionum asperitate fatigata renouatur. Quapropter historiæ nonnunquã ubertas in aliqua exercendi styli parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa

necess

necessitate, ut si
tantum inuoluit de
fines sola materia
ille macro negat q
nec eas uoces, &
res non abhorrem
ut iudiciale ab ip̄
necessitudo uelut
primus clarus nomi
iudicio esse: car
lum nouum iud. a
ueritas, qui rationem
est inuoluit opore si
erat uoluit aliq
tur, iudiciale in re q
ita, uel eadem opas
que tractat, & quod
dicitur pro Mulo
ta Cicerois actio
sola defensione. Ci
do quoniam illius
faciendū decept
fuerit dicitur e
potius declamatio
nec præceptor mat
erit que uirtutem
gore potius dicitur
erit diligenter esse
accidit, uel uoluo
bus hinc inde conu
sequencia portat

Proxima styl
non, excerpte
scribere, nec ubiq;
paucis admodum
nec ipsi nocente
nec oram paritur.
dicitur, sed uerba e
idit. Nam memori
locum. Sed ne ad
Non primam facies
affirmat uti pau
fuit, non per totam
exercitatione mota e
aliqua in illi
num, ac iudiciale ad
atque edidit in d
& Empyrium Rhet
inagendo uoluit. S
peritiose cogitatio
quæ sunt hinc
non hinc exercitatio
psumus. Nam ut
non temporis mus
fuerit decepto non
tantum famus, hinc

necessitate, otio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoque mihi uidetur Marcus Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex libris necesse est deteratur fulgor, & durecat articulus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit, ac reparat haec uelut sagina dicendi, sic adolentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulachris, usque adeo ut [†] difficile ab his [†] digressos sit a iuefacere, ne ab illa in qua prope consenuerint umbra, uel [†] difficilis. [†] digressus
 ra discrimina uelut quendam solem reformident. Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, tradit, ut cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur, ita illi coelum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis, qui rationem inueniendi eloquendi a praceptoribus diligenter acceperit, quod non est infiniti operis, si docere sciant, & uel exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem (quod apud maiores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicij interfit quamplurimis, & sit certaminis cui destinatur frequens spectator, tum causas, uel easdem quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiam alias, ueras modo, & utrumque tractet, & quod in gladiatoribus fieri uidemus, de retiaris exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc quam rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sextius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem [†] satis nosse non posset ex [†] flitis.
 sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem praceptor coegerit in declamando quam simillimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facillima, & maxime fauorabilia decerpunt. Obstat huic (quod secundo libro posui) fere turba discipulorum, & consuetudo classium certis diebus audiendarum, non nihil etiam persuasio patrum numerantium potius declamationes, quam aestimantium. Sed quod dixi primo (ut arbitror) libro, nec ille se bonus praceptor maiore numero, quam sustinere possit onerabit, & nimiam loquacitatem recidet, ut omnia quae sunt in controuersia, non (ut quidam uolunt) quae in re natura, dicantur, & uel longiore potius dierum spacio laxabit dicendi necessitatem, uel materias diuidere permittet. Vna enim diligenter effecta plus proderit, quam plures inchoatae, & quasi degustatae. Propter quod accidit, ut nec suo loco quicquam ponatur, nec illa quae prima sunt seruent suam legem, iuuenibus flosculos omnium partium in ea quae sunt dicturi, congerentibus, quo sit, ut timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione.

Caput. VI.

Proxima stylo cogitatio est, quae & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi labor. ^{Cogitatio}
 rem, extemporalemque fortunam media quaedam, & nescio an usus frequentissimi. Nam scribere, nec ubique, nec semper possumus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. Haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Haec quoties intermissus est formus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Haec inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neque uero rerum ordinem modo (quod ipsum satis erat) intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter manum desit. Nam memoriae quoque plerumque inhaeret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri potest, aut subito, aut cito. [†] nec
 Nam primum facienda multo stylo forma est, quae nos [†] etiam cogitantes sequatur, tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quae reddi fideliter possunt, mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu, & exercitatione multa continenda est, quae quidem maxima ex parte memoria constat, ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt. Eo tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, ut ea etiam quae cogitarit, quaeque scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem seruent. Cicero certe Graecorum Metrodorum Sceptum, & Emphylum Rhodium, nostrorumque Hortensium tradidit, quae cogitauerant ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicendum [†] effulserit extemporalis color, non [†] effluxerit
 perstitiose cogitatis demum est inhaerendum. Neque enim tantum habent curam, ut non sit dandus & fortunae locus cum saepe etiam scriptis ea quae subito nata sunt, inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut & digredi ex eo, & redire in id facile possimus. Nam ut primum est domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc praeparatur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoriae uiribus, ut ea quae completi animo simus, fluant secunda, ne sollicitos, & respicientes, & una spe suspensos recordationis

& cursus ad singula uestigia restitit, non pōt ferri contorta uis. Sed ut optime uocum singularum cedat electio, non continua, sed composita est. Quare capiendæ sunt illæ (de quibus dixi) rerū imagines, q̄s uocari *φαντασίας* indicauius, omniac̄ de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod di Pect̄⁹ dīse fertos facit, & uis mentis. Ideoq̄ imperitis quoq̄ si modo sunt aliquo affectu concitati, uerba tos facit, nō defunt. Tum intendendus animus, nō in aliquam rem unam, sed in plures simul cōtinuas ut si per aliquam rectam uiam mittamus oculos, simul om̄ia quæ sunt in ea, circaq̄ intuemur, non ultimū tantū uidemus, sed usq̄ ad ultimū. Addit ad dicendum etiam pudor stimulus, Pudor habet & dicendorū expectata laus, mirumq̄ uideri potest, quod cum stylus secreto gaudeat atq̄ om̄is arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles † congestu † cōcentu. signorū excitatur. Nanq̄ & difficiliorem cogitationem exprimit, & expellit dicendi necessitas, & secundos impetus auget placendi cupido. Adeo † premium om̄ia expectant, ut eloquē † pretium. tū quoq̄, quanq̄ plurimū habeat in se uoluptatis, maxime tñ præsentī fructu laudis opinioisq̄ ducatur. Nec quisq̄ tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipiēti statim posse cōtingere. Sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facultatem quoq̄ extemporalem a paruis iniitijs paulatim perducemus ad summam, quæ nec perfici, nec cōtineri nisi usu pōt. Ceteræ peruenire eo debet, ut cogitatio, nō utiq̄ melior sit ea, sed tutior, cum hanc facultatem non in prosa mō multi sint cōsecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendū em̄ Ciceroni est, nō quia nostris quoq̄ tēporibus nō & fecerint quidam hoc & faciant, quod tamē ip̄m nō tam probabile puto (neq̄ em̄ habet aut usum res, aut necessitatem) q̄ exhortandis in hanc spem qui foro præparantur, utile exemplum. Neq̄ uero eē unq̄ tantam fidutiam facili tatis uelim, ut nō breue saltem tempus, quod nusq̄ fere deerit, ad ea quæ dicturi sumus despici enda sumamus. Quod quidem in iudicijs ac foro datur semper. Neq̄ enim quisq̄ est qui cām quā nō didicerit agat. Declamatores q̄sdā puerfa ducit ambitio, ut exposita cōtrouersia, ptinus dicere uelint, quinetiam quod est in primis friuolum ac scenicum, uerbū petāt quo incipiant. Sed tam cōtumeliosos in se ridet inuicē eloquentia, & qui stultis eruditi uideri uolūt, stulti eruditū uidentur. Si qua tñ fortuna tam subitam fecerit agendī necessitatē, mobiliore quodā opus erit ingenio, & uis om̄is intendēda rebus, & in præsentia remittendū aliquid ex cura uerborū. Si sequi utrunq̄ non dabitur, tum & tardior pnuntiatio moras habet, & suspensa ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, nō hæsitare uideamur. Hoc dum egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis armamentis ager uentus, deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus. Id potius, q̄ se inani uerborū torrētī dare, quasi tempestatibus, quo uolent auferendū. Sed non minore studio cōtinetur hæc facultas, q̄ paratur. Ars em̄ semel percepta nō labitur, stylus quoq̄ intermissiōe paulum admodum de ce lebritate perdit, promptum hoc & in expedito positū exercitatiōe sola cōtinetur. Hac uti sic optimū est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorū sumus iudicio, ac opi nione solliciti, rarū est em̄ ut satis se quisq̄ uereatur, uel soli tñ dicamus potius, q̄ nō om̄ino dicamus. Est alia exercitatio cogitādī, totasq̄ materias uel silentio, dū tñ quasi dicat intra se ip̄m, persequendī, quæ nullo nō tempore, locoq̄, qñ nō aliud agimus, explicari pōt, & est in parte utilior, q̄ hæc proxima. Diligētius em̄ cōponitur q̄ illa in qua contextū dicendī intermittere ueremur. Rursus illa prior plus cōfert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ip̄e (ut dixi) excitat oratorē, & iactantiōe manus, pedis supplōsione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendū uero semp, & ubiq̄. Neq̄ enim fere tam ullus est dies occupatus, ut nihil lucri, uel ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad scribendum, aut ad legendū, aut ad dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem. C. Carbo etiam in tabernacu lo solebat hac uti exercitatio dicendī. Ne id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni Nullus ser placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquemur ubicunq̄, mo negligē sit pro sua. s. portione perfectum. Scribendum certe nunq̄ est magis, q̄ cum multa dicemus ex gens sit. tēpore. Ita em̄ seruabitur pondus, & intrans illa uerborū facilitas in altum reduceē, sicut rustici proximas uitis radices amputant quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentē. Ac nescio an utrūq̄ cum cura & studio fecerimus, inuicē profit, ut scri bendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit, si id non dabitur, cogitandum, ab utroq̄ exclusi, debent tamen inniti, ut neq̄ deprehensus orator, neq̄ litigator destitutus eē uideatur. Plærūq̄ autē multa agentibus accidit, ut maxime ne cessaria, & utiq̄ initia scribant, cetera quæ domo afferunt, cogitatiōe cōplectantur, subitis ex tēpore occurrant. Quod fecisse. M. Tullii cōmentarijs ip̄ius apparet. Sed ferunt aliorū q̄q̄, & Cōmētarij inuēti forte, ut eos dicturus q̄sq̄ cōposuerat, & in libros digesti, ut causarū q̄ sunt actæ a Seruio Cicerōis. Sulpitio

Cōmētarij
Cicerōis.

Sulpitio

Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus loquor cōmentarij ita sunt exacti ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideant eē compositi. Nam Ciceronis ad præsens mō tempus aptatos libertus Tyro cōtraxit, q̄s nō ideo excuso, quia nō probē, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellosq; qui uel manu teneant, & ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lenas pręcipit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas, siue cōmentarios, & capita cōferre. Facit enim & discendi negligentia hæc ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orōnem. Ego autē ne scribēdum quidē puto, quod firmus memoria, p̄secuturi. Nam hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat p̄sentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrūq; animus æstuat, cum & scripta perdit, & nō quærīt noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE ORATORIA IN LIBRVM VNDECIMVM.

¶ Præfatio, & De apte dicendo. Caput .I.

ARATA, SICVT SVPERIORE LIBRO CONTINETVR facultate scribendi cogitandiq; & ex tempore etiam cum res poscet orandi, proxima est cura ut dicamus apte, quam uirtutē elocutiōis quartam Cicero demonstrat, quæq; est meo quidē iudicio maxime necessaria. Nam cum sit ornatus oratiōis uariis, & multiplex, cōueniatq; alius alij, nisi fuerit accomodatius rebus atq; personis, non modo nō illustrabit eam, sed & destruet, & uim rerū in contrarium uertet. Quid enim p̄dest eē uerba & latīna, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisq; elaborata, nisi cum ijs in quæ iudicem duci, formariq; uolumus, cōsentiant? Si genus sublime dicēdi paruis in causis, paruum limitatumq; grandibus, latū tristibus, lene alperis, minax supplicibus, summissum cōcitatis, trux atq; uiolentū iucundis adhibeamus: ut monilibus, & margaritis, ac ueste lōga, quæ sunt ornamenta fœminarū, deformentur uiri, nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, fœminas deceat. Hūc locum Cicero breuiter in tertio de oratore libro perstringit, neq; tū uideri potest quicq; omisisse, dicendo non omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori cōgruere oratiōis unum genus, nec fere pluribus in oratore eadem. Sed illic. L. Crassus, cū apud summos oratores, hominesq; eruditissimi mos dicat, satis habet partē hanc uelut notare inter agnoscētes. Et hic Cicero alloquens Brutū testatur eē hæc ei nota, ideoq; breuius a se dici, quancq; sit susus locus, tracteturq; a philosophis latius. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discētib; tradimus,

- De apte di ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliādo, docendo, mouendo iudici conueniat, quid quaq; parte orationis petamus. Ita nec uetera, nec translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando, tractabimus, neq; decurrentis, cōtextō nitore circuitus ubi diuidenda erit cā, & in partes suas digerenda, neq; humile, atq; quotidianum sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus.
- Ornatus q̄ nec iocis lachrymas, nec rursus lachrymas ubi opus erit miseratiōe sicabimus. Nam ornatus constet. om̄is nō tam sua, q̄ rei cui adhibetur, cōditiōne cōstat, nec plus refert quid dicas, q̄ q̄ loco. Sed totum hoc apte dicere, nō elocutiōis tantum genere cōstat, sed est cum inuentiōe cōmune.
- Quid dece Nam si tantum habent etiam uerba momentum, quanto res ip̄æ maius. Quæ quæ eēt obler at inspiciē uatio, suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, eum demū dicere apte, q nō solum quid expediat, sed etiam quid deceat inspexerit. Nec me fugit plæruncq; hæc eē con Decēs trin iuncta. Nam quod decet, fere prodest, neq; alio magis animi iudicium conciliari, aut si res in cō cit utile. trarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen & hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabūt, ip̄am utilitatem uincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturum ad absolutiōē Socrati fuisse, q̄ si eēt usus illo iudiciali genere defensiōis, & oratione summissa cōciliasset iudicum animos sibi, crimēq; ip̄m sollicite redarguisset? Verum id minime eum decebat, ideoq; Socratis sapientia. sic egit, ut qui p̄nam suam honoribus summis eēt æstimaturus. Maluit em̄ uir sapientissimus quod superesset ex uita sibi perire, q̄ quod præterisset. Et quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posterorū se iudicijs reseruauit, breui detrimento iam ultimæ senectutis æuū sæculorū om̄ium cōsecutus. Itaq; quis Lysias, qui tū in dicendo præstantissimus habebatur, defensionē illi scriptā obtulisset, uti ea noluit, cū bonā quidē, sed parum sibi cōuenientem iudicasset.

iudicasset. Quo uel solo patet, nū persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum Oratori q̄ cū interim persuadere deforme sit. Nō fuit hoc utile absolutiōni, sed (quod est maius) homi finis seruā fuit. Et nos secundum cōmunem potius loquendi cōsuetudinē, q̄ ip̄am ueritatis regulam, diuisiōne hac utimur, ut ab eo qd̄ deceat, utilitatem separemus. Nisi forte prior ille Afrīcanus, Honeſtū quia patria cedere, q̄ cum tribunople. humillimo cōtendere de innocentia sua maluit, inuiti ab utili nō liter sibi uideretur cōsuliſſe, aut. P. R. utilius, uel cum illo pene Socratico genere defensionis est separandū usus, uel cū reuocante eum. P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime cōduceret nesci ebat. Hi uero parua illa, quæ abiectissimus quisq; animus utilia credit, si cum uirtute cōferantur, despicienda iudicauerunt, ideoq; perpetua sæculorū admiratōe celebrant. Neq; nos simus tam humiles, ut quæ laudamus inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; discrimen raro admodum euenit. Cæteræ idem fere (ut dixi) in om̄i genere causarū & p̄derit, & decebit. Est autē qd̄ omnes & semp̄ & ubiq; persuadere ac dicere honeste, honesteq; facere deceat, cōtraq; neminē unq; ullo in loco turpiter. Minora uero, quæ sunt ex medijs, plæruncq; sunt talia, ut alijs sint cōcedenda, alijs nō sint aut p̄ persona, tempore, loco, causa, magis ac minus, uel excusata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autē de rebus, a ut alienis, aut nostris, diuidēda est ratio eorū, dum sciamus plæruncq; neutro loco cōuenire. In primis enim omnis sui uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, assertorū audientibus nō fastidium modo, sed uitiosa. plæruncq; etiā odiū. Habet enim mens nostra natura sublimē quiddā & erectū, & impatiēs superioris. Ideoq; abiectos aut submittētes se libent̄ alleuamus, quia hoc facere tanq; maiores uidemur, & quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despiciere credit, nec tam se maiorem, q̄ minores cæteros facere. Inde inuidēt humiliores. nam hoc uitium est eorū, qui nec cedere uolunt, nec possunt cōtendere, ridēt superiores, improbant bonos. Plæruncq; uero deprehendas arrogantium fallacē de se opinionē, sed in ueris quoq; sufficit cōscientia. Reprehensus est in hac parte nō mediocriter Cicerō, quanq̄ is Cicerō im̄ quidem rerum a se gestarum maior, quā eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plær modicorū illud quoq; non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat usus adiuuā a se gestoribus in opprimenda cōiuratione, aut respondebat inuidiæ, cui tamē nō fuit par, seruata p̄starum laudatōe pœnam passus exilium, ut illorū quæ egerat in consulatu frequēs cōmemoratio, possit uideri nō gloriæ magis, q̄ defensionis data. Eloquentiam quidem cum plenissimā diuersa partis aduocatis cōcederet, sibi nunq; in agēdo immodicē arrogauit. Illius sunt enim. Siquid est in me ingenij iudices, quod sentio quam sit exiguum. & Nam quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparauit. Quinetiam contra. Qu. Cæciliū de accusatore in Verrem constituendo, quamuis multum esset in hoc quoq; momenti, uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendū tñ facultatem magis illi detraxit, q̄ arrogauit sibi, seq; nō cōsecutum, sed oīa fecisse ut posset eam cōsequi, dixit. In epistolis aliqñ familiariter apud amicos, nonnunq; in dialogis, aliena tamen persona, uerū de eloquentia sua dicit. Et aperte tñ gloriari, nescio an sit magis tolerabile, uel ip̄a uitij huius simplicitate, q̄ illa iactatione peruersa, si abundans opibus, pauperem se neget, nobilis obscurum, & potens infirmū, q̄ si se desertus imperitum plane & infantem uocet. Ambitosissimū gloriandi genus est etiā deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ip̄os (ut Demosthenes ait) erubescere etiā cum ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico nō aliquando de rebus a se gestis oratori eē dicendū, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte, quod tñ ita emendauit, ut necessitatem id faciēdi oñderet, inuidiāq; oēm in eum regeret, qui hoc se coegisset. Et. M. Tullius sæpe dicit de oppressa cōiuratione Catilinæ, sed modo id uirtuti senatus, modo prouidentia deorū immortalium assignat. plæruncq; contra inimicos atq; obtrectatores plus uendicat sibi. Erant enim tuenda cum obijcerentur. In carminibus utinam peperciſſet, quæ non desierunt carpere maligni, Cedant arma togæ, cocedat laurea linguæ, & O fortunatam natam me consule Romam, & louem illum a quo in concilium deorū aduocatur, & Mineruam quæ eum artes edocuit, quæ sibi ille secutus quædam græcorū exemplā pmiserat. Verū eloquentiæ ut indecora iactatio, sic nonnunq; cōcedenda fiducia est. Nā q̄ Eloquentiæ reprehendat hæc: Quid putē: cōtēptū ne me: nō uideo, nec in uita, nec in grā, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despiciere possit Antonius. Et paulopost aptius. An decertare mecū uoluit cōtentiōe dicendi? Hoc quidē beneficiū est. Quid em̄ plenius: qd̄ uberius, q̄ mihi p̄ me & cōtra Antoniū dicere? Arrogātes & illi, q̄ se iudicasse de cā, nec aliē affuturos fuisse p̄ponūt. Nā & inuiti iudices audiūt p̄sumētē ptes suas, nec hoc oratori cōtingere inter aduersarios, qd̄ Pythagoræ inter discipulos cōtigat, potest. Ip̄e dixit. Sed istud magis mi Ip̄e dixit. nusue uitiosum est pro personis dicentium. Defendit em̄ aliquatenus, ætate, dignitate, auctōritate, quæ tamē uix in ullo tāta fuerint, ut nō hoc affirmatiōis genus temperandum sit aliqua moderati

† Quid. moderatione, sicut omnia in quibus patronus argumentū ex seipō petet. † Quod fuisse tumi dius, si criminis loco eē negasset Cicero, equitis Romani eē filiū se defendente. At ille fecit hoc etiam favorabile, cōiungendo cum iudicibus dignitatē suam. Equitis autē Romani eē filium, criminis loco poni ac ab accusatoribus, neq; his iudicantibus oportuit, nec defendentibus no-

Actio in- bis. Impudens, tumultuosa, iracunda actio oibus indecora, sed ut quisq; ætate, dignitate, usu decora. præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autē rixatores quosdā, neq; iudicū euerentia, neq; Ex abun- agendi more ac modo cōtineri. Ex quo ipō mentis habitu manifestū sit, tā in suscipiendis, q; dantia cor in agendis causis nihil pensi habere. Profert em̄ mores plerunq; oīo, & animi secreta deregit. dis os loq̄ Nec sine causa Græci pdiderunt, ut uiuat, quēq; etiam dicere. Humiliora illa uitia, summissa Vitia hu- adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac uerbis parē modestis ac pudicis uilis pudor, in om̄i ne milia gotio neglecta auctoritas, quæ fere accidūt ijs, qui nimīū aut blandi eē, aut ridiculi uolūt. Ip̄m Eloquētīæ etiā eloquentiæ genus alios aliud decet. Nā neq; tam plenum, & erectū, & audax, & præcultū, gen^o alios senibus cōuenerit, q; pressum, & mite, & limatū, & quale intelligi uult Cicero, cū dicit ofonē aliū decere suā coepisse canescere, sicut uestibus quoq; nō purpura coccoq; fulgentibus illa ætas satis apta Qd̄ senes. fit. In iuuenibus etiā uberiora paulo, & pene periclitantia ferunt. At in iisdem sicum & solli- Quod iu- citum, & cōtractum dicendi propositum, plerunq; affectatiōe ip̄a seueritatis inuisum est, qn̄ uenes. etiā morum senilis auctoritas immatura in adolescentibus creditur. Simpliciora militares de- Quod mi- cent. Philosophiam ex professo (ut quidā faciunt) ostentantibus parē decori sunt pleriq; ora- litares. tionis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exquisitiora, & cō- Qd̄ philo- positio numerosa tali proposito diuersa. Nō enim solum illa lætiora, qualia a Cicerone dicun- sophiam, p- tur. Saxa atq; solitudines uoci rident, sed etiam illa, quanq; plena sanguinis. Vos em̄ iam Al- feifos. bani tumuli, atq; luci, uos inquam imploro atq; testor, uosq; Albanorū obrutæ aræ sacrorum Philoso- Po. Ro. sociæ & æquales, non conueniant barbæ illi atq; tristitiæ. At uir ciuilis ueracq; sapiēs. phorū ele- qui se non otiosis disputatiōibus, sed administratione Reipub. dediderit, a qua lōgissime isti uatio qui philosophi uocantur, recesserunt, om̄ia quæ ad efficiendum oratiōe quod proposuerit ua- Qd̄ princi- lent, libenter adhibebit, cū prius qd̄ honestū sit, efficere in animo suo cōstituerit. Et qd̄ princi- pes decet. pes deceat, alijs nō cōcesseris. Imperatorū ac triumphantū separata est aliqua ex parte ratio elo- Quod ipe- quentiæ, sicut Pompeius abunde disertus rerū suarū narrator, & hic qui bello ciuili se interfecit ratores. Cato, eloquēs senator fuit. Idē dictum sæpe in alio liberū, in alio furiosum, in alio superbū est. Liberū in Verba aduersus Agamemnonē a Thersite habita rident, da illa Diomedī. aliq̄ue, cui part, ma- uno, furio- gnum animū ferre præ se uidebunt. Ego te, inquit, cōsulem putē. L. Crassus Philippo, cum tu- sum i alio. me nō putes senatorem? Vox honestissimæ libertatis, nō tamen ferres quēcunq; dicentem. Personarū Negat se magni facere aliquis poetarū, Cæsar ater an albus homo sit, Insania. Verte, ut idem decore in Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis obseruatio est apud comicos tragicosq;. comædijs. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorū qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & decla- mantium est. Non enim semper ut aduocati, sed plerunq; ut litigatores dicimus. Verum etiā in ijs causis, quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Utimur enim Morum di- sitione personarum, & uelut ore alieno loquimur, dandiq; sunt ijs quibus uocem accommo- scrimen. damus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris? Ut adeas, tantum dabis. Quid for- tius illo? Cuius inter ip̄a uerberum supplicia una uox audiebatur, cuius Romanus sum. Quā dignæ Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditiosum ciuem toties compescuisset? quicq; insidias uirtute superasset? Deniq; non modo quot in causa totidem in Prosopoeia sunt uarietates, sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, foeminarum, po- pulorum, mutarum etiam rerum assimilamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in ijs pro quibus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sæpe dicendum est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoq;, & ante- actæ uitæ differentia. Lucundissima uero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beniuolen- tia. Sed illa quoq; diuersa bonum uirum decet, malos odisse, publica uice cōmoueri, ultum ire

Apud quē scelera & iniurias, & omnia ut in initio dixi, honesta. Nec tantū quis, & p̄ q;, sed etiā apud quē dicas refer- dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimen, & potestas, nec eadem apud principem magi- re. stratum, senator rem, priuatum tamen liberum ratio, nec eodem sono publica iudicia, & arbi- troz disceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat, & cura, & om̄es ad amplificandā oronem quasi machinæ, ita in paruis rebus iudicijq; uana sint eadem. Ri- deaturq; merito qui apud disceptatorem de re leuissima sedens dicturus utaq; illa Ciceronis cō- Aura po- fessione nō modo se animo cōmoueri, sed etiam corpore ipō perhorrescere. Quis uero nesciat pularis. quin aliud dicendi genus poscat grauitas senatoria, aliud aura popularis? cū etiam singulis iu- dicant-

dicantur, nō idem
acutissimi, deest, lo
ne, uel capere nō pot
ste, p̄ locos angu
ne, celebrari deo
quædam, & p̄
idem in loco, curia, c
hærenda, atq; ideo
tūmus, quanto pl
p̄tate, q; quæ sunt
aliquos etiā quæ
q; p̄tate rei in al
nō in loco, sicut a
mora, decore, de
necessarium periclit
tūm? Conuota
obscurem obsequen
tūm de tima m
res de uis, cōp
mēs aut uultus mō
fuisse uideat. Atq;
remissio ne hēndū
ciet affectibus oīe
vel inuicia quæ me
cōtinget ex lemā
tenus aut argumē
rari in hoc genere
obscure habiti
obscuro atq; ad uicini
uollet dolorem iuu
tūm non reduc
mum, & curam
sola fingitur ad
hæc hēndū, cū
remissio p̄tate, te
memari quæ nifi
er. Nam qui inte
tamen an huius de
examinanda sit. Nam
obscure hēndū uide
mū, & quæ me uice
uicini p̄tate p̄tate
ne, p̄tate moderat
ne p̄tate hēndū, do
obscure hēndū hēndū
eam nō hēndū q;
ut nō remanent
conem p̄tate quæ
tamen aduocati uice
uicini quod deceat
ne hēndū, difficul
cōi, quæ nō hēndū
quod obsequen hēndū
hēndū hēndū in m
hēndū hēndū in m
hēndū hēndū in m
hēndū hēndū in m
hēndū hēndū in m

dicantibus, nō idem apud graues uiros, qđ leuiores, nō idem apud eruditum, qđ militarem ac rusticū, deceat, sitq; nōnunq; summittenda & cōtrahēda oratio. ne iudex eam uel intelligere, uel capere nō possit. Tps q; ac locus egēt obseruatōe ppria. Nam & tps tum lētū, tū tri- **Quo tem-**
 ste, tū liberū, tū angustum est. Atqui ad hęc oīa cōponendus orator, & loco publico priuato **pore.**
 ne, celebri an secreto, aliena ciuitate an tua, ī castris deniq; an foro dicas, iter est plurimū, ac suā
 quicq; formam, & pprium modum eloquentiæ poscit. Cum etiam in ceteris actibus uitæ nō
 idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere cōueniat, & plarāq; quæ natura nō sunt rep-
 hendenda, atq; ideo interim sunt necessaria, alibi q; mos perniserit, turpia habeant. Illud iam
 diximus, quanto plus nitoris & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationē audientiū cō-
 positæ, q; quæ sunt in actu & cōtentione, sualoriæ iudiciale: scq; permittāt. Hoc adhuc adijciē- **Virtutes**
 dū, aliquas etiā quæ sunt egregiæ dicēdi uirtutes, q; minus deceat, effici cōditōe causarū. An dicendi qđ
 q; tulerit reū in discrimine capitis, p̄cipue q; apud uictorē & principē pro se ipse dicat, frequē dam, non
 ti translatōe, fictis aut repetitis ex uetustate uerbis, cōpositione quæ sit maxime a uulgari usu semper de-
 remota, decurrentibus periodis, q; † latissimis locis sententijsq; dicentē. Non perdāt hęc oīa cere.
 necessarium periclitātī sollicitudinīs colorem, petendūq; etiam innocentibus misericordiæ au † lectissi-
 xilium. Cōmoueat ne quicq; eius fortuna, quæ tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum mis.
 institorem eloquentiæ in ancipiti forte uideat: nō. immo oderit reum uerba aucupantem, &
 anxium de fama ingenij, & cui eē diserto uacet. Qđ mire. M. Cœlius in defensiōe causæ, qua Cœlij de
 reus de ui fuit, cōprehendisse mihi uidef. Ne cui uelstrū atq; etiā oīm, qui ad rē agendā assunt, **sentio.**
 mēs, aut uultus molestior, aut uox imoderatior aliq; aut deniq; qđ nimīū est, iactantior gestus
 fuisse uideat. Atqui sunt quædā actiōnes in satisfactiōe, deprecatione, cōfessione positæ. Sen-
 tentiolis ne flendū erit: epiphonemata, aut enthymemata exorabūt: nō quicquid meris adij-
 cieat affectibus oīs eorū diluet uires, & miserationē securitate laxabit. Age si de morte filij sui,
 uel iniuria (quæ morte sit grauior) dicendū patri fuerit, aut in narrādo grām illā expositiōis, q;
 cōtinget ex sermone puro atq; dilucido, quæret breuiter ac significant ordinē rei, ptulisse cō-
 tentus, aut argumēta diducet in digitos, & ppositionū ac partitionū captabit leporē: & ut ple-
 runq; in hoc genere moris est, intentiōe omni remissa loquat. Quo sugerit interim dolor ille
 ubi lachrymæ substiterint: unde se in mediū tā securo obseruatio artium miserit. Non ab ex-
 ordio usq; ad ultimā uocē cōtinuus quidā gemitus, & idem tristitiæ uultus seruari: si quidē
 uolet dolorem suum etiam in audientes transfundere, quem si usq; remisit, in animū iudicā-
 tium non reducet. Quod p̄cipue declamantibus (neq; em̄ me p̄cinitet ad hoc quoq; opus
 meum, & curam susceptorū semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in
 schola fingūtur affectus, quos nō ut aduocati, sed ut passi subimus. Cum etiā hoc genus simu-
 lari littū soleat, cū ius mortis a senatu quidā, uel ob aliquā magnā infelicitatē, uel etiam p̄ceni-
 tentiam petunt, in quibus nō solum cantare, quod uitium peruasit, aut lasciuire, sed ne argu-
 mentari quidē nisi mixtis, & quidem ita, ut in ip̄a probatione magis emineant, affectibus de-
 cer. Nam qui intermittere in agendo dolorē potest, uidetur posse etiam deponere. Nescio
 tamen an huius (de quo loquimur) decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus,
 examināda sit. Nam sine dubio in oīibus statim accusatiōibus hoc agendū est, ne ad eas libē **Accusan-**
 ter descendisse uideamur. Ideoq; mihi illud Cassij Seueri non mediocriter displicet. Dij boni dum iuue,
 uiuo, & quo me uiuere iuuet, Asprenatem reum uideo. Nō enim iusta ex causa uel necessaria Modera-
 uideri potest postulasse eum, sed quadā accusandī uoluptate. Præter hoc tamen, qđ est cōmu- **tio quarun-**
 ne, ppriam moderationē quædā causæ desiderant. Quapropter & qui curationē bonorū pa- **dam causa-**
 tris postulabit, doleat eius ualetudine, & q; libet grauiā filio pater obiecturus miserrimā sibi **rum pro-**
 ostendat eē hanc ip̄am necessitatem, nec hoc paucis modo uerbis, sed toto colore actiōis, ut id **pria.**
 eum nō dicere mō, sed etiam uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascat unq;
 ut nō remaneant amoris uestigia, & sacra quædā patris eius memoria lā quo mō contra abdi-
 cantem patrē, querentē uxorem, agi causam oporteret, in libro (ut arbitror) septimo dixi. Qñ
 etiam aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in q; proemij præcepta sunt, continet. Esse & in **Turpia ut**
 uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Vnum iam igitur huic loco, quod est sa- **decora siat**
 ne summæ difficultatis, adijciendum uidetur, quibus modis ea quæ sunt natura parum spe-
 ciosa, quæq; nō dicere, si utrūlibet eēt liberū, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus.
 Quid asperiorē habere frontē potest, aut quid aures hominū magis respuunt q; cum est filio
 filij ue aduocatis in matrē perorandū? Aliqn̄ tamen necesse est, ut in causa Cluentij Habiti.
 Sed nō semper illa uia qua cōtra Sasiā Cicero usus est, nō quia nō ille optime, sed quia plu-
 rimum refert, qua in re, & quō lædat. Itaq; illa cum filij caput palam impugnaret, fortiter fuit
 repellenda. Duo tamen quæ sola superant, diuine Cicero seruauit. Primum ne obliuisceretur
 reueren-

reuerentiæ, quæ parentibus debet, deinde ut repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quod id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse est. Primæ hæc expositio fuit, quanquam ad præsentem quaestionem nihil pertinebat, adeo in causa difficili atque perplexa, nihil prius intuendum credidit, quam quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. Potest tamen aliquando mater & in re leuiore, aut minus infesta contra filium stare, tum lenior atque summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiam, aut etiam in diuersum eam transferemus, & si grauiter dolere filium palam erit, credeat abesse ab eo culpam, fietque ultro miserabilis. Auertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testandum, ut etiam si non possumus non conuiciari, nolle uideamur. Etiam si quid obijciendum erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogente facere credat. Ita poterit uterque laudari. Quod de matre dixi, de utroque parente accipiendum est. Nam inter patres etiam filiosque, cum interuenisset emancipatio, litigatum scio. In alijs quoque propinquitatibus custodiendum est, ut inuito, & necessario, & parce iudicemur dixisse, magis autem aut minus, ut cuiusque personæ debetur reuerentia. Eadem pro libertis aduersus patronos obseruantia, & ut semel plura complectar, nunquam decebit sic aduersus tales agere personas, quo modo contra nos agi ab hominibus conditionis eiusdem

Excusatio

**† patriæ.
Personarum
quod habent
da ratio.**

iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis ijs, aut etiam ambitiosos putet. Itaque Cicero quanquam erat in Cottam grauissime dicturus, neque aliter agi. P. Oppij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquando etiam inferioribus, precipueque adolescentulis parcere aut mederi decet. Utitur hac moderatione Cicero pro Caelio contra Atracinum, ut eum non inimice corripere, sed pene pro patrie monere uideatur. Nam & iuuenis & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandum. Sed in ijs quidem in quibus uel iudici, uel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt. M. Catonis, Seruique Sulpitij, quæ decenter tamen Sulpitio cum omnes concessisset uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. Quid enim aliud est quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Ut uero rationem defensionis suæ reddat, cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret? Quam molli autem articulo tractauit Catonem, cuius naturam summe admiratus, non ipsius uitio, sed stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriorum uideri uolebat. Ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem cre-

**Detrahendi
rō cū grā.**

deres incidisse. Hæc est profecto ratio, & certissimum præceptorum genus, illius uiri obseruatio, ut cum aliquid detrudere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, quod in cæteris, adiecta (si poterit fieri) etiam causa cur ita fit, uel paulo pertinacior, uel credulum, uel iratum, uel impulsum ab alijs. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modo, sed etiam charitas, præterea causa sit nobis iusta sic dicendi, neque id moderate tamen faciamus, sed etiam necessario. Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum, aut aliquo-

**Turpium
laudandi
ratio.**

turpium, aut nobis inuisorum, quædam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicumque persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinius inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. Veræ causa iusta sit fatendo, non se de ingenij fama, sed de fide esse sollicitum. Difficilior enim ratio in iudicio Cluentiano fuit cum Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cui uis egerat causam. Veræ illud elegantissime cum eorum a quibus ipse perductus est preces, tum etiam adolescentiam suam excusat, detracturus alioqui plus auctoritatis, si in causa præsertim suspecta, se eum esse, qui temere nocentis reos susciperet, fatere. Apud iudicem uero,

† aliquod.

quod haud propter pro alienum commodum in causa quam susceperimus, at suum ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiæ eius, non causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronuntiando, quanto minus uel offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hoc modo & apud eos a quibus appellatum erit (si forte ad eosdem remittent) adijcienda ratio, uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, uel erroris, uel suspitionis. Tutissimum ergo poenitentiæ confessio, & satisfactio culpæ, perducendisque omni modo

Quo apud

eundem reze

agendum.

Accidit etiam nonnunquam, eandem causam de qua pronuntiauit, ut cognouissent reze sciat iterum, tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse. Neque enim emendari ab alio quam ipso fas est. Cæterum ex causa ut quæque permittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut quod timidissime, & si nihil aliud plane fuerit, dicendum est, patronos non pro satisfecisse. Succurret etiam si apud alios iudices ager, ut in secunda assertione, aut in centum uirilibus iudicijs duplicibus parte uicta, decetius erit quoties contigerit seruare iudicium pudorem,

pudorem, de qua re latius in pbationū loco dictū est. Potest euenire, ut in alijs reprehendēda Rephēdē-
 sint, quæ ipsi fecerimus, ut obiicit Tubero Ligario, q̄ in Africa fuerit, & ambitus quidā damna dī quæ fe-
 ti recuperandæ dignitatis gr̄a, reos eiusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantē p̄rem, ceris ratio.
 luxuriosus ip̄e iuuenis accusat. Id ¶ qui decenter fieri possit, equidē non inuenio, nisi aliqd re- ¶ q̄.
 periat qd̄ interfit, persona, ætas, tēpus, causa, locus, animus. Tubero iuuenē se p̄ri hæsisse, il-
 lum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentū coemendum ait, ut primū licuerit a par-
 tibus recessisse, Ligarium & pseuerasse, & non pro. Cn. Pompeio, inter quem & Casarē digni-
 tatis fuerit contētio, cū saluam uterq; Remp. uellet, sed p̄ luba atq; Afris inimicissimis Po. Ro.
 stetisse. Cæterum uel facillimū est ibi alienam culpā accusare, ubi fateris tuā. Verum id iā iu-
 dicis est, non actoris. Qd̄ si nulla cōtingit excusatio, sola colorē habet poenitētia. Potest enim Poenitētia
 uideri satis emendatus, qui in odium eorū, in quibus errauerat, ip̄e conuersus est. Sunt em̄ q̄ color
 dam, qui hoc natura ip̄a rei non indecens faciūt, ut cum p̄ ex meretrice natum, q̄ amet mere-
 tricem in matrimoniu, abdicat. Scholastica materia, sed nō quæ non possit accidere. Hic igitur
 multa non deformiter dicit, uel q̄ oīm sit uotum parentū, ut honestiores q̄ sint ipsi, liberos ha-
 beant. Nam & filia nata, meretrix eam m̄ pudicam eē uoluisset. Vel q̄ humilior ip̄e fuerit (li-
 cet em̄ hoc dicere) uel q̄ non habuerit patrem qui moneret quin eo minus faciendum filio fu-
 ille, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret p̄ri nuptias, m̄ri prioris uitæ necessitatem,
 ne deniq; legem quandam suis q̄q; subinde liberis daret, & credibilis erit etiam, pp̄ria quædā
 in illa meretrice turpitudine, quam nunc hic p̄ ferre non possit, alia p̄terea. Neq; em̄ nunc de-
 clamamus, sed ostendimus nonnunq̄ posse ip̄is incommodis dicentē bñ uti. Illic maior æstus Quō pudē
 ubi quis pudenda querit, ut stuprum præcipue in maribus, aut os profanatum, non dico si lo- da q̄ri de-
 quatur ip̄e, (Nam quid aliud ei q̄ gemitus ac fletus & execratio uitæ conueniat: ut iudex in- ceat.
 telligat potius dolorem illum q̄ audiat) sed patrono q̄q; per similes affectus eundum erit, q̄a
 hoc iniuriæ genus uerecundius inest passis q̄ ausis. Mollienda est in plærisq; alio colore asperi Molliēda
 tas orōnis, ut Cicero de proscriptorū liberis fecit. Quid em̄ crudelius q̄ homines honestis pa- colore aspe-
 rentibus ac maioribus natos a Repu. summoveri: Itaq; durum id eē summus ille tractandorū ritas.
 animorū artifex confitei, sed ita legibus Syllæ coherere statum ciuitatis affirmat, ut ijs solu-
 tis stare ip̄a non possit. Assuetus itaq; est, ut aliquid eorū q̄q; causa uideret facere contra q̄s
 diceret. Illud etiam in iocis monui, q̄ turpis eēt fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut Ordinis ci-
 gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocini cogit quædam de uni uiuū insectā
 uerso genere aliquorū hoīm dicere, uel libertinorū, uel militum, uel publicanorū, uel similiter dī ratio.
 aliorū, in quibus omnibus commune remedium est, ut ea quæ ledunt, non libet tractare ui-
 dearis, nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum est, & reprehendens, alia
 laude compenses. Si milites cupidos dicas eē, non miri, q̄ periculorū ac sanguinis maiora sibi In milites.
 deberi p̄mia putet, eosdē petulantes, & hoc fieri q̄ bellis magis q̄ paci assueuerint. Libertinis de- Libertos
 trahenda est auctoritas, licet ijs testimonium reddere industria, per quam exterint de seruitu-
 te. Quod ad nationes externas pertinet, Cicero uarie detracturus græcis testibus fidem, doctri In Græcos
 nam ijs concedit ac lras, seq; eius gentis amatorem fuisse pfitei. Sardos contemnit, Allobro- Sardos
 gas ut hostis insectat, quorū nihil tunc cum diceret, par aptum, aut remotum a cura decoris Allebro-
 fuit. Verborū etiam moderatione detrahi solet, si qua est, rei iuidia, si asper dicat nimium se- gas.
 uerum, iniustum psuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem eē p̄positi, plærunq; ue- Inuidia de
 lut ip̄os coneris rōne uincere, qd̄ est mollissimum. Indecorū est sup̄ hæc omne nimium, ideoq; trahēda rō
 etiam qd̄ natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; temperet, gr̄am perdit. Cuius rei obser- Nimiū oē
 uatio iudicio magis q̄dam sentiri, q̄ præceptis tradi p̄t, quantum satis sit, & quantum recipi- indecorū.
 ant aures. Non habet hæc res mensuram, & quasi pondus, quia ut in cibus, alia alijs magis cō-
 plent. Adijciendum etiam breuiter uidei, q̄ fere dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum su Virtutes
 os amatores habeāt, sed ab eisdem sape laudent. Nam Cicero quodam loco scribit id eē opti diuersæ.
 mū, quod cum te facile credideris consequi imitatione, non possis. Alio uero, non se id egisse,
 ut ita diceret, quō se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo, quod p̄t pugnare inf se
 uideri. Verū utrūq; ac merito laudat. Causa em̄ modoq; distat, quia simplicitas illa, & uelut se
 curitas in affectata orōnis, mire tenues causas decet. Maioribus illud admirabile dicendi ge-
 nus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alter imperiti se posse consequi cre-
 dent, neutrum qui intelligunt.

De memoria.

Caput .II.

Memoriā quidam naturæ mō eē munus existimauerunt, estq; in ea non dubie pluri-
 mū, sed ip̄a excolendo, sicut alia om̄ia, auget, & totus, de q̄ diximus, adhuc inanīs la- Memoria
 bor, nisi cæteræ partes hoc uelut spū continent. Nam & omnis disciplina memoria cōstat, fru utilitas,

INSTITVTIONVM ORATORIARVM

stracq; docemur, si quicquid audimus, p̄terfluat, & exemplorū, legum, r̄m̄sorū, dīctorū, beneq; fa-
ctorum, quæ uelut quasdam copias, quibus abūdere, qualq; in p̄mptu semp habere debet ora-
tor, eadē illa uis representat. Neq; inmerito thesaurus hīc eloquētiæ dicit̄. Sed nō firme t̄m̄ con-
tinere, uerū etiam cito percipere, multa acturos oportet, nec quæ scripseris mō iterata lectione
complecti, sed in cogitatis q̄q; rerum ac uerborū contextum sequi, & quæ sint ab aduersa pre-
dicta meminisse, nec utiq; † ea q̄ dicta sunt ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid
extemporalis oratio: † non alio mihi uidet̄ mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, q̄
dicturi sumus intuenda sunt. Ita cum semp cogitatio ultra id q̄ est, longius quærit, quicquid
interim reperit, quodāmodo apud memoriam deponit, q̄ illa quasi quædā media manus acce-
ptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror aut̄ mihi in hoc imorandū, quid sit quod
memoriā faciat, quanq̄ pleriq; imprimi quædā uestigia nostro animo, q̄ uelut in caris anulo

† eo.
† nec

Habitu de rum signa seruentur, existimant. Neq; ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorē firmioremq;
genere q̄li memoriā fieri putem. Eius aut̄ quod ad animū pertinet, magis † admirer naturā, subito res ue-
tatis. tustas tanto ex interuallo repetitas reddere se & offerre, nec t̄m̄ requirentibus, sed etiam spon-
† admirer. te interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete cōpositis magis, eoq; illa quoq; aīa līa quæ carere
intellectu uidemus, meminerunt & agnoscunt, & q̄libet longo itinere diducta ad assueras si-
bi sedes reuertuntur. Quid: non hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera inhærere: he-
sternorū imemores, acta pueritiæ recordari: Quid: q̄ quædā re quæ sita se occultat, & eadē for-
te succurrunt, nec manet semp memoria, sed aliquando etiā redit. Nesciretur t̄m̄ quanta uis ef-
fet eius, quāta diuinitas illa, nisi in hoc lumē orandi uim extulisset, non em̄ rerū modo, sed eti-
am uerborū ordinem præstat, nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitum, & in lon-
gissimis actionibus prius audiendi patiētia, q̄ memoriæ fides deficit. Quod & ip̄m argumen-

Artem me tum, subesse artē aliquam, iuuariq; rōne naturam, cum ip̄dem docti facere illud, indocti & in-
moratiuā exercitati non possumus, quanq̄ inuenio apud Platonem ob̄stare memoriæ usum literarū, ui-
esse. delictet q̄ illa quæ scriptis reposuimus, uelut custodire definimus, & ip̄a securitate dimittimus.

Nec dubium est, quin plurimū in hac pte ualeat mentis int̄tio, & uelut acies luminum a pro-
spectu rerū quas intuet̄, nō auersa. Vnde accidit, ut quæ p̄ plures dies scribimus ediscēdi cau-
cōtineat. s. sa, cogitatione ip̄a contineat. Artem aut̄ memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cu-
mētis int̄tio ius uulgata fabula est, cum pugili coronato carmen, quale aomponi uictoribus solet, mercede
tio Simo- pacta scripisset, abnegata ei pecuniæ pars est, q̄ de more poetis frequentissimo digressus in
nides en ar laudes Castoris & Pollucis exierat, quapropter ptem ab ijs capere, quorū facta celebraffet, iu-
tē memora bebat, & persoluerunt, ut traditū est. Nam cum esset grande cōuiuium in honorē eiusdem ui-
tiuā inue- ctoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, q̄ eum duo iuuenes equis adue-
nerit. cti desiderare maiorē in modum dicebant, & illos quidem nō inuenit, fuisse t̄m̄ gratos erga se
Castorj & exitu comperit. Nam uix eo limē egresso, triclinium illud supra cōuiuias corruit, atq; ita cō-
Pollucis, p̄ fudit, ut non ora modo oppressorū, sed membra etiam oīa requirentes ad sepulturam p̄pinqui
ftigiæ. nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicit̄ memor ordinis quo quisq; discubuerat,
corpora suis reddidisse. Est aut̄ magna inter auctores dissensio, Glaucone Carystio, an Leo-
crati, an Agatharcho, an Scopæ scriptū sit id carmen, & Pharsali fuerit hæc domus, ut ip̄e q̄-
dam loco significare Simonides uidetur, atq; Apollodorus, & Eratosthenes, & Euphorion, &
Larissæus Eurypylustradiderūt, an Cranone, ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero
hanc famā latius fudit. Scopam nobilē Thessalum perisse in eo cōuiuiō constat, adiciit̄ sororis
filius, putāt & ortos plerorūq; ab illo Scopæ, qui maior ætate fuerit, quanq̄ mihi totū de Tyn-
daridis fabulosum uidetur. Neq; omnino huius rei meminit usq; poeta ip̄e, p̄fecto nō tacitur-

† Simoni- rus de tanta sua gloria. Ex hoc † Simonidis facto, notatū uidetur iuuari memoriā signatis ant
des facto mo sedibus, idq; credere suo quisq; experimēto. Nam cum in loca aliqua post tempus reuerſi
notauit iu sumus, non ip̄a agnoscimus t̄m̄, sed etiam quæ in ijs fecerimus reminiscimur, p̄sonæq; subeūt,
uari. nōnunq; tacitæ quoq; cogitatōes in mētem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisq; ars

Ars | mēo- ab experimento. Loca discunt, ut q̄maxime spaciōsa, multa uarietate signata, domū forte ma-
riæ qd sit. gnam, & in multos diductam recessus. In ea quicqd † nobile est, animo diligenter affigitur, ut
† notabile. sine cunctatione ac mora parteis eius omneis cogitatio possit p̄currere. Et primus hīc labor est,
non hæere in occurſu. Plus em̄ q̄ firma debet esse memoria, quæ aliā memoriā adiuuet. Tum
quæ scripserūt, uel cogitatione coplectunt̄, & alio signo quomoneantur notant, quod eē uel
ex re tota potest, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius
admonitione uerbi in memoriā reponuntur. Sit autē signum nauigatiōis, ut ancora, militia,
† dirigunt. ut aliquid ex armis: Hæc itaq; † digerūt, primū locum uestibulo quasi assignāt, secundū atrio,
tum impluua circūeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed stratis etiam similibusq; per or-
dinem

ditatem committunt. Hoc factum cum est reperenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recen-
 sere, & quod cuique crediderunt, reposcunt, & eorum imagine admonentur, ut quilibet multa sint,
 quorum meminisse oporteat, fiant singula conexa quodam choro, ne errent coniungentes pri-
 oribus sequentia solo e discendi labore. Quod de domo dixi, & in opibus publicis, & in itinere
 longo, ut urbium ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus
 est ergo locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur imaginibus, uel simulachris, quæ utique fingenda
 sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea quæ ediscenda sunt, notamus, ut quo modo Cicero dicit,
 locis pro cæra, simulachris pro literis utamur. Illud quoque ad uerbum ponere optimum fuerit.
 Locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus aliq̄d agentibus,
 acribus insignitisque, quæ occurrere, celeriterque percutere animam possint. Quo magis miror percurrere
 quo modo Methrodorus in. xij. signis per quæ sol meat, trecentos & sexagenos inuenerit locos,
 uanitas nimis fuit atque iactatio circa memoriam suam potius arte quam natura gloriatis. Equi-
 dem hæc ad quædam perdesse non negauerim, ut si rerum nomina multa per ordinem audita red-
 denda sint. Namque in ijs quæ didicerunt, locis reponunt res illas, mensam, ut hoc utar, in uesti-
 bulo, in atrio puluinum, & sic cætera, deinde relegentes, inueniunt ubi posuerunt. Et forsitan in
 hoc sunt adiuti, qui auctione dimissa, quid cuique uendidissent testibus argentariorum tabulis red-
 diderunt. Quod prestitisse Hortensium dicunt. Minus idem perdit in ediscendis, quæ orationis
 perpetuæ erunt. Nam & sensus non eandem imaginem quam res habent, cum altere fingentur locus
 dum sit, & horum tamen utrumque comonet. Sed sermonis alicuius habitu uerborum contextus
 eadem arte quo modo comprehenditur. Mitto quæ quædam nullis simulachris significari possunt
 sunt, ut certæ coniunctiones. Habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certis imagines omni-
 um, & loca scilicet infinita, per quæ uerba quæ sunt in quinque contra Verrem secundæ actio-
 nis libris explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum, nonne impediri quidem eo-
 rum quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura. Nam quo modo poterunt copu-
 lata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendum erit. Quare & Carneades
 & Sæpius (de quo modo dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit ufos hac exercitatione, sibi ha-
 beant sua, nos simpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit
 per partes ediscere (Laborat enim maxime onere) & hæc partes non sint perexiguæ, alioquin nimis
 multæ erunt, & eam distinguunt atque concident. Nec utique certum imperauerim modum, sed
 maxime ut quisque finiatur locus. Ni forte tam sit numerosus, ut ipse quoque diuidi debeat. Dan-
 di sunt certi quidam termini, ut contextum uerborum (qui est difficillimus) continuet crebra me-
 ditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile quo facilius hæreant,
 aliquas apponere notas, quarum recordatio comoneat, & quasi excitet memoriam. Nemo enim
 sere tam infelix, ut quod cuique loco signum destinauerit, nesciat, ut si erit tardus ad hoc, eo quod ad-
 huc remedio utatur, ut ipsæ excitent notæ. Hic est ex illa arte non inutile attendere signa ad eos
 qui exciderunt sensus, ancoram (ut supra posui) si de naue dicendum est, speculum, si de plio.
 Multum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cum translatus anulus uel alligatus
 commoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc astringunt, quæ memoriam ab ali-
 quâ simili transferunt ad id quod continendum est, ut in nominibus, si Fabius forte sit tenedus,
 referamus ad illum cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem uo-
 ces, quod est facilius in Apris, & in Vrsis, & Nasone, aut Crispo, ut id memoriæ affigatur, unde
 sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis cæca est, ut in Cicerone, Verrio, Aure-
 lio, si debet inseri. Illud neminem non iuuabit, iisdem quibus scripserit caris ediscere. Sequitur
 enim uestigijs quibusdam memoriam, & uelut oculis intuetur non paginas modo, sed uersus
 prope ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si litura aut adiectio aliqua aut mutatio in-
 terueniat, signa sunt quædam quæ intuentes errare non possumus. Est ratio, ut ille de qua pri-
 mum locutus sum, arti non dissimilis, ita (si quid me experimenta docuerunt) & expeditior & Ediscere ta-
 potentior, ediscere tacite. Nam id quoque est, quod tum erat optimum, si non subirent uelut otii cite.
 osum animum plerumque aliarum cogitationes, propter quas excitandus est uoce, ut duplici motu Ediscere le-
 iuuetur memoria dicendi & audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autem gendo.
 legente alio ediscit, in parte tardatur, quæ acrior est oculorum, quam aurium sensus, in parte iuuari po-
 test, quæ cum semel aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, & cum legente
 contendere. Nam & alioquin id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus, quia continua
 lectio & quæ magis, & quæ minus hærent, æqualiter transit. In experiendo teneas ne, & ma-
 ior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti solent, ita so-
 la quæ exciderunt retractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quæque solent hoc ipso maxime
 hære, quæ exciderunt. Illud ediscendo scribendoque commune est utrique, plurimum conferre
 n ij bonam

Memoriæ
 præcepta per
 Fabium.

Rō altera.
 Ediscere ta-
 Ediscere le-
 gendo.
 Audiendo.

Valetudo

memoriae bonam ualitudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberę. Verum etiam in
conducit . ijs quę scripsimus complectendis multum ualent, & in ijs q̄ cogitamus continendis prope
Diuisio & solę, excepta quę potissima est exercitatione, diuisio & compositio. Nam qui recte diuiserit,
cōpositio. nunq̄ poterit in reꝝ ordine errare. Certa sunt enim non solum in digerendis quęstionibus,
 sed etiam in exequendis, si modo recte dicimus, prima, ac secunda, & deinceps, cohæretq; ois
 rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec inseri possit. An uero
Ordo. Scaeuola in lusu duodecim seruporę, cum prior calculum pmouisset, essetq; uictus, dum rus
 tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum, qui cum
 luserat, isq; ita factum esse confessus est, minus idem ordo ualebit in oratioe, præsertim totus
 nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille ualeat alternus. Etiam quę bene cōposita erunt,
† iunctam fam † iunctam q̄ dissolutam. Sic contingit, ut etiam quę ex tempore uidebantur effusa, ad uer
 bum repetita reddant. quod meę quoq; mediocritatē memorię sequebatur, quando interuē
 tus aliquorę, qui hunc honorē mererentur, iterare declamationis ptem coegisset. Nec est men
Ars sum- dacio locus, saluis qui interfuerunt. Si quis tamen unam maximamq; a me artem memorię
ma. quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, & (si fieri potest) quotidie, po
 tissimum est. Nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercudit. Quare & pueri statim,
 ut præcepī, quamplurima ediscat, & quęcunq; ætas opam iuuandę studio memorię dabit,
Tædii pro deuoret in initio tædium illud & scripta & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum re
pulsandi mandendi. Quod ip̄m hoc fieri potest leuius, si pauca primū, & quę tædium nō afferant, ce
ratio perimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorę accessio labori sensum incremē
 ti non afferat, in summam ad infinitum usq; perueniat, & poetica prius, tum oratorę nouissi
 me etiam solutiōra numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iuriscōsultorum.
Athletæ Difficiliōra em̄ debent esse quę exercent, quo sit leuius ip̄m illud in quod exercent, ut athle
 tæ ponderibus plūbeis assuefaciūt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendum est.
 Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehendit, minime fidelem esse pau
 lo tardioribus ingenijs recentem memoriā. Mirum dictu est, nec in promptu ratio, quātum
 nox interposita afferat firmitatis, siue requiescit labor ille, cuius sibi ip̄a fatigatio obstabat, siue
 maturat ac coquitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quę statim referri non poterant,
 contextuntur postero die, confirmatq; memoriā idem illud tempus, qđ esse in causa solet ob
 liuionis. Etiam illa præuelox fere cito effluit, & uelut præfenti officio functa nihil in posterę
 debeat, tanq̄ dimissa discedit. Nec est mix; magis hæere aīo, quę diutius affixa sint. Ex hac in
 geniorum diuersitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modo
 rerum atq; ordinē complecti satis sit, de quo sine dubio non pōt in uniuersum pronuntiarī.
 Nam si memoria suffragatur, tempus non deficit. Nulla me uelim syllaba effugiat, alioqui etiā
 scribere sit superuacuum, Idq; præcipue a pueris obtinendum, atq; in hanc consuetudinem
 memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; admoneri, & ad libellū
 respicere uitiosum, q̄ libertatem negligentię facit, nec quisq; se parum tenere iudicat, quod ne
 sibi excidat non timet. Inde interruptus actionis impetus, & resistens ac salebrosa oīo, & qui
 dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit, uel hoc ip̄o q̄ scripsisse se
 confitetur. Memoria autem facit & prompti ingenij famam, ut illa quę dicimus non domo at
† sumpsisse tulisse, sed ibi protinus † prompsisse uideamur, quod oratori & ipsi causę plurimum confert.
 Nam & magis miratur, & minus timet iudex, quę non putat aduersus se præparata. Ideoq; in
† iunxim⁹. actionibus inter præcipua seruandum est, ut qđam etiam quę optime † iunximus, uelut solu
 ta enuntiemus, & cogitantibus nonnūq; & dubitantibus similes quærere uideamur quę attu
Quid i de limus. Ergo quid sit optimū, neminem fugit. Si uero aut memoria natura durior erit, aut non
bilī memo suffragabitur tps, etiā inutile erit ad om̄ia se uerba alligare, cum obliuio unius eorę cuiuslibet,
ria aut deformē hæsitacionem, aut etiam silentium inducat. Tutiusq; multo, compregensis anio
 rebus ip̄is, libertatem sibi eloquendi relinquere. Nam & inuitus perdit quisq; id quod elegerat
 uerbum, nec facile reponit aliud, dum id quod scripserat, quærīt. Sed ne hoc quidem inlit
 mæ memorię remedium est, nisi in ijs qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore para
Memoria uerunt. Qđ si cui utrunq; defuerit, huic omittere totum actionū laborem, ac si quid in literis
Themisto ualet, ad scribendum potius suadebo conuertere. Sed hæc rapa infelicitas erit. Caterū quan
clis, tum natura studioq; ualeat memoria, uel Themistocles testis, quem unum intra annum opti
Mithrida me locutum esse Perfice constat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot natiōibus
tis, imperauit, traditur notas fuisse, uel Crassus ille diues, qui cum Asię præisset, quinq; græci ser
Crassl. monis differentias sic tenuit, ut qua quisq; apud eum lingua postulasset, eadem ius si biredi
 tum fer

tum ferret, uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel Cyri auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam Theodectes esse nunc qui faceret, sed mihi nunquam ut ipse interesset contigit, habenda tamen fides est uel etis in hoc, ut qui crediderit, & speret.

¶ De Pronuntiatione. Caput .III.

Pronuntiation a plerisque actio dicitur, sed prius nomen a uoce, sequens a gestu uidetur ac Pronuntia
cipere. Namque actionem Cicero alias quasi sermonem, alias eloquentiam quandam cor- tio
poris dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quae sunt eadem pronuntiationis, uocem, atque A ctio
motum. Quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram
quandam in orationibus uim ac potestatem. Nec enim tam refert qualia sint, quae intra nos Pronuntia
metipsum composuimus, quam quo modo offerantur. Nam ita quisque ut audit, mouetur. Qua- tionis laus
re nec probatio ulla quae aliquid modo uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas nisi
adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi uoce, uultu, to
tius prope habitu corporis inardescant. Nam cum haec omnia fecerimus, foelices tamen si no
strum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini securique moueamus ac non & ipse
nostra oscitatione soluatur. Documento sunt uel scenici actores, qui & optimis poetarum tan
tum adiungunt gratiae, ut nos infinite magis eadem illa audita quam lecta delectent, & uilissi
mis etiam quibusdam impetrent aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam fre
quens in theatris. Quae si in rebus quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronuntiatione potest,
ut iram, lachrymas, sollicitudinem afferat, quanto plus ualeat necesse est ubi & credimus. Eque
dem uel mediocrem orationem commendatam uiribus actionis affirmauerim plus habitura
esse momenti, quam optimam eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in to
ro genere dicendi summum, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum ac
tertium locum, donec ab eo quaeri desierit, ut eam uideri possit non praecipuam, sed solam iu
dicasse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hypocritem studeuit, ut admirantibus eius
orationem Rhodius, non immerito Aeschines dixisse uideatur, quid si ipsum audissetis? Et M.
Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac. Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam
eloquentia tradit. Eadem. C. Gracchum in defendenda fratris nece totius. Po. Ro. lachrymas co
citasse, Antonium & Crassum multum ualuisse, plurimum uero. Q. Hortensium, cuius rei fides
est, quae eius scripta tantum intra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando aemulus Ci
ceronis existimatus est, nouissime quoad uixit secundus, ut appareat placuisse aliquid eo dice
te, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant multum uerba per se, & uox, propria
uim adiciat rebus, & gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum
omnia coierunt, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & quale impetus cuiusque animi tu
lit, actionem iudicent fortiolem, & solam uiris dignam, sed non alij fere, quam qui etiam in dice
do curam, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia so
tura sit an
lent improbare, uel qui uerborum atque ipsius etiam soni rusticitate, ut. L. Cottam dicit Cice
ro fecisse, imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasione sua fruuntur, qui homi
nibus ut sint oratores, satis putant nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse p
fectum, nisi ubi natura cura iuuat. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse
naturae. Nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quae sub
ito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt.
Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem
nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, ut uolumus, uti licet, mala uel
imbecilla & inhihet multa, ut insurgere, exclamare, & aliqua cogit, ut summittere, deflectere,
& raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui
non frustra praecipitur. Cum sit autem omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem ge
stumque, quorum alter oculos, altera aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat
affectus, prius est de uoce dicere, cui etiam gestus accommodatur. In ea prima obseruatio est,
qualem habeas. Secunda, quo modo utaris. Natura uocis spectatur quantitate & qualitate. Quam Quantitas
titas est simplicior. In summa enim grandis aut exigua est, sed inter has extremitates mediae sunt uocis
species, & ab ima ad summam, ac retro, multi sunt gradus. Qualitas magis uaria. Nam est & ca Qualitas
dida, & fusca, & plena, & exilis, & lenis, & aspera, & contracta, & fusca, & dura, & flexibilis, &
clara, & obtusa. Spiritus etiam longior breuiorque. Nec causas cur quicque eorum accidat, persequi, propositi Spiritus
to operi necessarium est, eorum ne sit differentia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quae
uelut organa meat, an ipsi, propria natura, an prout mouetur, lateris pectorisue firmitas, an capi
tis plus adiuuet. Nam opus est omnibus, sicut non oris modo suauitate, sed narium quoque, per
n iij quas

Vtredū uoce ratio. **uo** quas quod super ē uocis egreditur. Dulcis tamen esse debet nō exprobrans sonus. Vtredū uoce ratio. Nam præter illam differentiam, quæ est tripartita, acutæ, grauis, flexæ, tum intentis, tum remissis, tum elatis, tum inferioribus modis opus est, spacijs quoq; lentioribus aut citatoribus. Sed ipsi media interiacent multa, & ut facies, quanquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam, ita uox, & si pauca quæ nominari possent, continet species, propria cuiq; est, & non hæc minus auribus, q̄ oculis illa dignoscitur. Augentur autem sicut

Vocis cura omnia, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ phonascis, conuenit, tamen multa sunt utriusq; cōia, firmitas corporis, ne ad spadonum, & mulieræ, & ægros; exilitatem uox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abstinentia, facilis ciborū digestio, id est, frugalitas, præstat. Præterea ut sint fauces integræ, id est, molles ac leues, quarū uitio & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur uox. Nam ut tibiæ eodem spiritu accepto alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatæ, alium quassæ sonum reddunt, ita fauces tumentes strangulant uocem, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, conuulsæ fractis sunt organis similes. Finditur etiam spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarū fluctus etiā si ultra paulum coit, aliquid tamen caui reliquit post id ipsum quod offenderat. Humor quoq; uocem ut nimius impedit, ita consumptus destruit. Nam fatigatio corpora, non ad præsens modo tempus, sed etiam futuræ afficit. Sed ut cōmuniter & phonascis, & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia conualescunt, ita curæ non idē genus. Nam neq; certa tempora ad spaciandum dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis sonis uocem ad summos, nec semper a contentione concedere licet, cum pluribus iudicijs sæpe dicendum sit. Ne ciborū quidem est eadem obseruatio. Nō enim tam molli teneraq; uoce, q̄ forti ac durabili opus est. Cum illi oēs etiam altissimos sonos leniant cantu oris, nobis plæræq; aspere sint concitateq; dicenda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationū bibenda, & in sudata ueste durandū. Quare uocē delitijs nō molliamus, nec

Imbuatur Ediscēdi ratio. Imbuamur ea consuetudine, quæ duratura nō sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus, nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autem q̄ exercearis, erit optimū, nam ex tpe dicenti auocat a cura uocis ille, qui ex rebus ipsis concipit, affectus, & ediscere q̄ maxime uaria, quæ & clamorem, & disputationē, & sermonē, & flexus habeat, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioqui nitida illa, & curata uox insolitū laborē

Spatiofa falcescet. recusabit, ut assueta gymnasijs, & oleo corpora, quālibet sint in suis certamibus speciosa atq; robusta, si militare iter, falcescet, & uigilias impares, deficiant, & quærant unctores suos nudū q̄ sudorem. Illa tñ in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos soles atq; uetos, & nubila etiam ac siccitates. Ita si dicendū in sole, aut uentoso, humido, calidoue die fuerit, reos deseremus. Nā crudū quidē, aut saturū, aut ebrīū, aut eiecto modo uomitu, quæ cauēda quidā monēt, declamare neminē qui sit mentis cōpos, puto. Illud nō sine causa ab oibus præceptū, ut parcat maxime uoci in illo a pueritia in adolescentiā trāsitu, quia naturaliter impedit, nō, ut arbitror, ppter calorē, quod quidā putauerunt (nā est maior in alijs) sed propter humorē potius. Nā hoc ætas illa turgescit. Itaq; nares etiā, ac pectus, eō tpe tument, atq; oia uelut germinant, eoq; tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad ppositū redeam, iam cōfirmatæ cōstitutæq; uocis, genus exercitatiois optimū duco, qd est operi simillimū, dicere quotidie, sicut agimus. Nāq; hoc modo non uox tm confirmatur, & latus, sed etiam corporis decens, & accōmodatus orationi motus cōponitur. Non alia est aut ratio, pnuntiationis, q̄ ipsius orationis. Nā ut illa emendata, dilucida, orationis ratio nata, apta eē debet, ita hæc quoq; emendata erit, id est, uitio carebit, si fuerit os facile explanationis ratio, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neq; rusticitas, neq; peregrinitas resonet. Non eadē quæ em sine causa dicitur barbaræ græcumue. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus. Ita & oratiois fiet illud qd Ennius pbat, cum dicit suauiloquenti ore Cethegū fuisse. non qd Cicero in iis reprehendit, quos ait latrare nō agere. Sunt em multa uitia, de quibus dixi, cum in quadā primi libri parte puerorū ora formare, opportuniū ratur in ea ætate facere illorū mentionem in qua emendari possunt. Itaq; si ipa uox primū fuerit (ut sic dicam) sana, nullum eorū de quibus nunc dixi, patiet incōmodū, deinde nō subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, ppinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata. Spūs, nec breuis, nec parū durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uero erit, pnuntiatio primū, si uerba tota exegerit, quorū pars deuorari, pars destitui solet, plæriscq; extremas syllabas nō pferentibus, dū priorū sono indulgent. Ut aut est necessaria uerborū explanatio, ita omēs cōputare, & uelut annumerare literas molestum, & odiosum. Nam & uocales frequentissime coeunt, & consonantiū quædā insequente uocali dissimulantur. utriusq; exemplum posuimus, Multum ille & terris. Vitatur etiam durior inter se congressus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideoque laudatur in

Catullo

Catullo suavis appellatio literarum. Secundum est, ut sit oratio distincta, id est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Obseruandum etiam quo loco sustinendus, & quasi suspendendus sermo sit, quod Graeci ὑποδιασολιμ, uel ὑποσυσολιμ, uel ὑποσυγμαμ, uocant, quod deponendus suspendit. Arma, uirumque cano, quia illud uirum, ad sequentia pertinet, ut sit uirum Troiae, qui primus ab oris. & hic iterum. Nam etiam aliud est unde uenit, quod quo uenit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem uerbo continetur, uenit. tertio Italia, quia interfectio est, fato profugus, & continuus sermonem, qui faciebat, Italia, Lauinaque, diuidit. ob eademque causam, quarto profugus, deinde Lauinaque uenit Littora. Vbi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus temporibus, alias breuius, alias longius dabimus. Interest enim sermonem finiat, an sensum. Itaque illam distinctionem Littora, pertinet altero spiritus initio insequar, cum illuc uenero. Atque alta moenia Romae, deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratioe quaedam morae etiam in periodis, ut in illa. In coetu uero. Po. Ro. negotium publicum gerens, magister equitum, & caetera. multa habent membra. Sensus enim sunt alij atque alij, & sicut una circumductio est, ita paulum morandum in iis interuallis, non interruptum est contextus, & e contrario spiritum interim recipere sine intellectu morae necesse est, quo loco quasi surripendus est, alioqui si incite recipiat, non minus affertur obscuritatis, quam uitiata distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens. Est enim quaedam ad auditum pronuntiatio. accommodata non magnitudine, sed proprietate ad hoc uelut tractabilis, utique habens omnes in se, qui desiderant, sonos intentionesque, & toto (ut aiunt) organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spacio pertinax, tum labori non facile cessurus. Neque grauissimus autem in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum potest, & ille praetenuis & immodice claritatis, cum est ultra uerum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam uox ut nerui, quo remissior hoc & grauior & plenior, quo tensior hoc tenuis & acuta magis est. Sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur, mediis igitur utendum sonis, itaque cum augenda intentio est excitandi, cum summittenda, sunt temperanda. Nam prima est obseruatio recte pronuntiandi, aequalitas, ne sermo subsultet imparibus spaciis ac sonis, miscens longa breuius, grauius acutis, elata summissis, & inaequalitate horum omnium, sicut pedum, claudicet sermo. Secunda uarietas est, quae solum est pronuntiatio. Aequa ne quis pugnare in se putet aequalitatem & uariatatem, cum illi uirtuti contrarium sit uitiatum inaequalitas, huic qui dicitur artis bona. Variandi quasi quidam unus aspectus. Ars porro uariandi cum gratia praebet ac renouat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit, ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilque eorum pati unum diu possumus. Illud uero maximum (sed id paulopost tractabimus) quod secundum rationem rerum de quibus dicimus, animorumque habitus, conformanda uox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illam quae graece μονοτονία uocatur, una quaedam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submissio murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in iisdem partibus, iisdemque affectibus sint tamen quaedam non ita magnae uocis declinationes, prout aut uerborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas pene distinctiones, quamuis in eadem facie, tamen quasi uultus mutandus est? Et si uereciter iudices, ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Etiam si esto proposito contractum atque submissum, quia & exordium est, & solliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius, dum dicit. Pro fortissimo uiro dicere, quod, & si uereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increseat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus quae sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur, Minimeque deceat, cum. T. Annii ipse magis de Reipublica salute quod de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est, Me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse. Tum inuidiosiora. Tamen haec noui iudicii noua forma terret oculos. Illa uero iam pene apertis (ut aiunt) tibijs. Qui quocumque inciderunt, ueterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latum etiam atque effusum est. Non enim corona confessus uester cinctus est ut solebat. Quod notauimus, ut apparet non solum in membris causae, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi uariatatem, sine qua nihil, nec minus, nec maius est. Vox autem ultra uires urgenda non est. Nam & suffocata saepe, & maiore nisu minus clara est, & intermisurim elisa in illum sonum erumpit, cui Graeci nomen ab immaturo gallo cantu dederunt. Nec da- uolubilitate nimia confundenda quae dicimus, quae & distinctio perit & affectus, & nonnunquam

n uir etiam

etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uicium nimiae tarditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid, temporibus praesinitis aquam perdit. Promptum sit os, non praecipuus, moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam, nec eousque trahatur, donec deficiat. Nam & deformis est consumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressi similis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus, ita tamen, ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit, reliquis partibus optime inter iuncturas sermo nis reuocabitur. Exercendus autem est, ut sit quam longissimus, quod Demosthenes ut efficeret, scandens in aduersum continuabat quam posset plurimos uersus. Idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi solebat. Est interim & longus, & plenus, & clarus satis spiritus, non tamen firmae intentionis, ideoque tremulus, ut corpora quae aspectu integra neruis parum sustinentur, id Graeci *ελαττοι* uocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & in trorsum etiam clare sonante, imitentur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectat quoque, tanquam inuentionis copia urgeantur, maiorque uis eloquentiae ingruat, quam quae emitti faucibus possit. Est alijs concursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tussire & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitam trocleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partem spiritus in loquendo per nares effundere, etiam si non utique uocis sunt uicia, quia tamen propter uocem accidunt, potissimum huic loco subiiciantur. Sed quodcumque ex his uicium magis tulerim, quam quo nunc maximelaboratur in causis omnibus scholisque, cantandi, quod inutilius sit an foedius, nescio. Quid enim minus oratori conuenit, quam modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum, aut comesantium licentiae similis? Quid uero mouendis affectibus contrarium magis, quam cum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab ijs affectibus, in quos induendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia & Caria rhetores pene cattare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi seuiorem paulo modum excessimus. Quisquam ne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus, quisquam denique (ut semel finiam) in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causae est cur non illam uocis modulationem fidibus ac tibijs, immo me hercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen haec libenter. Nam nec cuiquam sunt iniucunda quae cantant ipsi, & laboris in hoc, quam in agendo minus est. Et sunt quidam qui secundum alia uitae uicia, etiam hac ubique audiendi quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo? non Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorum? Et hoc quodam naturali uicio uenit. Ostendat non multo post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed (quod plerique intelligere nolunt) obscurior. Iam enim tempus est dicendi quae sit apta pronuntiatio, quae certe ea est, quae ijs de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte praestant ipsi motus animorum, sonatque uox ut feritur. Sed cum sint alij ueri affectus, alij ficti & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium, sed carent arte, ideoque non sunt disciplinae traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura, ideoque in ijs primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris moueri, sic uelut media uox, quae habitum a fratribus accepit, hunc iudicium animis dabit. Est enim mentis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque laetis in rebus plena, simplex, & ipsa quodam modo hilaris fluit. At in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira, & aspera ac densa, & respiratio crebra. Neque enim potest esse longus spiritus, cum immoderate effunditur. Paulum in inuidia facienda frater lentior, quia non fere ad hanc nisi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & consolantium grauis in metu & uerecundia contracta, ad hortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consulto quasi obscurior, at in egressionibus fusa & securae claritatis, in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro utriusque rei modo altius uel inferius. Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui & ipsi uoci consentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis uel ex eo patet, quod plerumque etiam citra uerba significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram uoluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & frater saluatio frequenter sine uoce intelligitur, atque afficit, & ex uultu ingressusque perspicitur habitus animorum, & animalium quoque sermone carentium ira, laetitia, adulatione, &

tio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis apprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamē
 in aliquo posita sunt motu, tantum in animis ualent, cum pictura tacens opus, & habitus sem
 per eiusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam uim dicendi nonnunquam superare ui
 deatur. Contra si gestus ac uultus ab oratione dissentiant, tristitia dicamus hilares, affirmemus
 aliqua renuentes. non auctoritas mō uerbis, sed etiā fides desit. Decor quoq; a gestu atq; a mo
 tu uenit. Ideoq; Demosthenes grande quoddam speculum intuens componere actionem sole
 bat. Adeo quamuis fulgor ille sinistras imagines reddat suis demum oculis credidit, quod effi
 ceret. Præcipuum uero in actione sicut in corpore ipso, caput est, cum ad ipsum de q̄ dixi de
 corem, tum etiā ad significationem decoris illa sunt, ut sit primo rectum & secundum natu
 ram. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, & prædu
 ro ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus,
 ut cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodē uer
 titur quo gestus, exceptis quæ aut damnare, aut non concedere, aut a nobis remouere oportet
 bit, ut idem illud uultu uideamur auerfari, manu repellere. *Dij talem terris auertite pestem.*
 Haud equidem tali me dignor honore. Significat uero plurimis modis. Nam præter annuen
 di, renuendi, confirmandiq; motus, sunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & in
 dignationis notæ, & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoq; docto
 res uitiosum putauerunt. Etiā frequens eius nutus non caret uitio, adeo iactare id, & comas
 excutientem rotare phanaticum est. Dominatur autem maxime uultus. Hoc supplices, hoc mi
 naces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pendent homi
 nes, hunc intuentur, hunc spectant etiā antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odi
 mus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus uerbis. Itaq; in ijs quæ ad scenam
 componuntur fabulis, artifices pronuntiandi a personis quoq; affectus mutuuntur, ut sit Nio
 be in tragœdia tristis, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules. In comœdijs uero p̄
 ter aliam obseruationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, uetulae, meretriculae, ancil
 lae, senes austeri, ac mites, iuuenes seueri, ac luxuriosi, matronae, puellae, inter se discernuntur, Pa
 ter ille cuius præcipue partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, alte
 ro composito est supercilio, atq; id ostendere maxime † latinis actoribus moris est, quod cum
 ijs quas agunt partibus congruat. Sed in ipso uultu plurimum ualent oculi, per quos maxime
 animus emanat, ut citra motum quoq; & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubilum
 ducant. Quinetiam lachrymas ijs natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut
 lætitia manant. Motu uero intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus po
 poscerit fingentur. Rigidū uero & extenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lasciu
 & mobiles, aut natantes, & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & (ut sic dicam) ueneri, aut
 poscentes aliquid pollicentesue nunquam esse debent. Nam opertos compressosue eos in
 dicendo, quis nisi plane rudis & stultus habeat. Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris et
 palpebrarum
 am & in genis est quoddam deseruiens ijs ministerium. Multum & supercilij agitur. Nam &
 Genarum
 oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, † demittitur, ut † una
 Supercili
 res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, & cum † firma uerecundia cu
 tem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit, tempera
 tus medium quoddam serenum efficit. Vitium in supercilij, si aut immota sunt omnino, aut
 nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modo de persona comica dixeram) dissident, aut contra
 id quod dicimus finguntur. Etenim contractis iustitia, diductis hilaritas, remissis pudor osten
 ditur. Annuendi quoq; renuendiue ratione demittuntur aut alleuantur. Naribus labrisq; non
 Narium.
 fere quicquam decenter ostendimus, tamen derisus, contemptus, fastidium significari solet.
 Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impul
 su subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare, indecorum est, cum
 emunctio etiā frequentior non sine causa reprehendatur. Labra, & porriguntur male, & scin
 Labrorum
 duntur, & astringuntur & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac pene ad aurem tra
 huntur. & uelut quodam fastidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimit
 tunt. Lambere quoque ea & mordere deforme est, cum etiā in efferendis uerbis, modi
 cus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quam labris loquendum est. Ceruicem ere
 Ceruicis
 ctam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformi
 Colli
 tate contrahitur & tenditur, sed tenso subest & labor, tenuaturque uox ac fatigatur. Affi
 xum pectori mentum minus claram, & quasi latiore presso gutture facit. Humerorum ra
 Humerorū
 ro decens alleuatio atque contractio est. Breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humi
 lem atque serulem, & quasi fraudulentum facit, cum se in habitum adulationis, admiratio
 nis,

- † motus** nis, † metus fingunt. Brachij moderata p̄iectio remissis humeris atq; explicatibus se in p̄ferēda manu digitis, continuos & decurrentes locos maxime decet. At cum speciosius quid uberi usq; dicendum est, ut illud, Saxa atq; solitudines uocir̄dent, expatiā in latus, & ip̄a quoddā modo in se cum gestu fundit ofo. Manus uero sine quibus trunca eēt actio ac debilis, uix dici potest quot motus habeant, cum pene ip̄am uerborū copiam persequant̄. Nam ceteræ partes loquentem adiuuant, hæ (prope est ut dicam) ip̄sæ loquunt̄. An non ip̄s poscimus: pollice mur: uocamus: dimittimus: minamur: supplicamus: abominamur: timemus: interrogamus: negamus: gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiā, numerum, tempus ostendimus: Non eadem concitant: supplicat: inhihent: probant: admirantur: uerecundantur: Non in demonstrandis locis atq; personis aduerbiorum atq; p̄nominum obtinent uicem: ut in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ diuersitate, hic mihi omnium hominum communis sermo uideat̄. † Et ij quidem de quibus sum locutus, cū ip̄is uocibus naturaliter exeunt gestus, alij sunt qui res imitatione significant, ut si ægrum tentantis uenas medici similitudine, aut citharædum formatis ad modum percutientis neruos manibus ostēdas, quod est genus q̄longissime in actione fugiēdum. Abesse em̄ plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis q̄ ad uerba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre cum de seip̄o loquatur, & in eū quem demonstrat intendere, & aliqua his similia permiserim, ita non effingere status q̄dam, & quicquid dicit, ostendere. Neq; id in manibus solum, sed in omni gestu ac uoce seruandum est. Non enim aut in illa periodo, Stetit soleatus prætor Populi Ro. inclinatio incumbētis ī mulierculam Verris effingēda est, aut in illa, Cædebatur in medio foro Messanæ, motus laterum, qualis eē ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimit̄, eruenda. Cum mihi comædi quoq; pessime uideantur, qui etiam si iuuenem agant, cum tamen in expositione, aut lenis sermo, ut in hydriæ prologo, aut mulieris, ut in † Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronuntiant. Adeo in illis quoq; est aliqua uitiosa imitatio, quorum ars omnis cōstat imitatione. Est autem gestus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahit̄ explicitis tribus, & principijs utilis, cum † leni in utranq; partem motu modice prolatus, simul capite atq; humeris sensim ad id quo manus feratur obsecundantibus, & in narrādo certus, sed tum paulo productior, & in exprobrando, & in arguendo acer atq; instans. Longius em̄ partibus ip̄s & liberius exeritur. Vitiose uero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachium proferunt, & cubito pronuntiat̄. Duo quoq; mediij sub pollicem ueniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior principio, & narrationi non accommodatus. At cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando (unde ei nomen est) ualet, & alleuata ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat. Versus in terram & quasi pronus, urget, aliquando pro humero est. Idem summo articulo utrinq; leniter apprehenso, duobus modice curuatis, minus tamen minimo, aptus ad disputandum ē. Acrius tamen argumentari uidentur, qui medium articulum potius tenent, tanto contractiori bus ultimis digitis, quanto priores descenderunt. Est & ille uerecūda actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summum coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cœpisse Demosthenem † credo in illo pro Ctesiphonte timido summissosq; principio, sic formatam Ciceronis manum, cum diceret, Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio q̄ sit exiguum. Eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in os, & fusius paulo in diuersa resoluitur, ut quodam modo sermonem ipsum proferre uideatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamē inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis qui supra sunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ip̄e prioribus ad medios articulos iungitur, interim quartus oblique reponitur, interim quatuor remissis magis quam tensis, pollice intus inclinato, habilem in latus demonstrando, aut distinguendo quæ dicimus manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues gestus, cum manus leuiter pandata, qualis † uouentium est. paruis interuallis, & subassistentibus humeris mouetur, maxime apta parce, & quasi timide loquentibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos a minimo collecta digito redeunte flexu simul explicatur atque conuertitur. Nec uno modo interrogantes gestum componimus, plæruncq; tamen uertentes manum, utcunq; composita est. Pollici proximus digitus, mediumq; cōtingens qua dexter est, unguem pollicis summo suo iungens, remissis cæteris, est & approbantibus, & narrantibus, & distinguentibus

bus decorus. Cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quae nunc Graeci plurimum utuntur
 etiam utraque manu, quoties enthymemata sua gestu uelut cornu tundunt caesim. Manus leni-
 or, permittit & assentat, citatior hortat, interim laudat. Est & ille urgens orationem gestus uulga-
 ris magis quam ex arte, qui contrahit alterno celerique motu, & explicat manum. Est & illa caua, &
 trara, & supra humeri altitudinem elata cum quodam motu uelut hortatrix manus a peregrinis [†]rata
 scholis iam prope recepta. Tremula scenica est. Digitos cum summi coierunt, ad os referre, cur
 quibusdam displicuerit nescio. Nam id & leuiter admirantes, & interim subita indignatione ue-
 lut pauescentes & deprecantes, facimus. Quin compressam etiam manum in signum poeniten-
 tiae uel irae, pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expressa non dedecet. Quid nunc agam?
 quid faciam? Auerso pollice demonstrare aliquid, receptum magis puto, quam oratori decorum. Sed [†]Auerfo
 cum omnis motus sex partes habeat, septimusque sit ille qui in se redit orbis, uitiosa est una circū- [†]pollice de
 uersio, reliqui autem nos & dextra laeuaque, & sursum, & deorsum aliquid ostendunt, in posteriora [†]monstrare
 gestus non dirigunt. Interim tamen uelut reijci solent. Optime autem manus a sinistra parte incipit, in
 dextra deponit, sed ut deponere non, ut ferire uideatur, quandoque & in fine interim cadit, ut cito ta-
 men redeat, & nonnunquam resilit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices il-
 lud recte adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante uocem
 erit gestus, aut post uocem, quod est utrunque deformis. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quae inter-
 uallum motus tria uerba esse uoluerunt, quod nec obseruat, nec fieri potest, sed illi quasi mensuram
 tarditatis celeritatisque aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod
 multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud est quod & fit frequentius, &
 magis fallit. Sunt quaedam latentis sermones percussiones, & quasi aliqui pedes, ad quos pluri-
 morum gestus cadit, ut sit unus motus, Nouum crimen alter C. Caesar, tertius, Et ante hanc di-
 em, quartus, Inauditum, deinde, Propinquus meus, &, Ad te Q. Tubero derulit. Vnde id quoque
 fuit uitium, ut iuuenes cum scribunt gestu praemodulati cogitationem sic componant, quo-
 modo casura manus sit. Inde & illud uitium, ut gestus qui in fine dexter esse debet, in sinistram
 frequenter desinat. Melius illud, cum sint in sermone omnia breuia quaedam membra, ad quae
 si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum disponere, ut puta, Nouum crimem C. Caes-
 ar. Habet per se finem quendam, quia sequitur coniunctio. deinde, Et ante hanc diem inaudi-
 tum, satis circumscriptum est. Ad haec commodanda manus est, idque dum irruerit prima & co-
 posita actio. At ubi iam calor eam concitauerit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate cre-
 brescet. Alijs locis citata, alijs pressa conueniet pronuntiatio. Illa transcurrimus, congerimus,
 abundamus, festinamus, hac instamus, inculcamos, insignimus. Plus autem affectus habent len-
 tiora. Ideoque Roscius citatior, Aesopus grauior fuit, quod ille comaedias, hic tragaedias egit. Eadem
 motus quoque observatio est. Itaque in fabulis iuuenum, senum, militum, matronarum, grauior in-
 gressus est, serui, ancillae, parasiti, piscatores citatius mouentur. Tolle autem manum artifices su-
 pra oculos, demitti infra pectus uetant, adeo a capite eam petere, aut ad inum uentrem dedu-
 cere uitiosum habetur. At sinistram intra humerum promouere, ultra non desit. Sed cum auer-
 santes in laeuam partem uelut propellemus manum, sinister humerus proferendus, ut cum ca-
 pite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquam sola recte gestum facit, dextra se [†]Sinistrae
 frequenter accommodat, siue in digitos argumenta digerimus, siue auersis in sinistram palmis [†]gestus
 abominamur, siue obijcimus aduersas, siue in latus utrunque distendimus, siue satisfactes, aut [†]utranque
 supplicantes. Diuersi sunt autem isti gestus, summittimus, siue adorantes attollimus, siue aliqua
 demonstrationi, aut inuocationi protendimus. Vos Albani tumuli atque luci. Aut Gracchanum
 illud. Quo me miser conferam? quo uertam? in capitolium ne? at fratris sanguine redundat, an
 domum? Plus enim affectus in istis iunctae exhibent manus. In rebus paruis, tristibus, mitibus
 breues, magnis, laetis, atrocibus, extensiores sunt. [†]Vitia ge-
 quidem accidere etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestum poculum poscētis, aut uerba mi- [†]stuum ma-
 nantis, aut numerus quingentorum pollice flexo efficientis, quae sunt a quibusdam scriptoribus no- [†]nualium
 tata, ne rusticis quidem uidi. At ut brachio exerto introspectat latus, ut manum alius ultra si- [†]Numerus gn-
 num proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut re- [†]genarius
 petito ultra laeuum humerum gestu ita in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tu-
 tutum sit, aut sinistram ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubi-
 tum utrumque in diuersum latus uentilet, saepe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secantem
 similis, interim uncis etiam digitis, aut a capite derijciat, aut eadem manus supinata in superio-
 ra iactet. Fit & ille habitus, qui esse in statu pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum ca-
 pite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit. qui quidem maxime placet istis, qui [†]protendit
 se discere sublata manu iactant. Adijcias licet eos, qui sinistram uibratis digitis iaculantur, aut ma-
 nu

[†]rata
[†]Auerfo
[†]pollice de
[†]monstrare

[†]Sinistrae
[†]gestus
[†]utranque

[†]Vitia ge-
[†]stuum ma-
[†]nualium
[†]Numerus gn-
[†]genarius

[†]protendit
 nu

inu sublata denuntiant, aut (quod per se interim recipiendum est) quoties aliquid ip̄is placuit, in unguis erigunt. sed uitiosum id faciunt, aut digito quanto plurimum p̄nt erecto, aut etiam duobus, aut utraq; manu ad modum aliquid portantium composita. His accedunt uitia nō natura, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari, si memoria sefellerit, aut cogitatio non suffraget, quasi faucibus aliqd obstiterit in sonare, in aduersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subito, & laudem poscere silentio, quae omnia persequi p̄pe infinitum est. Sua em̄ cuiq; sunt uitia. Pectus ac uenter ne p̄iciant obseruandum. Pandant em̄ posteriora, & est odiosa omnis sup̄initas. Latera cum gestu consentiant. Facit em̄ aliquid & totius corporis motus, adeo ut Cicero plus illo agi, q̄ manibus ipsis putet. Ita em̄ dicit in oratore. Nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, truncos magis toto se ip̄e moderans, & uirili laterum flexione. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse credit Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idq; in Callidio Cicero desiderat. Non frons, inquit, percussa, non femur. quanq̄ (si licet) de fronte dissentio. Nam etiam complodere manus scenicum est, & pectus cedere. Illud quoq; raro decebit, caua manu summis digitis pectus appetere, siqn̄ nosmetip̄os alloquimur, cohortantes, obiurgantes, miserantes, quod siqn̄ fiet, togam quoq; inde remouere non decebit. In pedibus obseruant̄ status & incelsus. Prolato dextero statu, & eandem manum ac pedem proferrē, deforme est. In dextrum incumbere interim dat, sed a quo pectore, qui t̄n comicus magis q̄ oratorius gestus est. Male etiam in sinistrum pedē insistentium dexter aut attollit, aut summis digitis suspendit. Varicare supra modum, & in stando deforme est, & accedente motu p̄pe obicœnum. Prokursio opportuna, breuis, moderata, rara, conuenit, etiam & ambulatio quaedam p̄pter immodicas laudationum moras, q̄q; Cicero rari incessum neq; ita longum p̄bat. Discursare uero, & quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit, saragere, ineptissimum. Urbaneq; Flauius Virginius interrogauit de q̄dam suo antisophiste, quot milia passuum declamasset. Praecipit & illud scio, ne ambulantes auertamur a iudicibus, sed sint obliqui pedes ad conciliū nobis respicientibus. Id fieri iudicij priuatis nō p̄t. Verū & breuiora sint spacia, nec auersi diu simus. interim t̄n recedere sensim dat. Quidam & resiliunt, quod est plane ridiculum. Pedis sup̄plisio ut loco est opportuna (ut ait Cicero) in cōtentionibus, aut incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti est hois, & desinit iudicem i se conuertere. Est & illa indecora in dextrum ac laeuū latus uacillatio alternis pedibus insistentium. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuisse. Vnde & saltationis quoddam genus Tityus est appellatum. Rep̄hendenda est & illa frequens, & concitata in utranq; partē nutatio, quam in Curione p̄re irrisit & lunius quaerens quis te lintre loqueret, & Sicinius. Nam cum assidente collega qui erat p̄pter ualetudinē & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multū se Curio ex more iactasset, Nunq̄, inquit, Octaui collegae tuo gr̄am referes, qui nisi fuisset istic, hodie te muscae comedissent. Iactatur & humeri qd̄ uitium Demosthenes ita d̄r emendasse, ut cum in angusto q̄dam pulpito stās diceret, hasta humero dependens immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensione illa commoneret. Ambulantē loqui ita demū oportet, si in causis publicis, in quibus sunt multi iudices, quod dicimus, quasi singulis iculcare peculiariē uelimus. Illud uero resellendū, q̄ quidā reiecta in humerū toga, cū dextra sinum usq; ad lumbos reduxerunt, ut sinistra gestū faciētes sp̄acientē & fabulentē, cum etiam laeuam restringere plura longius dextra sit odiosum. Vnde moneor ut ne id quidē transeam ineptissime fieri, cū inf̄ moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntē, aut cū sodalibus iocantē, aut nonnunq̄ ad libentarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideant. Inclinari ad iudicem cum doceas, utiq; si id de quo loquaris sit obscurius, decet. Incumbere aduocato aduersis subsellijs sedenti, contumeliosum est. Reclinari etiam ad suos, & manibus sustineri, nisi plane iusta fatigatio est, delicatū, sicut palam moneri excidentis, aut legere. Nanq; in his omnibus & uis illa dicendi soluit, & frigeſcit affectus, & iudex parē sibi praestari reuerentiae credit. Transire in diuersa subsellia parē uerecūdum est. Nam & Calsius Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitate itur, nunquam non frigide reditur. Multa ex ijs quae praecipimus, mutari necesse est ab ijs qui dicunt apud tribunalia. Nam & uultus erectior ut eum apud quem dicitur spectet, & gestus ut ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia quae occurrere etiam me tacente omnibus possunt. Itemq; ab ijs qui sedentes agent (Nam & fere sit hoc in rebus minoribus, & iudem impetus actionis esse non possunt) & quaedam uisua fiunt necessaria. Nam & dexter pes a laeuā iudicis sedentis proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent. Equidem plerosque & ad singulas clausulas sententiarum uideo asurgentes sibi, & nonnullos subinde aliquid etiam sp̄aciantes, quod an deceat

deceat ipsi uiderint, cum id faciunt, non sedentes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdam, ab oratore meo, procul absit. Nam si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusque multo, quam & operis & hominum contemptum fateri. Cultus non est proprius oratoris aliquis, sed magis in oratore conspicitur. Quare sit **Cultus oratoris** (ut in omnibus honestis debet esse) splendidus & uirilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, totius tam nimia cura, quam negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. Nam ueteribus nulli sinus, per se breues post illos fuerunt. Itaque & gestu necesse est usos esse in principijs eos alio, quorum brachium sicut Graecorum ueste continebatur. Sed nos de praesentibus loquimur. Cui lati clauus non erit, ita cingatur, ut tunicae prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant. Nam infra mulierum est, supra, centurionum. Ut purpurae recte descendant, leuis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis summissior. Ipsam togam rotundam esse, & apte caesam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius quam cinctura. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistram oblique ducitur, uelut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togae quae postea imponitur, sit inferior, nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicae, ne ad lacertum in actu redeat, tum sinus iniiciendus humero, cuius extremam oram reiecisse non dedecet. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet. A liquoque amictu fiet angustus, & dignitatem quae est in latitudine per amictus, statoris perdet. Sinistram brachium eo usque alleuandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat, super quod ora ex toga duplex aequaliter sedeat. Manus non impleatur anulis, praecipue Anuli multi non habendi
medios articulos non transeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit, quod non utique captandum est. Videtur enim fateri memoriae diffidentiam, & ad multos gestus esse impedimento. Togae ueteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium. Idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque praecipunt. Quo magis miror Plinii Secundi docti hominis, & in hoc utique libro pene etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem uelandaque uaricum gratia tradit, cum hoc amictus genus in statu is eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Varices Ciceronis.
Palliolum sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, sola excusare potest ualetudo. Sed haec amictus observatio, dum incipimus, praecedente uero actu iam pene ab initio narrationis sinus ab humero recte uelut sponte delabitur, & cum ad argumenta ac locos uentum est, reuicere a sinistro togam, deicere etiam si haereat, sinum conueniat. Laenam a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardet enim iam omnia, & ut uox uehementior ac magis uaria est, sic amictus quoque habet actum quendam uelut praeriantem. Itaque ut laenam inuolueret toga, & incingi, pene furiosum est, sinum uero in dextrum humerum ab imo reuicere, solum ac delicatum est, si utique adhuc peius aliqua, ita cur laxiore sinum sinistro brachio non subiiciamus. Habet enim acre quiddam atque expeditum, & calori concitationisque non inhabile. Cum uero magna pars est exhausta orationis, utique afflante fortuna pene omnia decent, sudor ipse & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta ac uelut labens undique toga. Quo magis miror hanc quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem sicari iuberet, ne comae turbarentur, quas comae turbatio
poni post paulum, sicut dignum erat, grauiter & seuerè uetuit. Mihi uero illae quoque turbatae praese ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curae huius commedari uidentur. At si incipientibus ac paulum progressis decidat toga, non reponere eam profus negligentis aut pigri Oratori cogitandum
aut quo modo debeat amictiri nescientis est. Haec sunt uel illustramenta pronuntiationis, uel Quid, apud
mitia, quibus propositis multa cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, quibus praesentibus sit acturus. Nam ut dicere alia aliis, & apud alios magis concessum est, sic etiam quos quibus
facere. Neque eadem in uoce, gestu, incessu, apud principem, senatum, populum, magistratum, praesentibus, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subiicere
sibi quisque, qui animum intenderit, potest, tum qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quae
duplex observatio est. Una in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, sollicitae, securae, grandes, uatio
pusillae, ut uix unquam ita sollicitari partibus earum debeamus, ut non summae meminerimus. Alte Prima.
ra quae est in differentia partium, ut in proemio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia
in sententijs ipsis, in quibus secundum res & actus uariantur omnia. Quarta in uerbis, quorum Tertia
ut est uitiosa, si efficere omnia uelimus, imitatio, ita quibusdam nisi sua natura redditur, uis Quarta.
omnis auferitur. Igitur in laudationibus (nisi si funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione, Laudatio
similibus, laeta & magnifica & sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerumque num actio
causae reo

Partiū orō causæ reorum, tristes ac summissæ. In senatu conseruanda auctoritas, apud populū dignitas, in priuatis modus. De partibus causæ, & sententijs, & uerbis, quæ sunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem præstare debet pronuntiatio, conciliet, persuadeat, moueat, quibus natura coheret, ut etiam delectet. Conciliatio fere aut commendatione morum, qui nescio, quo modo ex uoce atq; actione perlucet, aut orationis suauitate constat. Persuadendi uis asseueratione, quæ interim plus ipsis probationibus ualet. An ista (inquit Callidius Cicero) si uera essent, sic a te dicerentur? & Tantum abest, ut inflammare nostros animos, somnum isto loco uitæ tenebamus. Fidentia igitur appareat, & constantia, utiq; si auctoritas subest. Mouendi autem ratio etiã aut in repræsentandis, aut imitandis affectibus. Ergo cū iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de causa iusserit, leuiter consurgendum, tum in componenda toga, uel (si necesse erit) etiam ex integro iniicienda, duntaxat in iudicijs (Apud principem enim & magistratus ac tribunalia non licebit) paulū est commorandum, ut & amictus sit decetior, & protinus aliquid spacij ad cogitandum. Etiam cum ad iudicem nos conuerterimus, & consultus permiserit dicere non protinus est erumpendum, sed danda breuis cogitationi mora. Mire enim auditurū, dicturū cura delectat, & iudex se ipse componit. Hoc præcipit Homerus Vlyssis exemplo quem stetit oculis in terram defixis, immotoq; sceptro, priusquam illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quædam non indecentes (ut appellant scenici) moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quæq; magis decet ꝑ eo diutius si iudex nondum intendit animum. Status. Status sit rectus, æqui & diducti paulum pedes, uel procedens minimo sinister, genua recta, sic tamen ut non extendantur. Humeri remissi, uultus seuerus, non moestus, nec stupens, nec languidus. Brachia a latere modice remota, manus sinistra qualem supra demonstraui, dextram cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum, gestu quammodestissimo, uel uel exspectans quando incipiendum sit. Vitiosa enim sunt illa, intueri ꝑ lacunaria, perfricare faciem, & quasi ꝑ improbam facere, tendere confidentia uultum, aut quo sit magistoruus, supercilis astringere, capillos a fronte contra naturam retro agere, ut sit horror ille terribilis, tum id quod Græci frequentissime faciunt, crebro digitorum laborumq; motu commentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, uel rigidum, uel supinum, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Proœmio frequentissime lenis conuenit pronuntiatio. Nihil est enim ad conciliandum gratius uerecundia. Non tamen semper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plærunq; tamen & uox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in utramq; partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolata manu, amictum recidentem, gestum distinctum, uocem sermoni proximam, ac ꝑ tantum apertioem, sonum simplicem frequentissime postulat, in his duntaxat. Qui, igitur Ligarius cum esset adhuc nulla belli suspicio. & A. Cluentius habitus pater huiusce. Aliud in eadem poscent affectus uel concitati. Nubit genero socrus, uel flebiles. Constituitur in foro Laodicæ spectaculum acerbum & miserum totius Asiæ prouinciæ. Maxime uaria & multiplex actio est probationum. Nam proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere. Nam ea quoq; diuersa propositio est. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plærunq; agilior, & acrior, & instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum, id est, fortem celeritatem. Instandum quibusdam in partibus, & denota oratio. Egressiones fere lenes, & dulces, & remissæ, raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio. Cn. Pompei laus. Neq; enim mirum, minus habere contentioem ea quæ sunt extra quæstionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ partis imitatio. ꝑ Videor uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdam ex uino uacillantes. Vbi non dissidens a uoce permittitur gestus, at quoq; in utramq; partem tenera quædam, sed intra manus tamen, & sine motu laterum translatio. Accedendi iudicis plures sunt gradus. Sumus ille, & quo nullus est in oratore acutus. Suscepto bello Cæsar, gesto etiam iam ex parte magna. Prædixit enim. Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulum inferior, & habens aliquid etiã iucunditatis. Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Plenius adhuc & lenius, ideoq; dulcius. In cœtu uero Po. Ro. negotium publicum gerens. Producenda ꝑ omnia tendæq; tū uocales, aperiendæq; sunt fauces, pleniore tñ hæc canali fluunt. Vos Albani tumuli atq; luci. ꝑ Nā cantici quiddā habent, sensimq; resupina sunt. Saxa atq; solitudines uoci rident. Tales sunt illæ inclinatioes uocis, quas inuicē Demosthenes atq; Aeschines exprobrāt, nō ideo improbandæ. Cum em̄ uterq; alteri obijciat, palā est utrūq; fecisse. Nā neq; ille ꝑ Marthonis & Platearq; & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit.

Est his di

Est his diuersa uox, & pene extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, supra modum ac pene naturam uocis humanæ acerba. Quin ꝑ compescitis uocem istam indicem ꝑcōtinētis stultitiæ, testem paucitatis. Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima est. Quin compescitis. Epilogus, si enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisiorē con- Epilogi ꝑ tinuationem, si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex ijs quæ supra dixi, si pla nūtiādir candos, inclinātam quandam lenitatem, si misericordiā commouendos, flexum uocis & flebi lem suauitatem, qua præcipue franguntur animi, quæq; est maxime naturalis. Nam etiā or- bos uideasq; uideas in ijs funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiā fusca il- la uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet. Habet enim in se quod imitemur. Duplex est tamen miseratio, altera cum inuidiā, qualis modo dicta de damnatione Philoda- mi, altera cū deprecatione demissior. Quare etiā si est in illis quoq; cantus obscurior. In cœ- tu uero populi Romani. Non enim hæc rixantis modo dixit, & Vos Albani tumuli. Neque em̄ quasi inclamaret aut detestaretur locutus est, tamē infinito magis illa flexa & circumducta sunt. Me miserę, me inſœlicem. Et, Quid rñdebo liberis meis? & Rouocare tu me in patriam potuisti Milo ꝑ hos, ego te in eadē patria per eosdē retinere nō potero: Et cum bona. C. Rabi- rij uno sestetio addicit. O meum miserę acerbumq; præconiū. Illa quoq; mire facit in per- oratione uelut deficientis dolore, & fatigatione cōfessio, ut pro eodem Milone. Sed finis sit. Neq; enim præ lachrymis iam loqui possum. Quæ similem uerbis habere debent etiā pronun- tiationē. Possunt uideri alia quoq; huius partis atq; officij, reos excitare, pueros attollere, pro- pinquos producere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causæ etiā alijs est uarietas, satis appareat accōmodandā sententijs ijs ꝑnuntiationē, sicut ostendimus. Sed uerbis quoq; quod nouissime dixeram, non semper, sed aliqñ. An non hæc, Misellus & pau- Verborū uarietas in ꝑnūtiādo, perculus, submissa atq; contracta, Fortis, & uehemens, & latro, erecta & cōcitata uoce dicēda sunt: Accedit enim uis & proprietates rebus tali astipulatiōe, quæ nisi adsit, aliud uox aliud ani- mus ostendat. Quid? quod eadem uerba mutata pronuntiatione indicant, affirmant, expro- brant, negant, mirantur, indignantur, interrogāt, irrident, eleuāt: Aliter enim dicitur. Tu mihi quodcunq; hoc regni. & Cantando tu illum: & Tu ne ille Aeneas, & Mecq; timoris Argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisq; uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus sciet. Vnum iam ijs adijciendum est, cum præcipue in actione spe- Alios aliā decere, ctetur decorum, sæpe aliud alios decere. Est enim latēs quædam in hoc ratio, & inenarrabilis, & ut uere dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte est, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uirtutes non habent gratiā, in quibusdam uitia ipā delectant. Maximos actores comediarū Demetriū & Stratoclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Demetriꝑ & Strato- Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, seruosq; & matronas, & cles. graues anus optime, alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, & omnia agitatoria me- lius. Fuit enim natura diuersa. Nam uox quoq; Demetrii iucundior, illius acrior erat. Anno- tandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamatio- nes theatri causa producere, & ingrediendo uentum concipere ueste, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium præter Demetriū decuit. Namq; in hæc omnia statura & mira specie ad iuuabatur. Illum cursus & agilitas, & uel parum conueniens personæ risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & cōtracta etiā ceruicula. Quicquid horum alter fecisset, foedissimū uideretur. Quare norit se quisq; nec tantum ex cōibus præceptis, se d etiam natura sua capiat consiliū formandæ actionis. Neq; illud tamen est nefas, ut aliquem Modus in omibus re- uel omnia uel plura deceant. Huius quoq; loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorum gnat. est, regnare maxime modum. Nō enim comedum esse, sed oratorem uolo. Quare nec in ge- ꝑ affectibꝑ stu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, ꝑ effictioni- bus moleste utemur, ut si sit in scena dicendum. Quid igitur faciam? non eam? ne nunc qui- dem, Cum accersor ultro? an potius ita me comparem. Non perpeti meretricum contumeli- as? Hic enim dubitatio ne moras, uocis flexus, uarias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Qua- re non immerito reprehenditur ꝑnuntiatio uultuosa, & gesticationibus molesta, & uocis mu- tationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres transfulerunt, quod ab his sumptum Le- nas Popilius posuit, esse hanc notiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ supra ex oratore posui. Quibus similia in Bruto de Marco Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatiōr etiā, & exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis auctoritatem.

Marci

INSTITVTIONVM ORATORIARVM
M. FABII QVINTILIA
 NI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DVODECIMVS
 Cuius hoc proxime sequitur
 Procemium.

Maturius.

† maior q̄
unquā mo
res premat

† ratis q̄ iā
p̄cul a por
tu recessis
set rapieba
tur.

† finus.

Orator qd
fit.
† ut

Oratorē so
re nō pos
se q̄ uir bo
nus nō fit.
Rō prima.
Secunda.
Tertia.

Quarta.

Mētis ma
læ mala.

Quinta.
Sexta.

Septima
Octaua

ENTVM EST AD PARTEM OPRIS DESTINATI LONGE GRAVISSIMAM. Cuius equidē onus, si tantū opinione prima concipere potuissē, quāto me premi ferēs sentio, maturius cōsuluissē uires meas. Sed initio pudor omittendi, quæ p̄miseram tenuit, mox quanq̄ per singulas q̄q̄ partes labor cresceret, ne perderē quæ iam effecta erant, per omēs difficultates animo me sustentauit. Quare nūc quoq̄ licet † maiori q̄ unq̄ mole premar, tñ prospicienti finē mihi cōstitutū est uel deficere potius, q̄ desperare. Fefellit autē, q̄ initū a paruis ceperamus, mox uelut aura sollicitante p̄uecti longius, dum tantū nota illa, & plerisq̄ artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc a littore p̄cul uidebamur, & multos circa uelut iisdem se uentis credere ausos habebamus. Iam cū eloquendi rationē nouissime repperam, paucissimisq̄ tentatā ingressi sumus, † raris qui iam p̄cul a portu recessit, reperiēbat. Postq̄ uero nobis ille, quē instituebamus, orator, a dicendī magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ip̄is sapientiæ penetralibus petit, q̄ in altum † sumus ablati, sentire cœpimus. Nūc cœlū undiq̄ & undiq̄ pontus, Vnū mō in illa imensa uastitate cer nere uidemur. M. Tullii, qui tamē ip̄e q̄uis tanta atq̄ ita instructa naue hoc mare ingressus, cōtrahit uela, ihibetq̄ remos, & de ip̄o demū genere dicēdi, q̄ sit usurus p̄fectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabit dare, & assignabit officia. Ita nec antecedentem cōsequi possumus, & lōgius eundū est, ut res feret. Probabilis tñ cupiditas honestorū, & tutoris audaciæ est tentare, quibus paratior uenia est.

¶ Non posse Oratorem esse nisi uirum bonum. Caput. I.

St ergo nobis orator, quē instituiimus, is qui a Marco Catone finitur, uir bonus dicendī peritus. Verū id quod ille posuit prius, & ip̄a natura potius ac maius est, utiq̄ uir bonus. Id nō eo tantum † q̄ si uis illa dicendī malitiā instruxerit, nihil sit publicis priuatisq̄ rebus perniciosius eloquentia, nosq̄ ip̄i qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatē dicēdi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma nō militi. Quid de nobis loquor. Res ip̄a natura in eo quod præcipue indulisse homi uidetur, quoq̄ nos a cæteris animalibus separasse, nō parens, sed noterca fuerit, si facultatem dicendī, sociam scelex, aduersam innocentia, hostem ueritatis inuenit. Muros enim nasci, & egere omi rōne satius fuisset, q̄ prudentia munera in mutuā perniciē conuertere. Longius tendit hoc iudiciū meū. Neq̄ enim tantum id dico, eum qui sit orator, uirū bonum eē oportere, sed ne futurū quidem oratorem, nisi uirū bonum. Nam certe, neq̄ intelligentiā cōciseris ijs, qui p̄posita honestorū ac turpium uia, peiorem sequi malint, neq̄ prudentiā, qui in grauissimas frequenter legum, semper uero malæ conscientia poena, a semetip̄is improuiso rerū exitu induant. Quod si neminē malum eē nisi stultum eundē, nō modo a sapientibus dicis, sed uulgo quoq̄ semper est creditum, certe nō fiet unq̄ stultus orator. Adde q̄ ne studio quidē operis pulcherrimi uacare mens, nisi oibus uitij libera potest. Primū q̄ in eodē pectore nullū est honestorū turpitiæq̄ cōsortium, & cogitare optima simul & deterrima, nō magis est unius animi, q̄ eiusdē hoīs bonum eē ac malum. Tū illa quoq̄ ex causa, q̄ mentē tantæ rei intentā uacare omibus alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demū enim libera, ac tota nulla distringente atq̄ alio ducente cā spectabit id solū ad quod accingitur. Quod si corporū nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, uenandi uoluptas, & dati spectaculis dies, multū studijs auferunt (Huic em̄ rei perit tps quodcūq̄ alteri datur) quid putamus facturas cupiditatē, auaritiā, inuidiā: quarū impotentissimæ cogitationes somnos etiā ip̄os, & illa p̄ quietē uisa pturbāt. Nihil est em̄ tam occupatū, tñ multiforme, tot ac tam uarijs affectibus cōcisum atq̄ laceratum, q̄ mala mens. Nam & cum insidiatur, specuris, labore distringitur, & iam cum sceleris cōpos fuerit, sollicitudine, poenitētia, poenarū oim expectatiōe torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti cultus: nō hercle magis q̄ frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Age, nō ad perfereydos studioy labores necessaria frugalitas: Quid ergo ex libidine ac luxuria spei: Nō præcipue acuit ad cupiditatem literarum amor laudis: Num igit̄ malis eē laudē curæ putamus: Iā hoc quis nō uidet, maximā partē oratiōis in tractatu æqui boniq̄ cōsistere: Dicet ne de ijs secundū debitā rerū dignitatē malus atq̄ iniquus: Deniq̄ ut maximā partē quæstiois eximā, demus, id quod nullo mō fieri pōt, idem ingenij

ingenij, studij, doctrinae pessimo, atq; optimo viro, uter melior dicetur orator: nimis q; homo quoq; melior. Non igitur unq; malus idem homo, & perfectus orator. Non em̄ perfectū quicq;, quo melius est aliud. Sed ne more Socratico; nobismet ipsis responsum finxisse videamur, sit aliquis adeo contra veritatē obstinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, studio, doctrinae prae ditū nihilo deteriorē futurū oratorem malum virum q; bonū. Conuincamus huius quoq; amentia. Nam hoc certe nemo dubitabit, oēm oratorem id agere, ut iudici q̄ proposita fuerint, vera & honesta uideant. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir psuadebit, an malus: Bonus q̄dem & dicit sapius vera atq; honesta, Sed etiā si quando aliquo ductus officio (quod accidere ut mox docebimus, potest) falso hac affirmare conabit, maiore cum fide necesse est audiat. At malis hoibus ex t̄ cōtemptu opinionis, & ignorātia recti nōnunq; excidit ipsa simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in ijs q̄ certum est effici non posse, deformis pertinacia & irritus labor. Nam sicut in uita, in causis quoq; spes improbas hnt. Frequenter aut̄ accidit, ut iis etiā uera dicentibus fides desit, uideaturq; talis aduocatus malae causae argumentū. Nunc de iis dicendū est, quae mihi quasi cōspiratione quadā vulgi reclamari videntur. Orator Demosthenes non fuit? At qui malum virū accepimus. Non Cicero: at qui huius quoq; mores multi rephenderunt. Quid agamus magna responsi inuidia subeunda, mitigandae sunt prius aures. Mihi em̄ nec Demosthenes tam graui mo; dignus uidetur inuidia, ut oia quae in eum ab inimicis cōgesta sunt credā, cum & pulcherrima eius in rep. consilia, & finē vitae clarē legam. Nec M. Tullio defuisse uideo in vlla parte ciuis optimi uoluntatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus, integerrime prouincia administrata, & repudiatus vigintiuiratus, & ciuilibus bellis, q̄ in atate eius grauissima inciderūt, neq; spe, neq; metu declinatus animus, q̄ minus optimis id est reip. se iungeret. Patē fortis uidetur quibusdā, quibus optime r̄ndit ipse, non se timidū in suscipiendis, sed in prouidendis periculis, qd̄ probauit morte quoq; ipsa, quā praestantissimo suscepit animo. Q; si defuit iis uiris summa uirtus, sic quarentibus an oratores fuerint, r̄ndebo, q̄ Stoici, si interrogētur, an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus, ipsi r̄deant, magnos q̄dem illos ac venerabiles, non t̄n id qd̄ natura hois summū habebat, consecutos. Nam & Pythagoras, non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiae vocari uoluit. Ego t̄n scdm̄ cōem loquendi cōsuetudinem sepe dixi, dicamq; perfectū oratorem esse Ciceronem, ut amicos & bonos viros, & prudētissimos dicimus uulgo, quorū nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed cum proprie, & ad legē ipsam ueritatis loquendū erit, eum quaram oratorē quem & ille quarebat. Q; q̄ enim stetit eum in fastigio eloquentiae fateor, ac vix quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuenturus quid adhuc abscessurū putem fuisse. Nam fere sic docti iudicauerunt, plurimū in eo uirtutū, nō nihil fuisse uiciorū, & se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur, tamen q̄n nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe data lōgiore uita, atate ad se componendū t̄ ueritatem potuisset, non maligne crediderim defuisse ei summā illam ad quam nemo propius accessit. Et licebat si aliud sentirem, fortius id liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminē a se uisum eloquentē, qd̄ tanto minus erat, professus est, ipse etiam M. Tullius q̄rit ad huc eū, & tantū imaginatur ac fingit, ego num audeā dicere aliqd̄ in hac q̄ superest eternitate inueniri posse, eo qd̄ fuerit, perfectius: Transeo illos qui Ciceroni ac Demostheni in eloquentia q̄dem satis tribuūt, q̄q; neq; ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse perfectus, quem dormire interim dicit, nec Cicero Bruto Caluocq;, qui certe cōpositionē illius etiā apud ipsum reprehendunt, nec A. Sinio utriq;, q̄ uitia orōnis ei etiam inimice pluribus in locis insequuntur. Concedamus sane (qd̄ minime natura patitur) repositum esse aliquē malum uirū summe disertū, nihilo t̄n minus oratorē eum negabo. Nam nec omnibus q̄ fuerint manu prompti, uiri fortis nomen cōcesserim, q̄ sine uirtute intellegi non pōt fortitudo. An ei q̄ ad defendendas causas aduocatur, nō est opus fide, quā nec cupiditas corrūpat, nec grā auertat, nec metus frangat, sed p̄ditorem transfugam, p̄uaricatorē, donabimus oratoris illo sacro noie: Q; si mediocribus etiam patronis conuenit hac, q̄ vulgo dicitur bonitas, cur nō orator ille q̄ nondum fuit, sed pōt esse, tam sit moribus q̄ dicendi uirtute perfectus. Non em̄ forensem quandā instituiimus operā, nec merceneriam uocē, nec (ut asperioribus uerbis parcamus) non inutilem sane aduocaturū, quem deniq; causidicū vulgo uocāt, sed uirū cū ingenij natura praestantē, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexū, datum t̄dem rebus humanis, q̄lem nulla

Nona

Decima

† cōceptu.

Demo/
sthenes C/
cerocq; an
sint orato
res habēdiPythago
ras ph̄s,
Cicero p/
fectus ora
tor q̄liter
censendus† ecuriore
Cicero
ni summa
defuit elo
quentia
Eloquens
nemo.
Summe
disertus ni
si sit bon
non erit o
rator ha
bendusQualis
quantuscq;
sit orator,

o antea

Oratoris
officia

INSTITVTIONVM . ORATORIARVM.

Simulatio
se prodit .
Bonū virū
q̄ consecū
tur cōmo/
da .

Exhorta/
tio ad ora
toriam

Eloquētia
non misce
ri cū vitij
mentis.

Arte mul
ta cur opu
sit oratori.

Mala di
scenda vt
vitentur .
Carneadis
disputatio

Nocentes
defendere
& iudici
auferre ve
ritatē licet

Mendaciū
dicere inf
dum licet.

antea vetustas cognouerit, singularē, perfectūq; vndiq; optima sentientē, optimeq; dicē
tem. In hoc quora pars erit, q̄ aut innocentes tuebit, aut improborū scelera cōpescet, aut
in pecuniarijs q̄stionibus veritati cōtra calūniā aderit. Sūm' ille qdē in ijs quocq; fuerit
sed in maioribus clarius elucebit, cū regēda senatus cōsilia, & popularis error ad melio
ra ducēdus. An nō talē quendā videt' finxisse Virgilius, quē in seditōe vulgi iā faces &
saxa iaculātis, moderatorē dedit anī. Tū pietate grauē ac meritis si forte virū quē Con
spexere, silēt, arrectisq; aurib' adstāt. Habemus igit' ante oīa virū bonū, post hęc adie
cit, dicēdi pitum. Ille regit dictis aīos & pectora mulcet. Quid: nō in bell' q̄q; idem ille
vir, quē instituimus, si sit ad praeliū miles cohortandus, ex medijs sapiā p̄ceptis orōnē
trahet. Nam q̄ mō pugnā ineuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremo mor
tis ipius exciderint, nisi in eorū locū pietas, & fortitudo, & honesti p̄ns imago successē
rit. Quæ certe melius psuadebit alijs, q̄ prius psuaserit sibi. Prodit em̄ se, q̄libet custo
diat' simulatio, nec vnq; tāta fuerit eloquendi facultas, vt nō titubet ac hēreat, q̄ries ab
anīo v̄ba dissentiant. Vir aut' malus, aliud dicat necesse est q̄ sentiat. Bonos nūq; hone
stus sermo deficiet, nunq; res optimas (nam iudē etiā prudentes erunt) inuentio, q̄ etiā
si lenocinijs destituta sit, satis tñ naturalia ornat, nec quicq; non diserte, qd honeste di
citur. Quare iuuētus, immo oīs ætas (neq; em̄ recte volūtati ser̄ est tpsvllum) totis mē
tibus hęc tendamus, in hoc elaboremus, forsan & cōsummare cōtingat. Nam si natura
nō prohibet. & esse virū bonū, & esse dicendi peritū, cur nō aliquis etiā vnus vtrūq; cō
sequi possit: cur aut' nō se quisq; speret fore illū aliquē: ad qd si vires ingenij nō suffe
cerint, tñ ad quē vsq; modū p̄cesserimus, meliores erimus ex vtroq;. Hoc certe p̄sus
eximat' aīo, res pulcherrimā eloquētiā cū vitij mentis posse misceri. Facultas dicēdi,
si in malos incidit, & ipā iudicanda est malū, peiores em̄ illos facit, q̄bus cōtingit. Videor
mihī audire quosdā (nec em̄ deerūt vnq; qui diserte eē q̄ boni malint) illa dicētes, Quid
ergo tm̄ artis est in eloq̄ntia: cur tu de coloribus, & difficiliū causarū defensiōe, nō nihil
etiā de cōfesso loquutus es, nisi aliqñ vis & facultas dicendi expugnat ipam veritatē.
Bonus em̄ vir nō agit nisi bonas causas, eas porro etiā sine doctrina satis p se tuef veri
tas ipsa. Quibus ego cū de meo primū ope rñdero, etiā pro boni viri officio, siqñ eum
ad defensionē nocentiū rō duxerit, satisfaciā. Pertractare em̄ q̄ mō aut p falsis, aut etiā
pro iniustis aliqñ dicat, non est inutile, vel propter hoc solū, vt ea facilius & deprehen
damus & refellamus, quemadmodū remedia melius adhibebit, cui nota q̄ nocent fue
rint. Neq; em̄ Academicī cū in vtrāq; disserunt p̄tem, non scdm alterā viuūt. Neq; Car
neades ille, q̄ Romæ audiente Censorio Catone, nō minoribus viribus contra iustitiā
dicit' disseruisse, q̄ pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. Verū & vtus qd sit,
aduersa ei malitia detegit, & aquitas sit ex iniq̄ cōtēplatione manifestior, & plima cō
trarijs probant. Debēt ergo orator sic esse aduersariorū nota cōsilia, vt hostiū impatori
Verū & illud qd p̄ma propōne durū videt' p̄t esse rō, vt vir bonus in defensiōe cause ve
lit auferre aliqñ iudici v̄ritatem. Qd' si quis a me proponi mirabit' q̄q; non est hęc mea
proprie sn̄ia, sed eorū q̄s grauissimos sapiā mgros ætas vetus credidit. Sic iudicet, plerū
q; esse, q̄ non tam factis q̄ causis eorū vel honesta fiant, vel turpia. Nam si hoīem occide
re sæpe virtus, liberos necare nōnunq; pulcherrimū est, asperiora q̄dam adhuc dictū, si
cōis vtilitas exegerit, facere concedit, ne hoc quidē nudum est intuentū, qualem cām
vir bonus, sed etiā quare, & q̄ mente defendat. Ac primum cōcedant mihī oēs oportet,
qd Stoicorū quocq; asperrimi consentē, facturum aliqñ bonum virū, vt mendaciū dicat,
& qdem nonnunq; leuioribus causis, ut in pueris ægrotantibus vtilitatis eorū grā ml̄ta
fingimus, multa nō facturi p̄mittimus, nedum si ab hoīe occidendo grassator auerten
dus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, vt hoc qd alias in seruis q̄q; reprehenden
dū est, sit alias in ipso sapiente laudandū. Id si constitierit, multa iā video posse euenire.
propter q̄ orator bñ suscipiat tale causæ genus, q̄le remora rōe honesta nō suscepisset.
Nec hoc dico, q̄a seueriores seq̄ placet leges pro p̄re, fratre, amico periclitatib', tamen si
non mediocris hēsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis, nihil dubij re
linq̄mus. Sit aliq; insidiatus tyranno, atq; ob id reus, vtrū ne saluū eū nolet is q̄ a nobis
finis orator: an si tuendū suscepit, non tā falsis defendet, q̄ q̄ apud iudices malā cām
tuef. Quid si qdā bñ facta dānaturus est iudex, nisi ea nō esse facta conuicerimus, non v̄
hoc mō seruabit orator, non innocentē mō, sed etiā laudabilem ciuem. Quid, si qdā
iusta natura, sed conditione tpm inutilia ciuitati sciemus. Nonne temur arte dicēdi bo
na qdem, sed malis artibus simillia. Ad hoc nemo dubitabit, qn si nocētes mutari in bo
nam men

nam men

hā mentē aliq̄ modo possint, sicut posse interdū, cōcedit̄ saluos eē eos magis e rep. sit q̄ puniri. Si liqueat igitur oratori futurū bonum viꝝ, cui vera obijciuntur, non id aget, vt saluus sit. Da nūc vt crimine manifestō prematur dux bonus, & sine quo vincere honeste ciuitas non possit, nōne ei cōmunis vtilitas oratorē aduocabit? Certe Fabricius Cornelii Rufinū, alioqui & malū ciuē, & sibi inimicum, tamē quia vtilem sciebat ducē imminente bello, palā consulē suffragio suo fecit, atq; id admiratibus quibusdā respondit, a ciue se spoliari malle, q̄ ab hoste vānīre. Ita hīc si fuisset orator, non defendisset eundē Rufinū vel manifesti peculatus reum? Multa dici possent similia, sed vel vnū ex ijs quodlibet sufficit. Non em̄ agimus, vt istud illi, quem formamus viro sit saepe faciē dū, sed vt si talis coegerit ratio, sit tamē vera finitio, oratorē esse viꝝ bonū dicendū p̄tū. Præcipere vero ac discere quo modo etiā ꝑ probatione difficilia tractent̄, necesse est. Nam frequenter etiā optimæ causæ similes sunt malis, & innocens reus multis verisimilibꝫ p̄mitur. Quo fit, vt eadē actōis rōe defendēdus sit, q̄ si nocēs esset. Iā innumerabilia sunt bonis causis malisq; cōiā, testes, literę, suspitiōes, opinōes. Nō alit̄ autē verisimilia, q̄ vera & cōfirmantur & refelluntur, Quia ꝑpter vt res feret, flectit̄ oratio manēte honesta volūtate.

Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur.

Cap. II.

QVando igitur orator est vir bonus, is autē citra virtutem intelligi nō potest, virtus etiā si quosdā impetus a natura sumit, tamen perficiēda doctrina est, mores an̄ oīa oratori studijs erunt excolendū, atq; om̄is honesti iustiq; disciplina pertractanda, sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicendū peritus potest, nisi forte accedamus ijs, qui natura cōstare mores, & nihil adiuuari disciplina putāt. Scilicet vt ea quidē, quæ manu fiunt, atq; eorū cōtempti lima, cōfiteantur egere doctoribus, virtutem vero, qua nihil hominī quo ad deos immortales propius accederet datū est, obuiam & illaboratā tantū quia nati sumus habeamus. Abstīnēs erit, qui qd sit abstīnētia ignorarit. Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratiōe purgauerit. Et iustus, q̄ æqui boniq; tractatum, qui leges, quæ natura sunt oībus datæ, quæq; ꝑprie populis & gētib; constitutæ, nō eruditore aliquo sermone tractauerit. O q̄ istud pat̄ putāt, q̄bus tā facile videtur. Sed hoc transeo, de quo neminē, qui literas vel primis (vt aiūt) labris degustarit, dubitatur̄ puto, ad illud sequēs reuertar, ne dicēdū qdem satis peritum fore, q̄ nō & naturę vim oēm penitus ꝑspexerit, & mores ꝑceptis ac rōne formarit. Neq; em̄ frustra in tertio de oratore libro .L. Crassus cūcta q̄ de equo iusto, vero, bono, deq; ijs q̄ sunt cōtra posita, dicunt̄, ꝑpria eē oratoris affirmat, ac philosophos cū ea dicēdū viribus tuētur, vt rhetorū armis, nō suis. Idē tñ cōfiteat̄ ea iā eē aphia petēda, videlicet q̄a magis hęc illi videt̄ in possessiōe earū rerū fuisse. Hic etiā illud est, qd Cicero pluribus libris & epistolis testatur, dicendū facultatē ex intimis sapientiæ fontibꝫ fluere, idē oq; aliq̄dū ꝑceptores eisdē fuisse morū atq; dicēdū. Quapropter hac exhortatiō mea non eo pertinet, vt esse oratorē philosophū veli, qm̄ nō alia vitę secta lōgius a ciuilibus officijs, atq; ab om̄i munere oratoris recessit. Nam qui phōꝝ aut in iudicijs frequēs, aut clarus in cōcionibus fuit; Quis deniq; in ipsa, quā maxie pleriq; eorū vitandā ꝑcipiunt, reip. administratione versatus; At qui ego illū quē instituo, Romanū quēdā velim esse sapiētē, qui nō secretis disputationibus, sed rerū experimētis atq; opibus vere ciuilem viꝝ exhibeat. Sed q̄a deserta ab ijs qui se ad eloquētiā cōtulerunt, studia sapientiæ, non iā in actu suo, atq; in hac fœri luce versantur, sed in porticus & gymnasia primū, mox in cōuentus scholaz̄ recesserūt, id qd est oratori necessariū, nec a dicendū ꝑceptoribus traditur, ab ijs petere nimirū necesse est. apud quos remansit Euoluendū peritus auctores, q̄ de virtute ꝑcipiūt, vt oratoris vita cū scientiā diuinarū rerū sit humanarūq; cōiuncta. Quę ip̄e quāto maiores ac pulchriores viderētur, sillas n̄ docerent qui etiā eloqui ꝑstantissime possent. Vtināq; sit tēpus vnq; q̄ ꝑfectus aliq; (q̄lē optamꝫ) orator hanc partē superbo noīe & vitijs quorundā bona eius corrupentiū inuisam vendit sibi, ac velut rebus repetitis in corpus eloquētiæ adducat. Quæ quidē cū sit in tres diuisa partes, naturalē, moralē, rationalem, q̄ tādem nō est cum oratoris opere cōiuncta. Nam vt ordinem retro agamus, de vltima illa quæ tota versatur in verbis, nemo dubitauerit, & ꝑprietates vocis cuiuscq; nosse, & ambigua apire, & perplexa discernere, & de falsis iudicare, & colligere ac resoluerē q̄ velis, oratoris ē, q̄q; ea nō iā est minute atq; cōcise in actiōibus vtendū, q̄ in disputationibus, q̄a nō docere modo, sed mouere etiam ac delectare audientes debet orator, ad qd imperiū q̄q; & viribus ac decore est opus, vt vis annū maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentium, quam tenuis aquæ, &

Fabrici nobile facinus ac dictum.

† in probatione

Flectenda oratio

Virtus doctrina ꝑficiuntur. Mores nō sola natura cōstant virtutis laus.

Sapientia oratori ꝑprietam

Orator sit sapiēs Ro.

Ethici auctores euoluendū. Optat moralia ab oratore tractari. Dialectica ad oratorem ꝑtinet.

o ij obiectu

¶ numeros obiectu lapilloꝝ resultantis. Et vt palæstrici doctores illos q̄s ¶neruos vocant, nō idcirco discētibꝫ tradūt, vt ijs oībus ijs q̄ didicerūt, in ipso luctandi certamine vrant, plus em̄ pondere, & firmitate, & spiritu agit, sed vt subsit copia illa, ex q̄ vnū aut alterꝫ, cuius se occasio dederit, efficiāt. Ita hec ps dialectica, siue illā dicere malimus disputatricē, vt est vtilis sæpe, & finitionibus, & cōphēsiōibus, & separādis q̄ sunt differētia, & resoluēda ambignitate, & distinguēdo, diuidendo, illiciēdo, iplicādo, ita si totū sibi vēdicauerit ī foro certamē, obstabit melioribꝫ, & sectas ad tenuitatē suā vires ip̄a subtilitate cōsumet. Itaqꝫ repias q̄sdam in disputando mire callidos, cū ab illa ꝑo cauillatione discesserit, nō magis sufficere in aliq̄ grauiore actū, q̄ pua q̄dam aialia, quē in angustijs mobilia, cāpo dephendunt. Iā q̄dem ps illa moralis q̄ dicitur Ethice, certe tota oratori est accōmodata. Nā in tanta causarꝫ (vt superioribus libris diximus) varietate, cū alia cōiectura q̄rant, alia finitionibus cōcludant, alia iure summoveant, v̄l transferant, alia colligant, vel ipsa inf̄ se cōcurrant, v̄l in diuersum ambiguitate ducant, nulla fere dici pōt, cuius nō pte in aliq̄ tractatus æg & boni repiant. Pleraqꝫ vero esse q̄s nescit, q̄ tota in sola qlitate cōsistat. In cōsilijs vero, q̄ ratio suadendi est ab honesti q̄stione seposita: ¶ Quid illa etiā ps tertia, quē laudādi ac viruperādi officiis cōtinet: Nēpe in tractatu recti prauicqꝫ ꝑfat. An de iustitia, fortitudine, abstinentia, tēpantia, pietate nō plura dicet orator? Sed ille vir bonꝫ, qui hec nō vocibus tantū sibi nota, atqꝫ noibus auriū tenuis in vsum linguæ pcepit, sed q̄ virtutes ipsas mente cōplexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed qd̄ sciet vere dicet. Cū autē sit oīs ḡnalis quēstio speciali potentia, q̄a vniuerso pres cōtinentur nō vtiqꝫ accedit pri qd̄ vniuersum est, pfecto nemo dubitabit ḡnales quēstiones in illo maxie studiōꝝ more ꝑfatas. Iā vero cū sint multa proprijs breuibꝫ cōprehensionibus finiēda, vñ etiā status causarꝫ dicitur finitiuus, nonne ad id q̄qꝫ instrui ab ijs qui plus in hoc studiū dederūt, oportet? Quid? nō quāstio iuris oīs, aut verborꝫ ꝑprietate, aut a quā disputatione, aut volūtatis cōiectura cōtinet: quorꝫ pars ad rationalē, pars ad moralem tractatū redundat. Ergo natura pmixta est oībus istis oratio, quē qdē oratio ē vere. Nā ignara q̄dem huiusce doctrinē loq̄citas erret necesse est, vt quē v̄l nullos, v̄l falsos duces habeat. Pars vero naturalis cū est ad exercitacionē dicendi tanto ceteris vberior, q̄nto maiore spiritu de diuinis rebus q̄ humanis loquendū est, tū illā etiā mortalē sine qua nulla esse (vt docuimus) oratio potest, totam cōplectit. Nā si regis ꝑudentia mūdus administranda certe bonis viris erit respu. Si diuina nostris anis origo, tendendū ad virtutē, nec voluptatibus terreni corporis seruiendū. An hoc nō frequēt tractabit orator. Iam de augurꝫ respōsis, religione ¶ q̄ omni, de quibus maxia sæpe in senatu cōsilia verfata sunt, nō erit ei differendū. Siquidē (vt nobis placet) futurus est vir idē civilis. Quā deniqꝫ intelligi saltē potest eloquentia hominis optima nescientis? Hęc si ratioe manifesta nō essent, exēplis tñ crederemus. Siquidē & Periclē cuius eloq̄ntia etiā si nulla ad nos monumenta venerūt, vim tñ q̄ndam incredibilē cū historici, tū etiā liberrimū genus hoīm comici veteres tradūt, Anaxagorꝫ Physici cōstat auditorē fuisse, & Demosthenē principem oīm graciæ oratorꝫ dedisse opam Platoni. Nā. M. Tullius non tantū se debere scholis rhetorꝫ, q̄ntū A cademiē ¶ spatijs, frequēt ipse testatus est. Neqꝫ se tanta in eo vnqꝫ fudisset vbertas, si ingeniu suū cōsepto fori, non ipsius rez naturæ finibus tmi nasset. Verꝫ ex hoc alia mihi quāstio exoritur, quā secta conferre plurimū eloquentie possit, q̄qꝫ ea nō int multos potest esse cōtentio. Nam Epicurus in primis nos a se ipse dimittit, q̄ fugere oēm disciplinam nauigatione q̄ velocissima iubet. Neqꝫ ꝑo Aristippus summū in voluptate corporis bonū ponēs, ad hūc nos laborē adhorret. ¶ Pyrrho q̄ dē q̄s habere in hoc ope ptes potest, cui iudices eē apud q̄s ꝑba faciat, & reū ꝑ q̄ loq̄tur, & senatū in q̄ sit dicēda sententia, nō liquebit. A cademiā q̄dam vtilissimā credūt, q̄ mos in vtranqꝫ partē d̄slerendi ad exercitacionē forensiū causarꝫ ꝑxime accedat. Ad hūc lo co ꝑbationis, q̄ ea ꝑstantissimos in eloq̄ntia viros ediderit. Peripatetici studio q̄ se q̄dā oratorio iactant. Nā thetis dicere exercitaciōis gratia, fere ab ijs est institutū Stoicisicut copianitorēqꝫ eloq̄ntie fere ꝑceptoribus suis defuisse cōcedant necesse ē, ita nullos, aut ꝑbare acrius, aut cōcludere subtilius cōtēdūt. Sed hec inf̄ ipsos, q̄ velut sacramento rogati v̄l etiā supstitutione, constricti, nefas ducūt a suscepta semel ꝑuasiōe discedere. Oratori vero nihil est necesse in cuiusqꝫ iurare leges. Maius enim est opus atqꝫ ꝑstantius ad quod ipse tendit, & cuius est velut candidatus, siquidem est futurus tum vitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplum bene dicendi facundissimum quemqꝫ proponet sibi ad imitandum, moribus vero formandis quam honestissima ꝑcepta

cepta, rectissimamque ad virtutem viam deliget. Exercitatione quidem utitur omni, sed tamen est plurimum in maximis quibusque ac natura pulcherrimis. Nam que potest materia repiri ad grauius copiosaque dicendum magis abundans, quam de virtute, de re, de prouidentia, de origine animarum, de amicitia? Hæc sunt quibus mens pariter atque oratio insurgant, quæ vere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus vulgi, animaque celestibus. Neque ea solum quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ sunt tradita antiquitus, dicenda, ac facta perspicere, & nosse, & animo seipsum agitare conueniet. Quæ profecto nusquam plura maioraque, quam in nostræ ciuitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, fidem, iusticiam continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quam Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijque innumerabiles? Quantum enim graeci præceptis valent, tantum Romani (quod est maius) exemplis, tantum quod non cognatis id e rebus admoneri, qui non modo proximum tempus, lucemque præsentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatium vite honestæ, & curriculum laudis existimet. Hic mihi illæ iusticiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consilijs præstet. Neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuili oratori esse scientiam

Cap. III

Vris quoque ciuili necessaria huic viro scientia est, & morum ac religionum eius reipublice. quæ capesset. Nam quilibet esse suorum in consilijs publicis priuatis ve poterit, tot rebus quibus precipue ciuitas continetur, ignarus. Quo autem modo patronum se causas non falso dixerit, qui quod est in causis potentissimum, sit ab altero petiturus, pene non dissimilis ijs qui poetarum scripta pronunciant. Nam quodammodo mandata proferet, & ea quæ sibi a iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigatorum auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo possit cum domi præcepta & composita, & sicut cætera quæ in causa sunt in discendo cognita ad iudicem proferet, quod fiet in ijs questionibus quæ subito inter ipsas actiones nasci solent: non deformis respectet, & in subsidia minores aduocatos interroget. Potest autem satis diligenter accipere que tunc audiet cum ei dicenda sunt: aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere. Possit in actionibus, quod in altercatione, ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est. Quid si forte peritus iuris ille non aderit: quod si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit. Hoc enim est maximum ignorantie malum, quod credit eum scire quod moneat. Neque ego sum nisi moris ignarus, oblitus ve eorum, qui velut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrant, neque idem grecos quos nescio factitasse, vnde nomen ijs pragmaticorum datum est. Sed loquitur de oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaque eum nec inuile si ad horam forte constiterit, neque in testationibus faciendis esse impitum veli. Quis enim potius preparabit ea, quam cum ager esse in causa velit. Nisi forte imperatorem quis idoneum credit in plijs quidem strenuum & fortem, & omnium quæ pugna poscit artificem, sed neque delectus agere, nec copias contrahere atque instruere, nec prospicere comestus, nec locum castris scientem, prius est enim certe parare bella quam gerere. Atque si simillimus huic sit aduocatus, si plura quam ad vincendum valent, alijs reliquerit. Cum præsertim hoc quod est maxime necessarium, non tam sit arduum quam procul intuentibus fortasse videatur. Namque omne ius quod est certum, aut scripto, aut moribus constat. Dubium equitatis regula examinandum est. Quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim non inuentionis, at quæ consultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita, aut in recti paruique discrimine. Vim cuiusque vocis intelligere, aut commune prudentium est, aut proprium oratoris, æquitas optimo cuique notissima est. Nos porro & bonum virum, & prudentem in primis oratorem putamus, qui cum se ad id quod est optimum natura direxerit, non magnopere commouebitur, si quis ab eo consultus dissentiet, cum ipsis illis diuersa inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisque senserit volet, lectione opus est, quæ nihil est in studiis minus laboriosum. Quod si plerique desperata facilitate agendi ad discendum ius declinauerunt, quam id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quaque confessione oratores esse non possunt. Verum & M. Cato cum in dicendo præstantissimum iuris fuit idem peritissimus. Et Scæuolæ Seruioque Sulpitio concessa est etiam facundia virtus. Et Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliquid de eo coeperat, ut appareat posse oratorem non discendo tantum iuri vacare, sed etiam docendo. Verum ea quæ de moribus excolendis studioque iuris precipimus, non neque eo credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui tædioso laboris quem terre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad hæc diuerticula desideria, quorum alij e ad albam

Exempla
virtutum
in Romanis.

percepta

non equis
eo quis cre
Legulei.

o iij ac ru/

Philoso
phastros
carpit

ac rubricas transtulerunt, & formularij, vel (vt Cicero ait) legulei quidā esse maluerunt, tanq̄ vtiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur, alij pigritia arrogā-
rioris, qui subito fronte conficta immittaq; barba, veluti despexissent oratoria precepta
paulū aliqd sederunt in scholis philosophorū, vt dein in publico tristes, domi dissoluti,
capta rent auctoritatē cōtēptu ceterorū. Philosophia em̄ simulari pōt. eloq̄ntia nō potest.

Necessariam oratori cognitionem historiarum Cap. III

Senūducto
ritas.

N primis vero abundare debet orator exemplorū copia, cū veterū, tum etiā
nouorū, adeo vt nō ea modo quæ conscripta sunt historijs, aut sermonibus
velut per manus tradita, quæq; quotidie agunt, debeat nosse, verē ne ea quidē
quæ sunt a clarioribus poetis ficta, negligere. Nam illa quidē priora, aut testimoniorum
aut etiā iudicatorū obtinent locum. Sed hæc quoq; aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab
hoibus magnis p̄ceptorū loco ficta credunt. Sciat ergo q̄ plurima, vnde etiam senibus
auctori as maior est, q̄ plura nosse & vidisse creduntur. quod Homerus frequentissime
testatur. Sed non est expectanda vltima ætas, cum studia præsent, vt quantum ad co-
gnitionem pertinet rerum, etiam præteritis sæculis vixisse videamur.

Animi p̄/
stantiæ

Quæ sint oratoris instrumenda Cap. V

Verecūdi
am vitiū
amabile

Hæc sunt quæ me reddunt p̄miserā instrumenta, nō artis vt qdam putave-
runt, sed ipsius oratoris. Hæc arma habere ad manū, horū scientia debet esse
succinctus accedente verborū figurarūq; facili copia, & inuentionis ratione
& disponēdi vsu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimū ex ijs valet ani-
mi p̄stantia, quā nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientū auctoritas vl-
tra debitā reuerentiā tarder. Nā vt abominanda sunt contraria ijs vitia, confidentia, te-
meritas, improbitatis, arrogantia, ira citra constantiā, fiducia, fortitudinē nihil ars, nihil
studium, nihil p̄fectus ipse p̄ferit, vt si des arma timidis & imbellibus. Inuitus me Her-
cle dico (quā & alij accipi potest) ipsam verecundiā, vitiū quidē sed amabile, & q̄ vir-
tutes facillime generet, esse interi aduersam, multisq; in causa fuisse, vt bona ingenij stu-
dijq; in lucē nō prolata, situ qdā secreti consumerent. Sciat autē si quis hæc forte minus
adhuc pitus distinguēdi vim cuiusq; vbi, legat, nō p̄bitatē a me rephēdi, sed verecundiā
quæ est timor quidam reducens animum ab ijs quæ faciēda sunt. Inde confusio, & cœ-
pti p̄tentia, & subitum silentiū. Quis porro dubitet vitijs ascribere affectum propter
quem facere honeste p̄der. Neq; ego rursus nolo eum quis sit dicturus, sollicitum surge-
re, & colorem mutare, & piculum intelligere, quæ si non accident, etiā simulanda erunt,
sed intellectus hic sit operis, non metus, moueamurq; non concidamus. Optima est autē
emendatio verecundiæ fiducia, & q̄libet imbecilla frons magna conscientia sustinetur
Sunt & naturalia (vt supra dixi) quæ tamen & cura iuuant, instrumenta, vox, latus, de-
cor, quæ quidem tantum valent, vt frequenter famam ingenij faciant. Habuit oratores
ætas nostra copiosiores, sed cum diceret, eminere int̄ æquales Trachalus videbatur, ea
corporis sublimitas erat, is ardor oculorū, frontis auctoritas, gestus præstantia, vox qdē
non vt Cicero desiderat, pene tragædorū, sed super omnes, quos ego quidem audierim
tragædos. Certe cum in Basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autē iudicia vt
moris est congererentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intelle-
ctum, & quod agentibus ceteris contumeliosum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribu-
nalibus memini. Sed hoc votum est, & rara felicitas, quæ si non adlit, tane sufficiat ab ijs
quibus quid dicit, audiri. Talis esse debet orator, & hæc scire.

Soll. citu/
do simulā
da est
Fiduciæ
bona
Naturalia
instrumē/
ta
Trachali-
forma

Quod sit incipiendi causas agere tempus Cap. VI

Qui i pri/
ma grate
cauta ege-
runt.
Modus in
actione te-
nenhus

Geni autē initium sine dubio secundū vires cuiusq; sumendum est, neq; ego
annos definiā, cum Demosthenē puerū admodū actiones pupillares habu-
isse manifestū sit. Calvus, Cæsar, Pollio, multum ante questoriā omnes grate
grauissima iudicia susceperint. Prætextatos egisse quosdam sit traditum. Cæsar Augu-
stus duodecim natus annos auiam pro rostris laudauerit. Modus mihi videtur quidam
tenendus, vt neq; præpropere distingatur immatura frons, & quicquid est, illud adhuc
acerbum proferatur. Nam inde & contemptus operis innascit, & fundamenta iaciuntur
impudentiæ, & (quod est vbiq; perniciosissimum) præuenit vires fiducia. Nec rursus dif-
ferendum est tyrocinium in senectutem. Nam quotidie metus crescit, maiusq; sit sem-
per quod ausuri sumus, & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere iam se-
rum est. Quare fructum studiorum viridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & ve-
nia, & spes ē, & patius fauor, et audere nō dedecet, & si qd desit operi, supplet ætas, & si

qua dicta sunt iuuenili, pro indole accipiunt, ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus. Quid enim tam cōe quā spūs viuis, fra mortuis, mare fluctuātibus, littus eiectis. Quae cum sex & viginti natus annos, summis audientium clamoribus dixerit, deferuisse tpe, & annis liquata iam senior idem fatei. Et Hercle quā tumlibet secreta studia contulerint, est tñ ppius qdam fori pfectus, alia lux, alia veri discriminis facies, plusq; si separet, vsus sine doctrina, quā citra vsum doctrina valeat, Ideoq; nonnulli senes in schola facti sunt penit nouitate cū in iudicia venerunt, & oīa suis exercitationibus sīpīa desiderāt. At illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictum pīt, & si quid ubi ipse su mas, probandū est, & laboratā congestamq; diez ac noctiū studio actionē aq; deficit, & omisso magna sp̄ flandī tumore, in quibusdā causis loquendū, qd̄ illi disertī mīme sciūt Itaq; nonnullos repies, q sibi eloq̄ntiores videant, quā vt causas agant. Ceterz illum quē iuuenē tenerisq; adhuc viribus nitentē in foris deduximus. & incipe quā maxie facili ac fauorabili cā velim, vti catuli feraz molliore p̄da saginant, & nō utiq; ab hoc initio contuare opam, & ingenio adhuc alendo callū inducere, sed iam sciētē qd sit pugna, & in quā rē studendū sit, refici atq; renouari Sic & tirocinij metū dū facilius est audere, trāsierit, nec audēdi facilitatē vsq; ad contemptū opis adduxerit. Vsus est & hac rōe M. Tullius, & cū iā clare meruisset inter patronos qui tunc erant, nomē, in Asia nauigauit, seq; & alijs sine dubio eloq̄ntia ac sapiā magistris, sed p̄cipue tñ Apollonio Moloni, quem Romē quoq; audierat, Rhodi rursus p̄formandum, ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operāp̄cium venit, cum inter se congruunt p̄cepta & experimenta,

Quae in suscipiendis causis oratori obseruanda sint Cap. VII.

Cum satis in omne certamen virium fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit. In quibus defendere qdem reos p̄fectio quā facere vir bonus malet, nō tñ ita nomē ip̄m accusatoris horrebit, ut nullo neq; publico neq; priuato duci possit officio, ut aliquem ad reddendā rōnem vitā vocet. Nam & leges ipsae nihil valent, nisi actoris idonea voce munita, & si p̄nas scelez expetere fas non est, prope est ut scelera ipsa permīssa sint, & licentiā malis dari certe cōtra bonos est. Quare neq; sociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in remp. cōspiraciones inultas patiet orator, nō p̄nae nocentiū cupidus, sed emendādī vitia, corrigēdiq; mores. Nam q rōne traduci ad meliora nō possunt, solo metu continent. Itaq; vt accusatori vī tam viuere, & ad defendendos reos premio duci, proximū latrocinio est, ita pestē interstinā propulsare, cū p̄pugnatoribus patriā compandum. Ideoq; p̄cipes in rep. viri nō detrectauerūt hanc officij p̄tem, creditiq; sunt etiam clarī iuuenes obsidē reip. dare maloz ciuū accusationem, quia nec odisse im probos, nec similitates prouocare, nisi ex fiducia bonae mentis videbant. Idq; cū ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Casare, plurimis alijs, tum vtroq; Catone factū est, quoz alī appellatus est sapiens, alter nisi credit fuisse, vix scio cui reliquerit huius noīs locum. Namq; defendet oīs orator, idem q; portum illum eloquentiae suae salutarem, non etiam piratis patefaciet, duceturq; in aduocationē maxime cā. Quoniam tamen omnes qui non improbe litigabunt, qz certe bona ps est, sustinere non pōt vnus, aliquid etiā cōmendantiū personis dabit, & ipoz qui iudicio decernent, aut optimi cuiusq; voluntate moueat, namq; hos & amicissimos habebit vix bonus. Summouēdum vero est vtrunq; ambitus genus, vel potentib; contra humiles venditandī opam suam, vel illud etiā iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollendī. Nō em̄ fortuna causas vel iustas v̄improbas facit. Neq; vero pudor obstat, quo minus susceptam, cum melior videreē, litem, cognita inter descendū iniquitate dimittat, cū prius litigatori dixerit verz. Nā & in hoc maximū, si aq; iudices sumus, beneficium est, vt non fallamus vana spe litigantem. Neq; em̄ dignus opera patroni, q non vtatur consilio. Et certe non conuenit ei quem oratorem esse volumus, iniusta tue riscientem. Nam si ex illis quas supra diximus causis fessum tuebitur, erit tñ honestū quod ipse faciet. Gratis ne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare imprudentium est. Nam quis ignorat, quinid longe sit honestissimū, ac liberalibus disciplinis, & illo quē exigimus aīo dignissimū, nō v̄dere opam, nec eleuare tanti bñficij autoritatē. Cum pleraq; hoc ipso possint videri vilia, q p̄cium habent. Caeis hoc (vt aiunt) satis clare est, nec quisq; qui sufficientia sibi modica autē hac sp̄ agendū sunt) possidebit, hunc quāstū sine crimie sordidū fecerit. At si res familiaris amplius a Phi qmer ligd ad vsus necessarios exiget, scdm oīm sapiētium leges patiet sibi grām referri, cū & cedē cepe Socrati collatū sit aduictū, & Zeno, Cleāthes, Chrysiippus mercedes a discipulis accepta runt,

o iū uerū

f deferbu
isse,

Vsus do/
ctrinam su
perat

A fac ili &
fauorabili
causa inci/
piendum.

reforma/
dum,

Defende/
re q; face
re reos p/
stat.
Accusare
tñ inidum
deceat

Catoēs sa
pientes.

Lis iniqua
dimittēda

Gratis nō
sp̄ agendū
Phi qmer
cedē cepe

uerint. Neq; enī video quā iustior acquirēdi ratio, q̄ ex honestissimo labore, & ab ijs de
 gbus optie meruerint, quicq; si nihil inuicē f̄stent, indigni fuerint defensione. Quod quidē
 non iustū mō, sed necessariū etiā ē. cū hac ipsa opa tēpusve omne alienis negocijs datū,
 facultatē alit acquirēdi recidant. Sed tū q̄q; tenēdus est modus, ac plurimū refert, & a q̄
 accipiat & quantū, & q̄sq;. Paciscendi quidē ille piraticus mos, & imponentiū piculis
 p̄cia procul abominanda negociatio, etiā a mediocri improbis aberit, cū p̄sertim bonos
 hoīes bonasq; causas tuenti nō sit metuēdus. Qui si futurus, malo tñ ille peccet. Nihil er
 go acquirere uolet orator ultra q̄ satis erit, ac ne pauper quidē tanq; mercedē accipiet,
 sed mutua beneuolentia utetur, cum sciat se tanto plus prestittisse, quia nec venire hoc be
 neficium oportet nec perire. Deniq; ut gratus sit, ad eum magis pertinet qui debet.

Paciscēdi.
 morē, esse
 piraticum;

Quae in discēdi. causis oratori obseruanda sunt. Cap. VIII.

Negligen
 ter

Ambitiosi

Delicati

Libellis in
 doctoz nō
 eē utendū

† qd mu
 randum.

Litigator
 patienter
 audiēdus.

Roxima discēdi caula ratio, qd est oratoris fundamentum. Neq; em̄ q̄sq;
 tam ingenio tenui reperit, qui cum oīa q̄ sunt in causa, diligenter cognoue
 rit, ad docendū certe iudicē non sufficiat. Sed eius rei paucissimis cura est.
 Nam ut taceam de negligentibus, quoz nihil refert ubi litium cardo uertatur, dum sint
 quae uel extra causam ex personis ac cōmuni tractatu locoz occasionem clamandi lar
 giant, aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanq; occupati, semperq; aliud habentes,
 qd ante agendū sit, pridie ad se venire litigatorē, aut eodem matutino iubent, nonnunq;
 etiā inter ipsa subsellia didicisse se gloriant, p̄tim iactantia ingenij, ut res cito accepisse ui
 deant, tenere se & intelligere pene prius q̄ audiant mentiti, cum multa, & diserte sum
 misq; clamoribus, quae neq; ad iudicē, neq; ad litigatorē ptineant, decantauerunt, bene
 sudantes, beneq; comitati per forz reducunt. Ne illas quidem tulerim delicias eoz, qui
 doceri a micos suos iubent, q̄q; minus mali est, si illi saltē recte discant, recteq; doceant.
 Sed quis discet tam bene q̄ patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium
 manus, & quidam interpret impendet aequo animo laborem in alienas actiones, cum di
 cturus ipse non sit. Pessimae uero consuetudinis, libellis esse contentum, q̄s componit
 aut litigator, qui confugit ad patronū, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo gene
 re aduocatoz, qui se non posse agere confitent, deinde faciunt id qd est in agendo diffi
 cillimū. Nā qui iudicare quid dicendū, quid dissimulandum, quid declinandū † imitan
 dū ue, fingendū etiā sit, potest, cur non sit orator, quando qd difficilius est facit. Hi por
 ro non tantū nocerēt, si oīa scriberent, uti gesta sunt. Nunc cōsiliū & colores adijciunt, &
 aliq; peiora ueris, q̄ pleriq; cū acceperunt, mutare nefas habēt, & uelut themata in scholis
 posita custodiunt. D. in dephenduntur & causam quā discere ex suis litigatoribus nolu
 erunt, ab aduersa ijs discunt. Libere igit demus ante omnia ijs, quoz negociū erit, tēpus
 ac locū, exhortemurq; ultio, ut oīa q̄libet ybose, & vñ uolent repetita ex tēpore expo
 nant. Nō em̄ tam obest audire superuacua, q̄ ignorare necessaria. Frequentē autē & vul
 nus, & remediū in ijs orator inueniet, q̄ litigatori in neutra partem habere momentū ui
 debantur. Nec tāta s̄ actūo memoriae fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel
 audisse sit satis, cogendus eadē iterz ac sepius dicere litigator, nō solum q̄a effugere aliq;
 prima expositione potuerunt, p̄sertim hoīem (qd sepe euenit imperitum, sed etiā ut scia
 mus an eadem dicat, Plurimi em̄ mentiuntur, & tanq; non doceant causam, sed agant,
 non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. Quapropt nunq; satis credendum ē,
 sed agitandus oibus modis, & turbandus, & euocandus. Nā ut medicis non apparentia
 modo uicia curanda sunt, sed etiā inuenienda quae latent, sa pe ea ipsis qui sanandi sūt
 occultentibus, ita aduocatus plura q̄ ostenduntur aspiciat, Nam cū satis in audiendo pa
 tientie impenderit, in aliam rursus ei p̄sonam transeundū est, agendusq; aduersarius, p/
 ponendū quicqd oīno excogitari cōtra potest, quicqd recipit in eiusmodi disceptatioe
 natura. Interrogandus q̄ infestissime, ac premendus. Nam dum oīa q̄rimus, aliquando
 ad uerz, ubi minime expectauimus, peruenimus. In summa, optimus est in discendo pa
 tronus incredulus, Promittit em̄ litigator oīa, testem, populum, paratissimas cōsignatio
 nes, ipsum deniq; aduersariū qdā nō negaturz. Ideoq; opus est itueri omē liti instrumē
 tum, quod uidere non est satis, perlegendum erit. Nam frequentissime aut non sunt om
 nino quae promittebantur, aut minus cōtinent, aut cum alio aliquo nocituro permixta
 sunt, aut nimia sunt. & fidem hoc ipso detractura, q̄ non habent modum. Deniq; linum
 ruptum, aut turbata cæra, aut sine agnitione signa frequenter iuuenis, quae nisi domi ex
 culseris, in foro inopinata decip. et, plu; q; nocebūt destituta, q̄ nō promissa nocuissent.
 Multa etiā q̄ litigator nihil ad causā p̄tinere crediderit, patron⁹ eruet, mō p̄ oēs q̄s tra/

ad hunc
 nime cōm
 q̄ q̄ q̄ q̄
 genis coll
 imolauit
 in o
 ita humil
 neni deinde
 repositus
 emnas, aut culp
 Va si
 nius
 ne q̄
 te gerentib
 rāq; supercolle
 distiles, ita cō
 uerz uerz popu
 cogēt, non obz
 opentus, & cur
 laudant, sed cū
 illa dicitur uic
 nocentes a q̄ si
 et Veribus qu
 p̄sūmētibz sū
 tū erit paroz, non
 aues quāq; & cō
 bet. Veroz, qui
 renz, sed uel p̄p
 ponis, q̄ p̄tore
 lud certū erit, n
 sam sū q̄ placē
 et sū, aut derra
 sūm est, offitū,
 † quoz rei larū
 nūca, extrinsec
 oua ualoz, si con
 om dū dicit. Qd e
 em, nō id cā exig
 mēdēdū sūbre
 q̄s sū impens fr
 mēto a lūm sū il
 q̄ uoluptatē inh
 gūq; uicōz mē
 hōc oīz quā hū
 etiā in aduocatoz
 mēti est, respēt
 cūta cōtenti, q̄
 aq̄et. Sūp oīa per
 bono in rabulā lū
 nūz. Frequentē eti
 q̄ q̄ dicitur q̄
 mēnter, q̄ p̄p
 p̄tore. Nam
 p̄p̄tū agentiū
 hōant, q̄z cre
 uatū cura sū q̄
 lūp̄a cura per

didimus argumentorū locos eat, quos vt circūspectare in agēdo, & attentare singulos mīme cōuenit, ppter quas diximus cās, ita etiā in discendo rimari necessariū est, q̄ p̄so- ne, q̄ tpa, q̄ loca, iustitūta, instrumēta, cetera: q̄ ex q̄bus nō tm̄ illud qd̄ ē artificiale p̄batōis genus colligi possit, sed q̄ metuendi testes, quo modo sint refellendi. Nā plimū refert inuidia reus, an odio, an contēptu laboret, quorū fere p̄s prima supiores, p̄xima pares, etiā humiliores f̄mit. Sic cām p̄scrutatus, p̄positis an̄ oculos om̄ibus q̄ p̄sint nocēatve, tertiā deinde p̄sonā induat, iudicis, fingatq; apud se agicām, & qd̄ ip̄m mouisset de eadē re pronūciatus, id potētissimū apud quemcunq; agetur, existimet, & sic eum raro faller euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis causis oratori sint

Cap. IX.

I audis cu-
pidone ab
utilitate ab-
ducatur

Eloq̄ntiæ
dissimulā-
da mos

Finis ora-
tori p̄stād̄
¶ vllō.

¶ qui.
¶ paulo.

Cōuicijs
abstinēdū
¶ cognitu-
ram

Modestia
oratori ne-
cessaria.

Peric̄ vo-
tum.

Mod̄ inē-
terditatem
curę & te-
meritatē

facilitatis
seruandus

Væ sint in agendo seruanda, toto fere ope executi sumus, pauca tm̄ ppria huius loci, q̄ non tā dicendi arte, q̄ officijs agendi cōtinent. attirgā. An oia ne qd̄ pleriq; accidit) ab utilitate cū causę p̄ntis cupido laudis abducatur. Nā vt gerentibus bella nō sp̄ exercitus per plana & amœna ducendus est, sed ad eūdi ple- riq; asperi colles, expugnandæ ciuitates, q̄libet p̄cis posita montibus, aut operę mole- difficiles, ita oīo gaudebit quidē occasione latius decurrendi, & æquo cōgressa campo totas vires populari explicabit, at si iuris anfractus, aut eruēde veritatis latebras adire cogēt, non obequitabit. nec illis vibrātibus cō citatisq; sentētijs velut missilibus vte, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret, Quę oia nō dum fiunt laudant, sed cū facta sunt, vnde etiā minus cupidus opinionis, plus fructus venit. Nā cū illa dicēdi vitiosa factatio inf̄ plausores suos detonuit, resurgit veræ virtutis fortior fama nec iudices a q̄ sint moti dissimulāt, & doctis credit, nec est orōnis v̄a laus, nisi cū finita est. Veteribus quidē etiā dissimulare eloq̄ntiā fuit moris, idq; M. Antonius p̄cipit, quo plus dicētib; fidei, minusq; suspectæ aduocatorū insidiæ forent. Sed illa dissimulari q̄ tū erat potuit, nondū em̄ tm̄ dicēdi lumen accesserat, vt etiā p̄ obstātia erūperet. Quare artes quidē, & cōsilia lateant, & quicqd̄ si dephendit perit, hætenus eloq̄ntiā secretū ha- bet. Verborū quidē delectus, grauitas sniay, figurarū elegantia, aut nō sunt, aut appa- rent, sed vel ppter hoc ip̄m ostētanda nō sunt, aut si vnū ex duobus eligendū, cā laudēt potius, q̄ patronus. Finem tm̄ hunc p̄stabit orator, vt videat optimā cām optie egisse. Il- lud certū erit, neminē peius agere, q̄ qui displicente cā placet, necesse est em̄ extra cau- sam sit qd̄ placet. Nec ¶ illo fastidio laborabit orator, nō agendi cās minores, tanq̄ infra eū sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam & suscipiendi rō iustif- sima est, officiū, & optandi etiā vt amici q̄ mimas lites habeant, & abunde dixit bene, ¶ quisq; rei satifecit. At quidā etiā si forte susceperint negocia ¶ paulū ad discendū te- niora, extrinsecus adductis ea rebus circūliniūt, ac si defecerint alia, cōuicijs implēt va- cua causarū, si contingit, veris, si minus, fictis, mō sit materia ingenij, mereaturq; clamo- rem dū dicēt. Qd̄ ego adeo longe puto ab oratore p̄fecto, vt eū ne vera qdem obiectu- rum, nisi id cā exigit, credā. Ea est em̄ p̄sus canina (vt ait Appius) eloq̄ntiā, ¶ cēsuram maled. cendi subire, qd̄ facientibus etiā male audiendi p̄sumenda patientia est, Nā & in ip̄os fit impetus freq̄nter qui egerunt, & certe patroni petulantia litigator luit. Sed hæc minora sunt ip̄o illo vitio animi, q̄ maledicus a malefico non distat, nisi occasione. Tur- pis voluptas & inhūana, & nulli audientiū bono grata, a litigatorib; qdem freq̄nter exi- git, q̄ vltionē malunt q̄ defensionē. Sed neq; alia multa ad arbitriū eorū faciendū sunt. Hoc qd̄ quis hoīm liberi mō sanguis sustineat, petulans esse ad alius arbitriū. At qui etiā in aduocatos p̄ris aduersę libēter nōnulli inuchunt, qd̄ nisi forte meruerint, & inhu- manū est, respectu cōium officiorū, & cū ipsi q̄ dicit inutile (nā idē iuris r̄suris dat tum causā cōtrariū, q̄a plane aduersarij fiunt & inimici, & q̄ntulūcūq; ijs viriū est. cōtumelia augeat. Sup oia perit illa q̄ plimum oratori, & autoritatis & fidei affert modestia, si a viro bono in rabulā latratorēq; conuertit, cōpositus nō ad aīm iudicis, sed ad stomachū litiga- toris. Freq̄nter etiā spēs libertatis deducere ad temeritatē solet, nō causis mō, sed ip̄s q̄ qui dixerunt piculosam. Nec immerito Pericles solebat optare, neqd̄ sibi v̄bū in mē tem veniret, q̄ pplus offenderet. Sed qd̄ ille de pplō, id ego de oibus sentio, q̄ tantundē p̄nt nocere. Nam q̄ fortia dū dicunt videbant, stulta cū laserunt vocant. Nūc q̄a variū p̄positū agentū fuit, & quorundā cura tarditatis, q̄rundam facilitas temeritatis crimie laborauit, quē credā fore in hoc oratoris modū, tradere nō alienū videtur. Afferet ad di- cendū curā sp̄ quantū plurimum poterit, neq; em̄ solum negligentis, sed & mali, & in- suscepta causa perfidi ac proditoris est peius agere quam possit. Ideoq; ne suscipiēde seruandus

o v quicq;

quidē sunt causę p̄ses, q̄ quibus suffecturę se sciat. Dicit scripta q̄ res patiet plurima, & ut Demosthenes ait, si cōtinget, & sculpta. Sed hoc aut primę actiones, aut quę in publicis iudicijs post interiectos dies dant p̄miserint, at cū protinus r̄ndendum est, oīa parari nō p̄nt, adeo ut paulo minus p̄optis etiā noceat scripsisse, si alia ex diuerso q̄ opinati fuerunt, occurrerint. Inuiti em̄ recedunt a p̄paratis, & tota actione respiciunt, requirūtq̄ num aliqd ex illis interuallis atq̄ ex tpe dicendis inseri possit, qđ si fiat, nō coheret, nec cōmissuris mō ut in ope male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris in æq̄litate detegit. ita nec liber est impetus, nec cura cōtexta, & utq̄ alteri obstat. Illa em̄ q̄ scripta sunt, retinent aim, non sequunt. Itaq̄ in his actionibus oīm (ut agricolę dicūt) pede standū est. Nam cū in propōne ac refutatione cā cōsistat, q̄ n̄rę p̄aris sunt, scripta esse p̄nt, quę etiā r̄nsu ad uersariū certū est. (Est em̄ aliqñ certū) pari cura refellunt. Ad alia vnū patū afferre possumus, ut cām bñ nouerimus, alterę ibi sumere, ut dicentē aduersariū diligētē audiam. Licet tñ p̄cogitare plura, & aim ad oēs cās cōponere, idq̄ est tutius stylo, q̄ facilius, & omitteretur cogitatio, & transferret. Sed siue in respondendo fuerit subito dicendū, siue q̄ alia ita exegerit rō, nūq̄ oppressum se, ac dep̄sum credet orator, cui disciplina & studiū & exercitatio dederit vires etiā facilitatis, quęq̄ armatū sp̄, ac velut in p̄cinctu stantem nō magis vnq̄ in causis oratio, q̄ in rebus q̄tidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se vnq̄ propter hoc oneri subtrahet, modo sit causę discendę tps, nam cetera semper sciet.

De Genere dicendi

Vperest ut dicam de gñe orōnis. Hic erat p̄positus a nobis in diuisione p̄ma locus tertius, nam ita promiserā me de arte, de artifice, de ope dicturę. Cum sit aut̄ r̄rhetorices atq̄ oratoris opus orō, p̄sesq̄ eius formę, sicut ostendā, in oīmibus ijs & ars est, & artifex, p̄sum tamen inuicem differunt, nec solū sp̄, ut signū signo, & tabula tabula, & actione actio, sed genere ipso, ut a gręcis Tuscanica statue, & Asianus eloquens attico. Suos aut̄ hęc operę genera quę dico, ut auctores, sic etiā amatores habent, atq̄ ideo nondū est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed q̄ nō vna oīmibus forma placuit, partim in conditione vel tpm vel locorę, partim iudicio cuiusq̄ atq̄ proposito. Primi quorę quidē opa non vetustatis mō grā visenda sunt, clari p̄ctores fuisse dicunt Polygnor, atq̄ Aglaophon, q̄rum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac velut futurę mox artis primordia, maximis, q̄ post eos extiterunt, autoribus p̄ferant p̄prio quodā intelligēdi (ut mea opinio) fert, ambitu. Post Zeusis atq̄ Parrhasius, non multum etate distantes (Circa Pelopōnesia ambo tpa, nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Zenophōtem inuenitur) p̄sum arti addiderūt. Quorę prior luminū, vmbra q̄ inuenisse rōnem, secundus examinasse subtilius lineas tradit. Nā Zeusis plus membris corpis dedit, id amplius atq̄ augustius ratus, (ut existimant) Homerę secutus, cui validissima quęq̄ forma etiā in foemis placet. Ille vero ita circūscripsit oīa, ut eum le gumlatorem vocent, quia deorę atq̄ heroum effigies, quales ab eo traditę, ceteri tanq̄ ita necesse sit sequunt. Floruit aut̄ circa Philippū, & vsq̄ ad successores Alexandri, pictura p̄cipue, sed ex diuersis virtutibus, nā cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis visionibus (quas *phantasias* vocant) Theon Samius, ingenio & grā, quā ipse in se maxime iactat. Apelles est p̄stantissimus. Euphranorē admirandū facit, q̄ & ceteris optimis studijs inter p̄cipuos, & pingendi fingendiq̄ idē mirus artifex fuit. Similis in statuis differētia, nā & duriora, & Tuscanicis proxima Calon atq̄ Egeſias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit. Diligētia ac decor in Polydeto supra ceteros, cui q̄q̄ a plerisq̄ tribuit palma, tñ ne nihil detrahaſ, deesse pondus putant. Nā ut hūanę formę decorē addiderit supra verę, ita nō expleuisse deorę autoritatē videt, quin ætatem q̄q̄ grauiorem dicit refugisse, nihil ausus vltra leues genas. Atq̄ Polydeto defuerūt Phidias atq̄ Alcamenī dant, Phidias tñ dijs q̄ hoibus efficiēdis melior artifex tradit, in ebore v̄o longe citra æmulū, vel si nihil nisi Mineruā Athenis aut olymptiū i Elide Iouē fecisset, cui pulchritudo adiecit aliqd etiā receptę religiōi videt, adeo maiestas opis deū æquit. Ad v̄itatem Lysippū & Praxitelē accessisse optie affirmāt. Nā Demetrius tanq̄ nimis in ea rephēdit, & fuit similitudis q̄ pulchritudis amātor. In orōne v̄o si sp̄s intueri vel, totidē pene repies ingeniorę, q̄t corp̄m formas, sed fuerunt q̄dam gña dicēdi cōditioe tēporę horridiora, alioqui magnā iam vim ingenij p̄ferētia. Hic sūt Laelij. Africani, Catones, Cracchi quos tu licet Polygnotos vel Calonas appelles. Mediā illam formam teneant. L. Crassus. Qu. Hortensius. Tū deī efflorescat nō multum in/ter se

Rhetoris
Pictores
chari.
Polygnor
tus.
Aglaophō
Zeusis
Parrhasi.
Parrhasij.
virtutes
Protogenes.
Pamphilus,
Melanthius
Antiphilus
Theon
Apelles
Euphranor
Statuarij.
Calon
Egeſias
Calamis,
Myron
Polydeto
Phidias
Lysippus
Praxiteles
demetrius
Orationis,
formę ualiditatis
Lelij (rie).
Africani.
Catones.
Cracchi

ter se distat p
nem Callistū
gnatē Mollē
vires hūan
M. Tullius ill
q̄ in uoluptatē
molit, & Asia
est in compo
numerali p̄ci
lores etiā p̄em
sup arduis habe
ena porre fallu
et p̄denti anō
p̄gna, & v̄s su
euri, & exigu
nari, debent, q̄
gri nois delictō
de hoc differē
u, cū p̄lli & in
ditiū maxime
latam sermone
candā cōcupie
de in eo p̄tuer
re videt. q̄ An
genum dicitur al
tē: diuidant a
volunt. Neq̄ em̄
quod uoluit. Ne
hūa sua q̄d v̄
dem ac remittit.
sed lenibus ita
cor, n̄q̄ ut est
m̄. Quapropter
& dignitates, f
tes. Nam quis e
dum. Non igni
tate ante dicit
coram deo. Qu
p̄u. Tū deī p̄t
hūanę se gñe
p̄dicitur: nō q̄
p̄dicitur: nō q̄
fingit uoluit. Ne
cōno illud uoluit
fello locutionē
cū dicitur: ip̄i
quę hūanitas
nō q̄mā q̄ p̄mā
hūe dicitur: Qu
hūanę uolunt
hūe dicitur: r̄r
quę hūanitas
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r
hūe dicitur: r̄r

ter se distantū tpe oratorū ingens prouentus, hinc vim Casaris, indolem Cœlij, subtilitatem Callidij, grauitatē Bruti, acumen Sulpij, acerbitatē Cassij, diligentia Pollonis, dignitatē Messalę, sanctitatē Calui repimus. In his etiā quos ipsi vidimus, copia Senecę, vires Africani, maturitatē Africani, iucunditatē Crispi, sonū Trachali, elegantia Secūdi, At M. Tulliu non illū habemus Euphranorē circa pluriū artium spēs fstantē, sed in oibus q̄ in quoq; laudant, eminentissimū. Quem tñ & suorum hoies tpm incessere audebāt, vt tu midiorē, & Asianū, & redundantē, & in repetitionibus nimū, & in salibus aliqñ frigidū, & in compōne fractū, exultantē, ac pene (qđ pcul absit) viro molliorē. Postea x̄o q̄ triumuirali pscriptiōe consumptus est, passimq; oderant, q̄ inuidebāt, q̄ æmulabant, adu laiores etiā p̄sentis potētia, nō responsurū inuaserunt. Ille tamen q̄ ieiunus a quiquisda atq; aridus habet, non alit ab ip̄is inimicis male audire, q̄ nimis floribus & ingenū afflu entia potuit, falsum vtrq; q; sed tamen illa mentiēdi ppior occasio. Principue x̄o p̄sserunt eū, q̄ videri atticorū imitatores, cupiebant. Hęc manus q̄si quibusda sacris iniūta vt alie nigenā, & vix supstitiosum, deuinctūq; illis legibus inseqbant. Vnde nūc quoq; aridi, & exucti, & exāgues. Hi sunt em̄ q̄ suā imbecillitati sanitatis appellationē, q̄ est maxie cō traria, obtēdant, qui ga clariorē vim eloquētia velut, solē terre nō possunt, vmbra ma gni nois delitescūt, q̄bus quia multa, & pluribus locis Cicerō ip̄e respondit, tutior mihi de hoc differēdi breuitas erit. Et antiqna quidē illa diuisio inf Atticos atq; Asianos fu it, cū ip̄i p̄si & integri, contra inflati illi & inanes haberent, in his nihil supstueret, illis iu diciū maxime ac modus deesset, Qđ quidā, q̄ & Santra est hoc putāt accidisse, q̄ pau latim sermone græco in p̄xiuas Asia ciuitates influente, nondū satis periti loq̄ndi, fa cundia cōcupierint, ideoq; ea q̄ pprie signari poterāt, circuitu cōperit enūciare, ac de in de in eo p̄seuerauerint. Mihi aut̄ orōnis differentiā fecisse, & dicentiū, & audientiū natu ræ vident. q̄ Atticilimati q̄dem & emuncti, nihil inane aut redundas ferebant. Asia gens tumidior aliq; & iactatior vaniore etiā dicendi gloria inflata est. Tertiū mox qui hęc diuidebant, adiecerunt genus Rhodiū, qđ velut mediū esse, atq; ex vtroq; mixtum volunt Neq; em̄ attice p̄si, neq; Asiāne sunt abundātes, vt aliqd h̄re videant gentis, ali quid autoris. Aethines em̄ q̄ hūc exilio delegerat locū, inulit eo studia Athenarū, q̄ ve lut fata qđā celo terraq; de generāt, saporē illū atticū pegrino miscuerūt. Lenti ergo q̄ dem ac remissi, non sine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis siles habent. Nemo igitur dubitauerit longe esse optimū genus atti corū, in q̄ vt est aliquid inter ip̄os cōe, id est iudiciū acre ssumq; ita ingeniorū plime for ma. Quapropter mihi falli multū vident, qui solos esse atticos credūt tenues & lucidos, & significātes, sed qđam eloq̄ntia frugalitate contētos, ac sp̄ manū intra palliū cōtinen tes. Nam quis erit hic atticus? sit Lysias, hunc em̄ amplectunt̄ amatores istius nois mo dum. Non igitur iā vsq; ad Coccū, & Antocidē remitemur. Interrogare cū velim an Iso crates attice dixerit, nihil em̄ tā est Lysia diuersum. Negabūt: At eius schola principes oratorū dedit. Quærat̄ similitus aliquid. Hyperides atticus? certe, at plus indulsit volu prati. Trāseo plurimos, Lycurgum, Aristogitona, & ips priores Isatū. An iphontē, & vt hoies inter se gñe siles, differentes dixeris specie. Quid ille cuius mō fecimus mentionē Aeschines? nōne ips latior, & audentior, & excelsior? Quid deniq; Demosthenes? nō cū ctos illos tenues & circūspectos sublimitate, vi, impetu cultu, compōne supauit: nō in surgit locis: nō figuris gaudet: nō trāl latatōibus nitet: nō orōne ficta dat tacentibus vo cē: nō illud iusturandū p̄ casos in Marathone ac Salamine ppugnatores reip. satis mani festo docet̄ ceptorē eī Platonē fuisse? Quē ip̄m, nū Asianū appellabimus pleq; in si in ctis diuino spū uatibus compandū? Quid Periclea? silem ne credim? Lysiacę gracilitati, quē fulminibus, & cœlesti fragori compant comici, dū illi cōuiciāt: Quid est igit, cur in ips demū q̄ tenui uenula p̄ calculos fluunt Atticū saporē putent: ibi demū thymū redole lere dicant? Quos ego existimo, si quod in ips sinibus vberius inueuerint solum, ferti liorem ve segetem, negaturos atticam esse, q̄ plus quam acceperit semitis reddat. Quia hanc eius terrę fidem Menander eludit. Itaq; nunc si quis ad eas Demosthenis xtutes, quas ille summus orator habuit, tamen q̄ defuisse ei, siue ip̄i natura, siue lege ciuitatis vi dent, adiecerit, ut affectū cōcitati moueat, audiā dicentē, nō fecit hoc Demosthenes, & si qđ exierit nūeris aptius, fortasse nō possit, sed in sigd exierit, nō erit atticū. Meli de hoc noie sentiāt, credātq; attice dicere eē optie dicere. Atq; in hac tñ opinie & p̄seuerātes grę cos magis tuleri, latina mihi faciūdia, vt inuētōe, dispōe, cōsilio, ceterisq; hui gñis artib̄ silis gręce, ac p̄fus discipula eius videt, ita circa rōnē eloq̄ndi vix h̄re imitatis locū. Nāq; ip̄is est statū sonus dulcior, qñ & iucūdistimas ex græcis lras nō habemus, vocalē alterā alterā cōionātē, q̄b; nullę apd eos dulci spirāt, q̄s mutuarisole, cūes illex noib̄ vtimur

Cesar
Cœlius
Callidius
Brutus
Sulpitius.
Cassius
Pollio
Messala
Calluus
Seneca
Afer.
Crispus
Trachalus
Secundus
M. Tullij
suggilla.
uones
Cna dicē
di Atticū.
Asianūq;
Santra
Attici
Asiani
Rhodij

Atticū ge
nus opū
mum
Lysias
Coccus
Antocides
Isocrates.
Hypides.
Lycurgus
Aristogi.
Isæus
Antiphon
nonne.
Pricles

Latina fa
ciūdia non
pōt arq̄ra
gracā mul
tis de cau
sis
Prima

Quod

Quod cum cōtingit, nescio quo mō hilarior protinus renidet oīo, vt in Zephyris Zopyrisq; q̄ si nostris lris scribant, surdū quiddā, & barbaꝝ efficient sonū, & velut in locum earū succedunt tistes, & horridæ quibus grācia caret. Nam & illa q̄ sexta est nostrarū pene nō humana voce, vel oīmino non voce potius int̄ discrimina dentiū efflanda est, q̄ etiā cū vocalem proximā accipit, quassa q̄dam mō, vtiq; quoties aliquā consonantē frāgit multo fit horridior. A eolice quoq; literæ q̄ seruū ceruicq; dicimus, etiā si forma a nobis repudiata est, vis tñ nos ipsa prosequit̄. Duras & illa syllabas facit, q̄ ad cōiungēdas demū subiectas sibi vocales est utilis, alias supuacua, vt equos ac equū scribimus, cū ipse etiā vocales due efficiant sonū, qualis apud gr̄cos nullus est, ideoq; scribi illorū lris non pōt. Quid q̄ pleraq; nos illa q̄si mugietē litera audimus m, qua nullū gr̄ce v̄bū cadit. At illi iucundā, & in fine p̄cipue q̄si tinnientē illius loco ponūt, q̄ est apud nos rarissima in clausulis. Quid q̄ syllabæ nostræ si n b literā & d innitunt̄ adeo aspere, vt pleriq; nō antiquissimorū qdem, sed tñ veterū mollire tentauerint, nō solum † apuersa p̄ aduersis dicendo, sed & in propōne b literā absonā & ipsam s subijciendo. Sed accētus quoq; cum rigore q̄dam, tum simili uidine ipsa minus suauēs habem⁹, qa vltia syllaba nec acuta vnq; excitatur, nec flexa circūducitur, sed in grauē, vel duas graues cadit semp. Itaq; tanto est sermo gr̄cus latino iucundior, vt nostri poeta q̄ties dulce carmen esse voluerunt, illorū id noibus exornēt. His illa potētiora, q̄ res plimē carent appellationibus, vt eas necesse sit transferre aut circūire, etiam in his q̄ denominata sunt, summa pauptas in eadem nos frequētissime reuoluit, at illis non v̄borū mō, sed linguarū etiā inter se differentiū copia est. Quare q̄ a latinis exigit illā gr̄am sermonis attici, det mihi in loquendo eandē iucunditatē & parē copiam. Qd̄ si negatū est, snias aptabim⁹ in vocibus q̄s habem⁹ nec rerū nimiam tenuitatē, vt nō dicā pinguioribus, fortioribus certe v̄bis mīscēbimus, ne v̄tus vtraq; pereat ip̄a cōfusione. Nam q̄ minus adiuuat sermo, rerū inuentione pugnādū est. Sēsus sublimes v̄tiq; eruant. Per mouēdi oēs affectus erūt. Orō translationū nitore illumināda. Nō possum⁹ esse tā graciles, simus fortiores. Subtilitate vincimur. valeam⁹ pōdere. Proprietatis penes illos est certior copia, vincamus ingenio. Gr̄corū etiā minor suos portus hnt, nos plerq; maioribus vel moueamur, validior spūs sin⁹ nrōs tēdat, Nō tñ alto sp̄ feremur, nā & littora interim sc̄nda sunt. Illis facil⁹ p̄q̄libet vada accessus ego aliqd̄ nō multo tñ alti⁹ in q̄ mea cymba nō cōfidat inueniā. Neq; em̄ si tenuiora hęc ac p̄siora gr̄ci melius, in eoq; vincimur solo, & ideo in comœdijs nō cōtendimus, p̄sior tñ omittēda ps hęc orōnis, sed exigēda, vt optime possumus, possumus aut̄ rerū & mō & iudicio esse siles, v̄borū grā quam ip̄is nō habemus, extrinsecus † cōdienda est. An nō in priuatis, & acutus, & nō asp̄, & nō indistinctus, & nō supra modū elatus. M. Tullius: nō M. Callidio insignis hęc v̄tus: nō Scipio, Lælius. Cato in loq̄ndo velut attici Romanorū fuerūt. Cui porro nō satis est q̄ esse melius nihil p̄t. Adhuc q̄dā nullā esse naturalē putant eloq̄ntiā, nisi quo sit q̄tidiano sermoni simillia, q̄ cū amicis, cōiugib⁹ liberis, seruis loquimur, contēti p̄met animi voluntatem, nihilq; accersiti, & elaborati regrentes, qcquid huc sit adiectū, id esse affectationis, & ambitioꝝ in loquendo iactantia, remotū a v̄tate fictūq; ip̄orū grā v̄borū, q̄bus solū a natura sit officiū attributū, seruire sensibus, sicut athletarū corpa etiā sivalidiora fiāt exercitatione, & lege q̄dā ciborū, non tñ esse naturalia, atq; ab illa sp̄ q̄ sit concessa hoibus, abhorrere. Quid em̄ ingunt, atūnet circuitu res oñdere, & trāslationibus. i aut pluribus, aut alieuis v̄bis, cū sua cuiq; sint assignata noia. Deniq; antiquissimū quēq; maxie sc̄dm naturā dixisse cōtendunt, mox poetis s̄siores extitisse, etiā si p̄cius, s̄si tñ rōe falsa ip̄pria v̄tutes ducētes. Qua in disputatōe nō nihil veri est, ideoq; nō tā procul, q̄ sit a quibusdā, recedendū a p̄prijs atq; cōibus. Siquis tñ (vt in illo loco dixi compōnis) ad necāria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calūnia rephendendus. Nam mhi aliā q̄ndā videt h̄re naturā sermo vulgaris, aliā viri eloquentis orō, cui si res indicare mō satis esset, nihil ultra v̄borū p̄prietatē elaboraret, sed cū debeat delectare, mouere, in plimas aim audientis spēs impellere, vtef ijs q̄q; adiutoris, q̄ ab eadē nobis cōcessa natura. Nā etiā lacertos exercitatione constringere, & augere vires, & colorē trahere naturale est. Ideoq; i oibus gētib⁹ alius alio faciūlor habēt, & eloquēdo dulcis magis. Qd̄ si nō eueniret, oēs pares essent, & idem oēs deceret. At loquunt̄, & saluāt p̄sonarū discrimē, ita q̄ q̄sq; plus efficit, hoc magis sc̄dm naturē eloquentiā dicit. Itaq; non solū ad priores Catonē Gracchosq; sed ne ad hos quidē oratorē alligandū puto. Atq; id fecisse. M. Tullū video, vt cum oia utilitati, tum partem quandam delectationi daret, cum & ip̄am se rem agere diceret (agebat aut̄ maxie) litigatoris.

Nam

Nam hoc ipso proderat quod placebat. Ad cuius voluptates nihil equidem quod addi possit inuenio, nisi ut sensus nos eodem dicamus plures. Neque enim fieri non potest salua tractatione causa, & dicendi autoritate si crebra haec lumina, & continua fuerint, non inuicem offeceris. Sed ne haecenus cedentem nemo insequatur ultra dotem, ne crassa toga sit, non serica, ne intosum caput, non in gradus atque anulos totum comptum, cum in eo quod se non ad luxuriam, ac libidinem referat, eadem speciosiora esse sint, quam honestiora. Caterum hoc quod vulgo inias vocamus (veteribus praecipueque grecis in usu non fuit, apud Ciceronem inuenio) dum rem contineant, & copia non redundant, & ad victoriam spectent, quis vtile neget? Feriunt animam, & vno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis haerent, & dictio persuadet. At sunt qui haec excitiora lumina etiam si dicere permittant, a componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus, quod plures eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi purauerunt, ideoque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque mox laes reliquisse, ut Periclem & Demadem. Rursus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuisse, ut Isocratem. Praeterea in agendo plus impetus pluresque, & petitas vel paulo licentius voluptates. Comouendos enim esse, docendosque a iis imperitorum esse oportere, quia veniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut silesiaci multi persuaserunt magistri, παραδερμα dicendo, ενδύμια scribendo esse altius tradiderunt. Mihi vnum atque idem videtur bene dicere, ac bene scribere, neque aliud esse orationis scripta, quam monumentum actionis habitum. Itaque nullas non (ut opinor) debet habere virtutes dico non vitia, nam imperitis placere aliquando quae vitiosa sunt scio. Quo different igitur: quod si mihi des consilium iudicum sapientium, perque multa recidam ex orationibus, non Ciceronis modo, sed etiam eius quod est strictior multo. Demosthenis Neque enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendae, cum etiam proemia supuacua esse apud tales Aristoteles existimet. Non enim trahentur illi illi sapientes, proprie & significanter rem indicare, probatione colligere satis est. Cum vero iudex deus aut populus, aut ex populo, laetatur: iniam indocti sepius, atque interim rustici, omnia quae ad obtinendum quod intendimus, prodesse credimus, adhibenda sunt, eaque etiam cum dicimus promenda, & cum scribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demosthenem male sic egisse, ut scripsit, aut Ciceronem aut eos praestantissimos oratores alio quam scriptis cognoscimus? Melius egerunt igitur an peius? Nam si peius, sic potius oportuit dici ut scriperunt, si melius, sic oportuit scribi ut dixerunt. Quid ergo, si sic aget orator ut scribit: si licebit, semper, quod si impediatur breuitate temporis a iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidet, editio habebit omnia. Quae autem secundum naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse non temporis nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire velit, atque ei vultus saepe ipse refertus est dicentis, ut Cicero praecipit. Ideoque insiduum illis quod placere intellexeris, rescribendum ab illis quae non recipiuntur. Sermo ipse qui facile iudicem doceat, optatus. Nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutetur, prudenter enim, qui cum infrogasset rusticum testem, an Amphionem nosset, negante eo, detraxit aspirationem breuiusque secundam eius nominis syllabam, & ille eum sic optime norat. Huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quam scribitur, cum dicere quomodo scribendum est, non licet. Altera est diuisio, quae in tres partes & ipsa discedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se videntur. Namque vnum subtile, quod *λεπτόν* vocant, alterum grande atque robustum, quod constitutum *βαρύνον*, tertium alij medium ex duobus, alij floridum, namque id *βαρύνον* appellant, addiderunt, quorum tamen ea fere ratio est, ut primum docendi, secundum mouendi, tertium illud utroque nomine delectandi, siue aliud interconciliandi praesare videtur officium. In docendo autem acumen, in interconciliando lenitas, in mouendo grauitas videatur. Itaque illo subtili praecipue ratio narrandi probandi consistet, sed quod etiam detractis ceteris virtutibus suo genere plenum. Medius hic modus, & tractationibus celebrior, & figuris erit iucundior, egressio nibus amoenus, compositione aptus, sententiarum dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus qui dam, & virentibus vtrinque syluis inumbratus. At ille qui saxa deuoluat, & pontem in diuina, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem vel in entem contra feret cogetque ire quae qua rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Appium cecum, apud hunc & patria ipsa exclamationem, alijque Ciceronem in oratione contra Catilinam in senatu alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & sui suplationum quoque eriget. Quae charybdis tam vorax, & oceanus mediustidius ipse. Nota sunt enim iam studiosis haec lumina. Hic deos ipsos in congressum prope suum sermonemque deducet, Vos cum Albani tumuli atque lucis, Vos, inquit, Albani

† maragda
atque anuli
centum sine
Sniarum
utilitas

† Ac.
An sit eo/
dem modo scri
bendum &
dicendum

† multos.
Dicendum
scribendumque
eodem modo.

Scribenda
non sunt di
cedenda, & di
cedenda quae
non sunt
scribenda.

Triplex di
cedi genus.

Subtile

Medium.
Grande
In oratione
Caelio.
in supla/
tionem.
Philip. ij.
Pro Milone

nos

Is dicendi virtutibus vsus orator in iudicijs, consilijs, cōcionibus, senatu, i oī
 deniq; officio boni ciuis, finē quoq; dignū & optimo viro, & opere sanctissi-
 mo faciet, nō quia pdesse vnq; satis sit, & illa mente atq; illa facultate p̄dito
 nō conueniat operis pulcherrimi q̄ longissimū t̄ps, sed q̄a decet hoc q̄ pro-
 spicere, ne quis peius q̄ fecerit faciat. Neq; em̄ scientia modo constat orator, quē auge-
 tur annis, sed voce, latere, firmitate, quibus fractis, aut iminutis ætate seu valetudine, ca-
 uendū est, ne quid in oratore summo, desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicet
 parum audiri sentiat, ne se ꝑ querat priorē. Vidi ego longe oīm, quos mihi cognoscere
 contigit, summū oratorē, Domitiū Afrum, valde senē, quotidie aliquid ex ea quā meru-
 erat auctoritate p̄dentē, cū agente illo, quē principē fuisse quondā fori non erat du-
 bium, aliq; (q̄ indignū uidebatur) riderent, aliq; erubescerēt, quē occasio illis fuit dicendi,
 malle eum deficere q̄ desinere. Neq; erant illa qualiacunq; mala, sed minora. Quare an-
 te q̄ in has ætatis ueniat insidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet, ne
 q̄ em̄ minores eum cum id fecerit, studioꝝ fructus sequentur. Aut ille monumenta re-
 rum posteris, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat, quærentibus tradet, aut elo-
 quentiæ componet artem, aut pulcherrimis uitę p̄ceptis dignū os dabit. Frequentabunt
 vero eius domum optimi iuuenes more veterę, & veram dicendi viā uelut ex oraculo
 petent. Hos ille formabit quasi eloquentię parēs, & ut vetus gubernator, littora & por-
 tus, & quę tempestatū signa, qd securis flatibus, quid aduersis ratis poscat, docebit,
 non humanitatis solū cōi ductus officio, sed amore quodā op̄is. Nemo em̄ minui uelit
 id, in q̄ maximus fuit. Quid porro est honestius, q̄ docere qd op̄ie scias? Sic ad se Cœ-
 liū deductū a patre Cicero p̄fiteē, sic Pāsam, Hirciū, Dolabellā in morem p̄ceptoris ex-
 ercuit, q̄ tidie dicens audiensq; . A cnescio an eū tunc beatissimū credi oporteat fore, cum
 iam secretus & consecratus, liber inuidiā, p̄cul a contentionibus, famam in tuto collo-
 carit, & sentiat uiuus eam, q̄ post fama p̄stari magis solet, uenerationē, & quidquid poste-
 ros futurus sit uidebit. Consciū sum mihi, q̄ntum mediocritate ualui, q̄q; antea scieri,
 q̄q; op̄is huiusce gratia potueri inquirere, candide me atq; simpliciter in notitiam eorū, si/
 qui forte cognoscere uoluissent, protulisse, atq; id viro bono satis est docuisse, qd scierit
 Vereor tñ ne aut magnanimū uidear exigere, qui eundē uirū bonū esse, & dicēdi pitū
 uelī, aut multa, qui tot artib; in pueritia discendis morę q̄q; p̄cepta, & scientiā iuris ciui-
 lis, p̄terea q̄ de eloquentiā tradebant adieceri, q̄q; hęc op̄i nostro necessaria eē credideri
 uelut p̄dō rei phorrescāt, ac desperēt añ experimentū. Sed hi primum renuncient sibi,
 quanta sit humani gn̄is uis, q̄ potens efficiendū q̄ uelit, cum maria transire, siderę cursus
 nūerosq; cognoscere, mundū ip̄m bñ demeriri, minores sed difficiliores artes potuerint.
 Tū cogitent quantā rē perāt, quāq; nullus sit hoc p̄posito p̄mio labor recusandus. Qd si
 mente cōceperint, huic q̄q; p̄ti facili; accedent, ut ip̄m ier, neq; imperiū, neq; saltē durę
 putent. Nā id qd prius, qd q; maius est, ut boni uiri simus, uolūrate maxie cōstat, quā que-
 ra fide induerit, facile easdē q̄ uirtutem docent artes accipiet. Neq; em̄ aut tā p̄plexa, aut tā
 nūerosa sunt, q̄ p̄munt, ut nō paucoꝝ admodū annoꝝ intentōe discant, longā em̄ facit o-
 perā q̄ repugnat. Breuis est institutio uitę honestę beatęq; , si credas. Natura em̄ nos ad
 mentē optimā genuit, adeoq; discere meliora uolētibus p̄optū est, ut uere intuenti mirę
 sit illud magis, malos esse tā multos. Nā ut aq; piscibus, ut sicca terrenis, circūfusus nobis
 spūs uolucris cōuenit, ita certe facilius esse oportebat scdm naturā q̄ contra eā uiuere
 Cetera p̄o etiam si etatē n̄am non spatio senectutis, sed tpe adolescētīæ metiamur, abun-
 de multos ad discendū annos hñt. Oia em̄ breuiora reddet ordo, & rō, & modus. Sed cul-
 pa est in p̄ceptoribus p̄ma, libēter detinentibus puerę, p̄tim cupiditate diuini exigendi
 mercedulas, p̄tim ambitione, q̄ difficili; sit qd pollicent, p̄tim etiā inscitia tradendi uel ne-
 gligentia. Proxiā in nobis, q̄ morari in eo qd nouimus, quā discere q̄ nondū scimus, me-
 lius putam. Nā ut de n̄is potissimū studijs dicā, qd attinet tā mltis annisq; ꝑ in more est
 p̄limoꝝ (ut de his a quib; magna in hoc ps ætatis absumit, taceā) declamitare in schola
 & tantū laboris in reb; falsis cōsumere, cū satis sit modico tpe imaginē uiri discrimis, &
 dicēdi leges cōpisse. Qd nō dico, q̄a sit vnq; omittēda dicēdi exercitatio, sed quia nō sit
 vna ei; specie cōsenescēdū. Cognoscere, n. & p̄cepta uiuēdi p̄discere, & i foro nos expi-
 ri potuimus, dū scholastici sum. Dicēdi ratio talis, ut nō multos annos poscat, q̄libet em̄
 ex his artibus q̄q; prius habui mētione, i paucos libros cōtrahi solet ꝑ adeo infinito spatio
 actradiōe opus nō ē. Reliq; est q̄ uires cito facit cōsuerudo, reꝝ cognitio q̄ tidie crescit
 & tñ multoꝝ ad eas libror; necessaria lectio est, quibus aut reꝝ exēpla ab historicis, aut
 dicendi

fqueratur
penire

Receptus
canendum
Oratoris
veteris of-
ficia,

Ciceronis
discipuli

Nō despe-
randi rō. i.
Secunda.
Tertia.

Quarta

Vita hone-
sta facilis
acquisita
Virtus se-
cundū na-
turam est.
Quinta
Culpa p̄/
ceptor;
Culpa n̄a
prima
ꝑ q̄q;

ꝑideo

Secunda.
Tempoꝝ
perditio

dicendi ab oratoribus petuntur. Philosophorū quoque cōsultorūque opiniones (sicuti alia) velimus legere necessarium est. Quæ quidē possumus oīa, sed breue nobis tempus nos fecimus, quantulū em̄ studiis impertimur. Alias horas vanus salutandi labor, alias datum fabulis ociū, alias spectacula, alias cōiuiua trahunt. Ad diice tot genera ludendi, & insanā corporis curā. Trahit inde peregrinatio, rura, calculorū anxīa sollicitudines, multæ causæ libidinū, & vinū, & flagitiosus oī genere voluptatū animus, ne ea quidem tpa idonea, q̄ sup̄sunt. Quæ si oīa studiis impenderent, iā nobis lōga ætas, & abūde satis ad discendū spatia viderent, & diurna tm̄ cōputantibus tpa, & noctes, quæ bona pars oī somno longior est, adiuuarēt. Nūc cōputamus annos, nō quibus studiuimus, sed quibus viximus. Nec vero si geometræ, & grāmatici, ceterarūque artiuū p̄fessores oēm suā vitam quālibet longa fuerit in singulis artibus cōsumperunt, sequit̄ vt plures qualdā vitas, ad plura discenda desideremus. Neque illi didicerunt hæc vsque in senectutē, sed ea sola didicisse cōtenti fuerunt, ac tot annos in vtēdo, nō in p̄cipiendo exhauserūt. Ceteræ vt de Homero taceā, in quo nullius nō artis, aut perfecta aut certe nō dubia vestigia reperiunt, vt Eleū Hippia transeā, qui nō liberaliū modo disciplinarū p̄se scientiā tulit, sed vestē, & anulum, crepidasque, quæ omnia manu sua fecerat, in vsu habuit, atque ita se preparauit, ne cuius alterius t̄ ope egeret, neue vllius rei, Gorgias quoque summæ senectutis, id que rere audīturos, de quo quisque vellet iubebat. Quæ tandē ars digna literis, Platoni defuit. Quot sæculis Aristoteles didicit, vt nō solū quæ ad philosophos atque oratores p̄tinet sciētia cōplecteret, sed aialiū satorūque naturas oēs perquireret. Illis em̄ hæc inueniēda fuerunt, nobis cognoscēda sunt. Tot nos p̄ceptorib⁹ tot exēplis instruxit antiquitas, vt possit videri nulla forte nascendī ætas felicior quā nostra, cui docendæ priores elaborauerūt. M. Censorius Cato idē orator, idē historiæ cōditor, idē iuris, idē rerū rusticarū peritissim⁹ fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi cōtentiores, rudi sæculo, literas græcas etate iā declinata didicit, vt esset hoibus documēto, ea quoque p̄cipi posse q̄ senes cōcupissent. Quæ multa pene oīa tradidit Varro. Qd̄ instrumentū dicēdi. M. Tullio defuit. Quid plura? cū etiā Cornelius Cel. mediocri vir ingenio, nō solū de iis oibus cōscripserit artib⁹ sed amplius rei militaris, & rusticæ etiā, & medicinæ p̄cepta reliquit: dignus vel ip̄o proposito, vt eū scisse oīa illa credamus. At p̄ficere tātū opus arduū est, & nemo perfecit. Ante oīa sufficit ad exhortationē studioꝝ, nō cadere in rerum naturā, vt qcquid nō est factū, ne fieri qdē possit, cū oīa q̄ magna sunt atque admirabilia, t̄ps aliquid, quo primū efficerent, habuerint. Quātū em̄ poesis ab Homero & Virgilio, tātū fastigiū accipit eloquētia in Demosthene, atque Cicerone. Denique qcquid est optimū añ nō fuerat. Verū etiā si qs summa desperet (qd̄ cur faciat, cui ingeniū, valetudo, facultas, p̄ceptor nō deerūt) tm̄ est (vt Cicero ait) pulchrū in secūdis tertiisque cōsistere. Neque em̄ si quis Achillis gloriā in bellicis cōsequi nō potest, Aiācis aut Diomedis laudē aspernabit, neque q̄ Homeri, nō Tyrtēi. Quinimmo si hanc cogitationē hoies habuissent, vt nemo se meliorē fore eo q̄ optimus fuisset, arbitraretur, si ipsi q̄ sunt optimi, non fuissent. Neque post Lucretium, ac Macrū Virgilius, nec post Crassum & Hortensiu Cicerō, sed nec alii postea vicerint. Verū vt trāsēdi spes nō sit magna, tm̄ est dignitas subsequēdi, An Pollio & Messala q̄ iā Cicerone arcē tenente eloquētiæ agere cœperunt, parū in vita dignitatis habuerūt. parū ad posteros gloriæ tradiderūt. Alioqui pessime de rebus humanis perducte i sum mū artes mererētur, si qd̄ optimū fuisset, defuisset. Adde q̄ magnos modica quoque eloquētia parit fructus, ac si quis hæc studia vtilitate sola metiatur, pene illi p̄fecte par est. Neque erat difficile, vel veteribus, vel nouis exemplis palam facere, nō aliūde maiores honores, opes, amicitias, laudē p̄sentem, futurā hoibus cōtigisse, si tm̄ dignū literis esset, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiā refert, hanc minorē exigere mercedē, more eorū, quia se nō virtutes, sed voluptatē quæ fit ex v̄tutibus, peti dicūt. Ipsam igitur oradi maiestātē, q̄ nihil dii imortales melius hoī dederunt, & qua remota muta sunt oīa, & luce p̄senti, & memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamurque semper ad optima, quid faciētes, aut euademus in sum mum, aut certe multos infra nos videbimus. Habes Marcelle Victori quibus p̄cepta dicendi pro virili parte adiuuari posse per nos videbantur, quorum cognitio studio sis iuuenibus si non magnam vtilitatem afferet, at certe, quod magis petimus, bonam voluntatem.

M. F. Quintiliani Oratoriarum Institutionum FINIS.

Qui pluri
ma sciuerit
scripseritque
Homerus
Hippias
Gorgias.
Plato
t̄ ope ege
ret
Cato
Quæ multa
Varro

Tullius
Corn. C.

Causa pri
ma cur al
pirem⁹ ad
summum
eloquētiæ
gradum.
Secunda.
Tertia.
Quarta
Quinta
Sexta
Septima

Oratoriæ
utilitas

Exhorta
tio ad ora
toriam,

Operis cō
clusio

Iuris dicitur
meritorum q
vale, quod mi
mus necesse est
ta, quæ inter a
seren, et magis
nam aliquam
declamaciones
hoc mihi grat
nis oratorie se
est operis num
orandas fore
lectari. Proxi
ere studiis, cu
teris id genus
in qua se licet
sent. Huius p
oratoris in fi
que experiment
dit. Quod q̄
torice incumb
cum Cicerone
doquente latin
mendum esset, q
doctrina serio
pluribus inspec
des. Cetero Ale
vrgendum rem
Prodeat signat
lingua promer
mus deprauiet
in omnes Geog
interpretatos
no labore non
naciones nos
tam debetis,
regenda & con

IACOBVS GRASOLARIVS, CHRISTOPHORO DE PRIOLIS, AMICORUM OPTIMO, SALUTEM DICIT.

ARCVS CICERO eius beniuolentiæ, quam quisq; erga amicos habere debeat, officiorum libris præcepta inferens, illud præcipue animaduertendum censuit, ut si quis prouocatus beneficio fuerit, imitari fertiles agros omnino studeat, qui multo plus afferunt q̄ acceperunt, ei scilicet plurimum conferendo, qui plurimum amore prosequatur. Est enim hoc natura maxime comparatum, ut (si a Barbaris, si a feris differimus) in reddenda beniuolentiæ uice prompti facilesq; simus. Quod si meritorum quoq; cumulus accesserit, tum reddendi beneficij ratio plurimum ualeat, quod nisi reddatur, ingrati profecto simus, & ab officio boni uiri recedamus necesse est. Quæ cum animaduertentem, atq; me tibi deuinctum ea beneficentia, quæ inter amicos summa cum gratia, tum honestate intercedit, animo recenserem, efflagitatus a te diu (tanquam in hoc tibi tuorum erga me meritorum gratiam aliquam referri cuperes) ut M. Fabii magni in primis & præclari rhetoris declamationes imprimendas curarem, prouinciam suscepi. Quæ quidem uel ex hoc mihi grata potissimum extitit, q̄ & tibi amico peculiari satisfacturum, & artis oratoriæ sectatoribus rem non iniucundam facturum sperabam. Ea siquidem est operis tum egregii, tum luculenti materia & artificium, ut non minus ad perorandas forenses causas lectione conferat, q̄ si quis diuinas M. Tullii orationes lectitarit. Proxima enim declamandi ratio ueritati, multo cæteris utilior eloquentiæ studiosis, cum iam apud rhetores narrationes, thesîs, communes locos, & cæteras id genus exercitationes dicendo tractassent, quæ sola supererat tradebatur, in qua se fictis ad imitationem fori consiliorumq; materiis, uberius exercere possent. Huius præcepta cum uir exactissimæ latinîtatis & eloquētîæ Quintilianus oratoriis institutionibus tradidisset, quia in omnibus fere minus præcepta ualēt q̄ experimenta, hoc opus unicum prope, ac singulare declamandi exemplar edidit. Quod q̄ sit ornatum, q̄ elegans, q̄ non dicam utile, sed plane iis qui rhetoriæ incumbunt necessarium, eorum iudicio probetur, qui ipsum auctorem ea cum Cicerone comparatione contulerunt, ut alterum tum omnis sapientiæ, tum eloquentiæ latinæ lumen nuncupauerint. Id cum nostra cura & diligentia imprimendum esset, qm̄ multa eruditione & acri iudicio opus erat, quod ex tenuitate doctrinæ sentio q̄ in me sit exiguū, pro suscepti muneris officio antiquis exemplaribus inspectis, sollicitoq; studio perlectis, ne quid ulla ex parte mendosum esset, Georgio Alexandrino uiro doctissimo, præceptorî optimo & fidelissimo, corrigendum remisimus, qui (ut omnia accurate inspicit) solita diligētia recognouit. Prodeat igitur in lucem Quintilianus, quatenus tanti uiri iudicio bene de latina lingua promeriti elegantissimum opus rasum prius ubi scriptorum indocta manus deprauauerat, approbatum est. Vos uero non ingrati lectores (quantq; latini omnes Georgio solerti & egregio rhetori ob diligenter & exquisite collectos & interpretatos nostrorum scriptorum sensus plurimum debeamus) hoc etiam pro labore non nihil gratiæ homini apponetis. At nostri memores, qm̄ Fabii declamationes nostra opera nostrisq; impēsis uelut a situ squaloreq; reuocauimus, si non debetis, nostrum tamen imitantes exemplum, ad ueterum scriptorū indaganda & corrigenda uolumina elaborate. Vale.

p Petrus

Amiliam tuam, Antoni Bohere generoſiſſime, cum alijs multis, tū uero hoc potiffimum elogio uel in primis illuſtrem cenſeo, q̄ cum in ea literati ſint pleriq̄, literatorum tamen ſit commune quaſi hoſpitium, & ſtatio totius humanitatis. Quod an cum multis commune habeat, neſcio. Id ſcio, quod equidem diſſimulare nec poſſim, nec debeo, paucos hodie reperiri, qui cum diuitijs mores, cum moribus literas coniunxerint. At uero tuæ id familiæ perpetuum, & ueluti hæreditarium eſſe, quis non etiam ingenuè fatebitur? Teſtimonio ſunt frequentiſſimæ doctiſſimorū literæ, & monumenta, quibus tuorū natalium claritudo ad poſteros eſt tradita. Quæ em̄ tam immemor poſteritas, quæ tam ingrata literæ reperientur, quæ iſtā nobilitatem non immortalitatis gloria proſequantur? Cum itaq̄ mi Antoni, multos tibi aliquiſd ſuarum literarū certatim offerentes uiderem, & quid de tua indole ſentirēt, ceu publico teſtimonio oſtendentes, operæ p̄tium me facturum exiſtimaui, ſi meum iudicium, ſi modo quod meum in eiufmodi re eſſe poteſt, interſererem, & quaſi calculum adderem. Monuit me Aſcenſus noſter declamationum M. Fabij Quintiliani editionem maturari, quas ſine aliqua nominis tui præfatione, ex officina libraria exire nolui, q̄ tibi non inuſiles fore uidebantur, ſunt em̄ dignæ quæ a te legantur, ob uarium orationis artificium, & ſermonis elegantiam, quæ in hoc ipſo opere maxima ſunt. Tameſi quidem uelint M. Fabij eius, qui institutionem oratoriam ſcripſit, non eſſe, quibus unius Vallæ acerrimum iudicium obſicio, qui in hoc opus commentarios eſt pollicitus. Pluris em̄ eſt apud me grauis doctiſſimi Vallæ auctoritas, q̄ eorū rōnes aliquot, uel coniecturæ potius leuiuſculæ. Itaq̄ qui hoc dicunt, ipſi uiderint, ego uero te hortari non intermittam, mi Bohere, ut in hoc opere te exerceas. Qd̄ idem Remigio Rufo Candido homini prudentiſſimo, & pædonomo tuo uifum iri ſpero. Eſt enim ut uir doctiſſimus, ita Quintiliani noſtri admirator olim iam maximus. Vale. Ex illuſtri Lexouienſi Collegio, ad Idus Iulias.

DECLAMATIONVM

SEQUENTIVM QVAE .XIX. SVNT CAPITA SEV TITVLI.

i.	Paries palmatus.	Pro cæco contra nouercam.	CXIII.
ij.	Cæcus in limine.	Pro cæco contra nouercam	CXVI.
iiij.	Miles Marianus.	Pro milite contra tribunum,	CXIX.
iiij.	Mathematicus.	Pro filio contra patrem.	CXXI.
v.	Aeger redemptus.	Pro patre contra filium	CXXIII.
vi.	Corporis projecti, ſeu Anus cæcæ.	Pro patre contra matrem.	CXXVII.
vij.	Tormenta pauperis.	Pro paupere cotra diuitem	CXXX.
viiij.	Gemini languentes.	Pro matre contra patrem.	CXXXII.
ix.	Gladiator.	Pro filio contra patrem	CXXXV
x.	Sepulchrum incantatum.	Pro uxore contra maritum	Fo. CXXXIX
xi.	Diues accusatus p̄ditionis.	Pro diuite contra pauperem.	CXLI.
xij.	Paſti cadaveris.	Pro ciuibus contra legatum	CXLII.
xiiij.	Apes pauperis	Pro paupere contra diuitem.	CXLVI.
xiiij.	Odiſ potio.	Pro iuuenē contra meretricē.	CXLVIII.
xv.	Odiſ potio.	Pro meretrice contra iuuenē.	CL.
xvi.	Amici uades.	Pro iuuenē contra matrem	CLII.
xvii.	Venenum effuſum.	Pro filio contra patrem	CLiiij.
xviiij.	Infamis in matrem.	Pro uxore & contra maritum.	CLV.
xix.	Infamis in matrem.	Pro uiro contra uxorem.	CLVII.

¶ Finis.

M. FABII QUINTILIA

NI DECLAMATORIS ELOQVENTISSIMI DECLAMATIONES.

¶ Argumentum.

Quidam cui erat filius cæcus, quæ hæredem instituerat, induxit illi nouercã, iuuenẽ
q; in secreta domus parte seposuit. Is noctu, dum in cubiculo cum uxore iaceret, oc-
cisus est, inuentusq; postero die, habens gladium filij defixum in uulnere, pariete
ab ipsius ad filij cubiculum uestigijs palmæ cruentato. Accusant se inuicem cæcus
& nouerca.

Pro Caeco contra Nouercam.

I IUVENIS INNOCENTISSIMVS, IVDICES, VTI
uellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare uobis amissam
cum oculis cogitationum omnium temeritatem, sed cum ostende-
re innocentiam suã moribus malit, q; aduersis, neq; pietatis, neq; cõ-
scientiæ suæ grauem ferre contumeliã potest, ut parricidium non
fecisse uideatur beneficio cæcitat. Quare igitur non petit, ut illum
miserum putetis, nisi & innocens fuerit, non petit ut afflictum alle-
uetis, nisi & probauerit sese inæliciores q; patrem amisit, q; q; ocu-
los. Aestimare iuuenem ijs moribus, quibus uidentẽ æstimaretis, uita, pudore, pietate. Quæ
si omnia sibi ut erunt promissa constiterint, nullo terrebatur crimine. Nec q; sceleratissima foe-
minar; calamitatem nostram cruentato pariete imitata est, expauescimus. Quo diligentior,
quo sollicitior fuit, ne deprehenderetur, hoc magis indicauit sibi oculos non defuisse. Gratias
agimus, q; nimium auidæ suspicionis in nostram transtulit partem, non eẽ cæci scelus diffici-
lius probaretur, nisi omnia sic acta eẽnt, ut fecisse cæcus uideretur. Quare igitur iudices non
improbe sperauerim futurum, ut suspecta sint uobis, quæ tam inconsiderate ficta sunt contra
miseram cæcitatem. Primũ q; spacium illud ingens domus, qd in medio fuit, ita digesto cruo-
re satiatum e usq; ad cubiculum miserrimi iuuenis, tanquam plane timuerit parricida, ne nõ
deprehenderetur. Deinde sceleri nox potissimum electa, quo tempore inueniri maritus si-
ne uxore non posset. Tum in cæde, in qua nemo utitur ferro, nisi alieno, gladius adolescẽtis,
ne argumentum deesset nouercæ, relictus est. Postremo peractum uulnere uno scelus, quod
obijceretur manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia solum aduocat nouer-
ca testamentum, uultq; illud eẽ pretium parricidij, ut rerum intellectu in diuersum coacto,
occisum eo probet patrem, quo meruerit non occidi. Nos uero istud (si crimẽ putatis) agno-
scimus. Iuuenis hic patris sui hæres solus est. Hoc testamentum, si uiuente adhuc miserrimo
sene notum eẽ in domo potuit, scitis quis illi debuerit irasci. Nam q; inuisum fuisse filium pa-
tri iactat, crimen nouercæ erat, si confiteremur. Idq; probari ex hoc putat, q; non secretum si-
lius accipit a patre, sed cæcitas. Quo loco dissimulare satis callide conatur inuidiam suam. Pa-
ter qui filium cæcum in semota penatium parte seposuit, eripuit nouercæ oculis uoluptatem.
Nanq; ista cum iurasse uacuos penates uideretur, cum pater filium cæcum hoc eẽ crederet,
quod orbitatem, excogitauit indulgentissimus senex quemadmodum hic miser patri suo in
eadem domo eẽt, nouercæ in alia, accepit secretum quod erat petiturus. Quo sit animo senis
factum, potestis interrogare testamentum. Neq; ego grauiissimum patrem suprema sua iue-
ni iactasse crediderim, ut hæredem filium scriberet, non est res quæ imputetur, istam magis
oportet uel aliquo indicio, uel suspitione muliebri arcana mariti deprehendisse. & statim oĩ-
bus nuptiarum renuntiasse pignoribus. Nam cum propter pecuniã ames, idem amoris, &
spei finis est. Habuerat adolescens gladium in cubiculo suo semper, siue antequam in hæc for-
tunam incideret paratum, siue quia cæcitat. miseræ solatium est habere rem uidentiu. Cer-
te nunquam illum pater timuerat, nunquam nouerca obiecerat. Palam positum est sub ocu-
lis omnium tota domo notissimum ferrum. Scitis quanto negligentius custodiat ferrũ bona
conscia, q; etiã extra suspitionẽ sit res sine usu. Innocentiã facit ut ferrum subtrahi possit etiã ui-
denti. Siue igitur aliquis ex seruulis corruptus est, præsertim etiã facili occasione, siue ipsi no-
uercæ non defuit audacia ad afferẽdum, quod facere poterat etiã præsentẽ priuigno, utiq;
(quod dubitari non potest) q; facit certum sceleris auctorem, mauult in cæde alieno uti q; suo
gladio

gladio quisquis illum relicturus est. Reliqua iudices si fieri possunt facta aestimate. Dicitur cæcus sine rectore, si ne duce, ex illa penatium parte secreta, & pene ex alia domo, per inane longum, per tot offensam limina, per excubantes seruulos errasse cum ferro, cubiculum patris deinde ingressum in neutram deflexisse partem, sed recto gradu sicut ducere oculi solent, ad lectulum accessisse leuiter, non in thorax incidisse, non ante peruenisse quæ crederet. Vos iudices criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens senex, quem cæcus percussor quæreret, excitatus ante esset quam inueniretur. Iungunt his multo incredibilia, ut occiderit patrem, pepercit nouerca, parricidium autem uno ictu explicuerit, quod fere uix etiam ijs contingere solet, qui oculos manu sequuntur. Nulla ergo luminum uirtus, sed homo ferrum missurus in casum satis foelix, si percussisset quacumque partem corporis, in ipsam protinus animam incidit, & an morti satissicisset intellexit. Officium iudices oculorum est renuntiare manibus quid actum sit, cæci percussoris una securitas fuerat sæpius ferire. Negat præterea quicquam se ex his nouerca sensitisse, cum iuxta iaceret, nec explicat unde illud acciderit, maximæ signum trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neque ista uigilabat, nunquam gladium reliquit percussor securus. Reliqua iudices nimium suspecta, improbe assimulata. Spaciosus paries, & longissimum domus latus habuit notas sanguinis, quas reliquisse uideretur manus reuertentis. Oportet bene quicquid uolunt imitantur oculi. Stupeo (si qua est fides) omnia priuignum illa nocte fecisse. Dicitur ad uotum nouerca gladium in uulnere reliquisse, quem suum negare non posset. Deinde per totum parietem quid aliud inscripsisse quam se parricidam, sanguinem patris usque ad cubiculum suum perduxisse, & uiam sequentibus reliquisse: Hoc fecit aliquis negaturus: Gratulor tibi adolescens, si non potuisti parricidium illud admittere, nisi ut relinqueres argumentum cæcitatatis, habuisti innocentiae necessitatem. Causam igitur miserissimi adolescentis sic apud uos agere proposui, ut primum ipsum defendam quasi reus tantum sit, deinde cum esse securus de huius innocentia coepero, tunc ingrediar nouerca accusationem. Spectabitis utrumque suis moribus, suis causis, eritque facilius uia uestræ religionis. Quamquam duos iudicia complexa sint, uos tamen tanquam de singulis cognoueritis. Et primum sic agam, tanquam iuuenis habeat oculos, tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid ante perdit, quid flagitiose, quid impie fecerit, per quod se parricidam scelera promiserit. Innocentia per gradus certos ab homine discedit, & ne in maximis trepidet audacia, diu uires in minoribus colligit. Nemo inde coepit, quo incredibile est peruenisse. Dicas necesse est quæ huic cum patre odia fuerint, quam uiolenta dissensio inter sacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua causa. Nam si facile est filio occidere patrem, facilius uxori maritum. Loquar nunc de infirmitate cæcitatatis, miseræ cæcitatatis. Temeritas omnis animorum, calamitate corporum frangitur, & frigescent impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum, ad solum se alligant destituta moerorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat semper errare & offendere, cogitat eundi redeundique difficultatem. Magna innocentiae necessitas, neminem facilius posse deprehendi. Semper se custodiunt miseri, ne esse miserabiles desinant, & quisquis amisit oculos, laborat ne merito perdidit. Quid aliud cæcitas discit quam rogare, blandiri: Odiunt omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furor luminum accendunt, nec leuis animis accedit insaniam, quoties quem execreris aspicias. Cæcus miserior est quam ut inuisus sit, timidior est quam ut oderit. Præterea nocentibus liberis frequentissimas ad parricidium causas suggessit illud quod uidebant. Vitijs enim nostris in animum per oculos uia est. Alijs tradidit in parentum sanguinem luxuria ferrum, luxuria uidentium crimen. Alijs meretriculæ amor immodica poscentis, amor cui renuntiant oculi. Cæcus infelix patrem occidit, deinde cui manum porriget securior: Cuius humeris leuior incumbet: Quis contumelias seruatorum castigabit seuerius: quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteger: Inter foelices alius est ordo uotorum, Cæcus filius optat superstitem patrem. Volo nunc scire quem admodum dicat explicitum tam difficile facinus, Cæcus parricidium cogitauit, cum quo: cuius se commisit oculis, iturus per totam domum: quem ducem elegit ille qui erat in cubiculo suo solus: Secum (opinor) secum deliberat. Sufficit sibi, cum homine expeditissimo loquitur. Cur enim socium conscientiae quærat: omnia potest scire. Primum nox quando sit. Deinde prospicere sollicito, an omnis familia dormiat. Gradu suspensio ponere certa uestigia, & in omnem timoris sui partem sollicitum circumagere uultum. Oportet parum est in metu ipsos etiam oculos habere. Ita non iste sibi dixit: Occidere quidem patrem uolo, sed quem sequentur hæc manus: Nocte solus egrediar, sed quando perueniam: putas nos iunctis habitare liminibus: domus inter patrem, filiumque media. Quantum erroris, quantum moræ spacium ingens & uix metiendum. Cæcitas inconsulta quid agis: nox ante deficiet. Quid si deinde uterque uigilauerit:

rit:

vir: quid si nouerca? Age limen inueniam, cardinem sine strepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quiescentē feriam patrem, semel satis erit, nec nouerca uigilabit. Securus egre diar, sciente nullo reuertar. Vota sunt ista, sed oculorum. Cæcus desperaret etiam si tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram necesse est, quæ ratio fuerit ut iuuenis ad parricidîum suo potissimū gladio uteretur. Nimirum illud in mentem uenit, quia erat relicturnus. Nam si abstulit suum, ut etiam euasisset, tamen ferro suo teneretur. Cur ergo, inquis gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram semper, quia usurus illo non erā. Ferrum ego parricidio meo tot ante annos præparauî, & secundū illum quem minabar patri, tandiu innocēs fui. Ego erā ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes, ante gladiū illum familiarem oculis tuis feci añ negligenter, sic ut subtrahi posset. Non illum conscientia trepida uelauit, tam notus in cubiculo fuit, q̄ cæcitas domini. Quisquis ferrū p̄parat sceleri, sic illud habet, ut possit suū negare. Ponite nunc ante oculos actum parricidîj, deprehendētis difficultatē. Dono illud, dum a suto limine egreditur, dum illos quos accepit a patre seruulos fallit, ecce cubiculum senis inuenit aliquando, ecce paries ille defecit, & percussoris manus subito destituit, cessere fores sine strepitu, Quid postea agit? Vtrū ipsum cubiculî parietem circuit, an se cōmittit in mediū? & p̄spacia tenebrarum armatam manū iactat? Ecce patris lectulū tenet, etiam dormitiū anhelitus imminens audit, unde sciet quo dirigat ferrum, quē potius feriat ex duobus? Tentauit ergo uultus & pectus obiectum, breuissimā perituræ animæ uiam quærit, & quātus erit sopor qui ista non sentiat? Dices, neq; ego sensi. Ideo intelligis q̄ malā causam habeas, cuius & una & incredibilis defensio est. Ita feritur in sinu tuo maritus, & tu nihil sentis? Ad latus tuum fata hominis peragunt, tu taces, tanq̄ priuignus te occiderit priorem? Ita non ille percussus est homo, quem cæcus occidit? Te uero (si nihil aliud) calens ille cruor deniq; suscitasset. Sed q̄ manifesta est conscientia quæ te compellit ad hanc necessitatem, ut cum occisum a priuigno tuo patrem uideri uelis, cogaris dicere nihil sensisse? Sufficit, uicimus, innocentes sumus. Cum in eodem lectulo fueris, cum amplexa sis forsitan illū qui occisus est, tam incredibilem profiteris soporē? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus sanguinem tuum fortuna subtraxit? Certe dormiebas, certe nihil senseras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendî non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & nouerca pepercit? Maximū oim nefas fortiter fecit, minori sceleri statim par non fuit? Omnia humana sacra confudit, uiolare non est ausus pectus odiorum? Incredibile est, sine fide est, non occidere nouercam, cui imputes q̄ patrem occiderit. Quid ais adolescens? tu ne circa illum sanguinem defecisti? illa te blandius rogauit anima? perdidisti ergo illud q̄ nihil senserat, q̄ nox, q̄ silentiū, q̄ tempus supererat sceleris alterius? Tu si facere parricidium posses, ideo patrem tantum occidisses, ut tibi & nouercam liceret occidere. Non uideo cur uideri uelint relictam mulierem. Ideo tantum ut uideretur illud nefas illa fecisse, callide satis. Sed hoc alio protinus argumento subuerteretur. Non est eiusdem consilij nouercæ parcere ut substituatur ream, & gladium relinquere quo ipse deprehendatur. Sæpius uti necesse habeo argumento cæcitatîs, & hoc etiam loco quo de illo uulnere disputandum est. Me hercule si percussor intrasset qui uideret, qui lumen præ se tulisset, non tamen tam foeliciter librasset ictum, quem etiam si nullæ fallerent tenebræ, metus & conscientia incertum, magni sceleris tristem moræ fecissent. Raro contigit semel ferire carnifici, quāuis cōponat ipse ceruicem, & exercitata manus homicidium nouissime, uelut quoddam genus artis exercent. Si ergo librauit manum cæcus, ut ipam protinus feriret animam, ego me hercule etiam illud admiror, q̄ cum patrem uellet, non nouercam percussit. Præter animum nihil uirium habet parricida. Primus ictus ille trepidat, ille cogitat, ille erubescit, ille est ab innocentia proximus, præstat hoc solum, ut sequens fortius feriat. Interrogare nunc uolo, quæ iuueni causa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit nouercam suam infamari. Abstulit sibi omnem defensionem, & se parricidam confessus est, ferrum in uulnere reliquit. Si nondum occiderat, iterum feriret. Si iam perfectum nefas itelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifestissimam colligo? Si uultis iudices scire a quo sit relictus gladius, cogitate cui expedit ut inueniretur. Sed paries usq; ad cubiculū priuigni uestigio manus cruentatus est. Cogitate iudices ante omnia non eē incallidum hominem, neq; consilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus, & oculis difficile. Ille ergo non æstimat cum manū cruentam parieti applicat, uestigium a se parricidîj sui relinqui? cum dextram, qua duce utebat. ue. te tergere, atq; ita abire sine uestigio posset, totum parietē cruentabat, & ubiq; aliquid de patre misero relinquebat. Quid futurum eēt postero die, quantam expectaret inuidiam? Lucem non

cogitabat, sed disponebat indicium certum, indubitatum, sine errore, quod nouerca sequeretur usque ad cubiculum suum, usque ad limen ipsum. O admirabilem casum, nec cruor ante defecit. Ut hoc loco natura ipsius rei. Palmatus sanguine paries inuentus sic est, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expressit. Totum ergo sanguinem consumeret inter prima uestigia. Pone enim manum cruentam, atque adeo (ut iltis etiam blandiar) madentem, pone mensuram itineris, spacium parietis, diu enim in secretam domus partem reuertendum est, debet proxima pars cubiculo patris habere plurimum sanguinis, sequens minimum, ultima nihil. Nam cruor quoties ad motus est, transit, aut in manu tarde reptantis arefcit. Hoc quid esse dicamus, quod circa cubiculum utrunque sanguinis istius uestigium quasi incipit: hinc est paries palmatus, & illinc. Quomodo pertulit manus quod relinquebat: Nouerca istud, nouerca securis composuit oculis, illa miserum dextera sanguinem tulit, & manum subinde renouauit. Palmatus est paries, habet distantiam, uacat aliquid loci, integrum ubique uestigium est. Cæcus manus traxisset. Quæro nunc, unde tantum sanguinis in manu: Tunc enim ex omni uulnere cruor profluit & effunditur, cum ferri recentem uiam sequitur. At quoties eodem quo factum est cluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cum manus ex parte qua palmare uestigium potest, plicetur in capulo, & se dum telum occupat claudat, necesse est exteriore ut parte respecta sit. Tuus autem qui palmatus est paries, uestigium eius partis ostendit, ad quam cruor peruenire non potuit. Vestrū est nunc omnia ista comparare, perpendere. Cur prudentior sit iudex i deprehendendo scelere, quam reus admittendo, hoc esse in causa puto, quod alter tantum pro se cogitat, alter pro parte utraque. Tuitus sum adolescentis miserrimi causam, nunc inspicere uolo quanto certioribus argumentis nouerca teneatur. Transeo illum uulgarē & omnibus notum de comparatione personarum locum. Alius diceret maritum & uxorem nisi liberis initiarentur, non fortissimis corporum uinculis inhaerere. Ego illud potius dicam, decepta est mulier expectatio tua. Veneras quasi in uacuum domum, & sine hærede. Expectaueras ut infelix iste iuuenis ab ipsis protinus nuptiarum tuarum expelleretur auspicijs, extorem & inopem summo ueret pater blando corruptus amplexu, & omnino summam calamitatem corporis occurrere delictis uxoris oculis deueret. Inuenisti pium & deuotum unico senem, & de omnibus coniugis tui desperasti ob id affectibus. Miserrimus est maritus quisquis inducit filio nouercam, quod uxorem non uidetur utrunque posse amare. Quæro igitur ante omnia, ubi occisus est maritus: In cubiculo suo, hoc paulo ante priuigno defendendum non fuit. Occisus est in cubiculo senex. Ita ille percussor non timuit uxorem: Audeo secretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli solitudinem occisurus intrare. Quem quæram: ubi relinquitur maritus ab uxore innocens: Noctem autem ad scelus quis elegit: Nox tuum tempus est, quid si accedit huic etiam sceleris occasio: Non uenire debes a secreta domus parte, nec tota tibi penatiū sacra peragēda sunt, tu non cogitas quemadmodum suspensa manu sonantem blande cardinem flectas. Iaces secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est. Non times ne quis deprehendat. Ipsi quoque seruuli longius quiescunt, & præstatur grāde secretum Genio loci. Tibi quoque ferire cum uelis, scire an dormiat licet. Nox, & ferrum, & securus maritus, quidnam isto delictus scelere: Occisum esse miserum senem cum tu uolueris scimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam potestatem, qui priuigni fuit: Hæremus, hic difficilis expugnandus est locus. Quis credet mihi, si dixerō: gladium perdidit cæcus ille, perpetua nocte clausæ genæ non custodierunt. Fingere nimirum ad tempus uidebor, & rem nimium manifestam impudenter complorare. Scilicet semper isti apposita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido gloriaris ingenio, non decepisti trucem horridumque latronem, nostri tibi occasionem præbuere mores. Nam quod uno ictu occisus est senex, ad te suspicio magis respicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum uideris amplecti. Tu blanda manu præterare pectus, ubi assiduo uisceris pulsū non quiescat animus, ubi statim mors sit, ubi de spiritu sanguinis ictum explorare ante & cognoscere licet. Potest & uno ictu mulier occidere. Venio nunc ad uestigia parietis cruentati, quibus te satis abundeque pressimus dum adolescentem defendimus. Hæc sunt tamen quæ contra te reseruata sunt. Cum maritus tuus in cubiculo occidetur, sciebas nullum tibi relictum patrocinium, nisi aliquid simile cæcitati fecisses. Ideoque sanguinem in illam partem induxisti, in quam quæri uolebas, ut postero die omnis inuidia sanguinis notas & uestigia præparata sequeretur. Infamas cæcū, consiliū ex calamitate sumpsisti. Sciebas illum non aliter si dux defecisset ingredi posse, quam si uestigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulasti itaque cæcitatē, & ne quid sceleri ipso deesset, mariti tui cruore lusisti. Omnia tibi composita atque simulata sunt per otium & securitatem, tanquam scelus transferretur in genio. Nunc enim nocens, quia priuigni gladius in uulnere, quia paries cruentatus, hoc sus-

ficere

ficere utrunq; iudicio putabas: q̄ facili momento causæ fata uertuntur, q̄ fecisse etiam is scelus frequenter inuentus est, qui obijciebat. Sed causas inquit parricidij iste habuit, quæ iratus pater in secretam domus partem relegauerat. Mulier illa forsitan ignominia foelicioris uideretur esse priuigni, Cæcitatæ beneficium est cum illi secretum datur. O præclaram senis optimi singularemq; pietatem, q̄ blande ille seposuit miserum suum, q̄ diligenter uxoris gaudentis eluit oculos, q̄ multo cæcum pudore donauit. Si foelicior, inquit, essem pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miser illam occupa partem, in qua nemo te uideat, in quam solus ego ueniam, sint circa te seruuli fideles, non gemitus tuos audiat quisq;, non flebili mœrore pascat. Nihil est quod te sollicitet conuersatione nostri, secretum quod cæcitati præstat, ideo præstat, ut minus oculi desiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantum ultione cõtētus ē, ut illi assignet quietam, & sepositam, & meliorem partem domus. Ita ego, sic intelligebam, quasi abdicaret, quasi expelleret. Iratus ergo senex tenet iuuenē suū uelut interiore cõplexu, & a limine obstat. Rogo q̄ duos separet media domo, te integram, sanam, illum infœlicem cæcum, contumeliæ opportunum, iniuriæ facilem, utrum filio irascitur, an uxori? Nolo, inquit, iuuenis utaris amœna domus parte, nec quæ nitidioribus tectis elaborata sunt per tineant ad oculos tuos. Quis tam stulte irascitur cæco, ut putet illius interesse ubi habitare iubeatur? Te potius ille summouet. Tuis inuidiam facit oculis, tibi dicit, sufficiat, satis est, habeas maiorem domus partem, absentem putes, misero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio sub nouerca assignat secretam domus partem, confitetur uxori se abdicare non posse. Transit ad aliud genus defensionis. Sibi causam cædis nō fuisse, cum hic hæres inuētus sit omnium bonorum. Quis enim alius esse debeat, ut huic properadum fuerit ad hæreditatem? Filius scriptus non timet pœnitentiã testamenti, Omnium bonorum hæres relictus est. Non ergo irascebatur pater cum daret secretam domus partem, nō pnt tibi diuersa prodesse, eadem obijceres reo si exhæredatus eēt. Elige utrum uoles. Si sciuit se esse hæredē amare magis patrem debuit, si ignorauit, non habuit quod speraret ex patris morte. Reliquū est ut itueamur, ille q̄ periit ab utro magis uestrū desideret. Te opinor hic grauius afficit dolor, impatientius hic luctus exanimat, tuq; obsoletam protinus nubē, & temporis accõmodata lugubria flammeo reuertente mutabis. Hic uero iuuenis, qui si fortunæ suæ mala cum præteritis comparet, cæcus cœpit esse nunc primū, quid non miser in hoc sene perdidit? uiuebat illi magna pietas, aderant quocunq; iusserat de facie patris oculi, non illudere infœlicibus tenebris contumaces seruuli poterant, nec (quod extremū contumeliarū genus est) ut dominum ageret rogabat. Nunc quanta dij boni ludibria sunt incunda: luxere se pariter cæcitas & solitudo. Quid tibi nunc miserrime adolescens hæreditas prodest, quam tantū audis? quid enī circa te pecunia potest? quæ fruendi uoluptates? quid aliud q̄ spoliõrū facilis occasio? Quam bene ista omnia paterni oculi custodiebant, quam facile decipi, q̄ facile denudari, q̄ sine labore falli potes, q̄ cito inops fieri. Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi nisi perpetuus imminet mœror, & execratio uitæ? Miser post omnia & lachrymas perdidit, nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit ecce quæ sit miser ferrum. Nunc inquit huc reddite illud, innocens donec habuit meas manus tantum. Si mori necesse est, illi potissimum incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infœlix anima querebat. Vbi nunc meæ uires? Vbi impetus? Vbi dextera tam fortis? uno ictu puto ne me quidem ipsum mihi contingat occidere.

¶ Argumentum Declamationis .II.

Ex incendio domus, adolescens patrem extulit. Dum matrem repetit, & ipam & oculos amisit. Induxit illi pater nouercam. Quæ accessit quodam tempore ad maritum, dixitq; parari illi uenenum, quod iuuenis in sinu haberet, & sibi promissam dimidiam partem bonorū si illud marito porrexisset. Intrauit ad cæcum pater, interrogauitq; an hæc uera essent. Ille negauit, exquisiuit, & inuenit in sinu uenenum. Interrogauit cui parasset, ille tacuit. Recessit pater, & mutato testamento nouercā fecit hæredem. Eadem nocte strepitus in domo fuit. Intrauit familia in cubiculum domini, inuenitq; ipsum occisum, & nouercam iuxta cadauer dormienti similem, cæcum in limine cubiculi sui stantem, gladium eius sub puluino cruentatum. Accusant se inuicem cæcus & nouerca.

¶ Pro Cæco contra Nouercam.

p iiii Sentio

PRO CAECO.

Sentio iudices pudori iuuenis, pro quo minimum est quod parricida non est, grauissimum uideri quod absoluendus est contra nouercam, & plurimum caeco de reuerentia deperire uirtutum, cum in patrocinio summæ pietatis aufertur quicquid alium defenderet innocentem. Hæc primum itaque publicis allegamus affectibus, quod pro se reus indignatur uti corporis probatione. Solus omnium non remittit sibi, ut incredibilior sit in parricidio caecus, quam fuit cum uideret. Homo omnium quos unquam miseros fecere uirtutes, innocentissimus parridium negauit antequam pater occideret, & ne quid hodiernæ sollicitudini præstari putetis, fecit quod est summum in rebus humanis nefas, ne uel in alio crederet. Ignoscite per fidem, quod indignat se iuuenis in honorem tantum calamitatis absolui filium, qui patrem ex incendio sua cæcitate seruauit. Facinus est hoc tantum innocentem uideri, quod illum non potuerit occidere. Nam quod ad mulierem iudices pertinet, quæ defendi non potest, si patrem caecus occidit, tam impudentem delatoris necessitatem malo, quam si tantum negaret. Viderit qui fiduciam ueritatis purat, quod caeco facinus obiectum est. Deprehensa mulieris audacia est, quæ non potest nisi incredibilem comparatione defendi, & quisquis caecum inuicem accusat, solus est reus. Aliæ iudices esse debuerunt aduersus hanc debilitatem probationes. Caecus in parricidio non debet suspectus fieri, sed deprehendi. Quæso itaque iudices, ut hæc prima propter causam iuuenis putetis, quæ contra illum inimica sunt. Nihil magis debet esse pro caeco, quam quod aduersus illum sunt multa fingenda. Et constat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parridij similitudine. Congesta sunt aduersus miseram debilitatem ferrum, cruor, uenenum, & quicquid non potest esse negligentia, nisi nescientis. Nemo iudices, nemo diligentior debet esse ad facinus, quam qui parridii potuit facere caecus. Iuuenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra finguntur, eius fuit erga parentes semper affectus, quem nefas est optare de liberis. Cum domus ignium septa uolentia rapuisset miseris senibus omne præsidium, illa festinatione qua fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendiū. In quanto tunc periculo fuit reus naturæ pietas. Dum diu multum quod attonitus hæret, dum ad utrumque respicit, ad utrumque discurrit, pene infelicissimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Ut deinde miserimos senes cluserat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus uices disposuit affectus. Vix dum posito sene, cum illum quoque miraremur explicitum, iterum flammam aperuit, & undique coeuntis incendij redditus globis arserat iuuenis, si tardius perdidisset oculos. Facinus est iudices, non hoc quoque maximis contigisse conatibus, ut seruares & mater. Minus tamē in utroque fecerat, nisi perdidisset oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cuius salutem faciem uultusque consumpsit. Patri præstitit cæcitatē, qui amisit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo iudices, ut excusem quod pater induxit caeco nouercam. Factum est eo tempore, quod constabat patrem filio senem soluendo non esse. Concederim quin immo iuuenis fuisse consilium, ut pater cui matrimonium filiumque abstulerat incendium, residua senectutis alia solaretur uxore, & ut domus quæ caecum tantum habebat & senem, acciperet ex coniugio ministeria custodita. Facinus est iudices quod bonos priuignos nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quam multis insidijs, quam multis artibus patet cæcitas innocentis? Mulier cui spem inuadendæ hæreditatis præstabat debilitas priuigni, senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasione, ut prius infamaret parridij caecus. Viso igitur hoc, quod sibi iuuenis non uidebatur esse priuignus, uenenum quod in miseri sinu abdidit deprehensura, nuntiauit patri, tanquam parridium pararetur. Et quia mendacium poterat facile nudari, si quem consciū nominasset, totam delationem sic ordinauit, ut sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorum, si uenenum seni uoluisset ipsa porrigere. Videtis iudices, qua præparatione nouerca ad testamentum patris accesserit. Mulierem quam credit maritus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, ut faciat hæredem. O quanto aliter probaretur parridium, quod iam potest deprehendi. Mulier quæ se dicebat in conscientiam sceleris admissam, non hoc primum exegit a patre, ut quaereret quis parasset caeco uenenum, quis dedisset, unde maximum sciebat posse fieri quaestio- nis errorem, instituit ut innocentissimus iuuenis interrogaretur repente, subito infamatura uelut dephensi trepidatione, seu tacuisset caecus, seu negasset. Adductus ad filium senex, dixit iuueni quicquid audierat. Nunquam iudices tam simplicis innocentia fuit facinus negare. Non esset ausus iuuenis coram ea muliere mentiri, quod perdidit, & sciret ubi esset uenenum. Ut uero sensit infelix instantem nouercam, postulantemque ut sinus iuuenis exquireret, tunc uero attonitus, hærens, & tota malorum suorum cogitatione confusus, intellexit hoc argumentum eius esse, quæ parasset, ut posset deprehendi. Igitur prope, festinanter omnia membra pertractans, & mersis in sinum manibus, dum cuncta suspitionibus, dum tactu iuuenis explorat, uenenum primum inuenit. Laudo iudices

iudices innocentiam silentij, laudo fiduciam, q̄ interrogatus cui parasset, non putauit sibi defendendum uenenum. Rem quinimo fecit eius qui sciret patrem non crediturum, & (q̄ maxima est innocentiae contumacia) persuasionem senis nulla uoluit excusatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confessio. Quisquis habet uenenum, habet & quod respondeat deprehensus. Fecit post haec senex rem hominis quem non mouisset quicquid iuenerat. Non torsit ministeria caeci, & de scelere in q̄ solus nocens eē parricida non poterat, nō explicuit ordinem quaestionis, sed quod plus est q̄ absoluere, remisit iuueni defensionē. Vtrū deinde intellectis deterrimae mulieris insidijs filium paulisper uoluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio suo deliberaturus interim captauerit, ut uideretur mulieris cupiditati iam non obstare priuignus, an facillimum fuerit, ut exhæredationem quoq̄ impetraret nouerca caeci ab homine, cui tam multa persuaserat, cogitationibus uestris relinquo. Hoc tantum dixisse contentus sum, Testamentum continuo mutauit. Et ne quis miret hanc festinationem, statim subsecutum est ut periret. An interfuerit iudices iuuenis huius ut uiueret pater, qui iam alio moriebatur hærede, uos aestimabitis, non interfuit ut occideretur. Facinus iudices quod illa nocte in cubiculo nouerca, quod in lectulo factum est, domus tota sensit, nemo non sibi uisus est iuxta fuisse. Excitari sola nouerca non potuit illo loco unde uenerat fragor. Cucurrit familia quo sollicitos atq̄ trepidantes ducebat strepitus, quem sequebatur. Inuenerunt senem occisum, nouercam iuxta cadauer sic iacentem, ne statim possent interrogare quis occidisset. Nuntiatum est deinde facinus & caeco. Inuentus est (quod innocentiae sufficit) non a scelere rediens, stans in limine cubiculi sui animo quo discurrebant uidentes. Ut deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem utiq̄ quae postulauerat de ueneno. Quid in lectulo gladius cruentatus inuentus est, non deprecor iudices quin contra caecitatem non minus argumentum putetis, q̄ q̄ inueniri potuit uenenum in parricidij suspitione. Gladius cruentatus nouissima probatio debet eē, non sola. Ignoscite malorum periculorū metus, ignoscite humana discrimina. Defensionem iuuenis primum lachrymis gemituq̄ persequimur. Perdidit infœlix patrem, perdidit & caecitas illum senem, cuius oscula, cuius amplexus imponebat uulneribus oculorum, cui praestabat caecus ut uiueret. Misera innocentia, misera debilitas, q̄ te nouerca non sic potius decipere maluit, ut biberes uenenum. Facinus e iudices comparisonem fieri ut incredibile sit parricidium. Idem uos putatis efficere noctiuū merita, & affectus osculis blanditijsq̄ quaesitos, quod natalium pignorumq̄ reuerentias. Nul las ego facilius perire crediderim, q̄ corporum charitates. Et licet matrimonij paulatim reuerentia grauitatis accedat, pnt tamen distrahi facilitate qua coeunt. Vxor e, quam iungit, qua diducit utilitas, cuius haec sola reuerentia est, q̄ uideet inuenta causa liberorū. Aspiciamus matrimoniorū singula momēta rixantia, mutant q̄tidie domos, & per amplexus lectulosq̄ discurrent. Placet etiam post liberos alius maritus, & unde deprehendas omnium scelex facilitate, pnt non amare uiuentes. Quid si huic uxoriae utilitati nouercale nomē adiungas? Mulieri quae post liberos inducit, mrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios pstat affectus diligere uitae, lucis auctorem? Liberi ac parentis nō alius mihi uideet affectus, q̄ quo rerum natura, quo mundus ipse constrictus est. Quisq̄ ne mortaliū confodiet illud sacrū, uenerandūq̄ corpus, quod pot ex ignibus rapi, q̄ bn consumunt oculi? Non inuenio iudices quoadmodū posset esse contra liberos salua reuerentia. Non est difficile ut maritum uxor occidat, si non est difficilius ut filius p̄rem. Non est iudices q̄ putetis inter mulierē & uirū de scelere quaeri, neq̄ est q̄ se nouerca sexus occasione tueat. Maior est caecitatis infirmitas. Sūt & foeminis ad scelera uires, cum habent causas uirorū. Quinimo si interroges, facilius haec peccata metus, odium, ira corrumpunt, & qm non habent roboris tantum, unde uitia metium uincant, plerunq̄ facinus infirmitate fecerunt. Sane tñ illis sceleribus sufficere non possint, quae discursum, quae exigūt laborē. Quid uero tā muliebri possis inuenire facinus, q̄ occidere hoīem iuxta te iacentē, aggredi senē qui se tuis crediderit amplexibus, cuius somnos ipa disponas, ipa custodias? Omnis alius percussor dephendi pot anteq̄ feriat, uxor non sentit, nisi dum occidit. Non est iudices incredibile ut occiderit mulier hoīem, quem dē potuisse caecus occidere. Facinus est iudices, si caecos habere non credimus, nisi necessitatis innocentia. Prima est infirmitas caecitatis ut nolit. Fallitur quisquis hanc calamitatē nō animorū putat eē, sed corporū. Totius hominis debilitas est oculos perdidisse. Et si diligenter actus intuearis humanos misteria luminū sumus. Caecus nō irascit, nō odit, nō cōcupiscit. Et cū corpa nra uigorē de luminibus accipiant, pereunt cū suis uitia causis. En ad qd erumpant manus, q̄ pxima quaeq̄ tādū q̄runt, manus q̄ sua quoq̄ ministeria non explicant. Audebit quicq̄ corpus illud quod ad singulos sibi uideet decidere motus, cui quicquid ante se est, donec exploret, abruptū e? Fa

cæcus admittet in quo nihil ipse facturus est: Facinus, quod totum credat alij: Quid si cæcitas sit quam fecerint ignes: nemo in incendio solos ex homine perdit oculos. Tunc facies sentit incendium cum ambusti defecere gressus, cum opponi non possunt pro oculis manus, & ad lumina nostra flamas omnium membrorum uulneribus admittimus. Cæcum uel hoc faciet innocentem, q̄ licet uiribus, licet sufficiat audacia, non habet persuasionem hominis, qui possit imponere. Nefas est iudices hunc iuuenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quam incredibile est ut occiderit patrem, qui pati non potuit ut perderet: Rogo quid opus gladio, quid ueneno parricidæ: quantulum fuit potius seruare matrem: Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura, parricidii sic facere potuisti, ut optimus filius uidereris. Quantum deinde impatientissimis affectibus putatis accessisse post cæcitatem: charior est pater cū in locum successit oculorum, & tunc est infinita pietas, cum in illa debeas amare quod feceris. Quid dicitis iudices: transferet in facinus hunc cæcitatē suæ iuuenis fauorem, ad quem quotidie laudatura ciuitas coit, cui assident omnes liberi, omnes parentes: faciet se pietatis pariter & sceleris exemplum. Facilius est ut occidas patrem a quo sis ipse seruatus. Nullius unq̄ iudices parricidij magis debuisse excutere causas. Cupiditas, inquit, iuuenem egit in facinus. Hoc si credibile, si uerum est, debet uideri, mulier hæres maritum, an patrem cæcus exhereditus occiderit. Habeant sane iudices hanc nefariæ cupiditatis festinationem, quos uitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat, quo cæco hereditatem uel innocentem: oculi sunt, oculi per quos paupertatem ferre non possumus, oculi tota nostra luxuria. Hi nos in omnia quotidie uitia præcipitant, mirantur, adamant, concupiscunt. Facilius impleas animi satiætem. Quo per fidem diuitias iuueni apud quem omnium rerum diuersitas perit: Circundes licet hanc debilitatem fulgore, diuitijs, cæco tamen tunc magis cuncta defunt, cum contigerunt, nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate conueniat. Homo in honore parentum excæcatus, patrimonio sub patre melius utetur. Et quod per fidem parricidij genus iuuenis elegit: uenenum, inquit, iuuenis parauit. Cur per fidem, si sufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere conscium, cui præstare debeat ministrum, cum maius habere possit in gladio parricida secretum: an postea iuueni succurrit quid possunt facere manus, & si circa uenenum deprehensa debilitas collegit inde uires: Nemo iudices, nemo nescit quemadmodum possit occidere. Intellexit iudices nouerca quam incredibile esset, ut uideretur cæcus parasse uenenum. Igitur adiecit tentatam se, ut illud ip̄a porrigeret. Date per fidem iudices operam, inuenite uerba, secreto priuignus & nouerca de parricidio loquuntur. Ita se non putat uterq̄ tentari: Quid dicitis iudices: Nullum ne in tota domo quod corrumperet, aliud parricida petitus inuenit: Difficilius hoc credas nouercæ, si te a nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hæc omnes loqui cum patre: oim blanditarum primū esse sermonem: No uercam timeas negantem. Non habet fidem ei credere parricidium, quem scias proditurum, nisi impetraueris. Per fidem iudices attendite criminis diuersitatem. Tentatam se in parricidij conscientia mulier affirmat. Quis uero dubitet nunquam hoc priuignum fuisse facturū, si habere conscium potuisset alium: Atqui uenenum iam parauit, emit. Et cum hoc ipse facere non potuerit cæcus, quis est iste cui parricidij tantum instrumenta creduntur: cur non idem porrigit seni: uel si non potest decipi maritus nisi manibus uxoris, cur ante parricidium struitur, q̄ sciat an nouerca promittat: Nam quod uult uideri, promissam sibi partem bonorum, non est argumentum, nisi & ipsum probetur. Mulier quæ sollicitatur ad facinus, quemadmodum sibi consulit ne illam parricida decipiat: Et probationes prospicere debuit, seu factura quod rogabatur, seu proditura. Adde quod neq̄ odit nouercam cæcus cui parricidium credit, neq̄ hereditate corrumpitur, cuius contentus est parte dimidia. Nemo iudices parricidium faciet quo alius utatur. Exigo igitur ut istud parricidium cæci tu socia, tu conscientia manifestius probes. Quid opus est ut iam uenenum iuuenis habeat: potius sermonibus nostris interpone testes, fac coram seruis loquatur, fac intersint amici, fac audiat pater. Facillimum est cæci decipere secretum. Vtere mulier homine qui se commisit oculis tuis. Vtere uerbis quæ regis, manibus quæ moues. Volo uenenum ipse proferat, ipse porrigat, uolote rursus in facinus hortetur, uolo plura promittat. Parricidium cæci deprehendi potest, dum tibi fatetur. Sed, inquit, inuentus est tenens uenenum. Exiguum argumentum nouerca de magna facilitate fecisti. Non accusas cæcum, sed ostendis. Homo expositus ad omnem occasionem, ad omne ludibrium, quem tactus, quem proxima quæq̄ decipiunt, quid refert, quid in sinu habeat ille quæ deprehendere possis, qualē relinquant. A q̄ modo nouerca digressa est, cuius ordiauit uestes, tetigit sinus, mēbra composuit, uenenu p̄t habere sic ut nesciat, p̄t sic ut aliud putet. Si mehercule uolueris, tenebit palam, si iusseris, accipiat corā seruulis, coram amicis,

amicis, & si uenenum non diceret, hauriet, bibet. Nullo magis iudices argumento potest innocentia cæcitas intelligi, quæ uidetur deprehensus iuuenis. Si parricida est, & exquiritur, hanc saltem sibi præstabit dissimulationem ne teneat uenenum. Neminem iudices credo mirari, quod iuuenis interrogatus cui parasset, uerba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, uenenum iuuenis expauit. Auferunt nobis uocem quæ fieri posse non credimus, & silentium est admiratio subita miserorum. Nescit tacere deprehensorum scelerum trepidatio, & statim respondet illa cum suo sibi scelere parata defensio. Tacere facilius est deceptis, quam deprehensis. Quid per fidem facere uultis iuuenem, quem de parricidio consulit pater ille seruatus: miror hercule non dixisse, uolui, sum ueneficus, sum parricida, & inuidiam putarem si confessus eēt. Bene quod nescit iuuenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa deprehensorum multa uerba. Venenum quod tenet cæcus, ipsius est si illud excuset. Sed, inquit, exheredatus a patre est. Poteram iudices secretum hoc senis profundumque uocare consilium, contra iuuenem tamen eē non debet, etiam ut de parricidio crediderit nouerca. Notum hoc iudices, ac uulgare facinus est, quod plerumque contra liberos amantur uxores, & sequentiū matrimoniorum non aliunde quam de damno pietatis affectus est. Genus infirmissimæ seruitutis eē senex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quod necesse est impatientius amet maritus uxorem, qui sibi uidetur filium iam perdidisse? Facillimum est de cæco parricidium credere, cum hucusque erraueris, ut inquireret. Volo scire iudices quid fecerit homo senex, qui parricidam filium sciat. Non culeum parat, non illud porrigit uenenum, non saltem abdicatione dimittit, testamentum tantummodo mutat, & parricida sola paupertate punitur. Rogo quis præcipitat, urget: adeo ne non potest fieri idem postero die: grauius hoc faciet pater si non præstiterit uxori. Quid quod hoc ipsum tam placide, tam quiete facit, quasi captet imponere? Quid dicitis miserorum parentum affectus? Exheredaturus pater filium, non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lachrymis tabulæ, nulla uociferatione complentur. Nescis senex, quanta tibi opus sit ratione tabularum, exheredas miserabilem parricidam. Non est iudices quod putetis, ideo nullum adiectum ad exheredationem iuuenis elogium, quia de scelere constaret. Nemo unquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem iudices duorum inter quos de scelere quaritur, æstimemus mutato testamento proximam noctem. Iuuenis, seu innocens, seu parricida est, adhuc in suo filitio stupet, nec facile dixerim unde maior trepidatio, si alienum tenuit, an suum uenenum. Nouerca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil est difficilius quam differre gaudium, quod scias te non mereri, & filio se eē prælatam non est longa persuasio. Expectat nunc ut iuuenis agat causam postero die, ut credulum senem propinqui, ut ciuitas uniuersa castiget, & se nouerca sensit unius tantum noctis hæredem, non creditur testamento hominis, qui eadem nocte qua filium exheredauit occiditur. Tractemus nunc iudices ipsius sceleris comparisonem. Cæcus ignorat ubi iaceat senex, an iam quiescat. Et quod difficile est ut credat illum qui modo de parricidio suspicatus est, dormire patrem? Tu sentis quando senem uiccrit lassitudo curarum. Cæco quis renuntiat quod diei noctisque secretum? Scis pariter an una quiescentium fores uallauerit cura seruorum. Tu facere potes occasionem uxor & domina. Cæco fortassis ad aliud limen errandum est. Tibi hoc solum restat ut ferias. Cæcus necesse est quietem patris ipsa corporum electione confundat. Tu iugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum limen casus, rursus reditus incerta tentanda sunt. Tibi restat ut statim membra componas, ut quiescas. Non sufficiunt facinus facturo solæ cogitationes, & uix tam multa pariter sciretis oculi. Per fidem iudices ab utro credibilius eē occisum senem: a nouerca, quæ prospexit ut alius posset eē suspectus, an a iuueni, cuius inuidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat? Intuemini per fidem iudices procedentem parricidam. Quos non ista uestigia frangant, rumpantque somnos? Vestigia plura semper errantium, quæ non ualent suspensis prætentatisque gressibus librare corpus, & quia diu incerta sunt nutantia, necesse est grauius premat solum cui crediderint. Quanto ex hoc plus accipiat necesse est illa nocturni silentij quies, quod ambulantis cæci nec manus cessant, præmittuntur, explorant, & adesse se nuntiant? Illa per quæ complexus ueniunt, non sunt in potestate cæci, quibus toto se fateatur strepitu. Quicquid occurrit nequaquam potest euitare cæcitas nisi offensa, ut ambulare, ut ingredi nocte possimus, dies facit. Quam multa deinde supersunt postquam ad patrem peruentum est? Exploretur necesse est pariter facientium prima diuersitas, uultus, ora tractentur, detrahantur uelamenta corporibus, quærat uulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat. Grauior semper dexteræ tractatus erratis. Paulatim deinde admo- uendus est pectori mucro, & nequa confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gla-

tet gla

ret gladium manus. Vnde tantum uirum cæco, ut in uno statim ictu mors tota peragat. In certum uulnus sit necesse est, cuius impetum nō regitis oculi, nec possis custodire destinatū ferro locum, dum ad colligendum uulneris pondus, dexteræ redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis post uulnus unum cōtinuo fugit? Et quemadmodum scit, an facinus expleuerit? an potius expectat, ut de parricidio cadaveri credat? Ecce iterum per eadem incerta redeundum est, omnia rursus periculose tentanda uenienti. Fidem uestram iudices, ut nobis profit argumentum criminis nostri, cæcus si nec uenire, nec reuerti sine strepitu potest, neq; sic occidere potuit, ut deciperet nouercam. Te te hoc loco mulier interrogo, quæ tam grauis quies, ut te mors tam uicina non excitet? Paruulis noctium turbamur offensis. Excitant nos exigui plærunq; motus, uox incerta, longinqua, & aliquando ipsum silentium. Illorum sane iuxta te suprema non sentias, quos senectus languoresq; dissoluunt, hominis qui ferro occidit tumultuatur exitus, & similis est repugnanti. Quid q̄ necesse est nulla mors inquietior sit, q̄ quæ statim tota est? Nam q̄ dormiens occisus est, non est q̄ sic æstimetis, tanquam per illam quietem transierit in mortem, sit aliquid necesse est inter soporem mortemq; medium, nec potest iungi tanta diuersitas, cum sit somnus ipse pars uitæ. Non multum interest quietem nostram ratio uitæ rumpat, an mortis. Hominem qui dormiens occiditur ipsa mors excitat. Sane non habuerit supremam uocem, habet utiq; palpitationes, habet motus, & quicquid torus lectulus sciat. Et quādo mulier seni tuo blandius implicita iacuisse? Siccine dormis, quæ modo turbasti totam domum, cuius priuignus parricida, miser est maritus? Ecce uitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per uulnus anima agit ante se anhelitus, agit crebra suspiria. En iterum largus ille sanguis circa tuos duratur artus, stringeris deficientium rigore membrorum, non moueris, non expauescis, sed dormis per tot diuersitates? Non relinquitur quid aliud simulare possit mulier, cui necesse est iuxta eum inueniri quem occidit. Non est iudices q̄ incredibile putetis, ut quis perferat dormientis simulationem, nihil est qd̄ facilius humana calliditas possit imitari. Sic quidam cadaverum expressere pallorem, & contra uerbera, experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quanto facilius simulare possit mulier rem cuius imitationi sufficit cluisse lumina, laxasse mēbra, dedisse suspirijs modum, & anhelitus negligenter egisse? Inter dormientem simulantemq;, non est nisi conscientia. Nam q̄ ad tot uestigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore durauit, nolite mirari, facilius excites dormientem. Et hæc est omnium natura rerum, ne quid diutius perferas, q̄ quod imitaris. Simulare somnum habet & hanc facilitatem, q̄ uidetur similis excitato qui deprehensus est. Quid hoc eē uis mulier, q̄ te non excitet res qua domus tota turbatur? Illa seruilis negligentia quietem, illos sine curis, sine affectibus somnos, illos qui non statim primo timore profiliunt fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus discurrentium tota domo? prima sunt euigilantium præsidia clamores, nec potest quieta res noctis eē auxiliū. Minore strepitu commota es cum excitareris. Ecce cubiculi uestri fores trepide festinatoris effringuntur impulsu, en lumen super lectulum ingerunt multæ manus, & ad prostratorum corporum similitudinem cubiculum gemitu, uociferatione completur. Tu iaces, & in cadaueris similitudinem usq; resoluta es. Hoc tu quietem putas eē? Patientia est. Vestra iudices æstimandum relinquo prudentia, strepitum quem in cubiculo senis fuisse confessi sunt, qui illo potissimum concurrerunt, utrum putetis factum colluctatione morientis, an peracta cæde referentis gladium mulieris fuisse discursum? An hoc quoq; inter artes nouercæ, ut omnibus sceleris sui partibus sensim quieteq; dispositis, ipsa ad excitandam familiam fecerit strepitum, cui hoc solum supererat ut sic inueniretur? Fragor quo familia excitata eē, si redeuntis cæci fuit, deprehensus iuuenis eēt anteq̄ gladium referret, ut sciatis iudices neminē fuisse in domo quæ non fragor ille confuderit. Cæcus quoq; inuentus in limine eē, sicut solet ultro citroq; commeare. Iuuenis si intra suum patrisq; cubiculum facillime discurret, quid adhuc in limine facit? Euasit & fugit, gladium iam reposuit. Et quanto facilius est cæco simulare somnos, uultum quietis imitari? Quod per fidem maius subitæ confusionis argumentum est, q̄ q̄ cæcus exiliuit, & stetit? Grauius necesse eē expauescant, quibus de solitudine sua non renuntiat oculi, & cōclusus animus nō exit in uisus, non habet unde timori suo par sit. Deprehensus eē iuuenis ubi illū destituerat ipetus timoris, pōt negligere cæcitas in cubiculo suo ducē, in quo oēs dies, cunctasq; noctes agit, iter quod iam multis offensis, multis edidicit erroribus. Extra limē cæcitas est, inde error, inde tenebræ. Nihil eē innocētius cæco, qui nec scelere deprehensus est, nec i dissimulatiōe. Proclamat hoc loco iuuenis, ut primū, inquit, me pater fragor domus, & uelut tui cōfudere gemitus, iterq; tanq; te rapturus exiliū. Tunc primū miser sensi facinus cecitatis, steti donec mihi nūciareris occisus, & in illa discurrentium trepidatione tenui miser

otium

otium timoris. O si numen aliquod paulisper accommodasset oculos, primus in cubiculum intrassem patris, inuenissem fortassis adhuc aliqua uerba morientis loqui, interrogare potuissem. Tarda & trepida sunt officia seruatorum. Ego te deprehendissem nouerca uigilantem. Sed, inquit, gladius caeci cruentatus inuentus est. Non est iudices caecitatis audacia, de parricidio referre gladium, & homo cuius paulo ante exquisiti sunt sinus, non referret in cubiculum surum ferrum quod non tegere posset, non abscondere, & tamen cruentatum sciat. Quis hanc iudices impudentiam ferat? Negat caeco surripi potuisse gladium mulier quae se quiete defendit. Et quanto facilius est somnos decipere miserorum? Grauior est quies, quibus ex lassitudine calamitatum uenit. Caeco uero facile est etiam uigilanti surripere gladium. Quoadmodum paratur, argumentum, quaedam facere non potest negligentia, & facilius est, ut caecitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantum causas habet qui occidit alieno. Sentio iudices iadudum indignari miserimum iuuenem, quod argumentis, quod probatione defenditur, reddenda sunt maximo uirorum patrocina tam pia caecitatis, & agenda reliqua pars causae admiratione. Intueri mihi iudices uideor expeditionis illius incredibilem nouamque faciem. Vadit raptio patris iuuenis per ardentem crescentesque flammam, dicturum me putatis, ut euadat, ut fugiat? Properat miser ut reuertatur. En membra contactu stringunt igni um. Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoque pene luminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc nunc me putatis stupere, mirari, quod huic iuuenis oneri praemediosignium globos, & ruentia tecta sufficit? Illud est cui uix habere possit mortalitas fide. Visus est sibi fecisse rem facilem. Quanta dii deaque pietatis audacia est ire rursus in flammam, illo ubi patrem pene perdideris? iam non erat illud penates, iam non erat domus, ubique tamen iuueni uidebatur ardere mater. iam miser undique flagrantibus membris cum discurrentem clausisset ignis, (quod solum supererat uirum genus) matrem quaerebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem sua membra faciem, & oculi quaerentibus matrem manibus arserunt. Rursus infelix totum tactu perlustrat incendium, & unde maximus est collabentium culminum fragor, illo debilitas tanquam inuentura reuocatur. Solus oim seruatus est beneficio caecitatis. Protrahatur iudices si uideat in medium reus, plurimum probationibus adiacere debent truces uultus, terribilis, minaxque facies. Hic est iudices qui dicitur tota nocte discurrisse. Hic ille circumspectus, hic ille foelix parricida. Recefferunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circa genua uestra ducendus est, non est qui dirigat gressus, non seruuli supersunt, non penates. Respondete per fidem, respondete mortales, utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infelicissime iuuenis? rogandum est, neque habes totas praesces, perit ille uester ambitus, uestra miseratio, sed nefas est ut reatus iste sentiat debilitatis aduersa. Nos aedum iuuenis duc, immo nostris humeris, nostris manibus innitere, nos tibi praesces, nos accommodamus oculos. Quid aduersaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro uita, sed dura miser, dura saltem, uiue dum uincas, decet te hic quoque uirtutum tuarum cumulus, decet ut digneris moriturus absolui.

¶ Argumentum Declamationis .III.

Bello Cimbrico miles Marianus Tribunum stuprum sibi inferre conā
tem propinquum Marij occidit, reus est caedis apud imperatorem.

Pro milite contra Tribunum.

Satis dedecoris atque flagitij castra ceperunt cum haec furenti tribuno mens subiecta est, ut in medio belli Cimbrici strepitu ante signa (tuus honos sit habitus sanctissimis auribus,) iuberet prostare gladio cinctum, & uim turpissimam ac nefariam tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet extrema labes usam, & in exemplum in quod facillime uirtutia proficiunt, noua culpa pernotuit, & licet impunita sit reo uirtus sua, tamen in hoc ruentis in deteriora saeculi cursu affirmo, plures erunt qui tribunum imitentur, quam qui militem. Etsi nihil minus conuenire uidetur partibus aduocati summe imperator, quam reo capite periclitanti subsidium miserationis auferre, memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atque ut spero, tuto profiteor, militem tuum quicquid afferat casus hodie, sub ipso fortunae minantis ictu stare securum. Aut enim absolues tanquam innocenterem, aut punies tanquam uirum. Fas est uita periclitari, qui natum se meminit lege pereundi. Neque in militiam grauissimo asperimoque bello ita uenit, ut nesciret sibi mortem in procinctu habendam, neque tam imbellis, ut non forti pectore aduersa, dum non inhonesta, toleret. Affirmo tibi, C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum tribunus uoluisset occidere. Neque ignorauit quae manerent eum pericula, cum obscenos furiosique corruptoris amplexus gladio diuelleret. Nec habeo sane quid in milite praesertim tuo laudem, si pudicus est tantum, quia expedit, nec si sit uitae cupidissimus,

diffimus, poenitere eū facti sui potest. De interfectore corruptoris fortasse dubites, illud utiq; scio de impudico milite non deliberaſſes. Hunc uero. C. Mari, (Defendatur enim tam fortiter miles tuus, q̄ iudicatus est) nec si damnaueris poenitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad poenam pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia, q̄ occidere, laudemq; perpetuam fortissimi pudoris secum feret. Omnis licet delatorum uis ingruat, nunq; tamen effici poterit ut miles tuus magis doleat, q̄ accusatus, quā q̄ appellatus est. Sed neq; hoc mars parens, nec signa militaria aquilæq; uictrices, nec tua summe imperator diuina uirtus sinat, ut tua quoq; sententia quisq; uir & Romanus & miles nimium pudicus sit, apud quem ante principia grendum est. Ecce cum maxime hoc agitur, ut inter Romanorum legionū manipulos scorta deligere, & ad stuprum trahere sacramento togatos posthac liceat. ex decreto tuo, nec pudet accusatorem apud C. Mariū (quod exemplum diuinitus nobis datum uidetur, quid in homine uirtus possit) assidentibus legatis præfectisq; & istis illi prodigio dissimillimis tribunis, toto armorum iudicio, obijcere militi q̄ uir sit, tantumq; durum ac rusticum, & parum meretricijs artibus que ritur educatum. At ego si qua est fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubesco. Fœminarum est ista uirtus. Aliter mihi laudandus est uir fortis, idoneus bello, promptus ad pericula, præstantis animi, libere dicam, dignior q̄ tribunus esset. Hoc enim propinquo Mari non erubesceres. Pater huic emeritis bello stipendijs tunc cum tota subnixum Numidia fregimus lugurtham, exauctoratas armis manus agresti labore subegit. Prædura præcis moribus mater, frigoribus ac solibus perusta, & in plerisq; ruris operibus marito particeps. Affirmo q̄ nemo appellasset impune. His ortus ipse procul ab omni contractu recesserat, pueriles quoq; annos aliquo semper opere durando, sequi pecora primo, arcere gregibus feras, aliquid semper aude re maius annis. Ludus fuit rotare saxa, uibrare iactu fudes, saltus agitare uenatu, mox uigenti bus lacertis humum scindere, segnem futuris noualibus eruere syluā. Sic effectū est, ut (quē admodum aliqui putant) posset cito militare. Interim ex ultimo littore oceanī, & dirempta frigoribus plaga, gensa rerum natura bene relegata, stolidi uiribus, indomita feritate, insolens successu, nec minus animorum immanitate q̄ corporum belluis suis proxima, Italiam inundauit, nec tamen tantum in sua, quantum luxuria fœcordiaq; nostrorum ducum elata, dum nos in bello quoq; uitia pacis sequuntur, & delicati sumus etiam miseri, uastitatem agris, solitudinem iuuentuti, periculum imperio, ac prope exitiū attulit, apparuitq; nunq; populo Romano ad propulsandam perniciem magis uiris opus fuisse. Itaq; cum appareret soluta militiæ disciplina, & non minor nobis pugna cum moribus esset q̄ cum hostibus, ad unicum. C. Mari cum uirtutis tuæ, tum sanctitatis sæueritatisq; præsidium confugimus. Et mehercule festina runt parentes ad nomen liberos mittere, q̄ uis asperrimo bello, uelut occasionem complexi, ut sub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidie diuinæ uirtutis exemplum, te hortatorem operum habere, te testem. Et cum hæc communis totius exercitus esset fœlicitas dux Marius, tamen (o facinus indignum) plus reliquis consecuti uidebantur, quibus tribu nus contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris imperator, ut hostibus prope humanas uires excedentibus opponeres parem delectum, uel ex eo manifestum est, q̄ cum scires non ex censu esse uirtutem, præterita facultatum contemplatione, uires tantum animosq; spectasti. quid prodest? en quāta delectui tuo sit inuidia. diceris aduersus Cimbros puerum probasse. Sed neq; te militaris ætas fœellit, cuius certissima mensura est, posse fortiter facere, neq; illa libido fuit saltem uitijs usitata, quæ ad obscœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, sed quidam perditus contumeliæ amor, ac summa flagitorū uoluptas inquinare honesta. Hoc ipsum q̄ primus ante signa procurrit, q̄ ueteranos tyro præcedit, q̄ redit puluere, & cruore concretus, istud istud q̄ tam uir est. Vulgaria sunt irritamenta cupiditatis, forma, ætas, singularis res ē fortis concubinus. Illas cicatrices, illa uulnera, illa tot eximie decora militiæ, quid exequar ultra? Imperator pudet me qd̄ intelligis, transeo oblatam nolēti munerum uacationem, & blandius q̄ militiæ disciplina postulat adulatum militi tribunū, imperatas asperrimas expeditiones, ut remitterentur, sæpe ordinis, sæpe affinitatis tuæ iactatam gratiam. Confitemur C. Mari, diutius uixit obscœnus corruptor dum ista miles non intelligit. Non audeo dicere imperator, concipe animo temporis illum habitū, reforma cogitationes tuas, in alijs forsitan causis permittitur indignitatē rei orōne exaggerare, de iniuria nostra latine queri non possumus, parcendum uerbis est, inhienda magna ex parte ueritas, p̄uaricandū mihi est si pudorem habeo. Collatis cum hoste grauissimo cominus castris, cū totum bellum quodam genere ad pedem uenisset, & oīm mentes imminētis pugnae cogitatio impleſſet, circūfremēte undiq; barbaro ululatu, Romano militi p̄ uallo excubātī meretriciā obscœnæ libidinis patientiā aliquis imperat? Suū quicq; habeat fortasse iudiciū, mea sentētia non fa-

non satis pudicus est miles, qui armatus tantum negat. Hoc expositionis loco imperator malo accusatoribus credas. Illi narrarunt rem uiro et Romano et milite tuo dignam, tantumque non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo posuerunt. Ad primum statim obscenae libidinis sermonem, non aliter quam si in hostem classicum cecidisset, gladium illum quem a te pro pudicitia nostrae coniugum accepit, pro peccatis infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, uicimus. Verebar equidem ne fugandi corruptoris causa ferrum strinxisset, & (quod accidere interim solet) dum alter recessurum putat, alter percussurum non putat, tam honestum opus casus fecisset. Neque enim (ut opinor) hoc quoque exigendum fuit, ut cum caecus amentia corruptor per uulnera ipsa rueret ad prendendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. Ego uero parum uiriliter istum indignatum puto, si in tanto dolore tribunum potuit agnoscere. Ipse nihil excusat. Percussi, inquit. ¶ C. Mari, segniusque occidi, hausi noxium ultrice dextera sanguinem, siue licuit, siue non licuit. ¶ Gratiam Marti si- gnisque oc- it. Atque utinam plures mortes cepisset, ut impurum spiritum renascens poena torqueret. Patrum seuerè militarem redeuntibus supplicij disciplinam continemus, si tribuno post hoc factum bene cessit quod occisus est. Reum ergo caedis non inficiatione defendam, uiro forti praesertim & innocenti nihil facere conuenit, quod negandum sit. Non abnuo crimen, immo si accusatores tacerent, ipse narrassem. Obijcite igitur, sed ut delatores decet, totum. Verecundissimum enim militem apud sanctissimas imperatoris aures minus pudet confiteri quam queri. Patrum ne dedecoris subimus, quod non de honoribus fortissimi uiri quaeritur, & ut longissime uota procedant, rem honestissimam militi fecisse impune erit. Damnetur etiam, & pudicitiam supplicio pendat. Conuenite legiones, intendite animo sancto sancto tracta undique auxilia. Lex dicitur castris, nec pauci sunt qui hoc nolint licere, illud uelint. Non me hercule possum tenere, quo minus in accusatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu si tribunus esses, hoc fecisses? Si miles esses, hoc tulisses? Date praecipua, componite disciplinam. Miles hac contumelia percussus est, indignis uero uocibus contaminatus nihil amplius quam reuertetur. Et quis non illum inter prostitutos habeat, si commiserit ut possit iterum appellari? Neget tamen, & ultio neminiuriae suae differat. Ita puto cum illuserit tribunus, queretur. Inijcitur manus & abassignata statione miles abducitur, ut stuprum patiat. Vos interrogo accusatores, quid faceret? feret libidinosas manus uulnera sua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir est enim, auctorem habet, hoc primi ordines iubent, aequum est tribuno militem parere, in diem sperare etiam processus potest. Pro hoc merito accipiet fortasse uicem, ordines ducet, & sub illo alij militabunt. Si haec conditio causae est, si defensio sui non permittitur, indicate, praedicite, si corruptorem non licet ferri, feret. non enim potest nuda manu repelli, memoretote, corruptor armatus est. Implicatus tamen infando nexu, cogitate quid sibi fecisset, utrum sit si plura deprecipiat, immo si uidetur, quo iustius queri possit patiat, istud uero flagitium in conatu perierat, nam si libido ad uotum obsceni corruptoris processerit, duo occidendi erunt. Libere itaque quod dixerim. C. Mari, quam de fortissimo milite sententiam feras, magis tua interest, huius quietum incorrupta testis uetustas, hoc factum patres liberis uel post poenam praecipient. Tu cogita quid te sensisse homines sciant. Hoc exemplum in neutram partem potest taceri. Cogitare certum est id quodcumque iudicat, probare quid in re simili ipse fecisset. Omnibus enim ad uirile robur per ueritatem iter est, & iam contra libidinem maturuisse non prodest. Recognosce incrementa tua, & honestam tantae magnitudinis memoriam pristinae tenuitatis. Sine dubio te ad tot consulatus, & actos aut destinatos triumphos diuina uirtus tua sustulit. Memento tamen, & tu sub tribuno militasti, nec ad hoc fastigium dignitatis tam breui tibi uenire contigisset si sero coepisses. Dicam nunc ego praecipuam semper curam Romanis moribus pudicitiae fuisse. Referam Lucretiam, quae condito in uiscera sua ferro poenam a se necessitatis exegit, & ut quam primum pudicus animus a polluto corpore separaretur, se ipsa percussit, quia corruptorem non potuit occidere. Si nunc placet tibi miles, quid ego Verginium narrem, qui filiae uirginitatem, qua sola poterat, morte defendit, raptumque de proximo ferrum non recusanti puellae immergit? Diuisit illi solum Appium, quem tamen populus Romanus secessione a patribus, & prope ciuili bello persecutus in uincula duci coegit, neque ulla res tum magis indignationem plebis commouit, quam quod pudicitiam auferre tentauerat filiae militis. Haec sunt honesta, haec narranda foeminarum exempla. Nam uirorum quae pudicitia est, nisi non corrumpere? Non sit mihi forsitan quaerendum aduersis auribus saeculi in tantum uicia regnare, ut obscenis cupiditatibus natura cesserit, ut pollutis in foemineam usque patientiam maribus, incurrat iam libido in sexum suum. Finem tamen aliquem sibi uicia ipsa

ipsa

ipfa exceperunt, ultimumq; ad hoc huius flagitij crimen fuit, corrupisse futurum uirum. Hoc uero cuius dementiæ est: in concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam uocatur fortasse iam maritus. Ego uero gratulor militari disciplinæ, gratulor opinioni castrorum, si huius mentis tribunus in hunc primum incidit. Ita ne tandem (luuat enim uelut præsentis insequi furorem) scorta tua stipendium merentur, & sub signis exoletos trahis: Ideo meretrices ab exercitu submouentur, intrare castra foeminis non licet: Ita puto, non opus est. Militem, hoc est plusquam uirum, iam iamq; in acie staturum, ideo stationes circuis, ideo uigilias ambis. En quem tribunum faceres, cum prætextati militabant. Non hic profusus est furor: non manifesta dementia est: Vides munitum gladio latus, lorica mero asperam, clausam galea faciem, & ad terrorem belli cristas minantes, inscriptum in scuto. C. Marij nomen, totum deniq; uirum martio habitu horrentem. Hic tibi cultus prostituti uidet: Appellabis de stupro: uim afferes: Quid deinde expectas, ut ille te tribunum putet, cum tu illum non putes militem: Vacat enim uitijs nostris, & ad omne uotum fluente fortuna lasciuit otium, aut in eo saltem statu respublica est, ut ad restituendam eam satis sit milites impudicos non esse. Non deplatando tibi imperio res est, nec transmarinas (ut nuper) prouincias petimus, de Italia possessione certatur, pro aris focisque constitimus, an hæc omnia igni ferroque uastentur, an nobis caput barbarus hostis excidat, an cimbrice loquendum sit. Vita omnium nostrum & salus (pati namque aliud ne sub hoste quidem uiri timemus) in ultimum discrimen adducitur. Influxit Italiae inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit sustinere terraquæ genuit, inusitata corporum magnitudo, mores etiam germanis ferri. Strage nostrorum campi latent, iam fugatorum Carbonis atque Syllani sub comparatione foelix militia est. Iacet post amissum Scaurus exercitum, Seruiliij Manlijque bina cum tot legionibus castra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem uictorijs peruagata, tantum in Mario stetit. Libenter te imperator interrogo, in hoc rerum statu tales milites habere malis, an tales tribunos: In tanto belli discursu, ne concessæ quidem ueneri dares ueniam. Nam quo ad altiore quicque honorum gradum exteditur, magis in exemplum spectantibus patet. Cum alij excubent armati, alij claustra portarum tueantur, alij uallum fossasque scutis innixi cingant, cibum ipsum stantes capiant, tribunus inter scorta uolutabit: & has solas uigilias ager: ac ne ideo quidem breuem saltem frugalitatis perferet simulationem, ne hoc ipsum facere milites sciant: Age porro si uiueret tribunus, & hoc ad te factum imperator deferremus, circumstaret uniuersus exercitus, nec hanc militis contumeliam, sed militiæ putaret, quid ageres: quid constitueres: Beneficium accepisti Mari, beneficium, non habes necesse propinquum tuum occidere. Nam si uere æstimemus, imperium Po. Ro. ad hanc diem militari disciplina stetit. Non enim nobis aut multitudo maior est quam cæteris gentibus, aut uehementiora corpora quam uel his ecce Cimbris, aut maiores opes quam locupletissimis regnis, aut mortis contemptus facilius quam plerisque barbaris causam uitæ non habebimus. Principes nos facit seueritas institutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione assidua belli meditatio. Itaque plura pene moribus quam uiribus uicimus, cum captiuæ quoque sancte habebantur, & contumelia etiam hosti aberat. Quæ omnia longa superba nobilitatis intermissa luxuria tui nobis mores retulerunt. Dij profecto magnitudinem tuam curant imperator, ac dirigunt, qui tibi super cæteras laudes obtulerunt tam honestæ sententiæ occasionem, quam miles fortiter fecit, si absoluis, tuum exemplum est. Nisi forte hoc me perturbat putatis, quam tribunus fuit. Ideo hercule turpior, ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio superiorum est, ut quicquid faciunt præcipere uideantur, & perniciosissimus est malæ rei maximus quisque auctor. Quis continebit militiam: Quis castræ disciplinæ præcipiet seueritatem: Quis te imperator maioribus curis districto, delicta militum coercebit: Tribuni corpus & peccatum corrigit: Ad quem confugiam: cui querar: Sic fit ut necesse habeamus ipsi nos uindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus, hoc dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non solum militibus, sed centurionibus præpositus, partem quandam imperatoriæ potestatis obtinet. Ita, opinor, contra iura castrorum fecerat miles, etiam si tantum negasset. Nescit quod istius honoris fastigium, quæ potestas ordinis, tyro est. Age si ad te. C. Mari aliquis impudicum militem detulisset, ferres dicentem, Tribunus me tussit: Quod si par in utraque parte delictum est, hoc tamen crimen militem saltem decet. Tribunus fuit. Videor me hercule imperator oblitus mediocritatis meæ, cum uix unius defensionem sufficiam, quædam per uniuersos dicturus exercitu. Omnes has quæ circumsteter legiones, florem Italiae, ciuium sociorumque robora una uoce proclamare apud tribunal existima. Non ignominia tribuni parere possumus, nemo nostrum recusat itinere laborem, nec inuisum super arma fascem, non æstiuæ solis ardorem, nec

rem, nec sub pellibus actam hyemē, ferienda sit fatigato fossa, pro uallo portisq; uigilandum, fortiter ancipites inibimus pugnas, uulnera laude pensabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur uiroꝝ est. Imperet asperas tribunos expeditiones, si quo uertice montis hostis pellendus est, si inter infestos armatis saltus specularandū, sauiat deniq; in terga uerberibus, exigat seruilē plagarū patientiā, leno etiam seruis excipit, fortasse hac lege capti uos uendes. Si meretricia imperat necessitas, si aduersus obscenā uim corruptoris arma tantū contumeliā causa habemus, potius castra capiant, & uim tribuni interpellat Cimber. Nihil tale nouere Germani, & sanctius uisum ad oceanū. Quid futurū est imperator si ad pudicitiam militū pertinet uinci? An ignoramus imperator quanta quondā Po. Ro. exarserit seditio, cū ex domo foeneratoris addictus lacero uerberibus tergo prorupisset in publicū, & illas suppli ciorū notas tulisse se quereret, q̄ uim corruptoris pati noluisse? Et ille tamen quanq; hoc flagitium conatus in addicto ac pene uix libero, uidebat aliquatenus memor fuisse Romanae sanctitatis, qui uim obscenissimā nō tentauerat nisi aduersus alligatas manus. Eo tñ usq; Po. Ro. uindicta processit, ut ardentibus bello sinibus ad delectum nemo responderet, nisi & poe na corruptoris & abrogatione legis satisfactum esset. Nolebāt militare, quāuis hanc iniuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi causa necauit? Iam iā commilito quicunq; casus manet, etiā si imperator te damnaturus est, habes solatium, satius est quam a patre occidi, At propinquus. C. Marij fuit. Corruptis iudicem, & animo alioquē leuī graue pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandā, cum absolueris. Nam si quid tibi iudicādi fides tua causa facere permittit, cogites profecto quantū tibi hoc ipsum apud aemulos, quos uirtutibus offendis, allaturū sit inuidiā, cū uideberis aut corruptorē militis iudicasse innocētē, aut propinquū tuum etiam uindicare nocentē. Olim iam imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locū quarit, & natura quidē omnibus nouitatis incrementis aduersa nobilitas, tuis tñ laudibus pressa & obruta, rimat occasionem criminū. Quod si bene inuidiā noui, hoc quoq; tibi obijcietur, q̄ saltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus & eiurandus est nō tuus sanguis. Certe nihil minus committēdum, q̄ ut ulciscaris hoc flagitium in eo p̄sertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente fecisse. An ille si unq; cogitasset se esse propinquum tuum, non has uirtutes tuas, inter quas fortuna tua minima est, cum ei uelut propius contemplari licuisset, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis suae foelicitati referre gratiā? Milites te melius imitant. Quod si post fecisset Marij propinquus, q̄ ex ipsa stirpe uirtutum sustulisset se flagitiū soboles. Nam cum bene sit liberata probro familia, quid attinet illud subinde Mario obijcere? Optimum fuerat nū mei tulit, causa, scio commendationis partes esse reliquas, sed has superuacuas facit sanctitas tua. Quid em̄ uerear ne noceat reo humilitas apud te, cui uel gratior potest esse nuda uirtus, apud quem maximum est ex se coepisse? Comendem tibi ordinem caligati militis, quē uelut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto respicis? Adhuc fortasse patricium ualuerit genus, sed ductum tuis longa serie dignitatis ordinem ipsa uirtutum conditione meliorem fecisti. Nondum potuit altius procedere uir adhuc huius aetatis. Tamen cum uirū fortem, cum dignum tuis castris, tuis auspicijs probarim, commēdo tibi quicquid melius miles fieri potest. Hoc quidem profecto nō expectas, ut in extrema actione miserabili fletu, & humilī obtestatione uitam genu nixus petat, nec tu rogari ab innocente exigis, nec uiro forti opus est precari absolutionem. Vnum rogat, ut si quid de causa illius dubitas, des dilationem usq; ad proximum praelium, pone in prima acie, pone ante signa (fortiter dixerim) non intertyrones, ubi plus periculi, quo maximus hostium globus ingruet, specta pugnantem, affirmo tunc minus ignosces tribuno. Liceat ire in aciem, congregi cum hostibus. Si perire debet, rogat te imperator miles tuus, opera mortis suae utaris foeliciter.

Argumentum Declamationis. IIII.

Vir fortis optet praeuium qd̄ uolet. Qui causas uoluntariae mortis in se natu nō reddiderit, insepultus abijciatur. Quidam de partu uxoris mathematicum consuluit. Is respondit uirum fortem futurum qui nascetur, deinde parricidam. Cum adoleuisset, qui erat natus, bello patriae fortiter fecit, reddit causas uoluntariae mortis. Pater contradicit,

Pro Filio contra Patrem.

q

Positus

fortiter feci dum mereor occidi. Recedite gratulationes, abite laudantes, non circūeo templa, non reddo uota numinibus, ad parricidiū ueni. Quem ego paulo ante passus sum miseræ conscientiae pudorē, ad patrem arma nō retulī. Timuī quinimo ne mihi dum reuertor occurreret, ne in oscula mea plenasq; adhuc uictricibus relis manus incauto rueret amplexu. Quam tūc inter ceteras exclamationes deducētis exercitus uocē, quod circumstantis populi murmur excepi: Magnum foelicemq; iuuenem si subito moreretur. Aduuate dii pariter atq; homines, dum perire cōcupisco, dum uolo, miseremini, ne hunc ardorē fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, testor, ī nouissimo fati stamus abrupto, prope est ut occidat patrem parricida p̄dictus, cum est mori paratus. Quid me p̄ adhuc detines? Quid moraris abeuntē? Melius quidem fuerat hunc spiritū aut in ipsa maternorū uiscerum sede comprimere, aut ut primū contactu suo cœlum terrasq; polluerat, festinatā morte dimittere. Sane tñ charitas patriæ priuatos uicerit metus, & in honorem uirtutū scelera nutrita sint, quicquid ē propter quod educari me tanti fuit, explicitū peractumq; est. Restat una pars fati, ultimū solūq; facinus. Frustra me cōsolaris æquanimitate patientiaq; tua. Non idem utriusq; nostrum discrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrē inuitus occidere. Hoc primum itaq; excuso uobis. P. C. q; præmiū peto, satis sit hæctenus uiri fortis nomen agnoscere, hucusq; auctoritatē sacrae legis attingere, ut illā in aduocationem sacrae mortis adducam. Relaturū me putatis illa optionum uerba solennia, non capere magnorū pretia meritorum solas æquitates, tanta remunerandum benignitate, q; fortiter fecit aliquis, quanta sollicitaretis ut faceret? Nemini unq; minus soluendo ciuitas fuit, præstiti post quod mori continuo deberem. Sed securi estote de aueritate summæ potestatis, illud infinitum, illud immodicum, qd̄ nobis uoluerūt licere leges, intra se cōsumit ille, q; meruit. Titulos, imagines, honores seruate uicturis, mihi præstate salutem p̄ris, innocentia meā, temporū pudorem. Quæso ne mihi ideo præmium negetis, quia fortassis & hoc debeatis odisse, q; fortiter feci. Extra inuidiam est optio, cum id exigam qd̄ impetrare potuissē etiam ante q; fortiter facerem. Nam q; obiter optionis reddo rōnem, quæso ne quis ideo me parū, aut p̄ mio fidere credat, aut causis, quia utriusq; iuris miscui p̄ces. Ignoscite ardori perire cupientis, q; pariter imploro, quæ singula sufficere potuissent. Fidem quinimo uestrā, si qua adhuc lex est, quæ adiuuare possit mori uolentē, cōmodate, conferte, est utriusq; iuris & auctoritas, qd̄ ī mea morte tribuat. Præstate causis ut moriar, p̄mio ut sepeliar. Sentio. P. C. hoc primū ab effectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me uelle non credat, quia potius ad causas ac uerba confugi, quia a uobis malui petere, quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fautor malignas interpretationes, uir fortis ut moreretur a bello reuersus arma posui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed siue hoc est sepulturæ suæ magna reuerentia, pessimæq; ad ditæ pectoribus humanis infirmitates, ut eēt quod timeret, qui non timet mortem, siue decurrit innocentia amore pereuntem tranquillitas magna pereundi, ignoscite quæso contationi, patientia, moræ. Si me cōtinuo occidissē, tanq; parricida moriebar. Neq; est. P. C. q; excludi p̄mium putetis contradictione patris. Eximus per magnorum operū reuerentiam de necessitate parendi, & aut interim nobis magna uenit contra nominis huius potentiam de uirtutū fauore libertas, aut obsequia peracta demum optione repetemus. Non ē q; uos resistentis moueat auctoritas neminem inuenias mori uolentem, qui non habeat aliquē uetantem. Ille cui præsto non sunt pignora charitatis, lachrymis tamen audientū, & consolationibus, & promptissima semper exhortatione retinetur. Parentibus uero circa liberos unus affectus est, fauere uita, timere mortem. Non habent patientiam nec iustæ orbitatis, & inter supplicia nemo poenasq; omnes tamen illis innocentes, omnes miseri sumus. Ego P. C. communē hanc impatientia senis accendo pietate, reuerentia. fieri non potest ut se mori debere persuadeat patri filius, propter quem se uideat occidere. Hæctenus leges, hæctenus merita uirtutum, ueniamus ad necessitates. Mori uolo, mori uolo ita, ut reddidi causas, ita nō ex hac destinatione sentitis quicquid dici nō pōt. Viderit quid nos hucusq; protulerit, hinc incipit rō. Quod uolo, fingite unum ex populo turbaq; petere ius præmiorum. Non debet hoc uetari, quoties habet causas, non potest, quoties non habet. Scilicet enim uerendum est, ne ad hoc inconsulte, ne temere leuitas humana profiliat, & credibile est, ut quicquid apud hominē pro uita dici potest, ipsa sibi uita non dixerit. Abite gratulationes, filete blanditiæ, quoties iam putatis noluisse me mori. Primum hoc maximo, quod pro incolumitate hominis natura commenta est, ut periremus inuiti, & contra tot aduersos casus, patientia nobis æquanimitate succurreret. Inde ē q; inter luctus & desperationes foeda uiuacitate duramus. An uos me moueri non creditis q; iuuenis sum? q; modo uita uoluptates, modo gaudia lucis ingressus sum? Quantopere mihi blanditur, q; publicis ex acie reportatus humeris lætitiā ciuitatis impleui? Quoties me Her-

cule, hæc uulnera & rorantia hostili cruore arma cōplexus, animum supra necessitates erigo,
 supra fatum pono. Sed om̄ia mihi iam discussa, consumpta sunt, & honesta pereundi ratione
 uicta cesserunt. Quid mihi amplius cū corpore, qđ oderūt oculi sui, cū quo q̄tidie properās
 anima rixat? Non sunt mea membra, quæ possim (uelut hostis alicuius) lacerare, confodere.
 Homini qui semel renuntiavit rebus humanis, non reddiē uita, sed tempus, & ipsa cupiditas
 ratioq; pereundi hoc ipso quo uetamur, accrescit. Foelicioꝝ me hercule qui moriē anteq; debe
 at, anteq; uelit. Pene sero renuntiat uitæ, quisquis sic ad exitum peruenit, ut hoc illum facere
 nemo miret. Ei tantum debet mors negari, de quo nō sufficit hoc poenæ genus, ut ipse se po
 tius occidat. Nam q̄ lex iussit, ut moriturus redderet causas, q̄ insepultum uoluit abijci, si sic
 properasset erumpere, ut non nuntiaret, hoc prius non fateret, fallitur quisquis ideo factū pu
 tat, ut teneremur in uita. Illa uero nō timet pereūli temeritatem, nec secretum doloris alieni
 libenter inquiri. Sciebat illos non aliter ausuros p̄ferre causas, quos sceleris conscientia, quos
 maioris cruciatus metus in suprema compelleret. Igit̄ ne supplicia p̄perato lucrarent obitu,
 rursus in poenam nocentis insepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, causas mor
 tis reddi uoluit, nō æstimari. Possum igit̄. P. C. publica quadā uoce generis hūani r̄ndere q̄re
 tibus causas mortis interrogatus, at ego difficilior redderem uitæ. Quid iuuat o misera morta
 litas animā per tot annos (etiā si natura patiat̄) per infinita temporē spacia tristissimo corporis
 retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si uoluptates, & q̄cuncq; ex hac uniuersitate mū
 di uel sollicitant aspectu, uel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota uita hominis unus est
 dies. Humiles prorsus abiectæq; mentes, quas non implent hæc eadem, semperq; redeuntia.
 Ut quis honestis operatis artibus sciat quis finis bonorū, quæ uera foelicitas, nunq; sibi uidebi
 tur præmatura morte periturus, & lucis causas ad animū mentēq; referentium neminem q̄
 die uita non satiat. Relatur̄ me nunc putatis, quanto plura sint in hac æui breuitate fugien
 da, cōparatur̄ gaudijs proprijs metus, calamitates? Illa illa æstimemus p̄pter quæ fatigamus
 uotis deos, propter quæ breuem q̄rimur ætatē. Nempe sunt uanitas, cupido, luxuria, libido.
 Non pudet p̄pter hæc ferre debilitates, luctus, spacia morborū, & cum liceat euadere, malle
 pati? Finge tibi uelut ipsam proclamare naturam. Receptus es in hoc pulcherrimū mundi re
 rumq; consortium, & per succedentium uices in ordinē mortalitatis natus, bona nostra uidi
 sti, admitte posteros, cede uenientibus. Nesciste quanto diutius uixeris, tanto magis impatiē
 tiam parere? Quantumlibet prorogentur tempora, iungant̄ ætates, quandoq; tñ non potest
 non exitu perire miser, qui moriē inuitus. Miraris q̄ suprema mea ipse præcipit. Nunquid
 • em̄ non hoc agunt singuli dies? Omnis nos hora per tacitos fallentelq; cursus applicat fato, &
 in hac turpissima perpetuitatis cogitatione districti, per exigua festinantis æui momenta præ
 morimur. Faciamus potius de fine remedium, de necessitate solatium, exeamus sponte, consi
 lio, plenī securitatis, gr̄as agentes. Solus uixit quoad uoluit, qui mori mauult. Indulgete quæ
 so sæuæ tristescq; causæ, indulgete uirtutes, ut mori tanq; magno animo uelim. Ita non sufficit
 ad maturandos exitus qđ fortiter feci? Infirmæ prorsus terrenæq; mentis est, ut numeretis an
 nos, ego (quæ foelicitissima uel lassitudo, uel fatietas est) uirtute cōfenui. Quid adhuc inter ac
 cidentia fragilescq; alius ago? Homo receptus in publicas gratulationes præsentia humilitate
 decreasco. Minores fiant necesse est diuturnitate, quorū initia confirmauere successus, cum iam
 nec operibus, nec foelicitati possit accedere. Cū fortuna ruere demētia est, & ætatem trahere
 pereuntē. Nullos ego senes degere turpius puto, q̄ qui fortissimi fuerunt. Vultis expectem,
 ut putres artus foedet pudenda canities, ut sanguine membra uacuata uix nitant̄ ad gressus,
 ut hæc laudatæ manus, nec ad q̄tidianæ uitæ ministeria sufficiant? Quā miserum, q̄ deforme
 est, meminisse qđ fueris, referre cicatricum tuarū redundationes, & frigidam præteritorū me
 moriam, cum iam fidem membra non habeant, supra sua facta rideri? Festinato exire de sa
 culo debeo, dum alacre corpus, dum spiritus uiget, dum teneor, dum desideror, & hoc uolo de
 beri manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atq; homines, mortem uir fortis inueni. Est
 hæc cōmunis mihi cum multis fortasse causa, sed ueniamus ad meam. Si mihi mathematicus
 denuntiasset damna membrorū, grauē corporis perpetuūq; languorem, ignosceres tanta ma
 la uel incerta fugienti. Plus est qđ expauelco, qđ timeo. Minatus est mihi manus meas, meos
 animos, nullumq; uoluit esse momentū, quo securus intrepidusq; requiescerē. Iustus sum ui
 tam per anhelitus, metusq; consumere. Quis inter hæc spei, quis consolationis est locus? Mo
 ri debeo tanq; nocens, si mathematicus uerum dixit, tanq; miser, si mentitus est. Quid, q̄ me
 futurū dixit, parricidam? En quem mittamus in experimentū, cui credamus. Placet post futu
 rorum incertam tractare rationē, quid ad diuersas persuasiōes, & ad loquacissima humanorū
 pectorū ingenia uariaris? Parricidū dictus sum facturus, si possum post hæc uiuere, nō sum
 innocens,

innocens, etiam si non fecero. Interrogare me hercule hic libet uos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi post hanc denuntiationem assignetis animum. Homo sum cuius corpus iratum fortunasse saculo numen, uelut aptissimam facinori uidetur elegisse materiam, cui in primis continuo natalibus assignata est uirtus pariter & facinus, oim incredibiliu diuersorumq; pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibusq; sufficiens, sceleribus miser, & sine morte sua nocens, in quo debeat is ipsas quoq; odisse uirtutes. Nescio quae me prodigiosa feritas in patrem uelut telum aliquod casurumq; pondus librat, impingit. Facinus me manet, qd contra fidem est, qd profuturum mihi negatur, & nolim, cuius non tempus, non locus, non causa praedicatur. An mori debeam uos aestimabitis, non debui nasci. Sentit pater quanta sit praedicti sceleris immanitas, & ideo tentat efficere, ut mathematicam artem non putetis, ac modo contendit non esse fatum, & cuncta casu fortuitoq; decurrere, modo etiam ut prouidentia regantur, non posse tamen humana scientia deprehendi. Dum utrunq; colligo, interim apud grauitatem uestram depono sensisse aliquid patrem, etiam cum metuit. Ego mathematicum probaui dixisse uerum, ille credit esse dicturum. Casu ne tibi pater haec diuersitas uideatur in corpus unum dissentientibus solidata primordijs, ut summo uertice locatus igneus uigor cuncta leuia calidi spiritus ardore suspenderet, profundus humor ad ima demersus, unde quotidie superpositi caloris alimenta traherent, terrenum pondus in medio, quanto superne spiritu, tanta penitus inanitate subnixum librata mole consideret, ut saeculorum infinita series, per assiduas temporum uices sua lege festinet. Quid haec fulgentium siderum ueneranda facies: quae quaedam uelut infixae ac cohaerentia perpetua semelq; capta sede collucent, alia toto sparsa caelo uagos cursus certis emetiuntur erroribus. Ista credis passim fortuitoq; disposita? Rogo quid melius ratio fecisset? Deus haec, deus fabricator operis uniuersi ex illa rudi primaeq; caligine protractum posuit in uultum, digestis in partes. Postquam dederat uniuersitati parem dignamq; faciem, spiritum desuper quo pariter animarent immisit. Inde est quod quicquid nascitur consociata numini proprietate signatur, & in tota aevi sui breuitate compositum firmatumq; sic accipit futura, quasi uitam. Haec credo pater terrori primis fuisse mortalibus, mox admirationem consumpta nouitate meruisse. Paulatim deinde hoc quod stupemus, animus ausus diligenter attendere, in arcana naturae sacrum misit ingenium, & ex assiduis obseruationibus notisque redeuntibus latentium ratione collecta, peruenit ad causas. Miraris fatum hominis posse praedici. Defectiones siderum laboreq; narrant, nuntiatur origo tepestatum, lassitudo uentorum, quod sidus immodicos solis ardores, quod seueras minet hyemes, quid significant sparsi longius crines, quid ardentius solito iubar, quid excussa flamma sideribus. Non inuenio quid possit esse certius uerae artis ingenio, quam dicere quid futurum sit, fieri deinde quod dixerit. Quod si esse artem mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoq;, qui credidit consulendum, superest ut ostendamus uerum dixisse de futuris, quem de praeteritis non possumus probare mentitum. Accipite primam certissimae scientiae probationem. Homo qui de partu consulebatur, non confudit turbauitq; responsum, nec per uarias ambages indeprehensibilem sparsit errorem, nihil ita locutus est, ut illud audientium interpretatio traheret dirigeretq; quo mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi est, non dare consulentibus quod deprecant, sed caligine magnaeq; promissorum uarietate suspensos sic dimittere, ut quicquid casus attulerit putent esse praedictum. An scilicet haec fuerit ratio fingendi, quae dicebat usitata, communia, quae futurus pater facile crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo ubi magis desinit, qui mentitur? Sed quibus ille, dii deaeq;, signis, quibus impletus est notis, qui de parricida dissimulare non potuit, cum quaereret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animum, stupeo constantiam. Erit, inquit, uir fortis & parricida. Rogo quae ratio fallendi est ea dicere propter quam nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod prospiciebat mathematicus, haec sola ratio fuit mendacium, ne praediceretur. Fero tamen, ut quis in alijs consultationibus decipi possit aut errare, de futuro parricida non magis mathematicus potest, quam pater interrogare. Omnes, sicuti apud sacrae artis antistites satis constat, animae proprietates, & futurarum mentium corporumq; formas ex illorum siderum qualitate, quibus in ortu suo cuncta gignuntur, accipiunt. Aliquis uagi numinis errore perstrictus est, uitam transigit ille discursibus. Parricida conceptum stella signauit, erit modesta lenitate conspicuus. Ardens nascentis horae sidus accendit, uiribus pariter moribusq; flagrabit. Languido iam uergentis in procliuem mundi, hebescentibus tardior membris, similis senectae iuuenta pigrescit. Iam si cui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi consurget imperium. Credo me hercule in illum natalem montis mei diem, iratorum numinum conspirasse uolentiam, sedemq; prodigiosi spiritus collato pariter igne pressisse. Si uerum est post uetusta saecula, & innumerabiles annos reddi rursus alijs corporibus animas, fortassis in me renatus sit aliquis ex illis, quorum scelere uiolatus dies murr-

dum subito mutauit, q̄s maria terrasq; fugientes, furiales faces, & ultricum deas: terror agita-
 uit. Neceſſe eſt & maiores notas uentura pmittant, quæ non temere naſcunt̄. Sic futuras tē-
 peſtates, pelagi fragor, & conſcium nemoꝝ murmur enūtiat, ſic perituroꝝ fata populor̄ ar-
 dentes celo faces, & crinita fideꝝ flamma ꝑcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, age-
 bat añ ſe uentura feritas publicas calamitates, & oim̄ malor̄ conſummatione parricida pone-
 bar. At ſi nunc iſta putet aliquis fortuito, non arte ſentiri, poſſit fortalle caſu euenire qđ futu-
 rum ſit, non pōt caſu fieri qđ ꝑdictum eſt. Et qñ unq; ꝑ explicuit maſteſtius illius fati neceſ-
 ſitatem totus ordo reſponſi: Vir, inquit, naſcet̄, euenit. Educabit̄, quāuis ꝑdictum ſit, accidit.
 Perueniet ad iuuentæ robur, adoleui. Viribuſerit conſpicuus, & nimis. Aderunt bella, uene-
 runt. Ibit in aciem te uolente, miſſuſq;. Fortiter faciet, feci. Erit parricida, ſi uiuero. Si ꝑ tam
 ſecretæ ꝑfundæq; artiſrō reddenda eſt, nonne habere tibi grande conſortium ꝑdicti uidetur
 ip̄a diuerſitas: Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina ſunt hæc, etiam ut diſſimilia, paria
 uiribus, etiam ut mente diſſentiant. Quid em̄ me aliud notabilem fecit in bello, q̄ ꝑ non ꝑ-
 co cædibus, cruore non fatior, exultans ſuper ſtrator̄ corpor̄ ſtrages, palpitātibus adhuc ca-
 daueribus alacer inſiſtor: Virtutis ſunt iſta cū hoſtis contigit. Pax eſt quæ nos deꝑhendit, &
 cū iuſta graſſandi materia cōſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt otioſus ardor erumpat. Ecce iā
 Reipu, præbita eſt quies, mihi tñ plurimū eſt cū gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad ar-
 ma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede ꝑ, & parricidiū tam facile eſt, q̄ fortiter
 facere, cū utrūq; de fato eſt, Sed quouſq; rōne colligam, qđ exitu iam probatum eſt: qđ nullis
 mathematicus dixit ambagibus, nullis diſſimulari artibus pōt: Partem nñſi futurā in alio ope-
 re iam uidisti, & qđ ꝑcipue torquet animū, fides ſceleris uirtus fuit. Explicata eſt auctoritas
 nñſi, cū de duobus ꝑdictis unum factū eſt. Nec poſſis de ueritate dubitare, q̄ties cum incertis
 experimenta cōſentiunt. In nñſo cui cuncta ceſſerunt, fieri nō pōt ut hoc ſolum falſum ſit qđ
 nouiſſimū eſt. Non pōt, inquit, fieri parricidiū. Vis mirer ꝑ, ſi non credit̄ futur̄, qđ etiā cū
 factum eſt, uix credit̄: Falleris ſi aduerſus ꝑdictas neceſſitates ſufficere credis, q̄ ego bonus ſi-
 lius ſum, q̄ tu optimus ꝑ. Tu nō mereris ſcire. Credo, ego utiq; nollē me ſcire. Quid ē ergo fa-
 tum niſi qđ ſit, & non habet cauſas: Quēadmodū ergo, inquit, iſtud uitari pōt ſi fieri neceſſe
 eſt: Scilicet hac ſola rōne, ut mors inter facinus hominēq; ponat̄. Vincit ꝑ fatum ſi reſiſtas,
 uincit ſi cōtempſeris. Ago quinimo gr̄as hoc ſolo nomine crudeliſſimis fatiſ, q̄ maximū faci-
 nus nō in prima æui mei ꝑte poſuerit, q̄ ꝑmiſſæ ſunt añ uirtutes, magnor̄q; op̄er̄ prior or-
 do defluxit. Pōt puto caueri parricidiū, qđ & ꝑdicat̄, & nouiſſimū eſt. Fingamus ꝑ mathema-
 ticū de hac ſola uitæ meæ parte mentitum, quid tanti eſt, ut credam iſta & uiuā: Occidi ꝑ
 non pōt. Sed quid refert ſi diſſicultas iſta non ē ſaluā aīo meo: Excedit oēm calamitatē, inno-
 centiæ ſuæ nō credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectū habere animū ſuū, calumniari ma-
 nus, inculcare uiſus, & parricidalē agere cogitationē. Maior mihi rō moriendi eſt, ſi parricidiū
 fieri non pōt, & ego me credo factur̄. Quē tu mihi ꝑ imperas laborē q̄ asperam exigis ꝑ-
 tientiā: Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimīū grauis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſcē
 expetere cōuictus, ne q̄s porrexerim cibos, uenena ſiant. Timeo eiuſdem peregrinatiōis adi-
 re comitatū, omne ſugio ſecretū, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſq; timebit̄ ani-
 mus: Mors mihi ꝑſtare pōt, ne parricidiū faciā, mors ut uidear nec fuiſſe factur̄. Sed me in-
 foelicē, q̄ multa ſunt quæ timere debeam, etiā contra animū meū. Vnde ſcio, an expulſum me
 repēte ſenſibus meis aliqua magni diſcrimis imago raptura ſit: Proſilibo fortalle tanq̄ ſequat
 clauſi uocantis inſtinctum, tanq̄ me ruentis patriæ fragor, & uociferatio captæ ciuitatis ex-
 ciuerint. Me ſane cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio quid afferat nox, caſus, error: Mathematicus
 hoc non futur̄ dixit ut uellem, ſed ut occiderem. Tu q̄q; ꝑ quanto grauior̄es paſſurus es
 ex ip̄a diſſimulatione cruciatus. Foelicus proſus ē palam occidiſſe quē timeas. Cum bñ in
 oſculis meis amplexibusq; requieſcas, ſubeat neceſſe ē tacitas cogitationes ꝑdicti periculi me
 tus, & licet componat̄ ad fortem ſupbamq; conſtantiā, naturalis tñ homiſ infirmitas pōt tam
 perculoſum timere q̄ mortē. Explica nos ꝑ tam miſero triſtiq; cōplexu, & longiſſimas ſolli-
 citudines breui recide patientia. Minus indignum ē ut moriar, ſi innocens futur̄ ſum, q̄ ut
 uiuam, ſi parricida. Denuntio tibi ꝑ, & de ſup̄ma neceſſitate conſiteor. Iam non ſunt meæ ꝑ-
 teſtatis hæc manus, nō regere dexterā, nō retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor nō ſen-
 tio, nō intuent̄ oculi. Tunc oīa incipio ſcire cum geſta ſunt. Quid, tu me lacertor̄ uirumq;
 bñſicio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas: Quantū dicunt̄ narraſſe captiui, neſcio quē in me mon-
 ſtroſi uultus horruere conſpectum, non tela iaciebam, nō iaculabar iſtus, furialibus miſer fa-
 cibus ardebam, & pectus iſtud non lorica, nō ferrum, ſed diri ſerpentū clauſerāt nexus. Non
 fuit illud pugna, non acies, in bello parricida uincebam, exceſſerunt opera mea humanæ ui-
 rium

rium mediocritatem, quicquid factum ē, rabies, infania fuit. Prædico, testor, nō ego parricidū faciam, non ego fortiter feci. Quod si ulla rōne casuve effici pōt, ut p̄dicta non fiant, fidem uestram. P. C. ut mihi potius innocentia, q̄ fato debeat, ego dicar expugnasse constitutionem, fregisse uincula necessitatis, mea pietas, mea laudeſ integritas. Dī nō sinant, ut inſ me responsumq; decernat exitus. Mathematicū uincere malo, q̄ reprehendere. Quid nunc agam. P. C. quemadmodum me uir fortis ad p̄ces, quemadmodum parricida componam: Dicam miserere mihi: dicam succurrite: Sic rogari contra mortem solet. Nouo mihi inauditocq; opus est amari: noui malignas interpretationes, non exitum captasse dicar, sed excusationem. Explicate per porrigo optime pater has si uis tantum fortes manus, per ego si fas est quicquid feci, per hanc ipsam mei charitatem, qua me nondum timere coepisti, miserere, filium pietate pereuntem ne uelis exitū facere parricidæ. Præsta mihi patiētā qua me bello credidisti. Finge nos ī ip̄o prosperi martis cecidisse complexu, confectumq; magnis uulneribus cadauer efferrī. Relinquo tibi pro me om̄es parentes, hunc quo nos retinere uoluisses, in suprema mea transfer affectū, tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri iusta perfolue. Deinde cum iam nouissimis osculis, supremoq; discedens satiatuſ fueris amplexu, tunc te fas est sublatis ad cælū manibus proclamare, Mathematice mētītus es. Reddidimus causas, peregimus preces, reliqua uos manus, uos adiuuate ciues, nō ut liceat mihi mori, licet istud etiam ut negetis. Vir fortis commendo uobis exitum meū, si non cōtinuo letale uulnus impressero, si non cum sanguine totam animā properans ictus egerit, adiuuate dexteram, deprimite telum, & ante om̄ia detinete patrē. Nescio q̄ lōge manū sparsurus sit fugētis animæ dolor, quo cadat extractus mucro uisceribus, in quem se collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis scire quantū debeam timere uicturus: Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

¶ Argumentum Declamationis. V.

Liberi parentes in egestate aut alant, aut uinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi, & luxuriosum. Peregre p̄fecti sunt, capti a piratis, luxuriosus languere coepit. Ambo de redemptione scripserunt. Pater uniuersis bonis in unū redactis p̄fectus est. Dixerunt illi prædones, non attulisse illum nisi unius pretium, & eligeret utrū uellet, agrū redemit. Qui dum reuertitur mortuus est. Alter ruptis uinculis fugit. Alimenta poscit pater, contradicit filius.

Pro Patre contra Filium.

Quamuis iudices in tanta malorū continuatione iam poterā nihil ex accidentiū meorum nouitate mirari, nullumq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduersa, quæ de solatijs remedijſq; creuerūt, Confiteor tamen hoc solum me prospicere, nullo metu, nulla tristiū recordatione potuisse, ut post piratas, orbitatem, famē, hinc quoq; calamitatibus nostris pondus accederet, q̄ reuersus est filius meus. Uiebam miser, ut hunc uiderem, solaq; superstitis expectatione suspensus, auidissimam moriendi cupiditatē contentiosa mendicitate fallebam. Pudet persuasionis, redisse se iuuenis affirmat, ut uindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet, nec intelligit maiorem se factis meis auctoritatem hac indignatione conferre. Nūc magis sentio quātum facinus fuerit agrum nō redimere, querit se relictum, qui potuit euadere. Vt cūq; igit iudices poterā redemptionis illius reddere de p̄senti iuuenis impietate rationē, & mihi crudelitas ista præstabat, ut filium uiderer elegisse meliorem. Non utor tamen occasiōnis huius inuidia, nec quicquid miseræ pietatis impatientia feci, q̄rela mala defendere. Ego uero tunc mores liberorū, mentesq; tractaui, nec mihi in illa tristissima cōditione succurrit de comparatione consiliū. Sola quid facerem necessitas, sola iuuenū meorū aduersa suaserunt. Ex duobus liberis neutrū magis amat, qui redimit agrum. Illud plane iudices ultra oēm malorū meorū fateor esse tristitiam, q̄ hac asperitate iuuenis, hoc inopiæ squalorisq; despectu famam optimi fratris incessit. Hominem qui piraticum carcerē, qui p̄donum uincula discusserat, decuerat ne uoluisset aliter reuerti, ex quo se nobis tanto uiriū labore restituit, poterat q̄q; eius admirationem mereri, qui pretio paulo ante cessisset. Dī immortales, quā laudē, quem gloriæ fauorem impleuerat, si placeret patrem, redemerat fratrem. Relaturus uobis iudices ordine malorū meorū euentum, quē nemo tam crudelis, nemo tam sæuus audiet, ut me non pascat, hunc ante om̄ia, qui se queritur in fratris comparatione damnatum, secreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens superbe: Tu nescis utrum fuerim redempturus ex duobus sanis, ex duobus agris. Habui enī iudices, filios diuersissima mētium corporūq; qualitate compositos, & sicut mox probauit sæua captiuitas, in totam dissimilitudinē uitæ quoq;

genere diductos. Hic nanq̄ robustus ac patiens, non molliri p̄speris facile, non accidentibus
 frangi, & quē de uoluptatū gaudiorūq̄ contemptu scires parē, quicq̄ de fortunis traxerat ex
 firmitate mentis magnam protinus & in membra constantiā. Ille uero pariter in lætitiā me
 tuscq̄ resolutus, alienus a curis, sollicitudinibus impar, delicatus, impatiēs, & iam similis ægro
 Sed apud patris affectus, hæc ipsa liberos dissimilitudo iungebat, & erat quædam i inæquali
 tate charitatis æqualitas, q̄ hunc serie laudatumq̄ semper illum iam quadam miseratione dili
 gerem. Quid profuit indiuidua pietas? Erat etiā me nolēte manifestū utrius magis colloquijs,
 magis lætarer aspectu. Velit nolit iudices ipsa quoq̄ q̄rela iuuenis, quid de patris fateat anio,
 probat. Irasci q̄ non sit fratri prelatas ægro, impatientia est hominis, qui magis ametur. Acci
 pite iudices maiorē pietatis æquæ probationē, filiū nec peregre dimissurus elegi, iunxi fratrē,
 arctauicq̄ comitatum, & utroq̄ patris latere nudatō, uisus sum mihi magis habiturus utrumq̄
 mecum, si pariter essent. Hanc apud me iuuenū æqualitatē, etiā in calamitatibus fortuna ser
 uauit. Vterq̄ captus est, ambo de redemptione scripserunt, dissimiles licet. Iterq̄ tamen & inē
 aduersa persuasione charioris inuenio. In captiuitate communi puto minus sperauit ille de pa
 tre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentissime iuuenis, tu q̄so responde. Quid aliud
 facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in pretia collegi, rus, seruos,
 penates, & omnia utiliora properanti festinatione perdentis addixi, & ultra quā non potest
 excogitare summus affectus, nihil senectuti meæ, nihil dubijs casibus (pro inconsulta pietas)
 nihil neq̄ illi reseruati, quē redemissē. Quantū iudices ad piratas tulerim scire potestis ex
 hac fame. Fuerit p̄tium licet exiguū paruūq̄ dum totum, fingite quemlibet diuitem quēlibet
 pauperem patrem, nemo unq̄ plus pro liberis dedit, q̄ qui sibi nihil reliquit. Vtrū ne igitur iu
 dices nemo mortalium habet pretiū pluriū liberorū? An piraticæ feritatis ingenium est, in ca
 ptiuorum taxatione solos æstimare redimētes? Dī immortales q̄ arrogans me pirata, q̄ su
 perbus excepti, Parum, inquit, attulisti senex, Languet alter. Quid ego a dijs hominibusq̄ me
 rui, q̄ mihi nō redditurus utrūq̄, non ipse potius elegit? Sæuus & humani doloris artifex ne
 gauit a me duos posse redimi. Deinde ut hoc tristius, ut difficilius esset, redditurum se dixit
 utrum maluissē. Vides iuuenis quantum pietati meæ testimoniū reddiderit ipsa crudelitas.
 Conditio non ponitur nisi duos redempturo. Expectatis, certum habeo iudices, ut in tristissi
 mæ necessitatis positus abrupto, ad ægrum continuo properauerim. Quis non paret audita
 conditione uincula me statim detraxisse languenti? Oderitis licet cōfessionem meā, delibera
 ui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æstus, perq̄ longum pietas misera consiliū, & qd̄
 nunq̄ satis manibus filij, nunq̄ satis excusabo conscientie meæ, non statim mihi ille deficiēs
 unicus fuit. Dissimules licet orbitas, ego mihi plurimū mortis, plurimū uideor adiecisse lan
 guoris cunctationis mora, & sensit, infelix quid in electionis huius necessitate fuerim neutro
 languente facturus. Tandem qd̄ solum habebat ambitus genus, desperatione præualuit. Ac
 cepi fateor illum qui solutus quoq̄ non sequebatur, quem non gaudium redemptionis, non
 lætitiā prælati, non hortantis crexit patris amplexus. Si esset in rebus humanis ulla clemētia,
 meruerā etiā de piratis, ut mihi duo redderent. Utinam iudices inuenis illius uita p̄staret ut
 uideretur non periculi miseratione, sed charitate p̄latus. Me infelicē, q̄ bonam habeo causam
 Explicuit iustitiā comparationis qui decessit etiā redemptus, & inperituro filio nihil aliud
 electū est in quo fui miser fame, periculo. Filius meus languore defunctus est, tñ pater occide
 rat ægrū si reliquisset. Viderā continuo iudices in carcere illo quantū promitteret constantia
 hominis, quē non captiuitas, non expectatio patris, nō fratris fregisset infirmitas. Nec immeri
 to de fortissimo iuueue cuncta speraui, si fuisset ad oēs conatus explicato languente liberior.
 Tandē miseros fortuna respexit, & puto contra p̄donum cōmenta, feritatē, ipsa consensit, ut
 nobis quē negauerant non abstulissent. Non quidem mihi iudices arrogo tēporis illius pro
 uidentiam, nihil me fateor fecisse cōsilio, potest tñ utriusq̄ iuuenis exitus necessitatibus meis
 assignare rationem. Perijt quē redemi, reuersus est quē reliqui. Inuenisse te putas iuuenis pa
 trem cibos & alimenta poscentem? Querebam pretium tuū, testor clementiam mitissimæ ci
 uitatis, hæ preces, hic rogantis ambitus fuit. Miseremini, date stipes, indulgete, conferte, repe
 tendus est ille, qui redimi maluit fratrē. Sed & hac te decebat reuersum p̄clamare uoce. Erige
 uultus pater, attolle tristitiā uindicati, de sæuissimis prædonibus unus duos redemisti. Alimē
 ta posco, poteram non adire filiū pater, sed mendicus hoīem, sed iuuenē senex. Quis em̄ ma
 gis ex ipsis rerū naturæ sacris uenerandisq̄ primordijs descendit affectus? Quid etiā inter li
 beros ac parentes tā commune, tam publicū, q̄ alicui famē proximus quisq̄ depellat? Voluit
 nos ille mortalitatis artifex deus in cōmune succurrere, & per mutuas auxiliorū uices in alte
 rum quencq̄ quod pro se timeret asserere. Nondū hæc charitas ē, nec personis impensa reue
 rentia

rentia, sed similitium accidentium prouidi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame quisque sui miseretur. Sic cibos obsidio partitur. Sic inopiam pariter nauigantium frequenter unius alimenta pauperunt. Hinc & ille uenit affectus, quod ignotis cadaueribus humum gerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque ueneretur aggestu. Parentibus uero liberi non praestatis alimentis, sed redditis. Quanto, dii deaque, breuiora, quanto minora pro tot infantia, tot pueritia sumptibus, tam uarijs uel abstinentissimae iuuentutis impendijs. Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & uita uestra deperderet, iterumque ex illa quam traxistis anima, portio breuis in suum rediret auctorem. Vultus scire quantus nomini nostro debeat affectus: quanta ueneratio. Non est beneficium quod pascitis, sed est facinus, quod negatis. Liberi parentes alant. Pudet sacrorum nominum, pudet religionis humanae. Haec ergo lex erit: quid imprecer homini qui primus fecit ut pietate iuuemur? Liberi parentes alant. O crudele factum. O nunquam tristior fames, ita pascit ille qui cogitur. Non meruisti, inquit, accipere. Discede pietas, quiesce paulisper, infirmitas remuneranda sit. Primum lex seuerissima est, ut fortius alimenta poscantur. Perdidit pulchritudinem sanctitatemque naturae, qui putant illis parentibus iura succurrere, quibus apud liberos saluanda est de mutua charitate reuerentia, collisis prospexere pignoribus, & inter tam uenerabiles affectus hoc quoque dignum prouidentia fuit, ut aliquid ad odia praestarent. Quereris, irasceris, & ideo iuberis. Expectandum est uidelicet ut liberorum parentumque concordiam perferant totius merita uitae, & ut pietas, natura, sanguis, accipiant quotidie tanquam amicitiae nexum, & nisi nos promeruerimus obsequijs, adulatione, patientia, natales, ortus, & pignora prima perierunt. Si uultis iudices, & huic nomini salua sit in omni personarum diuersitate ueneratio. Bonum patrem filius alat, lex malum. Non faciam hanc rerum naturae, non faciam contumeliam legi, ut excusum uel pessimum patrem, ut sacro nomini tentem gratiam petere de uenia. Similiter crudelis ac saeuus, filium tamen diutius amaui. Clauserim paternos penates, de testamento, de spe successionis expulerim, onerauerim uinculis manus, foedauerim membra uerberibus, persolui gratia non potest nec malo patri. Arrogans, impotens sum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi coepit primo die. Facilis, mitis, indulgens, uocabula sunt ista minoris affectus, propter haec aleretur amicus, pasceret extraneus. Nostrum quinimo crimen, quod interdum aliud sumus, & unde manifestum est diuersitatem nostram uenire de moribus liberorum, non inuenias asperum patrem nisi iam peccatis aetatis. Quid ais: rigidus, immitis sum, ideo pascere, tantum pascere, non ultra malo pro reuerentia nominis nostri. Quicquid praestatis inuiti, & cum alitur pater quem quereris indignum, accipere mihi uidentur omnes parentes. Si uis, affectum debes, sin minus, necessitate seruitutem, patientiam. Non tanquam pater alitur, qui tanquam bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc irasceris, tunc obijcies mihi, cum prosperitatum, cum saeculorum officia deponam. Non talis ad tua genua prouoluo, ut extimendus sim. Nulli malus est pater cum esse coepit infelix. Aspicias collapsum, & ex omni calamitatum genere miserum, & ultra quod accidentium mensura non exit, in orbitate mendicum. Rigeat squalidi capitis concreta canities, uigor pristini uultus uacuis luminibus intabuit, & per obstantium crinium illuues tenuis arentium iactus oculorum. Haeret astricta nudatis ossibus cutis, & in fame sua homine consumpto iam membra sine corpore. Iterum bonus sum, in pristinam religionem de calamitatum horrore restitutor, adeo ne non habent haec ipsa supplicia poenas, quod posco, quod rogo, quod mendicus sum filij mei. Et quae multa, dii deaque, non possunt pro nobis impetrare leges. Quanto plura sunt quae negantur cum praestant inuiti. Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut consoleris, ut foueas, proijce quod rapiam, abijce quod colligam. Genus ultionis est pascere, nec misereri. Si tamen iudices fas est impietatis huius ullas accipere causas, & filium qui non alit, putatis reddere posse rationem. Aestimare per fidem, quod sit facinus illud, cuius ultionem debeat exigere aliquis de fame patris. Caput me, inquit, non redemisti. Quis non putet queri de filio patrem? Quenquam ne dicentem seras, nihil tibi debeo quia mihi uitae lucisque beneficium semel prestitisti, quia hunc spiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rursus accepi. Iniquissima magnorum conditio merito est, si quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & pessimo exemplo gratiam praeteritis auferunt reliqua celsantia. Non redemi, non tamen ideo minus est, quod in hunc te diuinorum humanorumque conspectum de nostra pertulimus anima. Maria terrasque, & infatigabiles fidei cursus, & cuncta sacro fulgore lucentia nos ut frueris ostendimus. Has quas subtrahis manus, haec uerba quae negant, de meo spiritu, de meis uisceribus hausisti. Gaude potius, exulta quod tibi patris asperitas praestat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur & pascit. Quam multa

iudices

iudices huic querelae m̄dere poterā, propter quae filiū salua pietate nō redem̄sem. Quis non acciperet excusationē, si dicerem: Impediūt quāuis properantē senectus, inopia, languor, p̄tū nō tā festinant inueni. Explicare nō potui nauigationē, iuuenibus q̄q; fratribusq; difficilem. Solus ac senex non illa qua speraueram p̄speritate direxi. Per q̄s metus, per quae peregrinati onis incerta p̄perauī: Remoue iuuenis indignationē, nihil plus p̄ filio factum est quē recepi. Non fortunā tibi debeo, sed affectum, nō exitū, sed uoluntatē. Pro duobus p̄tia cōtraxi, pro duobus maria conscendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur si mihi pirata duos reddidissent: Age tu nunc iuuenis ad faciendam inopiae patris inuidiam (si uidet) exclaima. Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigariq; uoluptatū continuatione uenisti, exhauisti senex census in p̄tia meretricum, quanq; & huius iubei necessitati pietas uestra succurre, & lex quae inopem, quae patrem nominare cōtenta est, filiū non remisit ad causas. Quid uero si in educationē, in discursus, in p̄tia uacuatus sum? Excedit oēm scelex cōparationē p̄rem mendicū facere, nec pascere, tentat iudices hoc, q̄ non est redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fr̄m inquit mihi p̄tulisti, fateamur paulisper hoc crimē, agnoscamus hoc nefas. Impudentissime generis humani, tu nō ferēs ut frater tuus uel magis amē. Vides em̄, p̄latus est tibi nescio quis affectus, possidēt charitatis tuae locū pignora de minoribus sumpta nomibus. Illum nempe cuius aequae spūs de uisceribus his trahebat ortum, qui p̄rem uel solus implet. Pessimus ē mortaliū qui amari fr̄m suū sine sui charitate putat. Tu custodies, utrū frequentius osculer, utrū stringam magis arctiore complexu. Non ē hoc impatiētia, nec circa p̄ris affectus sacra de pietatis cōtentione rixa. Eum tantum fr̄m putas amari magis, quē non amēs. Falleris iuuenis, longe q; te ab intellectu re; naturae seposuit praua p̄sasio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de necessitate p̄ponderat. Par est in oēs liberos, eadēq; pietas, sed habet in aliquo p̄erunq; pprias indulgentiae causas, & salua charitatis aequalitate est quiddam, per qd̄ tacito mētis instinctu singulos rursus tanq̄ unicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illū gratiorē prior fecit infantia, alium laetior uultus, & blandior osculis amplexibusq; facies, q̄sdam magis seueritas p̄bitasq; cōmendat, in quibusdam diligunt impatiētius calamitates, & damna corporis debilitatesq; m̄broz; notabilius miseratio ne cōplectimur. Salua est tñ uniuersitas, cū quicquid in alio cessare credit, in altero restituit alter affectus. Securus sis, nō intercidunt ista, nō pereunt, sed inuicē uincunt, p̄ualent, cedūt. Filio nō pōt praeferrī nisi filius. Blandiar iudices paulisper calamitatibus meis, & sic agam tāquā apud piratas inuenerim utrūq; sanum. Attuli sine dubio p̄tium duoz;, sed utrūq; praedo nō reddit. Offerit electionē, suadete quid faciā. Quid dicis: Ista pietas ē, abire, discedere, irasci scilicet, queri, & inuidiā facere piratis: Vos interrogo liberi, uos parētes, non ergo facinus est, ideo neutrū redimere, quia utrūq; non possis. Egregia pietas aequare liberos iustitia desperationis, & ex hoc q̄ succurrere nō cōtingit duobus, orbitatē facere totā. Tu uero senectus accipe quicquid dat, accipe quicquid offerit, dū hoc saltē feritati libet, anteq; in patientiam tam saeva decrescat imanitas. Interim multa p̄nt asferre casus, sperare licet, repetere, sperare pater, fortassis euadat. Quocunq; explicari coaceruatione nō p̄nt, per partes uicesq; seruant, & facilius est diuisa subtrahere, quoz; magnitudo laborat in solido. Quantū intelligo iudices, filius cui p̄futur; non erat ut eligerem, hoc solū ferre non pōt, q̄ redemptus est frater. Quis hāc iudices impudentiam ferat: Obijcit mihi q̄ ullū de liberis meis potuerim facere discrimē. Dein de querit non se potius electum, & cū fratri praeter eiusdem nomis par ac simile confortiū, reuerentia q̄q; languoris accesserit, indignat apud affectus patris nō eam praualuisse partem, in qua tantum filius erat. Non inuenio iudices quemadmodū effugere potuerim criminis huius inuidiam, si hunc potius recepissem. Patri, cui utrūq; pirata reddere nolebat, redimēdus fuit, aut aeger, aut neuter. Quid q̄, inquit, etiā luxuriosum p̄tulisti: Parce iuuenis maledictis, parce cōiutis. Reliquistis hāc nomina, domi erūt ista uitia, domi erūt istae uirtutes, sed cū fueritis reuerfi. Interim nihil aliud estis q̄ fr̄s, q̄ liberi mei, duo captiui, ambo miseri, & diuersitas uestra de calamitatū societate cōsumpta ē. Vides q̄ nefas sit alter; ex uobis mihi eē uiliorē: pirataz; non interest uter eligat. Dignū hunc dereliquisti, luxuriosum redemisti. Cōparationē uestra iuuenis circa p̄imoniū, honoresue cōtenderes, & ego proclamabo uicisses. Sed uentū ē illuc, ubi non p̄bitas, nō mores aestimant, & de corporibus sola taxatio ē. Vnde tristes toleraret casus, ferret sordes uinculoz;, piraticā famē iuuenis, quē torquere solebat nra frugalitas: Vnde ut in illa solitudine carceris duret animus cōiutibus semp comitatibusq; letatus. Expecta tu, quē decet honesta patientia, laudabilis labor, qui tibi difficultatum reddis ip̄e rōnē. Tu differis, luxuriosus redimif. Quid uis: Praetuli illū de q̄ soli tibi querebar, quē cū uellem castigare, rephendere, te solebā laudare, mirari. Exaggera quantum uoles uitia fr̄s, luxuriosum,

nosum, perditum uoca, dū scias te sic magis pbare non animū fuisse patris, sed de calamitate
 rōnem, ille eligit, qui recipit ante meliorem. Sed parce quæso iuuenis aduersorum interpreta
 tioni. Non est electio alterum recipere, cum pretium attuleris duorū, discrimen illud nō ego,
 sed pirata commentus ē. Quicquid inter uos in alterutro fecero, affectus est, quo duos amo.
 Et homo apud quem filius sola praualeuit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli, sed qđ i
 te fratri prætulisse. Consilium hoc putas fuisse patris: Fortunæ est qua capti pariter estis, qđ
 decubuit alter, qua non conualuit redemptus. Cum propter duos uenerim, qđ in altero mihi
 pirata cessit, idem est ac si mihi neutrum reddidisset. Sed quousq; facti mei dissimulabo ratio
 nem? Aeger electus est, respondete nunc si uidetur. Luxuriosus perditus fuit. Parcamus quæ
 so memoriæ, reuereamur suprema cineris, pœniteret me fortasse si uiueret. Iterum ac sapius
 (quod necesse est) ipsa criminis mei uoce defendar, agrum redemi. Non habent profecto, nō
 habent discrimen liberi, nisi de calamitate, & inter homines quos natura pietatis æquauit, dif
 ferentiam nisi de dolore non explices. Non cum usu nunc uestro, non cum moribus loquor,
 ille anhelat, illius sunt laesa suspiria, ad illum serius ueni. Excogitasti rursus fortuna quod su
 percreceret charitati, quod posset sacris nominibus accedere. Hic solus maior affectus est, qđ
 filios amare, filij misereri. Me quidem iudices, si quis interroget, conditio illa non fuit uera, nō
 simplex, habuitq; piraticæ feritatis ingenium. Aegrum mihi non licuit relinquere, licuit elige
 re. An fas fuisse credis, ut iuxta moriturum tu redderis, & homines eius immanitatis ut pos
 sent liberos cum patre partiri, paterentur eum sibi relinqui quem periturum ex hoc pbabāt,
 qđ illum pater non eligebat? Tentata est misera pietas, & placuit hoc quoq; addi calamitati
 bus nostris, ut oneraret pudore conditionis partes non habentis. Cum in comparatione sani
 aeger offertur, ideo ponitur ut eligatur. Superest nisi fallor iudices, ut cum sibi prælaturum fra
 trem queratur, æstimetis utri tunc magis debuerit pietas nostra succurrere. Est quidem iudi
 ces humanæ infirmitatis ista natura, ut ex omnibus accidentibus grauissimū putet quisq; qđ
 patitur, & cum aliena cogitationibus, nostra dolore tractentur, necesse est apud impatienti
 am suam uel minora praualeant. Languor est tamen, languor, cui merito cesserint cunctæ ca
 lamitates, in cuius comparatione consolari se potest genus omne miserorum. Stringat licet
 manus saeva captiuitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere
 catenis, artus extrahere nexibus, & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna sua posse rixari.
 Sæuiunt regna tormentis, bella uulneribus, sed leuius afficit quicquid uiribus feras, & cum in
 plenum adhuc sanguinem aduersa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione uincunt.
 Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus uisceribus immissa tabes, quotidie ali
 quid ex homine præmittit in mortem, cum cibos, haustus, & omnia blandimenta uitæ fames
 fastidit, & poscit, desiderare assidentium officia, dehinc ferre non posse, grauari quos appetie
 ris attractus, per totum cubile corpus uelut super ardentem exagitare flammam. Lux fatigatis
 luminibus grauis, uox sola de gemitu. Cū ex duobus captiuis languet alter, una est inæqua
 litas patris eligere sanum. Retuli iudices usq; adhuc in penatibus suis iuxta parentes propin
 quosq; languentem. O carcer, o morbi, quem uos non facitis agrum? Est nō ille carcer quem
 scueritas legum, quem potestatum iustitia commenta est. Non possunt humani metus hūa
 narum cogitationum ingenia satis abundeq; cōcipere quæ uidi. Iacet sub immensæ rupis ab
 rupto triftis, & ultra naturalem profundæ caliginis noctē merfus piraticis artibus specus, quē
 tota circumfusi uastitas maris, & undiq; minantibus scopulis illisa tempestas terrore ruituræ
 molis euerberat. Horrent cuncta crucibus, squalent circumiecta naufragijs, nullus nisi in sup
 plicia mortesq; prospectus, & ad infœlicium captiuorum metum præmissus de simili exitu
 dolor. Spiritus solus intus quem uinctorum trahunt redduntq; gemitus, quem tot contulere
 languētes. Hoc erat ubi iacebat aeger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata grassari idē cu
 bile. Corpus quod grauaretur assidentium sedulas manus, iacet inter uincula, quibus instru
 xerat adhuc recentem pirata captiuum, & quāuis tenuata de nexibus membra labantur, rur
 sus in modum stringentium tenent, quæ nullo suspensa nixu uelut uicto homine federunt.
 Qualis erat ille sub ferro, cuius exanguis manus uix leuia uelamenta transferrent? Quis in
 ter complorationes gemitusq; somnus, quem uix silentia sollicita præstarent? Ad quæ collo
 qua tristitia respiraret? Undiq; pares similesq; miseri, & ueteribus captiuis adiectus quo
 tidie nouus aliquis impatiens. Compara, si uidetur, huic agro captiuitatem tantum tu
 am. Tu quereris quod cibos pirata non præstet, ille remittit oblatos. Te nuda humus,
 nudum cubile frangit, ille ad singulos ardentis corporis motus in sua uincula uersatur,
 & quocunq; membra laesata dolore transfulerit, in supplicium redit renouata patientia.
 Breuiter sauisissimi languoris definienda mensura est. Non potest ex illo sanari, nec quem
 redeme

redemerit p̄r. Inſta nūc, ſi uideſ, ac ſubinde iuuenis interroga, cur ægrū potius elegerim. Red di a me poſſe rōnem cur hoc fecerim putas. Ego uero nō poſſem nec ſi te redemiſſem. Quid em̄ ſi rōdere iubeas orbitatē, cur in exequias totos egerat cenſus. Quid ſibi uelit ille funebriū longus ordo pompæ. Cur ſup flagrantē iaceant rogos. Cur ardentē non diuellant amplexu. Et ego dico, proclamo, fateor, erroris mihi p̄tulifti. Quaſo iuuenis, ne nobis putes tantum in eſſe feritatis, ut illū potuerimus æſtimare moriturū. Vis non ſperem uicturū filium, quē tūc primū aſpicio, cōplector ægrum, quē pirata nō recuſat ſibi relinqui. Si perſuaſionē p̄ris interrogēs, quicquid eſt quod miſer torqueſ, afficiſ, non languorē credo, ſed impatientiā, deſideriū, dolorem. Homiſ qui apud piratas languet, unū remediū putes, ut redimat. Sed non ē quaſo iuuenis, quod hoc patrociniū de tam calamitōſa pietate concipiā, ut dicam, uicturum putauit. Exaggero quinimo inuidiā criminis mei. Redemi fateor illū, qui dilationes, qui moras ferre nō poterat, in quod mihi pirata uendebat breuia oſcula paucos dies. Si mehercule uterq; fuiſſet æger, illū redemiſſem, qui prior languere cœpiſſet. Si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manū, quē iam membrorū cōtentione laſſatū fluctus hauriret. Si uulneribus conſectos remiſiſſet acies, p̄perantius ei clauderem plagas, per quē aniam largior ſanguis egeret. Ignoscite dij pariter atq; homines, nō poſſum de liberis, poſſum eligere de miſeris. Gratiā quinimo fortunæ, grāſ ago, quod adhuc æger ſentit, intelligit. Alioquē cadauer acceperam, & p̄tia duorū p̄ funere tantū, ſup̄miſq; perſolueram. Neſcis quantū pudori, quantū adijciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Aeger qui tantundē eſt piratis, plus eſt patri. Velis tñ noliſ inſolix ſeneſtus fatendū eſt quod merito, quod ſumma pietate factum eſt, quod difficile fecerimus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cū inter duos liberos incerta miſer electione diſcurrerem. Hunc diutius oſculabar, illum putabam deſperatiōe moriturū, lachrymas ad languētē gemituſq; tranſtulerā, & tu mihi uidebaris futurus æger, quæſ catenas tuas ſoluturus inuaſi, ſed mihi cōmendabat relictum, quod te p̄tuliffem. Quam frequenter iam laxata miſero uincula ruriſ impoſui, dū mihi tua potius ſanitas placeret. Diſſimulare nō poſſum conditionis illius ſecretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te uolebam. Ponere uos iudices uelut in illa neceſſitatis meæ p̄ſentia uolo. Ecce inſolix ad primū aſpectum p̄ris conatus aſſurgere, illas pallentes ſordibus manus paululū tanq̄ amplexus daturerexit, nec uſq; in ceruices meas ſpū iam deficiente perlatas, in ſuū miſer iteꝝ cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit, & ne colloquijs n̄ris terribilis catenarū ſtridor obſtreperet, laſſatos artus in ſua tenuere patientia. Ego ſerius grauis hinc, ſi uideſ, incipiam. Luxurioſe meruiſti. Ignorat p̄fecto paterni doloris æſtus quiſquis ſolatiū putat, ut de languente filio queraſ, ut moribus mentiq; maledicat. Abite uirtutes, ignoſce p̄bitas, charior eſt ex liberis ille qui moriſ. Mihi uero fateor hinc aliqua languente filio ueniſſe ſolatia, quod uixit inſolix quēadmodū uoluit, quod fuit hilaris ac læta breuis ætas. Crede iuuenis, & p̄ te iā maluiſſem, ut luxurioſus eēſ. Cui tu tēpori, cui dolori rigore ultionis, frontē caſtigātis iniūgiſ. Impatiētiffima res eſt p̄dere filiū cui uidearis irāſci. Corruptū me p̄cibus putatis ambituſq; lachrymarū, hoc uicit æger quod nō rogabat. Aſidebam miſero, demittebat oculos, interrogātī r̄ſum de lachrymis tantū gemituſq; reddebat, agebat me deliberante iā uictū, cū repente miſeras manus uelut recidētis amplexus poſuit i ſinu meo, & cū laſſa ſuſpiria p̄ ardētes anhelitus egeſtiſ ſæpe uiſceribus, cū diu collatiſ uterq; ſingultibus miſcuiffemus laſſas ſine uoce lachrymas, tādē ſpū uix i pauciſſima uerba collecto. Tibi quidē, inquit, grāſ ago p̄r quod redēpturus utrūq; ueniſti. Nō adeo tñ ſenſus meos languor heberauit, ut exitū cōditionis huius ignorē, ego luxurioſus, ego perditus, nūc uero ſuper infamiā nomis huius imorior. Vtinā hoc ſalē mihi ſero fata p̄ſtarent, ut reſiduum laborātis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora ē longior p̄perantibus expectare pereuntē, ite ſuperſtites, ite ſolices, has tantū reliquias cōmendate piratis, ne merſus p̄ſundo, p̄iectus in fluctus, exitū faciā hois ad quē non uenerit p̄r. Vnde em̄ ſperare poſſum, ut reuertaris, ut facias. Tunc ſuper abrupta uerba tota deſectiōe cōticuit, ſtrictiſq; uitalibus circa dolorē ſuum mēbra riguerunt. Exclamaui fateor, quod agis inſolix. Cur deſperatiōe collaberis. Attolle pauliſper oculos, confirma, dura, te fraſ elegit. Viſa ē poſt hanc uocē meā peracta cōditio, cōtinuo pirata detraxit catenas, uincula laxauit. Vultis elegiſſe me negē. Vultis in lucē diēq; p̄ductus carceri ſuo reddat æger. Ego uero nō habui uerba quibus me deliberare, quibus nolle cōtenderē. Vultis ſcire quid p̄r, quid pirata p̄ſtiterit. Ego duos redemi, ſed alterū accepi. Vt ſcias, inquit, ægrum redimi nō debuiſſe, deſunctus eſt. Crueliſſime generis humani, qui nos putas p̄tium tuū perdidiffiſ, audi quod multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter uincula, catenasq; deficiens, reſpirauit aliquid in thoro

in thoro, tandemq; liberis uinculis manus per totius lectuli spacia iactauit, post impias carceris sordes illum cum ferali ueste squalorem exiit, paulisper æger uidit propinquos, allocutus est amicos, mandauit, exegit, & quamuis suprema sorte collabens, prius tamen luce cœli libera satiatus est. Contulit mihi grande uelit nolit fortuna in orbitate solatium, filium qui relictus mea fuit moriturus inuidia, non occidi, sed perdidit. Quid ais iuuenis? Ita si moriturus filium redimere non debui, non sufficit hæc tibi de me pœna, q̄ ille decessit: Irasci patri tantum fortasse fas eēt, si uiueret frater tunc alimenta quærenti respondere posses, posse prælatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris uindictam, ægri es redempti iuuenis inimicus. Nescis quid sit inuidiã facere patri? Melior erat tua causa, si mei misereris. At quanto, dii deæq; alius fuit ille infœlicissimi iuuenis affectus. Nuntio enim, & audiente, & tota ciuitate teste proclamo, tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo mehercule hoc miserum dolore consumptum, q̄ sibi uidebatur pretium suum mihi perdidisse. Non aliter igitur q̄ si te præsentem deficeret, per illud, inquit, frater optime natalium nostrorum sacrum uenerandũ q; consortium, per socias peregrinationes, per aduersa cõmunia, per hoc q̄ & tu languere potuisti, si te uel tua quandoq; uirtus, uel satietas secunda prædonum piratico carcere emisserit, cõmendo tibi senem quem facimus uterq; mendicum. Testor immortalia numina & infernarũ sedium deos, pascere patrem si te redemisset. Ego tamẽ, inquit, mihi debeo q̄ reuersus sum. Non quidem quicquam uelim iuuenis de uirtutum tuarũ admiratione detractum, audias tamen necesse est in hac pietate uerum. Euasisse te putas ingratus? Dimissus es. Mea pietas istud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid ante captiuitas tua præstare non potuit: lacta quantum uoles effractum carcerem, ruptas catenas, uis scire quid negligentes fecerit securos q; piratas? Acceperant pretium duorum. Intelligit iudices & ipse iuuenis, non esse se calamitatum nostrarum iustitiarũ parem, & sic agit tanquam alere non debeat. Itaq; transfert in hoc defensionem, ut posse se neget. Quid dicitis iudices? Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atq; ætate robustum? Non habes opes, sed membra, sed uires. Nam neq; ego laborem, nec difficiles posco conatus, contentus sum iuuenis ut uelis. Cibos me poscere putas? Humeros posco quibus incumbam, manus quas eliso pectori apponam, sinus in quos egeram exhaustarum reliquias lachrymarum, ut sepelias, ut hæc cum miseris illius membris ossa cõponas. Nõ alimenta quæro, sed filium. Quid, q̄ nec graue longumq; suprema pietatis exigimus officium? Non diu uiuerem etiã si me duo pasceretis. Securus sis, breui te gemitus mei liberabunt, assiduus planctibus euerberata uitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rursus omnibus gratiam? Consumpsi fletus, clementiam ciuitatis exhausti. Non alit̄ populus hominem quem pascere filius debet. Quid sibi uult hæc aliena calamitatibus nostris, aliena uirtutibus tuis, iuuenis asperitas? Abstulisti mihi malorum quoq; meorum uerecundiam. Quicquid faciebam mendicitas est, ex quo reuersus es. Durat in suscepto rigore iuuenis, & ad misericordiam, non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, ex tua fide dignus quidem eras impotentissime generis humani, quem in tormenta mea doloreq; redeuntem uincula rursus ac pœna carceris exciperet, & insultes huic confessioni licet, allegare non possum. Quid mihi miseras uultiones, quid triste monstratis auxilium? Faceat hoc pater qui redimere nolisset. Age nunc uiuacissima senectus redeamus ad preces, quã solum uis paternæ pietatis agnoscit, hic quoq; rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nunc quæreris, an nos, per expertos tibi notosq; humanorum accidentium casus, per infœlicis illius manes, cui ne hoc saltem contigit, ut te reuerso, te præsentem moreret, pascere nunc q̄ te redimere uoluĩ, pascere q̄ fratrem tuum redemi. Non ego lassitudinem tuam posco. Numquam otium meum, nec ut ipse securus quietusq; transigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus assigno sudorem. Iungamus mutua pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibusq; reuerendum est nobis negotium cum ciuitate mitissima. Quanto libentius dabunt, cum uiderint pariter unaq; miseros mutua sustentatione connexos? Et ego quidem rogabo qui soleo, sed in tuos sinus populus congerat stipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lachrymæ meæ accipe, tuere, dispensa, pro tua fama, pro tua sum pietate sollicitus. Ego mendicabo, tu pasces.

¶ Argumentum Declamationis. VI.

Qui in calamitate parentes deseruerit insepultus abiiciat. Qui habebat uxorem & filium captus a piratis scripsit domũ de redemptione. Vxor flendo oculos amisit, filius retinente matre profectus uicarijs manibus redemit patrem. Idem in uinculis decessit. Abiectus in mare, & appulsus ad littus patrium, est electus, uult illum sepelire pater, mater prohibet.

Pro patre

PRO PATRE
Pro Patre contra Matrem.

E Tiam si iudices in hac asperrima conditiōe fragilitatis humanæ, in qua nemo ppe mortuum impune uiuit, hæc omnibus natura est, ut sua cuiq; calamitas præcipue misera atq; intoleranda uideatur, inter omnes tamen hoc constet necesse est, in foelicitatem meam tantum cæteras supergressam, ut prorsus hæc sit quæ fieri debeat usq; ad cæcitatem. Quid enim passus sum tam leue, ut non comparatio mei foelices aliorum etiam miseras faciat? Graue est a piratis alligari, magis dicat hoc qui sciat q; cito capti moriantur. Alligatus sum, sed tamen miser magis qror q solutus sum. Indigna est impietas in suos, quæ quanta uersetur in hoc iudicio uidetis. Sed mihi hoc quoq; querendum est, q me & uxor nimium dilexit & filius. Quid ergo putarem in rerum natura posse reperiri quod orbitate acerbius uideretur? Non contingit mihi, quod cæteris miserrimum est, filium efferre. Parum est q iuueni singularis exempli, causa mortis sui, & tam pretiosa redemptus anima senex odiosus morte filij mei uiuo. Parum est q mihi luctum meum fluctus nuntiarunt, & aliud agenti patri subito ad littus orbitas appulsa est, q miserrimum iuuenem toto iactatum mari, etiam si nemo interpellasset, sero sepelirem, adhuc supremo prohibeor officio, & ne quid solati contingat, perdo etiam matris misericordiam. Inijcit errantem corpori manum mulier, & piratis, & tempestate crudelior, atq; ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea est. Ne quis tamen erret ignotus, non est filij mei nouerca, sed mater. O facinus, o cladibus nostris mutata natura. Mater igne ultimum filio negat, & mulier, quæ maritum quoq; suum debilitata desiderat. Quis hoc de ista credat? Filium non flet, funditus euerfa, fulmen hoc gladiumq; non sentit. Comparat dolorem, quanto minore causa excæcata est. Huius iudices poenæ ab ipsa morte repetite crimine. Ego sum, ego & alligauit filium meum, & infamaui, & ne non accedat grauissimæ doloris comes poenitentia, in illum mortiferum carcerem misit. Quo fato parentes miser sortitus est, ut illi uitam pater, sepulturam mater auferret. Nam ut pietatem filij mei semel indicem, patrem redemit. Si q ego redierim, uxor irascitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miserrimus iuuenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, uterq; parens erat calamitate deuinctus, unus autem succurrere utriq; non poterat, inuenit tamen ingeniosa pietas, & utriq; subuenit dispendio sui. Ipse uenit ad patrem, me remisit ad matrem. Hoc si defendendum est, agnosco partes meas, causam planctibus agam, flere enim certe per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit, diligenter defendere contrarium est actioni nostræ, ut impetremus, funus moramur, dum nos litigamus, dum circa cadauer nostrum orbi rixamur, dum agitur causa defuncti, dū sepulchro lege præscribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putrescit interim corpus, nectorum in sicco iacet. Cadauer ab incurfu auium ferarumq; tantum miserantium corona custodit. Conuenerunt etiam alieni parentes, totus in spectaculum populuseffusus est, & ignoto quoq; corpori publica humanitas quasi quasdam fecit exequias. Deslent omnes homines, dolent, plurimorum tamen illa uox est, iuuenis insepultus iacet. Miser, nec patrem habet fortasse nec matrem. Iam hominis figuram uetustas pene consumpsit. Iam lenta rabes in terram defluxit. Iam soluta cute ossa nudantur. Quilibet duraueris animo, non ferrestamen ista si uideres. Sed audire certe potes, ille est filius noster, cuius spes ipas amauimus, quem apud omnia templa & surdos uotis deos superstitem precati sumus, a quo sepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiã añ hoc crimen pijsimus, ille dū par fortuna parentū fuit, propensus in amorem tui. Mentior, nisi cum peregrinatio mea nos deduceret, maluit eẽ cum matre. Me per omnia maria uolitantem, ut plus filio relinquerem, circūuenit sæuius ipso mari latrocinium. Describam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritam lateribus meis consciam malorum carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem. Ista uero, si quid pudoris habeo, tacenda sunt. Alfoqui quis mihi ignoscet q uicarium accepit? Etiam scripsisse poenitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda uxoribus epistola. Cur indicaui, cur scripsi, quod uxor ac filius ultimum legerent? Ut incertum sit utrum me carius redimant, an lugeant, cognita clade rarissimi uxor exempli, & prorsus talis filij mater, totos effleuit oculos, fontemq; illum perennium lachrymarum tantum cæcitas clusit. Si non tenuisset, filium uicerat. Continuis inde planctus, incredibilis moestitia, assidua lamentatio fuit. Iuuenem nescio in me magis, an in te futurum impium si non redemisset, quem tu sic desiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet uirum oculis chariorem. Sed uidelicet est quædam ultima calamitatum rabies, & nouissime in furorem uota ipsa uertuntur.

Retinuit

Retinuit iuuenem, & epistolis meis legem opposuit. O uanae figuratiões, & pectora hominum alto errore confusa. Nemo illam non putabit timere de filio. Itaq; iuuenis qđ ad solatiū pertinere credidit, commendauit amicis custodiam matris, substituit uici curā suā p̄pinq̄s. Neq; em̄ aliter usq; ad reditum meum cæca uixisset. Quicquid humana rō ualet, contulit. Si potuisset redimere oculos matris, qua pietate fuit, uicarios tuos dedisset. Ipse profectus est solo comitatus animo, nec se putauit ire sine pretio, quāuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeo domi nihil reliqueras, adeo longa ætate sic uixeris, ut ne pretium quidē tui paraueris? Si hoc ita eēt, testor deos, de redemptione literas non misissem, fuit unde redimi possem iudices, fuit, sed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus & gementia littora & spumantes scopulos, & quacuncq; miser relatus est non auspicatum metiens iter, prorsus ominose retentus peruersis etiā uotis, qui optaret alligari a piratis, quos uitare quoq; miser est. Quærit hæc omnia impius ille filius p̄pter parentes, qđ non p̄stitisset frater fratri, non uxor uiro. Quid differimus ultra? Non pater filio. Dij immortales cœli, maris, inferorum p̄sides, uni mihi adhuc omnes male experti, uostamen solos habeo testes q̄ inuitus redemptus sum. Miser me, perijt qui sciebat. Nam ut primum peruenit iuuenis ad piratas afferens redemptiōis meæ se pretium, e ferali nauicula auidus exiliijt, uicarias oblaturus manus, strauit se ad genua singulorū, & ut cupiditas fecerat blandum obsecrauit omnibus p̄cibus, miserabili planctu, & lachrymis pene maternis, nemo unq̄ sic ut soluere rogauit. Nec sane difficile fuit impetrare a piratis captiuitatem, maior illi pugna mecum fuit. Non dignū illud spectaculum latronibus erat, cū pater filiusq; de uinculis contenderent, & sibi quisq; carcerē uin dicaret. Ego iam usu defendebam meum, & in his annis iam maturam mortem asserēbā. At ille contra, ego te in calamitate deseram? Ego alligatum relinquam? Et quō ad matrem redibo, quæ misera desiderio tui dies noctesq; fletibus iungit, quæ uiuere sine te non potest? Non dicebat tamen omnia, & cum assiduos planctus & irrequietas diceret lachrymas, adijciebat, iam pene cæca est, fortasse si redieris uidebit. In summa, non recedo. Fas est mihi etiā inuitis parentibus pie facere. Non recedo, si perseueras demus piratis lucrum. Aut uicarius ero, aut comes. Quantū inter hæc fleuit? quādiu cecidit oculos suos? Si perseuerassem, duos excaueram. Obstupuerunt pietate tanta etiā latrones, & per immobiles ante uultus fletus currit. Non tenuissent fortasse iuuenem, nisi redempturos parentes talem filium credidissent. Ipse in se transtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus est filius, q̄ solutus est pater. Supremum tamen & nefas in aeternū, me iam catenatis manibus amplexus, postq; mei cura discesserat, matrem, inquit, tibi per hæc merita commendo. Tu illam tuere, defende, ama, ne relinque, sic paria faciemus. Illic tu eris uicarius meus, si hæc feceris non irascetur mihi fortasse m̄ q; ab illa recessi. Sic in nauē filij mei male permutatus uector imponor, & qua uisum oculi dederunt, ad piratas e puppe prospecto, curua littora, & immensum sideribus fretū & turritos urbium scopulos retrolego. Miser me quādiu a piratis etiā nauigatur. Mandata tñ tua fili, perago, asideo, sustento. Immo mehercule tu asides fili, tu sustines, propter quē mihi etiā huius propensior cura est. Dum recedere ab uxore nolo, filium non redemi. At illum interim quotidie situs carceris strangulat, insidunt ossibus catenæ, exemplū sæculi in myoparone moritur. Mater iam satis est, habes pœnas super legem, sepelissent talem uirum etiā ipi piratæ nisi eos conscia scelerum, metusq; pœnarum ab omni littore arceret. Qđ unum poterant secundis proiecere uentis. Exceptit mitior matre tempestas, & (siqua dici p̄t calamitatum scelicitas), p̄spero cursu cadauer tantum non ad ipa maiorū sepulchra depositum est. Narret res sæculo nostro diuersa, & nescio utra parte mirabilior. Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidem partem agnosco culpæ meæ. Ego uxorem adduxi, & ne miseram dolore fraudarem, ip̄e meis humeris aduersariam meam usq; ad littora tuli. Et sane aduersus prima uerba orbitatis animo æstimantem fefellerunt. Quis aut non dolentis affectum putasset, cum diceret defuncto filio mater. Quid enim nauigasti? Quid maria ingressus es? Quid piratas petisti? Nā illa quidem uulgatissima orbitatis uox est. Fili cui me reliquisti? Etiam cū tota supra corpus incubuit, amplexam putauit. Etiam cū iniicit tollētibus manum. Et hoc inquam solent facere m̄es, ut funus morentur. At ista legem recitat & in cadauer filij perorat. Tace, tace misera, ita tu istud optasti? Sola scilicet calamitatis n̄is adhuc defuit culpa, ut cū sauitia nimia q̄q; foelicitatis turpis sit, p̄cedat inauditum antea monstrum, misera crudelis, si quid irati dij reliquunt, si quid infœlicitas oblita est, suis manibus perdere cupiat. Detracta ē fortunæ iuidia, qñ suo q̄q; iudicio mater post amissum filiū paræ misera est. Lachrymas ipsas nouissime perdo, inanis domi libitina plangit, derisus designator redit, refert rogus. In hæc oia nō gemitus ullus m̄is, nō lachrymæ, nō q̄stus. Putes appulsum ad littus aliquem eē piratam?

ratam: Vnde hunc illi animum: Si mala sua ideo non sentit, quia non uidet, & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obstant. Est ne hæc uxor mea: est ne ille filius noster: Liceat dubitare si fieri pōt, & sane uix iam dinoscendam speciem uetustas reliquit, sed attritæ manus, & tumida uestigia uinculorū, & testis longæ captiuitatis macies, in fœlicia argumenta, cōsentiunt. Miserum me, certus luctus est. Filiū agnosco, uxorem non agnosco. Ergo quoniam de iure longior pugna est, & nobis festinandum, sint primæ precum partes. Adeste uniuersi utriusq; sexus parentes, dum mrem in exequias filij rogo. Per matrimonium te uetus, & per mutuam charitatem quæ utriq; nostrū magno constat, adijcio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filij plures, per meum in te obsequium, iam mei miserere cuius soles. Crede mihi, hoc quod patior carere peius est, captiuitate crudelius. Mea ista pœna est. Quid tibi tantum mali feci: Quid offendi: certe ego te non reliqui. Iam si totum affectum in hunc consumpsisti uirum, & omnis per oculos misericordia effluxit, tulerit sane filius noster merito pœnas, dederit spiritum supplicio, nihil de præteritis loquamur, quod postulauit Cicerō etiam ab illo crudelissimo Siciliae tyranno, mors sit extrema malorum. Quod quidem cum permissum non eēt, pernoctabant ante ostium carceris, pretio redimendes sepeliendi potestatem. Quid tandem hoc M. Tullius patres matresq; pmeruit? Tu uende saltem, quod sub Verre crudelissimum fuit. Certe ego filium redimam, nec mihi pretium diu quærendum est, habeo manus. Nihil moueris nūc, & debilitatem tuam factas. Singulare fœminis exemplum ostendi, narrariq; desideras, sepulturam filij maritus a te impetrare non potuit. Vade hercule si libet, & corpus in fluctus repelle. Aut si parum celebri loco uidetur abiectum, iniice manum, & ne minus te satiet alienū ministerium, ip̄a potissimum trahe, alteram manum cadaueri impone, altera duc qua frequentissimum rotis iter est, & nigra limo uia. Proterat miserum onustum uehiculum, & sanctissimū pectus unguulæ rumpant. Ipsa quoniam defeceris oculis, elisum caput, & opp̄ssa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta, si quidem audeas, istis etiam lacera dentibus. Litigamus, cōsistimus, in diuersum abimus. Nempe cum uiceris, omnia paria habebimus præter animum. Non sepelies: uide quæso, uide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum misericors populus. Obstat: si cuius clementia tumultum fecerit effode, & cum talis sis mater, aude indignari, & exclama, magis amaui patrem. Cruces succidunt, percussos sepeliri carnifex non uetat. Ipsi piratæ nihil amplius q̄ projiciunt. Mater (quanq̄ profanari hoc nomen nefas est) si perseverat esse filij sui nouerca, ut hac crudelitate uideatur digna, quæ orbitatem suam non intelligit, si ultra hostium affectum, qui cæcos acie sæpe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones parum habet non sepelire, nisi aliorū quoq; officia præciderit, & tantum q̄ non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem, si adeo non genuit filium, sed effudit, & ex illo in fœlici partu ingratum uteri pondus exposuit, licet imputet nobis ut uolet, quod tueri nō potest, singulare mariti desiderium, dicam tamen quod sentio, excusatius odisset uirum q̄ filium. Quanq̄ in hoc mutuae charitatis affectu paria fecimus, illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium, uicem cæcitatæ orbitate persolui. Tamen q̄ inter hæc quoq; mala priuatim doleam necesse est. Omnem illam quam contraxerat perdit opinionem. Iam inimici mel triumphant, iam passim loquuntur, illa exempli mulier, illa sæculi decus, uirum redimi noluit, nec filium sepeliri. Equidem iudices ut sentio, neminem nō mortalium fauere hominis sepulturæ conuenit, quia hæc una res est, cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideoq; non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam si qua sunt iura, quæ obstant, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas possit, uera clementia occasione contenta est. Siue omnis in defunctis sensus perit, & ad operiendam fœditatem subtrahendamq; dolori materiam, mortui uiuentium causa sepeliuntur, seu cum ad infernas sedes anima migrauit, unus hic luce uiduis honos, & suprema face (ut uates ferunt) petitam uterioris ripæ stationem contingunt, quæ uera eēt & credo miser, & opto, cito iturus ad filium, Certe rerum natura ut in generandis alendisq; hominibus, quæ necessaria erant ex seip̄a prospexit, ita cum rursus opus suum resoluit, corpora nostra q̄ primum reducere ad principia festinat, ut desertis etiā locis circa cadauer tracta imbribus terra cōcresecit, aggerant puluerē uenti, & liquefacta multa die mēbra paulatim humus bibit etiam si nullus operit. At ipsa longo tempore in terram ossa desidunt. Nobis uero aduersus exanimēs genuit non solum miseratōnem, quæ cogitationi nostræ subit, sed etiā religionem. Inde ignotis quoq; corporibus trās-euntium uiatorū collatiua sepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus idignum, cū hæc ita sint sepultus eēt filius meus, nisi incidisset in matrem. Et hæc iudices non ideo ego dico, ut affectu iura corrumpam, neq; uobis præcipio, sed aduersariæ exprobro. Legem quidē istam quid

quid inhorream, cum id unum miserimo iuueni sit obiectum, q̄ in calamitate non deseruerit patrem? Sed quatenus luctus nostri in ius uocantur, & flenti disputandum est, & orbitati suæ mater irascitur, superemus quam exorare non possumus. Et quando duorum hominū miseriora uota uidistis, ut de his p̄ si uicerit filium suum efferat, mater si uicerit abijciat: Quæ tamen lex est? Qui parentes in calamitate deseruerit insepultus abijciatur. Omnis nobis in hac prius causa iudices de scripto & intellectu legis contentio est, utrum uerborum ambiguitate, an uoluntatis fide statutum sit. Pars enim aduersa id nititur, parentem fuisse in calamitate eam, quæ deserta sit, Cuius rei poena est abijci sepultū. Quid tum fuerit in causa, quid sit postea consecutum, quomodo legem intelligere conueniat, subterfugit dicere, neq̄ a uestigio scripti recedit, sed nuda recitatione contenta est. Nos neq̄ omnibus personis, neq̄ omnibus cæcis scriptam esse legem & iuueni iustus ac necessarias recedendi causas, & cui rei semper ius satis plenum est, bonum animū fuisse, postremo non hoc esse deserere contendimus, atq̄ eo causam dimittimus, ut non sit absoluendus adolescens nisi etiam laudandus. Qui autē dubitat an scripti uoluntatem sequi conueniat, is mihi uidetur quæstionē tentare incertus quare. Ideo pauciora adijciam, q̄ nobis quoq̄ (si ita pergitis) afferet quandam cauillationem ista sermonis ambiguitas, ac uideri poterit omnem actionem partis aduersæ prima statim recitatione subuertere. Nam lex cum dicit, qui parentes in calamitate deseruerit, rursusq̄ cum dicit, insepultus abijciatur, non utiq̄ id significat, ut non liceat eū sepeliri, postq̄ pietus est. Quare aut mihi quoq̄ permittite sic agere quomodo uolo, aut quod magis uestram religionē deceat, indignam sanctissimis auribus uerborum captionem, ex utraq̄ parte præcidite, & cum filium singularis exempli probauero, fortiter sentite nullam unq̄ a maioribus nostris poenam scriptam esse pietati. Atq̄ in eo quod primum posueram, non ad hanc rem pertinere legem, non diu uerfabor, neq̄ dubitatione quam nō habet afferam moram. Neq̄ enim puto si ætas impediēt infantia, ualētudo ægrum. R. P. legatum, dux militem, nihilominus obstricta crudelitas non accipiet ratio: em necessitatis, & cum semel apparuerit patere in eiusmodi causis defensionem, potero plane esse securus, nec timebo ne teneri uideatur filius meus, si non potuit omnibus succurrere, dum in ipsa lege occupatus est. Pater alligatus est, mater cæca est, unus utriq̄ filius, magna locorum distantia. Habet lex in medio debitorem. Duc ad utrūq̄ ma ius, ad utrumq̄ non potes, nisi hanc conditionē misero imponimus, ut quicquid fecerit proijciendus sit. Si exierit, mater sepeliri uerabit, si remanserit, pater. Non dubito fore dubitū quin ius in hac lege fuerit & mihi, nisi forte (ut omnia inique iniuste q̄ cōquiritis) hic quoq̄ unius occasiōe uerbi aliud putatis iuuare parētes, aliud nō deserere. Id ē de hoc dubitare uultis, utrū parentibus ubiq̄ ferri oporteat auxilia, ut ego æstimo, an uero non mereatur adiutorium nisi qui præsentē filio miser est. Nam si deserere in calamitate, nil aliud putamus esse q̄ a misero discedere, duo simul scelera permittimus. Primum illud, ut etiam qui aderit possit impune nihil præstare, siquidem absolutus est hac lege, qui secundum miserum stetit. Quo quidē modo non adiutores calamitosi parētibz filios damus, sed spectatores. Dehinc accidit illud uel grauius, q̄ cum rerum necessitas quotidie nos diuidat, si quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamuis exiguo diuiso spacio impune opem non ferret, non succurreret, ut hac saltem se calumnia defendat. Non reliqui, non abscessi, neq̄ pede, quod aiunt, uno a parente discessi, solutus erit omni auxiliandi necessitate, quando uestra interpretatione absentia impietatis occasio est. Hoc uoluisse legum latorem putamus, ut natus ex nobis metipsis in rebus aduersis præsidium parenti labore atq̄ præstatiā solueret, lucis usuram ubicunq̄, nisi forte nō sumus parētes nisi palam. Quid est ergo nō deserere? Opem ferre, non deesse. Omnia hæc em eo spectant ut auxilio liberorum tuti sint parentes. Quod cum ita sit, tam ad me lex ista peruenit q̄ ad matrem. Duo unum uocabamus, uideamus quo ire debuerit. Poterā quidem fortiter dicere, pater iussi. Hoc nomen omni lege ma ius est. Tribunos deducimus, candidatos ferimus. Ius nobis uitæ necisq̄ concessum est. Si non fecerit quod iubeo, non deferam illum ad sepulturam. Necesse habuit parere. Non deseruit, sed abductus est. Crede non cōtemptu tui uenit in carcerem. Si sint sane iura paria, sedeatq̄ medius inter duos filios iudex, non comparabo personas quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater, sit sane natura cōmunis, non imputabo q̄ nomen dedi, q̄ familiam, q̄ impensas, q̄ dum illi acquirō, captus sum. Non indulgentiæ discrimen excutiam, de qua iam lite concessum est. Fuerint quidem ista facienda, sed ego ius meum reprimo, inter duos parentes cæcus affectus est. Exorabit qui prior rogauerit. Tempore certe uinco, ante miser esse cœpi. Tu adhuc integra es, ego iam alligatus sum. Tu sana in domo, ego iam pene defunctus in carcere. Tibi adhuc nō opus est filio, ego iam rogo. Nempe calamitas tua nata est post epistolam meam, nisi te flentem consolari filius

uolisset, ante cæcitatem tuam exisset. Noli mirari si te gratia uinco, ante exorauit filium quæ tu rogares. Si quisque figuratiōe quadam in hac malorum conditione iudicem ponat, fortuna quæso ablit, cuius tanta calamitas fuit. Abstulerat quidem tibi oculos nimis affectus, & de quinque rerum sensibus pars una cessabat, & tenebras etiã saluis luminibus alternas continua nox duxerat. Maius est tamen malum quod sic fletur. Nam ut merito queri possit ablatas uidentis uoluptates, impeditos rerum actus, tamen si non iniqui iudices sumus, nec ambitione miseri sunt qui mederi possint, referam, non solum quia uincenda mihi, sed magis etiã quia consolanda est. Nam quando omne tormentum corporis abest, dolorque membrorum, qui totam cogitationem in se rapit, feliciter cessat, superest ut cruciet nimium otium & assidua quies, res si non sint necessitate iucundæ. Nam uisus damnũ sarciant reliquæ uoluptates, odor, gustus, tactus, auditus, quibus tamen deesse summam fatendum est, non est tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certe propria, lectusque genialis, conuentus propinquorum, sermo amicorum, ipsa (quæ raro contingit) honesta calamitas, & in quacunque fortuna beata libertas, tot uoluptates obruere possunt unum dolorem. Nam lucis desiderium si malis meis compares, etiã delicatum est. Non enim aliquid rerum natura genitura est spectaculo nostro nouum, ac non quicquid speciosissimum pulcherrimumque uisuri sumus, uidimus. Nempe quætidie nox oritur, & æquam temporis portionem inuoluit obscuritas, & ex parte sui ipsa quodammodo cæca natura est. Cui alienis oculis uti licet, audire, impetrare, cuius ministerijs officia non desunt (non enim defuerunt) nisi se erigit, & fortunæ suæ rationem reddit, & presertim in tam bona cæcitatibus conscientia, animi uitio miser est. Non debet dolere quippiã qui potest gloriari, quæcunque cuiuslibet & quacunque causa hunc incursum passæ, leuius est tamen malum foemina. Non enim nauigatis, non legatione obitis, non frequenti peregrinatione uariatis aspectus, non militaris uos, non forensis ratio deducit. Alioquin semper estis intra domum, uno plurimum in loco, leuibus officiis affixæ. Tuum quidem affectum si bene noui, nulla magis causa cæcitatem doluisti, quæ ad redimendum maritum ire non posses. Hæc tua calamitas erat, æstimemus meam. Nulli quidem grauior uisa est quæ tibi, audi tamen quæ multa in illis epistolis non scripserim. Oculi, in quibus te malis reliqui. Iam illa principalis ac maxima deum dono concessa libertas, nec hominum solum sed ferarum uolucrumque sensibus fixa & ingenita, primum spoliū fuit. Me ipse perdidit, teneor uenale mancipium, & ciuis romanus merces fio, & libertatem senex dedisco, & natus ingenuus uenire opto. Minimū est, habitamus in fluctibus, hyberni nos feriunt uenti, non statio, non sedes, non quies, sed quod malorum meorum maxima portio est, tam miseri sunt etiam domini mei, cito prætereunda est memoria, propter me uxori grauius, mihi propter filium, Traseo hirsutos hostium uultus, & immanium barbarorum feros fremitus, tantumque mihi quætidie esse metuendum, quantum pati captus, audere pirata potuisset. Nihil est desiderio suorum grauius, timui ne quem ex meis uiderem. Nihil tempestate minacius, quætidie naufragium optaui. Nam mortem, confitebor, senili inertia una causa minus cupiebam, ne defunctum nemo sepeliret. Quam uestem relictam captiuo putas, nisi quæ præda non erat: quales epulas cibosque præbent, qui ipsi rapto uiuunt. Nam illa quidem satis digna quis dixerit, uisum carcerem, & inundatam sentina nauiculam, & impositum nuda trabe irrequietum latus, reuinctas post tergum manus, alligatos tanquam eēt qua fugeremus pedes: Solæ in carcere tenebræ ituabant. Sæpe de auribus questus sum quæ sonum flagellorum, gemitumque caesorum, quis impexis obruta comis, acciperet, dura metus sui exempla. Miseræ me fili, nempe morbo peristi. Compara terram mari, domum nauis, lectulum carceri, libertatem seruituti, desiderium oculorum totius corporis dano. Quid nos longius ducis calamitatum nostrarum misera contentio? Cæci etiã litigare possunt, captiui ne uiuere. Verum hæc etiam si in æquo ponerentur, multum tamen in alteram partem deuiissent habere momenti, quæ plus mihi poterant prodesse quam tibi. Et labori oportet incumbere, ubi effectus promittitur. Stulta cura est, quæ spem non habet. Ego redimi poteram, tu fanari non poteras. Qualiscunque ista calamitas inemendabilis cæcitas, non remedium accipere, non uicarium potest. Assidisset scilicet lectulo inefficax sedulitas, & acceptis epistolis meis iuuenis filius nihil aliud quam cum matre fleuisset. Quia profectus est, alterius tamen parentis calamitas emendata est. Si remansisset, & matrem cæcam haberet, & patrem captiuum. Adicio quæ tibi non necessaria filij præsentia fuit. Assidere enim, cibos ministrare, manum porrigere quælibet poterat. Mentior nisi factum est, me ab illis captum, tam dura conditione uenalem, quæ utique in confessione est, nemo alius redemisset quam filius meus. Ego sic ago tanquam hæc tantum filius propter me fecerit, quamquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipsa excidisti, & quamquam id agas, ut merita tua iniuria uincas. Et quamquam nouum induisti rigorem, non prohibebo tamen testimonium, ad redemptionem meam filium ipsa misisti, cum sic plangeres, cum mortem præcareris.

reris, cum te omni uiduam uoluptate clamares, cum sapius gemeres captiuitatē meā q̄ cæ-
 citatem tuam. Non erat illi ferreum pectus, nec cor silice concretū, ut hæc pati posset æquo
 animo. Tu filium prima docuisti sibi non parcere, potius q̄ plus flere, potius q̄ ipsam rescin-
 dere cæcitatem. Profectus est, maritum tibi reddidit, O crimen graue. Si hoc ante fecisset, ui-
 deres. At retinere non potuisti. Non dicam tibi, habet pietas impetum suum, nec ullum do-
 minum nouit affectus, nec ille te potuit retinere ne fleres, Audi qd̄ est uerius, aliud putauit.
 Non erat credibile obstare te redemptioni meæ, interpretatus est maternum metum, & ma-
 ris domui nostræ male experti periculum credidit, timens ne si tibi non paruisset, nemo non
 uos putasset colludere. Cæterum me poterat non redimere, cum tu clamares, cæca sum, ocu-
 los desiderio uitri perdidit, solitudinem ferre non possum. Ita ille ad redemptionem meam ex-
 cuscatus profectus esset, si me minus desiderasset: Dubitabitur an tuâ causa fecerit: & filiū &
 uis: habere non poterat, reddidit tibi quæ magis amabas. Siste iâ lachrymas, maritū reducē &
 incolumē accipe. Quid irascaris: q̄ tāta mutatio ē: quis hoc crederet: Quereris discessisse quæ
 odisti, cū eum redisse nolis quæ diligis. Atqui si (ut supra probauimus) is parēs in calamitate
 deserit qui opem non fert, & (ut nunc ostendemus) optimus filius corpore suo adiutoria ma-
 tri redemit, profecto opem tulit, id est non deseruit. Nam si, ut ante dixi, ne uestigio quidem
 abiisset a miseris licet, ne ipsorum quidem causa qui adiuuant, discedere fas erit, nec cibos sal-
 tem petere, aut alia uisibus necessaria parare continget. Si uero dum adiuuatur parēs, nihil re-
 fert ubi sit ille qui adiuuat, quia præsens cura exhibet, quicquid tibi ego p̄stiti, ad auctore mu-
 neris, id est ad redemptorem meum transferendū est, Non assedi, non consolatus sum, nō mi-
 nistraui, non tuli, non deniq; totus tibi rediui: Verum fatēdum est, si desertam te putas, mea
 culpa est. Sed iam tempus est ista quæ non excusata debent uideri, uerum pulchra atq; ma-
 gnifica, animo maiore defendere, & cum iudicium agatur exempli, tandē causam suam intel-
 ligere. Hoc saltem habebis miserrime fili, qd̄ honoratis contingere funeribus solet, defunctus
 laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita, & ad canendas unius laudes uniuersorū
 natum, scriptorumq; ora consentiant, uincet tamen res ista mille linguas, ipsamq; si sit aliqua
 corpore uno, facundiam materia superabit, etiam si nihil dixero, nisi qd̄ obiectum est, Lucē
 libertatēq; patri filius reddidit, & (qd̄ ante inauditum est) magis me amaui q̄ uellem. Ingres-
 sus est maria, in quibus iam minimum periculi tempestas habet, & qd̄ inter ista difficillimū
 est, amore mei uicit etiam matrem suam. Tace nefaria lingua, ergo tu ista laudas: Obtulit se
 captiuitati, quia sciebat graue esse alligari, malis patris successit. Subit libens pœnam pietas,
 etiam sceleribus grauem, Tu melius uxor, quæ facturum retinebas. Comparete nūc, si quis
 patrem per hostes solus tulit, qui cum uenientia in patrem tela excepisset, simplici tñ morte
 defunctus est. Vnum legimus, qui uicarias pro patre non quidem piratis aut mari manus ob-
 tulerit, sed ubi redimi posset. Me miserum, dicendum est, qd̄ hoc ipso admoneor exemplo, in
 honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur. Hæc alij laudant, ego queror. Te quidem itue-
 nis omnia sæcula loquētur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipsa astra
 sublimem pœnata uirtus feret. Sed mihi ista laus tua caro constat. Non erat satius lectulo ma-
 tris incumbere, & in huius ministerijs deditum secunda otia impēdere: Soli tibi contigerat ut
 posses patrem excusare, non redimere. Me interim, ut cœperat, tabes lenta consumeret, Me,
 quæ debebat sola, senem mors redemisset, & cum exanime corpus in fluctus esset abiectum,
 si contigisset similis tempestas, qd̄ æquius erat, tu me fili sepelisses. Fefellit te ingenitus hone-
 stis animis gloriæ amor, spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Vbi uirtus: ubi pietas: peristi mi-
 ser, & male audis. Non morienti p̄r assedi, non ægri caput molliori sede cōposui, non fatiga-
 tum latus mutauit, non spiritum excepi. Absens, extinctus, euersus, mortem tuam inueni. Ne-
 mo ægro uincula laxauit, nemo manus ferro sordidas ad accipiendos remisit cibos. Tantum
 catenarum causa solutus est, neglectus, despectus. Quid uilis senis uicarius: inter tot arden-
 tissima febrim desideria, non habuisti quem posceres, quomodo te uincula cōposuerant ia-
 cuisti, matrem, patrem, propinquos tantum cogitasti. Nunquid indulgeo mihi qd̄ te puto in-
 spirasse in carcere meo: Nōdum matri satisfactum est. Quoniā pœnas a cadaueribus exigis,
 audi sequentia tempora, mors ipsa filij tui naufragiū fecit, per tot fluctus uolutatū corpus in-
 tumuit, tot illis scopulis, tā spaciōsis tractū arenis, nunq̄ tamē infœlicius q̄ cū uenit i terrā.
 O q̄ graue est mori, quanto grauius, qd̄ ego uiuo superstes filij mei. Viuo om̄ibus dijs hoibus
 qd̄, sed ante omnes mihi, & inuitus, & infestus, & uxoris quoq; pietatē perdo. In funere filij di-
 uortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abstulit. Om̄is me ætas mei admonet
 luctus, senectus, ad quā non peruenit, misera pueritia, quā nunc transiuit, adolescētia. in qua
 perijt. Super sum, ut si fœlicissime cesserit rogam meū uideam, & edaces circa corpus filij mei

flāmas, Si hoc non contigerit, nigrū cadauer & deforme etiā ignotis spectaculū. Inter hæc mala credetis puto si dixerō, uellē oculos nō habere. Quid nūc amplius? At te uxor p̄ces cōuertā irritas, male tentatas: tu uero perge, & bono tuo utere, foelicē te q̄ in hac fortuna irascēris. Ad hos cōfugiendū ē. Per cōes casus, per calamitatē meā, humanæ calamitatis exemplar, ita uos coniuges uestræ ament, non sic desiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimū exemplū sit, ita uobis habere tā p̄ios filios non necesse sit, miseremini. Si uicariū accipitis, me projicite. Non inuidiosæ preces sunt, nihilominus impero. Non læta sententiā uestrā sequetur gratulatio, non ad templa deducar, sed ad sepulchra. Etiā cū uicero flendū est. Si uero uincimur, ibo in littus miser, plāctibus aues abigā, aut me corpori filij mei uelut tumulū imponā. Iacebimus duo in sepulta cadauera, me feris obijciā, aut circa singulorū domus ad genua prætereuntū ibo, & recepto tam miseris more supplex non cibos petam, non st̄ipem, mendicabo terram, & collatas miserantiū manu glebas, aut (quod certe licet) filium in mare projiciam. Iam crudeles aque & uenti male secundū reddo uobis uestrum beneficium. Ferte quo libet ad barbaros, licet ad hostes, licet ad piratas. Fortasse aliquis iubebit sepeliri, certe (quod sciam) nemo prohibebit.

¶ Argumentum Declamationis. VII.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur, Interfectus est adolescēs. Offert se pauper in tormenta, dicens a diuite eum interemptū. Diues cōtradicit ex lege.

Pro Paupere contra Diuitem.

Sentio iudices plurimum detrahi calamitatibus meis miserationis, q̄ ad uos detulisse uideor nimium fortem dolorem, & tristissimæ orbitatis inde quoq̄ accessisse nouitatem, q̄ cum aduersus me tam grauiā & crudelia deposcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta. Non possum tñ uel in uobis approbare quid patiar, q̄ mihi non est relicta miseri patris infirmitas. Percussorē filij mei uidi, & miserior sum q̄ si nescirē quis occidisset. Fateor igit iudices, ipse miror unde ad hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanq̄ nuntiaturus indubia, manifesta, nec alium expectaueram publicarum suspicionū de filij mei morte consensum, q̄ si percussorem uideretis omnes. Hic hic ut torquerer inueni. Postq̄ satis non uidebantur explicare uerba q̄ uideram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, si temeritates quoq̄ nostras conscientia reorum non potest pati? Intellexi miseratione factū qui ut torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæstione dicturum. Neq̄ ego iudices quenq̄ uestrum dubitare crediderim, ex qua conscientia, qua trepidatione descendat, ut quis torqueri nolit inimicum. Quos nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorem, q̄ hoc mihi negat: q̄ uellet ideo tantum filium meū non occidisse, ut mihi posset indulgere tormenta. At hoc creditis iudices diuitem facere legum libertatisq̄ respectu, & reum pro exemplo esse sollicitum: Ille uero nunc laceratur, & sic magis nostro dolore fruitur. Operæpretiū est inimico negare tormenta, cum feceris ut uelit ipse torqueri. Illud igitur a uobis iudices infœlicissimus omnium mortalium peto, ne cum iaudita, incredibilia passus sim, misereri uelitis corporis mei, crudelis, & indignius est q̄ torqueri, non impetrare tormenta. Est aduersorū meorū & ista nouitas, q̄ necesse habetis ea mihi ratione succurrere qua odissetis aliū, nec quicq̄ est homine infœlicius, pro quo tormenta sunt, Percussorem a me filij mei uisum esse contēdo, Facinus est hoc uos non deprehendere, si mendacium est. Facinus hoc me non probare, si uerum est. Qd̄ ad me quidem iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præsentiam, & noctē illam rursus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi uideor & in tormentis esse confessus. Filium iudices habui sicut erecti ac sublimis animi, ita qui nondum suos haberet inimicos, & quē nemo adhuc nisi cā tñ mei doloris occideret. O parentū misera conditio, q̄ nouis inusitatisc̄ patemus insidijs. Nos exasperamus, nos offendimus, inimici tñ liberos nostros oderūt. Quis hoc unq̄ iudices simultatum timuisset ingensum, ut eodem aliquis excogitaret animo, & q̄ parcat, & q̄ occidat? Reliqua iudices nō debebam nisi in quæstione narrare. Fœlices illos in mei comparatione patres, qui perisse liberos suos nuntijs credunt. Ego sum inaudita malorum nouitate percussus, cuius unicus ideo tantum occisus est, ut uiderem. Reuertebamur nocte pariter, sicut omnia nos uitæ ministeria iungebant, & homines quibus non seruos præstabat fortuna custodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, inuicem sustinētes, inuicem innixi, nec nisi magna percussoris diligentia separandi, cū diues medio noctis horrore stricto mucrone prosilijt, & stupentibus attonitisc̄ miseris confodit illum fortio rem, illum qui fortassis aliquid in mea morte fecisset. Confiteor iudices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miseri patris, Percussor uoluit agnosci. Vos nūc ciues, uos omnes

omneis humani generis affectus, miserrimus interrogo pater. Suadete quid faciã. Hunc quẽ uideatis circa me sanguinem, de filij mei uulneribus accepi. His manibus labẽtis unici mẽbra sustinui. In oculis adhuc uultus illius morientis, hærent auribus uerba super cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quousq; percussoris filij mei conscius ero: Aperite pectus istud, & totum de uisceribus meis latronis egerite secretum. Vidi, & mihi nõ creditur. Vidi, ita possim & in tormentis idem dicere. Aut si compono, si fingo, urar, lacerer, & non probem. Si uidetur torquendus sum iudices, ut hoc definam dicere. Nec me iudices fallit quantam molem accusationis, etiam in manifesta ueritate susceperim. Diuitem detuli reum paup; inimicus, occisi pater, & postulo ut mihi credatur testimonium in mea orbitate dicenti. Itaq; non deprecor quo minus mihi uelitis irasci donec probem, torquete tanq; mentientem. Lex inquit, liberum hominem torqueri uetat. Per fidem iudices, quis nõ hoc eum respondere credat, cuius tormenta poscantur. Nemini iudices credo dubium, legem quæ torqueri liberũ hominem uetat, hoc prospexisse tantum, ne quis torqueretur inuitus, & iura quæ nos a seruilium corporum conditione secernunt, impatientiæ tantum succurrisse nolentium. Omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicuius inuentum est, desinet priuilegium uocari posse, si cogas. Cuncta si uideat iura percurrere, nusq; adeo pro nobis sollicita lex est, ut quod præstat extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, nõ manus recusantis impellit, iniuriarum, cædis agere permisit, sed non cogit inuitos. Adeo pene leuius est ultionem perire q; potestatem. Genus seruitutis est coacta libertas, & eadem iniquitas quicquid de inuito homine facias, Vis scire quid lex ista prospexerit: Non exigo ut torquearis, q; multa dii deaq; non minus sunt iusta q; lex exigit, quarundam inuidia rerum, ut uinci se magnitudo patiat, & quicquid accidisse mireris, tantundem poscit in ultione nouitatis. Filius in conspectu patris occisus est, torquete securi, nihil iniquius fieri potest. Ignoscant persuasiones, si facinus istud omnium illicitarum rerum consumpsit inuidiam. Et unde tormentis salua iustitia est, plus est de quo quæritur q; quomodo quærendum est. Nullũ debet inimicum uideri genus probationis esse qd solum est. Et quicquid potuit prodesse seueritati nunq; nocuit exemplo. Sufficit libertatis reuerentiæ, q; torquetis inuiti, q; contra me nõ alius inuenit. Liberum torqueri non licet. Hoc est iudices propter qd filium meum diues coram me non timuit occidere. Filiũ igitur meũ in conspectu meo occisum esse cõtendo. Quid dicitis: Ita non erat contra proclamationis huius fidem, si nunc agere possem quietum modestũq; miserum: Vultis cum hoc uiderim tantum testimoniũ dicam: Mirum Hercle, si scindo uestes, nudo corpus, ignes, flagella depono. Infaniam necesse est pater, cũ solus hoc sciat. Fallitur iudices quisquis hoc quod postulo, cõtemptum, quisquis audaciam uocat, Filius urit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis est uelle torqueri, inuenite quid facere debeat, qui uerum dicit & non probat. Mentiris inquit. Bene q; & tu fateris nõ esse mihi sine quæstiõe credendum. Et quas, per fidẽ, mendacio meo causas diues assignas: Ignoro percussorem. Deinde te potissimum de quo quererer elegi. An scio, & simultatibus nostris occasione orbitatis indulgeo: Decipi me non potuisse manifestum est. Filius meus cum pariter rediremus occisus est. An dignoscere percussorem nocte nõ potui, cum percussor potuerit eligere, fugere: Quid ais: Inuenẽ meũ alius occidit, & tu mihi sollatium ultionis implet: Te accuso scilicet, ut iterim nescio quis ille fugiat, euadat. Qd tu mihi genus furoris assignas, ut maximi sceleris ultio pereat falsæ accusationis incerto: Homo qui me uidisse cõtendo, cum occideres filium meũ, nisi de te uindico, non reliqui mihi ut hoc de alijs probarem, O te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice sepositum, nunc qui me putas posse mentiri. Perdidit infelix illum chariorem pauperibus affectũ. Succurrere mihi putas q; aliquando discedimus: Falleris, deciperis. Hois cuius occisus ẽ filius, unus inimicus ẽ. Sane possit aliquis hanc doloris dissimulationem mendacio perferre uerborum, torqueri uolo. Nihil est tanti nisi uerũ, uide licet inter ignes ac flagella sufficit mihi si dixero, hic est inimicus animæ, q; nobis subinde maledixit, hic ille contumeliosus, ille impotens. Ego nescio an mihi possit in quæstione sufficere qd uidi, & q; inimicus me contendit ideo uelle torqueri. Tormenta postulo. En ad qd confugiat homo, qui se sciat posse mentiri. Nulla est ratio quæstionum relicta mortalibus, si adiuuant contra ueritatem, & sublata est de rebus humanis necessitatis huius utilitas, si iam tuetur ultro, explicatq; fingentibus. Hucusq; durat artis ingenia mortalium, & licet sit aliquis secreti firmitate compositus, hominem tamen ultra non sequitur animus. Non uacat asserere que sinxeris, tunc cum uix prodest & uerum fateri. Et nemo nõ contra id torquet, qd dixit ante tormenta. Non refert, cuius ad equuleum nominis persuasionem, quas silentij asseras causas. In quæstionibus tantum corpora sumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum,

Exigam quaestionem, an recusem? Quid interest tormentorum breui futurus similis homini qui fateatur inuitus? Nouum iudices inauditumque rebus humanis aperitur exemplum. Nemo unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiret. Sed si fas est iudices dubitare de fide quaestionum, alius debet esse suspectus, ille scilicet in quo seruilium pectorum recessus, in quo ueriles excutiuntur artus. Quoties tortori est rixa cum membris, tum cruciatus agnoscit assiduis supplicij durata patientia, & homini non est noua res dolor corporis appliciti, quod scissa lacerataque ueste primum ferre non potest pudorem, quod nescit ad flagellorum uices membra componere, nec ullo uerba frangit occursum. Nos inquam sumus quos leges superuacuum putare uere torqueri. Vnde nobis inter ista secretum? In tormentis libero homini opus est patientia, ut uerum dicat. Sed, inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis ut torquearis. Aliud sunt inimice tormenta, aliud uelle torqueri. Felices illos qui recusare uoluerunt. Meretur clementiam & fauorem quisquis ad illa tremens exanimisque perducitur, quem uix a genibus tortor abducit, cui iam scissas quoque difficile possit eripere uestes. Ego quemadmodum uultis deprecari, qui uideor prouocasse tortorem? Ille ille sine ulla miseratione laceratur, cui ad singulos ictus dicit ipse uoluiti, quem non decet rogare, qui creditur fingere proclamationes, simulare gemitus, de quo primum uidentur uindicanda tormenta. Non inuenio iudices quid sperare possit qui mentitur, & exigit quaestionem. Homini qui uult torqueri, diu non creditur, nec uerum dicenti. Nec est iudices quod putetis adeo mihi tristissimam orbitate omnes humanorum pectorum rapuisse sensus, ut non intelligam petere me quod diues possit euadere, & pene magis pro percussore torqueri. Sed quid me facere uultis? Non debeo posse mentiri homo, qui cum filius meus occideretur interfui. Veritati tantum praesto patientiam, exigo quaestionem, in qua quid dicturus sim nescio, quid debeam dicere uidi. Scio, uultis post hoc argumentis, suspicionibus agam. Breuiora tormenta sunt. Non inuenio iudices cur renuat tantopere diues quaestionem, postquam supersunt adhuc incerta ac dubia. Facinus est tamen me non torqueri, si mihi torto utique credendum est. Quousque me crudelissime mortaliu metus simulatione deludis? Ego magis qui postulo tormenta, timeo, ego qui nihil facere potui cum uiderem. Suspecta tibi est nostra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primae robur aetatis, solidum plenumque corpus, quod facile, quod expedita resest torqueri miserum. Affero ad quaestionem iam placentibus membra liuentia, quantum animae, quantum sanguinis orbitas traxit. Quanto imbecilliora sunt haec quidiamnis lamentationibus euerberata uitalia. Quicquam ergo fingere potest hic pallor, haec macies, & iam torto similis infirmitas? Adice quod nihil minus in quaestione diu possis dicere si mentiaris, quod quod oculis scias, & breuissimum confessionis est genus dixisse quod uideris. Felices diues quos tortor interrogat, qui non habent in sua potestate credentes. Impatientissima res est posse cum uelis desinere torqueri. Quin potius, inquit, probas fiduciam hominis, qui scias hoc me uidisse solum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta conuincere, si deferret alius, & eras manifestissimus reus, si mihi percussor quaerendus esset. Quis enim credibilior in caede pauperis, quam diues inimicus? aut de quo facilius constare posset scelere, quam non habet nisi de sola uiltione? Non inuenit multa uerba uidisse. Nec mihi debet perire probatio ista, quia poteras & accusari, exigit probationes cum facinus sic disposuerit, ne possit probari. Quae mihi nox testem, quos praestare potuit oculos nuda semper, incomitata paupertas? Tibi seruus a conscientia sceleris summouendus fuit, & ista ratione quis interesset, quem putares posse torqueri? Et totum facinus in has angustias redegit, ut illud soli scirent, qui faciebat, & cui non crederetur. Nunquid dubitaretis quaerere si alius sciret hoc scelus? Facinus est ideo filij mei perire uindictam, quia pater uidi. Ego uero iudices & ex hoc quod recusat diues quaestionem, parte probationis impleui. Accusatoris tormeta nunc timebit reus, nisi de quo credi potest & ante tormenta. Cur, inquit, si mihi causae sceleris simultates nostrae erant, non te potius occidisset? Vere crudelis, ego te hoc maxime argumento percussorem probo, quod mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice commentum, occiso filio seruare patrem. Parcendi tamen mihi uel haec fuit ratio, quod defendi non poteras, si duo perissemus. Audire me hercule mihi uideor illas cogitationes, illa scelerum secreta consilia. Quid mihi cum uulneribus? quid cum cruore consumpta & iam pene abeuntis animae? Occidat potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de sene uindicabit me patris oculi. Vis miser quod me nolueris occidere? Queri me hercule te puto, quod in senectute magni doloris uita breuis est. Pepercisti mihi, quomodo excogitant artes detinere supplicia, & de pereuntibus magis sae uita eruitur dolore suspenso. Agnosco noctis illius inimicam clementiam, quod me torqueri non uis, ex hoc evenit, quod neque occidisti. Tentat iudices efficere diues, ut incredibile uideatur quod occisum ab eo contendo filium. Dicturum nunc putatis, magis interesse securitatis, ut quis facinus sibi tantummodo credat, & id tutius esse inimico patre, quam conficio.

Plus

Plus est qđ affirmo. Filium in conspectu patris occidere, sic operæpretium est, si illud ipse facias. Perdit plurimum de sceleribus uoluptatē qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuntio uenit. Occidet alius te iubente, sed uulneribus illis non fruuntur oculi, sed plus est ut singulis abeuntis animæ, ut cruore satieris, ut collapsum palpitantemq; uideas, ut me uidente. Conuenit iudices qđ ipse diues hoc fecit, & qđ ego uidi, ratio scuitiæ ē, ut aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem uestram iudices, ne me ideo non putetis uidisse quia nihil feci. Seruulorū iste libertorumq; dolor est, occiso homine statim scire quid facias, exclaimare, procurare, fidem decorum hominumq; testari, postea cum lachrymis uenire. Vultis percussorem inuadam: Vultis fugientem sequar? Interim deficientem quis excipiet? cui se morientis imponet infirmitas? Scis profecto percussor facinus ordinare, disponere, filium occidere coram patre secretum est. Misere mini iudices. Igitur ut hinc quoq; uelitis æstimare diuitis conscientiam, qđ contentus est ne de scelere quærat, nō habet fiduciā hominis, qui me sciat mentiri, & qđ non minus debetis attendere qđ si fateretur, non putat sibi saluum, ut iterū neget. Dissimules licet, non est innocentiae metus cū timentur aliena tormēta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus usumq; conuertet, si paterni doloris auctoritas facinus impingit alienum: Deinde non ipse affers equuleos, non ipse disponis ignes. Diceres me Hercle te uelle torqueri, ego scindo uestes, tu intremiscis, ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor ex animem, ego equuleos, ego posco flammam, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidisset? Quid nunc agam miser? gratiam confessionis ante tormenta consumpsi. Scio quanto credibilius fuisset, si hoc statim inter ignes, inter flagella dixissem, & multum de auctoritate primæ proclamationis amisit. Non est tamen qđ superuacua putetis esse tormenta, quanq; dixerim quicquid sciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre secreto, quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me uidisse dixerim, tormentis hoc pbaturus sum, debuisse mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, qđ te coram iudicibus interrogo, qđ hoc non potes mihi fateri. Sed si bene gaudij tui perspicio secretum, non putas te negare quia uidi. Arrogantissime percussorum euasisse te putabas, qđ illud duo tantum sciebamus: Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per singulos artus tortor interrogat, perfer saltem non credendi patientiam, cum ego me uidisse proclamem, tu nullam afferas innocentiae probationem. Non potes aliter absolui, qđ ut illud ego negem. Nec tamen iudices putetis solo me calamitatum ambitu petere quæstionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filium meum illum singulis uobis uniuersisq; laudandum, iuxta quē fœlix, iuxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas. ita ego te nō equuleo efferā, non super arduas exuā flammam: Nunc me uindicas, nunc tueris. Modo modo coram me filium meum diues occidit fiducia tua. Concurrite omnes liberi, omnes parentes, urite, lacerate hos primū patris oculos, distrahite has manus, quæ nihil pro pereunte fecerunt, hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis uulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, siue uultis esse clementiā, debeo tā miser esse dum probo, quam cum uiderem. Miserum me, si fas est in quæstione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recusando quæstionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, uidisti. Nunc infœlix ad nos misera pietas redi, qđ fieri in ipsa orbitate non potuit, & uires quas improuisus abstulit dolor, probatio restituet. Cum flammis urentur nuda uitalia, nox illa occurrat, cum membra fidiculæ flagella laxauerint, rursus ante oculos sit morientis unici uultus, hæreant uerba percussoris, mandata pereuntis, filium spectasse morientem longa presentia est. Nescis infœlix senectus quanta tibi opus sit ueritatis contentione, ut pœniteat diuitem qđ non duos occidit. Iam nunc tamen uobis iudices infirmitatem meam allego, cōmendo. Si me forte fidiculæ flagella mutauerint, ego tamen uidi. Si uocem in equuleis, ignibusq; perdidero, ego tamen uidi. Si totus undiq; dolor pariter ad motus occiderit, ego tamen uidi. Alioqui nisi hoc aīo meo, nisi licuerit oculis, morerer hoc dolore, qđ puto me posse torqueri.

¶ Argumentum Declamationis. VIII.

Gemini quibus erat pater & mater, ægrotare cœperunt. Consulti medici dixerūt eundem esse languorem. Desperantibus reliquis promisit unus se alterum sanaturum, si alterius uitalia inspexisset. Permittente patre executi infantem, & uitalia inspexit. Sanato uno accusatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro Matre contra Patrem.

Quamuis iudices plurimum infœlicissimæ matris aduersis miserationis abstulerit, qđ ex duobus liberis pari desperatione languentibus alter euasit, & plerisq; maximum dolorem prima fronte tractantibus uideatur auditas gaudiorum, ut modo ad totius orbitatis redar

r iij cta pa

Et patientiam iam non sit unius salute contenta, nō possumus tamen affectibus uestris non hac primam tristissimæ calamitatis allegare mensuram, quæ ex ipsa quoque solatij sui conditione descendit. Minus misera quereretur de marito, si sanari nec ille potuisset, pro quo est frater occisus. Nunc infœlix par non est dolori, nunc non inuenit ulla solatia, ex quo sibi uideatur filium perdidisse uicturum. Super impatientiam tristissimæ orbitatis increscit, quod intelligit illum non sine sanitate fuisse languorem, nec persuaderi miserae potest perituro laborasse tanto, in quo inuentum est quod sanaret alium. Capter licet crudelissimus senex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio unde colligi possit utrunque fuisse moriturum. Ex duobus ægris non perijt, nisi qui occisus est. Ante omnia igitur illud a uobis infœlicissima mater petit, ne maximi sceleris ideo decreseat inuidia, quia pati uideatur & reus ex orbitate tantundem. Nō perdidit filium quisquis occidit, explicat a dolore patrem, quod sibi uideatur fecisse rem maximam, & in locum iuuenis amissi substituit de uanitate solatium. Alia est, alia conditio matris, quæ medico non credidit, apud quam sæuissimæ conditionis immanitas fidem non potuit impetrare tentandi. Pro utroque timuit, pro utroque sperauit. Facinus est eum maioris pietatis uideri, qui de morte filij putauit alterius uel certa salute transigere. Sic debetis odisse patrem, tanquam duos occiderit, cuius non interfuit uter occideretur. Est tamē sanctissimi iudices quod de crudelissimo parricida queri possit non sola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipsam sanitatē, & morborum languorisque uolentiā medicinæ concessit. Filium occidit (si ipsi creditis) fortasse moriturum, & hominem cuius charitas debuerat ipsa desperatione creuisse, in hoc solum impendit, ut tantundem superesset incerti. Non exonerat iudices immanitatem sæuissimi patris, quod hac ratione credidit de languente filio rem inaudita, rem facere crudelem. Vnam rationem habet, si ipse sanetur. O tristior indigniorque semper mē sura calamitatum magna fœlicitas. Hūccine fecit exitum illa modo ciuitate tota cōspicua mater: Ille indiscretus ab utroque latere comitatus: ille gaudentiū dulcis error oculorū: Quid mihi mortem nuntiatis unius: Perdidit misera geminos. Passi sunt em̄ languorem miserrimi iuuenes, sine dubio pariter unaque, non fraternitate, non animæ corporumque consortio, sed conditione fragilitatis humanæ, qua sic extranei quoque duo languere potuissent. Nō negauerim terribilem, grauem, & parentibus utique metuendum, de cuius tamen adhuc, ut parcissime dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici consenserint utrunque periturum, cum eundem dixerint esse languorem: Manifestum est de duobus non dixisse uerum, quos de altero constat esse mētitos. Iam tamen iudices de tam perditā pronuntiatione non quærimur, quod ægros quos sibi uidebantur explicare non posse, parentibus crediderunt. Innocentior est simplicitas desperare si remedia non noueris, & hanc ignorantia malo probitatē, ut languorem quē nescias, tantum neges posse sanari. Maximi tamen uirorum, & quibus artis suæ soluendo nō sit humanitas, si sciebant hoc genus curationis, & illud non indicare uoluerunt. Vultis & illos mentitos breuiter probem: Desperauerūt de languore, cuius remedium (si patri creditis) alius inuenit. Siue em̄ iudices uanissimus nescientium uidit hanc patris in periculo liberorū rigidam nimiamque patientiā, & hominē in filiorum languore sollicitū de remedio generis humani, siue captauit hoc uultu quandam artis mutationem imitari, quā sanare non poterat, & ignorantia pudorem tegere magno tentauit incerto, siue ut aliud uideretur dixisse quā reliqui, uerba desperationis incredibili uanitate uariauit, magnaque miseros parentes ambage suspendens tutissimum putauit promittere, quod deberet nemo experiri, causas quidē se dixit ignorare morborum, sed salutem spondit unius, si licuisset alterū occidere, lacerare, perspicere. En cui pietas patris, cui credere sollicitudo debuerit, dixit se scire remediū quod nesciebat. Vultis intelligere iudices nihil impatiētia charitatis fecisse patrem: Non retulit ad matrem, adacta est a morte filij uel sanitate discedere. Non propinquos consuluit, non amicos, sed sua tantum persuasione, medicique contentus, quod nocentius est, quam si ipse occidisset, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud quod etiam de similibus tam paribus ægris in alterum desperatio illa præualuit. Si medici non interfuit utrum occideret, constabit uiuere utrunque potuisse, si interfuit, constabit non eundem fuisse languorem. Qualis fuit illa curatio, quid passus sit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideoque parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda sæuitia est, ex omnibus quæ pertulit leuissimū fuit quod occisus est. Non est quod ueniam tristissimæ curationis paret, quod uideatur in alio fratre explicata promissio. An alterum medicus sanauerit fortuna uiderit, quod negari non potest, alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infœlix, & tota libertate, p̄clamat. Redde mihi, inquit, marite filium quē tibi pariter medicoque commisi. Hic est ille uester insanabilis, recipe quem mihi credidisti, ille mo-

alle moriturus, hic quem permiseras medico, si maluisset occidere. Vides quid profecerint anxia uota pietatis, sollicitae preces. Dum iam frigidi pectoris calorem superpositis reuocamus uberibus, dum frigentia membra continuis osculis & spū trepidæ mris animamus, dum labentes oculi ad nostras exclamationes nostrosq; planctus admissa paulatim luce laxant, dū multa mentior, multa pmitto, & frēm dico sanatum, respexit ad uitam, conualuit, euasit. Non tū iacto pietatem, non arrogo mihi prosperæ curationis euentum. Quid hunc sanauerit, uis scire breuiter: quod potuit utrunq; sanare. Pudeat uos o iura legesq; q; miserrimi sexus dolorem his clufistis angustijs. Ita maritum q; occisus est filius, malæ tractationis uxor accusat. Perderunt legis huius auctoritatem, quæ ad illas uxorias querelas mrimonioꝝ solent deferre delitias, ego illam datam miseris tantum mribus puto prætem, ab iniquo coniuge explicare diuortium, & contra maritales tuet iniurias, ut nolis p̄stare patientiam. Illis succurrit quas nefas est abire, discedere, quas in pessimi coniugij durum perpetuumq; complexum, communium pignoz nexus arctauit, q̄ malos maritos pariter & patres nec relinquere, nec ferre sufficiunt. Facinus est ideo euadere maritum, quia damnaret si de illo minore dolore quereret. Itaq; impudenter facit q; p detracto matrona cultu, negatoq; comitatu, fastiditis noctibus, pulsatq; facie, filium complorat occisum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occisum filium obijcio, puta luxuriosum, perditum, nocentem, fingite hoc præm ira, indignatione fecisse. Quantum facinus sit filium occidere nemo magis fateat, q̄ qui uult uideri se illud fecisse p filio. Ecquid iudices, uel ex hoc torus animus mariti, tota tristissimæ coniugis calamitas perspici pot, q; se negat mri communiū liberoz debere rōnem? Placet ergo mortales, ut de homibus in quos plus ex harum sanguine, ex harz transit anima, non habeant partem nisi tantū doloris: Solos ergo cōmunicabit misera planctus, & ab omnibus consilijs, quibus ordinat iuuenta, uita disponit, extranea uilitate seposita, circa mœrores tantū lachrymarzq; confortium orbitate iungeat. Si mehercle fas est æstimare utri plus parenti debeat ex liberis, non improbe totam prætem sibi uindicabit affectus, qui decē mensibus añ uestram incipit diligere notitiam, & cum uos præes gaudium primum faciat oculoꝝ, añ sunt consciētia mres. Facinus est ideo tantum illis minus licere, quia minus facere sufficiunt. Vos estis qui crescentes adhuc in peregrinationes, qui iam adultos in castra magnoz parentum uanitate dimittitis. Erubescitis desiderijs tanq; infirmitate, & unde uelocissimus transitus est in rigorem, liberos uultis amare patientia. Quā multa ideo tantum de filijs facitis, quia licet, & frequentius potestatis uestre iactatione, tanq; aliquo grauitatis genere delinquitis. Non habet orbitas uestra lachrymas, super ardentem rogostenetis inconcussam rigidamq; faciem, itis obuiam consolati onibus, & qd oēm modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicq; ergo erit qd de cōmunibus pignoribus, non pari mente, pari impatientia, uel si necessitas postulet, pari rigore faciatis. Mali tantum præis interest, ut mri minus liceat. Sane credat uobis circa regendas cōmuniū pignoz mentes sexus infirmior, uos mores, uos uitæ genus, uos mrimonia, ceterosq; actus uestra per suauitate firmetis, nunquid arrogans consortium, nunquid impotens societas est, liberos cōmunes eē languentes: Siquis immo pudor est, cede nunc tota præte mri, illius sit in ægri thoro pximus locus, hæc adhibeat fomenta, porrigat cibos, si quid impatientia, si quid flagrantiu uiscerz possit infirmitas, mri neget, mri indulgeat. Illas quas imo dicus ardor discutit uestes, hæc super fatigatos reponat artus, illa iactatas toto lectulo manus sedulo contineat affectu. Frustra captas uideri ultionem magnæ charitatis, ab omni curæ rōne sepositus. Cum circa curationes liberoz nō cōsentiant parêtes, curationis e culpa, nō matris. Quid q; filiū occidit innocentem, cui nihil obijcere, nihil poterat irasci: Filium (si ipi creditis) p fratre mori paratum, cuius supma ferre nō poterat. Noui iudices & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidium pietas, charitas, & impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, q̄ ut quis liberos affectu quo seruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur: Si parricidium fas est ullas accipere causas, filius ppter se tantum debet occidi. Adijcite iudices immanitati, q; occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus maiorem crediderim de languore uenire reuerentiam, & illorum quoq; q; inter supplicia pereuntes auido spectamus assensu, iuxta ualetudines tamen morboꝝq; uolentiam quodam innocentia fauore miseremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum irreligiosus ille anhelus pectoris pallor inspicitur, non sic cōfundunt obuios grauibus catenis colla stridentia, & diutino squalore concreta facies, ut ille quem ad singulos conatus, gressusq; labentē uix trahit impellitq; longus ordo uinctorum, & inter tot destinatos, totq; perituros, omnium tamen in se retorquet oculos unus æger. Quid ais: tu illum quem nunc nefas est castigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerunt sæuiora uerba, si quid

negares, uidereris occidere, ferro, uulneribus aggredieris: Non pōt hinc tibi uenire defensio, ut hoc sis p alterius salute commentus. Inter duos liberos pari desperatione languētes da bonum p̄rem, non praeponderabit alterutrum, non eliget, sed ut incertum orbitatis euadat, ipse moriet̄. Tentat hoc loco iudices crudelissimus senex excusationem temeritatis suae de medicor̄ trahere consensu. Desperauerant, inquit, de duobus. Sed ut incertū orbitatis euadat, sepono paulisper immanitatem p̄ris, qui credidit, & de arrogantissimae persuasionis hominibus queri, de torius generis humani nomine uolo. Quā multas artes misera mortalium sollicitudo fecisti. Fato uiuimus, languemus, conualescimus, morimur, medicina quid p̄stas, nisi ut iuxta te nemo desperet: Dicitur̄ me putas, non credo renuntiantibus, nō accedo cū deserunt, relinquuntq; languentes. Ego uero medicis non credo sperantibus. Aspiciate maiore partem generis humani, & si me interrogas, illam robustiorem, illam adhuc in prima reip̄ naturae ueritate uiuentē, nullos artis huius nouit antistites, nec minus tñ belloꝝ uulneribus, morboꝝq; medetur incurfibus, non disputationū uanitate solerti, sed experimentis, & inuicem per similes dissimilesq; casus obseruatione ducente, tradita rōne succurrit. Non medicina sanat, sed quicq; uidet̄ sanasse, medicina est. Quo uultis animo feram, q̄ ars quantū dicitis inuenta, p uita, si diis placet, auctoritatē formāq; captat, ut longe uentura sup̄ma p̄spiciat, ut adesse fata denuntiet, quae nec timent, & maxima scientiae pars eē coepit sanare non posse: Quisq; ne ab homine, q̄ adhuc loquit̄, spirat, intelligit, sic recedit, quemadmodū relinquit̄ exanime corpus, & ibi sine uitae putabit, ubicunq; scientiae substiterit infirmitas: Si fragilitatē mortalitatis, incertosq; uelimus aestimare casus, tantundē periculi habet omnis aeger. Iniquissimū est desperationes uocari, q̄t̄ies remediū medicina non inuenit, & angustias siue artis, siue mentis humanae, ad inuidiam referre fator̄. Nihil magis interesse oim puto, q̄ ut spes p homine tam longa q̄ uita sit. Vnde putatis inuentos tardos funer̄ apparatus: Vnde q̄ exequias planctibus, plangore, magnoq; semp̄ inquietamus ululatu, q̄ q̄ facinus uideret̄ credere tam facile uel morti: Vidimus igit̄ frequenter ad uitā post conclamata sup̄ma redeuntes. Plar̄iq; conualuerunt negligentiae bono, q̄sdam explicuit quicquid alios fortassis occideret. Hos indulgentiae temeritas, illos adiuuit desperationis audacia. Datur fortassis huic arti perspicere morbos, p̄ futura meditari, sed unde sciet quantū inter uiscera, latentesq; pectoris sinus, unicuiq; animae natura concesserit: quam p̄prietatem sp̄s, quā corpus acceperit: Non tā uariae mortalibus formae, nec in uultibus n̄ris sedet tanta diuersitas, quanta latet in ipsis dissimilitudo uitalibus. Inenarrabile, indep̄hensibile est, quicquid nos elementor̄ uaria cōpago formauit. Et put in nos plura seu rariora de terrenis semibus coelestibusq; coierūt, ita uel duramur tacita rōne uel soluimur. An desperantibus credi debuerit uos aestimabitis, qui negarūt aegros posse sanari, nec in hoc p̄baerunt qui euasit, nec in illo quē nō languor occidit. Iustas mehercle haberet mulier causas querelae, si noua incognitaq; rōne uel utrūq; seruassēs. Nunq̄ ex magno uenit affectu incredibilia uel p̄ futura tentasse, & in re quae plus de incerto habet, temeritas experimētī solam p̄bat desperationis audaciā. Quid refert cuius sit conditionis aeger, quantū adhuc spei, quantum uideat̄ habere de uita: Sacrosancti sint parentū metus. Diī nō sinant, ut ex liberis uilior̄ incipiat eē periturus. Medici desperauerunt. Quid istud ad p̄rem: Spera tu, iube sperare m̄rem, tuis potius affectibus, tuis crede uotis. Et hoc de parricidij facilitate est, circa filios: languorē ad desperantes potius accedere. Fidē habes hoibus, q̄s mentiri alius affirmat, contra q̄s iter̄ credis uni p̄sertim. Pelsime hercle de tua feritate sentire, si in quacunq; filij curatione non adhiberes p̄pinqs, non interrogares amicos. non respiceres ad m̄ris animum, non hanc primā impatiētiam, non hunc consulis timorē. De nullo filio minus debet soli sibi permittere p̄, q̄ qui uideatur utiq; moriturus. Frēs, inquit, & gemini erant, ideoq; credibile ē illis eundē fuisse languorem. Rogo quis in ullo mortalium ferat ignorantia parit̄ & affirmationem: Quisquis nescit qd̄ genus languoris sit, non pōt scire an idem sit. Nihil iudices in rebus humanis uoluit eē rerum natura tā simile, qd̄ non aliqua p̄prietate secerneret. Quid refert an ex iisdem prima illa duor̄ corpor̄ animor̄q; compago feminibus oriatur: Sibi quisq; firmatur, sibi quisq; componit, & duo pluresue frēs nascuntur fato singulor̄. Hanc ip̄am indifferentiam quam mirantur occurfus, stupēt ciuitatis oculi, parentum tñ agnitio dignoscit, separat notitia nutricum, & fallentibus notis, est rursus quod faciat ip̄a similitudo dissimile. In plar̄isq; quāuis sit indistincta facies, inuenit tñ alius oris sonus, habitus, incessus, sed ut ip̄a consentiant, diuersa mens, contrarij mores. & uitae generarixantia. Quid q̄ non eandē eē naturā geminor̄, p̄bat etiam fortuna dissimilis: Hunc p̄ssit paupertate p̄petua, illum insperatis opibus excoluit. Illius peritulosq; honores, illius p̄ ignobiles obscuras sordes totam duxit aetatē. Simile ē quicquid accipiunt ex homine gemini, dissimile quicquid ex fato. Nec enim tam parit̄ in lucē de maternis exilue.

exluere uisceribus, ut illos eadem origo signauerit. Quantum putas interfuisse temporis, dū primum uteri pondus egeritur, dum parumper exonerata uitalia altero rursus homine laxantur: Breue fortassis exiguumque uideatur mortalibus oculis, sed si terrena mente perspicere uelis orbis huius uastitatem, scies multum esse quod inter duas transcurrat animas. Voluisti super nos hæc coeli siderumque compago, & præcipiti per proclive decursu, totius diei noctisque breuitate emensus orientis occidentisque cursus, diuersi siderum in primo statim ortu rotato se rursus axe consequitur. Hoc tu parum credis esse spacium, quod diuersis pariter rebus impletur: Quantum inter illa transcurrentis horæ momenta nascitur, perit. Igitur quādo unquam peregrinati sunt una, militauere pariter: quid non diducti separatiq; fecerunt: quando illos læguor, quando suprema iunxerunt: Et quandoque sit necesse est aliter, ex geminis que pariter languerunt non sic accidit quomodo fratribus, sed quomodo duobus. Non eodem fato languere geminos, quemadmodum uultis, breuius probem, quam que nec uterque occisus est, nec uterque sanatus. Sed fingamus hoc esse uerum, que desperauerunt medici, relinque nobis pater innocētiam calamitatis, saluta solatia sint de liberis, quos tibi uideris non perdidisse nisi fato. Quis ex parentibus nescit hac se mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus supra orbitatē sunt. Ideo magis flemus illos quos bella rapuerunt, hausit incendium, naufragia merferunt. Fortius feras in assidentium manus, inter suorum officia labentes, cum se inuicem oscula, cum se fatiuaere sermones, cum data suprema mandata sunt, & se scit pietas omnia fecisse pro uita. Igitur uerum dixerim, illos mori credimus, hos perire. Non inuenio quemadmodum exculatio nem pro de consensu possit accipere medicorum. Hoc est quod omnem comparationem feritatis excedit. Filium pro propter hominem quem non putauit posse sanari, occidit, quod tu mortis portentiq; genus es: habes parricidij patientiam, non habes orbitatis. Ita demum potes ferre filij mortem, si facinus adieceris. Tu occidis, quia desperauere medici. Quereres mehercle, si reliquisses, si quid de continuatione curæ sollicitudo laxasset. Nihil ergo plus facies, quam illi qui nunc plures circueunt fortassis ægros, quos detrahit, quos auocat alia curatio. Filios saltem committe uel matri, de fortuna quera, dijs faciat inuidiam, mulieri quæ ferre non potest que uideris desperasse, nunquam ex hoc rationes reddas, que occideris. Quis hanc iudices impudentiam ferat: tentat pro ut & huic rei credatis, que desperauerunt omnes, & que sperauit unus. Non stræ quidem querelæ sufficit non conuenisse medicis, & cum inuentus sit qui contra sensum desperantium genus aliquod sanitatis afferret, fas erat iudices ut adhuc inueniretur alius qui lætiora & utiliora promitteret. Hoc nunc me queri putatis, que in re de qua credere nec omnibus debuisset, accessit uni. Non interest an supersit remedium quod tentare non debeas, & ubi tantundem periculi speres quantum desperatio habet, melior exitus est, qui facit miseros innocentes. Quid inuidiam prioribus medicis paramus: Nemo magis desperat, quam qui se negat nosse languorem. Quid ais pro: Ita tecum quisque sic audet agere de duobus filiis, tanquam de duobus ægris: Tu ex geminis alter occidendum dabis: Non ferrem si separare expositurus auderes, si contentus esses educaturus alterutrum, non ferrem a piratis captum filium alterius uicaria seruitute redimentem. Tu de orbitate facies uices, & casum singulorum per utrumque diffundes: Parricidij uocarem si permittente medico que sanaret unum posse eligere perituum. Pene crudelius est geminos diuidere, quam perdere. En scientia cui debeat credi, negat se scire causas languoris, deinde permittit quicquid licere non deberet nec intelligentibus. Occidam, inquit, deinde sanabo. Memineris pro in hac conditione prius esse ut occidas. Non est tanta pietas seruare filium, quantum facinus occidere. Tu nunc hoc putas, profunda artis esse secretum: Verba tantum desperationis inuoluit, & homo cautissimæ uanitatis captat illam nouissimam circuebre uitate. Vides quanta permittit suum experimentumque caligine medicus inuoluerit: nunc constabit an fuerit languore moriturus æger qui aliter occidit. Non noui, inquit, languoris genus. Post hanc uocem mehercle non deberes committere ægros, etiā si uellet experiri potionis haustus, ciborum fomentorumque nouitates. Nescio, inquit, sed si permiseris alterius aperire uitalia, peccus effringere, remedium fortassis inueniam. Iam excusatus es medice mihi, sperasti ne tibi crederem. Differo paulisper, que de fratribus, que de geminis, que pro hoc facit, non consentiente mihi, publico potius mortalitatis cotendo nomine, non debere genus istud curationis admitti. Actum est uelut de genere humano, si nobis pro salute ægri opus est morte hominis alterius, & pene ratio sanitatis intercidit, si consumit medicina tantundem. Ego quemque dicentem feram, ut inueniam ualitudinis causas, date mihi aliud corpus, alia uitalia, occidam, deinde salutaria quæram, pro futura meditabor: Ita non facilius est nosse languorem: Quæ hæc est impudentia crudelissimæ utilitatis? Aegrum placuit occidere, ut inueniretur cur non debuisset occidi. Nullum sanctissimi iudices natura morborum genus solis uisceribus abscondit, & quicquid causas ualitudinis

tudinis de uitalibus trahit, in corpus emanat. inde pallor, Indemacies, q̄ ad interiorem dolorē superposita consentiunt. Non inuenio cur hominē uulneribus exquiras, cur remedia quoq̄ uitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus hęc quibus tegimur medicina descēdat. Cur ergo non eadem rōne languor admittit intellectum sui, qua sanitatem prodit? Abditos profundosq̄ morbos aut citatior clausi sanguinis cursus, aut crebrior anhelitus laborātis animæ indicat. Crede de his ante oīa sensibus, oculis tuis, & ipsos de quibus agitur, modo singulos, modo pariter interroga, cui potissimū parti graue tacitæ pestis pondus insiderit, unde prumpat in gemitus conscius dolor. Medicus qui per hęc non potest inuenire languorē, non inuenit nec remediū. Quid si aliquid sanato medicina potest præstare rōnis? Sufficit q̄ aliq̄n iam facta ex unius hoīs inspectione, ad totius intellectum naturæ medicina p̄fecit. Quid allaturus huic ægroto est, quod non tot sæculorū, tot languentium experimenta deprehenderint? Vistu potius hac audacia, qua secreta languoris exquiris, remedia tentare? Brevior uia sanitatis humanæ, propior nostræ salutis utilitas est. Si uiscerum nimius ardor stricta circa semēbra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimis æger humoribus, p̄sto sint p̄ que p̄ssis clusisq̄ uenis in nouas uires corpus areseat. Si parē p̄dest abstinētia, rursus ciborū qualitate foueatur. Si spūs receptis premittit alimentis, ad puriores meatus ieiunio fameq̄ tenuet. Contigit tibi magna experimentorū materia medicæ, ægri duo, & languor idem. Non est opus ut expectes q̄n super unius hominis patientiam explicet p̄ futuroꝝ magna diuersitas, potes experiri pariter eadem consentanea, diuersa, pugnantia. Nulla rō est uulnerum, sanguis, supremorū. Quemadmodum sanari debeat alius æger scire non possis, nisi ex homie sanato. Quid q̄ etiam ut idem sit ualetudinis genus, necesse est tamen duorū corporū diuersitate uarietur. Nunq̄ in alienis uisceribus inuenias totum quod de altero quæras, & alius languor est, alius æger. Cur maximū nefas alterius filij salute defendis? Homo in quo sola quæritur causa languoris, propter medicum occidit. Adijce q̄ nec deprehendi ex sanato pōt ullius causa languoris, quicquid nos in uitia morborū a naturali sanitate cōmutat, facit aut nimij sanguinis pondus exæstiuans, aut superfluens calor, aut ultra naturalē modū humor exundans, aut spūs per tacitos meatus non solita laxitate discurrens. Quid horū si uitalia ferro uulneribusq̄ resecent, saluum pōt esse languentibus, cum compressi spūs laborem, p̄tinus ille reserati pectoris meatus emittat, sanguis isdem pariter deprehendatur egrediatq̄ uulneribus? An fas putatis ut suam seruent uiscera nudata faciem? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris uitæq̄ secretum, cum admisit oculos? Plurimū in nobis etiam timore mutat. Quātum affert sollicitudo, gaudium, dolor, & aliquis subitus affectus? Quoties dum ad curationem præparat æger, dū componitur ad sua remedia corpus, medentium manus anima destituit? Iam uero ad singulos ictus, & longissimas uulnerum moras quantū ex toto homine conuertitur clamore, gemitu? Necesse est omneis perire quibus continetur uita causas, quoties uita ip̄a consumitur, & cum homine qui propter intellectum languoris occiditur, ip̄e quoq̄ paulatim languor emoritur. Differ saltem pater hęc crudelitatem, quicquid ex filio facis, facies ex cadauere. Si pōt deprehendit languor dum occidit, facilius cum occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet, utū ne periturus pater, an medicus elegerit? Negauit sua interesse quem occideret, hoc si & alter perisset, pbauerat utrunq̄ fuisse periturū, cum conualuit, probat utrunq̄ uicturum. Ad sæuissimā curationem potuit ægrum facilius mehercle explicare, si esset unicus pater. Sufficit ergo cōparare, discernere, num iterū ille tibi pretiosior, ille melior incipiet esse uicturo. Vbi est impatientia patris qua uix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dii immortales, q̄ sæua, q̄ crudelis est ip̄a cunctatio, dum deliberas, dum unūquēq̄ detractas, parricidium in utroq̄ consumis. Duorum uilitate sit ut ex fratribus possit alteruter occidi. Nunquam iudices res tam horribilis inauditæq̄ feritatis admissa est. Filium pater propter eū occidit, quem etiam ipsum poterat occidere. Transfert iudices reus in medicum electionis inuidiam. Ille, inquit, æstimauit, ille decreuit. Ergo manifestum est non parem fuisse languorem. Ex duobus ægris plus habuit spei, propter quem debuit alter occidi. Recede paulisper mulier infœlix, filij tui nobis referenda curatio est. Fœlices ægri qui languore moriuntur, qui supremos anhelitus inter suorum amplexus, inter suorum alloquia posuerunt. Ut erat iuuenis primo ip̄so comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta est a perturo prima mater, & modo sedula ministeria seruorum repente mutata sunt in mortis officia. Detrahuntur tremantibus uelamenta membris, & ut grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur miserabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur thoro, & ad immobilem rigidam q̄ patientiam per omnia lectuli spacia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quo dextra statim totum uulnus imprimeret, sed quod leuiter paulatimque descendens,

animā

animam in confinio mortis ac uitæ librato dolore suspenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquium. Fortiter dura, patienter admitte, sanabitur frater. Non est quæ exanimæ ris metu, dolore deficias. Caue uiscera exclamatione ne lassés, anhelitu gemituque concutias, ne remedium pereat alienum. Passus est miser discurrentem per omnia referati pectoris improbum uagæ artis errorem. Contentum fuisse medicum toto homine discentem primo putatis aspectu: Egesta sæpe uitalia, pertractata, deducta sunt, fecerunt manus plura quam ferrum. Stat iuxta medicum pater apertis uisceribus inhians stillantem animæ sedem cruentis manibus agitantem, ne festinet hortatur, iubet altius diligentiusque scrutari, interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filij morte rationem. At mulier infœlix cluis aduoluta foribus, cruentumque secretum toto corpore effringens, uelut super busta, tumultosque clamabat. Audi miserrime iuuenis, si quis adhuc tibi superest sensus, exaudi, non permittit hoc mater crede orbitati meæ, crede lachrymis, nec frater hac uellet ratione sanari. Inter hæc reficiebatur miser haustibus, detinebatur alloquijs, comprimebatur residuus cruor, cludebantur aperta uitalia. Nemo unquam tam noua pertulit commenta sæuitiæ, tanquam sanaretur, occisus est. Ite nunc, & quærite an potuerit medico sanante uiuere, qui tãdiu uixit dum occiditur. Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quæsisse causas: quæsiuit quicquid nesciebat, & usus occasione rarissima, in omnem uoluit proficere nouitatem. Dii immortales quantum infœlix iuuenis animæ, quantum sanguinis, quantum habuit ex uita, qui pertulit ordinem longissimæ curationis. Vix ægre misero licuit mori, uix a cruciatibus suis anima dimissa est. Inuentum putatis esse languorem: Inuentum est illum potuisse sanari. Agedum commento tuo senex superbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare sæculo possis, fecisti medicum parricida meliorē. Libet me hercle intueri par illud, ægrum uidetis hominem, qualē non salutare medentium manus, non ars inuenta pro uita, sed diræ feræ rabidique morsus, & animalium fames satiata destituit, hinc alium in nouas uires recensetque robur reddito uigore surgentem. Vultis scire iudices unde uenerit tanta diuersitas: Illum pater curauit, hunc mater. Quantum (inquit) misera pertuli laborem, dum tam magnam foueo tristitiam. Non fuit mihi rixa cum morbis, nec cum repugnantis ualeitudinis rigore contentio, totus in lachrymas mœroremque resolutus oderat lucem, respuebat cibos, fastidiebat haustus, & uitam parricidij pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituque frater, ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentissima medicina mentita es: Non fuit, non fuit solo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miserrima fœminarum, sæuissimæ senex ex hac recordatione tristissimæ orbitatis ad hos uultus, faciemque conuerteris: Sine dubio filius est & post grauissimas denuntiationes redditus uita. Sed ignoscat natura, pietas, non est solatium matri unus ex geminis. Fœlicior ille dolor est, qui transigi saltem cum oculis potest, renouatur, accenditur, & in his uultibus illum quotidie putat uidere perentem. Sed & ipse gaudio redditæ uitæ lætitiæque non fruitur, nec se credere potest charitate prelatum, quem medicus elegit. Sentit infœlix cuius orbitatis unicus sit, quibus lachrymis perfundantur oscula, que magnis profundisque suspirijs concutiantur amplexus Misera uerecundia fanitatis ingrata, pretium sibi uidetur fratris occisi. Conuertitur hoc loco iudices mulier infœlix, & uelut ad quandam præsentiam amissi iuuenis, siue inquit, tandem securitate mortis explicitus, in aliquo sedis æternæ pudore requiescis, siue exclusus ac uagus, & inter fabulosa supplicia metuendus adhuc laceratione, per stupentes horrentesque manes umbra discurris, audi miserrimæ matris iniquissimam complorationem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mortis irrumpere, nec supra charissima membra prostratæ meis uulnera tua tegere uisceribus, quod solum tamen potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc sinu misera collegi, ac uacuum pectus frigidis abiectisque uisceribus rursum impleui, sparfos artus amplexibus iunxi, membra diducta composui, & de tristi terribili facie tandem ægri cadauer imitata sum. Hoc est tamen quod de tristissima orbitate præcipue ferre non possum, propter fratrem uidetis occisus, nec tamen unquam constare poterit, an tu sanaueris fratrem.

¶ Argumentum Declamationis. VIII.

Abdicare & recusare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iunenes amici erant. Filius diuitis, cum in piratas incidisset, scripsit patri de redemptione. Illo morante perfectus pauperis filius, cum amicum apud piratas non inuenisset, quia lanistæ uenerat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabat sub tempore ipsum, quod pugnaturus erat diuitis filius. Pactus est cum munerario pauperi adolescens, ut uicarijs operis redimeret amicum. Petijtque ut si egeret

pauper

pauper pater, alimenta ei praestaret, ipse in pugna occisus est. Diuitis filius, reuersus egentem inuenit pauperem, palam coepit alere. Abdicatur.

Pro Filio contra Patrem.

Neminem unquam iudices intra tam breue aetatis suae spacium plura terra marique perpe-
sum, quam quae proxima peregrinatione uel tuli, uel timui, uel uidi, facili; ut opinor, fides
est, cum ex omnibus quos nouimus mortalibus unus nominari me miserior possit, quem i-
foelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunae uolentia confite-
or nunquam hunc me concepisse animo metum, ne post redemptum per alienas manus filium
displiceret patri meo misericordia. Illas uerebar magis iam non tacitas uulgi opiniones, qui-
bus crudelitatis atque saeuitiae reus peragor apud plerosque sanctos & graues homines. Nondum
excusare potui quod redemptus sum, obijci mihi orbatus senex, & ille qui modo saluo filio eri-
am contra diuitem steterat, amissis in uno iuvene omnibus bonis inimicae domus supplex.
Licet enim totas aduocemus in odia fortunae uires, & egentem unum senem uniuersa gratiae
mole calcemus, confitendum est tamen, plus amici nocuimus quam inimici. Quin ipsa proroga-
tae quotidiana stipe infelicis animae uidetur quodammodo maligna clementia. Quod enim
beneficium est efficere ut uiuat orbis? Vnum tamen uel grauius crimen infelix haec abdi-
cationis meae fortuna defendit, quod uix ad sustinendum spiritum sufficientes cibos, profusus tan-
tum mortis impedimenta, auara manu dederim. Puto iam ignoscetis omnes, si plus praestare
non potui inuito patre. Quanquam iudices oboritur animo meo nonnunquam & illa suspic-
cio, quod patrem non alimenta uni seni parce uiuere assueto, nec liberaliter data, nec diu danda,
in offensam meam compulerint. Quantulum est enim facultatibus diuitis, quod sub patre sa-
ne tenaci filio familiae superest? Ac si foret maius forte momentum, quis tamen patrem tam du-
rus est, ut propter aliquam impensam carere filio uelit, quod ipse caelatus sit, quod non suae misericor-
diae pauperem commiserim, non rogauerim praesertim, qui quicquid unquam petij a patre
exorauit? Sed neque haec ultimo fulmine castigari meruit in differendis precibus uerecunda cun-
ctatio. Qui dum tempus opportunum, faciles aditus, hilariorem animum capto, interim uo-
lui superesse cui ignosceret. Neque inficior tamen fuisse me lentiolem quam oportuit, tamen hoc
praecipue habere uideor patris simile. Sed si ulla emendatio poenitentia est, hic in publico uo-
bis adhibitis rogabo. Non ego aes alienum luxuria contraxi, nec profusus in uitia fortuna no-
stra male usus sum. Redemptionis meae pretium debeo. Si impetro, intelligam uerum esse
quod quidam opinantur, ambitiosum patrem publicare uoluisse domus suae misericordiam,
ne uiderentur pauperes tantum uitam inimicis suis dedisse. Si perseverat ut porrectos egen-
ti cibos mea fame rependat, & expulsus omnibus bonis filium similem faciat inimico, ue-
reor ne iniquis aestimatoribus inexpiabilis illius, & saepe reprehensi odij culpa uideatur pe-
nes patrem, qui tam facile irascitur. Verum enim si placet fortunae magis moribus dissidere,
quam suis, nam & paupertatis est proprium, quando alia deficiunt, exercere libertatem, &
dum contemptus fama uitatur, potentiores uel ambitiose offendere, & nata bonam consci-
entiam magna fortuna indignius imparem aduersarium patitur. Ergo conferuit ut solet casus
duratura longius a paruis inijtis odia, dum contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas
grauius. Neque ulla fuit aemulatio (quae enim esse inter impares potest?) sed fato quodam si-
milis ex diuersis causis contentio. Hic irascendo pertinax erat, ille incendendo contumax, qua-
quam nisi ultimam exprimere confessionem uicti utique placuisset, multa iam pridem signa
dederant ueniae, finemque pugnae petentis. Nam quo pertinuisse credimus, quod pauper adole-
scens relictis omnibus solum me quem coleret, quem amaret, elegerat? Sine dubio a primis
aetatis annis iunxerat nos potentissimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes
odia, aut a nobis non intelligebantur. Post ductas tamen domos perseverauit, immo impensi-
us laborauit. Et si quid mihi in eo satis perspectum est, nihil horum fecit inuito patre. Quantum
intelligere potui, pauper sine dubio pudore cedendi ne damnassem causam suam uideretur, si-
mul quod nulla ipsi dabatur gratiae uia, stare uisus in suscepto circuitu, tamen quosdam mollio-
res tentauit aditus, & dum firma tandem pax impetraretur, filium nobis obsidem dedit, ac ne
meus quidem offendi uisus est pater, certe nunquam reprehendit, nunquam prohibuit, nec
clam feci, nec contumacem aduersus patris Imperia unquam fuisse me uel ipse rerum declarat
ordo. Nam quauis infestum latronibus mare iussus intraui, neque dissimulauerim magnas fuisse
causas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non potuerat, ego & si nesciebam non
interrogauit, satis plena ratio fuit patrem uelle. Foelix nauigantium conditio, qui procellas mo-
do & saeuos tempestatis incursum, & albentes fluctibus scopulos, aliaque pericula tantum maris peru-
lerunt, ego miser naufragis iudeo, captus barbaris manibus, nec tam nexu catenarum uinctus
quam pondere,

quod pondere, in undatū carcerē tuli, & uincula macie laxaui. Quis non ignoscere omnibus, qui post hoc exemplū nauigare timuissent: Ergo qua una spe misera trahebatur anima, literas de redemptione scripsi patri (testor deos) soli. Quid enim sentire uiderer de parentis affectu, si hoc incolumi redemptionē ab alio petuisssem: Nam quod unū mihi secundū patrem fortuna uidebat parasse praesidiū, hoc sperare in illa sorte nō poteram. Quid attinebat amico scribere, quē sciebā non habere unde redimeret: Nunquā ne mihi dabit liberē tempus conquerendū apud patrem de amicis suis, qui proficisci uolentē retinere tentarunt, qui piæ festinationi attulerunt moras: Profectus eēt tñ uel inuitis omnibus (quis enim non hoc praestaret filio pater?) nisi quod interim amicus anteceffit. Illum non pericula maris, non infesti latronibus sinus, non uicinum meae fortunae documentum, prohibuit. Minus haec miror de amico, illud est quod pensari nullis beneficijs possit, proficiscentē non retinuit. Imo si quid in subsidia uitae seposuerat parca frugalitas, id omne in impensas itineris contraxit & contulit. Infelicissime senex, sic egere cepisti. Dicam nunc ego per quos iuuenis praestantissimus nauigauerit fluctus, quos accesserit scopulos, quantos lustrauerit sinus: Faciliora ista putant qui nunquā nauigauerunt. In omnia praiceps, sine respectu sui, quem iam tum apparebat uitae non parcere, adijt, explorauit, & tamen ille quoque qui tantope festinabat, sero peruenit. Audite audite iudices nouam captiui querelam, iam miser apud piratas non eram. Alebat deuotum corpus grauior omni fame sagina, & inter debita noxae mancipia contemptissimus tyro gladiator, ut nouissime pderem calamitatis meae innocentiam, discebam quotidie scelus. Haec tamen omnia sustinui, tuli, adeo difficile est etiam sua causa mori. Et iam dies aderat, iamque ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suae pompam duxerant, sedebat sanguine nostro fauorabilis dominus, cum me, cuius, ut interiecto mari, non fortunam quisque nosse, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret apud quosdam miserabilem quod uidebar inique comparatus, certa enim arenae destinabar uictima, nemo munerario uilius steterat. Fremebant ubique omnia apparatu mortis, hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas, hinc uirgae inde flagella afferebantur, omnes piratas putares. Sonabat clangore ferali tubae illatiscum libitinae thoris ducebatur funus ante mortem. Vbiq; uulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid est in me abdicatione dignum iudices, unū crimen agnosco, quod in haec amicum meum misit. Est quidem foelicibus difficilis miseriarum uera aestimatio, figurare tamen potestis qui tunc animus mihi, quae cogitatio fuerit. Namque & natura redit in extremis tristis praeritae uoluptatis recordatio, & mihi cum generis conscientia cum fortunae conscius aliquando fulgor, cum liberales artes, cum omnia quondam honestiora munerario meo, domus, familia, amici, caeteraque nunquam uidentia in ultima mortis expectatione succurreret tenenti seruilia arma, & ignominiosa morte perituro, tum (si ulla miseris fides est) quid horum omnium ignari agerent propinqui, nihil peius de fortuna mea suspicantes, quam quod scripseram, illud tamen grauissimum, quod patrem qui tadium non ueniret, captum putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentum illum cofectorem. Quis enim dubitet quid futurum fuerit si ego pugnaessem: ille quod occisus est qui inter nos ut apparet fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam pene demerso, inopinata subito amici mei spes effulsit. Obstupui, totumque corpus percurrit frigidus pauor, neque aliter quam si uana obijceret oculis imago, mente captus steti. Vbi primū lux redijt, laxatūque est iter uoci. Quid tu inquam, quo casu peruenisti huc miser: Nunquid & te uendidere piratae: At ille complexus ceruices meas, effulsit in pectus meum lachrymis solutus, intercepto prope iam spiritu, sero, iam trepidante me, primam uocem, & diu solam edidit, satis uixi. Ut uero causas itineris reddidit, & uenisse se ad redimendum indicauit, & unde inquam tibi pecunia: nisi redistis in gratiam, & te pater meus misit. Audite gentes, audite populi, non solita iudicium nostrae corona circumstet, sed si patris natura res, totus ad cognitionem talis exempli orbis circumfluat. Tacete priora saecula, in quibus tamen a primordio generis humani, paucissima amicitiae paria admirabiliora fecerat longa temporibus nostris fides intercepta, quicquid historiae tradiderunt, carmina finxerunt, fabulae adiecerunt, sub hac comparatione taceat. Quis crederet (si dubitari posset) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratae ac lanistae tradiderat, meliorem conditionem fuisse captiui: Si diues eem, inquit, pecuniam pro te attulisssem. Quod unum pauperibus praesidium est, manus habeo, has piratae daturus fui, has pro te in pugna uicarias dabo. Ignosce patri, quod nimia contentione affectus, pene tibi orbitatis uulnus impresserim. Testor deos, non pro me stetisse quod uiuo. Neque enim ita me effererat ludus, aut intantum durauerat animum caedis longa meditatio, ut eum amicum uelle occidi, qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc necessitatis gladiator depugnare etiam uolebam, neque ullis precibus poteram euinci, quamquam se non supfuturum alioque minabatur idque

idque

idq̄ unum affirmabat interesse, utrum uicarium mallet habere mortis, an comitem. Non uici. Quid igitur actum sit quæritis? Duxit me ad munerarium iudices. Quas ego illius preces q̄ punaces lachrymas, q̄ miserabilem obrestationem uidi: Nemo unq̄ sic rogauit missionē. Transferunt in illum detracta corpori meo arma, & male aptatis insignibus festinatum par produci. Quid me admonetis supremarum amici mei precum, quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris senectuti petita: adiutorium hoc ad causam puratis? Me pudet q̄ rogatus sum. Per hanc, inquit, mihi lucem ultimam, per notissimam amoris nostri fidem, non sinas me dicare parentem meum. Sustineas, adiuues, præstes affectum, si mereor, tu sis illi uicarius meus. Nec plura dicendi tempus fuit, iamq̄ suprema per galeam dederam oscula, digressisq̄ in diuersum ministris permissus mars erat. O q̄ sollicitus spectauī, q̄ attonita mente, q̄ simili corporis motu. Quoties ad infestum mucronem quasi ipse peterer, me submisi. Quoties ad conatus erectus sum. O misera cogitatio, o crudelis natura metus, merito tu amice pugnare maluisti. Facinus indignum, illum animum, illum ardorem non contigisse castris, non bellicis certaminibus, ubi uera uirtus nulla pugnandi lege præmium scribitur. Qua uī prælium inuaserat, iratus etiamnum tanquam aduersario meo, ad omnes impetus excipiebatur callide ueterani gladiatoris astu, omnes conatus contra se erant. Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator uiuere. Igit̄ iam nudum corpus uulneribus offerens, ut totam prope mercedem semel solueret, stans perijt, cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, securo consensescere æuo, cui tranquillam sine reprehensione agere uitam, iacet confectus uulneribus, & primo iuuentæ flore fraudatus perijt miser fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ, quem mors sibi destinauerat, emissus ludo nocentior, q̄ uenditus, etiam uiatico illius infœlicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna nostra pater, pauperi soluendo non sumus. Si qua est fides iudices, pudet me contra indicare mea beneficia, nec uideor uobis rōnem posse reddere, q̄ mihi tam pax obijciat. Redemptoris mei patri in pretium meum orbo, egei, quid præstiti? Quod pirata capto, quod lanista gladiatorī, exiguam stipem, & cibos semper petendos. Quantulum. em̄ dari poterat, qd̄ non sentiret dominus tā curiosus? De hac re consedistis, hoc concitauit istam iudicij scenam, panis datus mendico, & dilatata hac impotentia nostræ opinioe uidebamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Cōputemus totam istam meæ luxuriæ impensam, audite summam, & miramini si hos sumptus ne diuitiæ quidem sustinent. Tanti constat patri captiuitas mea, cum tā caro redemptus sim. Quo tandem patereris animo, si delicatus adolescens præsertim splendidis opibus, uel ex ætate mores, uel ex fortuna traxissem, & tempestiua conuiuia, & peruigiles ludos aduocata soldalium turba, solutus atq̄ affluens agerem, tantumq̄ impenderem quantū nō posset te ignorantē consumi, quæ tñ sp̄a boni patres libenter annis remisissent, cum abdicatione dignū putes, & ultimo patriæ potestatis fulmine coerendum, quare mendico seni porrexerim, ut parcissime dicam, qd̄ illi filius misit? Non redemptrix meretrix, non egestū conuiujs fœnus, non lenonum parasitorumq̄ cara adulatio in crimen uenit, cibaria senis nempe unius ætate ac malis confecti. Hoc diuitias tuas concurit, hoc fundatam paternis auitisq̄ opibus domum exhaurit. Si tā auarus es, computa, adhuc de alieno uixi. Ad hæc fortasse q̄ circumstat iudiciū corona, & ois ignara causæ turba, magnū nescio quid & portento simile crimen expectat. Abdicas me pater tam cito? Modo tibi ex illa funesta peregrinatione insperatus reuertor, unde ut uenirem uix optare potuisti. Nulla adhuc pro reditu meo soluta sunt uota, nō percussæ dijs immortalibus hostiæ, redemptori certe grām non retulimus. At ego expectabam, ut desiderio incensus affectus uix posset expleri, ut post infaustam pfectionē uelut obiurgatus tanto periculo, nunq̄ me post hoc saltem peregre dimitteres. Vix salutis laribus expellor, & apud plærosq̄ dubitari pōt, an admissus sim. An hoc agis ne quid tibi præstitisse uideat qui me redemit? Sæuus em̄ credo & impius, & (qd̄ maximū oim̄ uitiorum signum est) ingratus bñficia p̄ris non æstimo. Fortasse cui uitam debeam nescio, nulla est apud animū meū memoria meritorū. Miserum me q̄ non possum tantū soluere quantū accepi. Quanc̄ causas abdicationis p̄ altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirīt, idq̄ rōne duplici. Primum ut reum quia premere atrocitas criminum non pōt, turba confundat, deinde ut grauius uideat iudicium p̄ris, cum is damnet qui solet ignoscere. Cur, inquit, cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium eius habuisti? Volo iudices om̄issa omni cōtentione scilicet sic agere, peccauī, ueniam peto, & errare hominis est, & ignoscere p̄ris. Duxit me similis ætas, euerunt officia, cepit fides, amantē odisse nō porui. Nihilominus satis abundeq̄ poenarum est, & si pietatem tuā bñ noui, plusq̄ uelles datū est. Quātūlibet peccauerim, quid amplius iratissimus dñs exigeret? Ludo tibi satisfeci. Nullum ne cladibus meis finem dari placet? Parum est q̄ inanos

q̄ infanos pertuli fluctus, & saeuis tempestatibus cōmissus, arbitrio uentorū pependi. Parum est q̄ in nefarias latronum manus p̄da perueni, & (quae ultima malorū etiā seruorū conditio est) sine exceptiōe uenalis. Inde me si uoluisset, emere potuīt inimicus. Parū est q̄ me diu pirata in carcere retentum, quia redemptorem illis diuitem promiserā patrem, in ludum uēdiderunt tanq̄ decepti, q̄ q̄tidianae pugnae meditatione tam diu mori didici, q̄ cōpositus, armatus, inductus perierā si melior amicus fuisset, nisi me noua uelut in portu adoptata tēpestas, paternis laribus extorrē, & necessarij quoq̄ uictus inopē, circum ad alienas mitteret domos. Pudet enumerare calamitātū mearū gradus, piratam, lanistam, patrē. Atqui pars ista criminis iudices mei non defendi meruit sed laudari. Neq̄ em̄ reperio quid in rebus humanis excogitarit natura p̄stantius amicitia, qd̄ concordia cōtra fortunā maus auxiliū. Nā primū p̄ter caetera anialia induit n̄ris pectoribus quandā societatem, quae mutuo gaudere congressu, cōtrahere populos, condere urbes edocuit, & cū mentibus n̄ris uarios imposuerit motus, nullum p̄fecto meliorem beniuolentia tribuit affectū. Quid em̄ foret humano genere foelicus, si oēs esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, caeteraq̄ mala, quae hōibus ex seip̄s nata sunt, fortunae accessissent. Id quia nimīū deo uisum est, at certe honestis cōuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiā referre, oībus temporibus, oibus gentibus p̄cipuum & quodammodo sacrū fuit. Neq̄ em̄ nisi optimis mentibus cōtingit, ut aut sic amare sciant, aut sic amari mereant. Hoc ego crimen expauescam? Scires quātopere gloriarer pater, si cū amico meo ego redisset. Nisi forte similitudine flagitiorū ductus, turpi me coniunxeram inueni, q̄ uita sine dubio nomen amicitiae nō accipit, ita tñ ad paria ducente natura uitia contenerant. Obijce mihi amicū, & habes maledicendi materiā, gladiator fuit. Quare amicus illius fuisti? Ita opinor, poenitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira quo progrediare nō respicis. Non sentis pater hoc te mihi obijcere q̄ uisū? Quisq̄ de illa amicitia queri pōt p̄ter pauperem? At ego inimicū habebam illius patrē. Decuerat quidem simultates, quas maximi oīm mortalium esse uoluerunt sapientes, in his desinere in quibus nascerent. Nam sic quoq̄ immodicas ferit discordiarū fortuna causas, etiā si nō hereditaria subeamus odia, ac diutius inimicitiae maneāt q̄ inimici. Tñ si qd̄ aduersus te ipse cōmisit adolescēs, sit hostis & meus. Si innoxius, & oīni uacans culpa, charitatē merere cupit, si nullus me amici filius ualidius amat, qui tandē uis pater respuam & iratas obijciā manus? Tu quoq̄ non odisses pauperem, si te amaret. Insemit se, & beneficijs certat. Noras adolescentē oīa ultro p̄stantem, & sic me amabat, quāuis tu esses inimicus patri. Adijce, si tanta in adolescente indoles fuit, quātā nulla unq̄ cognouere saecula, si fides antiquissima, & cū deorū coetu permixtis inaudita tēporibus, si me semper habuit chariorem spiritu suo, etiā ne despicienda mihi rarissimi boni occasio fuit? At ego perpetuam quandā mihi gloriā reor, q̄ ille coelestis animus me potissimū quē amaret elegerit, ego sim p̄batus tanto iudice. Me quoq̄ igiē feret fama per gentes, & amici laudibus illustrior uiuā. Crede talis idem me pro illo fuisse facturū. Cur cū inimici nos essemus, uos amici fuistis? Aliud hoc loco crimē agnosco. Peccauimus em̄ fateor, peccauimus, q̄ cū amici essemus, uos inimici fuistis. Haec iudices diutius exequerent, nisi absoluta essent ipso iudice patre. Longū iam istius criminis tempus est, nunq̄ obiecit, nunq̄ excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit? nā si longiores repetis offensas. Apud malignos uidearis me iratus non redemisse. Sed si qd̄ ante cōmissem odio tuo dignū, potuisti me redemptum nō recipere. Manifestū est ergo te patre te, id est te uolente amicum mihi fuisse iuuenē. Et sane non solus in hac fuisti sententia, idem filio permisit & pauper. Atqui si pars haec causae, quae confessione longi silentij absoluta, hodie in accessione criminis alterius deducit, pōt apud uos impetrare uentā, facilius certe sequētium ratio est. Ille em̄ sane fuerit inimici filius, hic iam est amici pater. Nec ignoro iudices q̄ male ista defensio de hūano genere mereat, si adeo nihil est per se misericordia, ut nisi ulterior aliqua necessitas pudori uim fecerit, pro summo crimine dānanda sit minus necessaria humanitas. Ergo si alienū & ignotū tñ (quae publica oīm mortaliū, quippe sub uno parente naturae, cognatio est) hominē cibo forte iuuissem poena dignū uideret seruasse periturā animā, & ignouisse rebus humanis, & respectu communis oīm sortis, uelut adorato numini, & stipē possuisse fortunae? Si hoc crimen est, laudet ergo crudelitas, nihil habeat piratis lanistisq̄ prudentius. Ferantur sane profutura humano generi duo exempla intra tam breue tempus, propter misericordiam alter abdicatus, alter occisus est. Qd̄ crimen si fatendū sit, non animū mihi ipse sinxi, aut mea potestate regitur affectus, in arbitrio formantis more oīm naturae cōpositus, cū crimine meo natus sum. Nā siue coelestis prouidentia, siue irrationabilis casus, siue assignata siderum cursu nascentibus nobis necessitas multa uarietate pectora nostra distinxit, nec minus numerosas animorum q̄ corporum dedit formas, sunt quorū mentes etiā nocentiū sup-

placia confundant, qui ad omnium sanguinem palleant, ignotus quoque miseris inachrymet. Sunt contra qui ne suorum quidem miserent. Mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conspectum tremit. Noli me aestimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Vtina quidem mihi causa permetteret sic gloriari, iuuenis conceptus splendidis parentibus, cum solū tā speciosa fortuna crederem fructum posse prodesse, & contra varios mortaliū casus quasi portum benignitatis asperire, concupiui quādam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, siue ille naufragio eiectus, seu spoliatus incendio, siue exutus latrocinio erat, naturę patrięque restitui. Paria tecum facio. R. P. quare propter me unum ciuem perdideras. Hęc me magis decet impensa, quę uestis, quę argentum, quę ubi laus emittitur, ubi pecunia melius poni potest, quę ubi fœnus bonitatis extenditur. Magna conscientia est foelicitatem meruisse. Ignotus sane sit & alienus, quid fuerit ante non quiro, post hæc erit amicus. Et hercle quo quisque plus potest, quoque latius patet ad fortunę incursus, hoc magis cogitare debet atque respicere, quantum in nos fortunę regnum sit, quę instabili se de humana consistant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnę, nec graues crustę fecerint immemorem fragilitatis, multa sæpe & locupletibus accidunt, sæpe inimum summa decidunt. Ego uidi pauperem auxilia diuiti ferentem. Sed sane superbius aestimet miseras longa foelicitas, & alienum casum facile despiciat securus sui, ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem uideo, non possum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuo tempus illud quo ipse clementiam optabam. Ignosce pater, si penitus animo meo hic insedit affectus, amare misericordiam miser coepi. Sed inimicus, inquit, meus est. Nam quis nos tantopere laudaret pater, si hoc amico præstaremus? Hęc est celebranda uirtus, hæc animi suscipienda moderatio, uincere iram, & inter simultates quoque meminisse hominis. Ut Fabio Maximo immortalē attulit laudem ereptus ex hostium manibus inimicus, ut Tyberium Gracchum admirata ciuitas est. Scipio in carcerem duci phibito, te quoque similibus animi magnitudo memorię dabit. Tuis enim opibus uiuit inimicus. Quicquid est istud quod senex inops ex nostra domo accipit, si non irascaris, tu præstitisti, tibi hoc pulchrum atque magnificum est. Nam ego si quid in patrem seruatoris mei confero, non sum laudandus. Neque expectaueris hoc loco pater, ut illa dicam, semper odiorum honestus occusus est, & dum simultates nihil aliud habent, quę nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est cum exempli honore, iunctaque ex hostili pene concursu in affinitatem manus. Unde tantum misero boni ut inimicus sit. Aspice solū egentē senem omnibus præsidijs destitutum, nonne contumeliā fortunę tuę facis, si hunc odisti, & adhuc putas tua interesse, ne uiuat? Nulla tibi contingere maior ultio potest, quę si talis est, ut illius etiam nos misereamur. Magna me hercle iam de uetere æmulo poena superest, panem eripere mendico, & grauissimam per se fortunę manu pondus imponere. Age si perisset, cadauer calcasses? Feram me hercle generosiores iacentes transeunt, & reseruati hostes, restitutaque urbes maiora causę exempla sint, quod scio uictis etiam gladiatores parcunt. Post orbitatem, post egestatem, quid amplius potest pati, nisi quod optat? Uterior ne tibi aliqua ultio querenda est? aut aliquid rerum natura peius capit? Quis non te omnium mortaliū inhumanissimum putet, si hoc aduersus inimicum tuum saltem optasti? Si me hercle inexpiabiles odiorum causę & compositis quę fabulis ulteriores inimicitia fuissent, ausim dicere, si propter illum liberos perdidisses, accipienda tamen erat a fortuna talis satisfactio, certe ad uitandam insolentię opinionem, quę fere immeritam quoque potentiam carpit, ne uagaretur per urbem inuidiosus mendicus, & calamitatis auctori criminis causas uulgi egereret odiorum. Nescio quomodo omnis pro laborante fauor est, nec ullam perpetuam gratiam seruat, nisi modesta uictoria. Nostra potissimum clementia sustineatur, ne illius alij misereantur. Facilis, ut aiaduertere uos spero iudices, defensionis meę cursus est, antequam incipiam habere causam nimium bonam, hic iam conscientia trepidat, & ratio uelut inter binos deprehensa scopulos, cum aliud obijcia tur, aliud defendendum sit, hæret in dubio, cum beneficijs meis computare non audeo. Cognouistis expositionem causę, quanta quaque excedentia fide adolescentis optimi merita narrauerim, hæc mihi omnia sine dubio ille præstitit. Sed quid interest? debitor delicatus sum. Quid in hac parte defensionis agam iudices? Dicam, referre gratiam beneficijs uolui? Ita ne tandem aliquis mendicare amici patrem a quo animo uisurus fuit? At ille me redemit, cui nihil debui. Dicam me moueri supremis amici mei precibus? Egregia uero comparatio. At mihi ille præstitit, quod non rogavi. Vtro me uertam? Tanquam honestum defendam factum, an tanquam necessariū? Alterum absolui facilius potest, alterum laudari rectissimum opinor, ueritatis interest. Audi pater, alimeta ista quare donata egentem putas, quanti illi consent. Si accepto captiuitatis meę nuntio nullis precibus adductus, nullis epistolis uocatus adolescens ad liberandum me uinculis piratarum profectus esset, quibus tamen meritis pensarem, cum id mihi præstitisset quod ego tantum a patre speraui? Intrare maria præsertim tam recenti documento timenda, & latrones ultro querere, & cum præter uicarias manus nihil

nus nihil esset, nauigare uoto captiuitatis, quis posset alius, q̄ qui paratus esset pro amico mori: Magnum hoc per se, ac saeculo nostro uix credibile iudices, illud uero omni predicatione maius, ad redimendum me profectus est, cum mendicaturum patrem suū sciret. Atqui sperare poterat futurum, ut sine periculo suo redimeretur nihilominus amicus, cum haberem diuitem patrem. Sed noluit ipsum itineris apparatus, & nequa periret redemptionis hora, p̄ceps cucurrit. Pro fidem deum hominumq̄, quēadmodū ad redemptionē amici festinat, etiā cuius pater lentus est. Teretiū, quē inter ceteros captiuos secundo Punico bello Scipio Africanus uinculis exoluerat memoriae tradidere maiores insigne receptae libertatis pileo testantē, in triumpho ducis esse conspectum. Et ille quidem maioris momenti accessio publicam senserat foelicitatem, priuatim tñ debere se putauit uictoriae beneficium. Quid me facere cōuenit, qui per maria latrocinij infesta solus petitus sum, qui lucem, libertatem, deniq̄ quicquid patri deo, non ignarus, ut primo natalis horae tempore, sed uidens, sentiensq̄ acceperim, nec solum donatus his bonis, sed summis periculis liberatus sum? Nonne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum uinculis fatear esse constrictum? Miserrime, amice fidelissime ingratum me moriendo fecisti. Et quantulum est qđ adhuc loquor de mea infœlicitate, de piratis? Leuis est ista fortuna, hæc etiam nunc recepit moram, solent expectare latrones redemptorē. In ludo fui, qua poena nulla ulteriorem scelera nouerunt, cuius ad comparationē ergastulum leue est. Hoc si scisses pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te antecessisset. Illa certū habeo expectas ut dicā, morabar inter sacrilegos, incendiarios, & quæ gladiatoribus una laus est, homicidas inclusos turpiori custodia, & sordido cellarū situ, iamq̄ in eā uenerā fortunā, ut me uictum recipere non posses, uictorem nolles. Aderat hora supplicij mei, qua nusq̄ morandum iam præbendus erat iugulus, & fundenda uita cum sanguine. Neq̄ em̄ dubitare de euentu licet, exemplar fati mei uidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemisset, beneficium tamē potius dicerē magis æstimandū esse q̄ pretium. Sed apud malignos interpretes posset uideri uel spem secutus aliquā uenturi temporis, uel præsentis uoluptatem. Hoc admirabile, & unī tantū pietati referendū est, dedit beneficium qđ nunq̄ reciperet, & cū amicū quē redimebat habiturus non esset, nihil aliud emit q̄ honestam mortis conscientiā. Transtulit ergo in se fortunā meā, subiitq̄ non solum fortiter, sed etiam libenter id, qđ mihi miserum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimissus, redemptor occisus est. Recepit pectore aduerso ferrum, & quasi quā emittebat animā, in meū pectus trāssunderet, & hoc uno tristis occidit, q̄ amplius amicū uisurus non erat, Eant nunc antiquarū conditores fabularum poetæ, & se ad exhortandā amicitiae fidem magna quædam composuisse carminibus putēt, si dixerint aliquos per maria, terrasq̄ asperiorē fortunam amicorū tantū secutos, aut principem Græciæ uirū in ultionē interfecti amici inauspicata bella gessisse. Nam inter fratres quoq̄ illa maxime admirabilis, tñ alterna mors est. Vna fingit coniūx, quæ iam perituri uitā mariti uicaria morte sua redemit, adijciturq̄ miraculo fabulæ, fecisse hoc eam qđ non p̄stitisset pater. En indubitabile seculi decus, & fictis maius, ut moreretur pro me amicus, suū reliq̄ patrē, meū uicit. Et sane quid profuisset festinatio patris, etiam si ad redimendū me prior forte uenisset? Hoc me pretio nemo alius redemisset. Neq̄ uero plurimū fuit præstitisse mortē, nāq̄ interim specioso titulo bene uita pensatur, illud uero existimo grauius, nomē gladiatoris accipere, subire dominū lanistam. Minus te amice laudarem, si uicisses. An ille animus rediret in cellulam, ferret faginam, ministram, personā deniq̄ sceleris? Mea depugnasti causa, tua peristi. Hæc tñ omnia ultima fortunæ nomina, ut mihi detraheret induit sibi. Venit in arenam homo, nec sceleratus, nec infœlix, & quando iudices hoc audistis? Bonitate sua gladiator factus est. Utinā iudices hæc quæ illi speciosa sunt, tam honesta essent & mihi. Quoties ad infœlicissimū respexi senē, cuius orbitate uiuo, cū confectum cladibus & tantū poenæ suæ residuū confidero, uerū fatendum est, pudet me pretij mei, uideo senem meliore sui parte p̄sepultū, omnis etiam spei superstitem, orbū, destitutū. Illud tamē solatium est, q̄ nisi talem amicū habuissem, hæc de te dicerentur. Huic patri inuidiosa quædam, ut opinor, & quæ beneficij morte pensetur, criminosa liberalitas contigerit egenti. Alioquī duo egentes, & circa oīm uel ignotorū domos stipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parēs est, miserebitur senis, si quis iuuenis filius, miserebitur adolescentis. Fortasse proderit mendicaturō mihi, q̄ ipse aliquādo egentem pauperem alui. Accipe satisfactionē in quacunq̄ parte rerū naturæ es amice charissime, non excidere mihi tua mandata, fortuna defecit, opes auferuntur. Qđ unū mihi relictum est, en polliceor patri tuo uicarias manus. Quid uis porro faciam? Agrestia opera deliciarior q̄ a fortuna non didici, & quotidiani quæstus operis duobus egentibus non sufficit, Miserum me, si exoluerē fidem uoluerō, fortasse mihi in ludum reuertendum est.

¶ Argumentum Declamationis. X.

Malæ tractationis sit actio. Quæ amissum filiū nocte uidebat in somnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit sepulchrum. Mater desiit uidere filiū. Accusat maritum malæ tractationis.

Pro Vxore contra Maritum.

Quamuis iudices inter eos qui liberorum mortibus destituti, cuncta uota & preparatas spes in senectutem ante se egerunt, id fere acerbissimum certamen conflictationis oritur, ut unusquisque luctibus ac lachrymis suis credat accedere quandā dignitatē, si miserrimus esse uideatur, hæc tamen foemina neque noto, neque publico genere miserabilis, non impudenter inter cæteras matres, quæ aut unicos, aut iuuenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam moerentiū principatū differentia nouæ calamitatis affectat, quæ sola oim supra fidem infœlix in uno filio iam alteram patitur orbitatem. Priorē quidē illam ut cōmunē cæteris, & fato accidentē, fortius utcunq; tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat misera nisi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur, mori posset. Planctibus lachrymisq; pene improbe dixerim, parcus utebatur, nec sibi permittebat dolor lugere uenientē. Nunc destituta solatio, persuasione fraudata est, dum non putabat perisse quæ poterat uidere, eripuit ingrata filio alterū titulū. Miser ille nisi teneretur, iam ad patrem ueniret. Tantum misera petit, ne minus perdidisse uideatur, quā ipsa desiderat. Non inani persuasionē, nec cogitationibus ficta lugentis umbra ueniebat, nec agitabat incertos leuis imago somnos, ac ne confusi quidē tristi cinere uultus, & infernum fauilla caput noctibus suis obibat, sed filius erat qualis aliquando & iuuenis, & pulcher habitus, nec aspici tantū uideriq; contentus, uerū si quid desiderio creditis misera, quæ sola uidit, amplexus & oscula dabat, & tota nocte uiuebat. Multum perdidit mater si contingebat hoc illi, non minus si uidebatur. Nunc tenebras inanes, & longas oculis flentibus noctes, iuxta somnū mariti peruigil, & tantū deserta metitur. Non desiderio fictus, aut fucatus habitus, nec ut somniorū uanitate cōspicitur, sed experta non totū mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, nec urnis sepulchrisq; satis premitur, expectat. Nunc ista carcere obseratā animā & repugnantē magico iuuenē cogitat ferro. Infœlicissima oim mater plus aliquid esse quā umbram filiū putat, postquā potuit includi, nec sua tantūmodo poena proprioque supplicio deserta consumitur rescissa orbitate uel magis cruciat, quod non licet filio uenire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terrā totis noctibus pulsat, & impositum sibi sepulchrū quod non possit eoluere, quæ solebat ipsos discutere inferos, umbra mirat. Miser quæ non tantū uerba clausurunt (nā forsitan per illa pertransisset) sed uincula ferrea, solidiq; nexus ad mortē reduxerunt. Quomodo tenet infœlix, qui ne propter hoc quidem uenit, ut queratur? Misereor foeminae, cuius inuidiæ totum facinus ascribitur. Maritus sic filiū inclusit, tanquā se inquietari mater ista quereret. Igitur iudices nemo miretur, si ad tam crudelem, ad tam imitē patrē umbra non uenit. Sciebat ubi lachrymas, ubi posset inuenire singultus, a quo magis desideraret. Nāque isti ferreū pectus, & dura precordia, nec sunt de orbitate sensus. Quid enim inhumanius patre, quid inueniri truculentius potest? Inuidit matri ne filio fruere tur, nec hoc ideo fecit, quia uidere ipse malebat, ne uiuentē quidē adhuc & incolumem tam blanda, tanquā debita pietate prosequeretur, ut defuncto seruaturus affectū etiā sepulti pater uideretur. Tanto magis effusa mater, & suis ac paternis uicibus occurrens, hæc pallidior ad metus, ad uota pronior, non diebus securo, non noctibus, Et ille miser intelligebat utri promptior ex parentibus & facilior esset affectus. Itaque ab huius osculis, ab huius foeminae ceruice pēdebat. Et quia longum est officia præterita debita pietatis agitare, illo ipso languore quo filius cadu cum illud & fragile corpus amisit, quod perditæ mulier & usque in exemplum, modo super ora palentis infœlices lacerabat oculos, nunc siccata frustra ubera querebatur, nunc superstitem cædebat uterum. Notabat hæc ille deficiens, mandabatque morti suæ cui periret. Vbi sunt qui cito iubent stare lachrymas, quibus non placet longum agere moerorē? Retulit umbra gratiam matri. Scio & intelligo, cum inter gementes cadauer iacet medium, & cū omnes uidetur remississe curas, tūc sentit & intelligit, & inter suos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effusius fleas, effusius efferas, nunquā perisse credas. Filij sui umbra cui non apparet, irascitur. Iam gelidi piger corporis sanguis omnes in mortem strinxerat uenas, & nutantium fulgor extremus uanescebat oculorum, & iam desperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamē sperare mater uidebatur, & quacumque corporis partem osculis misera tepefecerat, illi uitæ calorē redisse clamabat, oderat ignes, oderat rogos, reponi corpus & seruari membra cupiebat. Et nunc infœlicē magis matrē poenitet quod sepultus est, qui poterat reuertī. Scitis ipsi quo exequiarū die labore extracta sit, quā diu filiū tenuerit allambentibus flammis. Vnde enim speraret ut postea uidere contineret,

geret, ut extra orbitatem haberet oculos: lam magum misera quærebat, ut umbra euocaret. Reliqua mater infœlix, tu ad iudices referre debebas, & nisi orbitate, nisi lachrymis uox muta retur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres. Ego utcunq; potero perferam, satiare misera, satiare saltem memoria diei illius, quo exequias unici duximus. lam planctus, inquit, lachrymasq; consumpseram, & tenebras ueluti perpetuas uenire gaudebam, iam fatigata propinquoꝝ officia defecerant, iam plangorẽ familiæ altus sopor uicerat. Rogo ne quis tã cõtumeliosus sit in m̃em, ut per quietẽ contigisse filiũ dicat. Vnde miserẽ tũc, unde somnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dedisses pœnas, si totis noctibus mecũ flere uoluisses. Vidisses utiq; non quẽadmodũ tenues rerum imagines solent cogitationibus accipere corpus, cum uanẽ absentĩ animo cogitationes finguntur, sed ipsum filiũ, qualis blandissimus erat, & si dimittatur uidebo. Subito ante me deductis constitit tenebris, non ille pallens, nec acerbo languore consumptus, nec qualis super rogos uidebatur & flammæ, sed uiridis, & sane pulcher habitu. Nescio ubi totam reliquerat mortem, non igne torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec uix bene cinere cõposito umbræ recentis igneus squalor. Proclamarer mater infœlix etiam si talem uidere desisset. Primo tantũ stetit, & se permisit agnosci. Ego tunc plurimũ stupui, non ausa oscula dare, non iungere amplexus, infœlix primã perdidĩ noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite persuasionẽ putas, & uanum animi mei lugentis errorem: Quicquid est in filio, plus apud matrem sit cum desinit. Vis deniq; scire quid uxori tuæ detraxeris: ex defuncto filio nõ habet aliud quid speret. lam nox altera aderat, & primis statim tenebris præsto filius erat, non ille ut pridie procul, & tantum uidendus, sed audacius & propius, & ad matris manus tanq; corpus accedens. Nec iam nisi cum luce certa, fugatisq; sideribus, inuitus ille uanescebat ex oculis, multum resistens, sæpe respiciens, & qui se promitteret etiam proxima nocte uenturum. lam mœrori locus non erat, mulier filium nocte uidebat, die sperabat. Quid attinet singula referre: Nullis, inq; destituta sum tenebris, donec scelerata tacui. Satiabar osculis, satiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Misera plus perdidĩ, si nemo credit. lam cœperam tuã quoq; marite crudelis agere causam, rogabamq; iuuenem ut paternis oculis quoq; lætus occurreret, & tibi ingrata dimidia nocte cedebam. lam miser & ille pollicebatur, hæc me fiducia perdidit, ut confiterer. Rogo quid tam muliebri, qd tam maternum fieri potest: Gaude, inquit, marite gaude, filiũ foras nocte proxima uidebis, illum quem crudelibus flammis exulsiisti, ex quo cineres & ossa super sunt, iuuenem uidebis, & forte etiam die speres. Ego certe totis noctibus mater sum, uideo, fruor, iam & narro. Exitum paterni affectus quæritis: Filium uidere timuit. Sic magũ protinus nescia matre, cuius horrido murmure, imperiosisq; uerbis dii superi manesq; torquent, excogitator iste mortis alterius aduocat, non ut exorati manes diducerentur, nec ut euocata nocturnis ululatus undecunq; umbra properaret, sed tanq; parum sepulchra premerent, & tumultoꝝ leue pondus esset, filius, inquit, meus non satis periit, adhuc fulgore siderum fruitor & nocte nostra. Nam cum dies occidit, imponit morti suæ finẽ, domum repetit, & maternos territat somnos. Inueni aliqua, inueni uincla uerborum, sed arte tota, sed labore toto. Magna tua gloria est, si retines filium, qui redit etiam a morte ad matrem. Noxium sepulchro circũdatur carmẽ. Tũc horribilibus uerbis urna p̃cludit, tunc primũ miser filius mors & umbra fit. Ite nũc, & putate uana fuisse matris solatia. Filium ista si cogitationibus & inani persuasione uidisset, adhuc uideret. At quæ supplicia sustinuit infœlix illa statim nocte: lã totã domũ ac familiã quies prima sopiuerat, & tacentibus tenebris uenerat tempus dulcissimũ matri, iacebat hæc insomnis, inquieta, cum diceret iam statim apparebit, iam statim ueniet, nuncq; tã tardius uenit. Misera me, fili proxima nocte iam ueneras. Ecce iam medios sidera tenet cursus, indignor, irascor, ita demũ mihi satisfacies, si apud patrem fuisti. Misera me, iam maligna mundus luce clarescit. Quando uenies: iam redire debebas. At postq; alteram, tertiãq; noctem deserta uanis questibus duxit, tum tristiora lugubria, tum squalidæ magis placere uestes, tũ repetitis sanguinauerẽ planctibus iam conualescentes lacerti. Nihil est infœlicius matre, quæ perdidit aliquid in filio postq; extulit. Cum uero comperit noctes suas iuuenis necessitatibus magicis exantato perisse ferro, q̃tum illa præfixũ clausumq; tumulum nudis cecidit uberibus, quo fletu se pulchra perfudit, quo gemitu audientẽ forsitan, & exire cupientẽ frustra uocauit animam. O natura crudelis, plus magum posse q; matrem. Vbi sunt qui acerbas mortium necessitates, & ferrea iura fatorum, & inuictas, nec ullo mœrore mutabiles inaniũ leges querebantur umbrarum: Filiũ tuũ mulier infœlix non impositæ inferis clusere terræ, nec spissa perpetuæ noctis caligo compescuit, non fabulosa uatibus palus, multũq; celebratũ curuato igne torrentes hæc permeabat, hæc omnia nocte transibat, leuioremq; mortem suam fecerat, q; si peregrinaretur

& abesset. Et nunc minus mali pateretur, si non sentiret. Ille qui non uenit, in quendam carcerem translatus a tumultu, patitur ueneficia uitæ. Magnæ sunt ergo umbrarum catenæ, & quæ uolatilem, uagamque imaginem, morti stringunt, atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro uero ac lapidibus arctare, & ut solent bellicæ robur accipere portæ, ipsam umbram iam catenis alligare, iam claustris, non dico crudele est, portentosum, nefarium, utique si hæc faciat qui sensuræ filium credat. Et nunc illos miserrima mater in corpus putat, & in membra descendisse mucrones. O mage sæue, crudelis, o in lachrymas artifex nostras, uellem non dedisses tam magnum experimentum. Irascimur tibi, & blandiri necesse est. Dum cludis umbram, intelligimus solum te esse qui possis euocare. Videtur itaque mulier infœlix a dignitatis dolore secedere, quæ tam uxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ desideria pertulerit. Non enim uestes, nec aurum, nec ambiciosos querit ornatus, contenta est orbitas sordibus suis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti, impatientia & muliebri uanitate complorat. Sed nec relictum thorum desertumque genialem uelut contempta uilitas uxoris ulciscitur, alia longe, alia de noctibus cura est. Ne timueris, quæcumque dignitas est magni doloris, nihil queris misera nisi par orbitati, nisi matre dignum, quod publicos consumat oculos, quod ignotas quoque exigat lachrymas. Quantam enim a marito acceperit iniuriam scire uultis? Sola mater filium perdidit, nec potest inuidiam facere morti. Ante itaque quæ scitis iudices quis dolor, quis uero moror, quæ tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inuisum, in foro interque leges notabilis & sepulchris abstracta pateretur, certum profecto habetis non audaciam, neque impudentiam, nec uanitatem unquam querelas habuisse miserorum. Quam uerum est quicquid exclamat calamitas, nec ab infœlicibus ficti temere exeunt gemitus. Mulier quæ sanguinantes ad iudices porrigit laceratos, quæ scisso laniatoque uultu, quæ liuidis profertur uberibus, magno dolore cogitur ut hoc potius agat, quam cineres osculetur, quam complectatur urnam. Grauis testis querelæ suæ orbitas est. Et antequam ad genus illata inique iniuriæ uenio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquid poterit querit? Crudelis orbitatæ feris adhuc alio dolore, tanquam parum desideria cõficiat, quæ de unico gerit, non pateris animam uacare lachrymis suis tu, qui finem debes, qui colloquia & amplexus, quæ misera est quæ queritur & de solatio suo non coniugis desiderijs large indulget, nihil aspere, nihil contra uoluntatem. Habet priuilegium suum mater infœlix, molles manus, & mitia fometa magnis uulneribus admoueat. Quæ se adhuc secari plaga permittit in summo est. Viri forsitan quo modo fortior sexus sit, & contra dolorem quam imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum istud lugere foemineum est, & simul orbitas imbellis pectus inuadit, animus ille qui luctus suos sequitur, incipit indulgentiam sentire lachrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, satiari gemitu, orbitati permittite quoad uelit flere, Odi patrem qui cum filium & ipse perdidit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquit? Hoc primum, filium non quomodo debes scelerate desideras. Magno animo orbis es, loqueris fuisse mortalem, & interpretaris nihil superesse post flammam. Flet iuxta latus & plangit uxor, tu siccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graues somnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid uis tibi amplius obijciamus? Ex quo perdidisti filium, nunquam sic desiderasti, ut uideres. Quid quod eripuisti matri solatiū, puta uanum & superuacuum? Nolo iudices, nolo corripas, scires quantum esset hoc si tantum doleres. Res indignior non est quam quod tibi de eo postulas credi, quod non uidisti. Indulge sane uanæ rei, ignosce, libenter se orbitas decipit. Magnas calamitates uana ratio sustentat, quod indulgent mala persuasionibus suis. Quicquid ad miseros pertinet, crudelius eripitur, quo minus est. Clamat itaque, clamat mater infœlix, si mihi aliquam imaginem filij mei, uel paruuli, uel iam adulti, uel nouissimam iuuenis auferres, iniicerem tamem misera tanquam corpori manum, illam similitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratissimam faciem, & ritus oris expressos & adumbratos artificis manu uultus. Sed illum perdidisti, unde imago, unde similitudo, unde solatiū. Fili plus hodie amisi, quam cum elatus es. Post mortem te tuam uidi. Si mehercle notas in corpore unici uestes subtrahere tentares, dicerem succurre solatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra sunt, ego osculabor, amplectar, flebo supra. Non est ratio fortasse. Ideo quicquid rationem uicit, affectus est. Nihil est sceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum uidebam. Quanam istum fortuna, quæ indulserat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam consecuta mater, ut iuuenem die absentem putares. Maximam perdidit mors acerbitate, si possis uidere quem amiseris. Videre ergo tibi contingebat o mulier uultum, habitum, corpus, incessum. Non crederem nisi te perdidisse sentire. Tempora ergo cum morte diuiseras, & superstiti filio fruebaris omnibus tenebris. Quantum perdidit hinc aestima, hoc tibi si non contigisset,

tigisset, non eras tã improba ut optares. Aliquis (o pietas) sepultus & cõditus, ceteri corpis cinis
 & fauilla, tamen corpus sumebat in nocte, & ad solita uiuentis membra reuocatus præbebat
 se matris oculis, qualem non crederes recessurũ. Nec queri de luce poteramus, quantũ licebat
 aderat. Videbas ergo mulier, ac p̄sentia fruebaris. Videbã inqt, & fruebar. Et ad quẽ ptinebat,
 rogo, etiã si decipiebar: Sed qd ego utor testimonio tuo: Mago credo & uidisse te filiũ, & nũc
 nõ uidere. At tu misera nihil crudelius ex marito timebas, q̄ netibi non crederet. Nemo, inqt,
 oculis meis fidẽ detrahat. Fili indulgẽtissime adolescẽs uidi te, nec semel uidi. Certũ ẽ, fixũ est,
 eripi nõ p̄t. Quatenus ipius p̄r & hoc tibi auferre conat, ut te uenisse nõ credã: Nec illud gar
 rula, nec uana uoce uulgauĩ, uenire te nulli indicauĩ, nisi qui deberet optare ut hoc posses. Pa
 tri tantũ tuo, patri. Ignosce deceptã, cõfessa sum, dum interrogo an te & ille uidisset. Itaq; das
 mulier infœlix graues nimisq; pœnas effecit magus ne filium uideres, & solum apud te reli
 quit, ut meminisses quod uidebas. Totũ tñ illud solatiũ tuũ refer misera, si potes, & primũ cõ
 fitere simpliciter, an soporis pondus illud, & nesciã quietis uanitas fuerit. Apud me quidẽ sa
 tis misera, satis eras mater infœlix, etiã si tale somniũ pdidisses. Miserere, inquit, melius de affe
 ctibus meis sentias. Nõ ego fatigata planctibus sensi uenisse noctẽ, uidere filiũ puigiles me
 ruitis oculi, sed primũ dũ metuo, umbra processit, subito, dii boni, qd ego gaudium, quã uidi
 fœlicitatẽ, cõstitit ante me filius meus discussis tenebris, ita dimittatur aliquando. Profilui pro
 tinus, & accessi, uultus, comas ora perspexi, meus erat. Quã lætũ se, q̄ hilarem offerebat quo
 modo persuadebat mihi ne crederem morti. Scelerate nescis pater, q̄ similitẽ uiuenti filiũ cluse
 ris. Circũibant totum corpus oculi, non inueniebã quid ignis egisset. Subinde dicebã, hunc
 ego extuli, hunc rogo imposui, ex hoc ego cineres & ossã collegi: Si talis est, quid habeo qd
 lugeam: Perisse filium meũ hoc uno intelligebã, q̄ illũ non poterã & patri ostendere. Confi
 tebor, primã tamẽ nec ego credidi nocti, & tanq; uictis trãscebar oculis, & erubescẽbã misera,
 si quies fuisset. Ecce iterum iuuenis, ecce iam quotidie uenit. Quid habeo qd interpreter: Ve
 rum est utiq; qd semper est. Nouissime non tanq; umbra ueniebat, sed assidebat, sed ample
 xus dabat. Ego sentiebam, & recipiebã. Quotiescunq; domus fuerat grato sopore prostrata,
 aderat ille, quales humanis se offerunt oculis propitij dii, quale lætissimũ numen est cũ se pa
 titur uideri. Sicut om̄is religio templorum, om̄is religio locorũ, cum tacuere mortalia, & pro
 fanis procul errauere sedibus totis, solitudine frui, & de suis dicitur exire simulacris, ita iuuenis
 meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo, ac penatibus suis fruebat placidus &
 mitis, & matri ppitius, ut numẽ & deus delabi fideribus, & uenire de liquido puroq; aere ui
 debatur. Quid imprecer sceleratissimo patri: umbrã, pbare uoluit. Miseremini iudices, ut hoc
 facinus quibus debetis accipiatis animis, maius parricidio, maius q̄ si filij sepulchrũ funditus
 eruisset, & sacros morte lapides, etiam cineres & ossã religiose quiescentia fracta sparsisset
 urna. Aduocat homo, cuius ars est ire cõtra naturã. Qui simul ore squalido barbarũ murmur
 intonuit, fallere superos, audire inferos, tremere terras, ut experimentis loquentiũ fama est, cõ
 stitit iuxta tumulum miserĩmi iuuenis mors certior. Nunc, op̄inor, inquit, arcana mea tene
 brã adiuuate me digna, nunc omne per unũ numẽ, & religio, quã isti irrogo, propius adeste,
 succurrite. Magis mihi laborandũ est, q̄ cũ sidera mundo reuellunt, cũ iubentur hyberni flu
 uiorũ stare decursus, cũ potẽtiore carminis ueneno uicti rumpunt in mea strumẽta serpẽtes.
 Custodiendus est iuuenis, assignandus est inferis, & densioribus transfuga claudendus est te
 nebris. Quanto facilius opus erat si reuocaret. Mox in ipsam dicit incubuisse p̄nus urnã, &
 inter ossã, & inter cineres uerba cluisse. Hoc tñ subinde respiciens cõfitebat, repugnabat um
 bra. Itaq; carminibus nõ satis credo, p̄figamus oẽ tumuli latus, & multo uinciamus saxa ferro.
 Iã bene habet, expirauit aliqñ, nõ uideri, nõ p̄gredi p̄t. An mentiar scies, pxima nocte. Oẽs
 mehercle parentes utiq; qui liberos perdiderũt, ire in istos oculos, in ista ora debebant. Tu sic
 filiũ tuũ cluisti, tanq; nocentes ad inferos reuocari soleant aĩã, quã inter languentiũ familiã,
 & tristes penatiũ morbos uagã errantescq; magica sanitate captant: Laqueo ne uitã dãnatus
 eliserat: Noxiũ per sua uiscera exegerat ferrũ: An ex conscientia uenena p̄sumperat, nec reci
 piebat se, nisi carmine inclusus: Quando domũ tuã funereus & squalidus, qñ te terruit: Cru
 delissime oim p̄r, de filio tuo malã umbram fecisti. Quas nunc putas uxoris miserĩmã eẽ co
 gitationes: qua materna uiscera psuasione torq̄ri: Nunc filius meus illic unde uenire cõsueue
 rat, iacet strictus alligatus, impatiens. Querit subito terrã grauiorẽ, utiq; cũ sentit uenisse no
 ctẽ, qñ umbrã fœliciores dimittunt ad matres. At uero si qua inter manes colloquia sunt, &
 esse credo, nõ deest qui iuueni meo dicat, q̄ uillis tuis fuisti, q̄ libenter te perdiderũt. Quid il
 la mater, ad quã ire cõsueueras: has tibi catenas, hæc uincula p̄ merito reddidit: Ita infœlicissi
 ma oim mulier, & si magus etiã recedat, hoc piclitaĩ, ne filius se putat uenisse ad inuitã. Agit
 s iij iam hoc

PRO MATRE.

iam hoc loco nobiscū maritus grauius, altius, sapientius, ut homo sine dolore. Negat ullos eē manes, contendit oīa perire cū corpore, nec remeare uiuētes a cinere sensus, nec tā uideri imāgines hoīm, q̄ cogitari, & oculos luctibus credere. Qd̄ si ita est, magū ad quid aduocauit: Pef sime parentū, q̄ liberos suos sepeliūt flere cōtenti, ut obiter ab rogo ficcis oculis reuertant, negat ad manes, negat ad umbras peruenire qd̄ plangas, affirmat perire lachrymas, affirmat perire singultus. O sceleratū hominē, quisq̄s luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo sapientes persuasione frustrati, qui constare hoies & pfici corpis alimentis aiāq̄ dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenū, ut sicca humidis, calida frigidis, resolutis astricta pugnarent; partim aut doloribus affici, aut nouissimis annis, aut senectute dissolui. Aiā uero flāmei uigoris impetum, perennitatēq̄ non ex nro igne sumentē, sed quo sidera uolant, & q̄ sacri torquent axes, inde uenire unde rerū oīm auctorē parentēq̄ sp̄ritū ducimus, nec interire, nec solui, nec ullo mortalitatis affici fato, sed quoties humani pectoris carcerē effregerit, & exonerata membris mortalibus leui se igne lustrauerit, petere sedes in astra, donec i alia fata saeculo pugnāte trāsmigret, deinde prioris corporis meminisse, inde euocatos pdire manes, inde corpus & uultus & quicqd̄ uidemus accipere, occurrere suis imāgines charas, aliqñ & oracula fieri, & nocturnis admonere p̄ceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorē pcipere tumulorū. Rogo cū filius perit, nonne satius est hoc credere: Tuā tñ, inquit, hoc quieti praestiti, ne attonitis agitata terroribus, sollicitas semper ageres, suspensa sc̄q̄ duceres noctes. Ita parricida cōmune facinus fecisti, & imputas q̄ filiū uidere desijmus: Somnū em̄ añ petebamus, & placidum soporem, crudelis, nunc inquieta, nūc attonita mater est, nūc perdidimus noctes. Umbrā ne tu filij rem formidolosā, rem plenā putasti eē terroris: Quid illa laetius facie: quid illo blandius uultu: quid magis adulatur oculis: quid possunt uidere libentius lachrymā: Non magis metuenda est umbra filij, q̄ cadauer. Neesse est ut mors horrida fiat aliena. Sed aliā forsitan anīmū imāgines territant, & tunc inferi uocantur, cū ignoti sunt, itaq̄ prudenter si tantū ad suos ueniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicumq̄ defunctū filium uidit, & meminit q̄ elatus est. Terrebaris, inquit, & sollicitis noctibus laborabas. Ita ne es marite crudelis: Tu cluisses filiū etiā si ad te ueniret: Nec magus, inquit, inclusit umbrā, sed psuasioni tuā succurrit, ideoq̄ putas non uenire illum, quia nec ante ueniebat, quia nec factū est aliquid in quo auocareris. Hoc ipso incipit mater sibi gratulari. Ita nō tenetur, inquit, ille, nō p̄mitur, nullo carmine, nullo inclusus est ferro. Remouete ergo oīa & interrogabo. Ego aut̄ scelerata tam cito credidi, ita nō ille ad me ueniret solutus & liber: nō ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus: Quando em̄ me iuuenis ipse nisi flentē, qñ non liuidū pectus & sanguinantes uidit lacertos: qñ nō erubuit matri fecisse terrorē: Arte cluditur miser, arte retinet. Quid uis carmina amplius tibi praestent: Effecerunt qd̄ repromiserant. Desinis erubescere iam q̄ filiū non uides: At tu cuius in leges dij superi manescq̄ torquentur, qui nocturno terribilis ululatu, pfundū specus, & imā terrarū moues, mō seruientiū reuocator aiārum, nūc idē crudelis & inexorabilis custos, aliqñ p̄ces & matris admittit. Paciscere quantilibet, totos lugentis posse sensus, non ut labores, nec ut horridū carnē exerceas, sed ut ferrū tuum refigas, ut uerba tua resoluas, ut nihil feceris, dimitte tantū, & euocasti. Nihil ipse crudeliter, patri scio paruisti, sed & huius etiam lachrymis, planctibus huius indulge, consule famā tuā. Execrabilem te mage facies, & inuisum, si facilius de filio exoraris ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris, ne ultricis umbrā uanis exaggerare terroribus, ullis imāginibus, huic secura dabitur quies, scit ad quā debeat uenire dimissus. Iuuenis pijsime, iuuenis indulgentissime, nunq̄ matri tuā umbra nec manes, si modo ueneficum pondus, & terroribus omnibus uerba grauiora mago patiente discussis, ad me, inquit mī infelix, ad meas noctes, ad meas lachrymas, ad illos uiuentes mihi semper amplexus, miserere, propera. Scio quid mihi nocuerit, scio quid me torserit. Fruar, & tacebo.

¶ Argumentum Declamationis. XI.

Pauper & diues inimici, utriq̄ terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus est in castra. Rumor ortus est ab eo prodi Rempu. Processit pauper in concionē, & accusauit diuitem prodicionis. Absente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuersus diues ē uictor a bello. Petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicat diues. Erant em̄ leges ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, si conuictus esset.

Pro Diuite contra Pauperem.

EXpectaueram quidē ut de inimici mei supplicio nō quæreres, nec me decipi posse credideram in ultione, quā mihi debeat ciuitas tam liberi doloris. Sed quatenus eo malorū nouitate

nouitate perueni, ut in uindicta primum mei consulere leges ac iura uelletis, quæso ne quis p-
 desse pauperi uelit, quæ nec defendi potest sine genere poenæ. Plus mereat pati homo qui (si ipsi cre-
 ditis) debet occidi. Hoc est quintimo iudices, quæ super omnes calamitates meas ferre non pos-
 sum, uideat sibi satis uixisse pauper, postquam occidit liberos meos. Opera pretium putat coram im-
 patientia mea foeliciter consummare preem, & gaudiorum suorum satietati hoc quoque adijcit, ut orbi-
 tatem meam liberis suis relinquat. Fidem uestram iudices, ne pereat quæ ultioni meæ contingit,
 bonus pater. Actum erat de solatijs meis, si liberos suos pauper mallet occidi. Illud plane iudi-
 ces etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit,
 deinde me crudelem uocat. Paruulos suos ostendit, aliegat, tanquam non ego potius querar hoc
 de quoque prece fieri, nec intelligit quantum debeat ad impatientiam nostram doloris accedere, si pas-
 sus sum quod & in ultione miseræ est. Facinus est iudices quenquam calamitatum suarum inuidiam
 pati, sic ultionem meam debetis aspicere, tanquam & liberos suos pauper occiderit. Nec me fallit
 iudices plerisque credere, callidissimum pauperem nec mori uelle, & hoc quod nudat iugulum, pe-
 ctus opponit, artes esse pro uita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui scio quid maluis-
 sem. Nunquam hoc aduersus nos excogitasset, nisi impatientissimus pater, & hanc poenæ meæ sup-
 pliciorumque nouitatem de sua pietate commentus est. Nihil magis de inimico efficere uelis, quam
 quod ipse ferre non possis. Habet hoc mali iudices principum innocentia, quod inimicos esse nobis,
 nisi postquam nocuerint, nescimus, & tunc omnibus patemur insidijs, quoties nos odit inferior.
 Homo qui omnem aduersus superiora rabiem de sui uilitate sumebat, qui genus libertatis puta-
 bat odisse maiores, nulli charitati, nullis implicitis affectibus, quod humilis, quod esset abiectus, in fu-
 rorem se magnæ colluctationis exercuit. Primus se meum dixit inimicum. O dii deique, cuius
 ego monstri artes pertuli: in cuius feritatis colluctatione durauit: Inimicum habui, neque occi-
 dere contentum, & mori paratum. Græas ago ciuitati, quod in illis necessitatibus, in quibus nihil adu-
 lationi, nihil prestantibus obsequijs, laudatus sum testimonio periculorum. Bellum mihi fatumque
 publicæ sollicitudinis credidistis. Sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quam quod sine liberis
 meis profectus sum, non reliquisset illos dux perditurus. Non puto iudices adhuc quæri unde illæ fal-
 sæ sollicitudinum fabulæ repente pruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore com-
 pleuerit, cum uideatis quis sic egerit, ut crederetis. Vidit hanc inter metus uestros occasionem,
 & quia semper apud sollicitos in deterius perna persuasio est, abusus est hoc quod poterat uideri tim-
 mere uobiscum. Igitur homo qui nullum conscium metum, nullum mihi crimen obiecit, de me
 dacijs magnitudine fidem ueritatis captauit. Ciuitas deinde cui accusator perditam se esse persua-
 serat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota sua concione
 monstrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me iudices liberius aliqua dicen-
 tem: Rem pessimi exempli passus eram, etiamsi perdidissem. Scio uos iudices hoc loco mirari
 innocentiam meam. Ut primum enim mihi calamitates meas nuntius in castra pertulit, non arma
 precepi, non stationes uallumque deserui, totam orbitatem meam in bella conuertit, tanquam liberos me-
 os ibi perdidissem. Si unquam iudices in me habuissent profana cogitationes locum, si patriam odisse
 uel pro liberis meis possem, perditorem me feceratis. Neesse est iudices hoc primum reuersus ex-
 clamem, ita pauper etiam nunc liberos habet: Adhuc inimici mei plena domus est: O mise-
 ræ cogitationes, o decepta solatia. Sic ego reuertebar quasi uindictatus. Quas ego legionum ue-
 strarum indignationes, quem fortissimi exercitus compescui dolorem, dum omnibus permitto li-
 beros suos, dum minus pro uindicta mea puto, quicquid ipse fecissem. Congerant iam licet ad-
 uersus omnem mortalium nocentissimum cuncta supplicia, ego tamen maximam ultionis meæ solati-
 um perdidit, quod pauperi uos potius debueratis irasci. Quam igitur adhuc cum paupere legibus ac-
 ture confisso, liberos eius in supplicium patris peto. Quid satis imperator homini, qui fecit ut quis-
 que deberet sic uindictari: Calumniator, inquit, idem patitur. Permittunt mihi iudices calamita-
 tes meæ queri de hac lege, tanquam parum nobis in ultione prospexerit, contra nos inuentus est uin-
 dictæ modus, quo non debeamus esse contenti. Quisquam ne mortalium idem uocat facinus & poe-
 nam: Tantum ne doloris uenire de supplicijs, quantum de calamitatibus putat: Nescit profe-
 cto, nescit quantum patientiam paret moerori, quantum animo membrisque rigoris inducat, quod
 patiaris agnoscere. Innocentia opus est, ut miseræ faciat dolor. Constet licet utrinque mortium
 numerus, totidem nobis ultio cadauera assignet, plus tamen est de innocentibus. Et quicquid pa-
 tiuntur dephensi, licet solatio idem sit, æquitate minus est, ut idem sit supplicium nocentis & fa-
 cinus, una ratione efficias ut illud ferre non possit. Frustra æstimatis quod crudele, quod sæuum sit quod
 petimus, in quantum excesserint usitata genera poenarum. Explicata est iudices, explicata legis in-
 uidia, cum quis quod patitur & fecit. Quid quod hoc solum est poenæ genus in quo non debe-
 at nocens nisi de se queri, & tanto minus debeat esse miserabilis, quanto maior est quod patitur in-
 uidia: Quid æquius excogitari, quid iustius potest: Grassatus aliquis est ferro, præbeat &

ipse ceruices. Miscuit noxium uirus, refundat in suum facinus auctorē. Oculos rapuit, effodit,
 reddat de sua cæcitate solatiū. In nullo mortaliū perferre possum sceleris sui impatientiā. Bre-
 uissima ē iustitia uindictæ, cū facinus mēsurā pœnæ est. Et si naturā ultionis inspicias, optime
 uindicat quisq; quō miser est. Fidem uestram iudices, ne ideo tantum puteris iustū qđ exigis
 reus, quia ego recuso. Non ferretis me pauperis mortē petentem, si liberos suos obtulisset. Ex
 omnibus tñ quicunq; incognita, inaudita passi sunt, nullos hac lege magis uindicādos puto,
 q̄ quorū liberos aliquis occidit. Quid mihi, p hoc redditis leges: ubi respiro, ubi claudō gēmi-
 tus, unde sumo solatiū: Bene, bñ admones dolor, illos illos liceat inuadere, qui nunc magis
 amant, q̄ sorbitas nra commendat. Sic q̄q; circūscribimur, nisi totidem sunt, nisi illis par est ac
 similis ætas, & añ omnia optimus p̄r. Deceperas me fortuna, deceperas, si mihi tam grande fe-
 cisset facinus hō, qui liberos non haberet. Quid q̄ ex oim scelerū cōparatione nihil est dete-
 stabilius hoibus, qui leges ip̄as faciunt nocētes: Vestro mehercle nomine calumniantibus de-
 betis irasci, quorū nefas non pōt nisi per iudicium facinus imponere. Actum est de rebus hūa-
 nis, si de criminibus nris tantundē mendacijs licet, nec ullus innocēs hucusq; foelix est, ut di-
 ligentia fingentiū par sit. Quenq; ne mortaliū in re quā sinxerit, quā cōposuerit, inuenire ali-
 quid qđ pōt p̄bationem uocare, & facinus explicare facilitate uerborū: Magis oderis menda-
 ciū, cū simile uero est. Quoties manifestum est aliquē perisse sine causā, calumniantibus irasci
 debeas, ut possis illis ignoscere qui crediderunt. Adijcite huic execrationi, q̄ calumniatus est
 in bello, q̄ de p̄ditione, q̄ de duce, q̄ hac omnia fecit inimicus. Non est q̄ se publico tueat
 errore, nec in excusationē afferat, tanq; crediderit & ip̄e fingentibus. Nemo sic decipit, ut de
 inimico suo mentiat. Rumor, inquit, fuit te p̄didisse. Bene admones. Hunc primū calumniæ
 tuæ obijcio rumorē. Quis em̄ iudices nesciat hanc famæ eē naturam, ut sit primo unius hois
 audacia: De nulla re locutus est continuo populus, nec quicq; adeo subito statimq; torum ē,
 ut in illo parit oim sermo cōsentiat. Quā non possit mouere ciuitatē, quē non replere popu-
 lum, si quid omnibus nobis narres, in nullo nō cœtu loquaris, & de re quā tum maxime sin-
 gas, iam dicas eē rumorē: Quanta tibi deinde mētiendī materia de periclorū nostrorū occasi-
 one succurrit: Nihil est tā capax malignitatū sermonūq; q̄ bellū. Quid interest unde sumple-
 rit rumor ortū: Qđ negari non pōt, tu concionaris, accusas, tu crimen de fabula facis. In rumo-
 re, cuius p̄bationes, cuius argumenta nō habes, calūniæ genus est primū credere. Sed inquit
 mori debeo, quia lex qua te accusauit, hoc p̄ditorem pati iubet. Poteram quidē breuif rñde-
 re, legem quæ calumniatorē idem pati iubet, eius pœnā exigere qđ fecisset, non qđ facere uo-
 luisset. Fingamus tñ non hoc pauperē captasse qđ accidit, cui debet imputari exitus, qui de ca-
 lumniæ tuæ fluxit errore: Vultis scire iudices aliud q̄situm, q̄ qđ lex quæ mori iubebat: Ac-
 cusauit me eo tempore q̄ non poteram damnatus occidi. Dic nunc, nō ego effeci ut occideren-
 tur liberi tui, & aude ciuitatis illud uocare facinus. Non tñ ullis efficies artibus, ut non potius
 miserar Reip. meæ, non minus & illa facinus est passa q̄ p̄r. Coacta est liberos imperatoris
 uincētis occidere. Fallit iudices quisquis ullum facinus in rebus humanis publicum putat.
 Persuadentium uir̄s sunt, quicquid ciuitas facit, & qđcunq; facit populus, secundū q̄ exaspe-
 rat, irascit. Sic corpora nra motum nisi de mente nō sumunt, & otiosa sunt mēbra, donec illis
 animus utat. Nihil est facilius q̄ in quēlibet affectum mouere populū, nulli cū coimus sua co-
 gitatio, sua mens, ulla rō præsto est, nec habet ulla turba prudentiā singulorū, siue q̄ minus pu-
 blicos capimus affectus, siue negligentior est qui se non putat solum debere rōnem, & multi-
 fidutiā facimus oim. Quā non possit Remp. turbare, cōfundere, si quis repente, p̄clamet, p̄di-
 dit uos imperator uester, addixit, & nunc ille liberos habet: Si mehercle post hāc inimice uo-
 cem tēpla monstrassēs, sacrilegum continuo flagrasset incendiū, si conuelli simulacra uoluif-
 ses, fecisset omne de numinibus suis facinus audacia. Vis scire tuum eē quicquid ciuitas fecit:
 Gloriareris illo, si prodidissēs. Non est iudices q̄ uos a grauitate iustitiæ dolor ultionis abdu-
 cat, q̄ mortem suam inimicus offert. Non petit illud, nisi quisquis ip̄e non debet occidi. Sepo-
 sita igit paulisper lege mei doloris, hoc tantum ab effectibus uestris oim mortalium nomine
 peto, ne cui nocenti pœnæ præstet arbitrium. Infinitam iudices sceleribus aperitis audaciā,
 si pœnā licet eligere cōdēnato, nec iam ullā mortaliū innocentia trepidatione contineas, si pa-
 tit dephensus quisq; quod maluit. Leuat omnes cruciatus, omnem dolorem, p̄parata mentem
 cōposuisse patientia. Fallit quisquis humana tormēta sola nōm̄nū atrocitate metit, nulla pœ-
 na est, nisi inuito. Non habemus ullū nisi ab impatientia dolorē, & ut aliquid crudele, sæuū sit,
 metus faciunt. Supplicium quisq; uocat ad qđ p̄silit, qđ exposcit, qđ circa se non habet mo-
 ras: Illo per fidem, illo trahite damnatos, q̄ non sequant. Tunc est pœna, cum periturus trepi-
 dat, hæret, cū restringit sup̄mo uincula conatu. Volo perituri prius uidere pallorē, audire ge-
 mitus

mtus, uolo circūspiciat, uolo quera. Fidem uestra iudices, ne nocentibus supplicij sui contin-
gat electio. Minus iniquū est ut euadat nocēs poenā, q̄ ut contēnat. Mortē uero dānatis q̄s
pstat, indulget, nec sunt alia bñficia poenarū. Fallit quisquis illā uelut oīm suppliciorū summā
putat. Occidi nō est poena, sed exitus. Neq̄ em̄ habet impatientiā, aut dolorē, qd̄ possis aspice-
re quasi fatū. Quid si liberos relinquant, imo si serues, q̄ foelix exitus est plenusq̄ lātitia. Lu-
crificat mortis atrocitatē, quisquis laudatus occidit. Me, inquit, occidite. Nō habet liberos ini-
mice, nō habet, quisquis hoc te uelle mirat. Sæue, crudelis, ego tibi pmittā mori. Vt quid iā
mihī melius optē: Vides quantū feceris nefas: Idem p̄ liberis meis offerre nō potui. Tu uero
puulos tuos tene, ut in isto potius moriant̄ amplexu. Tu nunc q̄q̄ nō euades, non effugies.
Quacūq̄ te duxerit orbitas, sequar, effundā si quod paraueris uenenū, subtrahā oē ferrū, inci-
dam q̄scunq̄ strinxeris nexus, ab oī reuocabo p̄cipitio. Et iā occisis liberis tuis, nō idē patieris
inimice, nisi uixeris. Nec uereor iudices, ne putetis utriusq̄ nīm orbitatē simili eē rōne tractā-
dam. Admouent̄ ecce contra lachrymas meas liberi, q̄s nemo noscet. Patris innocentis occisi
sunt puuli, q̄s nunc circa templa ferretis, circa q̄s se celebraret uestra lātitia. Facinus ē iudices
minorem eē tractatū mortū miseratōnē. Nō inuenio quemadmodū liberis p̄desse debeat
odium p̄ris. Perierunt etiā illi, quorū nec p̄r debebat occidi. Me miserē, q̄ sic q̄q̄ multa habitus
es, quibus ego qui uindicabor, inuideā. Osculaberis an̄ perituros, alloqueris, accipies sup̄-
ma mandata, & moriturū te continuo pmittes. Exonerabis gemitus tuos, cū eorū sepulchra
numerabis. Siccabit oculos q̄ meam nunc q̄q̄ respiciēs uacuā domum. Me miserē, pauperis
tantū solatiū futurū est, q̄ pares sumus. Quid q̄ in ip̄a cōparatione mortis nō idē patient̄ libe-
ri tui: occident̄ uno fortassis ictu, & erit ultio manibus cōtenta carnificis. Paruulos meos oc-
cidit quicquid fuit tota ciuitate telorū, oīs sexus, oīs ætas, oīs ifirmitas. Nihil ē crudelius mor-
te hoīm, q̄s populus occidit, & solus hic exitus ē, a q̄ non ē nec cadaueribus salua reuerentia.
Hoc me nunc cōplorare tm̄ putatis, q̄ nō sum liberis meis an̄ satiatus: Miser ego nec ad cada-
uera accessi, nō in sepulchra maiorū meis manibus intuli, nec licuit sup̄ ip̄a corpora proclamare,
nō feci. Qualē ego illum patriā pdidi diē, cū duces ab explicito bello reuertunt̄. Non me læ-
tā cinxere legiōes, nō effusi obuiam ciues triūphali circa currus meos exultauere lātitia, seq̄-
bar captiuos meos tristior uictor, moestus undiq̄ claudēbat exercitus, occurrentiū lachrymā
ppinquoꝝ, & erubescētis circa me populi timida solatia. O successuū q̄q̄ n̄orū misera con-
ditio. Ergo ego uictoriam meā nō narrabo sine fletu, nemo amicoꝝ ppinquoꝝq̄ coram me
de bello meo loquet̄. Nihil est crudelius calamitate, quā gaudia reducunt. Quoties redierit il-
le latus uobis in supplicia mea dies, lugubres mihī ferte uestes, renouate seruuli planctus, pa-
rate solatia ppinqui. Nulli liberi impatientius desiderant̄, q̄ qui p̄pter p̄rem uidentur occisi.
Sed uerū iudices fatendū est, timeo mehercle ne par solatijs meis nō sim, ne me iste q̄ pro libe-
ris irascor affectus, in mediā ultione destituat. Sed adiuuate, miseremini propinqui, adiuuate
amici, & si forte defecero, tu ultionē meam popule cōsumma. Timeo mehercle ne cum carni-
fex pprius accesserit, subito p̄clamem, iam malo p̄rem. Sed si quis est pudor, oculi differre la-
chrymas, abite gemitus, horridum, trucem debeo p̄parare & miserē. Dep̄hendam oīm morta-
liū callidissime hunc, quē simulas, quē nunc imitaris affectum, tunc sciemus q̄ animo rogaue-
ris, ut potius ip̄e moreretur. Sed si bñ noui capax oīm malorū scelerumq̄ pectus, inimice ui-
ues & libenter, & fortiter, & quasi uindicatus.

¶ Argumentum Declamationis .XII.

Cum ciuitas fame laboraret, misit ad frumenta legatum, præstituta die intra quam
rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tempestate delatus duplo uendi-
dit, & duplum frumenti modum comparauit. Illo cessante corporibus suorū pasti
sunt. Reuersus ad præstitutam diem Reip. læsæ accusat.

Pro Ciuibus contra Legatum.

Quamuis iudices innumerabiles me indignandi causæ initio statim actionis strangu-
lent, quia nec dicere uniuersas semel possum, nec gregatim erumpentes differre gemitus
(Leuior est enim dolor qui disponitur) Primum tamen ille sibi asserit locum, qui est ex
hoc iudicij tempore, & tam lentæ uindictæ dilatione ortus animi mei prope dixerim furor,
q̄ hominem tam sceleratum, ut nos quocq̄ fecerit nocentes, legimus, accersimus, q̄ defendi pa-
timur, q̄ ut puniatur precamur, q̄ damnatus quocq̄ uel morte defungetur, quam nos in illa
funestissima fame, dum sepeliri licuit, optauimus, uel exilio, quod hic quantopere con-
temnat, apparet, qui tam lente in patriam reuertitur. Quanquam de quo exilio loquar?
Quantalibet ignominia dimittite domo notatum, habet quo eat. Non publicis manibus
exeuntem

exeuntē discerpimus, non (qm̄ semel consuueramus, & bona fide ferarū esse ciuitas coepat) hic
 primus nobis ex tā tardo cōmeatu placuit cibus. Sic em̄ istum laniari, sic confici, sic consumi
 oportuit iure n̄ro. Quis credat: ego me ab hoc abstinere potui, cū & esurirē & irascere. Sed
 frumento occupati sumus, nec quicq̄ aliud uidemus. O quāta es fames, quā tam grandē iram
 uicisti. At ego etiā si talis ultio contigisset, si me a nefario grassatore Reipu. nō lingua, sed den
 tibus uindicassem, nihil tñ irā, nihil uindictā praestiterā, hoc & meis feci. Aestuuant adhuc in
 tra pectus sepulta uentribus n̄ris cognata uiscera, & tumescere itus atq; indignari uidentur,
 & sera poenitētia redūdant. Iam em̄ uacat nobis lugere, iam cibos n̄ros efferimus, uiscera cre
 mamus, nam caetera nobiscū sepelient. O fames iaudita, in qua leuius est q̄ esurimus. Ignosci
 te tñ uiolati manes meorū, hic uos alloquor, ignoscite q̄ ora temerauimus, q̄ ab homine desci
 uimus. Non ut infelicē animā sustineremus, non ut inuisum spiritū p̄duceremus, fecimus.
 Vna cā mortē distulimus, q̄ si expirassemus, idē timebamus. Et ego quidem me consumptis
 excuso, qui mihi ipsi irasci nō possum, at iste interim stat, ut uideris, longa uia saginatus & sa
 tur, atq; abundans publico cōmeatu, ad mētionē ciborū nostrorū plenū fastidio uultum trahit,
 & exangues, ac pallidos ad calculum uocat, quasi ego non cōfitear illum etiā nimīū multum
 attulisse. Tam pauci, rari per uias interlucent, & quīs odio euerforis n̄ri euocatus e latebris su
 ts populus, subsellia nō implet. Pauci sceleribus passi, alienis mortibus salui, q̄ uiuunt ipi sibi
 rei graues, agra & tabida mēbra in publicum p̄tulerunt. Hae sunt ciuitatis reliquiae quas uide
 tis. Sic tabuimus, ut miserī nec uiuos habeamus, nec mortuos. Hic est populus, hae uires, hae
 spes, hae opes. Nisi tandem ad uadimonīū legatē uenisses, non multorū dierū cōmeatum ha
 beamus. Quo nunc tantū frumentī: q̄ classē cōmeatu grauem. Multū herele negotiatione
 tua actum est. Frumentū habeo, populum nō habeo, nullq; p̄dest, nullq; opus est, iam licet uen
 das. Dum tu salutis publicae nundinator p̄ximum quēq; emptorem dimittis, dum aut funera
 n̄ra uendis, aut scelera, dum populo tuo fame moriente alienae ciuitati legatus es factus, nos
 interim cibos ex malis iuenimus, & fames seipsa pauit, & miseriae nostrae crudeles factae sunt.
 Patiamur te defendi, si absolui saltem nos possumus. Hae nunc iudices ego solus queror: ad
 me magis pertinent: aliquid proprie passus sum: nō cōmunem dolorem accusator habeo cū
 iudicibus. Quisquam in hac uindicta alteri cedit: non publica inopia, non totius populi mē
 dicitas una fuit. Nisi quia funestas epulas & nefarios inuenimus cibos, non putamus famem
 fuisse. In omnes gentes, in omnia uentura saecula proscripti sumus, omnes hae prodigia nar
 rabunt, oēs execrabunt, nisi qui non credent. Famem ipsam infamauimus, & (q̄ miseris ulti
 mū est) miserationem q̄q; perdidimus. Adhuc tamen una defensio fuit, q̄ uidebamur in hac
 omnia istius opera impulsī. Si hic innocens est, n̄ra culpa est. Etiam ne publica mala narro,
 & miseris n̄ris conuictum faciam: Exhibunt uerba: subsequē sermo: non alligabit lingua.
 Plane nihil non possumus. Exploramus ordinem cladis nostrae, & simpliciter omnia indican
 tur. Decet ista n̄ro ore narrari. Sed nouimus, & nimium meminimus, iudex doceri nō debet,
 opinor, reo indicanda sunt, qui a malis publicis abfuit, qui hoc certe maximum debet patriae
 suae b̄n̄ficiū, q̄ a fame solus dimissus est. Audi itaq; audi frumentū istud quod lucrifecisti,
 quanti nobis constet. Aliquis fortasse iudices mirat, etiamsi huius feralis anni fructus cessauit,
 q̄ tamen illa superior longi temporis beata foecunditas tabuerit, & secum iste dubitat, quid sit
 in causa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumenti nisi in spe habuerit. Sic fit ubi uicinis
 ciuitatibus uendimus, & undecunq; offulsit lucrum, sine respectu salus publica addicit, i ua
 cuam possessionem fames uenit. Etiam si quid residui erat, ut carius quidam uenderēt, ad an
 nonae incendium suppressum est. Testor tñ consciam uestram, non sumus questi q̄diu du
 plo emebamus. Non em̄ uulgaris illa labes frumenti fuit, qualis nec audita, abomināda lues,
 quae nihil homini reliquit praeter hoīem. Aut astricta citra conatum lata sub ipsis tabuere sul
 cis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut perustis torrido sole herbis moribun
 da seges palluit. Nullus imber sitientis soli puluerem terstit, nulla super arentes campos saltem
 umbra nubium pependit. Callidi spirauere uenti, maturitatem praecipit aestus, etiam sicubi
 forte ieiunae herbae solum uicerant, uanis tantum ariftis spem fefellerūt, & inanes culmos tri
 stis agricola iactauit uentis nihil relicturis. Leuia queror, prata exaruerunt, perierunt frōdes,
 germina non exierunt, nuda terra, & rudes glebae, & aridi fontes erant. Nisi hae omnia inter
 scientes dicerem, poteram uideri falso questus de hoc anno, quo tantum frumentū uendidi
 mus. Utinam saltem nobis rudem uictum syluae ministrassent, & carpere arbutta, cocutere
 quercū, legere fraga licuisset, & quicunq; primi mortales añ traditos diuinitus mitiores cibos con
 tra famem obiecerunt, pestifer annus reliquisset. Non erā delicatus, sed o tristis recordatio, su
 nestra necessitas, nihil habuimus q̄ uiueremus, praeter famem. Nec tamen in totū queri de nu
 minibus

minibus possumus, maria certe secunda experti. Si uoluisset seruire legatus diē, quē illi foelicitas temporis dederat, potuit nobis frumentū bis afferre. Vt primū tantū mali sensus in ciuitatē prebuit, cū iam urgente inopia quātidie malū arctius premeret, & presente fortuna peior tū eēt futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eē presidium, cum finitimas quāque ciuitates incendium nō aduulsisset. Erat quidē aliquid in uicino adhuc frumētī, sed iā nemo uendebat. Ergo ut uidimus salutem publicam trans mare petendā, se in curiam quisque cogunt. Vt arma bello, ut aqua incendio in clamari publice solent, ita uno quōdam cōsensu nō aetatibus spectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus, manibus iuimus in finiam necessitatis, nec ordo nos officiorū moratus ē. Legationē multi pollicebant, nec in oecia iste beneficio uel auctoritatis meritorū respectu electus est, una cā nos mouit, quod se cito rediturū pollicebatur. Pecuniam sine numero infudimus, frumentū sine mō mandauimus, quantū potuisset afferret, festinaret mō. Hoc una uoce supplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus, una tū uox fuit, quam iste pro quōdam preiudicio amplexus est. Nihil agis afferendo frumentū, si post illū diem ueneris. Nostris manibus legatū in nauē tulimus, ac ne quid morae eēt, pro sua quisque portione etiā cōmeatū dedimus, retinacula incidimus, & litus in gressu classem publicis manibus impulimus. Inde fugientia uela longo uisu profecuti, facile emptionē, secundos uentos, placidū mare, nō secus ac si ipsi nauigaremus, percipimus. Quis credat hoc de tā miseris? Omnia a dijs impetrauimus. I. unū superest, ut pro aliena ciuitate uota soluenda sint. Cito puenit, cito emit, cito rediit quod uoluit. Quid prodest expectare? Alia ciuitas prior ē, & sane religiosus legatus diem expectat. Nos interim coacta primo ex agris pecora diripiimus, & ne uenturo saltē anno prospici posset, non reliquimus quod araret boues, iam seruis fugas impauimus, iam precumbentes ante limina principū paupes in ipsis precibus expirant. Plorantibus liberis legatū permittimus. Iam tū sibi quisque cura ē. Nihil tū horū etiā nūc in inuidiā legati quorū, adhuc prior cursus est. Hactenus nra mala tulimus, in reliqua legatus nos uicarios dedit. Si quicquid tibi hūani sanguis superest (nisi nimia saturitate alienae fortunae cogitatio excidit) respice patriae casum, respice necessitatē grauissimā. Miseri te misimus, expectant pallidi exa-guesque ciues tui, & quicquid extremi spiritus adhuc superest, spe tui trahit. Figura tibi exesos uultus, decrescētē populum, iam pro mortuas uires, nec quicquid horū potes ignorare, si quid tibi credimus, fame laborantē ciuitatē uidisti. Festina dū supersunt quibus legationē renunties. Festina dū mori ultimū ē, frumento digni sumus. Quid in nos cōuertis etiā alienae ciuitatis famē? Quatenus nobis computandū est, propter te duplū mali tulimus, tu supra frumentū publicū stertis, & oēs maris circūuectus oras, littora portusque cognoscis. Tu inter duas ciuitates fatorū arbiter, alienae conditor, tuae euerfor, salutem nram peregrinis admetiris, & secunda tempestate in patriam ferentes habens, cōtrarios uentos exoptas. Nos pro parentes effusi campos morientium herbarū radices uellimus, eo quidē fortius, ut si fieri possit in uenenū incidamus, subeuntes in solidis cibis, & sicubi forte uberius paulo pabulum cōrigit de pascuis rixa est. Amaros fruticum cortices, & ramorū male arentium pallidas frondes decerpimus, morbida quicquid fames coegit, corpus admisit. Iam passim moriunt, & pestilentium more pro pud subinde aliquis ex populo in ipsis pascuis precumbit. Crebrior quātidie interitus, & latior strages, & me miserum, iam fames desinit. Quos tester deos? Superos ne, quos per tantum nefas fugauimus? An inferos, quos nobis permiscuimus? An nram malam consciam, omnia nos ante fecisse, quae nemo propter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulsimus, syluas destruximus, nouissime nihil relictū est, praeter esurientes & mortuos. Siqua est fides, libenter hanc partē accusationis subinde differo, adeo ubi tantum nefas narrandū est, etiam exigua temporū lucra sectari libet, & necesse est reo indicare, qui a malis publicis abfuit, quā multis non ad diem uenerit. Ignoscite dijs hominesque sceleri quidem ultimo, sed tamen quod fecisse miserrimum est. Non habitant una pudor & fames, & cum semel intrarit impotens domina, feras etiam & ingentes belluas subigit. Terram morientes momorderunt. Memetipsum, si nihil fuisset aliud, comedissem, sed confitendum est, legati beneficio non defuit. Postquam oēm patientiam uicerat ignea fames, postquam spes quoque quae miseris ultima est, omnis abierat, & frumentum toties sibi frustra promissum animus iam ne cupere quidem audebat, subiit furor, & alienatio mentis, & tota sui arbitrii fames facta est. Animus malis diriguerat, os insolitis cibis stupebat, feris inuidere coepimus. Primo tamen furtim, & intra suas quisque latebras admisit hoc monstrum, & si paulo citius uenisset, potuisset hoc negari. Siquis ex strage corporum defuerat, sepultum putabamus, nec tamen indicauit quisquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret exemplo impulsus est, se quisque docuit, omnes scire coepimus, postquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam inciperem, in portum cucurri, quādiu in altum intentus, si quae essent in conspectu naues, oculos fatigauit,

fatigauit. Tibi legate tempus differre facile est, qui tuam tñ partē non uendidisti. Tu quē ha-
 beas diem uideris, ego septimū expectare non possum. Ergo rabidi super cadauera incubui-
 mus, & clausis oculis, quasi uisus conscia acerbior eēt, tota corpora moribus consumpsimus.
 Subit interim horror ex facto, & tedium, ac detestatio sui, & planctus. Sed cū ab infautis su-
 gimus cibis, urit iterū fames, & qđ modo ex ore picimus colligendū est. Nunc mihi illa fœ-
 da uident, nunc abomināda, laceri artus, & nudata ossa, & abrepta cute intus cauum pectus.
 Nunc occurrunt effusa præcordia, & liuidæ carnes, & ex p̄ssum dētibus tabum, & exhaustæ
 ossibus medullæ. Quantulū em̄ cor pis fames relinq̄bat. Nunc illud horreo tps, siqñ aut ma-
 nus incidit, aut facies, aut aliquid deniq; qđ hoīem ppria nota signat. Nunc cibi succurrunt,
 q̄s imponere in mēsam non ausus sum. Confitendum est em̄, deuorauimus homines, & qui-
 dem auide, qui diu nihil ederamus, & tñ cœpisse difficillimum fuit. Postq̄ ius factum ē, postq̄
 nemo erat in ciuitate quem confiteri puderet, tum uero iam in posterū p̄spicimus, & funera
 horreis condimus. Retro agunt exequiæ, aut citra, aut ad rogos pugna est. Hæres cadauer cer-
 nit. Nouum & incredibile, nisi nossemus, monstrum habuimus, sine rogis pestilentia. Mor-
 tui rō non constitit. Perisse ciues scio tñ, quia inter uiuentes nō uideo. Aegri assidentes time-
 bant, & labentē animā sup̄mis domesticorū oculis reducebant. Primo tñ nihil rogabant suos,
 nisi totam sepulturā. Ut maior urgere necessitas cœpit, beneficiū factum est expectare dum
 moritur. Nemo adeo affinis fuit, nemo tā coniūctus, quo pietas abstineret, n̄os comedimus,
 n̄os. Nam si alienos uellemus, nemo audebat, cedebat. Nihil est tñ q̄ indignari uelitis, narra-
 uī uobis lucrē uestre. Frumentū duplo uēdidimus, & callidissimus legatus uicinæ ciuitati ipo-
 suit. Plena nūc horrea, bonæ rōnes, onustæ naues sunt, & quo magis gaudeamus tāto bono,
 pauci sumus. Nam qđ ad temporis excusationē pertinet, nihil ē opinor q̄ æstuet, in desertum
 nō incidit populū, nec sane fuit cur festinaret, etiā nunc expectare poteramus. Sola est n̄a ci-
 uitas quæ fame perire nō possit. Dissimulatur me putatis istius patrociniā. Confiteor, uenit
 ad ultimū diē, attulit frumentū, gratulemur q̄ iam nulla ciuitas fame laborat. O si uires suffice-
 rent, latera durarēt, aliquid ex aridis diu faucibus residuæ uocis exiret, quāta indignatōe opus
 erat, ubi pro oībus dolendū est. Quod cum sit, uniuersi qui assumus p̄clamemus, hæc tota cō-
 cio in unā uocem consentiat, non esset tñ futura par crimini inuidiā, ut omnes accusemus, q̄ta
 pars querit. Secum quisq; reputet quæ tulerit, quid admiserit. Plane imanis bellua est & nō
 tantū necessitatis causa per nefas pastus, qui q̄ comederit hominem non irascitur. Succurrite
 dolor & feri uomitus, & ultrix pœnitētia. Ades longi ieiunij ip̄eriosa necessitas, & uos intus
 ip̄licita, si qđ potestis, admonete animæ, & a ferali uētre prumpite, dū cōmissum nefas deuo-
 to capite expiamus, & quasi lustrata urbe feralē uictimā uiolatis manibus mittimus. Decent
 nos tales hostiæ, in iudiciū p̄duxi publicum scelus, & infamata ciuitati quæro uelamentum.
 Nemo nō cōmisit aliquid, habetis tñ si uultis unum, & p̄ oībus nocentē. Reipu. læsæ accuso.
 Mirari uos certum habeo hanc uerbi segnitiam, cū ciuitas tota cōsumpta sit, cum populus in
 se tabuerit, q̄ perstricta tñ modo patria, & leuiter (qđ aiunt) manu offensa intelligi possit. Sed
 ferenda est, ut in cæteris, hæc q̄q; rerū naturæ iniuria, q̄ non tā immanibus factis paria uerba
 accommodauit, & fames n̄a, fames dī, & cibi n̄i, cibi uocant, & Respu. nunc læsa. Nec scilicet
 nisi peracto legitimo ordine reus puniet. Omnia rogo scrupulose agantur. Videte ut iure ira
 scamur, qui contra ius uiximus. Immo etiam si libet defensionē audiamus, & iam nūc nos mo-
 ref. Neget læsam Rempu. quia plusq; læsa est. Non em̄ discussos alicuius operis angulos, nec
 recisas lucorū frondes, nec publicarū ædium dispersos parietes obijcimus. Acti uidebit, adijci-
 et forsitan nō esse Rempu. quæ perierit. Id em̄ supest, ut iam hoc nomen extinctū audiamus.
 Procedet eousq; fortasse, ut esurisse nos neget. Nō ificior at̄ parū pprie hoc legis uerbo nefas
 istius signari non posse. Maiores em̄ ne lædi quidē Remp. impune uoluerunt, ideoq; existi-
 mo etiam hoc eē cōphensum. Nemo aut̄ uerebat, ne absolui posset crimē lege maius. Quid
 q̄ actionē Reip. læsæ tentat in legē male gestæ legatiōis desistere. Eligat reus crimē hoc est
 noxius crucē optat. Nō sustineo iudices in tanto anī motu argumenta cōquirere, nec ip̄etus
 iræ meæ in digitos descēdit, hoc tñ scio, nō cadit in formulā publicus dolor, nec si adeo iudici-
 bus qđ p̄sisi sunt exciderit, ut has ferant cauillatiōes nō diluētes crimē, sed differētes, pp̄s q̄q;
 impunitū nefas sine lapidibus p̄teribit, non p̄scribes. Te accusare male gestæ legationis pos-
 sum. Age porro, si occisos obiecero hoīes, non tues cā mortuum: si uiolata sepulchra, non p̄-
 pter te rogos fraudauimus. Sed legatus fuisti, qđ tñ ip̄m quid ē aliud q̄ rem tractare. Rem at̄
 qui male agit, ut arbitror, lædit. An existimas hæc legatis dari peccādi l̄cētā, ut q̄cunq; scelera
 in eo officio cōmiserūt, cū his oībus hac una lege decidāt. O nimīū iuidēdā huius legatiōis cō-
 ditionē, si tibi & famē remisit, & legē. Sed errauerim sane, & quia nullū i foro n̄o iudiciū fuit,
 desuetu

desuetudine ipsa iura exciderint, quō legem meam effugis: Nam nisi malis stupeo, duo sunt omnino quæ in eiusmodi crimine quæri soleant, An læta sit Respub. an ab eo qui arguit læta. In quibus siquid tibi fidutiæ fuisset, non a criminibus crimina appellares, nec ad alterā poenā transfugeres, sed te ab hac quæ intendit, tuereris. Dico lætam eē Remp. Orōne hic opus est, aut reliquorū more accusatorū hoc nunc mihi quærendū, quō res uerbis aggrauet. Adeo infirmata est calamitatū memoria, quæ si posset excidere, nō tñ narranda nobis, sed ostendenda erat ruina publica. Agedum, si uideēt, extra portas p̄spicite squalida arua, & spinis obsitas segetes, & semelos arborū truncos, uiduis cultore agris. Errant a fame nra innocentes feræ, inanes uillæ sunt, & deserta horrea in ruinā p̄cumbunt. Nullus inuersis aratro glebis campus niter, nullū solum opere renouat. Iam & in sequentē annū famē timeo. Redite in domos uestras, uidebitis noxios focos, & ignes tabo cadauerū extinctos, & tecta mortibus grauia, cum maxime inferimus in tumulos ossa insepulta, ducimus opertas exequias, & ad sepulturam residua cōferunt, & tandē cadauera igni permittimus. Vbi uero uniuersas familias fames extinxit (quæ pars maxima ē) inanes domus sitū ducunt, facēt relictæ sine hærede sarcinæ. Inueniē interim clusa domo cōditus dñs, si cuius mors famem euasit, quē rimantes non inuenere proximi, qui inter suos ultimus decessit. Quo uos mitto: Ipsam intuemini concionem, unius deficientis specieciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris tremētibus dentes, rigentē uultū, & destitutas genas, & inanes fauciū sinus, p̄na ceruix, tergum ossibus inæquale, infernis imaginibus similes, foeda etiā cadauera. Aut si quis talis nō est, confiteat se usq; ad saturitatē comedisse. Sua quisq; cōsulat misera præcordia, suū uentrem conscia grauem. Dic nūc legate, innocens sum, q̄ ad illū diem ueni. At ego p̄pter te nocens sum, q̄ ad illum diem uixi. Quæ cōparata nobis mala nō delicatas lachrymas hñt: Aliquē populū hostilis exercitus intra portas cogit, solet uenire ultima obsessis inopia, sed euertere certe licet. Victor captiuū aut occidet, aut pascet. Tormēta quidam piratarū tulerunt, foelices quibus cōrigit innocentia. Mors certe finis est, nec sæuitia ultra fata p̄cedit. Aut etiam si quis adeo hoiem exiit, ut ibi poenam quærat, ubi sensus doloris nō inueniat, nēpe tñ cadauera feris obijciet. Circūdati sunt quidā flāmis, ipsa tñ poena habuit sepulturā. Nos incendij cinerē perdidimus, nra etiam ruina tabuit, nra mala non latent, nō ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerūt, nō aues attigerūt, & tñ cadauera mortibus annumerare possumus. Citra spem cōualescendi afflicti sumus, imo etiam citra uotū. Grauior indies facti poenitētia est, pudet uirtutē ac sidera intueri nō audeo, q̄tidie foelices mortuos clamo, & mala consciētia facibus agitato, nihil fortunatius in æterna sede utcunq; cōpositis puto. Adeo mors placet, iā etiā cibis nris inuideo. Præterita differo, ipsa ex nimia cupiditate nocet abundantia, desideratos diu cibos auide haurimus, & lassam famē saturitate strāgulamus. Morimur adhuc etiā frumento tuo. Atqui cæteræ Respub. ptes quæ sunt ad usum populū cōparatæ, & leuiore cū dāni sensu pereūt, & facile remediū accipiūt, cū reparari possit amissum. Opera restituā, ærariū replebo, naues, arma reficiā, hic uulnus altissime penetrat, hic ipsa uitalia feriunt, ubi populus ruit, ubi cōtinuis funeribus oīs sexus atq; ætas semel sternit. Exhausta ē ciuitas, & desolata domus, triste florētis quondā fortunę indiciū, laxi muri. Quam multi in ciuitate nra pierint q̄ritis: Minima q̄dem portio ē, sed etiā ex hoc intelligi p̄t, esuriētī populo satis fuerūt. Plurimū tñ inter est quomodo perierint. Foelix pestilentia, foelix præliorū strages, deniq; omnis mors facilis, famas aspera uitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magistra peccandi, durissima necessitatum, deformissima malorum, hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes prosternit, hæc sæpe sociorum fidem fregit, hæc uenena populis publice dedit, hæc in parricidium p̄tos egit. Adhuc tamen unum uidebatur remediū, non expectare mortis diem, & tabescentem quotidie sp̄ritum superuenientibus malis subducere, nam in fame nemo quidem mortis immunis est. At non tua culpa fames coepit. Sed uulneratum iugulasti, titubantem strauisti, fumantem incendisti. Ne quid inique faciam, diuisa sunt mala. Primam famem fortunæ imputo, ultimam tibi. Moram tuam itineribus separo. Deniq; ex eo inopiam tibi obijcio, ex quo propter te tuli. Itaq; caritas annonæ, rarum frumētum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuium mortes, & cadauerum dura laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua est. Puta me in præsentī nihil adijcere nisi hoc unum, tardius q̄ potueras uenisti, nondum tibi obijcio duplicata tempora, nec remēsum toties mare, nec graues ancoras, nondum tantā moram, quāta legationi satis esset. Si innocētes essemus, populū septē diebus perdidisses. Angustos humani sp̄ritus terminos fames fecit, morimur, deficimus, festina misericors, omnes excipe auras, etiam si tota secundis flatibus tetēderint uela uenti, tamē remis adiuua

templis, quicquid ciuitas suum uocat, cōgerere parati sumus. Frumentū pecunia remetiamur, libertatem nostrā addicimus, fines publicos tradimus, omnia licet eadem uicina ciuitas pollicetur, plus non potest. Profit mihi qđ apud negociatores solet, in antecessus dedi. Triplum, quadruplum, qđtum poposceris accipe, & illa pecunia frumentum licet uicinis afferas, si nobis nihil de comeatu nostro partiris, nos uicinae ciuitati uendemus. Liceat seruire ubi frumentū est. Non exigua res est, pro uita, pro sepultura, pro innocentia licemur. Non potest hic comeatus tam care emi, qđ expectari. Sed nisi uendidissem, inquit, fame laboranti ciuitati, timui ne raperet. Et ita utiq; occupare uoluisti, ut nobis iniuriam tu potissimū faceres. Multū mehercle uos fallit opinio iudices, si ullam causam ita euidentē deferri posse in forum putatis, cui nulla nemendacij quidem uelamenta contingant. Opinione sua defenditur, & quae res minime coargui potest, utitur se teste. Ne nos periremus non timuisti, ne repetiti cōmeatus post diē nr̄ae mortis applicarentur non timuisti. Nostris certe malis qđ nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tempestatū & ancipites incerti maris casus, cōfiteor, ne frumentū salua clas se perderemus, non timuimus. Nō dico ut maxima uis parata sit, ut more immanis latrociniij turba raptorū littus p̄mat, uel repugna uel fuge, uel roga. Incensurum naues dep̄ssurumq; minitare potius. qđ totū frumentū utiq; populo pereat. Partire uel gratis, dū nobis aliquid quo respiremus afferas, illud quo certe nihil asperius accideret, rapi patere. Faciet fortuna qđ uoluerit, legatus a p̄cepto non recedat. Refer nobis saltem iniuriam nostrā, mitte nuntios, ira famē differemus, rapiemus furentes arma, & se in obsidionem ciuitatis inimicae sine delectu popululū effundet, uastabo interim fines, hoc est per aliena prata pascar. Si qua in uillis deprahendero pecora, diripiā, bellū me alet. Citius ad frumentum perueniemus, qđ tu cū frumento redibis. Adiuuabunt pugnantē iusta sacramenta. Si cōtigerit aequū fortunae iudiciū, non meos tantum cōmeatus recipiā. Si minus, certe dabitur bene mori. Liceat & manū cōserere, in acie conflagere, condant se postea licet muris, longius obsidio eat, interim certe hostiū potius cada ueribus uiuemus. Sed nulla uis fuit, nulla exterior iniuria, tuū certe cōmeatum nemo rapuit, iure miseri sumus, & ex stipulatu legati nostri perimus. Vēdidit quantū uoluit, quātū uoluit, & ut hoc ad nostras accederet moras, fortasse diu cōcionatus est. Omnis cū fide per soluta pecunia est. Hoc qui colligo: Qui quanti uoluit uendit iudices potest non uendere. Nā per fidem, si rapere alienū, si uentū, & possunt, & uolunt, quid ita duplā pecuniā soluunt. Nam quomodo in magna inopia quicquid emi potest, uile est, ita cū possis habere gratuitū, duplo carū est. Sed mihi credite, color iste patrociniij est, & diu in faturo otio cogitata defensio. Non pōt similis usq; fames fuisse. Nos graue huius anni sidus afflauit, nostrū hoc fatum fuit, quos non tantū fata, sed etiam empta fallūt, qui nostra pecunia, nostra classe, nostro legato, nostro uento, foelicissimo cursu, cōmeatū tamē perdidimus, Nos a frumento longius sumus, ad illā ciuitatem potuit frequenter accedere negotiator saepius applicari onusta classis, itaq; non misere legatos, nullus illis cōmeatus longius petendus fuit, qđ foelicissima annona, affluentibus copijs, fortunatis opibus contigit, nihil emerunt, nisi deuectū. Quare nulla causa istius quem singis metus fuit, nulla utiq; uis. Forū legisi, & quia adhuc superaret tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putauī. Quid dicis scelerate: Et cum hoc timeres, applicabas: Onustus uiator apud latrones hospitaris: Cōmeatū publicū in scopulos annonae impingis, & plenae frumentoclassis ancoras ad famē ducis: non p̄cidis medium mare: nō uelut inhospitales Syrtes, aut uoracē Charybdim p̄truerheris: Tora in fugā uela torquebis, nusq; est periculosius legatio nis tuae naufragiū. Tu ut cogi posses, tu ut auferrī frumentū posset, effecisti. Tantū habiturū sumus quantū reliquerit pudor esurientū. Quid de duplo frumentū iactas uēdidisse: Potuerunt nihil soluere, qđ refers, alienū beneficiū est, alterū confingitur hoc loco mendacium. Tepestate, inquit, appullus sum, ita plane infelix nauigatore es, & cuius uoris aurae nō respondeant. Nescimus te duplo melius nauigasse, qđ speraueramus: Nescimus singulis commeatibus bina itinera confecta: Nescimus in una legatione uentos quater secundos: Sat erat uerbo negare, qđ uerbo ponitur. Remoue hanc spem eludendae mendacis ciuitatis. Quo dāno p̄bas tempestatem: Quid amisisti: Frumentū certe totū uenit in portū. Nec laborasti, tanq; nimū onustas naues simulaueris, duplū afferre poterant, non uexata armamenta, turbatosq; funes, aut scissos uelorum sinus quereris, classis statim exijt, & qđ magnū integræ signū est, cito redit. Porro tempestas in unū agebat angulū, nihil potuerunt obliquata uela deflectere. Non potes ultra procedere, citra applica. Effuge raptores, effuge non dimissuros. Si aliud fieri nō pōt cum tempestate decide, naufragio in desertū littus impinge. Quid deuitata procella prodest: quid subducta nubibus nimis classis: In portu naufragium fecimus, & frumentū ad ancoras perdidimus. Ego uero, inquit, attuli, & quidē duplum. O nos foelices, rumpamus saturitate

precordia, pascamur in p̄teritū, & famē cruditate pensemus. Frumentū attulisti. Quid q̄ me-
 dicina mortuorū sera est? Quid q̄ nemo aquas infundet in cinerem? Quid q̄ extincto popu-
 lo etiā nouendialis tarde uenit? quid q̄ iam ego frumentū non desidero? Naufrago tabulā ab-
 stulisti, mortuo applicas nauē. Duplū est, infunde in sepulchra, & admetire tumulis, ibi sunt
 qui mandauerunt. Quid aliud effecisti afferendo frumentum, q̄ ut nos q̄ adhuc fecimus, p̄ce-
 niteret? Nunc me magis pudet, nūc cibos meos obiurgo, potui heri nō comedisse. O nefas, in
 quo me scelere cōmeatus deprehēdit. Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, sed nūc
 licet reponamus. Quis autē unq̄ pensabit necessaria superuacuis? Duplū attulisti, sed illis qui
 perierunt nihil, sed non possumus iam nō fecisse quod fecimus, plerunq̄ sera pro nullis sunt,
 sed & temporū ista momentis aut p̄tiosa fiunt, aut uilia. Vis scire quātum inter hoc tēpus &
 illud interfuit? Tenta igitur forum tuū, totum hoc non potes dimidiō uēdere. Superest adhuc
 unump atrociniū, in quo spes om̄is p̄fligata causae consistat. Ad diē ueni. State hīc certe iudi-
 ces, nam ferri non potest, exundat altus. Pudorem publicū q̄uis proiectū & iam olim sepul-
 tum hucusq̄ protrahis? Cur non expectauimus? Cur famē nō ad constitutum distulimus?
 Cur ad tantum nefas accessimus? In hac lance publica causa iudices p̄det. Aut iste tarde fe-
 cit, aut nos cito, hoc uidelicet expectasti, & ne captiosum eēt officio tuo maturius rediisse, ex
 industria tempus triuisti. Non tēpestas in causa fuit, nō uis ulla ulcinā ciuitatis. Vna ratione
 moratus es, nondū erat tempus. Adeo ne nobis miserā publicā exciderunt? Adeo insperato
 frumento obstupuimus, ut hāc audienda sint? Vltimū om̄is memoriā reum una uox innocē-
 tem facit? Populorē euerforēq̄ ciuitatis nisi ad supremū damnabo? Absolutū publicus reus
 redijt, illū respondet diē dedimus. Tu tñ si interpellatus tēpestatibus serius uenisses, excusa-
 res mare & ambiguos flatus & tibi bonā causam habere uidereris, cum diceres, ante nō potui.
 Et nos hāc cogitauimus, his casibus ampliauius tēpus. Nos illū tibi diem dedimus, sed ga-
 illud citius emisti q̄ sperauimus, supra uorum nostrum nauigasti, ad proximum littus mature
 classis applicata est. Ego tibi possum satis irasci: Fœlicitatem nostrā perdidisti. Ergo quantū
 in te, tempus cōsumptū est, dies excessit, peius pati nihil possumus, sed pessima diu patimur.
 Imputa nobis p̄p̄tios uentos, & secundum mare, & ciuitatis opulētā liberalitatē, quā tantū
 frumenti uendidit quantū duobus populis satis esset. Quantūlibet uelocitate tua glorieris, cō-
 puta si placet q̄n primū cōterminos portus onusta classe cōprehēderis, q̄ tarde a uicina ciuita-
 te uenisti. At etiā si dijs placet animo defendi, & quā causam uexadā ciuitatis habuerit q̄rit.
 Istud ego iterrogare debuerā, nō ubiq̄ iudices morandū ē. Alioqui si qd̄ req̄rere uellē, multa
 occurrissent. Solent hī negotiatores, p̄ter hāc aperta p̄tia, priuatam aliquid ac propriū stipu-
 lari utiq̄ cū alienā rem uendunt. Pōt fieri ut primo lucrari uoluerit p̄tū, serius deinde subue-
 nerit reddendā rōnis, dicendāq̄ causā cogitatio. Venijt fortasse frumentū lucro, redēptū est
 patrociniō. Pōt fieri ut aliquā gratiā sperauerit a ciuitate seruata, occulta q̄dam in ciuitate sua
 odia, quā plerunq̄ ex inanibus causis oboriuntur, habuerit. Multa succurrunt, sed (si qua est
 iudices dicenti fides) ego nihil inuidiosius reputo, q̄ q̄ ciuitatē suā sine causa perdidit. Quā-
 cunq̄ ratio, q̄dcunq̄ p̄positū fuit, audi q̄ passi sumus, postq̄ redire potuisti. Transeo tormēta
 nostrāe inopiā, maciem corporis, uillos terra destrictosq̄ ramis cibos, q̄ aris altaria non impo-
 suimus, q̄ populus corporibus suis uias strauit, q̄ mendicus quē rogaret non habuit. Nō ob-
 ūctam tibi famē. O tristis recordatio, o tormentis om̄ibus cōscientia grauior, rumpe ferreū pe-
 ctus, & ardentia scelera uiuentēq̄ intus epulas excute. Luctantur intra uiscera anīā, & uterū
 funeribus grauidū in os agunt. Credibiles fabulas fecimus, fœlices miserias, scelera innocētia.
 Om̄es quascunq̄ clades fama uulgauit, solatia hīc petant, hīc audiēt occisos sine sanguine,
 sepultos sine ignibus cibos. Si quis mentitus est Cyclopa Lestrygonas, Sphingas, aut ingul-
 nibus uirginis latratū Siciliae littus, & quaecunq̄ miser didici domi, comites q̄ro, hīc argumē-
 tum, hīc fidē accipiant. Quaedā plane falsa sunt. Sol in ortu suo nō occidit, nec ad humanorū
 uiscerū epulas diē uertit. Vidit nos uulneribus pastos, & ad euiscerata corpora illuxit. Publi-
 ce monstra cōmissa sunt, & inexp̄abile nefas uno ore ciuitas fecit. Pœnis nr̄is iā ne fames q̄dē
 satis est. Hoc non om̄es serā faciunt, & q̄uis sensu careant muta aīalia, plerāq̄ tamē innocen-
 tibus cibis uescuntur, uti quāq̄ cōsuerunt. inter homines etiam, si qua alienis membris impi-
 munt dentē, mutuo tñ laniatu abstinēt, nec est ulla supra terras adeo rabiosa bellua, cui non
 imago sua sancta sit. Nos quibus diuina puidentia mitiores cibos cōcessit, quibus sociare po-
 pulos, mutuo gaudere comitatu, sidera oculis animisq̄ cernere datum est, uisa non annos fe-
 cimus, nigros fame dentes pallidis cadaueribus impressimus, & inter horrorem ac famē restri-
 ctis labris morsus abruptimus. Cadauera rogis deuoluta sunt, & ad funera tanq̄ ad naues cō-
 currimus. Deficit aliquis extremo iam spiritu pendens, tñ durat, quia prius moriturum alterū
 putat,

putat, inuicem expectant, & si spei figuracione tardius cadit, moribus pugnat. Nō in omnibus mortes expectantur, pater liberos elurit, & oppressa decimo mense mater sibi parit, redit in uterū laceratus infans. Cludūt domos, ne quis funus eripiat. Solae sunt diuitiae mortuū, uelut infauit aues supra expirantes stamus. Secreta petunt, in solitudinē fugiūt, & ubi nulla spes uitae superest, mortes suas abscondunt, iam morituri ad feras cōfugiunt. Dehiscet terra, & hanc noxiam ciuitatem (si hoc saltem fas est) haustu aliquo ad inferos conde. Coelestes auras cōtaminato spiritu polluimus, & sideribus ac diei graues & inuidiam saeculo facimus. Nullas iam spero fruges, propitios deos nō mereor. Quomodo me a scelere meo diuellerem: in quas ultimas terras, quae inhospitalia maria conderem: Meum sane conscientia urunt animū intus scelerum faces, & quoties facta reputaui, flagella mentis sonant, ultrices uideo furias, & in quacumque me parte cōuertī, occurrunt umbræ meorū. Habitat nescio quae in pectore meo poena, & ne morte saltem hos metus effugiam. occupant graua apud inferos supplicia, uolucris rota, & fugacibus cibus elusus senex. Adeo ne apud inferos quidē ulla poena est fame maior, & ille hęc patitur qui hominē apposuit epulandum. Nobis imminet saxum, nobis stridunt ferreae turres, nostris causis urna iam stetit, nobis uiuax ipsum crescit iecur, quia illic quoque uiscera tantum aues lantant. Excipiunt nos in pximo littore inhumatae nostrorū animae. Miserū me, uera ne hęc sunt, an mens aspicit: Laceros uideo manes, & truncas partibus suis umbras. Quid hoc est: Non de sepulchris insurgunt, non aliquo terrarum haustu procedunt umbræ nostrorum, de populo exeunt. Illuc ite, illi tedas intendite, illum anguibus petite, & tam longae morae exigite rationem. Vobis dicat, duplum attuli, uobis dicat, ad diem ueni. Ego si huius poenam uidero, possum reddere rationem quae uixi.

¶ Argumentum Declamationis. XIII.

Damni per iniuriam dati sit actio. Pauper & diues in agro uicini erant iūctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Questus est diues flores suos decerpī ab apibus pauperis. Denuntiavit ut transferret. Illo non transferente, flores suos ueneno sparfit. Apes pauperis oēs perierūt. Reus est diues damni iniuria dati

Pro Paupere contra Diuitem.

Credo ego iudices plerisque mirari, quod homo tenuis, etiam antequam quod habebam perdidit, pauper, ausus sim iudicio laceffere diuitem utique uicinum, eumque notae impotentiae, expertae crudelitatis, in tantis fortunae uiribus perniciosum inimicum, etiam si uenena non habeat. Neque ipse hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti steterit mihi quod semel imperata non feci. Sed neque illud iudices damnum tolerabile est pauperi, cum tam paruis etiam diuites moueantur, & mihi, quae prope nihil iam relictum est quod perderem, si tamen ista impune sustinenda sint, solatium erit. Iram potius quam contemptum pati. Nec sane uitae causa iam superest, si ad caeteras humilitatis nostrae contumelias hoc quoque accedat, ut si habemus aliquid, minus grandum sit, si perdidimus tacendum. Vnum oro, ne cui minor dignitate uestra uideatur causa litis meae. Ante omnia enim non debetis expectare ubi pauper magna perdidit, sed quantum est quod abstulerit mihi diues, minus est quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula uindicari, cum ueneris etiam flosculi uindicentur: Quod tamen iudices (quaeque euersus, & ab omni spe tuendae paupertatis exclusus) aequiore animo tolerare, si cuius culpa, etiam si iniustam poenam, meritam tamen iram tulisset. Sed circumspicienti omnia nihil mihi obijci potest a diuite nisi quod uicinus sum. Est mihi paternus iudices agellus, sane angustus & pauper, non uitibus confitus, non frumentis ferax, non pascuis laetus, ieiunae modo glebae atque humiles thymi, & non latae pauperi caesa circumiecta possessio. Verum mihi uel hoc fuit gratissima, quod non fuit digna quam diues concupisceret. In hoc ego uitae meae secreto remotus a tumultu ciuitatis ignobile auum agere, procul ab ambitu, & omni maioris fortunae cupiditate constitui, & dum molesta lege naturae transiret aetas, uitam fallere. Hoc mihi paruulum terrae & humilis tugurij rusticum culmen aequitas animi regna fecerat, satisque diuitiarum erat nihil amplius uelle. Quid prodest: Sic quoque me latentem inuenit inuidia. Nec ab initio iudices uicinus diuitis sui, pares circa me habitauere domini, & frequentibus uillis concors uicinia paruos limites coluit. Quod diues pascebat, nunc diuitis unushortus est. Postquam proximos quosque reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit, aequatae solo uillae, & excisa patria sacra, & cum coniugibus paruisque liberis respectantes patriam late migrauerunt ueteres coloni, & latae solitudinis indiscreta unitas facta est, postquam ad apes meas diuitis fundus accessit. Neque ego iudices dum fortius opus permisit aetas, terram manibus subegi, & difficultate labore perdomui, & inuito solo non nihil tamen foecunditatis expressi, cito labitur dies, & proliuis in pronum fertur aetas, abiere uires, sensus meus, defectaque labore senectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit nisi diligentiam. Circumspicienti quod conueniret opus

inualidæ senectutis curæ, succurrebat sequi pecora, foetum placidæ gregis paupertatem tue-
 ri, sed ex omni parte circumiectus diuitis ager uix tenuem ad gressus meos semitam dabat.
 Quid agimus: inquit. Vndique uallo diuitiarum clusi sumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua,
 inde uincta, hinc saltus, nullus terræ dat exitus. Quæramus aial quod uolet. Nam quid apibus
 inuenit natura præstantius: Parca, fideles, laboriosæ, o animal simile pauperibus. Et sane dabat
 occasionem mihi opportunitas hortuli mei. Est namque positus ad ortus solis hyberni, aprius, omni-
 bus uentis medius. Fusus ex proximo fonte riuus, crepitatibus inter radiantes calculos aquis,
 utrinque ripauirente præterfluit. Satis confiti flores, & uiridis quibus paucarum arborum coma nascen-
 tibus populis prima sedes, unde ego frequenter confertum nouæ iuuentutis agmen ramo gra-
 uescente suscepi. Nec me tanta capiebat uoluptas quæ fluentia ceris mella conderet, quæ ad susti-
 nendas paupertatis impensas deferrem in urbem, quæ diuites emerent, quæ aduersus omnia lassæ
 tædiæ ætatis habebat senex quod agerem. luuabat autem æta uimina uernis foetibus texere, & ne æsti-
 uis ardor aut hyberna uis grauidam penetraret aluum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut
 fessis apibus ultro præbere mella, aut fugiens examinem are terrere, aut bella sedare pulueris iactu,
 tum ne quid periculi saltem singulis eisset, auidas longe fugare uolucres, & arcere parua dictu
 animalia, reclusas interim scrutari apium domos, ne per uacuas aluos scæda pestis insidiosas te-
 xeret plagas. Dederam laboribus meis iustam senex missionem, habebam quæ pro me opus
 facerent. Quo non penetras liuor improbe: Quid ue scabræ malignitati clausum est: Inuidit
 pauperi diues. Cum euocasset me subito trepidum, totoque fortunæ suæ strepitu circumstetis-
 set, quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum uolent, ne hortorum meorum
 floribus insidant, ne in meo rore legant: Remoue, transfer. Impotentissime tyræne quæ: nunquid
 tam latum possideo agellum, ut illum apes transuolare non possint: Neque tamen tantum inerat pe-
 ctori meo robur, ut non perturbaret denuntiatione notæ impotentia. Volui relinquere auis-
 tos lares, & concios natalium parietes, & ipsam nutriculum casam, iamque pauperem focum,
 & fumosa tecta, & consitas meis manibus arbusculas transferre destinatus exul decreueram.
 Volui iudices decedere, uolui, sed nullum potui inuenire agellum, in quo non mihi uicinus di-
 ues esset. Nec tamen licuit diu quærere. Forte serenus pura luce fulserat dies, & hilaris matutini so-
 lis tepor ad quotidianam opera latius solito agmen effuderat. Quin ipse spectator operis (pripua
 namque hæc mihi uoluptas erat), pcesseram, sperans fore ut uiderem quæ admodum aliæ libratae
 pennis onera conferrent, aliæ deposita sarcina in nouas prorumperent pedas, & quæ angusto
 festinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obstaret intrantibus, aliæ militaribus castris pel-
 lerent uulgi ignauum, aliæ longum permensæ iter fatigatae anhelitum traherent, hæc ad æsti-
 uum solem porrectas panderet pennas. Miserum me, ignoscite modo gemitibus meis. Non
 flosculos perdidi, nec caduca folia proxima lapsura uento. Apes cum uolarent, suffugium te-
 nuitatis meæ, solatium senectutis amisi. Nunquam me alias pauperem putauit, triste me excepit,
 expectatque silentium, & inanis aluei inchoata tantum opera, & rudes ceræ. Vos iudices æstima-
 te quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibissem si inuenissem uenenum. Hoc
 mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non suppressi longa siti flores induxerunt,
 ieiunam miseris famem non auiditas iniusta domini nihil mellis referuantis, non æqualis fel-
 las morbus inuasit, non damnatis sedibus suis auis fuga petiere syluas. Apes pauper miser in
 opere perdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tantum ueneni, quod posset & diuitis hortis satis
 esse, & liniuit flores maleficis succis, & in uenenum mella conuertit. Sparsit omnibus floribus
 mortem, & quanto plura interim corruptit, quæ quæ apes abstulissent. Illæ studio quotidiani ope-
 ris excitatae, ut primum aurora lucem uocauit, in assueta miseræ pascua uolant, ut antequam noctis
 humorem radij solis ebiberent, matutinos legerent rores, & coelestes aquas ad horreum ferre
 possent, nec sibi, sed operi biberent. Hic triste spectaculum, & tantum non ipsi qui fecerat mi-
 serandum. Illa ad primum feralis succi haustum insolito consternata gustu fugit, sed fugisse nihil
 prodest. Illa longiores expetitura pastus in altum tollitur, uitamque in aura relinquit. Hæc pri-
 mo statim flosculo immoritur. Illa rigescentibus morte pedibus exanimis, sicut hæserat, pen-
 det. Alia defecta nisu uolandi adhuc per terram languide repit. Si quas tamen usque ad sedem
 suam distulit mors lentior, sicut ægræ solent, sub ipsis pendere portis, in globum nexus & mu-
 tuo amplexas mors sola diuisit. Quis figurare possit, quis dicere, quæ multas mali formas, quæ ua-
 ria leti genera fecerint tot mortes: Semel ut ipse tristem finiam expositionem, dicendum est, omnes
 perdidi. Celebre illud aluearium, & domino suo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc la-
 cessere diuitum quibus uitæ causa superest, exerite libertatem fortibus uerbis si quid offenderit, &
 quod difficillimum fuit, iam expertus est uenenum. Quod si mihi fortuna uel ingenij uires, uel suas de-
 disset, crimen istud non priuatam taxationem formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere,
 nosse

re, nosse denique uetant, ineuitabilem pestem occulta fraude grassantem. Male hæret ibi innocentia, ubi in potestate est secretum scelus, uel uenenum, & quidem præsentaneum, inuentum, cõpositum, datũ est. Quantulum interest quis biberit: Homo dedit, & hominĩ dari potest. Non adeo desunt odiorum causæ, ut iam rara simultas sit, & ut uideatur aliquis nihil magis quàm malos odisse, libebit aliquando longius manũ porrigere, & indulgere anis. Credite mihi iudices, distichilius est uenenum inuenire, quàm inimicũ. Sed me conscientia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo cõtinet querelas, nam damnũ idem iudices grauissimũ. Pauper uulnus accepi, quod mihi diutius deslendum apud uos, quàm probandum est. Nam coarguendis quidẽ criminibus quis labor est aduersus confitentem? Habent diuites hoc quoque contra nos cõtumeliosum, quod non tanti uidemur ut negent. Porro qui confessum defendit, non de præterito tantum litigamus, hoc agit ut etiã si quid forte reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas enim quæstiones animaduertere potui quæstiones diuidit causam, an damnũ sit, & an iniuria datũ. Negat esse damnũ quod animal liberum, & uolucres, & uagum, & extra imperia positum perdidit. Negat iniuria datũ, quod in priuato suo, quod eas quæ sibi nocerent extinxerit, postremo quod sparso tantũ per flores ueneno ipsæ apes ultro ad mortem uenerint. Ut nihil esset quod his possem respondere, æquum erat inter uicinos sic agi: Sed excutiam singula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuersa repulero, quoniam quidem quæratur an damnũ sit perdere, quod lucrum est habere. Liberũ est animal puta, non dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutã conditos sedem, & reseruatis ad supplementũ generis fauis examen uernaculum. Quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in priuato meo, puta me uel inanis arboris trunco, uel cauis inuẽtos petris, domum fauos retulisse, multum nihilominus quæ libera fuerat transeunt in ius occupantiũ, sicut uenatio & aucupatio. Nam ut cætera animalia hominum causa sinxerit prouidentia, quod omnibus nascitur, industriæ præmiũ est. Quid autem non liberũ natura genuit? Taceo de seruis, quos bello iniquitas in prædam uictoribus dedit, in eisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem cœlo spiritum trahunt, nec natura uilis, sed fortuna dominũ dedit. Cur infrenatis equis uictor infidet? Cur iniusto quotidie iugo bouum colla deterimus? Cur in usum uestiũ saepe pecori lanæ detrahuntur? Taceo de sanguine & epulis per mortem paratis. Si omnia quæ libera generant, naturæ demus, definitis diuites esse. Si uero hæc conditio est, ut quicquid ex his animalibus in usum hominis cessit, proprium sit habetis, profecto quicquid iure possideat, iniuria auferitur, ut uolucres mites, & alia quæ per rusticas uillas, quæque ditibus cellis saginantur, in quibus tantum domini ambigua possessio est, & uacca, & armenta, & omne pecudum genus. Sed illa impositus cohibet magister. Peius ne domino in ius ius est, quibus custode non opus est: Nam si hoc dicitis, nihil esse nostrum quod perire possit, ex nullius animalis damno hæc edicti formula potest. Nam & errare pecudes solent, & fugere mancipia. Si hoc in cæteris non obstat, uagari tu nolles, in opus exire, & ad quotidianũ censum laboris assidui non detractare militiam. An non ipsæ domum sua sponte reuolant, sinemque laboris sui sole metiuntur, & omnis intra solitas domos turba conditur, noctemque modesto silentio trahunt? Age porro, ut non sit earum certa possessio dum uolant, nempe cum remearunt, cõcludi, trãfferri, donari, uenire possunt, in potestate sunt. Quomodo autem potest sine damno meo perire, quod quotidie meum est? At extra imperia positum est. Mirum hercle, si negato cõmercio sermonis humani, sunt in cæterorum animalium forma. Tamen quã dominus dedit incolunt sedem, lasciuiem luxuria fugam tinnitu compescimus. Etiã si diuersis regibus coorta seditio ad bellũ inflammauit iras, exiguo puluere, uel unius pœna ducis refedit omnis tumor. Illa uero admiranda sedulitas, quod operi totus insumitur dies, in dominorum redditus ablata suppletur. Age si obsequi possent, quid amplius imperares? Intellego his uanis ultra necessitatem esse responsum. Si non sunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur meum est. Atqui nulla unquam inuenire potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium uocaret. Hoc ergo fieri potest, ut quod nascitur meum sit, quod generat alienum? Age si mihi aluei furto abessent, utrum nulla daretur actio? An uimintis modo uilisque texti pretiũ formula taxassem, & proinde agerem quasi inanes perdidissem? Nisi fallor esset æstimatio & apum. An tandem quas surripere non liceret, liceat occidere? Non est damnũ quod exutus sum, quod redditus perdidit, quod annuos fructus præsidia paupertatis amisit? Non est damnũ id perdidit se, quod (ut proximo utar argumento) si habere uoluerem emendũ est? Quid ergo tibi opus est maleficis succis, cum liceret palam trucidare, & plenas uel cremare igni, uel aqua immergere aluos? An est aliquid animal quod non liceat nisi uenenis occidere? Ut damnũ sit, inquit, iure tantum feci in priuato meo. Per fidem uestram iudices succurrite exemplo, non sufficit his partibus unus rusticus pauper, obuiam publice eundum est, & obijciendæ aduersus nascentem licentiam con-

sensumanus. Credite mihi, maior lite quaestio est. Hoc uobis hodie iudicandum est, ubi scelus facere non liceat. Nam cur non hoc idem de homicidio rñdeat: cur nō de latrocinio? Nō em̄ iure ista, sed modo differunt. Aperitur ingens funeri uia, & obluantia diu legum uelut claustris scelera libera porta prumpūt. Si in priuatū iura nō ueniūt, & in manifestissima quaq; noxa non de facto quaerit, sed de loco, non aequa portione cum sceleratis terras diuisimus. Vbi em̄ non iam diuitum priuatum est: Parum est, p̄ximos aequare terminos, & possessiōes suas uelut quasdam gentes fluminibus montibusq; distinguere. Iam etiā deuos saltus, & syluas uasta solitudine horridas occupant, tot aquae intra paucorū umbram latent, e finibus suis populus excluditur, nec ullus p̄cedentis finis est, nisi cum & in alterū diuitem inciderit. Adhuc tñ spolia transeuntium, & abacti pecorū greges sub hoc titulo defendebant, iam priuati ueneni transcriptio est. Iterum ac saepius iudices admoneo, considerate, discite, aut nihil ulq; contra ius licet, aut in priuato omnia. At em̄ aduersus inferentē damnū iusta ultio fuit. Dicā nunc q̄ iniqua sit inuicē iniuriae compensatio, q̄q; nō solum legi aduersa, sed paci: Barbarosq; mos est populorū quos procul omni iuris humani societate summos proxima beluis natura efferauit. Nos ideo magistratus legesq; a maioribus nr̄is accepimus, ne sui quisq; doloris iudex sit, & assiduae scelesq; causae se resellant, si ultio crimē imitabitur. Damnum accepisti. Erat lex, forū, iudex, nisi si uos iure uindicari pudet. At mehercle iam ad arma mittimur, & instituitur p̄niciosa nocendū contētio, & in uicē legis ira succedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorū dominio subiecta plæbes triste seruitiū perferet. Est tñ & pauperibus interim dolori, & ut facilius nobis noceri pōt, ita uobis latius. Postremo placeas licet tibi opum tuaiq; fiducia diues, si mihi uiuere nō expedit, pares sumus. Quid ergo? Si quid tibi dāni attulissent apes meae, nō mihi auferret ratio, sed forsitā aliqua daretur & tibi. Nunc uero quid quereris? Credo depopulatos agros, euersosq; redditus. Non em̄ debet leue esse damnum quod diues ferre nō possit. Decerpebant, inquit, flores meos. Et quid intelligitis iudices quāto dolore dignum sit qđ ego perdidī, si etiā hoc damnum est, flores auferre? Ita plane. Alioqui tu illos in uetustate reseruabas, & durarent adhuc nisi ad hortū tuum apes uenissent. Cuius rei inueniri pōt breuior aetas: Namq; dū immaturos exterior alligat cortex, nō dum dixeris florem, paulatim deinde uiuidiore succo tumescit uterus, & albentes accipit rimas, nec dum tamen flos est. At cū se ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, & uelut fissa in orbē, iamq; eorū uidet̄ maturitas, & ignotus occasus est. Etiā sine uentis quoq; soluta natura, labit gratia, nec quisq; est flos nisi nouus. Quare si dicerē, abstulere peritura, & quae protinus humi iacissent, in usus hoīm conuersa, inauditus tamen liuor uideret̄ etiam apibus inuidere. Nunc uero differendū mihi est, q̄ momentosa sit huius animakis rapina. Nescimus qua p̄nicitate plerunq; utiq; cōtactis floribus reuolet, discurratq; per singulos uelox experimento, q̄ etiā ubi immorabant, librat̄ pendeat̄ alis. Quis unq; qđ ferētē apem uiderat, ubi deesset inuenit? Quantulū uero est, quod ex his manu confitis floribus legat̄: Prata syluacq; uel maturae fructibus uites, & fragrant̄ thymo colles (quantū coniectura suspicari pōt) pabulum ministrat̄. Non ex omnibus floribus carpunt utilia opī suo, sed in omnibus quaerunt. Praesens & qđem protinus illa reddi tur merces, q̄ omnibus quibus in sedere, odorē mellis inspirant, & breui contactu uim sui relinquūt. Hoc tu dānū intelligis, hoc ueneno uindicas, qđ mehercle inhūane etiā fumo, phibuisse. An nō te solus uicinus coluit? Non frugum mearū primitias omni uere misi? Non si quis certis nouis candidior incidit fauus, tuis reseruatus ē mensis? Cum paruis mediocritate munusculis illa semp̄ adijceretur cōmendatio, hoc tibi mittunt apes meae. Puto relata est mihi gratia. Admonui, inquit, & ut trāfferes denuntiaui. Idcirco cōtumacem merito punisti. Non em̄ uideo quid aliud patrocinio tuo cōferat haec denūtiatio supuacua, si non licuit tibi facere qđ queror, iniusta, si licuit, iusta aut si ne ista, aut ne cum ista qđem ualeat. Pudoris uero quod uelamētū est, male audere, culpā defendi superbia: Aut tandē tuas pecudes quis diffusa stabula nō capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arua sulcabis, & ad excolēdos agros procedet ignota etiā uillicis familia, tuis horreis populi annona p̄debet, nec tñ inuidebimus, nec quisq; tam graue putabit sibi istud fortunae tuae pōdus. Nos si paucas apes intra agustias par peris horti cōposuimus, quae tamē uobis mella faciūt, id prorsus indignū ferendum est, & qđ nuncq; fando cognitū est, uicinus diuitis paup̄ molestus est: Adeo parū est plurimū possidere, ut cū seruis quoq; uestris habere peculiū liceat, iuidiosum nobis putetis, quicqđ egestatis nomen excesserit? Tanto ne his, in hac ut putamus aequissima libertate, legibus uiuimus, ut nobis h̄re medelā non liceat, uobis liceat h̄re uenena: Postremo quidē diuitis patrocinio nō putauit iudices respondendū, nisi rideri uestrā maiestatem cōtumeliosa defensione nō ferrem. Vltro em̄, inquit, ad mortē uenerūt apes tuae. Ita plane. Alioqui tu uenenū floribus dederas. Impudentiae

pudētiae ne iudices eius assignē, si hoc mihi apud uos obtinuerit, an stultitiae si sperauit: Si ue-
 nenū homini dedisset, diceret ip̄m labijs admouisse pocula. Si p̄cussorē posuisset in saltu, ip̄m
 in insidias ultro uenisse clamaret. Si telū abiectasset in tenebris, illatum sua culpa cōtenderet.
 Ego iudices quid dico: Duo esse sola quae om̄i in crimine spectanda sint, animū & euentum.
 Quis animus diuitis fuit, cū uenenū sparsit: Ut apes p̄rent. Quis euentus: perierūt. In summa
 iudices quis dubitet quin damnū ei sit imputandū, sine quo nō accidisset: Intellego neq; pru-
 dentiā uestram desiderare plura de causa, neq; uestram fidem ac religionē egere exhortatione
 uere iudicandi. Quid moror igit: Tenet me dolor, & assuetā uoluptatis desiderū. Sunt quae
 dam in hac causa, quae sarcire poena nō possit. Maior forsitan materia uideat affectus. Si pau-
 peres amare nisi paria nō possumus, & necessario nobis pretiosa quae sola sunt, animū meum
 extinctae unius horae momēto tot animae mouent, quot perierunt de me bene meritae. Quin
 ip̄sum leti genus addit indignationē, ueneno perierunt. Quis hoc ulla satis p̄sequi possit inui-
 dia: Apes ueneno. Haec illis gratia refertur, q̄ fructibus nr̄is inuigilant, q̄ quotidiana statione
 laboris assidui ne damno q̄dem summouent. Nam & caetera animalia uideēt mihi natura usi-
 bus nr̄is genuisse, haec etiam delitijs, cum eo q̄ in illis quae uel scindendo solo uel maturando
 itineri cōparamus, multus ante redditus infumit labor, & cum perdomanda, cum alenda sint,
 nihil tñ possunt sine homine, & tantum coacta profunt. Apes faciunt iniussae fauos, sine ullo
 rationis hūanae ministerio totus fructus ultro uenit. Adijce q̄ caetera animalia, aut satis incur-
 runt, aut uitibus nocēt, primaq; ut fama est, hostiae causa pecudi fuit laesa fruges. Haec ita inno-
 xius per prata syluasq; discurrit labor, ut tantū factum opus appareat. Qua satis digna profe-
 quar laude: Dicam animal quodāmodo paruū hominis exemplar: Hoc hūana excogitare nō
 potuit solertia. Etiam ratio nr̄a, quae sub terris lucrū inuenit, quae maria inq̄sitione sua fideri-
 bus immiscuit, hoc tñ efficere, consequi, imitari nō potuit. Venena potius inuenimus iam pri-
 mum futurae laudabilis uitae digna principia. Non illas libido p̄generat, domitrixq; oim̄ ani-
 maliū uenus, utq; homines in excusationē sui fabulis tradiderūt, etiam deor̄ posteritas has re-
 gnis suis excepit. Abest inimica uirtutū uoluptas castis sine labe corporibus. Solae oim̄ non
 edunt foetus, sed faciūt. Ipsae paulatim sicut stipatae sunt per mella uiuiscunt, & ut oportet ani-
 mal laboriosum, ex opere nascit. Inde ut adoleuit iuuētus, & ad similes labores aetas roborata
 cōualuit, relinquitur liber parētibus locus. Et ne coacta in angustū multitudo noua turba la-
 bore, quasi habita uerecundiae rōne, cedit populus minor, suspēsūq; proximis ramis examē
 humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit sedes. Et cum ingentia nr̄a, quae nos scilicet
 ambitiosi nr̄i aestimatores proxima diuinis credimus, ad percipiendas disciplinas multo labore
 defudēt, nulla ap̄is nisi artifex nascit. Quid credas aliud q̄ diuinā partē mentis his animis in-
 esse: Quid praecipuū referas: Non ut caetera animalia per pastus uaga incertū quieti capiant
 cubile, noctis arbitrio semp̄ habitatura, sed tutas sedes cōtinēt, urbes tectis, turba populos imi-
 tātur. Non ut ferae uolucres, nō ut p̄sentis modo cibi memores in diē usuūt, duraturus hyem̄
 reponitur uctus, & repletis uere cellis tutus annus est. Etiam cum ad hūanos usus opa subdu-
 eta sunt, reparare amissa cōtendunt, & labor dāno incendit, & nunq̄ deficit animus anteq̄ lo-
 cus. Quid q̄ inter aialia quae non uerba cōiungunt, non uerba rōnis inuicem negant, tantus
 operis consensus est, tāta difficillimae rei, laboris cōcordia: Non hūano uitio in proprios quae
 q̄ usus lucrū ducit, in publicū uiuitur, & cōmunes opes congerunt in mediū, nec fas est deli-
 bare gustu, donec plena horrea securos spondeāt menses. Quis porro tātus ardor opis, quae ue-
 officior̄ partitio, ut aliae cōgerant onera, aliae accipiāt, aliae liniant: Quae seueritas in castigan-
 da inertia: Multa dictu uisūq; mirāda, prauidere tēpestates, nec dubio se caelo tradere, nec ul-
 tra uicinā nubilo tēdere. Nam si leues iniquior aura rapuit, ad dirigendos in destinata cursus
 modico lapilli pōdere librare pēnas. Illas maior̄ pector̄ totis pro rege castris p̄currere, & in-
 ire bella, mortēq; honestā pro duce oppetere. Adijce, q̄ si quas aut aetas lōgior, aut morbus op-
 pressit, efferunt prius corpora, posteriorq; oper̄ q̄ funer̄ cura est. Quid illigare cruribus flo-
 res: quid ore succos in publicū ferre: Me tñ ipsius operis praecipua admiratio subit, nō est te-
 mere, nec fortuitā figuram, & sedes modo reponēdis cibus quaesisse credas, rudis cera cōponi-
 tur, accedit usibus inenarrabilis decor. Nam primū tenacibus uinculis fundamēta suspēdunt,
 tum ab exordio in omnē partē opus aequaliter crescit, nec quicq; ex inchoatis paruū est, quod
 non sua portione p̄fectum sit, iā nec alia parte opus esset. Gemina fr̄s ceris ip̄onitur, & cum
 foraminibus tantū spacium det, quantum ad generāda examina purā spem capiat (Ipsi enim
 sibi inuicem anguli hærēt, & ita mutuo uinciunt atq; alligātur, ut qd̄ uoles id mediū sit) his
 textis ne uniuersi mellis effluat pondus, intersepta onera cludunt. Quis non stupeat hoc fieri
 posse sine manibus: nulla interueniēte doctrina hanc artem nasci: Quid nō diuinum habent,

nisi quod moriuntur. An uero auctore uini Liberique colimus, primitiæ frugum Cereri referunt, inuentrix oleæ Minerua narratur, Mella genuisse minus est, & interponenda gustus uoluptate tantum effecisse, quantum ne ipsa quidem rerum natura per se potuit. Ad plurimarum incurfus ualitudinum remedium est, & presentissima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, diuites uiderint. His animalibus aliquis insidiari potuit, & insidiari quare mella facerent, Hæc pestiferis succis exquisita per fraudem morte confecit, & quod sit indignissimum quo facilius deciperet, fortasse uenenum melle permiscuit. Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus liuor? Nihil enim est quod utaris patrocinio tuo diues, paucorum damno foliorum diluisse te simulas. Dum meas apes occidere uis, flores tuos inutiles fecisti.

Argumentum Declamationis .XIII.

Meretrix amatori suo pauperi dedit odij potionem. Adolescens desijt amare. Accusat illam ueneficij.

Pro iuvene contra meretricem.

Sentio iudices hanc quoque calamitatibus meis accessisse nouitatem, ut uobis nondum uiderar odisse. Nec me præterit plurimum perire de nocentissimæ potionis iuidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miserum. Quæso tamen uel hinc totam delati sceleris probationem grauitas uestra prospiciat, quod dolori meo querelæque non creditur, nec amo qui accusare possum, nec odi qui amare malle. Quid est aliud quod bibi quæ uenenum? Licet igitur nocentissima foeminarum rideat quod accuso, & in manifestissimi sceleris confessione per ludibrium malorum euadere tentet meorum, non hoc est quod hodie me torquet ac lacerat, quod a deterrimæ mulieris charitate discessi, sed quod remedij mei patior dolorem. Fidem iustitiæ, fidem seueritatis humanæ, ne meretrici proficit, uel quod præuaricatione uideor explicatus. Pro me forsitan fuerit, ut amare desinerem, contra me inuentum est, ut inuitus odissem. Hoc primum itaque iudices a clementia publica peto, ne quod uideatis tristem habitu, dirumque conspectu, uerbis asperum, contentione terribilem, mores putetis. Hæc est illa sanitas mea, hic omnium in hac corporis mentisque dierum noctiumque feritate ille modo lætus, ille (si creditis) nimium remissus amator excaudui. Miseremini iudices, ne uobis uenefica sic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta sit. Suum animum, suum tantum secuta fastidium est. Odij potionem contra se nemo dabit homini, nisi quem oderit. Quæso itaque obtestorque uos sanctissimi uiri, ut calamitatis meæ penitus uelitis æstimare mensuram. Perdidit infelix quod quicquid potui amare desinere, patior necessitatē rei, quæ breuiter utique noluissem, excogitat contra animam futuramque rationem, ne quod relinquere meus esset affectus. Iterum cum meretrice compositus sum, rursus in se cogitationes meas, rursus retorsit oculos, & hominem quem ab incommoda charitate uel satietas, uel ætas, uel fortunæ suæ fuit dimissura conditio, ad perpetuam impatientiam uiribus nimiam diuersitatis implicuit. Hoc solum insanabile mortis genus est, ut odisse cogaris. Festina ad complorationem presentis doloris anime, festina, sed te a prioribus malis recens abducit indignitas, altius gemitus, altius querela repetenda est. Cum meretricis sit quod amator odi, cuius putatis esse quod pauper adamaui. Non quidem ego iudices ex illis unquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulsit fortuna diuitias, quorum foelicitas capere posset in amore luxuriam. Habui tamen unde ad uitæ necessitates, concessa gaudia, parca mediocritate sufficerent. Ideoque meretrice tantum, & quæ certissima est in uoluntate frugalitas, una fui semper eademque contentus. At ista seria, grauis, quæ nunc amari recusat, o quam uoluit amari, quibus artibus, qua calliditate miseram simplicitatem meam sollicitauit primū, deinde tenuit, donec quantulacumque substantiam in huius sinus credulus, iamque securus amator egererem. Iam frustra captauit uideri miserari conditionem in quam nos ipsa detraxit. Breuiter totum nocentissimæ mulieris accipite facinus, pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Siue enim iudices communium, quæ ad corrupendas expugnandasque mentes excogitant ingenia, meretricum placuit experimentum, & in me tentatum est, quantum quis amare, quantum quis posset odisse, seu mulier omnibus exposita mortalibus uanitatem fastidio mei despectuque captauit, ei fama inde quæsitæ est, ut a solis uideretur amari debere diuitibus. Non erat profecto quod pauloante patiebar, iam tunc noster affectus, quod scortorum foribus hærebam, quod (si istis creditis) paupertatem in lupanarium obsequia transfuleram, pallor & deformis macies inde ueniebant, unde nunc quod excaudesco, quod fremo. Nunquam hoc tantum meretrix sit quemadmodum non ametur. Quod negari igitur iudices non potest, uirus homine firmius, mente constantius, quod immodico ardoris aestu, & exundante impatientia possit etiam recusantis animi dolorem compefcere, diris utique carminibus & feralium præcantationum terrore permixtum, lenitate uultus, & blanda porrigentis dissimulatione protectum, iam perustis, iam laboran-

laborantibus uisceribus infudit, & hominem solatijs potius ac mollium remediorum ratione tractandum exasperauit ira, dolore conclusit, magnaq; miserum cōmutatione renouauit. An fecerit iudices ut amare definerem, uos aestimabitis, fecit ut amare mallet. Explicitū me putatis, & ab incommodo hilariorē dimissum: Nunc nunc me fateor debere sanari. Habet ali- quod solatium quisquis in amore miser est. Leuior est calamitas cui blanditur aliquid de uo- luptate latita. Nunc infelix uror ac laceror, nunc me retinere, nunc regere non possum. Crudelius est odisse meretricem. Veneficij ago. Seposita paulisper iudices noxiæ potionis inuidia, nonne uobis uidetur implere sceleris fidem, q̄ abstulit fidem conditio personæ? Ve- neficium iudices tota uita meretricis est. Parum se lenocinijs, parum putant agere mēdacijs, & cum omnis ad expugnandas mentes cura collata sit, non sufficit tamen ut de sui charita- te corpori credant, in hoc noctium dierumq; sollicitudo consumitur, quemadmodum de li- bidinibus fiat affectus, qua ratione transcurrētia quotidie desideria teneantur, ne cui profit of- fensa, ne quem explicet pudor, ne quem satietas aliquando dimittat. En quam putatis igno- rare quibus uincatur oculis, quæ per incommoda desideria flagrantēs mentes corrumpat pri- mum, deinde consumat, cum sciat quibus oscula, quibus arētissimi rumpantur amplexus, quæ pro lætitiā dolorem, pro blanditijs gaudijsq; tristitiā præcipiti uelocitate substituunt. Infini- tum est quantum ex hoc medicamento deprehendi possit notitia peccatorum, nemo scit tantum remedium. Tentat iudices mulier impudentissima sceleris inuidiam nomine potionis effuge- re, & uenenum negat esse tantum, nisi qđ occidit. Facinus est iudices euadere nocentes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert animo noceat aliquis, an membris? Eodem scelere por- rigitur omne quod non licet. Vnumquodq; ex his qđ datur uenenum est. Excusatio meher- cule adhuc pro sexu tuo, pro conditione mulieris, sed ut illa nosset gratia tua, desideriaq; posset ingerere nolentibus, excogitasti per quod maritos a coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mentes abiungas ab alijs fortasse meretricibus, odij medicamentum nunq̄ ideo tan- tum meretrix habuit, ut illo contra se uteretur. Me quidem iudices si quis interroget, in com- paratione ueneficij de quo queror, minus odisse debeo, qđ occidit. Et si qua ex ipsis quoq; mor- tiferis mitiora sunt, quæ statim tota uelocitate grassantur, & dolorē inter exitum uitamq; nō detinent, ita crudelius qđ sic ordinatur, ut corporis parcat inuidiæ, & sit tantum animi uene- num. Quid ais? non est noxium uirus nisi qđ occidit. Quid ergo uocaremus illud quo lumi- na sola raperentur? Quo pars aliqua membrorum debilitate languesceret? Tu te uenicam negas, quæ potes potione facere, quantum offensæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiseris, execrabitur ille quē tuleris, accipiet a te desideria nostra ortum, finem, modū. Sa- ne & amor & odium naturalis uideatur affectus, ueneficium sunt cum iubentur. Quid q̄ non potest non habere uim ueneni, quod contra uoluntatem homini datur? Video cur sibi medi- cina permittat corporum uitia membrorumq; morbos infusis medicaminibus expellere, & sine animæ spiritusq; contagione, quæcunq; extrinsecus accidit potione uincuntur. Nō po- test ullus affectus sedibus suis per uirus expelli, nisi totoꝝ concussione uitalium, & cum aīa constet ex sensibus, quæcunq; auferre tentaueris, illa statim prima nostri parte prioribus retē- to, confectocq; qđ petebatur, reliqua quoq; uiribus uicinæ tabis expirant. Quædam formæ me- dicamina possunt aliud uocari q̄ uenenum, dare quod non licet, non est aliud q̄ ueneficium. Quantum nefanda de pœnâ humanis excogitare potuisti? Innocentius mehercule fuerat ut amaret aliquis inuitus. Potione excogitasti qua bella committere, qua se totum humanū ge- nus posset odisse. Pōt efficere ut non ament liberos parentes, ut ppinquitates, ut fraternitas, ut amicitia se collidat. Odij potione nemo accipit, nisi contra hoīem, quem non debet odisse. Tentat hoc loco nocētissima fœminarū de scelere suo facere beneficiū. Meretricē, inquit, ama- ueras. Differo paulisper iudices affectus huius excusationem. Dij deaq; quantum in hoc contu- meliæ est, q̄ sibi meretrix uidetur adamata. Tu tibi cuiusq; affectus censoria grauitate p̄sta- bis? Tu tibi aestimare permittis, q̄ frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet exclu- dere debilitates, fastidire sordes, exposita ebrietatibus, addicta petulantia, & quæ nouissima utilitas est, noctibus populocq; concessa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo fera s, ut meretrix uelit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo iudices sic apud uos paulisper agere, tanq̄ in hoc me affectu propinqui amiciq; castigent. Non ego alicuius matrimonij cor- ruptor inuigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretri- ces, ut esset aliquid qđ liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora ista consistere im- patientiam puto. Diliguntur immodice sola q̄ non licent. Ut in furorem charitas aliqua cō- ualescat, opus ē difficultatibus. Breuis de cōcessis, sed statim satietati uicinus affectus est. Nō fouet, non nutrit ardorē concupiscendī, ubi frui licet. Et quæcunq; in mentibus circa pmissa

coalescunt, non sunt desiderij, sed uoluntatis. Hoc ipsum tibi mulier obijcio, quod nos in fabulas sermonesque misisti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij portionem. Quid illum putatis dedisse diuitibus? Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in sui charitatem alia portione reuocaret, & ista nunc seria, grauis uellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter se tantum non potest pati. Amanti, inquit, dedi. Hoc si remedium est, detur scienti. Prima pars sanitatis est, ut libenter accipiat. Quinimo cur non potius datur amaturus? Quanto melius, quanto prouidentius, & minore bibentis dolore constabit, ut adhuc labentem aggrediaris animam, ut tum adolescentis ardoris impetus in paruus extingatur elementis. Eo tempore das potionem quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia iam amorem ferre non possum. Non desino, sed esse aliud incipio, nec emendor in amore, sed transferor. Illa uero sunt remedia quae fugatis morbis causisque languoris postea non sentiuntur, & ea tantum innocenter dabuntur, quae potentiae suae qualitate consumpta desinunt, cum profuerunt, tu mihi dedisti quod semper exasperaret. Perpetua res est odisse sine causa. Ducas licet uxorem, te tamen odero, in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes sermonesque respicient. Quid interest quemadmodum possederis animum meum, quemadmodum mihi a te non liceat abire, discedere? Fecisti ut te ubique persequar, ut meis fortassis manibus inuadam, uelim dare uenenum. Qui meretricem odisse non desinit, amator est. Sed infelix miseris mei, Quid ergo sanitate tam rigida? Paulatim potius ratione copefce, misceantur consilia, blanditijs ueritas temperet. Alioqui non est quod abigas, quod expellas. Exasperant necessitates, & in amore contentio semper accedit. Adiuuabit te interim libertas ipsa quam fruor, tempus, satietas, & fortasse amator alius admonens conditionis. Sed inter oscula, inter amplexus, paupertatem non tantum exploraris, sed tantum miserearis allega. Quae quid opus fide, si ne curer ut desinas, si quantum affirmas inuitum miseraris ac diligis? Amatori unum remedium est, amari. Si tamen necessariam putas emendationem, quae multa sunt amanti remedia citra uenenum: exclude, dimitte, fastidium posset quantum non posset praestare paupertas. Fac ut me potius ipse castigem, ut erubescam, ut aliquando desperem. Is tantum in amore sanatur, qui quod desinit sibi debet. Homo igitur qui merito indignarer, si hoc tantum fecisset aliquis, ut diligere desinerem, quanto iustus queror, factus cum iam sum alius infelix, alia patiens? Decipiunt uos rerum falluntque noxia, & ille qui odit, de amore miser est. Non refert animi quod nimium uelis, & inter sanitatem languoremque nihil interest, si utrumque ferre non possis. Frustra mihi quisquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud est ut amare desinas, aliud ut oderis. Recessisse nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus est mihi ille hominis melior affectus, perdidit miser quicquid est, unde gaudium, unde uenit uitae tota laetitia. Amor ille per quem rerum naturae sacra primordia totiusque mundi elementa creuerunt, qui tenet nunc figitque rixantia, & de contrarijs depugnantibusque seminibus molem perpetuae societatis animauit, fugatus eiectusque. Non habeo infelix affectum, quo quicquam possim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, sperare conuictus. Quisquis odij medicamentum biberit, unum fortassis oderit, sed amare neminem potest. Dij im mortales, quid ego hausi? quale uisceribus uirus ingestum est? Non fuit illud unum uenenum, bibi miser execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium furorum, omnium serpentium congesta rabies. Odij medicamentum quid aliud est, quam assiduus animi labor, perpetua tristitia, & homo ab omnibus gaudijs in contubernium doloris adductus? Fieri non potest ut uirus tam impotens semel in uiscera receptum sit, & in unum tantummodo sensum, mandeturque quousque dominetur. Ecce iam mulier odii, quid tamen adhuc facere illud in uitalibus putas? Paulatim se necesse est per totum diffundat animum, & quis primo statim haustu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis sui potentiam omnes reliquos stringit affectus. Medicamenti cui tantum contra animam primum licet, prima fortassis uiserit odium, exitus iste, ut uenenum sit. Respondere iudices illis libet, qui me pauloante dicunt in amore fuisse miserabilem. Quanto crudeliora, quanto grauiora patior, qui dicor explicitus. Modestior cum amarem, & quietior fuerat sane pallor in facie, sed ipsa quoque comis, optanda tristitia. Inueniebam colloquia, merebarque sermones, nunc me omnes fugiunt, auersant, oderunt. Tum frequenter a lupanari deducebat pudor, abijciebat occursum, nunc publica detinent, conqueror, assisto, conuictior. Pro miseranda conditio, rideor ubique, narror, ostendor. Ego sum tota ciuitate meretricis inimicus, si patior miser illas lupanarium insultationes, illa corruualium maledicta conuicia, non possum satis tormentorum exprimere mensuram. Odi, nec unquam uisus sum magis amasse. Intelligitis puto iudices hominem qui tantum ad uos detulit animi mentisque cruciatus, & pro uita queri. Sed potio infelix, quicquid est per quod paulatim proficit ad mortem, assidue mecum rixat affectus, & breui necesse est consumar. Quotidie uincor. Quae putatis esse tormenta, quae dolor,

dolorem, cū mens uetat oculos seq, cū a luminibus suis animus abducit: Qd nō proficit, hoc superest ut occidat. Me infœlicem, si uenenum istud non habet mortē, si mihi inter hos dolores longior uita ducenda est. cur ego post hoc animi uices commentaq; prospicio? Si meretricis impatientia omnia licent, hoc erit remedium, ut amare rursus incipiam.

¶ Ex superiore argumento Declamatio. XV.
Pro Meretrice contra Iuuenem.

ET si iudices ita a natura comparatum est, ne sit ullus iustior dolor, q̄ beneficij sui perdidisse rationem, nihilq; grauius afficiat conscientiam bonorum, q̄ quotiescunq; nulla merita ceciderunt, non efficiet tñ nefandum presentis reatus indignumq; discrimen, ut misera puella non gratuletur sibi, q̄ illam pauper accusare iam potest. Timuerat infœlix ne remedio suo sic repugnaret pauper, ut magis amaret, ne iuuenis in omni genere animi cōtentiosus ac pertinax, potionē illam dolore coacta sanitatis expelleret. Bñ, q̄ & terribilis & minax est pauper, q̄ pœnam nostrā, q̄ sanguinem petit, non expectes ut statim gratias agat qui sanatur inuitus. Nobis tamen iudices hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miserrimus iuuenis nondum uidetur explicitus, & si bene prioris ardoris impatientiam noui, qd maxime facit, ira, non odium est. Alioqui si proficisset remediū, & a pristino furore iam liber animo intellectum sanitatis admitteret, omnem adhuc puellae uitaret occursum, nō sibi crederet ultionem, & ipsum quoq; iudicij timeret adire complexum. Deprehensa est puto nouissime potionis superuacua persuasio. Amat iudices, amat, qui queritur q̄ non amet. Quid agam iudices hoc loco? sub quo temperamento defensionem periclitantis aggrediar? timeo ne si coepero simplicissimae puellae laudare mores, referre probitatē, amare rursus pauper incipiat. Si uere em iudices malignitas est persuasionis humanae formā uacantē uocare meretricem, seu misere nomē id imposuit aliquis amator, cui cum corpis bonis fortuna non dederat unde seueri matrimonij castitati sufficeret, laborauit necessitatum suarū custodire probitatem. Nullius unq; per hanc matrimonij turbata concordia est. Nemo q̄stus est pro filio p̄r. Nemo exhaustas facultates i auidissimos sinus pœnitentiā dolore defleuit. Tentet licet igratissimus iuuenis inuidiā miseræ facere prioris affectus, non poterit obijcere meretrici, & q̄ amarit, & q̄ amare deserit. Ne quē igit accusator hac prima fortunae suae cōploratione decipiat, tanq; meretricis charitate consumptus sit, securi estote pro innocentia nostra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit qd perderet in tam immodico ardore, nisi mentem. Vidistis em̄ notissimum tota ciuitate miserum. Cum lupanari noctibus diebusq; deseruiens, & quis indulgentissimae puellae simplicitate frueretur, modo tamen maledictis opprobrijsq; uulgi, modo crebra riuulium contentione pulsatus, abigi tamen compesciq; non posset, mouit mitissimam puellam hic infœlicis affectus. Laborati prima sui uoluit facultate succurrere, sed quicquid indulserat, fouebat ardorem, quæq; in hac impatientia, prona persuasio est, quia nihil p̄stanti meretrix tam saepe contingeret, amator sibi uidebatur. Postq̄ nihil miseratio, nihil proficiebat humanitas, tentauit asperitate discutere. Poposcit, exclusit. Non defuerunt misero preces, adhibita sunt ex ipsa iuuenis conditione consilia. Sed ista uincebat, & uires amoris impedimenta perdebat, donec intelligeret hominem qui explicari ratione non poterat, necessitate seruandum. Puto iudices frustra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominem, a quo noluit amari. Consumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ seueritatib; consilijs, dum apud omnes de pauperis sui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas est, non negatura porrexit, adiuuit deinde quod dederat, imperauit sibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis assistentis, ne lachrymis moueretur, exclusit. Vultis scire iudices ubi sit medicamenti quod obijcitur torus affectus? Quisquis odium dedit, omnia post hoc facit, ut debeat amari. Quando iuuenis hoc melius in forum aliquando uenisti? Incipis agere seruum grauem, iam leges, iam iura loqueris, conuitiaris, meledicisq; meretricibus. Hunc tu animum modo inter libidines ac scorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, solaq; impatientia tuae fabula notus. Perieras infœlix nisi bibis ses uenenu. Veneficij agit, Credā mehercle iudices ad subscriptionē huius imanitatis expectasse publicae seueritatis aures, qd nam saeculo nefas nuntiaret hic gemitus, q̄ profiliret orbitas de nouercalibus quaesitura comis sis, quē pestiferis haeredem medicaminibus enectū tristis cōploraret affinitas. Nō pudet ergo q̄ uacatis lupanarium querelis, & ad uos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accusatoria fronte terribilem? oscula poscit, destitutos queritur amplexus. Vultis uos abire potius in uestra secreta, sibiq; gaudia q̄relasq; mutata cōuersatiōe cōsumere? Nō agnoscūt leges ac iura miseros. Hic audiunt seriae calamitates. Non est ultione dignus, de quo pōt efficere meretrix ut querat

ut querat. Et quando unquam iudices audistis de ueneficio uiuū querentem? Facinus hoc semper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium probes, cruore, uulneribus, si sacrilegium, spolijs numerum, praedamque templorum. Ita ueneficium si arguas, oportet ostendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Ut iam istud obijcere possit & uita, debet aliquid esse passa, quod inuidiam mortis imiteat. Veneficium uoca quod caecitate grassat, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer aegedum corporis notas, in quas le noxiae potionis uagus feruor effuderit, ubi depasta senectus uisceribus saeuitura confederit. Aspicio par laboribus corpus retinere sua ministeria, sufficientem animam serijs actibus, accusatoria firmitate robustum. Crede iuuenis oibus, qui te modo noueram, nunc acrior erectiorque resedit in sensus uigor, in membra sanguis, uiribus uelut nouae iuuentutis exultans. Bibisse te medicamentum probare non posses, nisi meretrix fateretur. Quod si permittitis iudices, ut quicquid extra consuetudinem datur, ad huius uulgi referat infamiam, beneficium male audiendo uitetur sanitatis, statimque merebitur sceleris inuidiam, quicquid profuerit inuito. Illud tantum noxium uirus uocauere leges, quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquissimum est uenenum uideri, quod in potestate bibentis est an sit remedium. Sentit iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine, nec affectu descriptionem legis implere, itaque ex uocabulo mulieris quaerit inuidiam. Meretricem, inquit, accuso. Nescis, mihi crede, iuuenis sceleris quod detulisti qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercle, ut sit ante omnia minax uultus, feralis habitus, horreant squalore crines, rigeat super nefandas cogitationes efferata tristitia. Facinus quod dicitur inquietare superiores, sidera diris agitare carminibus, tumulos, busta scrutari, & amputatis cadaueribus ipsas in scelus armare manus, fieri non potest ut auctorem suum non statim primo prodat aspectu. Vides ueneficae non horridos uultus, placidamque faciem. Si cogitationes, si consilia pertractes, sola cura de forma est, omnis in hoc collata meditatio, ut sollicitet aspectu, sermone detineat. Audio subinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, perditas amantium rixas. Meretricis unum ueneficium est, ne desinat amari. Nunquid inique iudices in tanti sceleris subscriptione deponso, ne nominibus reos uelitis aestimare, sed moribus? Venefica tua quid prius unquam, quid simile commisit? Cuius per hanc expugnatus animus? Quis queritur iuuenis, quis lenex, quis diues, quis pauper alius? In te ergo solo uenefica, in te tantum aliud ista quam meretrix. Vultis integritatem puellae breuiter probem? Hanc quam nunc detestatur, accusat, amare mallet. Omnia iudices facinora (nisi fallor) causas uel de cupiditate, uel de simultatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quae praeda de paupere? Odium, inquit, accepi. Et quid iudices? Satis me contra infamiam ueneni uel solum medicamenti nomen absolueret. Nec inuenio cur debeat idem uideri, quod non potest idem uocari. Agedum iuuenis potio nis imple huius immanitatem, dic odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, ut a facris auocarer affectibus, ut pignora sancta despicerem. Illud odium in meretrice facinus est, quod utitur in sui charitatem. Ita uel hoc solum sufficit excusationi, quod illa contra se tantum dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hic reponso iuuenis inuidiam, quam fortunae nostrae paulo ante faciebas, dic, meretrix dedit, prostituta porrexit. O quam timueram, ne diceres, amatorium sibi. Consurge agedum iuuenis, & totis corporis animisque uiribus imple susceptae accusationis horrorem. Est quod audiente tota ciuitate proclames, miseremini mei, adiuuate, succurrite, bibi medicamentum crudele, saeuum desij pauper amare meretricem. Iam iam non inquietis noctibus uagus uilissimi cuiusque perditos patior ictus, nec exclusus ante lupanarium fores postero diem peruigil amator expecto. Possum nauigare, colere terras, sufficio militiae, redditus est mihi animus quo fierem maritus, quo senectuti liberisque prospicerem. Quantum dii deaeque remedium conditioni bibentis ualuit, fecerat te potio ista foelicem, si diuitem puella. Ita uel hoc non solum iudices innocentissimae puellae pro defensione sufficeret, quod nihil fecit sua causa? Amatorem dimisit, explicuit illa quae captare dicitur ut ametur, quae sollicitat, quae corrumpit affectus. Ingrate quanta de te potuerit gratia frui. Non quidem confers pretia, non stipēs, sed affides, sequeris, haeres, praestas comitatum, fauorem, laudas, ubique miraris. Hinc ergo iam meretricibus, quod illas etiam pauperes ament, quod facile contingant, quod laboribus exorentur aduentium facies, hinc amator ut diuites ament, in crimen maximum captas transferre beneficium. Ut aliquis amare desinat, non nisi ab amante praestatur. Quid ais iuuenis? Ita bibisti potionem, quae finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, desideria restingueret? Abi, recede, dum puellae publico generis humani nomine gratias agimus, quod hoc fieri posse monstrauit. Furor ille qui (si credimus) numina quoque detracta sideribus misit in terras, qui de sacris uenerandisque pignoribus monstra commentus est, ardor qui miscuit hominem feramque concubitus, ferrum, ignes, claustra laxabat, per interiecta late maria fugiebat, uetat, perit. Accipite quae magis debetis

tis stua

tis stupere, mirari, remedium amoris mulier inuenit. Desinite nunc incestum timere mortales, nulla pietas horreat nefandae cupiditatis instinctu. quicquid non parentium mirae castigatio- nes, non serij, propinqui, non paupertas, non necessitas poterat efficere, haustus breuis, facilis, unus extorquet. O si quis odium posset omnium bibere uitiorum. Felix profecto mortalitas, si reliquos lapsus incommodosque mentis errores fas esset infusa portione cōpescere. Facinus est, quod maximū remedium gratiam sui, auctoris uocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricē dedisset. Tibi tamē ultra omnes immodica cupiditate flagrantī, tibi praecipue succurrendū iuue- nis. Cuius homo cōditionis adamaueras? Diuitijs opus est, ne simus in amore miseri, & impo- tētissimi mali difficultates illi fortasse non sentiāt, quos contra fastidia ceterosque contēptus ex- plicat felicitas magna peundi. Felix profecto qui non nisi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animū, ille aēs, tu bibis uxoria, tu lachrymis rogas, pallore blandiris, & quā ad pessimū spectat euentū, miserabilis sis oportet, ut amator eē uidearis. Finge te nullū huius affectus sen- tire cruciatum, id amare te pauper saltem non pudet: homo cui non uacaret agere longa lan- guoris otia, aegrūque non deceret rotarū noctium quies, excusare non possis, si tū perdidisti dies, cuius census ex manibus, ex laboribus substātia, quē quotidie poscit ultra rōnem, indies de- merfus amētiam pateris, felicitium oscula tū amplexusque meditaris, & unde tibi calamitatis hu- ius non potest nec uenia contingere, de uoluptate miser es. Expectandum uidelicet quā te fa- mes, inopia castiget, sed inter ista coepisti. quid iam facere poteris, consilium? Odio sanandus est, quem non explicat quod pauper adamauit. Non tamen intelligere possumus te, non so- lam fuisse paupertatem, iterum, non opes tū tibi, non facultates defuerunt, non erant, quan- tum uideo, propinqui, non amici, alioqui illi te potius nostra portione sanassent, uel si ignora- sent huius graminiis uires, uinculis nexibusque tenuissent. Quid blandis affectibus impotētis- simū eludis affectum? Datum est remedium in dolori, qui saepe egit in laqueos, in praecipitia cō- pulsit, qui cruciatus laborantis animae uulneribus emisit. Quantum amor in hominem liceat, illi magis sciunt, qui amant. Iunge nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatae. Inci- deras quidem miser in puellam minime superbam, minimeque difficilem. Quasdam tamen non possumus circūire meretrices. Quā multa pro illis exigit sexus, aetas poscit, semper necessitas petit corporis, cultus poscit, tristissimae stationis impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendis, ut quando prostituta pauperi uacet. Contentione munerantium dilatus, exclusus, otium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione persequeris. Cō- tingit, uerū felicitate corrumperis, spem gaudia parant, aduersa contritionem. Ex utraque for- tuna desideria coalescunt. Nobis crede qui uidimus, quis tibi uni fuit corporis habitus, quā pallor, quā miserabilis, quā pudenda tristitia. Quoties tu uenenum bibere uoluisti. Non est igitur iuuenis, quod tibi queraris illam mitissimam partem humanae mentis ablatam, non charitatem, sed impatientiam, non uoluptatem, sed tormenta, non amorem, sed quod adamaueras perdidisti. Amoris (si sapientiae sequamur auctores) antiquissimum numen, & cui se naturae debet aeter- nitas. Sed ille mitis & serius honestis cupiditatibus, & uiribus sacrae charitatis exultans, ut quod cuncta priscae noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miscuerit. Hic uero quo per- ditis uisceribus adhaeremus inquieti, lasciuientis adhuc aetatis instinctu tumultuosus ac petu- lans, telis funeris facibusque armatus. Praestat igitur ille mortalibus liberos hac usitata coniu- gij pietate, hic incesta, libidines, adulteria, meretrices. Referam non fabulosas immodici furo- ris prodigiosasque nouitates, conceptum nescientibus oculis ignoti hominis aspectum, formā suis in se luminibus ardentem, uirgines patrum senectute flagrantem, mortalium ferarūque uul- tus usque ad monstrosa foecunditatis onera perlatos. Ex omnibus tamen quae nobis patietibus extorquet affectus, hoc saeuissimum patimur, quod nemo uult in amore sanari. Ego tamen, inquit, amare mallet. Hoc est ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant castigationes, nec preces, consilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quem sanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accusare posses, si quod fecit medicamento puella, fecisset animo? Licuit te reposcere quantum numerare non poteras, fastidire, contemnere. Iam indignaris quod te maluit remedio, quam dolore sanari. Mulier cui ad dimittendum amorem sufficiebat ut odisset, ipsa pro te commenta est, ut illam tu potius odisses. Finge tamen aliqua remedij tui sentire tormenta, arrogatissime miserorum, tu aut sperabas ardoris immodici felicem statim sanitatem. Quid si quae aeger abstinentiae dolore sanatus? Excussa sunt plerūque languentium uerberibus re- deptaque debilitate uitia, ignibus uulneribus interdum profutura grassata sunt, & quae fuissent mala sanitatis, in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle cō- tingere potest, ut hilares ab hac impatientia laetique discedant, quos pudor, quos satietas, quos poenitentiae ratio dimittit. Nec sine aliquo morsu resilitur a malis, quae uoluptate tenuerunt.

Iterum

Iterum materia amoris est desinere, nec queri. Opus fuit pari diuersitate, uiribus quatis ad amari, ne resipisceres, ne frequent in media sanitate subsisteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi, uel ex hodierno senti iuuenis affectu. Pro hoie qui post odium querit quod non amet, parum fuit si amare desineret. Audi igitur ingratiissime, quatenus ad publicas aures secreta nostra perferre uoluisti. Dedi, quid enim, inquit, facere, quae remedia tua multa perdidit? Ferre misera non poteram, quod iam te coeperunt omnes ridere meretrices. Repete agetur illarum colloquia nocturnum, quibus te frequent alterius, & fortasse diuitis amatoris iniuria receptum in oscula amplexusque monui. Quid miser cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce necessitatibus meis duo pauperes sumus. Sed & tu quoties in sinus meos lachrymis fletuque resolutus exclamasti: Sentio furorem, sed imperare oculis, sed animam regere non possum, quibus libenter te mulier odissem. Non est igitur ingratiissime mortaliu, quod beneficium nostrum nomine potionis infames. Remedium bibisti, sed illud odium tuum est. Quid? quod furis, conuiciaris, exclamas, non est haustus illius affectus, sed amor. Talis fuisti. Aliud sunt, aliud illi, quos in uoluptates superfluentium facultatum mittit secura felicitas. Improbis pauperes amant. Sic tumultuabaris admissus, sic moras, sic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conuiciabar intransibis. Cuius unquam felicitas commutata fortuna est, si tunc omnes oderas, nunc unam pauperem odisti? Quin potius iuuenis admittis consilium rationem? Quid agis infelix? Cur redditam mentem sanitate rigore nimiae contentionis exasperas? Praedico, testor, columis odium, nondum totam mentem uis perfusa possedit, adhuc circa te duo maxime rixant affectus, adiuua potius, adiuua potionem. Contra dic agetum quicquid est aliud quam tumultuatur, exaestuatur, torquetur; sanitas componat hominem. Tunc te sciemus amare desisse, cum desieris odisse. Et innocentiam quidem puellae satis (ut spero) defendimus, magnitudo periculi uocet preces. Consurge agetum miserima foeminae, reliqua defensionis tuae partem tuere lachrymis. Accusator quid speras? quid expectas? Ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore conuenias, non exosculabitur manus. Mortem, summa denunties, te non rogabit. Frustra tibi aliquid de periculo nostro metuque permittis. Nescis, puella non habet odij remedium. Sane tamen uiribus potionis effectum sit ut accusaueris innocentem, sufficit ultioni uidisse pallentem, satis est audisse gemitus, memineras hanc esse quam tu non iuuenis odisti. Quid agis? etiam ne perferes illud pronuntiationis anceps, illud humanae salutis incertum? Numerabis ergo sententias, & si damnaueris, exultabis nefande gaudebis? Puto non adamasti. An & sequeris dum carnifex trahit? Intereris dum hos oculos occisura contingit manus, dum haec amplexibus tuis nota ceruix ad summos nudat ictus? Non exilies, non pectus oppones, non fidem hominum deorumque clamabis? Accipies percussam superpalpitantia membra consistens? Potes hoc uidere? potes hoc ferre? Sanatus es. Quod si quid tristius iudicij huius attulerit euentus, dii rapide pereuntium beneficiorum semper ultores, dii quos iste crudelis in amplexibus puellae frequent mœrore, lachrymis, aut fine amoris rogauit, aut mortem date nobis iustam de ingrato iuueni uindictam. Non impicamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper fit, & amet quacumque meretricem, & amare non desinat.

¶ Argumentum Declamationis .XVI.

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti, ad tyrannum appliciti sunt. Mater cognito quod filius haberet a tyranno, flendo oculos amisit. Oblata est a iuuenibus tyranno conditio, ut dimitteret alterum ad uisendam matrem, ad diem praestituta reuersurus, ita ut nisi occurrisset ad diem, de eo qui restiterat, poena sumeret. Ex iureiurando astrictus est. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deserere non licebat.

Pro Iuene contra Matrem.

ET si sanctissimi uiri olim omnes uideor humanorum pectorum affectus in sola amicitia contulisse, & patior inuidiam hominis, qui sibi non reliquit ut amaret & matrem, quoties tamen uniuersam pietatis meae conscientiam intueor, in qua minimum est quod uideor bonus amicus, non possum non hanc primam electionis nostrae complorare fortunam, quod mihi necesse est, aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus seuerissimi uiri, facinus sit impatientissimis affectibus meis, quod succurri non potest duobus. Excedit omnem querelae meae complorationem, quod tam diuersis meorum conatibus aduersa conueniunt, ut uidear eligere quod non darem miser pro luce matris, qui ut illam uiderem amicum dedi. Fidem uestram iudices, ne in maximas necessitates pereat usus hominis, qui paratus est duobus impedi. Iam hic est tota ratio clementiae, ne sibi me detineatis, ubi non possum. Nec dissimulo sanctissimi uiri proferre me cum maxime, tamen incredibilis exempli fidem, ut non immerito possim uideri cum matre colludere. Ego uideor excogitasse istum colorem, & hoc quod detineor amicitiae uocat infirmitas. Miseremini iudices, terete me & dimittite. An uoluerim reuerti, scire non potestis nisi reuertor. Illud sanctissimi iudices,

iudices, illud affectus meos torquet ac lacerat, q̄ sim ingenti expectatione deceptus. Sperare
 ram futurū: ut hoc loco rē magnam faceret & mī. Paraueram apud tyrannum hanc iactationē,
 ut me crederet remissum, & genus ostentationis adamaueram, ut mirarent hoīs fidem etiā in
 orbitate. Quo uultis hoc animo feram, q̄ etiam ut reuertar, amico meo mī imposuit. Et quan-
 tum ad hanc pertinet, maximū iuuenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. Nō pos-
 sum iudices litis huius dissimulare facinus, innocētius fuerat ut ego nollem reuerti. Viderint
 sanctissimi uiri, qui receptas nominū persuasiones uelut aliquā seruitutē charitatis attēdunt.
 Me si quis interroget, nullos affectus tantū nasci puto. Et si quis omnia uera rōne respiciat, q̄-
 quid liberos, frēs, propinqs inuicem tenet, amicitia est. Homines igit̄, q̄s cum maxime incre-
 dibiliū reꝝ loquit̄ inuidia, sumus sine dubio non eiusdem ps animā, non eiusdem pondus
 uteri, & quanto minus in causis, tanto plus in affectu est. Admirabilior charitas in quam coi-
 mus uiribus nris. Non pudet iudices hanc fieri persuasionē, minus debet homini qui aliquē
 ideo tantū amat, quia necesse est. Ita est iudices, ita est, a primis statim aetatibus in eandem co-
 ire uitam, habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum est, ut nos statim fama cōmitte-
 ret, & tali certamine cōimus, ut si quid accidisset uni, deberet alteri exemplū. Inde est q̄ & pa-
 riter reuerti contēpsimus, & quasi facilis eēt inē fidos, placuit sub incerto pelagi cohærere.
 Nec tñ uanitate, nec discursu putetis extractos, magnas & inexplicabiles nauigadi fuisse cau-
 sas, uel hinc potestis aestimare, q̄ nos non detinuit hic mī. Vtū ne igit̄ iudices sumere de no-
 bis etiam nunc uoluit experimentū ip̄a amicitia, & parē fortuna credit hoībibus adhuc tantum
 foelicif amantibus. An hæc est magnæ semp op̄inionis inuidia, nec ulli unq̄ tam plena con-
 fessione laudant̄, ut illos non ip̄a q̄q̄ amicitia tentare uelit. Littoribus appulsi sumus, homi-
 nes, quorū omnia casus, fama cultodiebat, consumimur terrore, qui parētibus statim cæcitas ē.
 Hinc illud euenit, q̄ sumus parif alligati. Sic magis aduersus solutū carcer inuētus est. Pudet
 iudices fateri, iam in hoc uictus, iam inferior recessi, ex duobus magis amat̄, quē tyrannus pa-
 ratus est alligare. Quantum tibi amice debeo. Non potuit nos diuidere nisi mī. Tibi primum
 cæcitas nuntiata ē, tuus hic affectus fuit, q̄ hoc credidit tyrannus, quid ille non fecit, ut rex de-
 siderauerit uicariū corpus. Amplexus ē catenas, sponderi sibi uoluit hoīem reditūꝝ p̄ maria,
 per mīrem, repromisit de incertis tanq̄ de animo suo. Quis hoīm p̄ se tā multa fecisset. Præsti-
 tit inquam amicus, p̄stitit rem, quam uidebat̄ ideo tyrannus indulsisse, ne fieret, & hoīem qui
 in rebus humanis hunc eē nolebat affectum, decipimus dū tentamur. Ego non inuenio cur
 horreat mī carcerē, quid sibi uelit quasi destinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cu-
 ius nō interest an aliū occidat. Miserere mī (si quis est magnorū meritorum pudor) querere q̄
 unum de cæcitate impatientius ex nobis amaris semp ablentem. Cui tu fortunas, quibus ne-
 cessitatibus inijsis manum. Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrānus nūc
 mihi portas aperiret, subsidio nauigiū pirata p̄staret. Si mehercle añ morerer, ire deberes mī
 ad diē. Misera nō intelligis quāto te magis plus obligauerit amicus: plus debes hoī, q̄ me tibi re-
 misit, ex q̄ pati non potes ut reuertar. Libet mehercle iudices, libet misereri hoīm, qui me lau-
 dant reuertentē. Amicus mihi credidit ut redirem. Ita nunc ego facio rem magnā, ego sum ille
 bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicētis fides ē, facinus mihi uidet̄, q̄ scio me
 non eē periturū. Sentit iudices & ip̄a mī rem se facere turpissimā, si necessitate detinear. Itaq̄
 mulier, q̄ adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legē subito conuertit̄. Pessima iudices cā mīis ē,
 in qua plurimū lex pōt. Liberi parentes in calamitate ne deserant. Facinus est iudices hoc di-
 ci homini reuerso. Ita nūc ego cōtemno mīrem, ego despicio cæcitatibus obsequia, hō qui oīm ca-
 lamitatū mearū ambitū in hoc cōsumpsi ut redirē, qui inter sup̄mas sollicitudines non p̄ me
 rogauit. Mihi quiq̄ contumaciū supplicia liberorū, mihi neglectæ pietatis minā inuidiam.
 Bone iupiter, quanti mihi cōstitit ne malus filius uiderer. Imputem tibi necesse est mī q̄ me-
 um amicū p̄pter te reliqui, ad quē facinus ē nō reuerti. Nondū iudices necessitates meas, nō
 dū amici refero, interim cōtendo tunc eē tñ legis huius usum, cū in calamitate soli sunt paren-
 tes. Magnam partē mortalium fortuna dimisit a legibus, nec ulla iura tā tristia sunt ut ea in
 aduersis patiant homines. Ego cū me necessitas rapit, sic habeo queri quasi relinquare. Excusa-
 tæ sunt parentibus liberorū calamitates, & si quē lex ista dephenderit, in alterius tatū transeat
 necesse ē tanq̄ orbitatē. Quid em̄ si me detinente mīre alter e latere reuocaret, & si bella mi-
 litē poscerēt, si legatū patriā dimitteret, ueluti ad ppriā descendā necessitatis meæ cōploratio-
 nem. Si me damnatū poena cōstringeret, uidelicet effringeres carcerem mī, inijceres carnifici
 manū, & perituri filij iugulū auctoritate iuris operires. Dij deaq̄, q̄ longe ē lex q̄ retinet ho-
 minē, qui pene nō uenit. Nescis quantū intelligo mī, quantā inuidiā debeāt facere liberis pa-
 rētes, a quibus relinquunt̄. Mater quæ se deserit querit̄, illud exclamet. Filij meū ciuitas pegri-
 na solli-

na sollicitat, ut amoenos nescio cuius recessus orbis petat, debilitati meae subtrahit humeros, ljuvenis meus abducit amore meretricis, & ab officijs civitatis vitijs abstrahit oculos. Eiusmodi gemitu filium necesse est persequaris, ut quod detineor obiter & poena sit. Non facit ista lex ad liberos, qui misericordia detinent. Ut turpe sit quod recedo, in eo tantum est ad quem reuertor, & ut facinus sit relicta mater, non faciunt nisi causae relinquendi. Homo qui ad tyrannum reuertor, si malo animo relinquit matrem, dignus sum qui detinear. Non est itaque quod subinde nominis vestri beneficia mater opponas, non est quod utilitati tuae fieri poterit, si credimus esse in rebus humanis, & alteri affectum amicitiae, si quam mihi videtur natura excogitasse, ut coire inuicem possit totum hominum genus, quae ideo nondum circa se tenet omnes admirationes, quia tota non contingit, quae tamen peruenerat ad incredibilem fidem, nisi illam uos impediretis. Amicitia plurimorum corporum, unus animus, uicariae manus, fortior quam matris affectus. Rogo quid refert, quid uocet ille qui sic amat? Quid interest ex quibus magna merita descendant? Vultis scire quid de hoc affectu sentiat mater? Et amicum meum putat malle ne reuertar. Finge me positus paulisper meritis, quibus obligatus sum, hoc tantum dicere. Amicus alligatus est, ire uolo mater ut redeat, ut consolatur, ut dominum rogem, ut si tyrannus exegerit, uicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc est tempus, propter quod coimus. Nescias an diligat, cuius non habet experimeta nisi sola foelicitas, & si uitae praestes omnia secunda, amicus otiosa res est. Diciturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imo genus hominum, & nos in hanc fidem persuasionis receperunt, ut si hoc faciam, nemo miretur. Vis scire mater quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico praestare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueret. Differo interim causam amicitiae, agere paulisper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, uolo reuertam. Nulli unquam mater plus commisit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res favorabilis contingit, si decipit, qui sibi excogitasse contra omnes amicos uidetur, ut illi imponeremus. Non est quod mihi supplicia, quod omnem mortis apparatus mater opponas. Facinus est, id tantum hominibus bene credere quod expediat, & actum est de rebus humanis, si sola seruat utilitatum fides. Infinitum est quantum mihi crediderit tyrannus, si me occiderit reuersum. Intelligit iudices & ipsa mater, quantae reuerentiae locum amicus obtineat, quae incipit contendere affectu. Nisi fallor igitur, cum ego sim materia litis, hoc primum aestimare debetis, uter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectu tuo genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam precipiti dolore uoluisse? Quid aduersis tuis praestare faciem, & in oculos tuos accipere nuntium? Non reliquisti tibi ut redimeres, sine dubio adiecisti ad matris affectus, oculos in media orbitate fudisti, sed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi praestitit iste qui se citra filium consumpsit affectus? Plus fecisset mater quae esset ad tyrannum. Alligatus sum, tu nunc sic flebis, tanquam soluar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. In quibusdam calamitatibus desperatio non est summus affectus, & quisquis orbitatem statim credit, festinat ad impatientiae securitatem. Dissimules licet mater tantae pro me impatientiae, tam incredibilem affectus, amicus ree difficiliore fecit, quod seruaui oculos suos, ut alligares. Diu deaque quantum ille praestitit qui mihi inuidit poenam meam, nec recessit. Ille ille terribilem carcerem facit, qui inde praecedit. Iam non corporis nexus haerebat, nec aliud quam resederant pondere catenae, consumpti longo squalore uultus, concretae noctibus diebusque super ora lacrymae. Miseremini iudices, ne perdat auctoritatem meritum, quod ultra expectationem est. Ponite sub oculis alligatos, quorum alteri amicus redemerit, alteri mater. Rogo uter plus fecerit. Bone Iupiter quae auide, quae fortiter uincula nostra tractauit, quibus ille precibus exegit, ut sibi crederet. Accipe, inquit, has manus, haec membra, si fieri poterit ut amicum matris remittamus. In totum explebo, si uideatur, uicaria poena locum recedentis. Vel si uis utique tibi dimissa membra restitui, spondeo quaecumque iusseris aperto iugulo dare. Fidem deorum hominumque, quod non factum est, ut amicum poeniteret. Ingestum est misero illud carceris tenebraeque secretum, grauioribus uinculis opus est carnifex dixit ad bonum amicum. Accedere ad illud cubile iussi sunt homines nocentes, & subinde dictum est. Vide tamen amice, si tanti est. Vna uox, unus miseri gemitus, urite, lacerate, distrahite, ille tamen reuertetur. Miserere mater, magna res agitur, amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. Excuso me uobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuso, quod hoc fieri passus sum. Vlla ergo in rebus humanis necessitas tanti fuit, ut illum amicum meum in carcerem ipse deducerem, ut squalorem meum, meas catenas in membra festinantis exuerem, ut tam abrupti comatus die contra tot incerta praemitterem? Testor te misera conscia, & si quod nos in illa necessitate numerum aspexit, quantum simus rixati circa catenas, quae omnia fecerim, ut ille potius ueniret ad matrem. Fateor iudices, unius cogitationis pudore uictus sum, quod tam magni beneficii difficultatem ab amico non accipere, affectus uidebat hominis, qui non credidisset. Miserere mater, ne me solutum putes, amicum alligauit. Haec sunt catenae quae regunt membra, quae per maria, quae per infinita terrarum spacia restringunt. Sic non poterit carcer effingi.

Inuideo

Inuideo tyranno, scit alligare amicos, scit tenere dimissum. Iterum ac subinde proclamem necesse est, ego amicum meum alligavi, & ut te uiderem, poenam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus praestiterit animo, sed ego rem feci hominis non reuerfuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, interrogo quid faceres, si nos ad te uidendam deduxisset alligatos aliq̄s satelles, si barbarus aliquis: Fruereris oculis, fruereris amplexibus: Non est, q̄ te ista tanquam leuior, tanquam expeditior conditio decipiat. Quid putas esse, q̄ me dimisit solum ire quo uellem: Crudelis artifex non reliquit nobis ut imponeremus. Superuacuo igitur hoc uos in matris causa mouet q̄ caeca est, hoc q̄ nobis inuidiam facit uulneribus oculorum. Nolite detinendi putare causas, idem uidens faceret. Nec plus est quod nō potest caecitas ferre, q̄ mater, ut aliqua filio carere non possit, nonnunquam calamitas facit. Quod si iudices in persona mea, nec affectu, nec meritis inferior est amicus, quid aliud iustitia uestra debet attendere, q̄ uter plus patiat: Iam satiauit dolorem mater, egressit aet̄us, effudit impetum, iam non desiderant oculi, cum cadunt. Adijce, q̄ hanc qualemuncq̄ fortunā inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia ministeria sua debilitas, suas comparationes. Vis scire quanto intolerabilius sit quod patitur amicus: Excaecauit te q̄ ego sic tenebar, accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

¶ Argumentum Declamationis. XVII.

Filium ter abdicare uoluit pater, uictus. Inuenit quodam tempore in secreta domus parte medicamentum terentem. Interrogauit quid esset, cui parasset. Ille dixit uenenum, & se mori uelle. Iussit pater bibere. Ille effudit medicamentū. Accusatur a patre parricidij.

Pro filio contra patrem.

Lassatus per diuersos miseræ mentis aet̄us, & eundem dolorem, dum me ab utroq̄ animi genere semper quod impulerit abducatur, & in pertinaciam desperationemq̄ neutra mihi liceat perferre patientiam, hoc primum a notissima clementia uestra peto, ne miremini, q̄ inter tam uaria, tristissimaq̄ facta, consilio diductus sum, nec pro malis meis quicq̄ melius inuenire potui, q̄ ut morerer, nec pro innocentia, q̄ ut uiuerem. Notio igit̄ iudices inauditoq̄ genere discriminis, utriusq̄ animi reus, qua satis calamitates meas comploratione, quo deshebo gemitu: Filium mori uolentem pene occidit, q̄ interuenerat pater. Videtis adhuc illa secreti nostri contentione rixantem. Quicquid citra suprema, citra exitium est, contumaciam uocat, quantum absolutionem aspicit, uitam. Quis post hoc quærat ac dubitet, q̄ me affectu iusserit uirus haurire, qui parricidium uocat q̄ non biberim: Permissurus fuit, si bibere uoluissim. Quæso itaq̄ iudices, delationis hodiernæ penitus uelitis perspicere causas. Obijcere putatis parricidium patrem pro se: Necatur, uritur, sine dubio torquetur. Vita ex hoc tamen non potest ferre, q̄ mori filium iussit, nec coegit, & scit facinus fuisse in imperio, si innocentia est q̄ recusauit. Suæ quod crudelitatis est, uel ab inuidia se criminibus meis defendit, excusat, & ne uocem illam tanquam peractum facinus oderitis, substituit p̄ malo patre miserum. Hic est iudices deprehensæ impietatis aet̄us. Nemo unquam uolet innocẽtem filium uideri, quem uoluerit occidere. Illud quoq̄ iudices a grauitate publica peto, ne quis me mori uoluissim non credat contumaciter. Adhuc prioris constantiæ meæ more defendor, alia est mihi ratio cum uici, & fortior sum reus, q̄ absolutus. Sed tunc tantum par esse nō possum calamitatibus meis, cum me constare coepit nihil aliud esse, q̄ miserum. Bene q̄ rursus uocauit in forum, iussit integritatis agere causam, fecit ut mihi uidear perdidisse mortem. Si poenitet patrem, q̄ me bibere iussit uenenum, ego ferre possum q̄ effudi. Licet igitur immittissimus senex confundere publicos conetur affectus, querelarum fronte mutata, nō sumus noui uobis accusator & reus, nec nos modo pietatis euerfæ recens asseruit immanitas. Parricidam me olim uocat, ita est enim iudices, ita est, iam pridem hominum nefandorq̄ solis nominibus accusatur. Sic mihi illa prima patris maledixit asperitas. Hic est ille, quem desinere iam iusseratis, qui semper ad uos recurrit, & uincitur. Fallitur quisquis illam de moribus senis lassitudinem, uel patientiam sperat. Patri qui abdicare non potuit, minus est filius nocēs, q̄ absolutus. O pertinacissimum accusatorum genus, uicti parentes. Dum auctoritatem nominis uestri fortius imperiosis asseritis affectibus, & ne pudorem poenitentiamq̄ fateamini, contumacia uindicatis errorem, calamitatibus meis accessit, ut ter absoluerer. Nanq̄ ut erat in superuacuo odio mei senex, prima luce deprehensus, ferre non potuit q̄ reddebar inuito. & quia a iudicibus non impetrauerat ut abdicaret, apud se tenuit, ne desineret hoc uelle. Credidit tamen aliquid profecturum, querelarum errore repetito, & sperauit iuxta contentione suam, ut lassesceret aliquando pro me iusta miseratio. Quid facerem igitur: quo uerterẽ iam fatigatam innocentiam: Nec exire me decebat ex domo, ne uiderer, quicquid uos non cre-

u dideratis,

PRO FILIO

dideratis, agnoscere, nec expectare poteram, cum mihi rursus aliam seriem malorum minaretur, quod me iam coeperat pater, contentione qua uobis irascebatur, odisse. Tandem infelix mihi fertus mei, misertus patris, cum de praeteritis prospicerem iurgia tam longa, quam uitam, captiui fateor omnem occursum, quem mihi uidebar exasperare praesentia, exorare dum morior, & tanquam nouissimi ambitus genus excogitauit, ut me in honorem sui, reuerentiamque perirentem, sic odisse desineret, quomodo parcere solet ira cedenti. Non habet alium quam mortis exitum filius, qui nec reconciliari potest, nec abdicari. Erat in domo nostra locus, in quem secedebam semper reus, in quem reuertebam absolutus, querelis meis lachrymisque iam conscius, in quem se ferant. In hunc non tanquam custodiae patris imponerem, (nam quid possit inueniri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura sequeretur?) sed sicut solent qui immori uolunt, pudore non ira ab omnibus, quae uidebantur auocatura, secessi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuosum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum est integritatis nimia simplicitas? Non putat se posse deprehendi quisquis uenenum parat, ipse poturus. Totus oculis, animoque conuersus, haerebam miser in opere moriendi, nec dissimulo, cum quadam cunctatione, cum mora, sicuti bonae conscientiae lenta mors est, nec precipiti per suprema trepidatione festinant, quos hoc solum, quod sui miserentur, occidit. Abijt per tacitas conquestiones mens, in obitus contemplatione posita, & hausturus potionem qua renunciam rem humanis, totam apud se repetebat animus innocentiam suam, cum pater secretum, quod per impatientiam pereuntis impleueram, quantum credo, lachrymis meis, gemituque perductus, intrauit. Non potest uideri, iudices, suspicatus aliquid de parricidio, quid tererem, cui pararem, nesciebat qui interrogauit. Nuntio uobis sanctissimi uiri, nihil a morientibus fingi, nihil uita laborante simplicitas. Ad subitum interuentum patris, non tanquam deprehensus obstupui, facinus me tacente, non pallor, non est confessa trepidatio, nec sicut accidere nocentibus solet, illa obuia semper errantium patrociniorum uerba uariaui, cum me repente interrogatione subita auocauit, abduxit, quaesiuit quid tererem, cui pararem. Sed ego sine cunctatione, sine tarditate respondi, & me mori uelle eadem ueritate, & confessus sum uenenum esse quod terebatur. Date iudices patrem, qui filium mori nolit & credit. Quis habeat iudices dicenti fidem? Venenum filij quod inuenerat pater, non ille potius effudit, iterit quoniam imo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam uidebat, & mihi mortem quam promiseram, quam minabar, ingessit. Bibe, inquit. Quis post hoc iudices expectat, ut continuo paream iubenti? Ita demum mihi non est aliud relictum, si patri parui. Audite nunc dii pariter atque homines, quid post tres abdicaciones, & querelas, toties iudicium grauitate percussas, uelut a tonitru, amens nuntiet saeculo pater parricida saeuus, parricida crudelis. Non bibi uenenum. Hoc est totum facinus meum, uiuo, respondeo, non fugio iudicem, non cedo criminibus. Iam non miror quid sit, circa quod impatientia deceptae crudelitatis exaestuaret, plusquam orbitatis gaudium, quod modo perdidit senex, sperauerat ut occidere me posset meo ueneno. Sed quatenus inuenisse se putat quod crederetis, ut contentionibus subinde damnatis, auctoritatem de nouo dolore circumdaret, inusitata commentus est. Quae sola mihi superest ratio uiuendi, facinus ea simplicitate, ea fide denego, qua confessus sum de ueneno. Parricidij agis. Abstulisti quidem mihi partem, ut exclamarem hoc loco, fieri non potest. Scio quantum defensionis meae difficultatis adiecerit, quod iam pridem in domo nostra humanorum pignorum ratio non consistat, sed pronuntiatum liquet, utri ex nobis facilius sit impietas, uter iuxta alterius languorem summa non fecerit. Tu unicuique quotidie perturbare conaris e domo, uelles inopia mea, uelles aspiciere squalorem. Ego osculor illas expellentis manus, ego abijcientis genua teneo, & ad patrem, qui me tam notabiliter odit, non habeo cur uelim redire, si non amor. Praeualeret nominis tui fortassis auctoritas, si contentio nostra coepisset a ueneno. Consumpsisti quicquid est, quod parentes ab omnium scelerum suspicionem defendit, non habet pater unde parricidium de filio credat, nisi quem posset occidere. Me quidem pater infelicis huius persuasionis simplicitatem, si quis interroget, nec a te parricidium fieri posse credo, nisi meo ueneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignorum, nullis difficilius, quam liberis puto. Vos adhuc in suprema nostra praecipitat auctoritas, qui filium occidere uocatis plerumque grauitatem, sicut abdicacionis emendationem, sicut reliqua supplicia nostra rationis fronte protegitis, cunctosque praerigidae mentis affectus, uocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus istud possumus concipere, nec miseri. Non perueniunt ad nefas istud, nec necessitates. Omnis citra desperationem dolor, ira languescit. Et quanto dii deaeque difficilius, si patretur sine conscio, sine ministro, totumque facinus, & animum filij poscat, & manus. Memento cuius obijcias immanitatis horrorem, patrem occidere uelle, hinc tantum accipis uires, ut mori possis deprehensus.

hensus. Vt sciatis, inquit, uerè esse quod obijcio, & abdicare uolui. Nò pòt pater efficere genus querendi, pertinacia pbationis. Tu cū dicis, filius me uoluit occidere, uideris tibi facere prioribus iudicibus inuidiā, exclamare uos faciles, uos misericordes, hunc mihi redditis. Sed iniquissimū est ut abdicatio, quæ nec in sui ualuit effectum, fidē maiori crimini præstet. Nò sum reus inexplorati pudoris, nec antea facta uitæ meæ sub hodierna primū lite tractant. Felicior innocentia est citra suspiciones, certior post reatum, & quantum infamiae præstant obiecta, dū nuntant, tantūdem auctoritatis absoluta restituit. An scilicet superatus est gratia pater, & apud senes, & apud parentes auctoritate præualuit: Viderint qui calamitatibus suis sic blandiuntur, ut sibi affuisse credant misericordiam, fauorem, filius a patre delatus nunq̄ poterit superior esse nisi causa. Sane tamen feramus, ut prima abdicatio nò egeris totum dolorē, multa tibi de criminibus meis uerecundia querendi, multa paternæ pietatis abstulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuersus es in forum iam ad iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam uicti & redeuntis in damnatā colluctationē. Acrior semper ex uerecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa redituræ reum. Quā multis placet illa de dissimilitudine pnuntiationis auctoritas, & seuerior uidetur diuersa sententia. Tertia uero abdicatio dii immortales quæ apparatus, quæ mouit ambitum, Ego miror quod mihi licuit audiri, qd me non statim primus querelæ tumultus oppressit. Quid post ista noui p̄ obijci p̄t? Inter leges, inter iura consenui, non habeo in moribus meis, quod nò melius iudices sciant. Scilicet capit natura rerum ut futurus parricida non præmiserit notas, nullis ante sit maximi sceleris immanitas tumultuata flagitijs, & quandoq̄ culeo, serpentibus expianda feritas, sub placida mente primam pertulit ætatem. Aliud est miserorū genus, quod clementia, quod succurrendi fauore dimittitur. Absoluerunt me qui sciebant nò profuturū mihi quod nò abdicarer. Proclames igitur licet, subinde detuli, sæpe questus sum, ter abdicare uolui, hoc tamen res ista debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim sequitur pater, ut me tuis criminibus accuses, quod nocentē tuis moribus probes filium. Parricidā nò facit seueritas uestra, nò sæuitia, nò terror, ad tam grande facinus nò ira opus est, sed moribus, non dolore, sed mente. Omnes iniuriæ leuius exasperant, leuius oderunt, innocentis filij ultio est, mori. Quod si manifestum est, nihil tunc in moribus fuisse meis, quod posset eē suspectum, æstime mus unde postea traxerim parricidij causas. Vos libet interrogare hoc loco iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrē, omni nunc sollicitudine, omni labore custodiam illam gratiā, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quō perfoluo iudicibus, illud, ppter quod audeo domū reuertī, propter quod nò timeo casus, non subita p patre, non maligna facta. Fidem nò capit, ut me tres absolutiōes & innocentē probauerint, & effecerint parricidam. Præterea pater q̄ infirmū me, q̄ trepidum reddit ip̄a uictoria. An scilicet ignoro q̄ me reuersum circumfistat totius domus maligna cura, q̄ uiuo inter homines quibus apud te gratiam parat, si de nobis aliqua mentiantur fingant? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, q̄ aliquid superamus de testamento tuo. Quid ego, nò sentio q̄ simili scelere missus in domū, a charitate tñ exclusus, abiectus sum? Rogo qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conuestione præditus? Quod uis patrociniū sperem p parricidio meo? Defendi nò possem, si bibisses tu uenenum. Finge me parricidij uoluntatē, finge habere causas, unde occasionē, unde fidutiā? Ego nec mori possum, nisi ut deprehendar, uenenum puto, qui ministrū, qui nò inuenio consciū. Despicior a liberis, cōtemnor a seruulis, euitāt sermonē meū, colloquia fugiūt, & charitatē tuī simulāt odio mei. An uidelicet spero posse fieri ut ip̄e porrigā? Est em̄ mihi ad cōuictus tuos facilis accessus. Venenū mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et uirus plentaneū paro, qd statim, qd subito corripiat? At quæadmodū mihi supetfit ulla de sensio? an lentū, & qd tarda peste cōsumat, scilicet ut nò statim exclames, ut te meū uirus bibisse nò credas? Rogo, cui parauī uenenū, qd dare nò possum nisi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentū est & hoc ip̄m q̄ habuisti uenenū. Om̄ibus iudices, quibus ad scelere conatus adiuuat deteriorū quotidie foecunda mortalitas, nò hanc solā potentia natura cōcessit, in quā malis mentibus & nocentiū ducunt ingenijs, sed illis usus ex anio est, totūq̄ qd faciunt, de conscia possidentis accipiūt. Quid em̄ si latronē gladio tñ probes? Sic munimus & somnos. Excute peregrinātū um linus, hæret tela sollicitis. Nò uerant ista leges parere, p̄spicere, nec instrumēta pbibēt, sed æstimāt usus. Finge me uelut in mediā p̄spicitate uitæ, pclamare. Venenū parauī, ad qd icerti casus, ad qd languor, dolor, ad qd cōfugeret improuisa debilitas. Miramini q̄ hoc fecerim hō, qui circa me fortunā, qui discrimina humana lassauī, cui nescio qd adhuc paret toties uicta delatio? Debit habere in sua prate mortē, quæ iā pater poterat occidere. Nò est, inq̄, credibile ut mori uolueris absolutus, q̄ reus noluisi. Poterā quidē dicere pat̄, uixi dū spero fas eē ut incipias

u ij aliquan.

aliquā misereri, ut te squalor meus frāgit, mitigent lachrymæ, pallor exoret, sed ignoscere inācentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defensio. Vixi ne me uideret expulisse de sæculo profundæ scelestæ deprehensa trepidatio, ne super cadauer meū proclamare posses, certe merito timui, merito prædixi uenenum, qui uiuēdi nō habebat audaciā, ne supremis meis cōuiciare ris, ne quid posses obijcere iam nō negaturo. Verū tibi de impatiētia mea fatendū est, eadē mē te nolui mori cum abdicares, qua nō bibi cum iuberes. Sed fruiere iterum, fruiere sæpius cōfessione tā misera, & quia oculos spectaculo nō licuit implere, fatientur aures, uolui mori. Adijce si uideretur, hanc malis nostris cōtumeliam ut interrogos quare, abdicare me subinde uoluisti. Quid ais reꝝ naturæ pietas: ita iustiores causas habet impatiētia, q̄ corporæ damna, q̄ facultatum tristis euerfio: In suprema præcipitat me pater. Ita nō hæc una uox complectitur omnes calamitates: Nō uidemini nunc uobis uniuersos audire miseros: Possumus fortassis aliorū accedentium sperare sinē, nō habent proximorū odia regressum. Quæcūq; nexus accepere naturæ, & quæ sanguine uisceribusq; constricta sunt, nō laxantur diducta, sed pereunt. Quæ de primo tenore nascendi uix in cōtrarium iuxta deflectunt, diuq; prauitatis suæ rigore durata, mox in pristinum cursum remissa nō redeunt, sed quo totum pondus omnesq; uires inclinata traxerūt, uigore q̄ sibi permissa creuissent, in ipsius uitij robur adolescūt. In hoc est tota difficultas, ut incipiat nō amare filium pater, hoc cum frontem cōfessionis accipit, reliqua præcipiti fauore decurrunt, & redituris charitatibus obstiterat odijs. Semel sibi parentes liberiq; mutant, semel auferunt. Fœlices qui habēt in conscia sua, qd̄ debeant emēdare, corrigere. Illa demū pōt ira desinere, quæ coaluit ex uitij liberorū. Ego quid facio, cui nō luxuria, nō est mutanda petulātia cuius abdicatio nō de meis, sed de patris moribus uenit: Frustra mihi exhortatiōes, frustra blādient uana solatia. Hoīs quē pater odisse nō desinit, unus exitus est, ut se oderit. Et quantulū habet de toto dolore nostro illo q̄ uenit ad iudicē dies. Ego cū dico pater me odit, illud exclamo omnes sine me sunt festi dies, omnis lætitia sine filio, nō alloquit̄ mœstū, nō assidet ille lāguētī. Gratissimus quisquis de nobis tristius aliquid attulerit, quisquis maledixerit, cōuiciatus absenti. Ego si hoc possum ferre, merui. Alia sunt aduersa, quæ de cōtinuatōe sui patientiā parāt, quæ durant assiduitate, firmantq; mentē, q̄ te pater oderit, quotidie nouū est. Minus fortassis urant inuicē simultates, & mutuis detestatiōibus inuisa respirent. Odiū is tm̄ filius perferre poterit qui & ipse oderit patrem. Vos nunc iudices, uniuersos quinimo mortales infœlicissimus iuuenis iterrogo, quid me facere uultis. Explicuit nos sine dubio de criminibus exitus, q̄ absolutus sum, tm̄ nō hoc effecit, ne mori uelim, sed ut mihi liceat & uiuere. Victus sum em̄ mehercle, uictus sum iudices absolutiōibus meis, & (quæ certissima est animæ laborantis infirmitas) misera fœlicitate defeci. Quē uultū domū reuerso, quē suadetis animū: Nō decet gaudiū meū, exaspero hilaritate, offendo tristitia, capto sermonē, inuisus sum tanq̄ arrogāter intultē. Doloris causa dicor si pp̄sus aspiciar, uideor si recedo cōtemnere. Quousq; uince: Nesciunt prorsus abdicatiōibus mederi, qui nō statim cedunt, qui cōscia suæ rigore nitunt. Nō uincit pater, nō sum absolutus, cū domū ueni, nemo me diligit, nemo reueret. Iā ad nos de penatibus illis non pertinent, nisi secreta, nisi latebræ. Nō exuo, nō depono sordes, & mihi q̄tidie senex tanq̄ accutatur occurrit. Attēdo quid faciā, quid loquar, qualis aspiciar, & (qd̄ malignissimū est sollicitudinis genus) meip̄e custodio. Satiasti me uita, satiasti, & cū fœlicibus q̄q; ueniat ex nimia p̄speritatis cōtinuatōe fastidium, qd̄ tediū paras lassitudine miserorū. Cōsumpta est in lachrymis, in p̄cibus ætas, exacti sordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi cōtra tā indigna, tā grauiā p̄mittit integritas: Abdicari debet quē nocentē p̄ odit, mori quē innocentē. Sed ut credamus inq̄t, uoluisse te mori, cur potissimū ueneno: Possis q̄dem p̄ hāc de oī supremorū genere litē facere morientibus, & quia reꝝ natura uarias fatorū uias indulgit anix, in nullo nō exitu simili rōne rephendas qcquid electū est. Sic sup̄ strictū nudatūq; mucronē, p̄clamares, cur nō ueneno: Sed nihil est delicatius exitu, quem nō supplicia, nō metus, sed collecta de calamitatibus cōmēdat infirmitas. Mihi tm̄ p̄cipue cum hoc mortis instrumēto pp̄ria cōcordia est, nō spargit cruorē, nō trucē cadaueris relinq̄t aspectū, placida est, quieta est. Ingratissime senex, ego & hoc sic moriēdo p̄spexerā, ne me occidisse alius uideret. Te nūc apphēdo, te interrogo p̄, ita parricida sum ego q̄ uenenū afferō in domū tuā imparatū, rude, terēdū, cui tā multa restant anteq̄ dari possit: Ita parricida sum, q̄ iuxta te quæro secretū, q̄ de potiōe tibi incerta, quā nemo detulit, q̄ simplr̄ tā facile r̄ndit: Secedo in mediōs penates, nullos ab introitu p̄pono custodes, nō euito trāsitus, nō excludo uētuos. Rogo utrū hæc oīa sunt occidere uolētis, an mori. Venenū qd̄ tibi pararet, inuenisses absconditū, multū circa illud palloris attoniti, cōcisa uerba, trepida suspiria & me negantē. Parricida dephensus effudisset uenenū, ne fateret. Cur ergo, inq̄t, si tibi paraueras, nō bibisti: Breuē p̄ & lēdm̄ naturā cōditiōis humanæ r̄ndeo, nihil aliud eē

in pote

in potestate miserorum, quod ut mori uelint. Ego cum dico mori uolo, non hoc dico, moriturus sum, de anio meo, respondeo, non permitto de fato. Miraris quod quis iam teneam uenenum, multum tamen adhuc casibus incertis; superest accipere: pro solis plauerunt uisceribus uitam tamen ab ipsa desperatione redeuntem: Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipsius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iam etus explicuit. Tamen consentaneum est ne moriatur qui uelit, si quod quod morimur inuiti. Sed malo sicut coepi simplici tecum ratione consistere. Nihil aequae pro impetu constat, quod mori uelle, nec quicquam res humanae impatiens habet pereuntis affectu. Hunc si retinere uelles, sufficit ut morereris, & rationem quod homini mortis eripiet, si quis abstulerit ardorem. Frangit animum quod quis interuenit, abducit, auocat quisque alloquitur. Ambiant cuncta moriendi spacia per uita. Ideo nos mehercle crediderim eiusmodi exitum eligere secretum. Minimum est quod confundat hominem infirmitate morientem, & exiguis causis opus est, ut displiceat obitus quem misero suauiter integritas. Quid si interueniat aliquis, quod gaudeat, quod iudicari se putet, si testes adhibeat oculos, quibus uidentur sit: Statim mehercle arrogas uita simulabit, statim contumax dolor cum deprehensa morte dissentiet. Nescis quantum mihi haesitationis paue ris, cum interrogas, dum respondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me uero tunc pariter omnes tenuistis affectus, indignatio, pietas, reuerentia, dolor. Ego, propter patrem mori possum, coram parte non possum. Adijce nunc quod & dixisti, bibe. Si mehercle laucium palpitantem iussisses adigere ferrum, pro merere clusis uulneribus animam, si stringere apratos ad colla nexus, conarer abrupto desilire laqueo, si non iniiceres manum ad precipitia, properanti, flecterem in plana cursum. Merito prorius anima secretum solitudinemque captaueras. Interuenit pro, actum est, perit ille susceptae mortis ardor, & utroque nos resoluit affectu, mori non debeo si uetuerit, non potero si iusserit. Bibe, inquit. Nondum quidem potionis uirus aptatum est, sed me ideo deprehendisti, quia adhuc terebat. Multa tamen mihi pro ante facienda sunt. Volo prius conuocare seruos, contrahere libertos, conplorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi uero tunc adiecisse uisus es, teneris, haeres, eamus ad iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem uenenum. Interrogare uos uelut in illa secreti nostri praesentia liber, quem mihi post haec uocem, animum datis: Dicit hoc accusator, dicit hoc uictus, dicit secreto, dicit sic ut possit negare si bibero. Bibe. Ego quidem uolo, & hoc quod maxime paro, sed totum hunc animum senex tua auaritate mutasti. Bibe. Quid restat aliud quam ut recusantis ora diducas, ut infundas per oppositas manus: Mihi uero tunc excidit quid uelim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, uultus parricidalis ardore suffusos, iuberi mihi uidebar ut biberem tuum uenenum. Nescisti pater pertinaciam meam seruare, nescisti Filium, propter te mori uolentem deprehendisti. Vis occidere: ueta, in uade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis: iam defino irasci, iam reuertor in gratiam. Properabo ut hoc secum aures serant, ut impatiens tua fruamur oculi. Tibi imputes quod me retorsisti, quod ablata sunt sacramenta pereundi. Innocenti facilius est mori, si rogetur ut uiuat. Fide deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impulisti contentiois ardorem, cum diceres, bibe. Nec uiuere mihi libuit, nec mori. Breptus sum misero anio meo, & improuisa uoce percussus, steti sine affectu sine negatione attonitus, amens, & me pene aliter occidi. Nihil est profecto improuisorum dolore torrens, & fractae malorum contentiois mentes ad inexpectata caligant. Non quarelas post hoc inuenio, non uerba, non lachrymas. Ad nullius rei conatum sufficit mori alterius animo, & suo ueneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non poenitet tamen illum fixisse, illum non poenitet spiritum rigoremque pereundi tanquam parricida moriebar. Pater qui queris, quod non bibi, iam nunc diceret deprehensus erat, negare non poterat. Etsi nunc ter abdicatus, & me contenderet ad iudices meos redire non ausum. Bene quod sic effudi, tanquam rursus uita placuisset. Venenum quod uidere deprehensum, nemo ideo bibisse crederet, quia sibi parauerat. Dic nunc, non fui passurus si bibere uoluisses. Deinde hoc sic probas, ut me hodie quoque coneris occidere. Non eras passurus. Quoniam pro fide iniicis manus, potuit eadem potuit peragi breuitate qua iusseras. Non eras passurus. Deinde non timuisti, ne mihi animum pereundi uel hoc faceret, quod putabam me iuberi. Facinus est si morior, ut postea quera an uolueris occidere. Tu licet inuidiam uocis illius alterius mentis simulatione defendas, occisuri tamen fuit ipsum experimentum. Nec interest rigoris, quaedam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc quod mori, quem non mouit hoc, quod paratus est mori. Quid nunc faciam iudices pertinacissimo rigori: in quod me componam patientiae genus: uidetis hominem quem nullus animi mei status mutat, quem constantia nostra, quem offendat infirmitas. Viuere uolo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortassis aliquid (si nobis hodie quoque clementia uestra succurrerit) parauit. inuenit. Quis finis, quis exitus credibile malorum: de filio absoluto fecit ut mori mallet. de moriente ut uiueret. Vos uero sanctissimi uiri, quo iam ambitu, quibus possem conuenire precibus: Ille uester infelix, ille uester absolutus, flere ueritus est. Non habet gratiam suam toties genua complecti, & ad fatigatam misericordiam noui discriminis pedus attulimus. O mors semper imparata miseris, negata cupientibus, quoniam succures: Me infelicem, perdidit uenenum. Sed quatenus aliquid pater

expectationi tuæ repromissi, nolo desperes. Fruere quinimo ante sup̄ma, an̄ exitū meum hæc uoce, uicisti. Nescio quidē qđ rursus eligā obitus genus, an placeat reparare uirus infœlix. Sed p̄dico, testor, quæcūq; sederit traditio leti, miserere, ne iubeas, miserere, ne cogas. Facilius me occideret gemitus tui, lachrymæ tuæ. Et ne mihi putetis illam secreti nr̄i excidisse uocē, uenenū quidem te iubete bibere non potui qñq; tamē hoc occidet qđ bibere iussisti.

¶ Argumentum Declamationis. XVIII.

Malæ tractationis sit actio. Speciosum filiū infamē tanq̄ incestū cum m̄re cōmitteret, p̄r in secreta pte domus torfit, & occidit in tormentis. In terrogat illum m̄r, quid ex filio cōpererit. Nolentem dicere malę tractationis accusat.

Pro muliere contra maritum

ET si iudices callidissimus parricida facinus suū sic ordinauit, ut uobis m̄rem faceret inuisam, siue dissimularet misera mortē filij sui, siue q̄reret, tantaq; mōstrorū nouitate circumdatam eo perduxit, ut sibi uideat infamaturus iterū uel patientiam nr̄am, uel dolorem, m̄ri tñ cuius calamitatibus ne minimū sibi uideat orbis locum, ideo ad uos fugiendū fuit, ut sciretis non illi p̄stari qđ tacet maritus. Laudo iudices, laudo miseram, qđ interrogare noluit domi, qđ nihil fecit & ip̄a secreto. Hic coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet dissimulare parricida uideat) coram rumore m̄r inquirat, quid tormentis unici q̄sierit, quid morte compererit. Rñdeat saltem reus, fateat iratus, cur in peracta crudelitate modestiæ frōte substitit. Nec uxori pōt uideri parcere de qua scire uoluit, an eēt incesta, nec filio, quem tanq̄ sciret, occidit. An̄ oia igit̄ iudices mulier infœlicissimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne uobis accusare uideat. Ream se incesti, ream parricidij putat. Exhibet populo consciam suā, & aduersus quęcūq; sermonē, quęcūq; secretū, marito famæq; p̄stat interrogandi pt̄atem. Vellet innocentia suis p̄bare uisceribus, uellet in equuleos, in ignes hęc miserā p̄cipitare pietatē. Igno scite iudices impatientiæ, quæ contra callidissimā dissimulationē libertate doloris exæstuat. Incestum p̄bare silētio p̄ris, si taceret & m̄r. Et quidem iudices tam contrarios affectus senis satis admirari, satis stupere non possum, in rumore tā suspicax, post tormenta patiens, mō ad fabulas uulgaresq; sermones p̄nus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus q̄q; dolore, cōtinetur. Quo repente conuersus est: in quā modestiā desperationēq; defecit: torfit tanq̄ dictus, tacet tanq̄ dixerit. Fidem igit̄ uestram iudices ne cui p̄stet magnæ seueritatis auctoritatem nō posse defendi, neue ideo suspicari nefanda malitias, quia se silētio parricida mirat. Parcere nūc illum cuiq; tacendo creditis: loqui secum maxime putat. Et si bñ artes & p̄fundæ mētis consilia p̄spicio, rñdere sibi uideat plusq; m̄r interrogat. Fallit quisquis hunc eē credit inexplicabilis doloris æstum, & in silētij cōfessionisq; causas miseræ pudorē. Aliū exitum non habet, qđ ut rñdere nolle uideat quisquis filiū occidit, & p̄bare non pōt propter qđ debuerit occidi. Coniungat quantū uolet nocētissimus senex cū rumore populi silentiū suū, & relatura ordinē tristissimæ sortis collata malignitate cludat ora, compescat aditus, securi tñ estote mortales, fas est innocentissimæ m̄ri uelut in tēplis, uelut apud ip̄os, p̄clamare superos, amaui filiū meum. Matrona iudices cuius puellares annos, primā rudemq; coniugij mentē nulla libidinū resperfit infamia, cui impudens rumor, suspicax maritus nihil unq; potuit obijcere nisi filium, quæ pudicitia prima fidutiā est, edidit partum quē maritus agnosceret, nō timuit ne supra, furtiuosq; concubitus paruuli uultus, aut crescentis infantia similitudo detegeret. Natū de se continuo (si quid ip̄i creditis) impatientius complexa qđ reliquæ parentes, nō in nutrices, nec i ministeria seposuit, suis aluit uberibus, suo fouit amplexu. Nunquid & hos annos parricida, nūquid & pueritiam miserū iuuenis infamas? Actum est de sacrorū nominū fide, si ut uideat innocens m̄r, ætas tñ filij facit. Accendebat hanc erga unicū optimæ m̄ris impatientiā rigidus p̄r, asper maritus, & sibi uidebat parē implere, quē p̄ duobus conferebat affectum. Rarus hic nanq; ad oscula, difficilis amplexibus, & qui unicum aspiceret animo, quo qñq; posset occidere, fecit ut notabilior eēt charitas m̄ris. Omnis igit̄ miseræ sermo cū filio, omnis in publicum pariter egressus. Gaudebat etiā qđ laudandus occurribus, qđ omni frequentia coetūq; conspicuus, populo iam ip̄e fateret, qđ plus amaret a m̄re. Miseremini iudices, ne nefandas suspiciones maritum ex ullius traxisse credatis indicij, suū rigorem, suum tñ sequutus est animū. Filium si non ames, uideat tibi m̄r adamasse. Questus nunc me iudices putatis de licentia sermonis humani: Ego uero iuxta hunc p̄rem non accuso rumorē. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit auctor iste p̄bauit qui credidit. Facillimum fuit ut loqueret̄ populus de incesto, de qđ mirabat̄ p̄rem suspicari. Hęc sunt iudices quæ m̄r fecit secure, simpliciter, palā, coram marito, coram ciuitate. R eferat nunc suum iste secretum. Iuuenem (quæ integritatis p̄r ma

ma simplicitas est nihil timētem in partē domus, qua nulla p̄clamatio, nullus poterat gemi-
tus audiri, rapuit, abduxit. Ibi uerberibus, ignibus, omni crudelitatis arte cōsumpsit. Quis unq̄
iudices peius de innocentia temporū, de sacris meruit affectibus? torfit filiū ut p̄baretur incestū,
occidit ut crederet. Ponite nunc ante oculos iudices duorū parentū cōfessionē. Mater exclā-
mat, filiū amaui, p̄r dicit occidi. Nefas ē utrunq̄ putētis innocentē. Iam q̄dem nocentissime se-
nex grande dephensae feritatis indicium est, q̄ cum filiū occideris, ut interrogeris expectas. Nō
erūpis ab illo secreto tuo terribilis in publicū, & homo filij cruore pfusus non p̄clamas, non
deos hoīesq̄ testaris, non occidis & m̄rem, scilicet modestia te scelex tuorū q̄ maxime decet,
& ideo tibi relinquis unde sis quietae patientiae. Miser parcis uxori, coniugales deos & lectu-
liura reuereris: O q̄ nō habet nec quod mentiatur. Male tractationis agimus. Placet ergo iu-
dices, ut illa uoce qua matrimoniorū cōquerimur iniurias, gemitu quo corporū contumelias,
damna cultus, & negatos in publicū deflemus egressus, orbitates ac liberorū suprema plan-
gantur: Quid tamē facere uultis miserū dolorē, si nō habet aliā sexus hic legē, si intra iuris hu-
ius angustias omnis nuptiarū querela constricta est? Mater quae de morte filij maritū malae
tractationis accusat, nō uindicat, sed probare contenta est q̄ non debuerit occidi. Omittamus
paulisper iudices orbitatis tristissimae dolorē, & in parricidio malae tractatiōis reddamus aliū
de causas. Ita non iuste quereret uxor, si diceret, adulteriū de me facile suspicatus es, cito credi
disti: Matronalis pudor tutelā non ex sua tantū innocentia habet, infirmitas huius sexus non
potest totam improbitatis existimationē debere tantum moribus suis, omnis in scēminas ue-
nit maritorū praedicatione reuerentia, omnes sermones originem de uestris pectoribus accipi-
unt. Tristior uultus, querela, fastidiū, fatū est coniugij. De pudore pronūtiat, mittit in ora po-
puli, mittit in fabulas, hoc proxima ministeria narrāt, hoc exteri putant. Nemo peiore exem-
plo temere de uxore credit, q̄ cui omnes credituri sunt. Sane faciat uos pronos ad suspiciones
nimia charitas, & ex impatiētia diligendi plerūq̄ descēdat, ut credas facile quod timeas. Furti-
ua supra, raptosq̄ cōcubitus obiciat uel falso maritus, fas est, fieri solet, parcus tamē si iam sit
& mater, si in fidē castitatis uxorū foecūditate profecerit. Quid si sit iam iuueue quoq̄ filio se-
uera, iam nurū nepotesq̄ prospiciat? Miseremini temporū, ne alienae innocētiae interpretatio
nem de suis quisq̄ moribus trahat. Incestū posse fieri pater hoc solo uult probare, q̄ filium po-
tuit occidere. Rumor, inq̄, fuit. Est hercules cui cōtra res naturā, cōtra parētes liberosq̄ cre-
datur. Rumor fuit. Hoc ergo sic audiemus, tanq̄ si diceret conscius detulit, seruus nūtiavit, an-
cilla, improuisus astiti, dū non timeor adueui. Rogo iudices, utrū credibilius putatis, incestū
de matre, an de rumore mendaciū: Rem impudentissimā populus loquendo fecerat, nisi pa-
ter credidisset. Pessimū iudices humanarū mentiū malū est, q̄ semper auidius nefanda fingun-
tur, nec usq̄ se maius operepretiū putant maligni facere sermones, q̄ cū incredibilia quasi de
prehensa narrantur. Neesse est contētiosius loquaris quod probare non possis, & affirmatio-
nem sumit ex homine, quicquid non habet ex ueritate. Est tñ hoc iniquissimū de loquacitate
populi, q̄ plerūq̄ famā accendit cōtentio nō credentiū. Materiam mirariū rumoris, de qua ne-
mo nec sibi credit, quā qui narrat assignat alijs: Rumor res sine teste, sine iudice, res ex incertis
improbissima, maligna, fallax, & similis silentio tuo. Quid & ipse de rumore senseris, uis breui-
ter probem: Tormentis quarendū putasti, an uerū diceret. Sane sit aliqua publici sermonis
auctoritas in illis, ad quae fas est populi peruenire notitiam. Video cur adulteria proferantur
in fabulas, explicant p̄ ministeria, per conscios, habent inconsulta gaudia, pars uoluptatis ui-
detur esse factatio. Facinus uero, cui si fas est ut illud humanae mentis capiat audacia, circūda-
tur undiq̄ nox profunda, densior caligo tenebrarū, quod nocētes suis quoq̄ oculis uix faten-
tur, non seruo, non creditur ancillae. Quid internuntijs, quid opus est ministerijs? sufficit anī-
mus duorū, explicat omne filius materq̄ secretum. Incestum tanto incredibilius est, quanto
& de illo plures loquuntur. O misera conditio sexus, cuius ipse plerūq̄ uirtutes, fabulas parāt.
Cur ista nullis in publicū gaudet egressibus? Vnde aduersum omnes tam rigida cōuersatio,
tam seuerus affectus? Nihil concupiscit, nihil ergo desiderat: Filius possidet cuncta tempora,
uniuersos occupauit affectus, filius matris tota factatio est. Rogo nunquid adamauit? Mihi
credite, nō est nefandorū ista simplicitas, da ut sit haec inter matrē & filiū conscientia, parcent
osculis palam, abstinebūt corā p̄re cōplexibus, oīs familiaritas substringet in publico, sermo-
nes, occurus corā seruulis liberisq̄ uitabunt, & maximī sceleris ardor captabit affectare gra-
uitatē. Elige parricida qd̄ uoles, incestū diligens suspectū non erit, negligens dephendit. Sed
quid ego sic ago, tanq̄ inauditū, incredibile scelus locutus sit populus? Teneo in hoc sermo-
ne facinus unius mali mariti. Non interest incestū de uxore fingat, an credat. Quid iste, ergo
nō timuit tā nefandae rei famam, nec ad aures p̄ris puenire rumor erubuit? Dissimules licet,

a te malignitas accepit ortum, te secutus est quisquis hoc ausus est narrare, proferre. Da bonum p̄rem, bonum maritum, dicturum me putas, non credit. Nesciet eē rumorem. Ite nunc iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit auctor, cuius p̄ agit causam. Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in m̄re est, q̄ crimen in filio. Speciosus fuit. Vt hoc obijci possit, ut debeat, adijce & adulter & raptor, in illa matrona maritali dolore percussus, in illa uirgine publica subclamatus inuidia, quanq̄ hæc quoq; intra notos discurrunt iuuentutis excursus. Quid ais: ab incesto libidines coeperunt: hoc primum unquam iuuenis admisit: hoc solū argumentum fumis ex forma. Dic potius, dephendi iuuenem mihi uenena miscentem, in necem meam conscia sceleris est armatus. Infinitum est quantum debeat ante fecisse filius, ut de illo incestū pater sibi credat. Speciosus fuit. Quis enī non est formosus filius matri: Amat de bilitates, amplectuntur illum morborum, suppliciorūq; pallorem, & in uires charitatis accrescit ipsa miseratio. Non impedit agræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus est. Liberi marite, liberi non amantur oculis, non complectitur m̄ ore, non uultu, sed est in filio matri nescio quid homine formosius. Possit forsitan nouitas sollicitare uisus, expugnare mentes, in matris aspectu coalescit infantia, pueritia consurgit, iuuenta surrepit, speciosum suum quotidie uidet, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amauit, q̄n incipiet amare desinere: Non est opus nocentissime senex ad hoc nefas charitate, sed amentia, sed furore. Vt in iuvene suo m̄ possit concupiscere quod formosus est, oderit oportet qd̄ filius est, & adeo sacris affectibus non adiuuat in facinus, ut ad aliud nisi per obliuionem sui transire non possit. Quid q; & incredibilius est, q; parem duorum poscit insaniam, & ad incestum opus est ut adamet & filius, non ut adametur: Ab utro deinde uultis incipere p̄ces, uenire sermonem: Audebit hoc rogare filius matrem: m̄ hoc impetraturam se sperabit a filio: Hunc animum tuum senex, quo cum maxime taces (si non est callida, non maligna simulatio) de fide tanti sceleris interrogo, an potest m̄ admittere quod loqui non potest p̄. Speciosus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo ut si filio obtigerit indulgentior facies, uultus erectior, refugiat m̄ amplexus: Si uirginem usq; ad notabilem sp̄m natura formauerit, timeat oscula p̄, horreatq; contactum: Dij deaq; male pd̄at tam impudentes sollicitudines, tam nefarios metus. Prope est ab incesto, timere ne fiat. Malo simplicitatem, quæ non uereatur infamiam, malo nudos affectus, inconsultamq; pietatem. Nihil de se fingi, nihil credat posse narrari. Teneat insatiabiliter, aut de, tanti fama non est ut amet filium m̄ sollicitudine pudicitia. Me quidem marite si quis interroget, omnes m̄es liberos suos tanq; adamauerint, amant. Videbis oculos nunq; a facie uultuq; deflectere, comere caput, habitumq; componere, suspirare cum recesserit, exultare cum uenerit, conferere manus, pendere ceruicibus, non osculis, non colloquijs, non præsentia uoluptate satari. Hoc est ergo in tam nefanda suspitione sæuissimū incestum non p̄t fingi, nisi de optima m̄re. Excramer mehercle iudices, si crimen istud clarius obiecisset filio p̄, si usq; ad uerborū p̄cessisset amentiam. Nemini minus fas eē debet credere incestum, q̄ qui p̄pter illud paratus ē filiū occidere. Quid q; non credis tantum nefande, sed quæris: Ita tu nō times monstri huius agitare secretum: Populus loquit̄ incestum, sed tu nega. Ciuitas infamat, tanto magis osculare unicum, & coniugem tene, parit̄ duos circa tuū stringe cōplexum. Pro inaudita feritas, ita p̄ri nō sufficit nō credere incestum, q; non p̄t pbare: Ferrem tñ adhuc suspiciones tuas nefandissime senex, si dissimulant̄ indicia tanti sceleris agitasses. Obserua sermōes, secreta custodi, oim̄ diē noctiumq; momētis sagax scrutator iisiste, Quid tibi cum abruptis: quid cum sup̄mis: Incestū iam credas oportet ut torqueas. At tu, pro nefas, uerberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte scrutaris rem, de qua non deberes interrogare seruos, de qua uerniliū q; corpore patientiā petulant̄ excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio suspicaris incestū. Nescis qd̄ p̄ceps, qd̄ abruptum tā nefandæ diligentia furore cōmoueas: P̄ qui de incesto filiiū torquet, nō est negati crediturus. Oim̄ quidē iudices incertorū suspiciones pessime semp a corporibus incipiunt, nec bñ de cufusq; moribus illam partē hoīs interrogas, q̄ nō aio, sed dolore r̄ndet. Nondū dico quē torqueas, quis in equuleos ignesq; ponat, cuius arguta prius indicia p̄cedant, nouissimū debet eē quicquid torqueat & punit. Fidem hoīm deorūq; ne grauitatē putetis a nouissimis ultimisq; coepisse. Nō habet pbationē facinus, de q; p̄ non p̄t aliū torquere q̄ filiū. Video qua possis rōne defendi, si oia añ fecisset, ut incestū alit̄ erueres. Quid ais: Interrogasti seruulos, nō potuit cōscius inueniri: Exquisti ancillas, non apparuit mistra flagitij, nō obscœna l̄rag; cōmercia, nō fatentis dephendisti nefande blāditijs: Nihil iuuenis maritus, dominus, pater: Nunc & dic scisse rumorē, sed ut torqueas ducat̄ tñ quæstio per cōiugis ministeria, per filij seruulos, in illa potius uilitate defæuiat. Prius ē ut repudietur uxor, ut diuor

ut diuortio fiat in domo grāde secretū. Excedit oēm immanitatē, filiū ideo torquere ut scias an innocēs torqueat. Vnicū p̄ ignibus uerberibusq; interrogas, rogo qd facturus si p̄negauerit. Videlicet ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris perusta uitalia, & laceri pectoris uulnera pietati rursus admoueas. Solus superest pudor hoī, q̄ torfit unicū, ut torquere debuerit. Faciat te necesse est res ista pessimū p̄rem, & oderis oportet filiū, cui satisfacere nō possis. Iamiam malo uenena, ferrū, subitōs ictus, improuisamq; mortē. Incestū qui nō credit, torquere nō debet, qui credit, statim debet occidere. Qd si tormēta etiā filij placēt, si p̄standa est satisfactio tā nefandī rumoris, exigo ne perdas quæstionē, in media ciuitate, in ip̄a cōstitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & sæculi rē exquire audiēte populo. Corā omnibus torqueri debet, de quo loquunt̄ oēs. Interroget quisq; qd uolet, suis auribus, suis credat oculis. Cur in abditā femotāq; partem iuuenis abducitur? Secretū quæstiois nec incesto filio debet, nec innocenti. Dabo adhuc inter secretū publicationēq; temperamentū. Aduoca, pp̄inuos, adhibe amicos, circūpone iuueni serios senes, interfint magistratus, assistant quibus habere possit ciuitas fidem. Præstare debes aut tibi ut p̄bare possis, si confessus fuerit, aut filio, si pernegauerit. At tu nefande, crudelis tollis quæstiois alteram partē, efficis ne possit amplius innocēs esse qui tortus est. Quid agunt cōtra populū tormenta secreta? Prædico, testor, iteꝝ dantur malignis alimenta sermonibus, & a quæstione seposita in maius reditur incertū. Corā omnibus torquere debet filium pater, & qui uult absoluere, & qui est paratus occidere. Nō uultis iudices ad facinus indignissimæ quæstionis accedat, & quod ip̄e torfit filium pater? Adeo ne non potuit libertis aut seruulis necessitas ip̄a mandari, non carnifex potius adhiberi? Pater in tormētis filij nō auersos tenuit oculos, ip̄e uestes scidit, uelamenta lacerauit, manibus flagella concussit, renouauit ignes, & mori filium contentione non siuit, diduxit os, quod iam suprema claudebant, fouit animū, ut longis cruciatibus patientia sufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Nō mehercle improbe mihi proclamaturus hoc loco uideor, hoīem qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur excluditur infœlix a sua causa, a sua quæstione? Adhibe speciosi cruciatibus hanc n̄mis amantē, huius gemitus excipe, huius suspiria oculosq; custodi, si quod facinus admissum est torquebis quidem filium, sed fatebitur mater. Irrumpere me tum maxime puta in illud tuum parricida secretum, in iñcio properanti quæstioni manum, in hibe ictus, subtrahe paulisper ignes, quicquid est quod eruisti profer in mediū, memento te fecisse de filio propter quod tibi nō debeat credi. Quid spiritum dolore præcipitas? Quid miseræ interualla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, si frustra tibi sufficere credis qd audieris nūtiare, p̄ferre? Incestum ut credatur ip̄e debet audiri. Mirabar & ego iudices si tā nefanda quæstio alium exitū potuisset habere, q̄ mortē. Hic est parricidij pudor, si definūt quæ incipere nō debēt. Facinus quæstiois operis scelere maiore, exire tibi uideris p̄ orbitatem. Scimus unde uenerit ista cōtentio, nihil extorsit fœuitia misero. Vincit torquentē qui occidit. Iamiam nō miror, q̄ post ista nō habes uocē, uerba nō inuenis. Vnicū sine teste lacerasti, unicū occidisti, soli tibi deinde uis uideri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde tristitiam. Præpostera res est filium occidere, deinde erubescere. Fas nō est nō eē notū, p̄pter quod se parricida putat innocentē. Eligas utrum uoles, aut tormenta damnes necesse est, aut silentium. Quod nō debet indicari, quæri nō debet. Possis uideri fortassis crudelissime senex silentiū filio præstare, si utueret. Consumpta est paterni nominis religio, om̄is pietatis sublata reuerētia. Si hoc ille meruit, parē in quæstione, parum ultionis in morte est. Vindicare uis confessionem, traduc cadauer, & super illa uulnera om̄es pone causas. Non est eiusdem fateri cur torseris, & tacere cur occideris. Quid ais seuerissime parricida? Filium consumpsisti per flagella, per laminas. Potes agere uiscera de tuis concepta uitalibus, sanguinem qui de tua fluxit anima nō infania, nō furore? Sed quantū uis uideri, cōsilio, grauitate lacerasti. Potes tacere, super uulnera unici, super exutos artus metuēdus assistis, & causas quærete matre, quærente populo, hoc solū dicis, occidi? Cōtenta eē debet incerto. Interrogari nūc te marite credis a matre sola? causas mortis illius reposcit sollicitudo gn̄is humani. Stāt circa liberos attoniti parentes, horret inuicē se charitas fraterna cōplecti, rupta est illa osculorū inē soceros generosq; simplicitas. Quousq; nos cū silētij tui it̄p̄tatiōe cōmittis? Si nihil factum est quod debeat erubescere tēporē pudor, quid sibi uolunt uerba media, suspensa? Si nefas, pd̄giosis simile fabulis deprehendisti, miserere, ne sis una morte cōtentus. Incestū grauius odisse debes, q̄ & uenit in forum, q̄ audaciā innocentis imitat, & tacenti uideat irasci. Cū filiū p̄pter rumorē torseris, p̄pter tormēta occideris, nō est media res ut neutrū sciamus. Mater quidē iudices innocentissima hoc cōplorat, hoc ferre nō potest, q̄ nihil parricida r̄ndet. Sed nobis uideat iamiamq; eē dicturus nō fallit nos nefande quid captes, hoc q̄ supra silentiū trahis alta suspiria, q̄ prumpenti uideris exclamatione deficere, mendacio parat̄ auctoritas, & in fidem

erupturæ uocis afferē, ut fateri uidearis inuitus. Dic tñ, par est huic rei matris integritas ut mētiaris. O quanto nunc dolore torqueris, q̄ instantē nō potes aliqua truci pclamatione discutere. Non uerba tibi cōtra miseram, sed argumēta defunt, nō uoce, sed p̄batione deficeris. Quod solū dā, relinquis infamiae, & nos cū perpetua sermonū malignitate committis. Qui interrogātem nec damnat nec absoluit, rumore cōtentus est. Modestiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ cōuinci nō potest, sufficere sibi putat ut incesta credatur. Quis unq̄ tam nefandas artes, tam cruentū dephendit ingeniū: quia nō pōt pbare quod dixerit, caprat ut credat quod nō dixerit. Dissimulas, taces sæue, crudelis: inuenisti tormenta p̄ris. Audi quid misera simplicissimo dolore, p̄clamet, nō efficies, inquit, callidissime parricidæ, ut nō audeam cadauer amplecti. Ego uero incesta sum si possum moderari gemitus, cōprimere lachrymas. Coite in funus oēs liberi, oēs parētes, custodite planctus meos, obseruate suspiria, si quid feci, si quid admisi, fatebor. Ecce supra lectulū effusa feralē, laceros artus & perustum cōplexa corpus exclamo, teneo unicū meū, uelit nolit inuidia meū misera formosum. Hoc erat q̄d infœlicissimā matrem ultra solitæ charitatis exagitabat affectus, amabā marite perituræ, Infames quantūlibet hāc impatientiam, ego mihi uideor defuisse, cessasse, multū de lætitia, multū pdidisse de gaudijs. Nemo unq̄ filiū nimis amauit. Excuso tibi, inquit, iuuenis innocētissime q̄ supremis tuis nondum præstiti misera comitatū. Viuere quidē te defuncto cōtinuo nō debui, sed mori marito tacete nō potui. Rumpā tædiū lucis iuisæ, sed prius licuerit corā ciuitate manibus tuis iusta p̄soluere, cum dānato supra callidissimum silentiū parricida, nihil te dixisse cōstitit. Ignosce q̄ ad iudicium istud orbata durauit. Timui ne si exitū impatiētia, si ad præcipiti pietate, p̄perassem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

¶ Ex superiore Argumento, Declamatio. XIX.

¶ Pro Viro contra Vxorem.

DEbebat quidē tristissimæ orbitatis misero pudori, ut iā taceremus omnes, & post tam pdi giosas res; sermonumq; nouitates, oportuerat hoc eē nouissimū de malis infœlicissimæ domus, q̄ occidi filiū pater. Sed qm̄ mulier immodici semp affectus, super cūcta quæ uel passus sum pauloante, uel feci, reatus quoq; me dolore cōcussit, ueni petiturus a uobis ne me scientē silentium cōtentioni præstare credatis. Nō quia occidi filium taceo, sed occisus est ut tacerem. Utinam iudices negare possem q̄ occidi, utinam totum miseræ necessitatis ordinem fas eēt intrare, & oris huius premere secretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modo impegit in filium, ip̄a sui immanitate cōsumptus est. Quicquid erumpere posset in pclamationem, parricidio peractum est, in orbitate cōticuit. Nō habeo affectum, nisi quo cūcta tm̄ patiar, audiam, feram. Vtrunq; de filio fieri non potest, ut & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter iudices satis admirari, satis stupere nō possum, q̄ mulier cuius præter optimam sane cōsciam, sexus quoq; maiorem malis nostris pudorem præstare debebat, tacere non potest silentium meum. Nouo quinimo fabulosoq; secum impatiētia genere dissentit. Queritur de populo, q̄ loquatur, de patre q̄ taceat. Nec cōtenta confessione mariti, nihil se dissimulare, nihil scire reat? auctoritate testātis, mauult de silētio meo facere secretū orbitatis. Istud amētia fit an innocentia, perditus dolor uiderit. Ip̄ius animus potest scire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fidem igit̄ uestrā iudices, ne uos orbitatis miseratione confundat sola mater, neue maximæ calamitatis ibi tantum putetis reledisse sensum, unde uos lachrymæ gemitusq; conueniunt. Mei magis debetis in uxoris cōparatione misereri, qui filium & perdidi, & occidi. Ego sum infœlicior ex parentibus duobus, qui quicquid iudices ista complorat, & patior, & feci. Fœlicem ignorantia conscientiam matris, quæ sufficit interrogare. Maior me impatientia, maior urit affectus, cur filium occiderim indicare non possum, nec poenitet q̄ occidi. Infœlix senectus, misera patientia, sic quoq; q̄ multa dicenda sunt. Fuimus quondam, iudices, fuimus fœlicissimi parentes, cum adhuc rudis unici nobis blandiretur infantia, durauitq; domus tora p̄speritas, q̄diu pariter fruebamur, pariter dileximus, q̄diu ciuitas de nobis hoc solum poterat loqui, filium nos habere formosum. Ut uero in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus insolenter exultat, superbus, atq; arrogans, in nullum uitæ genus nō in priuatos, nō in publicos actus florentē duxit ætatē. Dī immortales quātus qualisq; circa iuuenē rumor ingemuit, oīm maledictis succlamatus, oīm denotatiōe damnatus est, donec & ip̄e cōsensum circa se publici doloris agnosceret. Inde rarus ī publico, & tanq̄ p̄ris occursum, tāq̄ ciuitatis ora uitaret. Nō est leue cōcipere uerbis, in quātā ciuitatis execrationē, in quātā culpā iuuenis iciderit. Dicitur est occidere posse patrē, dicitur est dignus, quē posset etiā pater occidere. Quid facerē iudices infœlicissimus senex? iam iā nō euitabat fama nec patrē, iā meis auribus nemo parcebat. Interrogare nō audebā, dissimulare nō poterā. Fallit quisquis me putat quicq̄ fecisse

fecisse cōsilio, impetus, ac temporis ip̄ius nescio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta nō possunt. Est in miseris penatibus pars remota, seposita, profunda tenebris, tristis accessu, om̄i bus apta flagitijs, & in qua audeat facere facinus & pater. Illo fateor dum me uariæ cogitationes per totius domus spacia circūagunt, quantum intelligere licuit, improuisus adueni. Et ille quidē ad conspectum meum tanq̄ deprehensus obstupuit, refugitq; trepidus, puto ne quæreporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunq; ex obuiis dolor in telorū transfulerat usus, ultra uires senectutis aggressus, ignes ex proximo raptos, uerba quæ casus obtulerat, nō diuiso dolore, nō per partes, nō per interualla suspensio, sed semel, sed pariter inuado. pars secreti fuit, ut ip̄e torquerem. Dij immortales, quæ cōtumacia, quæ fuit illa patiētia, cum domi torqueret a patre. nō inuocare matrē. Nō repugnauit iuuenis, nō opposuit manus, nullū implorauit auxiliū. Meris tm̄ deiectisq; luminibus tanq̄ unq̄ flagella sustinisset, tanq̄ meis torqueret oculis, oēs ictus excepit in faciē, uerberibus, ignibus laudatos uultus uelut illis irasceret, opposuit. Reddo testimoniū nouissimū pudori, cum iā mori uellet, occisus est. Laudo iudices patientiā m̄ris, cum & ip̄a sp̄ plurimū esset domi, & ab illo secreto fortasse nō longe, interuenire noluit, interpellare nō ausa est. Sed & manibus meis gratulor, quod nō propinquus aliquis, nō amicus irrupit, occidisset quisquis me tunc ausus fuisset interrogare pro filio. Sepeliui tamē lacera membra, funus indulsi, ossa collegi. Nō intecit uxor lectulo manum, non inter exequias plāctibus elisisq; uberibus mihi fecit inuēdiā. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiuit, domi me nihil interrogauit. Possum iam mater infœlix coram liberis ac parentibus, possum audientibus dijs homibusq; clamare, & ego amaui filium meum, nō osculis, nō infirmitate, nō lachrymis, sed uiribus, dolore, patientia. Vnicum quē si acie clausisset hostis, uicaria morte seruassent, si subitum cinxisset incendium, extulisset relicta meorū parte memborū, eripui malignitati, abstuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficillimā feci, quod nō me poti⁹ occidi. Male tractatōis accusat. Adeo ne uxor tibi parū uideor dedisse penarū, post periculum & labores ne lucrifaciat pater, quod occidit filium suum? Nō pudet ergo si irasceris parricidæ? Quid tibi cum lege, quam propter uos minores accepistis affectus? Querelas habet ista nō gemitus, & matre seposita solā complorat uxorem. Rursus ad populum uocas miserum pudorem? materiam noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem secreti mei. Sic oīa feceram, ne quid aut quæri posset, aut dici. Iam uero quid impudentius, quid indignius, q̄ cū sibi de liberis credunt licere tantundē, & æquum ius patris ac matris eē cōtendūt, quasi nesciāt nobis arbitrium uitæ necisq; cōmissum? Nō est priuilegium, filium occidere cum fieri potest, nec quisq; tantum ideo fecit, quia liceret. Uiscera unici lacerare suffeci. Ignosce, si nō potes mihi credere, nemo filium suum occidit odio, non erit tanti iuuenis inuisus. Illud est in partibus usq; ad parricidium terribile, quod amant, quod succurrunt, quod sibi uident aliter non posse misereri. Nō est q̄ uos ab æstimatione malorū meorū mollior sexus abducat. Maioris affectus ē filium occidere, q̄ uindicare. Desine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi nō uidetur om̄ia respondere pro filio, qui dicit, occidi? Et licet comprimantur exclamations, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui summorū facinorū ip̄a immanitas innocētia est. Filium pater non demens, nō insanus occidi. Hominem extra sensus affectusq; positum quisquis nūc miseratur, occidit. Vides senem sanguine suo fluentē, lacertis exustisq; illis sanctoribus charioribusq; uisceribus super exanimis unici corpus cruentis manibus iacentē? Horreo cadauer, & uelut corpora quæ coelestis exanimauit ignis, adire pp̄ius timeo. Ad quædam facinora sufficit claudere oculos, uultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere suis causis. Miserere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicitur me putas, parce saculo, parce marito, parce patri? Tu uero parce illi qui occisus est. Nouum iudices uxoris in maritū crimē audite. Silētiū est de q̄ querit. Solebat indignatio uestra cōuicia nra ferre nō posse, & matronalis indignatio dicere uidebat, nō parcis erga me marite uerbis, nullā habet nri tuus sermo reuerentiā, facile prumpis in opprobria, facile qd libet obicis, exclamas, & dū nimis libertati uoci idulges, p̄t pp̄s aliquē de me facere rumorē, Tu mulier obicis mihi rē quæ nulli unq; crimini fuit, solā in nris moribus innocētiā uoce rephensam taciturnitas. Vide cur manus, cur uerba peccare uideantur. Illis infamamus, his torquemus, occidimus. Vis scire q̄ non possis queri de silētiō meo? Fœligissima fueras si idē fecissemus oēs. Finge me paulisper sepositis silētiū causis, hoc tm̄ rñdere, nō prodo secretū. Ex om̄ibus iudices, qbus humana pectora seriis grauibuscq; cōplectunt affectibus, nullā difficiliorē q̄ silētiū credo uirtutē, adeoq; prōptissimo sermōe facile delinqm̄us, ut cōstatiā tacēdi neq; in aliis ferre possimus. Crimē hoc in me m̄ter uocat, qd in priscis illis morū mentiūq; rectoribus fuit prima sapiā, q̄ q̄sdam totius uitæ pertulisse par-

lisse par

lisse patientiā magis illa misera mirat antiquitas, q̄ q̄ temporū uices, fidei cursus, & p̄funda
 naturæ uelut conscia rōne sanxerunt. Quæ p̄ fidem impotētia est effringere rigens sacra dis-
 simulatione pectus, euoluere animū, quē supra sua secreta cōpositū nō lætitia, nō dolor, non
 necessitas, nō fortuna laxauerint: Quisquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit lo-
 quentē. Nec adeo coniugali societate cuncta miscent, ut nihil sibi aduersus hanc concordiam
 p̄prium relinquat animus. Est aliquis etiā a sanguine suo secretus affectus, genusq̄ reueren-
 tiæ, ut tacēda minime uelis scire charissimos, q̄dam non possis uerberibus, equuleis eruere, &
 plærosq̄ uideas fortiter supra sua secreta morientes. Agedum (si uideat) utrūq̄ sexū, oēm con-
 ditionē, oēm scrutemur aetate, nullum sine conscia pectus, nulla uita sine causis tacendi. Si te
 interrogaret oīa maritus, haberes aliquid & tu qd̄ non fatereris. Et quanto silentiū grauius ē
 in sene, uerecundius in marito, sanctius in patre. Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos mō
 iuuenis ille cōstantia, mori uoluit ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus p̄stes
 tuū dolorē: Diceris ideo me interrogare, quia scis oīa me potius pati malle, q̄ loqui. Quis em̄
 i hac ciuitate nō nouit taciturnitatis meæ rigorē: Quis ignorat q̄ cūcta soleā ferre patiētia: Ne
 occisurus quidem suspiria gemitusq̄ p̄missi. Nihil feci unde erupturū q̄nc̄ in orbitatē patris
 animū, aut tu p̄scio timore lentires, aut ip̄e periturus. Hanc nūc me iactare consciam putas, q̄
 nihil in publico, nihil in ullo mihi permisi, p̄clamare conuētū: Ego uero nō sum q̄stus de iu-
 uene nec tibi, nec captui ut illū mecū & m̄r̄ odisset. Frustra te putas extorquere accusatiōe
 posse, qd̄ mihi nō ip̄æ calamitates, nō dolor, nō meditatio orbitatis exp̄ssit. Vras licet, durabo,
 perferā, passus sum iam qd̄ erat difficilius, occidi. Torfit, inquit, filiū meum. Breuiū iudices rō
 reddat, infamē. Quid refert an innocentē, si illud oībus liquet: Iuuenē cunctis pignoribus in-
 uisum, oībus affectibus grauē maligni fecere sermones. Quid agimus anime: quē admodum
 effugimus, euadimus: In tanta infamia nihil facere, credentis ē. Vis me circūire singulos, recla-
 mare populo, cū rumore rixari: Tuæ fortassis infirmitati cōueniat negare, me tantū fortior as-
 fertio unci decet. Eripiendus ē nō contētionē uerborū, sed ut ciuitas stupeat, ut erubescat. Tor-
 quere me filiū putas: Inuidiā facio populo. Videor mihi illis uerberibus lacerare famam, illis
 ignibus increpare rumorē. Quæstio de infami filio unam rōnē habet, ut p̄bes innocentē. Dij
 mala p̄hibeant, ut noueris illū dolorē, q̄ pōt torquere filium p̄r. Nihil est infœlicius homine,
 cui de unico suo mors sola nō sufficit. Iuuenem in cuius animo perdiderant nomina n̄ra respe-
 ctum, quē q̄tidie necesse habebamus excusare rumori, qui inē nos formosum malebat agere q̄
 filium, uerberibus ignibusq̄ cōsumpsi. Vis, uis scire quanta tormentorū rō fuerit: Debit eti-
 am tortus occidi. Si t̄n utiq̄ m̄r̄ uis scire causas, leuī audi. Prospiciebā miser i grande q̄nc̄ fa-
 cinus prorupturū, q̄ otio uitam, q̄ desidem domi perdebat aetate. Non peregrinatiōibus ex-
 colere mentē, non experiri militiam, nō tentare maria, nō rura colere, nō administrare Rempu-
 nō ducere uolebat uxorem. Præterea traxerat ex frequentibus castigationibus tāditi p̄ris, &
 in execrationē mei, conscia qua non emendabat, exarserat. Timebat occursum, nō audebat adi-
 re colloquia, oscula conuictusq̄ fugiebat. Breuiter pditissimæ mētis desinēda mēsurā ē, Ode-
 rat me filius & timebat. Filiū igit̄ totius ciuitatis existimatiōe damnatū, quē adhuc uiuere mira-
 bant hoīes, torfisse me putatis: Ego uero occidi tarde diu. Quæstionē illud uocas: Pœna, sup-
 plicium, & malorū meorū exitus fuit. Nulla rō est interrogandi hominē, cui nō est fas nisi ne-
 gare. Quanta t̄n mihi fuit & in q̄stione moderatio. Non em̄ p̄cipiti raptus impulsu exilui re-
 pente, subito, nec captus dolore cæco impatiētiae meæ uelox uulnus indixi. Non pōt nō rō-
 ne occidi filius, cū añ torqueat. Dedi moras, spacium, t̄ps̄ indulsi. Vides quantā hinc malignita-
 tibus potuerim p̄stare materiam: Si in illo secreto gladio tantū, si uulneribus egissem, exitum
 fecerat iuuenis dephensi. Non est igit̄ mulier q̄ mihi facias duplicatæ quæstionis inuidiam,
 id est q̄ torfi, & occidi. Sola est huius necessitatis rō de morte. Illud est parricidium, filium tor-
 quere uicturum. Putas iuuenem uiuere potuisse, cui iam nō poterat nisi morte succurri: Quē
 contra malignos sermones asserere cœperam, non reddidi rursus infamiae, neq̄ i oculos & ora
 uulgi de secreto p̄ris emisi, prouidentia mea tibi q̄q̄ m̄r̄, ne in hunc interroget, eripui. Ille uero
 non fuit post tormenta laturus uitæ pudorem, ut interrogaret a singulis, ut negaret. Verū mu-
 lier affectibus tuis renuntiandum est, ad totius domus nostræ pertinere innocentiam credi-
 di, ne se ip̄e potius occideret. Sentit iudices mulier ad ius querelæ suæ nec q̄ torferim, nec q̄
 occiderim pertinere. Ita quærit quid mihi dixerit ille, de quo nescit an dixerit. Quid ais ma-
 ter impatiens: ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet q̄ quid locutus sit: Ita si responde-
 ro remittis parricidium, tormenta non obiicis: O inconsultam muliebrem semper amentiam,
 quid iuuenis in tormentis dixerit, tanq̄ ignoret interrogat, nihil me comperisse nō credit, tan-
 q̄ sciat quid dixerit. Fidem cōmunis sanguinis, fidem cōmuniū malorū, ne parricidii me uelis
 agitare

agitare secretum, ne calamitatibus nostris grauem facias innocentiam tuam. Viderit quid me-
 ruerit iuuenis ille, ego iam possum supra reuereri, & post exitum unici reuortor in patrem.
 Maior defunctis liberis praestanda reuerentia est, nec quicquam minus conuenit affectibus patris, quam
 si insultare uideat occiso. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram nostram mors seuera compo-
 suit. Quinimo recogitanti mihi totum secreti illius ordinem, subit tacita miseratio, quantum
 ego debeam reuerentiam filio, quem potui torquere solus, quem potui solus occidere. Perse-
 ueras, cogis, instas: Inuicem te mulier interrogo, cur si tantopere uolebas scire quid interroga-
 rem, quid ille loqueretur, non irrueris in quaestionem, quam nullis ministris, nullis custodibus
 uallauerat praeter: Quanto melius mihi ipsum adisses, quanto fortius interrogasses una, quanto tibi plu-
 ra dixisset. Quis te mulier affectus abegit, tenuit, exclusit? Agnosco uerecundiam tuam, timui-
 sti credo, ne si in illo secreto fuisset omnes, occidisse filium diceretur & mihi. Instas tamen, & mi-
 seri senis ora diducis: Puta me hoc solum dicere, ex maximi facinoris cunctatione ueniens quod
 audierim nondum scio, totus adhuc sum in parricidio meo, & post mortem unici omnia qui-
 bus laceratus, occisus est, in animum meum tormenta redierunt. Est quidem difficile ut aliquem
 pati pudorem parricida uideat, ueruntamen stupore, amentia, & in silentio orbitate defeci.
 Ablata est mihi omnium uerborum fides, omnis sermonis auctoritas, nec habet causam loquendi cui
 non potest credi. Desine mulier interrogare, Filium quem occidit praeter, nec absolueri, nec accusa-
 re iam debet. Quid, inquit, dixit cum occideres? Miseram parricidij innocentiam, quod hoc me non
 pertinet, non magistratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille semper loquax populus, ac
 malignus interrogat. Quiescitis, tacetis. Me infelicem, nunquid scitis omnes? Puta me mulier
 hoc tibi respondere, non habent incredibilia uocem. Quaedam maiora sunt, quam ut illa capiat modus
 sermonis humani. Tu uero crede nihil aliud fuisse quam furorem, insanisse me puta, uidebam quae
 non fiebant, audiebam quae nemo dicebat. Hoc solum non insanientis habui, quod tacebam. Finge
 me respondere, nihil dixit, nihil locutus est, non credis? Atqui multo minus creditura quid dixe-
 rit. Accipe mulier breuem ueramque rationem, cur in quaestione iuuenis occisus est. Torquebam,
 nec interrogabam, si qua ad aures tuas ab illa quamuis remota domus parte perlata uox est, me-
 us gemitus fuit, meorum uiscerum dolor. Quaeis cur nihil dixerit? quia non habuit quod scire uellere,
 quod audire deberem. Nihil aliud quaestio illa captauit quam silentium, quod praestare uita non poterat.
 Quisquis in tormentis occidit, ideo tortus est ut occideretur. An tu quaestione illam fuisse cre-
 dis, qualis uernilibus corporibus adhibetur? ideo enim equuleos mouebam artifex senex, tenebam
 fiducias ratione saeuitiae, ut leuiter sedibus suis remota compago per singulos artus membra laxaret.
 Consumptus est spiritus silentio sui, & uerba ignescere animam pariter uocemque cluserunt. Videbam
 mihi praemere gemitus, tenere suspiria, & sic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui sciret. Mi-
 raris hanc in filio contumaciam, in iuueni patientiam: praeter torquenti non potest aliter respondere, quam ut
 mori malit, quam confiteri. Quod sufficit igitur interrogantibus respondere, mulier occidi. Fallit quisquis
 expectat ut obijciamus illa communia. ego uero proclamo, non luxuriosum, non amore mere-
 tricis infamem, nihil ille delinquebat quod liberi solent, monstrum erat inenarrabile, quod nollem
 deprehendere, quod ferre non possem. Miratur aliquis quod non abdicauerim, nec notissima ultioe pa-
 trum fuerim tantum expulisse contentus: Tuus mulier nefarius, tuus inconsultus non permisit
 affectus. Filium cui contra seueritatem meam ignoscebas, quem mecum odisse non poteras,
 secuta fuisses abdicatum. Finge iuuenem dixisse nescio quid, ego audire nihil potui, non enim po-
 testatis alicuius more confederam, nec torquentibus alijs agebam iudicem praeter. Ego tunc cun-
 cta & passus sum pariter, & feci. Non uacabat aures praestare uerbis, excipere gemitus, aestima-
 re singultus, auocauit me contentio, dolor, orbitas, parricidium, omnia facta sunt festinatione praeci-
 piti. Idem praeter affectus est torquere ut scias, occidere ut nescias. In mea, inquit, infamiam taces. Ita
 nunc primum laboras misera de fama, & post unici mortem pertinere ad te coepit quod loquantur homi-
 nes: Scilicet filius impetus est ut erubesceres, ut male audires. A deo ne hoc captum non erat sa-
 tis rem totam commisisse rumori: Ego uero me famae tuae mulier opposui, & in meum filium me-
 dius parricidium feci, unicum occidi, ne quod aliud loquerentur homines. Alioquin si hoc capto quod putas, quod
 taceo: in quod tempus differo illam quam me putas praemere uocem: ecce reatus iudicium, praenuntio, ego tamen
 scire me nego. Egregiam rationem malignitatis, locuturus aduersus uxorem, feci ne mihi crederetur.
 Fateor igitur, nihil ad certum indubitatumque perduxim, hoc est, quinimo propter quod ad mortem usque contentio
 di. Non explicant tormenta quaestione, quam occidunt. Quid, inquit, dixit? Foelicem te misera, si ne-
 scis quod dixit. Ita non es contenta conscientia tua, non sufficit quod non habuit ille quod negaret, quod fateretur.
 Poscis uerba quaestiois, cogis, extorsis. Testor, tu facis ne possis negare quod dixero. Quid dixit? pa-
 rasse se praeter uenenum: negas. Proditionis agitasse sermones: negas. Tyrannidis inisse consilium: ne-
 gas. Et quicquid dixero negabis, O bonae conscientiae incauta simplicitas. Ita non times ne coactus loqui
 multa

multa fingam, multa componam. Si potes scire mulier an mentiar, scis quod dixerit. Quid dixit: nihil. Quid dixit: omnia. Maledixit saeculo, fecit temporibus inuidiam, detestatus est patrem, conuiciatus est matri. Quid dixit: plusquam interrogabam. Vicisti mulier obstinationem meam. Audi breue succinctum, presponsum quid dixerit, quod quaeris, quod putas. O si quis in illam uos secreti nostri potuisset adhibere praesentiam, uidiisset nouum genus quaestionis. Stabam senex furijs monstrosae feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc uerberibus armatus, super ora, super oculos iacentis assistens clamabam, furiose, demens tace. Et ille uelut exustis amputatisque per quae dolor exit in uerba, fuit attonitus amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus imposuit, quoties hiatu oris auide flammam aduersus exeuntia uerba collegit. Cum uero iam totus calor uerberibus expulsi uiribus nouissimi doloris erumperet, pertractatus ab ima pectoris parte suspirijs breuissime collecti spiritus, ille quo redditur anima singultus fuit similis exclamaturus nescio quid, quod & tu fortassis audires. occupauit fateor, & aduocatis quas iam consumpsera uiribus, manibus, telis, totoque corpore pariter adnixus antequam mentiretur, occidi. Misera temporis illius recordatio, deficientem in manibus meis filium uidi, aspexi ora pallentia, frigidus anhelitus, interrupta suspiria, & animam magno silentio exeuntem, non tamen tormenta laxaui, non subtraxi, restrinxi flammam. Miserere mulier, ne quaeras amplius uocem huius affectus, filium qui moriebatur occidi. Non perdidit tamen, non perdidit unicum mortem, fortunam non perdidit, iam me non interrogat nisi sola mater. Consiste aegidum mulier loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella, laminas, praedico, testor, aliter non possum loqui, aliter mihi non potest credi. Quanquam miserrime iuuenis (fas est enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi uocem nullus poterit dolor, quantum uolet laceret, uel occidat, uicere me tormenta docuisti. Si tamen fas est cogitationis memoria tractare uerba miserae quaestiois, cur me coram populo magis interrogas. Eamus uxor in illam desolatam domum, in illud iam patris filijque secretum, ibi me interroga, ibi ubi torfi, ubi occidi, ubi adhuc forsitan filij tui uaga per mortuos penates anima discurret. Porrigat aliquis imaginem iuuenis occisi, ponat in sinu matris illas uestes, quibus ipsa iuuenem misera comibat. Eamus ad tumulum, misceamus supra busta lachrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. lamiam miser mori possum; explicuit te sollicitudo, pietas. Non scribo tabulas, testamento supremo uerba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouissimis precibus a te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos, a te uxor, per occisi iuuenis umbram peto, a te mater, ne quid amplius quaeras. *tu infamiam ne dicas.*

¶ M. Fabij Quintiliani Declamationum .XIX. Finis.

¶ Coloniae in aedibus Eucharij Ceruicorni, & Heronis Fuchs.
Anno uirginei partus. M. D. XXI. mense
Martio.

emine, sic qd dicitur
us in dicitur dicitur
am. Vicit miter dicitur
t, quod quod dicitur
n, ut dicitur dicitur
albus ex dicitur dicitur
clambum dicitur dicitur
f, fur dicitur dicitur
impoluit, quod dicitur
tous calor dicitur dicitur
dicitur dicitur dicitur
exclamatio dicitur dicitur
conspiciat dicitur dicitur
Miser dicitur dicitur
nia dicitur dicitur
instrumenta dicitur dicitur
m dicitur dicitur
m, fortuna dicitur dicitur
meo, si dicitur dicitur
aliter non dicitur dicitur
enim dicitur dicitur
eret, vel dicitur dicitur
verba dicitur dicitur
am dicitur dicitur
ut dicitur dicitur
is dicitur dicitur
atum, dicitur dicitur
r, iam dicitur dicitur
supremo dicitur dicitur
a dicitur dicitur
mazer, ne dicitur dicitur

XX. Finis.
S. Hieron. Facit
L. mané

In nomine
Amen

P

tra Opus
Dominus
actu

Adra nunc
ca. Petrus

John Oramm

IN

